

ANTIGÜEDAD

ROMANAS

6588

48

JO. GOTTLIEB.
HEINECCII JC.
ANTIQUITATUM
ROMANARUM
JURISPRUDENTIAM ILLUSTRANTIUM
SYNTAGMA

SECUNDUM ORDINEM INSTITUTIONUM JUSTINIANI
DIGESTUM

IN QUO MULTA JURIS ROMANI
*atque Auctorum Veterum Loca explicantur,
atque illustrantur.*

PARS PRIMA.

EDITIO CETERIS ITALICIS

Longe auctior & castigatior.

VENETIIS, MDCCXCVII.

Ex Typographia Balleaniana.

SUPERIORUM PERMISSU.

IO. GOTTLIEB

ANTIOQUITATUM

ROMANARUM

HISTORIAM PRAESENTANT

SYNTAGMA

SECUNDUM ORDINEM THEOLOGICUM

HISTORIUM

IN QVO MULTA JURE ROMANO

PRAESENTANT

EDITIONE SECUNDA

Londae Augusti de Cassigis

VENETIIS, MDCCXCVII

Ex Typographia Ballouina

SUPERIORUM LIBRARIORUM

P R Æ F A T I O

PRIORI EDITIONI PRÆMISSA

LECTORI BENEVOLO

S. P. D. JO. GOTTL. HEINECCIUS

JC.

Quantum utilitatis in jurisprudentia nostra Antiquitatum Romanarum adferat noticia, nemo, nisi qui nunquam est hisce sacris initiatus, ignorat. Equidem jam eo tempore, quo adhuc florebant res Romanæ, vix quisquam præclarum jureconfulti nomen tueri videbatur, qui erat ab hoc insigni præstantissimoque præsidio destitutus. *Plurima* erat, teste Cicerone (a) *in omni jure civili antiquitatis effigies, & prisca verborum vetustas, & actionum genera quædam, quæ majorum consuetudinem vitamque declarabant.* Hæc vero omnia quis quæso intelligat, nisi qui interiorē sibi antiquitatis scienciam comparaverit? Hinc in maxima plerumque ac præcipua veterum jure consultorum laude ponebatur accuratio antiquitarum noticia. *Plinius*, (b) *ARISTONEM jureconsultum laudaturus, nihil in eo magis, quam illam prisce moris peritiā, admiratur. Quam peritus, inquit, ille & privati juris & publici? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum ANTIQUITATIS tenet? Nihil est, quod discere velis, quod ille docere non possit. Mihi certe, quoties aliquid abditum quæro, instar thesauri est.* Idem reconditarum litterarum præsidium etiam in *ANTISTIO LABEONE* celebrat *Gellius* (c), ex quo discimus, nihil eum ratum pensumque habuisse, nisi quod justum

(a) CIC. de Orat. 1. 43. (b) PLIN. Epist. 1. 22.

(c) GELL. Noct. Att. 13. 12.

stum sanctumque esse, in Romanis ANTIQUITATIBUS legisset. Quum ergo jam ii jureconsulti, qui florentem viderant reipublicam, hoc præsidio carere haud posse viderentur; quid de nostris dicamus temporibus, quibus ita extincta est Romana respublica, nullum ut exstet, nisi in hominum memoria, veteris illius formæ vestigium? Aliæ hodie sunt consuetudines, alia religio, alii magistratus, alia judicia, alia denique imperiorum & rerum publicarum facies. Et tamen peregrinis adstricti legibus vivimus, easque interpretari, & obveniencibus hodie negotiis adplicare jubemur. Quis hoc præstiterit, nisi qui impressam animo circumferat veteris illius Romanæ reipublicæ effigiem, &, ut JUSTINIANUS (d) alicubi monet, *nihil ANTIQUITATIS penitus ignoret?*

Equidem si cui hoc dubium videbitur, cum ego ad Glossatores remittam, ad illud, inquam, hominum genus, cui extincto literarum lumine, tantum statuebatur pretii, ut quasi Atlantis humeris cælum, ita eorum auctoritate jurisprudentiæ dignitas videretur sustineri. Quid enim aliud eminentissima illa ingenia in tot ridiculos, ac pene pueriles errores abripuit, quam antiquitatum Romanarum, omnisque politioris literaturæ ignorantia? Fieri enim profecto haud poterat, quin homines, ejus reipublicæ ignari, cujus leges & jura tractabant, tamquam illumi nocte sine lumine oberrantes, sæpe offenderent, sæpe laberentur, sæpe quovis potius, quam quo instituerant, pervenirent, ut eleganter ait M. ANTONIUS MURETUS (e). Non pudebat ergo tum legi *Fusie Caniniæ* a causa invidia (f): legi *Hortensiæ* a nescio quo

Re-

(d) §. 1. *Instit. de testi. ordin.*

(e) MURET. *Part. 1. Orat. 17.*

(f) Glossa ad *poen. Instit. de Lege Fus. Can.* toll. edit. antiquiss. ex *seculo 15.* Quam legem Fusiam Caniniam forte a quodam, qui Caninius nomicabatur, inductam, ut in *Publiciana* dicitur *Instit. de actionibus §. alie.* Nam canis servabat naturam, qui stat in palea, qui nec sibi potest habere paleam, nec alii permittit accipere. Sic nec sibi

Rege Hortensio (g); *calasis Comitiis* a Græco καλῶς (h); quartæ *Falcidie* a defalcando (i); & libertis *orcinis* a nescio quo Græco ὄρκος, quod *velum* significet (k), nomina arcessere. Neque religio tum erat, ea quæ de antiqua in jus vocatione in jure Romano repererant, ad hodiernam citationem; & quæ de albis prætorum legerant, ad edicta judicum nostrorum referre. Quin, ne quid deesset inceptorum, ex veteribus istis prælidibus & præfectis prætorio imperii nostri principes atque electores derivare haud dubitabant. Quas ridiculas interpretationes ex causa antiquitatum Romanarum, interiorisque literaturæ ignorantia subnatas, quum posteri, nugis istis tanquam glebæ adscripti, tantum non consecrarent; tantus sensim succrevit errorum gravissimorum proventus, ut exstirpando huic luxurianti folio ne eminentissimorum quidem jureconsultorum sufficeret diligentia.

Enimvero, condonandum id forsitan fuerit magis illis, qui tam infelici sæculo adoleverant ingeniis. Illud vix ferendum, quod in felici illa temporum reparatione, quum ubique serwerent elegantiorum litterarum studia, non deessent, qui in illa glossatorum barbarie quærerent delicias, frugeque reperia, glande tamen vesci mallerent. Nemo ignorat, quantum in jurisprudentia repurganda illustrandaque defudaverint præstantissima superiorum temporum ingenia, AL-

CIA.

sibi poterat tenere servos, quod moriebatur; nec libertatem patiebatur illis dari. Unde merito *cavinia* dicitur, ut sit consequens nomen rei.

(g) Glossa ad §. 4. *Inst. de Jure nat. gent. & civ.* Sed hoc sublatum est per legem, latam ab Hortensio Rege.

(h) Glossa ad §. 1. *Inst. de testam. ord. Calatius*, id est, bonis initiis vel conventibus, nunc enim bonum interpretatur.

(i) Glossa ad princ. *Inst. de Legi Falcid.* Falcidia sic dicta, quod ut *salix fœnum*, sic & *lex legata* relecta.

(k) Glossa ad §. 2. *Inst. de sing. reb. per fideicommissum*, *Orcinus* sic dictus ab orco, quod est rectum, unde *orcus*, id est, directe manumissus; vel ab orco, id est, capto.

CIATI, BUDÆI, CUJACII, BALDUINI, HOTOMANNI, CHARONDÆ, CONTII, BRISSONII, FABRI, AUGUSTINI, GIPHANII, PITHOEI, RÆVARDI, RITTERSHUSII, qui omnes cum juris peritia admirabilem quandam atque inusitatam antiquitatis notitiam conjunxerant: sed eorum tamen labores adeo sorduerunt plerisque, ut vir quidam doctissimus, qui Balduini opera conjunctim edere instituerat, non reperiret, qui sumptus facere sustineret. Si qui etiam, eorum excitati exemplo, eandem docendi rationem sequerentur in academiis, iis publico expostitis odio, barbaroque *humanissimum* nomine traductis, tantum non aqua & igni interdcebatur (1). Certatim ergo tum juvenes in Italiam, tamquam ad jurisprudentiæ mercatum quemdam confluebant, audituri ibi jureconsultos *magistraliter*, si Deo placet, docentes, (m) & redituri inde rabulæ haud postremi, confidentes, acres, contentiosi, & quod palmarum tum videbatur, multarum legum, sibi non intellectarum principia uno spiritu citare gnarissimi.

Verum suppediuit demum jureconsultos tantæ barbariei, Deusque hanc eis mentem dedit, ut cum illo legum studio præter accuratiorem ratiocinandi artem, aliaque præsidia, etiam antiquitatum in primis Romanarum peritiam conjungerent. Viderunt postrema hæc sæcula jureconsultos humanissimos, MERILLIOS, GROTIOS, GOTHOFREDOS, AVERANIOS, VINNIOS, FREHEROS, HERALDOS, OISELIOS, BRUMMEROS, MENAGIOS, HUBEROS, SPANHEMIOS, BYNCKERSHOEKIOS, NOODTIOS, SCHULTINGIOS, qui nihil fecerunt reliqui, ut legibus ex ipsâ statum Romani, veterumque rituum contemplatione lucem susunderent.

Sed

(1) Exemplum est in MELE. von OSSEN. Testament. to Part. 2. cap. 8. §. 2. p. 385. & §. 14. p. 303.

(m) Magistralem hanc docendi methodum luculenter ex Panciroli de *Clar. leg. Interpr.* 2. 6. exponit THOMAS. ad Meleib. ad Offen. Pess. p. 398.

Sed plerique tamen duntaxat singularia quædam juris nostri capita illustranda susceperunt, nemoque adhuc, quantum meminî, existit, qui per omnes juris partes eundo hoc antiquitatis iter, ut CICERO (n) vocat, coniecirit. Equidem JACOBUM GOTHOFREDUM justum antiquitatum juridicarum corpus meditarum esse, auctor est MORNORIUS (*), id quod, si vidisset lucem, tamquam Phidæ aliquod signum omnium procul dubio cordatiorum admirationem meruisset. Verum inviderunt nobis facta tam luculentum opus, neque quisquam adhuc in tanti viri labores successit.

Quum vero & ego, quantum utilitatis hæc antiquitatum notitia juris Romani cultoribus adferat, experiundo didicissem, & olim ita ferente studiorum meorum ratione, in pervolvendis melioris ætatis auctoribus, indagandisque antiquitatibus haud parum infusussem operæ: facile a me impetravi, ut hac re cupida legum juventutis studia pro virili mea parte juvare anniteret. Eo consilio superiore ætate in publicis, quas indixeram, prælectionibus ad singulos Institutionum titulos ea explicavi, quæ ex antiquitatibus ad intelligendam illam juris materiam observanda videbantur. Quum vero, auditorum memoriæ consulturus, brevissimis, quantum licebat, positionibus omnia conclusissem, dignæ illar quibusdam viæ sunt, quas revocarem sub limam, & publicæ luci exponerem. Et inde subnatum mihi est hoc antiquitatum Romanarum, quod nunc publici juris facio, syntagma, interioris jurisprudentiæ studiosis non ingratum, ut spero, futurum. Equidem & in antiquitatum studio suavis nonnumquam latet insania. Non desunt hodiernum, Damasippi illius similes, de quò HORATIUS (p):

Infantis veteres sternas Damasippus emendo.

Non desunt, qui Protei baculum, aut Episciri fictilem

(n) CIC. de Orat. 1. 69.

(*) MORNORF. Polyhist. T. 3. l. 6. Sect. 3. §. 11. p. 83.

(p) HORAT. Serin. 2. 3. v. 64.

lem lucernam talentis coemerent, dummodo essent, qui decipere vellent. Sed hos ego homines suaviter rideo, & si recte ab HENR. STEPHANO (q) observatum: Græcos olim simplices homines ἀπλούς & ἀρχαίους, stultos vero ἄφρονες, ἄφρονες, ἡρόδοτος, & βουκολαίους, vocasse: nulli mihi magis hoc nomen mereri videntur, quam qui antiquitatis quisquilias auro mercantur. Numquam mihi placuit antiquitatis studium, nisi quod sublimioribus scientiis lumen præferret. Non ergo vulgaria ac trita hic quæres, non λεπτολογίας illas, quas plerumque in antiquitatum scriptoribus vident, quotquot sunt cordatiores eruditi. Non hic de veterum calceis, non de eorundem tricliniis, epulis, januis, ludis, hastis, tibiis, coronis, larvis, thermis, torquibus, lucernis agitur (cui enim non dictus Hylas?), sed de iis, quæ ad statum reipublicæ Romanæ, ad legum origines & rationes, ad ritus, formulas, & sollempnia populi Romani verba, ipsumque veterum iudiciorum ordinem pertinent, sine quibus intelligi haud possunt leges Romanorum. In consilium ubique adhibui auctores præstantissimos, quos omnes ipse evolvi, & quantum licuit, bona fide citavi. In prioribus titulis multum me fateor profecisse ex illustris THOMASII dissertationibus, quibus institutiones illustrare cœpit (r), quæ si omnes vidissent lucem, supersedere potuissent hisce lucubrationibus. Multum quoque adjumenti mihi attulerunt æterna CUJACII, HOTOMANNORUM, BRISSONII, BALDUINI, PET. FABRI, BRUMMERI, M. VERTRANII, MAURI, SIGONII, SALMASII, JO. FRID. GRONOVII, EZECH. SPANHEMII, MENAGII, NOODTII, BYNCKERSHOECKII, PERIZONII, HUBERORUM, BURMANI, SCHULTINGII, aliorumque doctissimorum virorum opera, quæ diurna nocturnaue versavi manu. Legem tamen hanc ego inihimet ipse dixi, ut

(q) HENR. STEPH. *Apolog. Hæredat.*

(r) *De usu præctico Institutionum*, in quibus tamen adhuc non longius, quam ad Lib. 1. Tit. 12. progressus est.

semper ad fontes recurrerem: eaque re factum est, ut haud paucâ observarem, quæ aliis in mentem haud venisse arbitror. Quum vero in prælectionibus, quarum memini, publicis, ordinem Institutionum sequutus essem: nolui postea ab eodem recedere, sed eundem in toto opusculo servandum existimavi, ea tamen lege, ut potiores quæ in Pandectis occurrunt, materias justo loco atque ordine insererem, multaque, quæ in utrisque desiderantur, hinc inde supplerem. Sic quum verbi causa distinctiones personarum omnes neque in Institutionibus, neque in latiore Digestorum opere explicatæ sint: de illis accuratissime egi in appendice libri primi, ubi simul dedi operam, ut quæ a CAR. SIGONIO in libris *de antiquo jure civium Rom. Italiae & provinciarum*, ut & EZECH. SPANHEMIO in *Orbe Romano* paullo prolixius traduntur, tanquam in nucleo exhiberem. Eadem cura & divisionem illam *rerum Mancipi*, & *nec Mancipi*, de qua altum est in jure nostro silentium, exposui *Libro 2. Tit. 1.* Multa quoque dicta invenies de jurisdictione & imperio, de ordine judiciorum, de feriis & dilationibus, de edendo, postulando, procuratoribus, de jure dotium, divortiiis, aliisque juris capitibus, quæ sicco pede in Institutionibus prætereunda putavit TRIBONIANUS. Ut paucis dicam, ita in hoc opere versatus sum, ut liceat mihi fructum uberrimum ad conscientiam meam referre. Illud unum doleo, inter concatenatos labores non licuisse mihi esse tam felici, ut paullo severiore lima menda omnia tollerem. Ea TU, LECTOR BENEVOLE, tantisper equo animo feras, rogo, dum in calce posterioris partis indicem eorum, in quibus operæ aberrarunt, confecero. Interim frui his, & ANTIQUITATES GERMANICAS, quæ ad illustrandum jus Germanicum hodiernum faciunt, & quas ego jam a plurimis annis perpolivi, eadem methodo expositas, brevi, si Deo visum fuerit, expecta. Vale. Ex Academia Fridericiana, iplis KAL. SEPTEMB. CIOCCCVIII.

P R Æ F A T I O

Sequentibus Editionibus adjuncta.

LECTORI BENEVOLO

S. P.

PRÆter ea, quæ olim huic libello verbosius præfatus sum, jam quoque sunt, LECTOR, quæ paucis te volo. Qua occasione ille mihi olim subitanea veluti opera natus sit, ex vetere præfatione, si memineris, didicisti. Fata tunc illi longe alia, quam quæ expertus est, ominabar. Non dubitabam enim, quin, quum plerique alieno ab his studiis animo esse soleant, libellus non nisi meis, quibus illum destinaveram, auditoribus utilitatem aliquam adlarurus, adeoque extra academiar, in qua tunc publice docendi munereungebar, Halensis pomeria non multum consequenturus esset celebritatis. Enimvero aliter accidit, ac quidem existimaveram. Vix enim prælo exierat, opusculum, quum & exteri in ephemeridibus publicis institutum meum probarent, & ipsum libellum commendarent unice. Fuerunt etiam, qui se eo non parum adjutos esse, litteris ad me datis, significarent. Fuerunt, qui illum in hac exteris academias publice enarrarent, suisque illustrarent interpretationibus. Fuerunt denique, ut sit, qui in libellis & schedis suis, mea, vel suppresso auctoris nomine, exscriberent, vel cum honoris præfatione citarent, vel naves quosdam, sive veros, sive sibi ita visos, candide indicarent; quibus ego me magis obstrictum fateor, quam illis, qui mihi laudes, quas non agnosco, admetiri non dubitarunt. Inter hæc, omnia libelli exemplaria paucos intra annos distracta sunt, meque jam monet bibliopola, in quem, dissipato bibliopolio novo, jus vendendi opusculum, translatum est, ut si quid in scriniis esset, quod addendum putem, id secum communicare non dubitem, ast ita

tamen componam rationes, ut forma libri non multum immutetur. Statim ergo sub incudem illum revocavi, & nihil feci reliqui, ut multo concinnior emendatioque prodiret in lucem. Quid præstiterim, paucis accipe. Nævus, qui vel operarum incuria, vel culpa mea, quamvis levissima, priori editioni hæserunt, severissima cura sustuli; Auctorum loca accuratissime citavi; quædam non satis firmata, novis nunc testimoniis stabilivi; adjeci hinc inde observationes, quæ deesse videbantur: quibusdam, de quibus amplius deliberandum censui, induxi lituram. Mutavi etiam nonnunquam sententiam, a nemine monitus, & solo veritatis studio, quod rebus omnibus anteferre soleo adductus. Quædam amicorum, doctorumque virorum monitu correxi, si quando eos acie tetigisse deprehendi. Numquam enim mihi adeo placui, ut humani quidquam a me alienum ducerem. Denique quum a quibusdam non ex merito vellicari me animadvertentem, operam etiam dedi, ut mea vindictam modeste. Exemplo esse poterunt, quæ contra Virum Clarissimum, B. BRANCHU, juroconsultum Lugdunensem disputavi. Bis me Vir doctus erroris postulavit in elaboratissimis, quas evulgat, observationibus juris. Sed utroque loco eum non errorem deprehendisse, sed conjecturam conjecturæ opposuisse animadverti, & quidem parum verisimilem verisimilitinæ. Unde quum non liceret mihi esse tam beato, ut ab eo proficerem, committendum mihi haud putavi, ut errasse me faterer, ubi ipse errori propior videbatur. Denique, ne id ignores, indicem auxi quam maxime, insertis iis, quæ in nova hac editione accesserunt. Ita vere adfirmare possum, auctiorem emendatioremque proditurum esse libellum, si is, qui emendationi plagularum impressarum præfuerit, tantum industriæ attulerit, quantum ego ad illius recognitionem attuli. Diligentiam enim operarum, quamvis exactissimam a bibliopola, viro integerrimo, stipulatus sum, ipse præstare nequeo, plus quam centum miliaribus Argentorato remotus. Hæc sunt, quæ scire te volui, LECTOR, antequam te ipsius libri lectioni dares. Tu lucubratione, quam in tui gratiam

fastinui, utere, frueri, & mihi, tua causa omnia volenti, & antiquitates Germanici juris multo majore studio adomanti, & brevi eidem prælo commissuro, fave. Hæc Kal. Sextil. c1710ccxxiii. Hæc ante biennium. Jam scito, iterum distractis exemplaribus, me denuo libellum recognovisse, emendasse, nihilque fecisse reliqui, ut prodiret & auctior & emaculator. Est hoc studium hujusmodi, ut quotidie aliquid observes: nec quisquam tam bene subducta ad scribendum ratione est, quin res, ætas, usus semper aliquid adportet novi, aliquid moneat, ut illa, quæ te scire credideras, nescias: & quæ tibi putaras prima, in experiundo repudies. Quod & mihi, quoties mea relego, evenit, evenietque fortassis & in posterum, si me vivo libellus quartum præla exercuerit. Sed hæc Deo curæ erunt, cui TE, LECTOR, æque ac me ipsum, meaque omnia commendo. Francquæ Frisiorum x. Kal. Febr. c1710ccxxvi.

OCTAVA hæc editio aucta est, sive in Textu sive in Notis, ut apparebit multis in locis hoc signo () distinctis post Editionem Basileensem ann. 1742.

Ad calcem Voluminis secundi rejecimus Indices Titulorum, nec non Materiarum.

JO. GOTTL. HEINECCII, JC.

ANTIQUITATES ROMANÆ

JURISPRUDENTIAM ILLUSTRANTES.

P R O O E M I U M.

- §. 1. *Legum regiarum collectio, seu jus Papinianum.*
 * *Extat in Sylloge III.* §. 2. *Ejus interitus & restitutio.* §. 3. *Leges 12. Tabularum.* §. 4. *Earum interitus & restauratio.* §. 5. *Collectiones 12. Tabularum recentiores.* §. 6. *Legis actiones earumque formula & fasti.* §. 7. *Collectio earum in jure Flaviano.* §. 8. *Et jus Ælianum.* §. 9. *Utrisque interitus & restauratio.* §. 10. *Romana jurisprudentia mole sua laborat.* §. 11. *De universali juris Rom. collectione cogitat Cicero.* §. 12. *Ut & Jul. Cæsar, & Cn. Pompejus & Constantinus M.* §. 13. *Edicta Prætorum primum collecta ab Ofilio.* §. 14. *Edictum perpetuum Salvii Juliani.* * *Vid. Opusc. Miscell. Sylloges prioris Exercit. 24. p. 978.* ** *Reperitur in Tom. 8. hujusce Edit.* §. 15. *Edictum provinciale.* §. 16. *Restitutio edicti perpetui.* §. 17. *Codices, in quibus collectæ constitutiones principum.* §. 18. *Codex Gregorianus.* §. 19. *Codex Hermogenianus.* §. 20. *Cur hi Imperatorum gentiliū constitutiones collegerint?* §. 21. *Codiciſ utriusque fragmenta.* §. 22. *Codex Theodosianus.* * *Tom. 2. hujusce edit.* §. 23. *Navi hujus codicis.* §. 24. *Novellæ illi adjectæ.* §. 25. *Collectio Justiniani.* §. 26. *Hujus Imperatoris genius.* §. 27. *Actorum, quorum opera usus, indoles.* §. 28. *Codex Justinianus.* §. 29. *Pandectæ.* §. 30. *Institutiones.* §. 31. *Codex repetitæ prælectionis.* §. 32. *Novellæ.* §. 33. *Authenticæ.* §. 34. *Usus juris Justiniani in Occidente.* §. 35. *In Oriente jus Justinianum primo Græce versum.* §. 36. *Deinde nova collectio*

tentata a Basilio. §. 37. & Leone. §. 38. Nec non Constantino Porphyrogeneta. Unde natum opus præsentis. §. 39. Variæ epitomæ inde confectæ. §. 40. Finis juris Justiniani in Oriente. §. 41. Ejus incrementa in Occidente. §. 42. Ratio veterum tractandi jur. civile. §. 43. Methodus eorundem tractandi jurisprudentiam. §. 44. Schola juridica Romana. §. 45. Methodus docendi in scholis juridicis ante & post Justinianum.

QUUM Justinianus Imperator in Institutionum proœmio suæ potissimum collectionis texat historiâ: facturi videbimur operæ pretium, si & nos illius exemplo JURIS ROMANI COLLECTIONES, tum ante Justinianum, tum postea confectas, veluti per indicem recensuerimus.

§. 1. Urbem Romanam principio reges habuere, qui manu initio omnia regere, postea vero leges quâdam curiatus ad populum ferre ceperunt. *Annal.* 3. 16. l. 2. §. 2. *D. de orig. jur.* Has leges regias, maxime sacras primus collegit C. Papirius (f), non multo post exactos reges pontifex maximus, ut patet

ex

(f) Pomponius l. 2. §. 2. & 36. *D. de O. F. modo Sextum*, modo Publum; Dionysius vero Halicarnassens, cui plurimum ea in re credendum, *Cajum* adpellat (Meminit Dionys. *Italic. Lib. V. Cap. 1.* & *Monti Papirii*, qui eodem fere tempore floruit. Sed is non fuit pontifex, sed rex Sacrorum. Nec adsentimur Perizonio *Animad. Hist. Cap. 2. p. 89.* qui *Spurium* vocatum esse existimat, non ob aliam rationem, quam quod hoc frequens Papiriorum prænomen fuerit). Quum autem Cujacius observet, in codicibus MSC. legi VI. pro *Sextum*; non dubito, quin ex nota numerali Sexti prænomen sibi finxerint scribæ. Significare vero videtur numerus iste Papirium, quem Dionysius Halicarnassens præcipue sacras Numæ leges collegisse refert; sexto demum libro reliquas leges regias, veluti adpendicem, adiecisse: unde ita forsan legenda verba Pomponii: *Quæ omnes conscriptæ exstant in libro sexto C. Papirii*, Bynkersh. *Præmissa ad l. 2. D. de O. F. p. 17.*

ex Dionys. Halicarn. *Antiqu. Rom.* 3. p. 187. ex quo etiam discimus, C. Papirium illum leges Numæ, dudum abolitas, in lucem revocasse. Et hæc quidem collectio JUS CIVILE PAPIRIANUM (*) vocatur a Pomponio, l. 2. §. 2. D. de orig. jur. de eoque, tempore Cæsaris (ut eleganter observavit V. C. Car. Andr. Duker. de *Latinit. vet. Juriscons.* pag. 156.) librum integrum composuit Granius Flaccus, laudatum in lib. 144. D. de verb. signif. (Add. *Dissert. nostr. de jure Papiriano, in Opusc. nostr. minor.* *)

§. 2. Dudum vero, præter paucissima fragmenta (u), Papiriana illa collectio periit. Et hinc renatis litteris de colligendis legibus regis cogitarunt Valentinus Forsterus in *historia Juris Romani*, Libro 1. Cap. 6. & seq. (in cujus temeritatem graviter animadvertit Chr. Ad. Rupert. ad Pompon. *Enchirid.* Lib. 3. Cap. 1.) Fulvius Ursinus, Ant. Augustinus, & Justus Lipsius de *legibus regis & decemviralibus*. Pandulphus Pratejus in *jurisprudencia vetere Draconis & Solonis, cum Romano jure legum regiarum & decemviralium collata*, Lugd. 1559. 8. itemque Franc. Modius, Stephan. Vincent. Pighius, Anton. Sylvius, & qui reliquis omnibus palmam præripuit, Paulus Merula de *legibus Romanorum*, Capite II. & sequentibus. Romuli leges singulari opusculo collegit, exposuitque Franc. Baldui-
nus

(*) *Papirii* olim dicti, qui postea *Papirii*, Cicero Lib. 10. *Epist. ad famil.* 21. Primus Appius Claudius (sive Cæcus, sive Centummanus, sive Crassus) circa annum U. C. 405. litteram R. reperit, ex eoque tempore dici cepit, *Papirius*, *Fursus*, *Valerius* pro *Papirio*, *Fasio*, *Valerio*, l. 2. §. 36. D. de orig. jur. & ibi Bynkershoeck. in *Præmissis*. Petr. Faber *Semestr.* 1. 21. p. 52.

(u) Fragmentum bene longum e jure Papiriano exstat apud Macrobi. *Saturn.* 3. 11. Quamvis, quum illud non tam legum, quam commentarii, faciem præ se ferat, magis Gratio Flacco, quam Papirio, videatur tribuendum. Forsan etiam hæc pertinet l. 2. de mort. infest.

nus (α), quod in *Jurisspr. Rom. & Attic. Tom. 1. p. 15.* cum aliis Balduni operibus relatum est.

§. 3. Ejecētis regibus, leges quoque eorundem exolevisse (γ), & jus maxime incertum esse coepisse, novimus ex *l. 2. §. 3. D. de orig. jur.* Post diuturnas patriciorum plebisque similitates, anno U. C. 301. tres legati in Græciam missi, qui variarum civitatum leges describerent. Postea decemviri, legum ferendarum causa creati, e moribus antiquis (ζ), & ju-

(α) Sequutus est Balduinus tabulam Capitolinam, cujus apographum a Jo. Barth. Marisano acceperat. Sed eam genuinam, certe antiquam haud esse, vel primo intuitu adparet. Vid. Eric. Mauriti. *Dissert. de libris jur. com. p. 92.* Ge. Schubart. *de Fatis Jurisprud. Rom. Exerc. 1. §. 8. p. 64.*

(γ) Leges omnes regias semel simulque lege tribunicia abrogatas esse, vulgò colligunt ex *l. 2. §. 3. D. de orig. jur. Exactis regibus lege tribunicia, omnes leges hæ exoleverunt.* Ex hac enim loco palam esse putant, lege quadam, vel a Junio Bruto, Tribuno adhuc Celerum, lata, vel tributum a populo scita, leges regias omnes fuisse proscriptas. Vid. Ge. Eberlin. *de orig. jur. 4. 11. p. 22.* Ge. Schubart. *de fat. jurispr. Rom. Exerc. 2. 4. 118.* At leges lege non exolescunt, sed abrogantur: neque Pomponius ait, leges regias lege illa tribunicia exolevisse, sed reges ipsos proscriptos esse lege tribunicia, Rittershus. *ad Leg. 12. Tab. p. 0.* Bynkershus. *ad Leg. 12. Tab. p. 9.* Bynkersh. *ib. p. 19.* Tribunicia vero illa lex non alia est, quam Junia de imperio consulari, quippe quam Brutus, adhuc Tribunus Celerum, ad populum tulit. Exoleverunt vero regie leges desuetudine, & quidem omnes. Nam si quæ in usu manserant, ex non tanquam leges regie, sed tanquam mores patris, postliminio in usum revocati, observabantur, ut discimus ex Dion. Halic. *Ant. Rom. 10. p. 627.*

(ζ) Multas leges regias in XII. Tabulas migrasse, proxime demonstrant Jac. Cujac. *Observat. 3. 40.* Guil. Mar. *ad l. 2. D. de orig. jur. p. 107. 125.* Et satis id constat exemplo patriæ potestatis, de qua legem Romuli in quarta tabula exstitisse, testatur Dionys. Halic. *Ant. Rom. 2. p. 97.* qui etiam *Lib. 10. pag. 681.* observat, 12. Tabu-

jure, quod legati attulerant, peregrino, & præcipue Attico (α), decem initio, ac paullo post duodecim tabulas compilarunt; quas deinde populus in comitiis centuriatis probavit. Liv. Hist. 3. 31. 34. 37. 57. Dionys. Halicarn. Antiq. Rom. 10. p. 676. Et hæ sunt tabulæ, quas omnibus omnium philosophorum bibliothecis anteponendas (b) putabat Crassius apud Ci-

bulas ex τῶν ἡλλήνων νόμων, ἢ παρὰ τῶν σοφῶν ἀνδρῶν ἀρραγῶς ἰδιωτῶν, tum ex Græcorum legibus, tum ex suis moribus non scriptis, esse compilatas. Sed & Livius 6. 1. post incensam a Gallis urbem etiam leges regias cum 12. Tabulis conquistas fuisse, refert. Plura non addo de re certissima.

(α) Solon's leges adeo primas tulerant, ut eas solas commemorant auctores quamplurimi. At Liv. 3. 31. legatos illos jussos esse, ait, *inlatas leges Solonis describere, & aliarum Græciæ civitatum instituta, mores, juraque noscere*. Et Gell. Noct. Attic. 20. 1. duodecim tabulas inquisitis exploratisque multarum urbium legibus, eleganti atque absoluta brevitate verborum scriptas testatur. Tacitus denique *Annal.* 3. 27. a decemviris *quæ usquam regis glæ, accita esse docet*. De Lacedæmonum legibus vulgo hoc negant, ob testimonium Augustini *de Civ. Dei* 2. 16. Sed illi opponi possent Symmachus *Epist.* 3. 11. Ammian. Marcellin. *Hist.* 16. 5. & Athenæus *Deipnos.* 6. p. 273. qui Romanos *πῶς Λακεδæμονίων πολιτείας ἐλέγξαι*, sanctisquæ ipsis Lacedæmoniis custodivisse, scripsit. Fortasse tutelam agnatorum legitimam Laconum moribus debent Romani. Sane enim Sparte eam tutelam usitatam fuisse, patet ex Herod. 1. 65. Nec dubitandum, quin ex Charondæ quoque legibus non nulla adoptarint decemviri, imprimis legem de supplicio falsi testis, cum ex Arist. *Polis.* 11. 10. docet Ritterehusius. Ab Æquis Faliscis quoque decemviros jura socialia & nonnulla 12. Tabularum supplementa accepisse, putat Servius *ad Virgil. Æn.* 7. v. 695. Sed errasse Servium, palam est ex Liv. 1. 32. ubi jura socialia jam Antem Marcium, defuncta a Faliscis, Romanis tradidisse, legitur.

(b) At temporibus barbaris scriptæ sunt. Sed adhibitus est vir insignis Hermodorus, qui Epheso passus in Italia

Cicero *de Orat.* l. 44. Hæ sunt illæ tabulæ, *fontes universi publici privatiq. juris.* Liv. 3. 34. Nævius tamen eas non caruisse, ostendere conati sunt Phavorinus philosophus apud Gell. *Noct. Att.* 2p. 1. & Thomas. *de nævis jurispr. Rom. Antejustin.* l. 2. & *Dissertat. annexa* p. 158. seq.

§. 4. Quamvis vero hæ leges decem virales tabulis æneis (c) inscriberentur a Romanis (Dionys. Halicarn. *Ant. Rom.* 10. p. 681.) & loco urbis celeberrimo, id est, pro rostris, adfigerentur in perpetuam rei memoriam (Liv. 3. 57. Diodor. Sicul. *Biblioth.* 12. p. 87.) anno tamen U. C. 368. Gallicano incendio una cum ipsa urbe perierunt, restitutæ paulatim, conquisitis undique fragmentis & apographis. Liv. 6. 1. Postea, ut eo minus esset eas amittendi periculum, non solum æri incidebantur, in quo, tercio sæculo Christiano adhuc publice exstabant, teste Cypriano *Epist.* 2. 2. verum etiam pueris ipsis ab incunabilis ediscendæ proponebantur (d). Cicero

de

exsulabat, vir rerum civilium longe peritissimus, l. 2. §. 4. *D. de orig. jur.* Strabo *Lib.* 14. pag. 951. *Histor. nostr. jur. civil.* l. 25.

(c) Pomponius *lib.* 2. §. 4. *D. de orig. jur.* meminit tabularum *eborearum*, vel, ut alii legere malunt, *saborearum*, quod sane convenientius videtur præter Romanorum paupertati. Sed forsitan hæ leges in tabulis *eboreis* primum promulgatæ, ac dein, ubi populus eas jure sciverat, vel eboreis, vel æneis demum, inscriptæ sunt. Sane Anci Marcelli adhuc temporibus leges inscribi consueverunt tabulis quernis, notatque Dionysius Halicarn. *Lib.* 3. p. 108. *καὶ αὖτις γὰρ ἐβόησε τὸ πᾶν πῶς ἦσαν.* Nondum enim tum erant columnæ æreas. Ge. Schubart. *de Fat. jurispr. Rom. Emere.* 2. 35.

(d) Pueris ediscendæ erant hæ tabulæ, isque mos tamdiu duravit, donec lege Cornelia Prætores ex edictis perpetuis jus dicere juberentur. Ex eo enim tempore juris studia non a legibus 12. tabularum, sed a Prætoris edicto auspicabantur adolescentes, ceu ex Cicero. *de legib.* 1. 6. erudite ostendit V.C. Jac. Perizonius *Diss. de Leg. Poron.* p. 193.

de legib. 2. 4. & 21. Verumtamen ne sic quidem a-
tatem tulit nobilissimum illud legum decemviraliū
corpus, quod jam inde a saeculo VI. periisse, non
sine ratione existimamus (*).

§. 5. Post renatas litteras, collectis undique frag-
mentis, restituere eas tentarunt Aymar Rivallius,
Jo. Oldendorpius, Valentin. Forsterus, Ant. Augu-
stinus, Fulv. Ursinus, Franc. Balduinus, Ant. Con-
tius Franc. Horomannus, Jac. Ravardus, Carl. Cal-
cagninus, Jo. Crispinus, Steph. Vin. Pighius, Theod.
Marcellius, Fr. Pithaeus, Dionys. Gothofredus, Ju-
stus Lipsius, Paulus Merula, Conr. Rittershusius,
Ludov. Charondas, Basinstochius, Pardulph. Prate-
jus, Hadr. Turnebus, Jul. Pacius, Car. Sigonius,
Ant. Clarus Sylvius, Ricardus Vitus. Jan. Vincen-
tius, Gravina, & qui reliquis omnibus videtur prae-
ferendus, Jac. Gothofredus, cujus absolutissima col-
lectio existat in *quatuor fontibus jur. civilis*, qui
prodierunt *Genevæ* 1653. 4. (& nuper cura V. C.
Trotzii in fol. Attamen post hujus quoque mes-
sem superesse spicilegia non contemnenda, ostendit
V. A. Ever. Otto in *præfat. Tomo 3. Thesaur. jur.*
civ.)

§. 6. Ex interpretatione XII. Tabularum LEGIS
ACTIONES natae sunt, id est, certi exercendi juris-
tutis certaque verborum conceptiones & formulae,
quibus neglectis, susceptum quodvis civile negotium
inritum habebatur. Quamvis enim actus legitimi
nonnumquam in sensu latiore acciperentur pro om-
nibus actionibus, quæ coram magistratu explicaban-
tur, adeo ut & lictores *leges agere* dicerentur;
Schulting. *Jurisspr. antejus.* p. 85. 602. sequ. stri-
ctius tamen hic vocem accipimus partim pro formu-
lis actionum, partim pro actibus voluntariæ jurisdi-
ctio.

(*) Rittershusius ad 12. Tab. p. 11. tabulas has periisse
putat sub irruptionem Gothorum. Ast saeculo adhuc Ju-
stiniani integri exstiterunt Commentarii Cassi, quibus in-
tegrum 12. tabularum textum insertum fuisse ex frag-
mentis, quæ in Digestis passim exstant, satis intelligitur.

tionis, solemniter explicandis, partim pro actibus solemniter, non tamen in jure, peragendis. Hinc ACTIONES LEGIS sunt manumissio, emancipatio, in jure cessio, adoptio, & similes; ACTUS LEGITIMI, tutoris datio, mancipatio, hereditatis aditio, & repudiatio, aliique plures. Horum omnium proprium erat. I. ut vel in jure, vel certe solemniter (f), fierent. II. ut nec diem, nec conditionem, admitterent. III. ut uno actu fierent, & iterari nequirent. IV. ut per procuratorem explicari non possent. Jan. Vinc. Gravina de 12. Tab. 80. p. 442. Brissou. Antiq. Rom. 3. 20. p. 76. Petr. Faber Semestr. 2. 23. 24. & ad l. 77. D. de reg. jur. p. 344. seq. Jac. Ravard. de Auctoritat. prudent. 2. p. 925. sequ. Accedebant Fasti, seu consignationes dierum fastorum, nefastorum, intercisorum, quibus lege agere vel licebat, vel plane non, vel ex parte tantum licebat. Harum rerum omnium notitia initio penes solos patricios, & pontifices potissimum, erat, qui tanquam oracula adibantur a populo: neque e re sua hi esse putabant, eas formulas & fastos evulgari. Cicero de Orat. 1. 41. & pro Murena 11. Quintillian. Inst. Orat. 3. 8. Pomponius l. 2. §. 6. D. de orig. jur.

§. 7. Egregiam ergo plebi operam navabat Cn. FLAVIUS, qui arcanas suas formulas, & fastos pontificios (g) ab Appio Claudio (h) in librum collectos, anno

(f) Omnes actiones legis & actus legitimos in jure factos putat Gravina, l. c. sed id falsum de hereditatis aditione, repudiatione, aliisque actibus legitimis, qui & extra jus potest explicabantur. Solemniter tamen omnes fieri debebant.

(g) Solos fastos a Flavio cum plebe communicatos dicit Cicero pro Murena. 12. Sed formulas addunt reliqui auctores, ut puta, Valerius Maximus, Livius, Gellius, Plinius & ipse Cicero Ep. ad Attic. 6. 1. An hi fasti sint iidem cum illis apud Gruterum Inscrip. p. 113. nondum liquet.

(h) Non decemviro illo, cui existimat Guido Panciroli. Var. Lect. 2. 2. sed Appio Claudio Cæco, cujus scriba fuerat Flavius. Plin. Hist. Nat. 33. 1. Cicero de Orat. 1. 41. Bynkersh. in Præfati. p. 46.

no circiter 340. primus evulgavit. Unde natum IUS FLAVIANUM, de quo Pompon. l. 2. §. 7. D. de orig. jur. Cicero de Orat. 1. 41. pro Mur. 11. & ad Attic. 6. Epist. 1. Liv. 9. 46. Plin. Hist. Nat. 33. 1. Gel. Noct. Att. 6. 9. Valer. Max. 2. 5. 2. Addunt Pomponius, & Plinius, Flavium eo beneficio ædilitatem a plebe meruisse. Sed constat ex Valerio Maximo, eum jam tum, quum ista patriciorum arcana evulgaret, ædilem fuisse, & deinde prætorem factum; idque vel inde colligas, quod ipse Pomponius fastos illos populo traditor, id est uti ego ex Livio, 9. 46. interpretor, in albo (i) propositos, refert. (Antea vero erat Scriba ædilitius. Erant enim Scribæ consulares, prætorii, ædilitii, quæstorii, in certas decurias descripti. Lips. ad Tacit. Annal. Lib. 13. c. 27. Sigon. de jure civ. Rom. 3. 9. & nos ad Brisson. de verb. signif. p. 1229. edit. nov.)

§. 8. Quanto gratius hoc plebi fuit officium, tanto minus illud placuit patribus, qui novas subinde excogitarunt formulas, easque ne in vulgus manerent, occultioribus quibusdam notis consignarunt. Eas vero denuo evulgavit Sex. Ælius Q. F. P. N. Pætus Catus (h), anno circiter U. C. 553. unde enatum IUS ALIANUM, l. 2. §. 7. D. de orig. jur. Cic. pro Muran. 11. An hoc jus Alianum idem sit cum S. Ælii Tripartitis, nondum expeditum est. Negant Bertrand. de Jurisper. 2. 4. p. 171. Guil. Grot. Vit. Jureconf. 1. 3. p. 17. Mihi tamen ea de re dubitandum vix videtur ob l. 2. §. 38. D. de orig. jur. ex qua patet, in Tripartitis illis præter 12. tabulas,

(i) In albis aliquid proponere, non privatorum erat, sed Prætorum atque Ædilium.

(h) Sextum hunc Ælium ob jurisprudentiam mirifice collaudant Cicero in Bruto. 20. & de leg. 2. 23. Plin. Hist. Nat. 33. 11. & Ennius apud Cic. de Or. 1. 45. cui vocatur. Egrege cordatus homo, Catus Ælius Sextus.

Con. lib. 1. pr. C. de commun. serv. manum. De gente Ælia: egregie disserit Hent. Noris. Censaph. Pisan. Dissert. 32. 2. p. 419.

las, earumque interpretationem, legis etiam actiones occurrisse. Vid. Bejeri *Posit. ad tit. D. de orig. jur. p. m. 10.*

§. 9. Utramque collectionem fata nobis inviderunt. Formulas tamen actionum antiquas stupenda plane industria collegit Barn. Brissou. libro *de formulis & solemnibus populi Romani verbis*, edito *Francos. MDXCII. 4.* (& nuper cura E. V. Franc. Car. Conradi in fol. 1735.) quo tamen non has tantum, sed & alias, sacras, militares, forenses, familiaresque formulas complexus est. Nec minus egregiam hac in re operam juris studiosis navavit Car. Sigon. (*de iudic. Lib. I. Cap. 9. seq.*). Fastorum exemplum non unum exstat in antiquis marmoribus, ex quibus quædam æterno inscriptionum operi inseruit Gruter. *p. 133.* & cum Petri Ciacconii aliorumque explanationibus recudenda curavit Jo. Ge. Grævius *Thessaur. Antig. Rom. Tom. VIII.* Veterum denique notarum juridicarum specimina post Valerianum Probum, Petrum Diaconum & Mangonem dedit Jo. Nicolaus in libro *de siglis veterum*, qui prodiit *Lugd. Batav. MDCCVI. 4.*

§. 10. Ab iis temporibus multæ subinde leges, multa quoque plebiscita, multa edicta prætorum atque ædilium prodierunt, quibus accesserunt varia responsa prudentium, & sub Imperatoribus senatusconsulta quam plurima, Edicta perpetua & Imperatorum rescripta, adeo ut in magnum aliarum super alias *mutatarum legum cumulum* exeresceret Romana juris prudentia. Liv. 3. 344. (Status reipublicæ Rom. post bellum Punicum 3. corruptissimus fuit. Vellej. *Pætere. 2. 1.* Fieri autem non potest, quin perturbatissimo reipublicæ statu plures leges ferantur; quemadmodum id indicium adfectæ valetudinis luculentissimum est, si plurimis pharmacis utantur homines. Isocrar. *Areop. p. 292.*) Romanarum legum Senatusque consultorum historiam plures dederunt, in quibus eminent Paulus Manutius, Anton. Augustinus, Paulus Merula, Franc. Hotomannus, Janus Vincens. Gravina: sed hi omnes tamen in tanta messe haurire aliis reliquerunt spicilegium.

§. 11. In tanta legum Romanarum farragine haud pauci de universali quadam juris Romani collectione cogitare coeperunt. Agitaverat hoc consilium Cicero (1), cujus integrum ea de re librum laudat A. Gellius *Noct. Attic. l. 22.* Quintilian. *Instit. Orat. 12. 3.* Ipse quoque luculentam illius operis *επιμνηστικὴν* sub Crassi persona dederat libro *de Oratore 1. 42.* Sed in spongiam incubuit hic Ciceronis Ajax.

§. 12. Idem labor, teste Suetonio *Jul. 44.* Julium Caesarem, idem & jam antea Cn. Pompejum exercuit, si vera refert Isidorus *Hisp. Orig. 4. 11. & 3.* qui hunc exscripsit, Gratianus *can. 2. distinct. 7.* Ita enim ibi Isidorus. *Leges autem redigere in libros primus consul Pompejus instituisse voluit, sed non perseveravit, obvestiarum metu.* Deinde Caesar cepit id facere, sed ante interfectus est (m). Sunt etiam, qui Constantium M. de ejusmodi corpore juris compilando cogitasse ferunt: Bejer. *Posit. ad Digest. l. 1. 146.* sed nescio quo auctore. Id certius, horum omnium consilia fuisse irrita. In primis delendum, Caesari, huic operi quam maxime pari, per fata non li-

(1) Ciceronem non fuisse in Romana jurisprudentia hospitem, vel scripta illius demonstrant. Q. Scaevola Augurise operam dedisse, testatur ipse in *Bruta Cap. 89.* quamvis postea, eo mortuo & Q. Mucium Scaevolam, pontificem, aliquandiu audierit. Idem de *Leg. l. 4.* Et in *orat. pro Murena Cap. 13.* miratur, se, si sibi homini occupato stomachum moverint, triduo jureconsultum professurum. Unde & inter jureconsultos Ciceroni locum dedit Guill. Crot. *Met. Jureconsult. l. 9. p. 61.* Sed an magnus in hac arte fuerit, adhuc sub iudice lis est. Vid. Schulting. *Orat. de jurispr. Ciceronis, & Bynkersh. Proterm. ad l. 2. §. 38. D. de O. J. p. 35. seq.*

(m) Immo procul dubio falsa est haec Isidori narratio, quia nemo veterum hoc adnotavit, Isidorus vero demum saeculo VIII. floruit, tum quia Pompejus nec jureconsultus fuit, nec scribendo famam quaesivit hoc reipublicae constituendae causa dictator creatus.

licuisse tam præclare de Romana jurisprudentia mereri. Huber. *Ausfic. domest.* 5. p. 177.

§. 13. Edicta prætorum, Augustino imperante, diligenter colligere, interpretarique coeperat C. Aulus Offilius, Jureconsultus (n) l. 2. §. 44. D. de orig. jur. l. 1. §. 2. D. ne quis eum, qui in jus vocabitur. Sed privarim susceptum fuerat hoc opus (quicquid hic obvertat Henr. Doddvell. prælect. Cambden. P. 780.), neque adeo publicam umquam auctoritatem videtur obtinuisse. Menag. *Amanit. Jur.* 447. & p. 98. Unde eo facilius perit, postquam edictum Juliani ejus luminibus offecit.

§. 14. Postea, Hadriano imperante, edicta prætorum in unum codicem coaluere, vel ex multis potius edictum unum, quod perpetuum vocabatur, concionatum est, circa annum (uti Ant. Pagi in diss. *Hypat.* P. II. p. 209. & in *Cris. Baron.* p. 128. *Tom. I.* computat) cxxxii. Eutrop. *Hist. Rom.* VIII. 9. l. 10. D. de condit. indebiti. Auctor operis non Didius Julianus, Imperator, ceu ex loco quodam Aurelii Victoris, male intellecto, conjecerat Hugo Grot. *Florum spars.* p. 641. Sed Salvius Julianus, Didii proavus, teste Spartiano *vit. Julian.* l. gente Africanus, Adrumeti natus, ceu colligitur ex Spartiano. *Julian.* cap. I. & Grot. *Inscript.* pag. 458. de quo jureconsulto præter Bertrandum & Guil. Grotium, Ægid. Menag. *Amanit. jur.* 24. & Henr. Doddvell. *Prælect. Cambden.* 8. p. 333. (singulari libello egimus de Salvio Juliano, cujus adhuc pleniorrem historiam dedimus in *Historia & Edictorum & Edicti perpetui Lib. II. cap. 3.*) Quamvis vero mirifice Julianum collaudent veteres, adeo ut eum vocent *virum sapientissimum*, Nov. 74. præf. pr. *maxime existimationis virum*, & *disertissimum jurispe-*

(n) Jam ante C. Offilius ad Edictum quædam commentarii coeperat Ser. Sulpicius, quæ Bruto dedicarat. l. 2. §. 44. D. de orig. jur. ex quo Sulpicii commentario fragmentum exstat l. 5. §. 1. D. de instit. actio. Sed brevissimum hoc opus fuisse, observat Pomponius.

ritum, lib. 5. C. de bonis, quæ lib. juris sublimissimum testem, summa auctoritatis hominem, & prætorii edicti ordinatorem, lib. 10. C. de condit. indeb. suum auctorem juris scientiæ, l. 15. C. de usufr. & habit. & quæ alia passim sunt ejus elogia: non tamen navis caruisse, ajunt, hoc edictum. Quædam enim addidit de suo, quæ prætor numquam edixerat l. 3. D. de conj. cum emanc. lib. quædam detraxit, veluti illa, quæ de jurejurando, Vestalibus & Flamini Diali remittendo, ediderat prætor. Gell. Noct. Attic. X. 15. quædam correxit pro lubitu lib. 1. §. 1. D. commod. lib. 1. D. quod met. caussa. Vid. Jo. Bertrand. de jurisperit. lib. 1. pag. 31. Guil. Grot. de Vir. Jureconf. II. 6. pag. 127. Jac. Gothofred. Manual. Jur. III. pag. 14. 15. Nilominus tam facile eum excusat Hadriani Imp. auctoritas. Hujus enim auspiciis scripsit. At laudi sibi duxisse Hadrianum, si nova jura condidisse diceretur, quin ideo alterum Numam videri voluisse, ex Aurelio Victore Schotti præclare observavit Henr. Dodv. Præf. Cambden. VII. pag. 294. Ceterum tantam hic Juliani labor auctoritatem in foro obtinuit, ut Diocletianus & Maximianus Imperatores illud jus PERPETUUM adpellare non dubitent, in lib. 5. C. de appellat. unde non mirum, quod ex eo tempore Furius Anghianus, Pomponius, Callistratus, Cajus, Paullus, Ulpianus, alique clarissimi jureconsulti, certatim ad Edictum perpetuum commentati sunt.

§. 15. Eodem exemplo etiam Edictum provinciale nescio (o) quis concinnavit, quod tamen ab edicto perpetuo prætoris parum discrepasset, immo cum illo unum idemque fuisse videtur. Cui sane fragmenta, ex commentariis ad edictum provinciale tantum non ubique fragmentis aliorum ex libris ad edictum prætoris respondent: adeo ut Gothofredus in ordinando edicto perpetuo etiam Cui fragmentis

uri

(o) Eidem ergo Hadriano non male hoc edictum provinciale tribuit Henr. Dovvell. ad Spartian. Had. II. p. 191. Hein. Antiq. Rom. T. I.

uti non dubitavit. Immo Cajus promiscue scripsit: AIT PROCONSUL, & AIT PRÆTOR l. 4. D. quod quisq. quis jur. l. 1. §. 2. D. quid cuiusq. unju. nom. Ceterum hanc utriusque edicti similitudinem nemo mirabitur, qui noverit, jam olim proconsules urbana edicta in jure dicundo plerumque esse sequutos. Cicero in *Verr.* l. 26. & ad *Attic.* Epist. IV. 1. Ezer. Spanhem. *Orb. Rom. Exere.* II. 12. p. 97.

§. 16. Perit utrumque edictum, magno jurisprudentiarum incommodo. Fragmenta tamen hinc inde in Digestis reliqua, tanquam fractas enaufragio tabulas, collegerunt Eguinarius Baro in libris *Manualium* (p), Guil. Ranchinus, cujus labor ad edictum prodit Paris. MDXCVII. 8. recursus in Jo. Herm. Schimkii *Synegm. critica.* Marp. cl. MCCXIII. 4. & qui in digerendo ordinandoque potius, quam concinnando edicto, omnium superavit industriam, Jac. Gottfredus, cujus *Series librorum edicti perpetui* inter *quatuor fontes juris civilis* extat.

§. 17. Ex quo Imperatores non amplius senatus consultis, sed epistolis, nova jura condere cœperant: intra ducentos annos in tantum cumulum hæc excrevere Principum rescripta, ut etiam de iis in codices (q) colligendis cogitarent Gregorius & Hermogenes, seu, ut aliis vocantur, Gregorianus & Hermogenianus,

(p) Parum honorifice de hac Eguinarii collectione sentit Jac. Gothofr. in *Biblioth. Jur.* l. p. 46. ubi observat, auctorem sæpe data opera fingere edicta, quæ nunquam fuerint, multaque eo referre, quæ ex jureconsultorum placitis, moribus antiquis, novisque principum institutis descendant.

(q) *Codices* quum semper vocentur hujusmodi Rescriptorum principalium collectiones: observandum, codices olim a voluminibus distinctos, atque ita adpellatos libros, quadrata vel quadrangula forma (nam & triangularis formæ mentio sit apud Dionys. Perieget. p. 36.) quamvis alias, vulgari usu omnes libri vocentur codices: l. 52. pr. D. de legat. 3. Salmast. de mod. *Usur.* X. p. 423. Schulting. ad *Paul.* p. 377.

nus, quorum codices, privata auctoritate concinnati etiam a Justiniano celebrantur, *Const. summa. resp.* §. 1. *de Justin. ord. confirm.* (r)

§. 18. Ad GREGORIANUM codicem quod attinet, eum recentiorem Hermogeniano credit Guido Pancirol. *de claris legum Interpret.* l. 65. 66. qui & auctorem esse suspicatur Gregorium, sub Valente & Gratiano præfectum annonæ, Africæque procons. cujus mentio sit l. 15. *C. Theod. de pistorib.* At Gregorio alii hunc codicem tribuit Gothofredus *Proleg. Cod. Theod.* l. p. 183. qui sub Constantino M. fuit Præfectus prætorio, cujusque mentio fiat lib. 3. *D. Theod. de contrah. emt.* ut & in lib. 1. *C. de natural. lib.* Neutrum adeo certum atque expeditum videtur. Augustinus sane ad Pollent. II. 8. auctorem non Gregorium vocat, sed Gregorianum: eodemque modo eundem laudat Auctor *collationis legum Moysicarum & Romanarum* l. 8. 9. & 10. *VI. 4. 5.* nisi utrobique subintelligi oporteat codicem. Continuisse vero hic codex videtur constitutiones ab Hadriano usque ad Diocletianum & Maximianum (f).

§. 19. Nec certior auctor est codicis HERMOGENIANI, Eugenio Hermogeniano, qui, teste Baronio, sub Diocletiano, Præfectus prætorio fuit, atque ad senatum retulit de persecutione Christianorum, hanc compilationem tribuit Pancirolus *de claris. leg. Interpret.*

(r) Ante hos tamen PAULUS jurisconsultus Libros VI. edidit constitutionum Imperialium, l. 113. *D. de cond. & demonstr.* & PAPIRIUS JUSTUS libros XX. constitutionum, l. 63. *D. de possis.*

(f) In fragmentis sane codicis Gregoriani, quæ etiam nunc extant, legimus constitutiones Antonini Caracallæ & Severi, Alexandri, Gordiani, Philipporum, Valeriani & Gallieni, Carli & Numeriani, immo & Diocletiani & Maximiani. Ex quo patet, errasse virum sumum, Jac. Cujacium, dum in *princ. paratit. Codicis Gregorianum* codicem in Valeriani & Gallieni Constitutionibus desisse, scripsit.

pret. 1. 65. Alii Hermogenianum jureconsultum auctorem fuisse conjiciunt, quem sub Constantino M. ejusque liberis floruisse, erudite demonstrat. *Æg. Menag. Aman. Jur. II. Conf. Jac. Gothofred. Prolegom. Cod. Theod. I. p. 183. seq. Reinel. Epist. ad Rupert. 69. p. 640.* Constitutiones vero principum, quorum Gregorianos rationem habuerat, in Hermogeniano etiam codice fuisse recte existimat Jac. Gothofredus, sed ita, ut in nonnullis inter se dissenferit. Quamvis vero de dissensu eorum res certa sit, neque dubitare nos ea de re patiatur Auctor *Collationis legum Mosaicarum & Rom. 6. 5.* Qui unam eandemque Diocletiani & Maximiani Constitutionem in utroque codice, *ast aliis tamen diebus & consultibus* lectam, testatur; nihil tamen est, quo certo demonstrares, Hermogenianum etiam ab Hadriani temporibus auspiciatum fuisse. In fragmentis sane illius non nisi Diocletiani & Maximiani Constitutiones occurrunt (1), si a tribus primis discesserit, quæ Aurelio (2) nescio cui tribuuntur. Sed quum hanc inscriptionem sinceram haud esse vel primo intuitu pateat, nec ratio ulla adpareat, cur post Gregorianum actum agere

VO-

(1) At plura ex utroque codice fragmenta supersunt in codice nostro repetitæ prælectionis, omnes nempe constitutiones ab Hadriano ad Constantinum M. princ. Const. *Hæc quæ necessario, de novo Cod. fac.*

(2) Nemo veterum Imperatorum solo Aurelii nomine dictus est. Unde adparet inscriptionem harum constitutionum minus esse sinceram. Sed certum est, hæc quoque constitutiones aut Diocletiani, aut Maximiani esse. Nam prior C. AURELIUS VALERIUS DIOCLETIANUS vocatur in marmoribus apud Gruterum *Inscript. p. 279. & 1079.* Posterior vero M. AURELIUS VALERIUS MAXIMIANUS non solum in numis, sed & inscriptionibus apud Gruter. *p. 159. & 279.* Accedit, quod hæc constitutionum fragmenta in subscriptione habeant Sirmium, ex qua Pannoniæ urbe quam plurimas horum Imperatorum Constitutiones emanasse patet ex *l. 13. l. 24. l. 39. C. de transact.* aliisque plurimis. Vid. Schulting. *Jurispr. Antejus. p. 709.*

voluerit Hermogenianus, non præter rem suspicari mihi videor, Codicem Hermogenianum non nisi supplementum aliquod Gregoriani fuisse, adeoque præter ea, quæ Gregorius omiserat, superiorum principum rescripta, Diocletiani solum & Maximiani, ut & ejus successorum Constitutiones complexum esse, usque ad quarti sæculi Christiani initium (x).

§. 20. Uterque collector profano deorum cultui additus fuisse videtur Gothofredo. De Hermogeniano sine jureconsulto contra Jo. Bertrandum (y) id demonstrarunt Ægid. Menag. *Annot. Isr. civ. 11.* & Guil. Grot. *Vit. Jurecons. vet. 2. 12. p. 178.* Nec a veritate abluere videtur sententia Gothofredi, hos Auctores ideo tantam operam in colligendis vetustiorum Principum epistolis posuisse existimantis, ut veteris jurisprudentiæ antecostantinianæ, quæ tum Constantini M. & successorum constitutionibus quotidie avertebatur, faciem posteritati contemplandam ficerent.

§. 21. Periit uterque codex, præter fragmenta, quæ initio Jac. Sichardus edidit cum *Codice Theodosiano*, Basileæ 1528. fol. deinde Petrus Gregorius Tholosanus *Lugduni* 1566. & Jacobus Cujacius, *Colm. Allobr.* 1586. & eodem anno *Pavissis*. Novissi-

ma

(x) In Codice Justiniano constitutiones quædam occurrunt, post Diocletianum scriptæ, & anteriores tamen epocha Codicis Theodosiani, qualis est *l. ult. C. de test. & curat. qui satis non ded.* edita anno 306. & *l. 1. C. de feriis* priore illa paullulum antiquior. Hæ, quum ex Codice Theodosiano desumptæ non sint, procul dubio ex alterutro horum codicum in corpus Justinianicum migrarunt: adeoque probabile est, Hermogenianum saltem Codicem pertigisse ad ann. 306. Schulting. *ibid.*

(y) Is enim Christianum fuisse colligit ex *l. 60. D. de donat. inter vi. & ux.* ubi divortia ob sacerdotia fieri dicuntur. Sed id apud ethnicos quoque fieri consuevisse constat. Vid. *observat. nostr. ad Brisson. de verb. signif. pag. 1216.*

ma absolutissimaque editio est Antonii Schulcingii
cujus simul adnotationibus illustrata utriusque Codicis
fragmenta prodierunt in *jurisprudencia vetere antejustiniana* p. 683. sequ. Lugd. Bat. 1712. 4. æ
rurlus Lipsiæ 1737.

§. 22. Quum vero hi codices & privati collecti
essent, & gentilium tantum Imperatorum rescripta
complecterentur: Christianorum quoque imperatorum
a Constantino M. usque ad suam ætatem constitutiones
in vastum satis opus collegit Theodosius junior Imperat. (2) circa ann. 439. Unde etiam hunc
Codicem inscriptum fuisse ajunt: *Novas leges legitimorum Principum*, *τὴν νομιμὰν* constitutiones in hoc
codice utramque faciunt paginam; quod tamen non
adeo certum, quum & Juliani, & legitimi principes
potius tyrannis opponendi, videantur. Jac. Gothofr.
Prolegom. ad Cod. Theod. I. & II. (Histor. nostr. jur. J. 1379.) * existat etiamnum hic codex, qui post Sichelardi, Tili, Cujacii, Puteani, Pithæi & Simonardi
curas luculento commentario Jac. Gothofredi, illustratus
prodiit Lugd. 1668. fol. tom. 6. & Lipsiæ cura V. C. Ritteri 1745.

§. 23. Nec tamen hic Theodosianus etiam codex
sine navis est, quos accurate recenset Gothofr. *Prolegom. 2. pag. 187.* Immo nec integer satis ad eos
pervenit. Nam 320. circiter constitutiones occurrunt
in Codice Justiniano, quas in Theodosiano frustra
quænaveris, quarumque indicem confecit Anton.
Mar-

(2.) Cum hoc Theodosiano Codice cave confundas An-
tinet Gothorum Regis Codicem, Aniani opera compilatum
ex particulis codicis Theodosiani, Gregoriani, Hermogeniani,
itemque ex Institutionibus Cæli, & Sententiis Pauli, hinc inde
tamen interpolatis manu ejusdem Aniani. Nam & hæc saraxo
sæpe Codicis Theodosiani vel legis Romane nomine
laudatur a mediæ ævi scriptoribus. Oisellius *Proleg. ad Cæli Inst.* Jac. Simond. *Quæst. tripl. ad calcem Var. Opusc.* Tomi 3.º Jac. Gothofred. *Proleg. Cod. Theod.* 5. Car. du Fresne *Glossar. Lat. voce Lex Romana*
in Tom. 2. p. 269.

Marvillius, editioni Gothofred. subiectum, sub titulo *Supplementi Codicis Theodosiani*, post Glossarium nomicum.

§. 24. Adjectæ etiam huius Codicis Theodosiani editioni constitutiones *novellæ* Theodosii, Valentianiani III. Marciani, Majoriani, & Severi Anthemii, a Pithæo primum vulgatæ *Paris. 1531.* nec non a Cour. Rittershusio *Francos. 1615.*

§. 25. Quum ergo nemo ante hæc tempora legibus compilatis fecisset operæ pretium: jurisprudentiaque esset ut ait *ὁ γὰρ ἀπὸ τῶν νόμων πολλὰ καὶ ἀσύντακτα*, multarum *canonum* *opus*, ut lepide ait Eonapius in *Pit. Aedesi* p. 31. factum est, ut Iustinianus Imp. de nova universi juris collectione cogitare coepit, laudandus sane hoc nomine, quod dignum persona imperioque suo coepit consilium, felix, quoque, eo quod opus a multis ante se frustra tentatum perfecit: sed a multis reprehensus, quod non prudentius hoc negotium consensum curavit, & in eo infelicissimus, quod in ea incidit tempora, quibus obliuiscens barbariem vix licebat orbi litterario magnum quid atque excellens a Iureconsultis ejus ætatis expectare.

§. 26. Est hic princeps ancipitis admodum famæ, & si ejus ingenium ex Procopii judicio æstimes, laudibus, quas ei vulgus Iureconsultorum admetitur, vix dignus. Fuisse enim dicitur varius in omni genere vitæ, cleri pariter, ac Theodoræ, mulieris scenticæ, quam uxorem duxerat, ludibrium, ad evertendas præterito leges paratissimus, a prudentia denique legislatoria parum instructus. Sic eum describunt fide Procopii in *Anecdosis* (a) a Nic. Alemanno vulgaris, qui

11-

(a) At homini illi eo minus tuto credere licet, quo majus odium prodit adversus Iustinianum & Theodoram, quoque magis in reliquis libris suis illos laudat. Immo aliquando rei incredibiles narrat, animumque prodit ab omni fide abhorrentem. *Dissert. nostra de philosoph. semicristi.* §. 23. in *Opusc. Miscell. Sylloge* 1.

tamen ab Eichelio Gabriele Trivorio, Jo. Petr. Ludovigio, aliisque acriter contradictum est.

§. 27. Nec opera usus dicitur virorum huic labori parium, sed *Dorothei, Theophili*, aliorumque hujus communitatis jureconsultorum, & maxime *Triboniani*, ejus indolem post Suidam in voce *Tribonianus*, vivis coloribus depinxit Franc. Hotomanus in *Ausiriboniano*, cap. 11. & 12. p. 146. seq. (b). Et sane quum hujus viri imprudentia & sublesta fides ex ipsius operibus elucere videatur (quamvis & quædam et perperam vicio vertantur) mirati olim sumus, Jo. Chiffletium *de utriusque juris archiepiscopis*, & Janum Vincensium Gravinam *de ortu & progr. jur. civil.* 137. p. 159. seq. tanto molimine ejus causam egisse. At, re paullo accuratius expensa, non magis eo nomine indignatur Triboniano, quam Juliano (§. 14.) Nihil enim illam, nisi ex præscripto principis, egisse, satis constat.

§. 28. Hujus ergo viri opera, auspiciisque Justiniani, A. C. 528. Id. Febr. primo loco prodiit *CODEx JUSTINIANUS*, qui, quam parum diligenter fuerit a decemviris huic operi præstitis collectus, vel inde patet, quod postea sua licura videretur induendus (c) *Const. Hac quæ fin. de nov. C. fac.*

§. 29. Deinde 17. viris datum negotium, conscribendi *PANDICTAS*, vel *DIGESTA* (d), in quæ Tribonianus,

(b) Sed hunc Hospitatio palam ebtudere voluisse, & hinc novam jurisprudentiæ sectam instituere non dubitasse, ostendimus in *præfat. præmissa VV. J. J. H. E. Emble. Tribon. Halæ 1735. 8. Tom. 7. hujusce Edit.*

(c) Iterum laudatur prior iste Codex in Institutionibus, in quibus adeo ad multas Constitutiones remittimus, quæ in nostro Codice repetitæ præstantis desiderantur.

(d) *Digestum* vocabulum jam olim jureconsultis familiarissimum fuit. Existerunt *digesta* Juliani, Alpheni Vari, Juventii Celsi, Ulpii Marcelli, Servilii Særvolæ, Pauli. Ita vero vocati sunt libri, in quibus decisiones & disputationes juris continerentur, ut veluti *digesta* essent.

nus, ejusque focii, quidquid ex veterum jurisconsultorum scriptis excerpterant, conjecerunt. Sed quam parum diligenter isto quoque labore defuncti sint, & brevitatem temporis ostendere, ajunt (intra triennium enim tantum opus absolverunt) & parum commodam excerptendi methodum & ordinem rerum perturbatissimum, ne ad edicti quidem perpetui seriem per omnia redactum (vid. Binkersh. *Obs.* 2. 25.), & tot denique emblemata, quæ jamdudum Pandulphus Pratejus in *jurisprudencia media*, & Jac. Wissenbachius *singulari tractatu* notarunt. Quamvis & hic aliquando injuria fiat Triboniano (quemadmodum ejus causam solide egit V. C. Jo. Wybo, & nos egimus in *Defensione Justin. Tribon. & corporis jur.* vid. *Copusc. nostr. min. pag. 218. seq.* in Tom. 7. hujusce Edit.)

§. 30. Tum porro sequuntur INSTITUTIONES, a Triboniano, Theophilo & Dorotheo (tantillum scilicet compendium a tribus viris) conscriptæ. In his & divisionem librorum, & materiarum ordinem, aliquando auctorum *æque* arguere, contendunt. In plerisque tamen sequuti sunt Cajum (e), quem Imperator, vel potius Tribonianus, ideo suum vocat. Conf. de eo Cajo Menag. *Amanit. jur. p. 464.* Bertrand. *de Jurisprerit.* 1. 29. Guil. Grot. *Vit. Jur. conf.* 2. 7.

§. 31. Sed ne hic quidem substitit Justiniani diligentia. Quum enim prior ille Codex parum placeret,

Bertrand. *de Jurisp.* 1. 1. Ita & pandectarum scripsere Ulpianus, & Modestinus.

(e) Exstat etiamnum CAIL institutionum sive epitome, sive *ἀνορθωμένον*, ab Aniano Wisigotho servatum atque hinc inde interpolatum, quod cum aliis ejus fragmentis luculentoque commentario edidit Jac. Otfellius, & suis, aliorumque adjectis notis, Ant. Schusting. in *jurisprud. veter. antejustiniana* Lugd. Bat. 1717, 4. Saeculo tamen 11. integriores adhuc supersuisse Cail institutiones, ex Cyni loco memorabili ostendit Bynkersh. *de reb. manc. cap. 7. p. 107.*

set, & in multis Pandectæ ab eo discreparent: de quo §. viris ejus emendationem commendavit. Unde prodit *Codex repetita prælectionis*, promulgatus anno 524. 16. Kal. Dec. qui etiamnum exstat.

§. 30. Denique Justinianus, ut erat ad mutandum emendandumque jus proclivis, multa in superioribus libris promulgata ipse sustulit & mutavit, editis subinde novis constitutionibus, quas NOVELLAS adpellant. Novem earum collectiones, vel, ut barbare vocantur, *collationes*, a cujusnam manu sint, parum constat (f). Nec omnes Justiniani, sed quædam etiam Tiberii Imp. sunt: ut 161. 162. 164. quædam etiam Justiniani, uti 117. 140. 144. 148. 149. Id saltem vel ipsa versio ineptissima indicat, eas collationes e barbaris sæculis esse (Ineptum enim est, verba verbis reddere, ut fecit interpres, qui sæpe tamen sensum optime adsequutus est. Cujac. *Observ.* 8. 40.). Unde de Græco restituendo textu jam dudum solliciti fuerunt eruditi (g). Novellas 144. Græce edidit Greg. Hadoander *Norib.* 1531. fol. alias 23. e codice Fuggeriano exulit Henr. Scrivergerus Scotus, quæ prodierunt ex *Stephaniana* 1558. fol. Exstant & versiones Latine cultiore stilo adornatæ partim a Juliano (h), Patricio & Antecessore Constantinopolitano, partim a Gr.

(f) Ipsum enim Tribonianum, qui *Novellarum* collectionem promisit §. 4. *Const. de emend. Cod.* auctorem haud esse, vel ex stilo adparet. Nec magis de Bergundione liquet.

(g) Nec omnes tamen novellæ Græce conceptæ. Vid. Nov. 9. 11. 17. 23. 33. 34. 35. 41. 62. 65. 114. 138. 241. 150. quæ manifesto Latine editæ a Justiniano.

(h) Ad hunc Julianum pertinet epigramma Thætetii, quod exstat in *Antholog.* 4. 1.

Τῆτε· Ἰουλιὸν ὀφειλὺν φάος, ἔπει· ἰδὼναι.

Ἰδὼν δὲ Βερὺν, παῖτα· οὐκ ἔδωκεν.

Roma & Berytus, conspecto hoc lumine legum;

Quantum, æsant, virtutis, ingeniumque potest.

Quod elegium ad Salvium Julianum, Edicti perpetui conditorem, frustra retulerunt Aciat. *disynest.* 2. 27. &

Ber-

a Gr. Haloandro, quarum hæc cum corpore juris Haloandrino, illa e bibliotheca Piræorum prodit Bas. 1576. f. & Paris. 1639. f.

§. 33. AUTHENTICÆ ex Novellis defunctæ adjectæque Codici jam sæculo VI. a Gregori. M. Ep. XI. 54. & Ivone Carnot. Part. 3. Cap. 185. citantur. Unde nec ab Imerio solo sunt, ut vulgo creditur, nec a Jureconsultis Papientibus, qui tamen forsitan eas auxerunt. Vid. Sirauch. Diff. Acad. IV. Cap. 1. 2. Boyer. Posit. Pandell. I. 2. p. 30. seq. (V. Ill. Com. van Bykershock de auctorib. authent. Cap. 2. seq.)

§. 34. Post Justiniani tempora in Occidente non adeo magnum juris Justiniani usum fuisse comperio. *Wifiguthi* Codicem Theodosianum compilationi Justinianæ præterebant (1). In Italia, quo Longobardorum arma non pertigerunt, Codex tantum & Novellæ in aliquo pretio erant. Postea a Francis permissum Italici, jure vel Longobardico, vel Romano, vel Franco uti. Demum ab Imerii temporibus renatum est studium juris civilis in scholis Italicis. De quibus omnibus videndus Conring. de origin. jur. c. 20. f. 97.

§. 35. At in Oriente non cessatum a compilandi studio, sive quod Imperatores Justiniani gloriæ inviderent, sive quod ejus compilationes, ob insignem prolixitatem, odissent. Et primo quidem de græce vertendo corpore juris cogitatum, imperante Phoca. Institutionibus ergo eam operam navavit Theophilus, ille ipse, qui institutiones cum Triboniano & Do-

Bertrand. de Juris perit. l. 1. c. p. 10. merito hinc notari a Menagio Aman. Jur. Civil. 24. & Guill. Grot. vit. Jureconf. 51. 6. p. 122.

(1) Immo & Alaricianum, quem Alaricus rex ex Casti Institutionibus, Pauli receptis sententiis, & fragmentis Codicum Hermogeniani & Gregoriani compilari jussit. Conring. de orig. jur. Germ. cap. 4. & 5. Jo. Seld. Diff. ad Flitam V. 2. f. 9.

Dorotheo elaboravit. (*Præf. nostr. ad Vinnium*, & Jo. Henr., Mylii *Vindic. Theophil.*). Ejus enim paraphrasin jam laudari a Thalelæo ipse observat *Fabrotti. in Præf. ad Theoph.* vid. Gundlingiana *part. 2. obs. 2.* (& Bohemerii *præfat. ad Instit.* ubi id factum esse docet) Pandectis & Codici Thalelæus, Theodorus Hermopolita, Anatolius & Isidorus. Vid. *Suarez. Notit. Basilic. Tom. 1. præmiss.* Vinc. Gravina de *orig. & progr. jur. civ. n. 138. p. 163. seq.* Theophili *paraphrasis* potius, quam versio, etiamnum existat, edita primum a Vigilio Zuichemo, insigni Fritiæ ornamento. Bas. anno MDXXXIV. deinde a Christiano Wechelio Paris. eodem anno, hinc a Jodoco Petro Neithardo, anno MDXLIV. porro a Jac. Curtio anno 1545. Dionysio Gothofredo anno MDLXXXVII. & denique a Carolo Hannibale Fabrotto Paris. 1634. & 1657. Thalelæi opus Pandectarum nondum adspexit lucem (k).

§. 36. Postea Basilii Macedo novam collectionem instituit, desiderans in Justiniano corpore brevitatem, perspicuitatem, ordinemque concinnum. *Cedren. Annal. p. 568.* Leon. Imp. *proam. ad Basilicam.* Sed morte præventus, non nisi epitomen edidit codicis Justiniani, quam *πρὸς τοὺς νόμους* adpellavit. Perijt hoc opus præter fragmenta quædam de nuptiis. Jo. Leuncl. *Jur. Græco Rom. lib. 2. p. 86.* aliudque apud Baron. *Anno 816. n. 12.*

§. 37. In labore illo Basilio, idem, qui in imperio, successit Leo (l), filius, insigni rerum sciencia *ἐπιστάτης* vel *ποσειδης* cognomen adeptus. Et is quidem edidit *Βασίλειαν σύνταξιν* vel *διατάξιν βασιλικὰν* ex pande-

(k) Vidisse se tamen alicubi hanc versionem MSC. testatur Greg. Haoland. in *præf. Novellar.* Quemadmodum & codicem Græcum visum esse in Creta insula, tradit Sualemb. in *proleg. Harmonop.*

(l) Est idem auctor Novellarum Leonis, quæ Latino addi solent corpori juris. Eas primus edidit Scriverger. 1568. fol. Quæ an usura in sero habeant, disquirenda *Dynkersh Obs. 14. 2.*

dectis & codice, omiffis tamen jureconfultorum & Imperatorum nominibus, compilata. Suares l. c.

§. 33. Denique Constantinus Porphyrogenetus, frater Leonis natu minor, edidit repetitam *Βασικὴν* prælectionem, quæ & *πρῶτος βίβλος*, ut *τὸ πᾶν τῶν νόμων*, nec non *τὸ πᾶν* absolute appellatur. Et hæc ipsa sunt illa *Βασικὰ*, quorum libros 28. 29. 30. 45. 46. 47. 48. edidit Gentianus Hervetus. Paris. 1557. Librum 60. Jac. Cujacius, utraque conjunctum sub titulo *Βασικῶν διατάξεων* Dionys. Gothofredus Hanov. 1606. fol. Libr. 38. & 39. ex Cujacii schedis emisit Car. Labbeus Paris. 1609. Integra *Βασικὰ* (m) Græca & Latina debemus Car. Annib. Fabrotto, qui ea publicavit Paris. 1607. f. Tomis 7.

§. 39. Succedere variæ epitomæ, quales sunt I. *πρῶτος μικρὸν* ab iisdem Imperatoribus confectum, quod & *ἐκλογὴ ὑπὸ Περθερόσιου* nomine venit (n). II. Index *νομικῶν κατὰ στοιχείων* per alphabeti seriem digestus, a Jo. Sambuco Pannonio Tarenti repertus, & sub titulo *ἐκλογὴς βασικῶν* editus a Jo. Leunclavio *Essl.* 1576. Auctor fertur Romanus Lecapenus. Vid. Cujac. *Obs.* 18. 37. III. Mich. Attaliotæ judicis & Procol. *νόμματα* seu *πραγματικὴ* tempore Michaelis

(m) Libri tamen 19. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 43. 44. 49. & 59. non sunt authentici, sed a Fabrotto ex Synopsi *Βασικῶν*, & Theodoro Hermopolita, Constant. Harmenopulo & Cujacii Commentariis utcumque compilati. Forsan ii etiamnum in bibliotheca quidam latitant. Ita ominabar, secundam editionem quum pararem. Varem me fuisse haud vanum, nuper demum intellexi Amstelodami ex V. A. Corn. & Bynkershoek, qui se bonam horum partem a juvene nobili, Parisiis redeunte, natum referebat. Gratulamur sæculo hunc thesaurum, maxime si oblectricias viri doctissimi manus ex-
perietur.

(n) Ejus titulos priores 38. exhibet Jo. Leunclav. *Jur. Græco-Rom. Tom. 2. p. 79.* Conf. Lambec. *Bibl. Vind.* Lib. 6. p. 24. 25.

lis Duca compilata (a). IV. Michaelis Pselli *synopsis*, qua jus compendiarium versibus politicis complexus est (p). V. *πρὸς τοὺς* Constantini Harmenopolis, qui circa annum 1345. floruit (a) ex Basilicis contractum, & nuncupatum *ἐκδιδόται*. Ei non abfimile VI. Anziuchi Balsamonis *πρὸς τοὺς* & si qua sunt hujus generis alia.

§. 40. Denique Turcæ, capta Constantinopoli, & Græcorum imperio, & juris Romani in Oriente studio finem fecerunt, dubiumque est, an in Turcicis dicasteriis quædam juris Justiniani serventur. Vid. Goenevveg. *ad præam. Instit. num.* 1. Felimanth, *ad l. 2. §. 3. de orig. jur.* Pagenstech *Sicilim. Manup.* 2. p. 105. Jo. Leunclav. *in præf. parat. & Ilm. Belliald apud Menag. Amanit. jur. civ. cap.* 26. p. 150. Leonis certe novellas hodiernum in Græcia non extra usum esse, patet ex Crist. Angeli *de statu eccl. Græcæ* p. 112. & 115. & observavit id Bynkersh. *obs.* 1. pag. 385.

§. 41. At in Occidente a sæculo XII. magis magisque in academias & fora irrepere coepit jus Justinianicum, cujus tot ex eo tempore prodierunt editiones, glossæ, commentarii, paratitla, systemata, compendia, ut eorum mole & multitudine laboremur. (Romanis tamen & antea juris usum in Italia, nec Imperium jus Roman. restituisse, ostendimus ex instituto in *Histor. jur. civil. l. 1. §. 410. seq.*)

§. 42. Quum Justinianus §. 3. hujus proœmii, & §. 2. sequentis tituli nonnulla quoque de docenda discendaque jurisprudentiæ ratione moneat: licebit & nobis ea de re ex antiquitatibus disserere. Juris scientiam olim in latenti habebant patricii

(a) Edidit illud *πρόλογος* sub titulo *κατάφασις δόγματι* *ἀποφάσεως* Jo. Leunclav. *Tom. 2. pag.* 1.

(p) Prodiit ea synopsis cum aliis quibusdam Nich. Pselli *opusculis*, cura Franc. Bosqueti *Parisi.* 1672. 8.

(q) Editus est Harmenopolus Græce & Latine cum notis Jo. Merceri, & Dionysii Gothofredi *Gen.* 1787. 4.

iii (r), nec temere solebant quemquam nisi sui ordinis, hisce sacris initiare. Cicero de offic. 2. 19. Cum multa præclara majorum, tum quod optime confisus juris civilis summo semper in honore fuit cognitio atque interpretatio. Quam quidem ante hanc confusionem temporum in POSSESSIONE SUA PRINCIPES resinuerunt: nunc, ut honoris, ut omnis dignitatis gradus, sic hujus scientiæ splendor deletus est. Addi poterit ejusdem Ciceronis Oratio pro Muræna XII. & de oratore I. (f). Et videtur sane antiquissimis temporibus jurisprudentia veluti traditione quadam conservata inter patricios, usu magis, quam institutione, addisci consuevisse. Quod non difficile erat in tanta Romanarum legum paucitate.

§. 43. Primus veterum hanc consuetudinem migravit Tiberius Coruncanius, primus e plebe Pontifex Maximus, anno U. C. 10. Is enim odio patriciorum juris cognitionem, quam alii in latenti habuerant, paullo amplius divulgavit, & discipulis se dare cepit, l. 2. §. 35. D. de G. J. Ejus exemplum deinde sequuti sunt alii, veluti Q. Mucius Sævola, C. Aquilius Gallus, L. Lucilius Balbus, T. Juventius. Q. Cornelius Maxumus, & in primis Servius Sulpicius, quorum ex ædibus, tamquam ex equo Trojano, magna præstantissimorum Jureconsultorum fre-

quen-

(r) Hinc est quod Jureconsulti adpellantur principes civitatis. Cujac. ad Pompon. l. 3. §. 35. D. de Orig. jur. p. 1188. maximeque viri, Pompon. d. l. 2. §. 35. Hinc illa Mucii objurgatio: Turpe esse patricio & nobili, & tæssos orant, jus, in quo versaretur, ignorare, l. 2. §. 43. eod. Conf. G. Schubart. de Fatis Jurisp. Rom. Ex 1. 16. pag. 27.

(f) Ostendit enim Cicero ideo in latenti Jureconsultos habuisse Jurisprudentiam, uti ipsi civium rebus interessent. Nec enim instituebatur actio, nec contrahebatur, nec testamentum fiebat sine Jureconsultorum consilio. Arrian. Dissert. Epictet. 2. 23. Cic. de Orat. 2. 6.

quentia prodit. Quum vero hi omnes amplissimos in urbe honores gesserint, facile est ad existimandum, eos non scholas aperuisse, aut levi didactro invitatos, subsellia posuisse discipulis. Sed solebant, quum de jure consulentibus responderent, admittere juvenes, qui audirent, notarentque responsa, rationemque tradendi atque interpretandi juris, adeoque una opera & consulentibus, & discipulis satisfacere. Cicero in *Oratore ad Brut.* *XXI.* *Jus civile docere, semper pulchrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis flourerunt domus.* Et paucis interjectis: *Alteros respondentes audire sat erat, ut ii qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsis sponerent, sed eodem tempore & discipulis satisfacerent, & consulentibus.* Ac denique in *Bruto LXXXIX.* *Ego autem, juris civilis studio, multum operæ dabam Q. Scævola, p. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat.* Ex quibus patet, usum magis atque exercitatione, quam doctrina, veteres ad tantam de jure respondendi facultatem adspirasse.

§. 44. Sub Imperatoribus publica Romæ schola floruit, jurisprudentiæ etiam studiis consecrata, de qua infra dicemus *lib. I. Tit. 25. n. 20. seq.* Docuerunt in ea schola jureconsulti vel Antecessores duo, tempore Theodosii junioris *L. un. C. Theod. de stud. lib. urb. Rom. & Const.* Antea tamen eodem instituto, quo veteres erant usi, juvenes domi habuisse videntur, Papinianus, de cujus discipulis Lamprid. in *Alexand. Sev. LXPIII.* quamvis in quibusdam codicibus multis ab illis temporibus remotiores immisceantur, Ulpianus, alique jureconsulti egregii, quorum in digestis fragmenta extant.

§. 45. Denique a tertio sæculo tres præcipue scholæ floruerunt juridicæ, ROMÆ, CONSTANTINOPOLI, & BERYTI, hoc privilegio munitæ, ut non liceret alibi cuiquam jus docere, cetera infra docuimus *lib. I. Tit. 25. n. 20. seq.* In his scholis ea servata methodus, ut primo anno non nisi ad limina legis scientiæ admitterentur, dicti ideo *DYONDI*, quasi

quasi
audiel
gnom
octo
acqu
adeo
ejus
nemq
38. C
caque
quasi
nalis
ta so
fic e
neb.
nes
Justi
epor
vos
in L
man
stra
se p
dieb
no
just
gest
dica
aper
ad

nes
ton
tro
ado
fer
da
na

quasi nullius pretii homines (*) Secundo anno Edicti
audiebant interpretationem, unde & EDICTALES CO-
gnominati. Tertio anno ad prædicationes in priores
octo libros Responsorum Papiniani admittebantur,
atque inde dicebantur PAPINIANISTÆ, quo nomine
adeo sibi placebant jurium studiosi, ut diem, quo
ejus doctrina primum fuerant initiati, festum sole-
nemque haberent. Bertrand. *de Jurispræt.* 1. 2. pag.
38. Quarto anno Responſa Pauli in manibus erant,
eæque tunc ipsi recitabant, & cum dicebantur *Pauli*,
quasi solvendis quæstionibus idonei, vel ut ait Juve-
nalis *Satyr. VIII. Qui juris nodos legumque enigma-
ta solvunt.* Unde errant, qui *Pauli* vertunt solutos:
sic enim dici debuissent *Pauli*, ut recte observat Tur-
neb. *Advers.* 8. 19. Quinto anno, quo Constitutio-
nes addebant, *Pauli* dicti. Sed mutavit nonnulla
Justinianus, qui primo anno Institutiones suas & *Pauli*
epistola legum prælegi, novitiosque JUSTINIANEOS NO-
vos dici voluit: (vel uti V. C. Ch. Gottl. Schvartz.
*in Dissert. an omnia Pand. exemplaria a Florentinis
manarint?* §. 16. in suo codice reperit, JUSTINIANI-
SYAS) secundo quosdam Digestorum libros, quos ip-
se præscribit, per vicissitudinem interpretandos, au-
diebant, servato EDICTALIVM cognomine. Tertio an-
no PAPINIANISTAS vocari concessit, sed audire eos
jussit libros Digestorum XX. & XXI. Reliquos Di-
gestorum libros adjiciebant anno quarto, quo *Pauli*
dicti, quemadmodum quinto Codicem jungebant, &
Pauli nomen eo ipso morebantur. Vid. Justin. *Orat.
ad Antecessores* §. 2. 3. 4. 5. & ibi interpretes.

(*) Seneca *Controv.* 10. 1. *Isane peribunt dicem juve-
nes propter dupondii duos?* Hieronym. *ad Helvid.* p. 12.
tom. 6. Op. Quis te, oro, dupondio supputabat? Et Pe-
tron. p. 13. *dupondium pro pretio vilissimo accipit, ubi
addenda virorum doctorum observationes, & Cujac. Ob-
servat.* 12. 40. Nemo non hic deprehendit speciem quam-
dam monstri illius scholastici, quod recentiore ætate Po-
pualismi nomine academia invalebat.

LIBER PRIMUS.

TITULUS II.

DE JUSTITIA ET JURE.

- §. 1. Jurisconsulti operam debent philosophiæ. §. 2. Maxime Stoicæ. §. 3. Unde multa in jure Stoicæ. §. 4. Amulatio inter jurisconsultos & philosophos. §. 5. Cur jurisconsulti multa philosophorum propria juri applicarint?

Titulo hoc Institutionum non inculcantur leges quædam Romanæ, sed principia generalia, & quæ ad ideam justitiæ & juris concipiendam faciunt. Quum ergo in definitione JUSTITIÆ & JURIS a recentioris scholæ placitis se procul sejunxerint veteres jurisconsulti: ratio ejus rei ex antiquitate erit reddenda.

§. 1. Jurisconsulti, quod inter omnes constat, plerique cum legum studio philosophiam olim conjunxerunt, ex ejusque principis leges sunt interpretati. Unde recte Cicero de Legib. l. 5. jurisprudentiam non a prætoris edicto, ut plerique sua ætate fecerant, neque e XII. Tabulis, sed penitus ex intima PHILOSOPHIA, petendam, præbuit.

§. 2. Quamvis vero non eadem omnes scilicet nomen dederint, & Epicureæ in primis favisse dicantur C. TREBATIUS TESTA (u), (Cic. PII. Epist. 12. Gissind. de vit. & morib. Epic. Tom. V. op. p. 158. Agid. Menag. Amanit. jur. p. 80.) ALFEN. VARRUS (l. 76. ff. de judic. & ibi interpretes), & alii plerique tamen, veluti Sævola, Tubero, Rutilius, teste Athenæo, Deipnos. VI. pag. 274. stoicam philosophiam maxime habebant, vel quia Zeno minime, ut

(u) Dissentit Schilter, Manud. phil. mor. ad jurispr. l. 6. p. 7. Sed Trebatius initio Stoicus, postea Epicureus factus videtur. Cic. Epist. 7. 12.

ut alix sectæ philosophorum, a rebus gerendis avo-
cabat, (Diog. Laert. VII. 122. & 130.) eaque se-
ctæ invidiosæ & negotiorum appetentes facere videba-
tur; Tacit. Ann. XIV. 51. vel quia isti sapientes phi-
losophiam practicam feliciter, quam alii, excoluerunt.
Et hinc stoica philosophia summa dicitur sapientia.
l. 2. D. de leg. (x). Multis id demonstrarunt Schil-
terus in *Mandulatione philosoph. moral. ad jurispr.*
Cap. 1. VINO. Gravina de *orig. & progressu jur. civil.*
num. 44. pag. 80. Em. Merill. *Observ. I. 8.* & singu-
lari ac pererudita oratione V. C. Everardus Otto.

§. 3. Hinc frequentissimæ in jure nostro I. deriva-
tiones nominum satis contortæ, quales Stoicis erant so-
leranes, e. g. testamentum quasi testatio mentis pr.
Instit. de Testam. ord. mutuum, quasi quod ex meo fit
tuum. l. 2. §. 2. D. de reb. peculium, quasi pusilla
pecunia, sive pusillum patrimonium, l. 5. §. 3. de
pecul. divortium, quasi diversitas mentium, qua in
diversas partes iur; l. 2. pr. D. de divort. agnati;
l. 7. D. de legit. int. Vid. Cujac. *Observ. X. 37.* Em.
Merill. *Observ. I. 8. seq.* Frequentissimæ II. definitio-
nes vere stoicæ, qualis est etiam in hoc titulo defi-
nitio juris naturæ. Frequentissimæ III. divisiones stoï-
cæ, qualem esse illam rerum corporalium & incorpo-
ralium, ex Sexti Empirici VII. adv. Mathem. & Senec.
Epist. 58. observavit Osielius ad *Caes. Instit. II. 1. 1.*
p. m. 73. Frequentissimæ denique IV. decisiones ex
interioribus philosophiæ stoicæ principiis derivatæ,
quales collegerunt Vinc. Gravina l. c. Schilterus l. c.
& V. C. Everardus Otto de *philos. Stoica jureconf.*
(Eo vero in primis pertinent decisiones de promissis,
vi & metu extortis. l. 21. §. 5. D. quod met. caus-
sa, & de *αιμωξεία*. l. ult. §. 4. D. de iis, qui an-
te sent. mort.)

§. 4. Quamvis vero philosophiæ amantissimi essent

Ro-

(x) Fallitur ergo Paganin. Gaudent. de *orig. & prog.*
philos. apud Rom. cap. 43. p. 106. qui plerosque Jctos
cum Aristotele potius & Platone sensisse, putat. Conf.
obs. Hal. l. 7. p. 252.

Romani Jureconfulti: semper tamen inter eos, reliquosque philosophos *exparte*, in primis Epicureos, quædam intercessisse videtur æmulatio. Eoque pertinere arbitramur verbosam illam Ulpiani declamationem de vera, non fucata jureconsultorum philosophia. l. 1. §. 1. D. de just. & jure, non adsumillis illis, quæ Horatius Lib. 1. Epist. 1. canit: Nunc agilis sis, & mersor CIVILIBUS UNDIS, Virtutis vera custos rigidusque sacerdos. Conf. Cic. Epist. 3. 9. & 10. ubi Epicuri philosophia *exparte*, astuta vocatur. Locum præclare explicari memini in Gundlingianis.

§. 5. Et ista quidem æmulatione factum est, ut jureconfulti ea, quæ philosophorum erant propria, ad se raperent, c. g. ut definitionem philosophiæ juri suo applicarent: §. 1. Inst. h. t. ut loco juridicæ definitionis justitiæ darent mere moralem & philosophicam: & denique ipsa illa juris præcepta §. 3. Inst. h. t. ex philosophia morali Stoicorum in jus transferrent. Conf. Schilter. l. c. Christ. Thomaf. *Adnot. ad Inst. h. t.* Ger. Noodt. Jull. Paull. X. p. 365. & quæ nos observavimus in Elem. juris civil. h. t.

TITULUS II.

DE JURE NAT. GENT. ET CIVILI.

- §. 1. *Leges propriæ sic dictæ a quibus latæ* §. 2. *Earum scriptio.* §. 3. *Communicatio cum senatu.* §. 4. *Promulgatio.* §. 5. *Recitatio per præconem, nec non suasio & dissuasio.* §. 6. *Auspicia & sortitio.* §. 7. *Intercessio facta a tribunis, auguribus, coss.* §. 8. *Rogatio.* §. 9. *Suffragia per tabellas lata.* §. 10. *Modus & ordo suffragandi in pontibus.* §. 11. *Suffragiorum diremptio.* §. 12. *Legum confirmatio.* §. 13. *Earundem cognomina.* §. 14. *Quo stilo consignatæ* §. 15. *Plebiscita.* §. 16. *Eorum differentia a legibus propriæ sic dictis.* §. 17. *Quæ ea obligaverint.* §. 18. *Jus honorarium.* §. 19. *Prætoris origo.* §. 20. *Varie in prætura mutationes.* §. 21. *Prætoris urbani prærogativa.* §. 22. *Prætoris jurisdictio.* §. 23. *Edicta prætoris.* §. 24. *Quibus artibus præ-*

res jus immutaverint. §. 25. 26. *Ediles plebei*
& curules. §. 27. *Edictum Edilitium.* §. 28. *Re-*
sponsa prudentum. §. 29. *Jureconsultorum origo.*
 §. 30. *Quale jus jureconsulti condiderint?* §. 31.
Actiones legis a jureconsultis inventae. §. 32. *Id-*
em leges interpretari sunt I. scribendo docendoque.
 §. 33. *Ut & II. de jure respondendi.* §. 34. *Respon-*
sorum forma. §. 35. Denique III. *Disputatione fa-*
cti. §. 36. *Jureconsulti jus suppleverunt.* §. 37. *En-*
rum auctoritas initio minor. §. 38. *Augustus qui-*
budam privilegium dedit de jure respondendi. §.
 39. *Ratio hujus instituti.* §. 40. *Idem plerumq;*
imperatoribus sequentibus. §. 41. *Valentiniani III. &*
Theodosii constitutio de auctoritate jureconsultorum.
 §. 42. *Jasintiani institutum.* §. 43. *Facultas inter-*
pretandi jureconsultis adempta. §. 44. *Principes*
initio vetere ritu leges rulerunt. §. 45. *Deinde usi*
sunt Senatusconsultis. §. 36. *Differentia SC. in li-*
bera rep. & sub Imperatoribus. §. 48. *Relatio fa-*
cta a Consule, Dictatore, Praetore. §. 49. *Rogata*
sententiae. §. 50. *Eademque ordine dicta.* §. 51.
Pronunciatio sententiarum, factaque discessio. §. 51.
Senatusconsulta quotuplicia? §. 53. *Scripta Senatu-*
sconsult. §. 54. *Confirmata a tribunis & illata edi-*
Cerent. §. 55. *Hoc ritu SCta etiam sub Imperato-*
ribus facta. §. 56. *Rescripta principum.* §. 57. *Pr-*
mus scripsisse videtur Vespasianus Imp. §. 57. *Se-*
natusconsulta tamen etiam post Hadriani tempora fa-
cta. §. 59. *Transitio ad materiam de privilegiis &*
lege Regia. §. 60. *Privilegia quid fuerint? cum o-*
diola. §. 61. *Tum favorabilia.* §. 62. *Lex Regia,*
qua potestas legislativa translata in Principes. §.
 63. *Variae de hac lege sententiae.* §. 64. *Quid de*
ea vere statuendum? §. 65. *Lex Regia repetita, quo-*
ties Princeps notum auspicabatur imperium. §. 66.
An hac lege dominatus Imperatorum stabilitus? §.
 67. *Fragmentum legis Regiae.*

Agitur hoc titulo de *diversis speciebus juris*. Quum vero jam superiore titulo, cur hanc potissimum de jure naturæ & gentium sibi ideam formarent, abunde explicatum sit; jam ex antiquitate varii juris civilis genera sunt explicanda, doceamque quid lex fuerit, quid *PLEBISCITUM*, quid *PRÆTORÆS* & *ÆDILES*, quid item *JURÆCONSULTI* ad locupletandum jus Romanum contulerint; quid denique *IMPERATORES* in legibus Romanis, earumque ferendarum ratione immutarint.

§. 1. Lex Romanis, libera adhuc republica, vocabatur, quam populus Romanus, superiore magistrato rogante, constituebat (1). §. 4. *Inst. h. t.* Ejusmodi magistratus superiores, quibus cum populo agendi jus esset, præter Reges, Interreges, Dictatores, Consules, erant Tribuni militum *cos. potestate*, Censores, Prætores. Hinc non ignotæ leges *Regiæ*; non ignota lex *Æmilia* de censura a *Dictatore*; lex *Ælia Sentia*; *Æ. Coss.*; lex *Pinaria* de ambitu a *Tribuno mil. cos. pot.*; lex *Cæcilia* de fulloibus a *consulibus* (2) (*Plin. Hist. Nat.* 35. 17.); lex *Aurelia* judiciaria a *Præatore* (*Epit. Liv.* 117.) latæ.

§. 2. Ab his ergo magistratibus, lex, si qua opus videretur, primo domi scribenda erat. Quod fiebat adhibitis viris prudentibus & necessariis, cum quibus expendere solebant, an lex esset e republica, majorumque moribus conveniret. Unde plerumque additæ formulæ. SI QUID JUS NON FUIT ROGARI, EJUS HAC LEGE NIHI ENSET ROGATUM: itemque; SI QUID CONTRA ALIAS LIGES EJUS LEGIS ERGO LATUM ENSET, UT EI, QUI EAM LEGEM ROGASSET, IMPUNE

Es-

(1) Libera ergo republica ad legislationem omnes concurrebant, & hinc patet ratio, cur lex *communis reipublice sponso* vocetur *Ulpiano l. 1. D. de Legib.*

(2) Alioquin non negatur, sæpe etiam *leges censorias* appellari censorum edicta, quibus conditiones locationum publicarum proponebantur. *Gell.* 13. 11. Vid. *Gundliana Part.* 16. *Obs.* 1. §. 26. p. 61.

ESSET
Form.

S.

cujus

Liv.

Senat.

comi

iorum

rent

Cic.

lit C

quum

nuo

App.

S.

blice

cam

quan

nis e

be,

gi p

11.

popi

veni

nunc

tunc

Sarn

mag

Es-

(1)

ferre

Bell.

pule

cap.

(1)

misi

est

num

ESSET (a). Cicer. ad Attic. 3. 23. Conf. Brisson. de Form. 2. p. 138.

§. 3. Scripta lex communicabatur cum senatu, sine cuius auctoritate cum populo agere nefas habebatur. Liv. I. 17. Plutarch. in Coriolan. p. 227. Quam vero Senatus nonnunquam difficilius esset in permittendis comitiis, lege Mania cautum est, uti rogatore comitiarum iusto postulante, patres ante inita suffragia fierent auctores ejus rei, quam populus jussurus esset, Cic. in Bruto c. 14. In eandem sententiam legem tulit Q. Publilius Dictator apud Liv. 8. 12. Et postea quam iste mos defuerudine obumbraretur, illum de novo in usum revocavit L. Cornelius Sulla. Vid. Appian. de bello civil. I. p. 650.

§. 4. Hinc porro legis sequebatur promulgatio. Publice enim lex proponebatur, ut quilibet e populo eam legere, expendere, & ferendane esset, an antiquanda, secum statuere posset. Spatium promulgationis erat trinundinum, ut lex nova etiam a rustica plebe, quæ singulis nudinis rure in urbem veniebat, legi ponderari posset. Cic. pro domo c. 16. Phil. 5. cap. 11. Manut. de Leg. pag. 839. Addebatur edictum, ut populus in proximum trinundinum in Marcio (b) conveniret. Gell. Noct. Attic. 13. 14. Quam tamen ipsi nudinis cum populo agere haud liceret, comitia plerumque in sequentem diem indicebantur. Macrobi. Saturn. 1. 16. Et his demum omnibus observatis, magistratus quis POPULUM JURE ROGASSE, POPULUS-
QUE

(a) Non enim impune esse leges contra rempublicam ferre, suo malo experti sunt Gracchi fratres. Appian. de Bell. civ. Lib. 1. Flor. Lib. 3. cap. 14. & 15. item Apulejus & Livius Drusus, de quibus idem Flor. Lib. 3. cap. 16. & 17.

(b) At sæpe alibi comitia habita etiam in foro, comitio, immo & Capitolio. Quin & in castris lex lata est a Cn. Manlio A. U. C. CCCXVIII. de vicefima manumissionis. Liv. 7. 16.

quæ jure scrivisse dicebatur. Cic. Philipp. 11. 10. (c).

§. 5. Lex ipsa ferebatur in comitiis, olim in curiatis postea, & centuriatis, & tributis, ad quæ ubi populos in campum Martium, vel in comitium ad rostra confluxisset, præco primum legem recitabat; dein is plerumque, qui rogaturus erat, eandem suadebat, quod & alii faciebant nonnunquam. Nec deerant, qui dissuaderent, id quod cum tribuni plebis, tum etiam privati, si quibus a magistratu concio dabatur, facere poterant. Liv. 21. Nonnunquam & ipsi, qui legem rogaturi erant, eam dissuadebant, si forte non ex sua, sed senatus sententia, legem ferrent. Exemplum Pisonis consulis refert. Cic. Epist. ad Att. 1. 14. cui cum fructu addes, quæ nos nuper differuimus in comment. ad Leg. Jul. & Papiam Lib. 1. c. 4. p. 59. (Tom. VIII. hujusce Edit.)

§. 6. Auditis orationibus, præsentibusque sacerdotibus & divinis exponentibus (Dionys. X. p. 631.); fistella vel urna deferbatur, in quam conjiciebantur centuriarum nomina. Deinde sortibus æquatis fiebat sortitio, quæque prima centuria, quæ secunda, quæ tertia de fistella exiisset, ea eundem in suffragiis locum atque ordinem obtinebat (d). Quæ prima sorte exierat, prima ferebat suffragia, atque inde PRÆROGATIVA, proxime sequentes PRIMO VOCATÆ vocabantur. Reliquæ JURE VOCATÆ dicebantur, Ascon. Pædian. in Cic. divinat. p. m. 1819. Liv. 19. 22. 27. 6.

(c) Neque tamen promulgatio sola faciebat legem, sed populi suffragium. Sola lex Didia Licinia tanto studio patrum lata est, ut SCIO caveretur, ut eam promulgatam omnes servarent. Macrobi. 2. 23.

(d) Sequiorum temporum est hæc sortitio. Sub Tullio enim Rege primæ ad suffragium vocabantur maximi census centuriæ, in prima & secunda classe descriptæ, quæ quia reliquas numero superabant, plerumque rem consueiebant, ut adeo raro vocarentur reliquæ. Dionys. Hist. Antiq. Rom. 6. p. 224. seq. 7. p. 46. Liv. 1. 41.

27. 6.
ant.

§.
inter
vet
siles,
comi
vel fo
2. Ep
quor
adver
mitia
§.
bat
QUI
Cic.
BIS
in su

(c)
laster
mort
mort

Long
248.
Rom
ta,
peri
p. 6

(c)
sole
LEX
DEE
SUE
que
F

27. 6. Exemplum est in lege Thoria apud Sigon. de ant. jur. Ital. 2. p. 638.

§. 7. Interim licebat iis, quorum intererat, legi *intercedere*. Faciebant id *Tribuni plebis* solemnī illo *VERO*. Liv. 7. 17. 27. 6. 45. 21. Faciebant & *Con- siles*, vel *intercedendo* (Dionys. Hal. 6. 557.) vel *comitiales die eximendo*, *supplicationes decernendo*, vel *ferias Latinas indicendo*. Cic. ad *Quint. Fratr.* 2. *Ep.* 7. Faciebant idem & *augures & magistratus*, quorum erat, de cælo servare. Qui si quidquam *adversū visum auditumque obnunciarent* (ε), *comitia impediabantur*, reque *infecta discedebatur*.

§. 8. Si nihil *sinistri obnunciabatur*, ipsa jam fiebat *rogatio*, solemnī formula: *VELITIS JUBEATIS QUIRITES HOC ITA UTI DIXI VOS QUIRITES ROGO*. Cic. *pro domo* 18. *seq.* (f). Tum addebatur: *Si vobis videtur, discedite quirites*. Quo facto, in suam quisque *centuriam tribumve discedebat*, in qua

(ε) E. g. si fulsisset de cælo, si tonasset, si bubo volasset a sinistra, si aves triste quid portendissent, si quis morbo comitali repente correptus concidisset: de quo morbo *Sammonicus Sereus c. 36*.

Et subiti species morbi, cui nomen ab illo est,

Quod fieri nobis suffragia iusta recusat,

Sæpe etenim, membris acri languore cadutis.

Concilium populi labe horrenda diremit.

Longa enim est fabula, de qua *Paul. Manut. de Legib. p. 848*. *Paul. Merula de comit. pag. 17. seq.* *Struv. Antiq. Rom. Synt. 6. pag. 269*. Ceterum hæc omnia idco *inventata*, ut *magistratus*, vel *collegiarum*, vel *populi*, *consilia periculosa bonis rationibus turbare possent*. *Dio Cass. 23. p. 66*. *Cic. de Leg. 3. 12*.

(f) Notanda hic quædam vocabula, quæ subinde confundi solent ab iis, qui sunt in *Antiquitatibus Romanis* hospites. *LEX ROGATUR*, dum fertur: *ABROGATUR*, dum tollitur; *DEROGATUR* eidem, dum quoddam ejus caput aboletur; *SUBROGATUR*, dum aliquid adjicitur: *OBRIGATUR* denique, quoties aliquid in ea mutatur. *Ulpian. Fragm. 1. 3.*

Hein. Antiq. Rom. T. I.

C

qua erat suffragium laturus. Alcon. Pædian. in Cic. Orat. pro Corn. Balbo p. 1310.

§. 9. Facta discessione ferebantur *suffragia*, olim quidem viva voce; post tabellariam vero legem *tabellis*, quarum alteri inscriptum V. R. *usi rogas*; alteri A, id est *antiqua probo*. Cic. *Epist. ad Attic.* 1. 12. Tulit ejusmodi legem tabellariam L. Cassius (Longinus) Trib. pleb. C. Mario VI. & L. Valerio Flacco Coss. (A. U. C. DCXVI.) Cic. *de Legib. lib. 3. cap. 16.*, sed de judiciis publicis. Unde & in nummularia familiae Cassiae egregium tabellariae istius legis monumentum occurrit. Vid. Fulv. Ursin. *de Famil. Rom. p. 67. edit. Patini*. De comitiis jam antea similia exstabat lex Gabinia. Cic. *in Laliis cap. 11. Agas. 1. 2.*

§. 10. Distribuebantur hae tabulae per *diribitores*, quibus nongenti *custodes* adstabant, daturi operam ne qua fraus in distribuendis tabellis admitteretur. Plin. *Hist. Nat.* 33. 11. Et exstructi quidem in campo Martio erant *pontes* centum nongenti tres, totidem scilicet, quot numerabantur centuriae (g). Hi nihil aliud erant, quam angustae quaedam substructiones, operae subitaneae, e tabulatis solo editis, adornatae, per quas iis, qui suffragia ferrent, viritum esset transendum. His ergo in capite pontium ministrabantur binae istae tabellae, quarum alterutram deinde in extremo ponte *cistulae* immittebant. Plutarch. *in Mario p. 407.* Fiebat id ita, ut praeco singulas centurias, eo ordine, quo sorte exissent, ad suffragia vocaret. Quicumque vero ex ea centuria primus rogabatur, primus nuncupabatur. Cic. *pro Plancio 14.* Reversi e ponte intra *cancellos* concludebantur.

(g) Ex Plutarch. *Mario p. 417.* constat, auctorem pontium fuisse C. Marium Trib. pl. eoque invento obviam itum in magistratibus creandis crimini ambitus. Saep enim suffragantibus adstabant candidati, & eblandiebantur suffragia. Hinc idem ait: C. Marium hac lege de pontium potentium operae, tum in servandis suffragiis, tum in creandis magistratibus immixtisse. Manut. *de Legib. p. 809.*

bantur, quos *ovilia* vocat Lucanus, *Pharsal.* 2. v. 197.

... & *miseræ macularis ovilia Romæ*.

Conf. Nic. Gruch. *de comit. Rom.* 1. p. 688. Omnia hæc accurate depicta sinit egregius P. Licinii Nervæ numus, quem exhibent Fulv. Ursin. *Famil. Rom.* p. 149. edit. Patin. & Ezech. Spanhem. *de usu & præstant. numism. Diss.* 6. p. 579.

§. 11. Latis hoc ordine suffragiis, *diventio* fiebat. Numerabantur enim tabellæ utriusque generis a singulis custodibus, numerusque earundem punctis (b) notabatur. Cic. *Philipp.* 2. 33. & *pro Planc.* 22. ut ea centuriarum sententia renunciaretur, in quam plurime suffragia convenissent, & reticeretur illa, quæ paribus esset distracta suffragiis. Si plures sententiæ legem probassent, *scita*, vel *perlata*; si plures eandem rejecissent, *antiquata* dicebatur, Manut. *de Legib.* p. 482.

§. 12. *Perlata* legem primo *jurejurando* firmatam; deinde *are incisam* (i) *delatamque in ararium* legimus. Manut. *de Legib.* p. 483. Unde patet, quam sint illa apud Ovid. *Metam.* 1. 3:

... *Verba are minacia fixa.*

Exstant ejus ritus vestigia in l. 8. pr. D. *ad l. Jul. pecul.* Conf. Just. Rycqu. *de Capitol. cap.* 3. §. 374. seq.

§. 13. Nomina leges plerumque accipiebant ab utroque consule, e. g. *lex Ælia Sentia*, *Pappia Poppea*, *Fusia Caninia*. Nonnumquam unicum iis cognomen dabatur, si a dictatore, vel prætore, vel cenfore latæ essent. Tales sunt *lex Æmilia*, *lex Aurelia* & alix.

(b) Inde nata phrasis *omne punctum ferre*. Horat. *Art. poet.* v. 343.

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.
De qua loquutione, ipsoque hoc ritu, conferri meretur Savaro *ad Sidon. Carm.* 2. 20. & *Epist.* ult.

(i) Antea & roboreis & eburneis tabulis utebantur. Dionys. *Halicarn.* l. 3. p. 108. Schubart. *de stat. jurispr. Rom. Exerc.* 2. §. 39.

aliæ. Immo & Pompeii, qui consul sine collega fuit, & C. Julii Caesaris, & Augusti leges unum nomen *Pompejarum*, & *Juliarum* tulerunt. Addebantur interdum alia cognomina, a materia legis desumpta, veluti *lex Cornelia sumtuaria*, *lex Gabinia rabellaria*, *lex Cassia agraria*. Aliquando & alia cognomina. Inter hæc & legis *Satura*, quæ diversa capita complectebatur. Gronov. ad *Stat. Papin.* p. 64. itemque *Miscella*, l. 2. l. 3. C. de *viduit. indist.* (vid. *Comm. nostr.* ad leg. *Jul. & Pap.* 2. 16. 3. p. 303. Tom. 7. hujusce Edit.)

§. 14. Quo *stilo* scribi concipique solitæ sint leges, ex multis antiquis monumentis adparet. Qualia sunt leges antiquæ apud Reines. *Inscript.* 473. ut & egregium fragmentum legis *Serviliæ* apud Car. Sigon. de *Judic.* 2. 27. p. 422. nec non legis *Thoriæ* apud eundem de *Jure Ital.* 2. p. 638. Adde Barn. Briffon. de *Form.* p. 141. seq.

§. 15. Hæc de legibus. Sequuntur *PLEBISCITA*, quæ & ipsa *LEGES* vulgo vocantur, ceu exemplo legum *Itiliæ*, *Voconia*, *Aquillia*, *Cincia* aliarumque adparet, quamvis id more antiquo non fieret (k) teste Gellio 15. 27. 26. 30.

§. 16. Erant *plebiscita*, quæ *plebs*, *pebejo* magistratu interrogante, constituerebat. §. 4. *Inst. de jure nat. gent. & civ.* Ea quum eodem fere ritu, quo ipsæ leges, conderentur; differentiæ tantum legum & *plebiscitorum* erunt notandæ. *Lex* ergo a superiore magistratu, *plebiscitum* a *plebejo*, id est, tribuno *plebis*, rogabatur, & eo quidem, cui illud e collegio sorte, vel reliquorum collegatarum consensu (l) ob-

(k) Præmo, quum patricii *plebiscitis* teneri nollent, *plebiscita* vocabantur. Post leges *Horatiam*, *Pubiliam* & *Hortensiam* leges dicebantur, vel *legis tribunicia*. Cic. de leg. *Ag.* 2. 4.

(l) Ubi enim e collegis fas erat alterius rogationem intercessione sua turbare. Quamvis sæpè manu magis, quam auctoritate tribunicia res ageretur. Exemplum *Octavii* a *Tib. Gracco* e rostris vi depulsi & metu mortis exterriti, ut magistratu se abdicaret, habet *Flor.* 3. 14.

obrigisset. Liv. 3. 65. *Lex* suffragante plebe conde-
batur. Liv. 2. 56. Dionys. Hal. 9. p. 598. Tribuni
enim nec advocare patricios, neque ad eos re-
ferre ulla de re poterant. Gell. Noct. Attic. 15. 27.
Leges in campo Martio ferebantur & in comitio;
plebiscita, non in eo tantum, sed & nonnunquam in
circo Flamini, aut in Capitolio, maxime vero in
comitio, ubi ex *rostris* tribuni ad plebem conciona-
bantur (m). Docent id exempla apud Ciceronem Ep.
ad Attic. 1. 1. ad Familiar. 7. 30. Plutarch. in
Gracch. p. 832. Liv. 3. 54. 25. 3. 45. 36. *Leges* in
Comitiis centuriatis & tributis, *plebiscita* in solis
tributis, condebantur, ubi non opus erat vel Scto,
vel auspiciis. Dionys. Halic. 9. p. 598. & 605. So-
lebant tamen nonnunquam & Tribuni plebis aves con-
sulere, & de caelo servare, quando legem erant in-
terrogaturi. Exempla sunt apud Plut. in Gracchis p.
832. & Cic. in Vat. 7. *Leges* plerumque tribuni ple-
bis, *plebiscita* patricii & postea magistratus dissuade-
bant, quamvis eam facultatem coll. adimere cona-
retur Volero, tribunus plebis. Dionys. Hal. 9. p. 598.
Sortitio etiam in plebiscitis duplex fiebat, quarum
altera, in qua tribu Latini suffragium ferrent, explo-
rabatur; altera inter ipsas tribus fiebat sortitio. Liv.
25. 3. Quidquid ergo tributum plebsita jussisset, id ra-
tum habebatur, & deinde tabulis inscriptum, adili-
bus plebeis in aliqua arde custodiendum dabatur.
L. 2. §. 21. D. de orig. jur.

§. 17. Quamvis vero plebiscita non ab universo
populo, sed a sola plebe, conderentur: tamen non
plebem tantum, sed & patricios obligabant. Id
quod post multas patriciorum tergiversationes cau-
tum est lege primum Horatia, anno U. C. 306.
Liv. Hist. 3. 55. Dionys. Hal. 11. pag. 725. deinde
Pu-

(m) *Rostra* inter præcipua tribuniciæ potestatis insignia
sunt. Hinc M. Lollius Pālikanus, quum tribuniciam po-
testatem a Sulla abrogatam restituisset, *rostra* in numis
suis signari jussit. Vid. Fulv. Ursin de famit. Rom. pag.
158. ed. Patint.

Publilia, anno 416. lata a Q. Publilio dictatore, ac denique, quum plebs anno 466. in Janiculum secessisset, lege Hortensia, lata a Q. Hortensio, dictatore. Gell. Noſt. Attic. 15. 27. §. 4. *Inst. de jur. nat. gent. & civ.* (non a rege, uti Accursius ad §. 6. *Inst. de jur. nat.* somniat, de quo jam in pref. diximus. Adde Ruperr. ad Pompon. *Enchirid.* p. 90.)

§. 18. Præter leges & plebiscita, etiam EDICTA prætorum atque ædilium (n) certam juris speciem, quam jus HONORARIUM vocabant, constituere ceperunt. Quare & de prætoribus atque ædilibus, & utrorumque edictis nonnulla monenda sunt.

§. 19. Creari primum prætor coepit anno U. C. 389. quum paullo ante plebs obtinisset, ut alter consulum plebejus esset (o). Male hæc summæ potestatis jacturam habebat patricios: hinc dabant operam, ut penes consules eo minus esset potestatis. Fraudibus itaque adorti plebem, facile id consequerantur, ut redhostimenti loco e patriciis crearetur prætor, in quem deinde omnem, quæ penes consules adhuc fuerat, juris dicundi potestatem transferebat. Liv. *Hist.* 6. ult. 7. 1. Unde fallit Pomponius, vel præcipuum saltem rationem dissimulat, quando ideo creatum ait prætorem, quia consules avocarentur bellis finitimis, neque esset, qui in civitate jus reddere posset. L. 2. §. 27. D. de orig. jur.

§. 20. Non diu tamen iste honor patriciorum mansit proprius. Non multo post enim, anno U. C. 416. primus e plebe prætor creatus est Q. Publilius Philo.

Liv.

(n) Quia & Censores edicta de locandis vestigalibus & operibus publicis proposuisse, patet ex Gell. Noſt. Attic. 15. 11. quæ vocabantur etiam *leges censoriæ*, sed improprie. Vid. Gundlingiana 16. Obs. 1. §. 16. p. 61. sequ. Cum his tamen non confundenda rogata a Censoribus, de quibus supra §. 1.

(o) At ante ipsos consules prætores Romæ fuisse contendit Justinianus Nov. 25. pref. Sed prætores vocabantur omnes magistratus, quasi prætores. Fest. voce *Prætoriana porta*. Plin. *Hist. nat.* 18. 3.

Liv. *Hist.* 8. 15. Sub belli deinde Punici primi tempora duo fieri coeperunt Prætores, quorum alter *urbanum*, alter *peregrinam* sortiebatur jurisdictionem. Flor. *Epic.* Liv. 29. Unde hic vocatur PRÆTOR, QUI INTER CIVES ET PEREGRINOS JUS DICIT apud Reines. *Inscript. Class.* 7. n. 10. & ΣΤΡΑΤΗΓΩΣ ΕΝΙ ΤΩΝ ΕΕΝΩΝ epud Gruter. *Inscript.* pag. 503. Insequentibus temporibus hic numerus non semel auctus est, siquidem initio quatuor (Liv. 23. 30.), tum sex (Liv. 32. 27.), postea octo, mox decem (Dio 42. p. 209.), hinc porro duodecim, immo & quatuordecim, ac denique sedecim, a Julio Cesare creati, Prætores jus dixere, Dio *lib.* 43. p. 237. pag. 239. Quo factum, ut patrem imitatus etiam Augustus sexdecim expleret numerum, mox ad 12. eundem reduceret, quem se non excessurum, Tiberius jurejurando pollicitus est. Dio Cass. *lib.* 56. p. 586. Tacit. *Annal.* 1. 14. quamvis ejus sibi gratiam fecisse videatur princeps parum religiosus, siquidem & illo imperante modo 15. modo 16. Prætores creatos novimus. Idem *lib.* 58. p. 634. Claudius porro jurisdictionem de fideicommissis, quotannis, & tantum in urbe delegari magistratibus solitam, in perpetuum, atque etiam in provinciis potestatibus demandavit. Sueton. *Claud.* 23. novosque creavit prætores fideicommissarios (p) duos l. 2. §. 32. D. de orig. jur. ex quibus tamen unum detraxit Titus d. l. Accessit sub Nerva prætor fideicommissarius, *ibid.* necnon prætor tutelarius sub Marco Antonino Philosopho, Jul. Capitolin. *vis. Marci Anton.* 10. *lib.* 6. §. 13. D. de excus. tut.

§. 21. Ex his prætoribus iisdem, quibus Consules, au-

(p) In marmoribus etiam mentio fit Fr. DE FIDEICOMMISS. apud Gruter. *Inscript.* p. 393. 6. Illud addendum ex Quintil. *inst. orat.* 7. 8. fideicommissariam jurisdictionem ita divisam esse inter prætorem & consules, ut ille ad certam summam, hi de majore cognoscerent. Unde lucem capit locus Ulpiani in *Fragna.* 25. 12. Videatur Cujac. *Obs.* 23. 34. Merill. *Obs.* 5. p. 112.

auspiciis creatis urbanus reliquos anteibat. Hinc consulis instar collegæ erat, Gell. *Noſt. Att.* 13. 14. Plin. *paneg.* 77. 4. iisque absentibus, summum penes prætorem erat in urbe imperium. ceu patet ex Cic. *Epist. ad Fam.* 10. 12. Liv. 24. 9. Dio Cass. 58. p. 622. Utebatur enim prætor, sicuti consules, prætexta, sella curuli, ministris, scribis & accensis. Cicero de lege agrar. *advers. Rull.* 2. 13. *Lictores* eum præibant duo cum fascibus. Quamvis enim de sex lictoribus subinde loquantur Plutarchus, Polybius, Appianus, qui ideo etiam præturam *ἀρχαία* *ῥωμαίων* vocare solent: intelligendum tamen hoc non est de prætura urbana, ceu suspicatur Petr. Fab. *Semestr.* 1. 9. 159. sed de provinciali (9); uti observatum est a Car. Sigon. de antiquo jure Civ. Rom. 1. 20. p. 227. Non postremum vero præturæ insignie erat hasta, quam decemviri litibus judicandis regere dicebatur. l. 3. §. 29. D. de orig. jur. Sueton. *Aug.* 2. 36.

§. 22. Totum prætoris munus tribus hisce verbis continebatur, *DO, DICO, ADDICO*, Ovid. *Fast.* 1. v. 47. seq. Varro de Ling. Lat. 5. 4. Dabat enim Prætor actionem & exceptionem, dabat bonorum possessionem: dabat judices, arbitros, recuperatores, dabat tutores ex lege Atilia, Dicebat viam in vindictis; dicebat interdicens, quoties de possessione agebatur; indicebat, advocata concione, serias, si quando terra in urbe tremuisset. Gell. *Noſt. Attic.* 10. 24. Sueton. *Claud.* 22. Addicebat denique, veluti facta in jure cessione, mancipatione, ceteris. Sed an & in crimina animadvertit Prætor? Neganda videtur questio ob §. 10. 11. *Inst.* & l. 1. pr. D. de susp. iur. Nec obstat l. 1. §. ult. D. de aleator. quia ibi lau-

(9) In urbe itaque duo lictores, in provinciis sex anteibant prætores, illi cum fascibus & securibus, hic cum facibus tantum. Rem optime exposuit Ez. Spanhem. de usu & præstant. n. *Dissert.* 10. cap. 3. §. 6. p. 116. Tom. 2. Adde & tribunal, de cujus forma Vitruvius *Archit.* 5. 1.

laetumiae sunt carcer. Noodt. ad Pand. p. 259. Prætores tamen, qui questionibus & provinciis præfuerint, imperium merum habuisse, existimat Jo. Dan. Albeing *Diff. de prætor Rom. c. 2. §. 16.* Sed non id habuerunt tanquam prætores, sed ex lege speciali (*l. 1. pr. D. de offic. ejus, cui mand. jurisd.*)

§. 23. Mos autem erat, ut prætor, creatus centuriatis comitiis priusquam jus diceret, EDITO in albo (r) proposito denunciaret, quomodo eo anno jus esset dicturus. At quis? Urbanus tantum, an peregrinus etiam? De provincialibus enim, nulla est dubitandi ratio. Prætori peregrino sane hoc jus negant Hotoman. & V. C. Jo. Ge. Schubart. de *Fas. Jurisp. Rom. p. 399.* At eidem id vindicat V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. 37. p. 267. ob legem 9. §. 4. D. de dol. mal.* ubi memorantur Labeonis libri Prætoris peregrini. Sed illis non tam videtur Labeo edictum Prætoris peregrini interpretatus, quam exposuisse officium Prætoris peregrini quemadmodum etiam de officio prætoris urbani egit in *libris Prætoris urbani*, quorum mentio fit in *l. 19. D. de V. S.* Sane libros ad edictum singulares scripsisse Labeonem, & ab illis diversos, patet ex *l. 1. §. 5. D. de fugitiv.* & Gell. 4. 2. Certiora itaque sunt testimonia Boethii ad *Cic. Topic.* & Theophili §. 7. *Instit. de J. N. G.*
de C.

(r) *Album* quid fuerit, adhuc sub iudice lis est. Theophilo §. 12. *inst. de action.* album est edictum; *ἀλβὸν δὲ ἄλβου τοῦ κριτοῦ ὑποτάσσοντος ὑπάρχοντος.* *Albis litteris* scriptum. Enimvero non ipsum edictum album vocabatur, sed edictum albo proponebatur. Accursii sententia, existimantis, fuisse parietem dealbatum, plerisque hodie vapulat. Sed videtur tamen idem colligi posse ex *Plaut. Pers. 1. 2. v. 11.* modo codices MSS. addicerent.

Ne isti faciem nusquam adpareant.

Qui hic ALBO PARIETE aliena oppugnant bona.

Et Suidas voce *ἀλβινος* album interpretatur parietem, gypso obductum, ad inscriptionem civilem rerum aptum. Jac. Ravard. *Protr. 6. p. 387.*

Et C. qui & Prætores peregrinos edicta proposuisse, diserte scribunt, ejusque rei auctores procul dubio habent veteres & satis idoneos. Edicebant itaque omnes Prætores. Idque fiebat habita concione, dictoque in leges jurejurando (f), cœu adparet ex Cic. de Fin. 2. 22. Erant vero prætorum edicta vel *generalia*, vel *specialia*. Illa, quam juris dicendi rationem per annum sequenturus esset prætor, indicabant, unde & *leges annuæ* dicuntur Cic. Verr. 1. 42. Hæc, obvenientibusque negotiis, vel, ut l. 7. pr. D. de jurisd. habet, *prout res incideret*, dabantur, ad similes causas non extendenda. Unde uberrimus natus est iniquarum sententiarum proventus, qui occasionem dedit edicto: quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur. Exemplum reperies apud Tacit. Annal. 2. 30. Quum vero generalia edicta subinde mutarentur, nec levis inde nasceretur juris confusio: obviam huic prætorum licentiæ itum est lege Cornelia (g), lata A. U. C. 587. a C. Cornelio tribuno plebis, C. Pisone & Man. Glabrione cons. qua cautum est, ut prætores ex edictis perpetuis jus dicerent, neque per integrum annum quidquam in iis immutarent. Dio Cass. Hist. 36. p. 19. Ex eo tempore paullo certius esse coepit jus prætorium

(f) Prætores edicta scripturos etiam tribunos plebis adhibuisse in consilium, patet ex Cic. de Offic. 3. 20. At non si scriberent edicta perpetua, sed si quid obveniret, quod ad communem prætoris & tribunorum officium pertinebat.

(g) Antea A. U. C. 15. 591. SC. ea de re factum, patet ex actis diurnis, quæ in bibliotheca H. Vossii fuerunt, in quibus & hæc exstant:

HORA OCTAVA SENATUS COACTUS IN HOSTILIA.
SC. FACTUS EST UTI PRÆTORES EX SUIS
PERPETUIS EDICTIS JUS DICERENT.

Vid. Dodvelli. ad Spart. Hadr. p. 333. & in Adp. p. 665. Ez. Spanhem. Orb. Rom. 2. 12. p. 97. Sed hoc SC. si genuinum est, mox procul dubio eludit prætorum potentia, ut centum annis post, nova opus esset lege Cornelia,

rium (u), adeo ut jam tempore Ciceronis plerique, non, ut olim, a 12. Tabulis, sed a prætoris edicto juris disciplinam auspicarentur, ceu ex Cic. de Legib. 1. 6. observat Jac. Perizon. *Diss. de Leg. Poenon.* p. 193. Quamvis vero post legem Corneli prætoriam haud liceret edictum suum per annum mutare: nihil impendebat tamen, quo minus successor antecessorum edicta, inito magistratu, vel augeret, vel immutaret. Unde, quæ retinebat successor, *edicti TRALATI* TII; quæ addebat, vel immutabat, *edicti NOVI* nomina veniebant. Cic. *Verrin.* 1. 44. Non prius ergo edictum vere perpetuum prodit, quam temporibus Hadriani, de quo diximus in *proam.* §. 13. & seq.

§. 24. Quamvis vero prætores initio magistratus in leges jurarent: revera tamen leges edictis suis evertebant sub specie æquitatis. Quod jam Dio Cass. *Hist.* p. 10. observans: *ὁ γὰρ, inquit, οὐ στρατηγοὶ, οὐδὲ τὰ δικάσματα, ἀλλὰ συμβόλαια δικταγὰς, ἐπὶ ἐσάπαξ τὸτ' ἐστὶν ἐπὶ τὰ γραφίτα ἐτέρων, ἀλλὰ πολλὰ καὶ αὐτὰς μετέγραφιν, ἢ συχνὰ ἐν ταῖς πρὸς χάριτι ἢ κατ' ἐχθρας τιμῶν, ἀπεριδιδῶς, ἔχουσιν.* Neque enim prætores id jus, quod ad contractus dirigendos positum erat, observabant, neque scripto juri steterant: sed sæpenumero ea variaverant, crebroque per gratiam & odium certorum hominum, veluti fieri adsoles, multa gerebantur. Ucebantur hanc in rem variis artibus, veluti I. FICTIONIBUS, quando, verbi gratia, fingebant, rem usucaptam, quæ usucapta haud esset, vel contra. §. 4. & 5. *Inst. de actionib.* immo, quod magis ridiculum videri posset, quando fingebant, filiam patroni esse filium, cujus παλαίη ὁ τοῦ κείνου ἢ πατρὸς τῆς θυγατρὸς mentio fit in *Basilic. Lib.* 49. tit. 1. p. 594. *Tom.* 6. Addantur, quæ diximus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. Lib.* 2. cap. 22. p. 35. (Huc pertinet etiam fictio negotii defunctorum gesti per

(u) Unde jam ante edictum perpetuum ad edictum commentari ceperunt jurisconsulti, veluti, Serv. Sulpicius, A. Osilius alii.

per curationem funeris. l. 1. D. de relig. & sumt. fun. Virg. *Aeneid.* 6. v. 325.). Utebantur II. novis NOMINIBUS, veluti quum bonorum possessionem darent iis, quibus leges hereditatem negabant. Utebantur III. EXCEPTIONIBUS, quibus actiones legibus date eliderentur. Utebantur 4. RESTITUTIONIBUS in integrum, quibus non modo leges, sed & res judicatae resciderunt praetores. Ut adeo vere summa penes Praetores esset non quidem leges ferendi, sed everrendi potestas, quamvis edicta adjuvandi, supplendi, corrigendique juris civilis gratia proponi, praeseferrent. l. 7. §. 1. D. de just. & jur. Thomaf. Nev. *Jurisspr. Antejust.* 1. 7. p. 31. Ge. Beyer. *Posit. Pandect.* 1. 2. p. 14.

§. 25. Praetorum exemplo **ÆDILES** quoque edicta sua proponebant, quae & ipsa pertinebant ad jus honorarium. Erant ædiles vel **PLEBEII**, vel **CURULES**. Plutarch. in *Mario* p. 408. Illorum duo una cum tribunis plebis creati coeperunt anno U. C. 260. ut Tribunis essent ad manus, eorumque jussu causas leviores litesque privatas dijudicandas susciperent, ædium sacrarum, locorumque publicorum, & annonae, curam gererent, matronarum denique civiumque mores observarent. Dionys. Halic. *Antiq. Rom.* 6. p. 411. Curules vero, de quibus hic agimus, e patriciis initio legebantur. Quum enim discordia de consule plebejo creando inter plebem & patricios exorta, sedata videretur, ludique ob eam rem decernerentur diis patriis, detrectantibus hanc curam ædilibus plebeis, obtulerunt se binis juvenes patricii, polliciti, se hoc munus suscepturos. Collaudavit populus hoc de republica bene merendi studium, & denuo delusus patriciorum artibus, hos patricios juvenes ædiles creavit, sellamque curulem honoris causa concessit, unde & **ÆDILES CURULES** dici consueverunt. Liv. *Hist.* 6. 42.

§. 26. Penes hos ergo erat annonae (*) viarumque
pu-

(*) Hanc annonae procuracionem postea Julius Caesar demandavit duobus aliis Ædilibus, qui **CEREALES** vocabantur.

publicarum curatio, tutela urbis, ludorum institutio, de rebus venialibus, promericalibusque cognitio, & præcipue sacrarum ædium cura, a qua & **ÆDILIIUM** nomen sunt consequuti. l. 2. §. 21. *D. de orig. jur.* Varro *de Ling. Lat.* 4. p. 20. Cicero *Verrin.* 7. 15. Iisdem quoque demandata erat *lupanaria* in fornices, lupanaria, cauponas, ipsasque mulieres, quæ questum corpore faciebant, quæ nomina solebant apud ædiles præfiteri, ut suo loco docebimus.

§. 27. De rebus hisce ad jurisdictionem suam pertinentibus ipsi quoque, ut jam diximus, edicta proponebant, ad quæ adludit suo more. Plautus *c.* 4. 2. v. 43.

Eugepe **EDICTIONES** **ÆDILITIAS** hic habet quidem. Et ex hoc quidem ædilitio edicto descendunt actiones contra venditores rerum vitiosarum, & eos, qui bestias feroces habent, ubi iter sit, veluti redhibitoria, quanti minoris & aliæ, quarum fragmenta tria etiamnum exstant in Pandectis. Primum scilicet l. 27. §. 28. *D. ad leg. Aquil.* alterum l. 1. §. 1. & l. 38. *pr. D. de ædil. edict.* tertium l. 40. §. 1. & l. 41. *D. cod. Fr. Pollet. For. Rom.* 3. 2. Barn. Brillon. *de Formul.* 3. p. 289. Ceterum, de quibus edicebant ædiles, de iisdem plerumque & prætores cognoscere consueverant, & illis deficientibus, causæ ad hos transferebatur. De qua concurrente prætorum ædiliique jurisdictione (7), disserit Jac. Cujac. *Obs.* 8. 38.

§. 28.

bantur. Dio Cass. *Hist.* 41. p. 271. l. 2. p. 32. *D. de orig. jur.* pro quibus perperam *Prætores Cereales* sibi fingunt Rosinus, Alex. ab Alexandro, & Jan. Vinc. Gravina, quibus satisfecit V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var.* c. 3. p. 27.

(7) Ob hanc concurrentem jurisdictionem factum videtur, ut & **Ædiles** haud raro **PRÆTORES** dicantur. Sic Paulus *Recep. Sent.* 1. 15. 2. ædilitium edictum diserte tribuit Prætori. Quin & generale fuit hoc magistratum nomen. Nam & consules, procons. præsides, legati Cæsaris, dicti nonnumquam a præeundo **PRÆTORES**. In notis quoque Valerii Probi exstat **PR. VIGILUM**, id est, uti interpretantur, *prætor Vigiliam*, qui & *prætor plebis* vocatur.

§. 28. Pergimus ad *RESPONSA PRUDENTUM*, quæ & ipsa partem juris consiliebant. Dicebantur ea speciatim *JUS CIVILE*, Cicer. *pro A. Cæcina* 23. l. 2. §. 5. *D. de orig. jur.* non vero *JURISPRUDENTIA MEDIA*; §. 3. *Inst. de legit. agnat. success.* qua potius totius jurisprudentiæ Romanæ periodus lege 12. tabularum junior, Imperiali autem dispositione anterior intelligitur. Addi tamen potest V. C. Jac. Perizon. *ad L. Vocon. p.* 193. Multa juris capita post 12. Tab. per interpretationem invexerunt JCI, ob eam rem *JURIS AUCTORES*, lib. 3. *D. si pars hered. per. lib.* 39. *D. de all. emt. lib.* 17. *D. de jure patr.* ut & *JURIS CONDITORES* adpellati. *L. 23. C. de procurat.*

§. 29. Jureconsultis Romæ originem dedit institutum a Romulo *JUS PATRONATUS*. Patriciorum enim erat, parentum munere fungi erga plebejos unde & *patroni* dicebantur, quasi patres, quemadmodum matronæ quasi matres sunt. Optio ergo cuivis erat e plebe, quem vellet, sibi patronum legendi e patriciis. Hunc vero oportebat clientibus respondere de jure, cujus illi rudes erant, absentium æque ac presentium negotia curare, lites pro iis suscipere, in jus vocatos defendere, & quietem eis pro virili parare a publicis privatisque negotiis. Vicissim *plebejorum* erat, patronos in elocandis filiis juvare: captivos vel ipsos, vel eorum filios, redimere, litem æstimationes & multas pro iis solvere, in magistratibus muneribusque eos argento sublevare, & quæ sunt alia hujus generis officia. Unde & *clientes* dicti, quasi *cplentes*, vel *adjuvantes* Dionys. Halic. *Ant. Rom.* 2. p. 34. Plutarch. *vitt. Romuli p.* 24. *Tom. 1. op. Polyb. Hist. 1. pag.* 459. Ea porro mutua obligatio tanta necessitudine ac fide adstringebatur, ut proximum patrono locum secundum parentes concedat Cato apud Gell. *Noct. Att.* 5. 13. (quin

tur Justiniano Nov. 13. Quamvis nulla sit ratio, cur apud Valerium Probum non potius legere malimus *praefectus VIGILIUM*. Conf. Ger. Noodt. *prob. 1. 6. p.* 16. 17.

(quoniam Romulus teste Servio ad *Virg. Æn.* 6. n. 622. cum patronum *sacrum* esse iusserit, qui quid in clientis fraudem egerit. *Sacrum* vero esse quid sit, pluribus offendit Dionys. Halic. 2. p. 84. Rævard. ad 12. Tab. c. 4. p. 22.). Nec privati tantum sed & colonie, urbes sociæ, gentes amicæ & devictæ, suos Romæ patronos eligebant ex patriciis, & postea senatoriis familiis, quibus sæpenumero senatus controversias illarum decidendas commisit. Dionys. Hal. 2. p. 85. Cicero de *Offic.* 1. 11. Immo nullum temere erat negotiatorum corpus, nullum artificum collegium, quod non patronum sibi Romanam quamdam familiam adoptasset. Sic in marmore Surretino apud Reines. *Inscr. Class.* 6. n. 39. p. 412.

FLAVIO FURIO FAUSTO V. C. TRIBUNO.
AB ORIGINE PATRONO
UNIVERSUS ORDO ET POPULUS SURRETINORUM
STATUAM NOBILITATI EJUS.
PACIENDAM CURAVIMUS.

Ita & municipies Civilitani L. ARCADIIUM PROCULUM V. C. LIBEROS POSTEROSQUE EJUS SIBI POSTERISQUE SUIS PATRONOS COOPTAVERUNT. Gruter. *Inscript.* p. 361. 1. Sic & alibi laudantur PATRONOS CAPVANORUM LONGE A MAJORIBUS ORIGINALIS. Idem p. 359. 1. SVESSIANORUM COMMUNIS AB ORIGINE PATRONUS. p. 1027. 3. PATRONI COLLEGIORUM CENTONARIORUM, Reines. *Class.* 1. 302. DENDROPHORORUM. Idem II. 17. LENUNCULORUM OSTIENSIIUM, Idem I. 33. NEGOTIATORUM OLEARIORUM EX BAETICA. Idem 6. 123. PAGI TOLENTINES. Id. *Adpend.* n. 8. Horum patronorum in ea consistebat officium, ut coloniarum, urbium, collegiorum, pagorum, negotia in senatu & urbe se se curaturos, reciperent. Quo officiorum genere ita plerumque ære emungebant cliententes, ut legibus novis opus esset ad hanc patronorum rapacitatem coercendam. *Tit. C. Theod. de patrono. vicor. lib.* 11. *tit.* 24. & *Cod. Just. L.* 11. *tit.* 53. Liban. *Orat.* πρὸς τὸν ἡγεμόνα, p. 14. seq. edit. Jar. Gothofr. Aliis veteri jure gratuita erant inter patronos & clientes officia, & ut illi gratis plebejorum

rum curabant negotia, ita & hi pecunias sine scenore credebant. Dionys. Halicarn. 2. p. 49. (Add. Tac. *Annal.* 6. 16.). Quum ergo initio e patriciis suis quisque clientibus de jure responderet: postea omnibus consulentibus promiscue dare ceperunt, & quidem mercede conducti: & inde obsolevit antiquum illud jus patronatus, natiq; sunt jureconsulti, qui jam respondebant de jure, causasque egerunt, atque adeo omnia, quæ olim patronorum fuerant, in se transferebant officia. Vid. præter Fr. Brummerum V. C. *ad Legem Cinciam*, Ge. Schubart. *de Fatis Jurispr. Rom.* 1. 15. p. 29. Unde facile reddi poterit ratio, cur plerique Jureconsulti veteres ordinis fuerint patricii? Cur *patroni* dicti, qui causas agebant? Cur jureconsulti atque advocati eos, a quibus adhibebantur in consilium, *clientes* vocarint? Cur jure veteri & per legem Cinciam gratuitum esse oporteret advocatorum officium? Brummer. *l. c.* cap. 3. usque ad 11.

§. 30. Tria vero sunt summa capita, quibus jurisprudentiam locupletarunt jureconsulti. I. ACTIONES LEGIS, II. INTERPRETATIO legum, & III. NOVUM JUS, quod interpretando invenerunt, petiitum plerumque ex mediis philosophiæ moralis principiis, & juri XII. Tabularum veluti adpendicis locum adjectum, ut loquitur Jac. Rævard. *de Auctorit. prudens.* 1. p. 952. Tomo 1. op.

§. 31. ACTIONES LEGIS quid fuerint, jam supra est a nobis explicatum. Eas vero a jureconsultis maximam partem esse inventas, adparet ex *l. 2. §. 6. D. de orig. jur.* Cicer. *pro Muræna* 11. 12. Et hinc eæ ad singulare veluti jureconsultorum (x) pertine-

(x) Equidem penes Pontificum collegium fuisse legis actiones docet Pompon. *L. 1. §. 6. de orig. jur.* sed cave cum vulgo existimes, ad omnes legis actiones universamque interpretandi rationem hunc Pomponii locum pertinere. Aliud docet Cicero *de Legib.* II. 19. *Sepe ex patre vidui pontificem neminem bonum esse, nisi qui jus civile cognos-*

tinebant, quod servabant tanto diligentius, quanto magis hac arte plebem habebant sibi obnoxiam. Cicero l. c. & de Orat. I. 41. §. 32.

§. 32. INTERPRETARI potro jurisconsulti solebant leges, partim libris scriptis, partim editis responsis, partim disputatione fori. Et initio quidem a docendo non modo, sed & scribendo sese abstinerebant, ne mysteria sua cum plebe communicarent. Postea, ubi Cn. Flavius & Sex. Aelius horribile illud actionum secretum evulgarunt multi se ad scribendum commentandumque certatim contulerunt, quorum interpretationes sensim auctoritatem juris usu fori sunt consequutæ. l. 2. §. 38. seq. D. de orig. jur. Unde illud jus sine scripto venire, ait Pomponius l. 2. §. 5. C. eod. siquidem libri jureconsultorum non eo fine, eoque instituto fuerant conscripti, ut instar legum promulgarentur; sed tantam auctoritatem eorum sententiarum tacito populi consensu erant consequutæ. At postquam Theodosius (l. un. C. Th. de respons. prud.) quibusdam jureconsultorum libris legum accommodavit auctoritatem, & Justinianus eorum loca in Pandectas relata ita promulgavit, ut quidquid ibi scriptum est, hoc Justiniani adpareret, & ex ejus voluntate compositum existimaretur; l. 2. §. 10. C. de vet. jur.

cognosset. (Totumne?) Quid ita? Quid enim ad pontificem de jure parietum, aut aquarum, aut ulli similium? Ergo quod cum religione conjunctum est. Id autem quantum est? De sacris, credo, de votis, de feriis, de sepulchris, & si quid ejusmodi est. Constat &c. 21. Quæcumque ergo cum religione conjuncta erant, ea demum erant cognitionis pontificis. Hinc eorum erat, dies signare, & litigantibus indicare, quibus diebus lege agere vel fas, vel nefas esset; Liv. I. 19. Cicero pro Murena 11. respondere de juribus domus, nam & domi sacra privata erant, in quibus quum constitutæ quoque essent uxores & liberi, etiam nuptiæ, adrogationes, adoptiones auctoribus fiebant pontificibus. Denique de omnibus rebus sacris & religiosis jura interpretabantur Pontifices. Georg. Schubart. de Fat. Jurispr. Rom. 2. 59. sep. p. 296.

jur. enuel. coeperunt ea jureconsultorum decisiones
juri scripto accenseri. Et huc referenda §. 3. *Inst.*
h. t. Ger Noodt. de *past. & transfalt.* 19. p. 715.

§. 33. *RESPONSEA* jureconsulti vel partibus dabant
consulentibus, vel judicibus, vel utrisque; & tunc
quidem vel scripto, vel verbis, quid sibi videretur,
exponebant. Solebant enim jureconsulti frequenter me-
dio foro inambulare, veluti obvii & communes isti,
qui haberent incerti, & remedium sibi consulendi
ignorarent. Cicero *Totic.* 17. *Privata judicia maxi-*
mum quidem rerum in jureconsultorum mihi viden-
tur esse prudentia. Nam & adstunt multum (in me-
dio puta foro) adhibentur in consilium (a magistra-
tibus) & patronis diligentibus ad eorum prudentiam
confugientibus (domi) hastas ministrant. Unde fa-
cile patet, cur & *ADVOCATI* dicti sint. Deinde &
domi suae sibi constituere solebant solium, ex quo
confluentibus ad se clientibus, tamquam ex tripode,
responderent. Cicero de *Leg.* 1. 3. Et ad hoc
solium respicere arbitror eundem Ciceronem, quan-
do per jocos scribit: *C. Aquilius jureconsultum*
jurasse morbum, & illud suum REGNUM JUDICIALE
opposuisse. Ep. ad Attic. 1. 1. Mane ergo quotidie
ad aedes eorum ventitabant clientes, & vestibula eo-
rum maxima semper frequentia civium celebrantur,
ut non immerito jureconsulti domus totius oraculum
civitatis videretur Ciceroni de *Or.* 1. 45. Quo perti-
nent illa Oratii *Ser.* 1. 1. v. 9. 10.

Agricolam laudat juris legumque peritus.

Sub galli cantum consultor ubi OSTIA PULSAT.

Et alibi *Epist.* 2. 1. v. 103.

Romae dulce diu fuit, & sollemne, reclusa

Mane domo vigilare, clientis promere jura.

Immo & Tibullus l. 4. quasi amatorii juris scientiam
sibi adrogans, seque ad priscam jureconsultorum ini-
tiationem componens:

--- Me, inquit, qui spernentur, amantes

Consulent: cunctis janua nostra patet.

Tempus erit, quon me Veneris praecepta ferentem

Deducat juvenum sedula turba domum.

Ge. Schubart de *fat. jurisp. Rom.* 2. 52. p. 265.

Ce-

Ceterum & hoc fiebat formulis quibusdam & verbis solemnioribus. Venia enim prius petebatur hiis verbis: LICET CONSULERE? Adveniente jureconsulto, & respondente: CONSULE, plerumque brevissime referebatur negotium, addita quaestione; QUÆRO, AN EXISTIMES, vel: ID JUS EST, NECNE? Respondebat Jureconsultus: SECUNDUM EA, QUÆ PROPONUNTUR, EXISTIMO, PLACET, PURO, id semper dans operam, ut quam modestissime loqueretur. Horat. *Serm.* 2. 3. v. 192. *seq.* Turneb. *Advers.* 7. 10. Brillon. *de Form.* 3. p. 331. Franc. Duaren. *Disp. Anniv.* 2. 11. p. 1064. Ger. Noodt. *de dolo malo* 12. p. 507. & *de pact.* & *transact.* p. 733. Consulebantur etiam nonnumquam jureconsulti a iudicibus, quibus vel absentes scribebant, quid esset juris, l. 2. §. 47. D. de *orig. jur.* vel coram jura explicabant. Plerumque enim iudices in consilium adhibebant aliquot jureconsultos, ut patet ex Gellii Noct. *Attic.* 12. 13. Car. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom.* 2. 18. *de antiquo jure provinc.* 2. 5. p. 198.

§. 34. Erant responsa illa brevissima, & nullis munita rationibus. Seneca *Epist.* 94. *Quid? quod etiam sine probationibus momentis auctoritas prodest, sic, quomodo jureconsultorum valent responsa, etiam si RATIO NON REDDITUR.* Nonnumquam tamen & rationes quasdam addebant, vel ex legum verbis, vel ex aliorum prudentum auctoritate, vel ex usu fori, vel ex decretis denique severioris philosophiæ depromtas. Horteld. *Diff. de vero sensu* l. 20. D. *Legib. num.* 46. D. Okel. *Diff. de jureconsulto rationali* 3. & 7. p. 154. (Id in primis fiebat in responsis scriptis & epistolis. Solebant enim jurisperiti se invicem consulere, qui rationes sibi reddi volebant, l. 29. D. de *statu lib.* De differentia *quaestionum, & responsorum.* Vid. V. A. Ev. Otton *in Papinian. cap.* 12. §. 1. 2.

§. 35. Pertinet etiam ad interpretationem DISPUTATIO FORI. Nonnumquam enim de gravibus perplexisque quaestionibus dissidentes jureconsulti, rationibus subductis, decisionem communi suffragio inveniebant, adeoque prius in commune consulebant, eaque dicebantur DISPUTATIO FORI, cujus meminit Pomponius

ponius l. 2. §. 5. de orig. jur. In dubium quidem id vocat Ge. Schubartus de fas. jurisprind. Roman. Exod. 2. 57. pag. 292. sed sexcenta adsumt rei testimonia. Augustum ob questionem de codicillis, convocasse prudentes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc maxima erat auctoritas, notum est ex pr. Inst. de codicill. Pari ratione divi fratres, quum questio esset de exclusione nepotis a bonis aviti liberti, cum Marciano, aliisque amicis suis jurisperitis adhibitis, rem plenius tractarunt, teste Ulpiano l. 17. D. de jure patron. Sed & Paullus ait, quum de quodam querebatur, an recte exheredatus videretur, Scævola respondisse, non videri, & in DISPUTANDO responsi sui rationem, eundem Scævola adjecisse, l. 19. D. de lib. & postum. Nec alio videtur respexisse Asconius Pedianus in Cicer. Verrin. 3. p. 1849. quando ait. Maleficia sponte, & non DISPUTATIONE JURISCONSULTORUM, sed naturali interpretatione, sugienda sunt. Denique eodem referenda illa veteris Scholiastæ, qui explicaturus illa Juvenalis Sat. 1. v. 128.

— — — Jurisque peritus Apollo,
ad lit p. m. 26. Quæ iuxta Apollinis templum juris-
consulti sedebant, & TRACTABANT. Ubi tractate idem
ac disputare est. Plura dabit Jac. Rævard. (de
auctor. prud. 14. p. 1031.) Reperta vero ejusmodi
disputatione, definitio, quamvis non haberet vim
juris, nisi simul usui recepta, magnæ tamen aucto-
ritatis habebatur, & si vel usus fori, vel nova
auctoritas accederet, etiam ad similes extenlebatur
casus. Ger. Nooit. ad Leg. Aquil. 15. p. 106. de
Past. & Transf. 19. p. 718. Et tum demum vocari sole-
bat RECEPTA SENTENTIA, RECEPTUM JUS, RECEPTUS
MOS, POST MULTAS VARIATIONES RECEPTUM (a).

L. 115.

(a) Frequentissima in jure nostro loquutio: Post magnas varietates obtrinit. L. ult. D. pro Legat. l. 32. D. de oblig. act. l. 35. §. 1. D. de legat. 2.

L. 115. §. 2. D. de verb. obl. l. 3. C. in quib. causis. in integr. restit. necess. non est, l. 41. D. de reb. credit. RECEPTUM enim, inquit Festus, dicitur, quidquid a plerisque prudentibus adprobatum est. Conf. Barn. Briffon. de verb. signif. voce Receptum. & Guill. Budæus in Comment. ad l. 11. §. 1. D. de verb. signif. Quin & REGULÆ JURIS, quarum toties jus nostrum meminit, nihil aliud sunt, quam breves quædam positiones, quæ rem fori disputatione definitam, & iureconsultorum consensu receptam concisè enarrant. Rævard. de Auctorit. Prudent. 15. p. 1036. seq. & Comment. ad l. 1. de reg. jur. p. 125.

§. 36. Tertium, quod jureconsultis jus Romanum debet, caput veluti adpendicem quamdam 12. Tabularum & reliquarum legum complectitur. Ubi enim deficere videbantur leges, & prætorum ædiliumque edicta, ibi jureconsultorum erat, jus ex æquitate supplere. Hinc permulta nata sunt in jureconsultorum scholis ac disputationibus decreta, quæ ex nulla scripta lege, nulloque edicto descenderunt. Sic adquisitio, verbi gratia, per adrogationem inventa fuerat a jureconsultis. princ. Inst. de adquisit. per adrogat. Eandem originem fuisse novimus codicillorum, exheredationis postumorum, differentiæ inter exheredationem filiorum, filiarum, & nepotum, stipulationis Aquilianæ, regulæ Catonianæ (b), actionis rei uxoriæ, querelæ inofficiosi testamenti, aliorumque hujus generis capitum juris. Luculentum hanc in rem existat testimonium Ciceronis in orat. pro Muræna 12. Quam permulta præclare legibus essent constituta, ea jureconsultorum ingeniiis pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem con-

fili

(b) Addideramus in prioribus editionibus substitutionis pupillaris, donationis inter virum & uxorem prohibere; sed de his jam aliter sentimus. Nam substitutio pupillaris vere est ex 12. Tabulis, lege: Paterfam uti legasset &c. Donationum inter viros & uxores prohibitio ex natura in matrimonium conventionis fuit.

filiis majores in tutorum potestate esse voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemptiones faciendas interimendorum sacrorum causa reperti sunt. In omni denique juri civili aequitatem reliquerunt: verba ipsa tenuerunt. Sic multa invenire jureconfulti, multa disputatoribus suis ac responsis invexerunt in forum, quæ nec lege ulla, nec prætoris edicto constituta fuerant. Et hæc decreta ob auctorum dumtaxat celebritatem vim quamdam legum obtinuerunt, & postea rerum judicatarum constantia firmitus hæserunt. Vid. Vinc. Gravina de oron & progr. jur. civ. §. 43.

§. 37. Quantaunque vero esset veterum Jurisconsultorum auctoritas: judices tamen non obligabant eorum responsa. Hinc Cicero pro Mur. 13. Jureconsultorum responsa & decreta sæpe ab oratoribus dicendo everti, testatur. Et in orat. pro A. Cecina 24. exemplum adducit Crassi, qui in judicio centumvirali obtinuerit, ut Scævolæ responsum minime valeret. Quare tunc ne signabant quidem responsa. L. 2. §. 47. D. de orig. jur. (certe id non videbatur necessarium) & plerumque utebantur verbis SVADEO. L. 3. §. 1. D. de minorib. vig. quinque ann. VIDETUR, PUTO, SENTIO, &c. Duaren. Disp. ann. 11. 11. p. 1064. ut ne iudici præscribere sententiam viderentur. Immo ob eandem causam omnibus, quibus esset studiorum fiducia, de jure respondere licebat. L. 2. §. 47. D. de orig. juris (c).

§. 38. Sed ista mutavit Augustus, qui primus respondendi de jure facultatem certis tantum hominibus

(c) Errat ergo Theophilus §. 8, de jure nat. gent. & civ. ubi jureconsultos vocat σοφῆς ὥς το ῥηγοῦντες ἐν τοῖς νόμοις ἢ ἀρχαῖοις ἐμπειροῖς, sapientes, quibus jura condere aut populus, aut senatus, aut princeps concessit. Numquam enim in libera republica vel populi vel Senatus concessione, opus fuisse responsuris de jure inter omnes constat.

beneficii loco indulgit, adstrinxitque iudices, ut ne ab eorum responsis discederent. §. 8. *Inst. h. t. l. 2. §. ult. D. de orig. jur.* Quamvis enim in dubium id vocet Jac. Gothofredus in *Com. ad C. Theod. lib. 1. tit. 4. p. 32. 35.* ubi hanc jureconsultis auctoritatem partim jam ante Augustum salvam fuisse, partim denique a Valentiniano III. Imp. stabilitam esse putat: satisfecit tamen ejus argumentis Thomas. *de navis jurispr. antejus. II. 2. p. 67.*

§. 39. Causa hujus sanctionis non ea erat, quam prodit Pomponius *l. 2. §. 47. D. de orig. jur. ut major esset juris auctoritas*, nec solum, ut nova responsa vetus edictum, & judiciale prætoris regnum everterent, ceu acute conjecit V. A. Ulr. Huber. *Auspicio. domest. V. p. 178.* nec, ut plebs, citi delinita dulcedine, atrocem reip. memoriam exueret, quæ ejusdem est Huberi sententia; sed partim, ne plebs innumeris implicita litibus, de executiundo jugo consilia conferret (Thomas. *l. c. 2. p. 70.*); partim ut eo ipso Augustus legislatariam potestatem callide sibi vindicaret, legesque pristino reip. statui adcommo-
daret, per jureconsultos paulatim corrigeret, & ad præsentem reipublicæ faciem detorqueret (d). Unde & eam
po-

(d) Præcipua Augusti cura fuit, *legum munia in se trahere*. Tacit. *Ann. 1. 1.* Quum ergo novis omnino legibus opus esset, novo hoc statu reip. plures quidem initio rogationes tulit ad populum, servato veteri reip. more, & inde tot *leges Julię*, quarum pleræque Augusto debentur, itemque *Falcidia, Ælia Sentia, Fusia Cassia, Papia Poppæa, Julia & Titia, & aliæ*: sed non integrum tamen erat Augusto, omnes antiquas leges eadem facilitate evertere, qua illas, sub triumviratu latas, uno edicto, abolerat. Tacit. *Ann. 3. 28.* Quum ergo refigi non possent leges antiquæ, eæque tamen non convenire viderentur novo isti statui reipublicæ, illud unum supererat, ut per interpretationem ex ad præsentem reip. formam sensim deflecterentur. Jam magistratibus hoc permittere, non videbatur tutum, sibi soli id vindicare, & incivile, & invidia plenum erat, & molestissimum. Reliqui ergo erant
jur-

potestatem primo Atejo Capitori, aliisque suorum partium JCtis, concessisse videtur.

§. 40.

jureconsulti, tanto ad hoc negotium aptiores, quanto magis jam in veteres rep. potestas quædam interpretandi penes istos fuerat. Quemadmodum vero hoc maximum erat Augusti arcanum politicum, quod, priscais vocabulis retentis, res novas inveheret, eadem magistratuum rerumque vocabula; nihil usquam prisca atque integri moris reliqueret; Tacit. *Annal.* 1. 3. ita & jureconsultis, specie antiqui moris, instrumentis novæ dominationis usus est, ita scilicet leges interpretaturis, quemadmodum id suo expediret imperio. His præstructis, totius novæ constitutionis reddi poterit ratio. Promiscuam istam respondentis licentiam sustulit eamque concessit paucis. Cur vero? nisi ut eos seligere posset, quos sciret sibi fore obnoxios. Jussit eos non privatim, sed publica auctoritate, respondere. Quamobrem? ut legum interpretatio ita penes sceleret. Judicibus eam legem dixit, ne ab istis responsis discederent. Quam ob causam? ne, observata legum antiquarum ruina, intercedere, & Augusti consilium turbare conarentur. Signo opus erat, non rationibus. Cur vero? ut ne per rationum infirmitatem palam fieret, id agi, ut leges antiquæ everterentur. Ceterum vera esse hæc omnia vel ex iis patet, quæ inter eum, Antistiumque Labeonem acta sunt. Eminentissimi ea ætate JCti erant Antistius Labeo, & Atejus Capito, adeo ut non immerito deo patris decora eos adpellet Tacitus *Annal.* 3. 75. Quare operam dabat Augustus, ut hos potissimum sibi conciliaret. Labeoni ergo consulatum offerebat, hoc videlicet auctoramento calamum ejus redditurus obnoxium. Sed quum in corrupta libertate gauderet, ab ambitione bonorum vacuus, Tac. *Annal.* 1. 6. quumque nihil ratum pensaret haberet, nisi quod iustum, sanctumque esse, in Romanis antiquitatibus legisset: Gell. *Noct. Attic.* 13. 12. honorem istum plane respuit. Animadvertens vero Augustus, Labeonis sibi operam parum utilem futuram, Atejum Capitonem adortus, hunc modis omnibus ornare cepit, consulemque creavit. Tacit. *Ann.* 3. 75. Erat enim hic eo ingenio, ut ejus obsequium non posset non dominantibus

ma

§. 40. Sequentes Imperatores, si a Caligula discesseris, qui totum jureconsultorum ordinem abolitum se minabatur, & *mehercle effecturum, ne quis* (ita enim recte legit Jos. Scaliger) *respondere possit, præter eum*, teste Suetonio *Calig. 34.* hoc Augusti institutum diligenter servabant, saltem usque ad Hadrianum. De Tiberio id patet ex l. 2. §. 47. *D. de orig. jur.* ex quo loco etiam adparet, Hadrianum iterum more majorum unicuique dedisse facultatem respondendi, qui sui haberet fiduciam. Rogatus enim a viris prætoris, ut sibi liceret respondere, rescriptit, *hoc non peti, sed præstari solere.* Itaque ab Hadriano ad Alex. Severum libera denuo esse coepit respondendi facultas. Dodw. *Prel. Cambden. 9. II. p. 355.* Postea denuo reductum Augusti institutum, ceu patet exemplo Innocentii, jureconsulti, quem respondendi facultatem Imperatoribus, accepisse, tradidit Eunapius *in vita Chrysanthii p. 286.*

§. 41. Non poteat non hoc Augusti privilegium
se-

magis probant, judice Tacito *Ann. 3. 25.* Egregia sane adulationis specimina eum dedisse, observant Tac. 3. 70. Sueton. *de illust. Gram. 22.* Ergo maximo hunc studio sibi æugebat Augustus, ut ejus opera in novo dominatu uteretur. Hæc historia egregie conjecturam nostram firmat. Intelligimus enim inde, I. Augustum de jureconsultis primariis sibi conciliandis magnopere laborasse. Quod sane non fecisset tantus princeps, nisi eorum operam perutilem sibi in novo principatu constituendo, legibusque ad presentem statum flectendis, futuram, animadvertisset. II. Talibus jureconsultis amicis eum uti voluisse, quorum sibi obsequium probaretur, id est Capitonis similibus, qui non antiquo juri mordicus inhaerent, sed callide inservirent temporibus. Ex quo denique colligimus III. non alia de causa eum respondendi facultatem quibusdam tantum jureconsultis dedisse, quam ut eorum calami uteretur, ad leges veteres & in libera republica receptas evertendas, & novæ imperii sui formæ tanto facillius adcommodandas. Plura de Augusti prudentia *reperire* diximus in *Pref. Comm. ad L. Jul. & Papian.*, quam evoluisse non poterit.

Hein. Ant. Rom. T. I.

D

fectas, summamque juris incertitudinem invehere. Hinc de remedio cogitarunt Valentinianus III. & Theodosius junior Imperatores, qui Papiniani tantum, Pauli, Caji, Ulpiani, & Modestini scripta iusserunt valere in iudiciis, & plura eorum praevalere paucioribus, ex paribus vero ea, inter quae Papiniani essent testimonio: si sententiae denique sine Papiniano pares essent, iudicis arbitrio locum esse. *L. un. c. Theod. Respons. prud. Et ibi Gothofredus. Addatur Thomas. de Nov. jurispr. antejustin. 2. 7. pag. 112. seq.*

§. 42. Denique & id incommodum visum Justiniano, qui Iureconsultorum sententias hinc inde decerpas in Pandectas recepit, corpusque conscribendum curavit, aliquando non optime cohaerens, quippe e membris sibi dissimillimis compositum, *L. 1. §. 5. 6. de jure encl.*

§. 43. Quin & omni interpretandi facultate interdixit jureconsultis, eosque ad conscribendas metaphrases, & paratilia conscribenda, condemnavit. §. 2. *Const. de concept. Digest. Paratilia quid sint, explicat Aeg. Menag. Amanit. jur. cir. c. 15.*

§. 44. Restat, ut quas symbolas PRINCIPES, mutata reip. forma, ad jus Romanum contulerint, paucis dicamus. Initio Imperatores veterem leges ferendi morem aliquandiu retinuerunt. Hoc enim ritu sub Augusto, centuriatis comitiis ad populum latae sunt leges Julia, Aelia Sentia, Papia Poppaea, sub Tiberio Junia Norbana. Claudius quoque veteri ritu rogavit legem, ut Domitius in familiam Claudiam & nomen Neronis transfret. Tacit. *Annal. 12. 26. (e)*. Quin ne sub Galba quidem plane exolevisse veterem leges curiatis, saltem de adrogatione, ferendi ritum, patet ex Tacit. *Hist. 1. 15.*

§. 45. Quemadmodum vero habita illa sub Imperatoribus comitia nonnisi quaedam pristinae libertatis simu-

(e) At proprie haec non erant leges, sed adrogandi ritus. Adrogationes enim olim fiebant per legem curiatam. Gell. *Noct. Attic. l. 5. c. 19.*

simulacra erant: ita Tiberius princeps astutus, tyrannicusq; e artibus magis, quam quisquam alius instructus, novum commentus est leges ferendi morem. Ut enim populo ejus omne eriperet (f), comitia, magistratuum creandorum causa habenda e campo transtulit in curiam, id est, & honorum conferendorum arbitrium non amplius populi suffragiis, sed senatorum sibi obnoxiorum sententiis subjecit. Tacit. *Annal.* l. 5. Sueton. *Tiber.* 30. Restituit populo comitia Cajus Caligula. Dio Cass. 59. p. 647. sed illa paullo post ipse iterum illi exipuit. Idem *pagina* 655. Ex eo tempore rarius magistratus creati, vel leges late populi suffragiis: ast eo frequentius prodierunt SENATUS CONSULTA, quibus plerumque præmittiebatur oratio principis, non quidem semper ab ipso principe, sed sæpius (g) a

qua-

(f) Falluntur ergo, qui cum Pomponio l. 2. §. 9. D. de orig. jur. Triboniano §. 3. *Inst. b. t.* existimant, ideo in curiam e campo translata esse comitia, quia difficile esset, tantam populi multitudinem in unum convenire. Quia difficilior id fuisset sub Tiberio, quam libera republica, quando tota Italia ad comitia confluebat. Cio. Or. ad Quir. post reditum.

(g) In marmoribus sæpe legimus QUESTOR CANDIDATUS, Reinf. *Inscr.* 26. 6. 4. ΤΑΜΙΑΣ ΚΑΝΔΙΔΤΟΥ, Græter. *Inscr.* p. 425. 2. Vocabantur ita, qui libris, epistolis & orationibus principum in Senatu prælegendis præerant. l. 1. D. de offic. Quest. Dio Cass. 34 p. 617. Tac. *Annal.* 16. 27. Suet. in Tit. 61 eosque jam ab Augusto adhibitos, constat ex Dione Cass. 34 pag. 539. & Suet. Aug. 65. Ideo vero dicti videntur candidati, quia post questuram statim prætores fiebant, & inde regebant provincias. Lamprid. *Vit. Alex.* 43. Unde hæc dignitas ingressus erat & quasi primordium gerendorum honorum, & sententiæ in senatu dicendæ. Immo recentiore ævo sæpe cum aliis dignitatibus conjungebatur hæc questura. Sene Anicius Auchenius Bassus in marmore Romano præter hanc questuram etiam alios gessisse honores dicitur. *Inst.* l. 6. 4.

opæstribus, qui *candidati* vocabantur; recitata. *Bisson. Antiq. Rom.* 1. 17. Unde oratione *Principis* *causam* dicitur quod erat *Senatusconsulto* constitutum *l. pen. D. ad SC. Terull. lib. 8. pr. D. de transf. l. 52. §. 10. D. pro soc. l. 60. pr. D. de ritu nupr. l. 32. pr. §. 1. seq. D. de don. int. vir. & ux. l. 1. 1. 7. Cod. de præd. min. non al.*

§. 46. Equidem & libera republica fiebant. *SCta*; sed ea vim legum non habebant. Quamvis enim initio, pulsus regibus, aristocratiam meditarentur patres, & hinc apud *Ionys. Halicarn.* 6. p. 329. legem esse dicerent, jam inde ab urbe condita, quæ omnia in senatus potestate ponat, præter magistratum creationem, legum lationem, & bellum inferendi deponendique arbitrium; id tamen non persuaserunt plebi, libertatis popularis adpetentissimæ. Unde non erat penes Senatum potestas legislativa: sed quædam tantum erat negotia, quæ senatus populi jussu ad curam suam revocaverat, ut puta, ætarium & pecunia publica, quæ Senatus arbitrio dispensabatur; controversiæ in Italia suscitatae, publicaque objurgatione vel

ANICIO. AUCHENIO. BASSO. V. C. QUÆSTORI CANDIDATO.

UNO EODEMQUE TEMPORE PRÆTORI TUTELARI PROCONSULI.

CAMPANIÆ. PRÆFECTO. URBI. TRINI. MAGISTRATUS.

INSIGNI. FACUNDIÆ. ET. NATALIUM.

SPECIOSA. LUCE. VIRTUTIS. ORNATO.

Talis est inscriptio, posita

M. NUMMIO. ALBINO. V. C.

QUÆSTORI. CANDIDATO.

PRÆTORI. URBANO. COMITI.

DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI, ET CONSULI.

ORDINARIO. ITERUM.

Reines. Inscrip. 7. 132. Legendus de hac dignitate idem *Reines. Var.* 3. 16. p. 600.

vel graviora decreto componenda: legationes ad indicendum bellum, aut alia graviora negotia obeunda decernenda, aut exterorum excipienda: prorogationes imperii & provinciarum: convocatio populi: ac denique indictio feriarum & supplicationum (b). Hæc enim omnia Senatus solius curationi suberant, nisi tribuniciis intercessionibus res devolveretur ad populum: ceu præclare suo more docet Polyb. *Hist.* 6. 12. *seq.* & ex eo Zamose. de *Senatu Rom.* II. p. 174. & *seq.* De his ergo solis in libera republica SCta condebantur, ut recte observatum a Bachovio in *apud* p. 38. *seq.* Sed maxime senatus potestas excellabat in trepidis rebus ac turbatis, quibus triste illud fieri solebat senatusconsultum: DARENT OPERAM CONSULES, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET. Quod decretum summum ac latissimum in consules transferebat imperium, ut suo jure possent exercitum parare, bellum gerere: coercere, etiam injussu populi, unde *extremum & ultimum* hoc *senatusconsultum* vocatur. Liv. 3. 4. Sallust. de bello *Cat.* 29. Cic. *Catilin.* 1. 2. & *pro Milon.* 26. Cæsar de *Bello Civili* 2. 1. Barn. Brissou. de *Form.* 2. pag. 212.

§. 47. Fiebant SCta nonnisi in sacro, auspiciisque dedicato loco (i). Romulus in templo Vulcani extra urbem coegit. Plutarch. *Quæst. Rom.* 47. pag. 276. Tullus Hostilius in curia Hostilia. Liberta republica ædes Apollinis, Martis, Bellonæ, Quirini. Castoris, Concordiæ, Virtutis, Fidei, ut & curiæ

(b) Immo & cura religionis. Hinc quum Bacchi sacra detestanda invehrentur in rempublicam, SCto gravissimo Marciano ea coercerebat Senatus. Liv. 39. 8. *seq.*

(i) Immo & nonnisi peractis factis, captisque auguriis, fiebant. Appian. de bello *civ.* II. p. 216. Exempla exstant apud Liv. 22. 11. 24. 11. Non addicentibus avibus, negotium in alium diem differrebat. Cic. *Epist.* 18. 12. Augustus hac molestia liberaturus senatores, instituit, priusquam consideret quisque, thure & mero supplicaret apud *nam* ejus Dei, in cujus templo coiretur. Suet. *Aug.* 38.

riae Hostilia, Pompeja, Julia, senatus habendo inserviebant. Gell. Noſt. Attic. 14. 7. Nam & in curiis templa erant per augures dedicata. Gell. Noſt. Attic. 6. 7. Ordinaria tamen senacula erant aedes Concordiae, aedes Bellonae, & locus ad portam Capenam. Fest. voce *Senaculum* p. 431. Conveniebat Senatus statis temporibus, hoc est, singulis Kalendis, Nonis, & Idibus, exemptis tamen diebus comitialibus (quibus convenire nefas habebatur per legem Papiam. Cicero *ad Fam.* I. 4.), nec non diebus trepidis habere licebat. Dio Cass. 45. pag. 278. Et hi ordinarii conventus *senatus* LEGITIMUS dicebantur. Si vero vel legatis, vel aliis ob quamcunque causam Senatus extra ordinem dabatur, ille vocari solebat INDICTUS. Fr. Hotom. de *Senatu* P. Et tunc quidem convocabantur plerumque senatores per edictum, quo olim frequentes adesse juebantur QUI PATRES, QUIQUE CONSCRIPTI: Liv. II. 1. postea vero edici coepit: QUI SENATORES, QUIBUSQUE IN SENATU SENTENTIAM DICERE LICET. Fest. voce *conscripti* & *Senatores*, ibique Dacer. p. 496. Gell. Noſt. Attic. 14. 13. Biffon. de *Form.* 2. p. v64.

§. 48. Frequens si aderat senatus, tum Consul, quem penes fasces eo mense erant, aut eo absente Praetor, aut Dictator, si quis erat, aut Interrex aut Praefectus urbi, ad senatum referebat. Gell. XIV. 7. Si quando id recusaret consul, eas in se partes suscipiebat aliquis tribunus plebis, cui etiam jus erat, addere relationi consulis, quod e re videbatur, aut novam de integro ordinem. Paull. Manut. de *Senatu* P. p. 859. Relationibus plerumque praefari solebant solemnis illa formula: QUID BONUM, PAUSTUM, FELIX, FORTUNATUM SIT. Sueton. Calig. 15. deinde addebant: REFERIMUS AD VOS, PATRES CONSCRIPTI, Biffon. de *Form.* 2. p. 165.

§. 49. Finita relatione, sententiam rogabantur senatores (k), non verbis precativis, qualibus in comitiis

(k) Qui rogabant, CONSULERE, nec non PERROGARE SENTENTIAS dicebantur. Liv. XLII. 60. XXIX. 19. Suet. Aug. 35.

tiis, utebantur rogatores, sed imperativis: DIC, S. POSTUMI, QUID CENSES? Liv. IX. 8. vel: QUID FIERI PLACET? QUID VOBIS VIDETUR? Briffon. de Form. 2. p. 165. Quia in re non idem semper, at plerumque is observabatur ordo, ut ante comitia princeps suatus, post comitia vero consules designati primo loco dicere juberentur sententias. Sequebantur eos viri consulares, hos praetorii, tum aedilitii, quaestorii, ac denique tribunicii (1), inter quos tamen reliquos antebat, quem consul priorem rogasset, modo gradus magistratuum non turbarentur. Cic. Phil. 5. 13. Solebant vero consules, quem ordinem initio magistratus instituerant, eundem per totum annum tenere, donec eum morem antiquum C. Julius Caesar migraret. Sueton. Jul. 21. Immo Augustus omnem ordinem plane sustulit, praesens perrogans sententias, ut magis quisque attenderet. Sueton. Aug. 35.

§. 50. Sequentiam singuli dicebant scutes, formula usi; QUOD C. PANSIA VERBA FECIT DE EA RE ITA CENSEO. Briffon. de Form. p. 165. Integre ejusmodi senatorum sententiae exstant apud Cic. Philip. III. 15. V. 4. VII. 11. IX. 7. & apud Livium passim. Nec licebat consulibus interpellare dicentes, quamvis aliena immiscerent, quod data opera nonnunquam faciebant, qui senatus consultum fieri nollent (m). Quum enim ante & post occasum solis illud fieri non posset; Gell. 14. 7. solebant diem dicendi eximere, vel non

Alm

(1) Tribuni plebis non erant olim senatores, nec jus his erat dicendae in senatu sententiae. Ante curiam itaque sedebant in subselliis, donec SCa ad se ferrentur, quos ipsi vel adprobabant deinde, vel rejiciebant. Val. Max. II. 2. 7. At etiam senatoria dignitas, jusque dicendi sententiam his data sunt lege Atinia. Gell. Noct. Att. 14. ult.

(m) Erant & aliae artes, quibus SCa impediabant Senatores. Postulare enim poterant, ut consulerentur singuli, vel, si tot non adessent senatores, quos praesentibus licebat perscribi SC. clamabant: *Namque Senatum*. Festus hoc voc. p. 338. Caelius Cic. Ep. 2. 11. SC. enim a justo

Item *postulare*, ut ita re infecta discedendum esset Senatui. Cicero *Epist. ad Quint. Fratr.* II. 1. *Epist. ad Att.* 4. 2. Gell. 4. 10. Qui plura capita una oratione complectebatur, is jubebatur *DIVIDERE SENTENTIAM*. Cic. *ad Famil.* I. 2. *pro Milon.* 6., Senec. 21. Qui alterius sententiam sequebantur: *ADSENTIRI* se, unico verbo agebant. Et hoc erat *verbo adsentiri*; quod opponitur alteri *muto assensui*, quo quis *pedibus ibat in alterius sententiam*. Utramque loquutionem jungit Liv. 27. 34. *L. Vetturius & Licinius censores eum conderi & squallorem deponere, & in senatium venire, fungique aliis publicis muneribus, coegerunt, sed tum quoque aut verbo adsentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat*. Nonnumquam non omnino adsentiebatur quis sententiis antea dictis, sed aliquid præterea addendum censebat, & tunc utebatur formula: *SERVILIO ADSENTIOR, ET HOC AMPLIUS CENSEO*. Cicero *Phil.* 13. 21. (n).

§. 51. Dictis denique sententiis, consulis erat, vel pronunciare aliquam, vel eas suppressere. Licebat ei in tanta varietate sententiarum, earum auctores & principes edere, simulque jubere, ut quisque expronunciatis sententiis unam amplecteretur. Et id sibi vult sollemnis illa loquutio: *PRONUNCIARE SENTENTIAM*, apud Cicero. *ad Famil.* 10. 12. *lib.* 2. Formula, qua utebatur consul, hæc erat: *QUI HÆC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QUI ALIA OMNIA IN ILLAM ITE, QUA SENTITIS*. Quæ verba, lege præscripta, explicat Plin. *Epist.* 8. 14. His dictis se-

paucioribus factum per *INFREQUENTIAM* factum dicebatur, & irritum erat. Liv. XXVI. 11. 44. tempore Ciceronis ducenti senatores frequentem senatum constituisse videbantur. Cic. *ad Q. Fratr.* ep. 2. 1. postea CCCC. quod sublatum ab Augusto. Dio Cass. l. 54. 545. qui tamen sequente libro p. 550. eundem Augustum senatorum numerum secundum singulas *SCI* formas definitivisse ait.

(n) Aliquando etiam in altercationem abibant senatorum sententiæ. Cujus rei exempla collegit Brisson. *de Form.* 2. p. 184. seq.

senatores mutabant locum, & singuli eo discedebant, ubi recitata fuerat, quam probarent, sententia. In quacunque vero partem frequentior concesserat Senatus, de ea dicebat consul: HEC PARS MAJOR VIDE-
TUR, & in eam sententiam deinde consuebatur Senatusconsultum. Brissou. *de Form.* II. p. 184.

§. 52. Varro equidem apud Gellium *Noct. Attic.* 3. 18. Senatusconsulta vel per DISCESSIONEM, vel per exquisitas singulorum SENTENTIAS facta scribit, quum contra Atejus Capito & Tubero nullum sine disces-
sione SC. fieri potuisse, censerent. Sed salva res est. Ad omne SC. fiebat discessio: sed non semper singuli rogabantur sententias, & hinc illa demum SCa, per discessionem facta dicebantur, ad quæ non singulorum fuerant exquisitæ sententiæ. Huber. *Digress.* I. pag. 87.

§. 13. Denique SC. solemniter scribebatur, ita ut primo dies, deinde locus, ubi Senatus habitus, tum porro, qui scribendo adfuerint (a), postea, quis ad senatum retulerit, & denique, quid placuerit sena-
tui, referretur. Integra SC. verbis suis legitimis per- scripta existant *in l. 20. §. 6. D. de hered. petis.* (ubi tamen plura mendose scripta esse, animadvertimus) & apud Cic. *ad Fam.* 8. 7. Frontin. *de Aquaduct.* 2. Brissou *de Form.* 2. p. 198. Omnium vero integerrimum est SC. Marcianum de Bacchanalibus (primum a Gronovio cum Cicerone editum Lugd. Bat. 1692. deinde a Fabrotto *Inscr. ant.* c. 6. p. 427.) egregie illustratum a viro amplissimo Corn. van Bynkersh. *de relig. peregr. Diss.* 2. 259. *Opusc.*

§. 54. Verum ne sic quidem ratum erat SC. nisi Tribunis etiam placuisset, qui, eo perfecto & pro-
be expenso, litteram T, si e republica videretur, addebant. Valer. Maxim. II. 2. 7. Sin minus pla-
ce-

(a) Scribendo enim aderant aliquot Senatores. Nonnum-
quam si scribis publicis hoc committere nollent, ipsi vi-
ri amplissimi hanc in se operam suscipiebant, Idque SC.
TACITUM vocabatur. *Jul. Capitol. Gordian.* 12.

ceret, suo illo solemnī VETO intercedebatur, moramque faciebant SCto, & tunc AUCTORITATES perscribi solebant. Cicero *ad Attic.* 5. 2. *ad Fam.* 8. 7. id est, ut explicat Dio Cass. LV. p. 629. *ἡ μὲν τοι ὁ πῶς οὐκ ὡς κινουμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ ἀντιόχως ἐγίνετο*, non vim SC. obtinebat, sed auctoritas senatus dicebatur. Hæc vero auctoritas non vim legis habebat, sed efficiebat, ut eadem de re iterum referri posset ad Senatum. Coel. apud Cic. *Ep.* VIII. (p). Postremo scriptum SC. in ædem Cæteris, Liv. 3. 55. vel in ærarium referebatur, Sueton. *August.* 94. & tunc Senatus dimittebatur formula solemnī: P. C. NEMO VOS TENET, VEL NIHIL VOS MORATUR. Cicero *ad Quins. Fratr.* 1. 2.

§. 55. Eodem ritu & sub Imperatoribus condita sunt SCta, nisi quod princeps orationem præmitteret, & senatores plerumque pedibus irent in principis sententiam. Quin eo prolapsa erat patrum adlatio, ut orationes principum nonnisi adclamationibus exciperent. Plin. *Epist.* 4. 9. & ne periret ejus adulationis memoria, in acta referebantur. Idem *Panegy.* 75. Plura exempla occurrunt in scriptoribus historiarum Augustæ, quæ collegit Brissou. *de Form.* 2. p. 187.

§. 56. Enimvero, hæc senatusconsulta nonnisi ideo invenerunt Imperatores, ut viderentur veterem senatus auctoritatem, libertatemque reipublicæ tueri. Itaque ea fictione tantisper opus fuit, dum servituri paulatim aduevissent Romani. Hinc coeperunt sensim Imperatores rescribere, editisque constitutionibus leges veteres abrogare, novas inducere, irrogare privilegia, omniaque, ut paucis dicam, pro libitu decernere. Rescriptis illis principum vel ad libellos sive magistratuum, sive universitatum, sive privatorum, ref.

(p) At aliquando tamen temporibus insequentibus auctoritas dicebatur ipsum senatusconsultum. Exempla dedit Jac. Gothofred. *ad l. 9. D. de leg. Rhod. de jact.* quamvis eam auctoritatem genuinam non esse ostendat V. A. Corn. van Bynkersh. *ad leg. Rhod. c. 8.*

respondebatur, & tunc illa EPISTOLÆ, seu LITTERÆ, l. 3. §. 1. D. de test. l. 31. D. de re jud. illa SANCTIONES PRAGMATICÆ, l. 7. §. 1. C. de div. rescr. (Græcis enim *νεγυρματὰ* dicuntur rescripta, uti Latinis *facta*, Jul. Capitolin. in *Macrin.* c. 13.) hæc denique ADNOTATIONES, vel SUBNOTATIONES dicebantur. l. 6. seq. C. de div. rescr. l. 1. C. de prac. Imp. offer. Libellorum integra exempla existant tum l. 9. D. de lege *Rhodia*, tum in marmore Romano apud Briffon. de *Form.* 3. p. 292. (& Gruter. *inscr.* p. 608.). Aliquando a principibus vel de plano decernebatur, vel sententia plena causæ cognitione ferebatur. Ille dicebantur INTERLOQUUTIONES, qualis l. 13. D. quod *mer. caus.* hæc DECRETA, quale existat l. 13. D. de *his, quæ in testam. del.* Denique aliquando novum jus constituebatur, & tunc dici solebant EDICTA (q) CONSTITUTIONES. De quo discrimine plura differunt jureconsulti.

§. 57. Primus ita rescripsisse videtur Vespasianus, cujus edictum existat in l. 4. §. 6. D. de leg. At hic & successores rarius id ausi videntur; multo frequentius vero Hadrianus. Nam præterquam quod sub eo principe nova quædam forma juri publico æque ac privato accessit, in tantum, ut Latin. *Pacatus Panegy.* ad *Theof.* c. 11. eum legibus imbuisset rempublicam dicat: nullius sane Principis antiquioris in Codice existant constitutiones, quam Hadriani, a cujus temporibus etiam Gregorium codicem suum orsum esse, jam supra ostendimus. Plures etiam Hadriani Epistolæ & sententiæ Græce etiamnum existant, collectæ a *Dositheo Grammatico*, ex quibus satis constat, quam rationem in rescribendo respondendo-

que

(q) Id hic observari juvabit, artificiose admodum Principes sibi potestatem leges per edicta ferendi sensum vindicasse. Initio enim ea, quæ SCIs sanxerat Senatus, edictis promulgabant, postea firmata satis auctoritate, etiam inconsulto Senatu quid fieri placeret, edicere ceperunt. V. C. *Burm.* de *Vellig. pop.* Rom. 6. pag. 113.

que tenueris Imperator. Ejus deinde exemplum sequuti sunt Antonini, ceterique Imperatores omnes, quorum rescripta quamplurima in codice Justiniano, Theodosiano, ut & Gregoriani & Hennogeniani fragmentis existant.

§. 58. Neque tamen ob rescripta illa statim desierunt SCa fieri, quamvis illa ex eo tempore rariora esse coeperint. Sane sub ipso Hadriano, ut alia exempla pratermittamus, prodire SCa. Juveniana l. 20. §. 6. D. de hered. pet. l. ult. C. de serv. reipub. Aponianum, Ulp. Fragm. 24. §. l. 26. ad SC. Trebel. Tertullianum, §. 2. Inst. de SC. Tertull. sub M. Antonino Orfitianum. Memoratur etiam Oratio M. Antonini & Commodi, l. 16. D. de rit. nup. l. 9. §. 3. D. de jure dos. Orationes Severi & Antonini Caracallæ, l. 32. pr. & §. 19. D. de don. int. vir. & ux. Antonini Caracallæ solius oratio l. 3. D. de donat. int. vir. & ux. Orationes vero principum pro SC. accipi, supra §. 45. monuimus. Recentius, quod de jure privato agat, SC. mihi non succurrit (r). Et sane, qui ex eo tempore demum plane desisse Sesarulconfulta, quibus nova jura constituebantur, existimant, eis non inuisi nostram adjungemus sententiam.

§. 59. Et hæc sunt leges proprie sic dictæ, quæ Romæ, cum libera adhuc republica, tum sub Imperatoribus, viguerunt. Jam & de aliis quibusdam rebus, quarum obiter hoc titulo meminisse Imperator, quæque ex antiquitatibus lucem aliquam desiderant, paucis agendum. Eodem enim §. 6. h. t. quod de Principum differit constitutionibus, etiam PRIVILEGIORUM, ut & LEGIS REGIÆ, quæ populus imperium omne in Principem transfulerit, facit mentionem. De utrisque nonnulla monere operæ fuerit pretium.

§. 60.

(r) Alioquin enim multa SCa memorant scriptores historiæ Augustæ, sed ad rempublicam pertinentia. Exemplum valebat apud Vopiseum in prob. 2. Non tamen valebat hujusmodi SC. nisi lege Augusta, id est, rescripto firmatum. Symmach. ep. 10. 23.

§. 60. Nonnunquam Imperatores quædam statuebant, quæ ad personam singularem pertinebant, neque trahenda erant ad exemplum, quæ sive poenam duriores irrogarent, sive quid alicui indulgerent ob meritum, PRIVILEGIA, adpellabantur, quasi *privæ leges*, ut tradit Gell. *Noct. Att.* 10. 20. Isidor. *Orig.* 5. 18. Et olim quidem privilegii vocabulum fere semper in deteriore partem acceptum videtur pro pœna extraordinaria, quæ certæ personæ tantum extra ordinem & exempli causa infligebatur. Lex sane sacra tæque ac decemviralis dum PRIVILEGIA IRROGARI vetuit, pœnas ejusmodi duriores quibusdam hominibus extra ordinem infligi prohibuit, ceu vel ex verbo IRROGARI colligas, quod ad pœnas pertinere nemo ignorat. Vid. Ger. Noodt. *ad Pandect. tit. de legibus senatusc. & long. cons.* p. 18. Eneckel. *de Privil. jur. civ.* l. 1. 2. & 3. qui etiam observat, Ciceronem vocem privilegium plerumque in deteriore; rarius in meliorem partem accipere. At jam libera republica, sæpius hanc legem migrabant tribuni plebis, & quicumque e civibus ad majorem potentiam adspirarant. In Milonis odium Pompejus, in Ciceronis Clodius multa statuerat, quæ a legibus abhorrebant, quæque ipse Cicero *privilegia* vocat, in oratione *pro domo* 17. Postea sæpe eo jure utebantur etiam Imperatores, eoque pertinet exemplum Hadriani, qui heretæ cujusdam sevitiæ pœna sacris rigida relegationis in insulam vindicavit. l. 2. *in fine D. de his, qui sui, vel al. jur.* Id vero non mirum in herili impetrandi ratione. Theodosius tamen jusserat, ut si Imperator odiosum ejusmodi privilegium irrogaret, pœna triginta dies differretur. l. 20. *C. de pœn.* Quam legem auctore Ambrosio, occasione tumultus, in ludis Circensibus Theſſalonice excitati, laram, illustrat Ad. Rechenb. *Dissert. Hist. polit. Tom. 2. Diss. 10.*

§. 61. At solebant tamen & beneficia vel certo statui, vel hominum generi concessa, PRIVILEGIA vocari. Unde sæpe in jure nostro occurrunt *privilegia creditorum, pupillarum, militum, fisci*, reliqua: quamvis ea a privilegiis discernenda, & beneficia potius legum, vel jura singularia dicenda existimant, quæ

paullo accuratius rem expendunt. Cujac. *Obs.* 15. & Quin & singularibus hominibus concessa contra in commune beneficia privilegia audiunt, tum apud auctores, tum in jure nostro, in quo etiam adpellantur *privata privilegia* l. 4. C. Theod. de *inven. mun.* & *personalia scripta* l. 5. cod. Talia privilegia fuerunt leges de Menandro l. 5. §. ult. D. de *captiv.* de Hostilio Mancino l. 17. D. de *legationibus*. Conf. Jar. Gothofr. ad 12. Tab. tab. 9. p. 228. (nec non lex Manilia, quam Cicero singulari oratione fuisse.)

§. 62. Vere ergo extremis temporibus summa potestas legislatoria penes principes fuit, quibus etiam delatam esse per LEGEM REGIAM, consentiens est jurisconsultorum opinio. Ulpianus l. 1. pr. D. de *constitut. princ.* Quod principi placuit, legis habet vigorem: *utpote quum* LEGE REGIA, *quæ de imperio ejus lata est, populus ei, & in eam, omne suum imperium & potestatem conferat.* Quæ totidem verbis repetit Imperator §. 7. Inst. h. t. Meminit quoque ejusdem legis Alexander Imperator l. 3. C. de *testam.* ubi ait: *Licet enim LEX IMPERII solemnibus jussu imperatorem solverit: nihil tamen tam proprium imperii est, quam legibus vivere. Legem enim Imperii hic eandem esse ac legem regiam, jamdudum observarunt eruditi.* Sed & l. un. §. 14. C. de *caduc. tollend.* AUGUSTUM PRIVILEGIUM adpellatur à Justiniano.

§. 63. At ea de lege dici non potest, quantæ entæ sint inter eruditos controversiæ. Eam Hotomannus eandem esse putat cum ea, quæ de regno Romuli lata fuerit, quam REGIAM etiam vocat Liv. 36. 6. At eandem in Triboniani cerebro fuisse natam suspicabatur Mart. Schookius in *diatrib.* de *lege regia Triboniani*, quam repetitis curis auctiorem edidit sub titulo de *quadruplici lege regia.* Francos. 1668. 12. Quum enim Regium nomen perosi sint Romani, neque utquam Augustus titulo tam invidioso se passus sit ornari, nec verosimile fiat, populum Romanum, qui Cæsare interfecto, fessus civilibus discordiis, tolerabat magis monarchiam, quam perpetuam optabat, tam inimica libertati lege in servitutem se ipsum ad-dixisse; non abs re suspicari sibi videbatur Schookius, quid-

quidq
boniat
Comm
h. t.
lege
Haber
§.
intesti
suam
plures
ta xv
conce
tantiq
ipse i
Dio
confu
que c
& 54
legibu
mone
p. 77
confu
per e
natur
quam
zino
suo a
p. 60
aliis
ge re
§.
sti si
scum
de V
princ
regia
cumq
Tiber
ergo
piuse
voca

quidquid de lege regia in jure nostro legitur, ex Tribonianorum ingenio. Nec multo aliter sentiunt Comanus *Comment. 1. 16. 3.* Vulcej. *ad §. 6. Inst. h. 1.* Sed Hotomanno jam Scipio Gentilis singulari de *lege regia* oratione; Schoekio abunde satisfecit doctis. Huberus *Digress. 1. 16. seq.*

§. 64. Res ita se habet. Quam Augustus omnia intestinis fessis dissidiis nomine principis in potestatem suam recepit: Senatus æque ac populus ei sensum plures honores decrevit, & modo hanc, modo illam *ex supra* partem detulit. Sic anno U. C. 724. ei concessa tribunicia potestas per omnem vitam; cautumque, ut ad Augustum provocare jus esset, utque ipse in omnibus judiciis suffragium Minervæ ferret. Dio Cass. *Inst. 51. p. 513.* Mox anno U. C. 727. consulatu septimo, solutus est Augustus legibus, idque denuo repetitum anno U. C. 730. Dio 53. p. 582. & 54. p. 591. Quod tamen non de omnibus omnino legibus, sed de lege Cincia intelligendum esse, recte monet Ger. Noodt *de jure summi Imp. & leg. reg. p. 777.* Porro anno U. C. 731. eidem, ut proconsul semper esset, liceretque ei, quotiescumque vellet, ad senatum referre, denique in provinciis major esset ejus, quam proconsulum, auctoritas. Dio 54. p. 594. Quin anno 735. facultatem ei dederunt, emendandi omnia suo arbitrio, ac leges, quas vellet, ferendi. Dio 54. p. 604. Ut alia prætermittam hujus generis, quæ ab aliis ac potissimum Jo. Frid. Gronovio in *Orat. de lege regia* collecta sunt diligentius.

§. 65. Hæc itaque, aliaque SC. in gratiam Augusti subinde facta, postea repeti consueverunt quotiescumque novi Imperatores inchoabant imperium. Sic de Vespasiano Tacit. *Hist. 4. & Tum Senatus omnia, principibus solita, Vespasiano decrevit.* Quæ de lege regia recte interpretatur Pichena. Unde adparet, quæcumque sensum Augusto detulerat senatus, ea postea Tiberto, aliisque principibus fuisse decreta. Omnia ergo illa SC., non uno eodemque tempore facta, sæpiusque deinde reperita, simul sumpta, LEX IMPERII vocari consueverunt a jureconsultis, ut & LEX REGIA,

GIA, exemplo, ut opinor, veterum Romanorum, qui urbe vix nata, Romulo supremam potestatem concesserant LEGE REGIA, ejus meminit Liv. 36. 6. Quamvis Huberus *Digr. l. c.* posterius nomen Antoninorum demum temporibus, alij adhuc serius, invaluisse existiment. Conf. Jo. Frid. Gronov. *Orat. de leg. regia*, Jan. Vinc. Gravina *de Orig. jur. civ.* 116. p. 139. *sequ.*

§. 66. Cave vero existimes, hac ipsa lege regia in servitutem se addixisse Romanos, seque omni omnia abdicasse imperio. Minime gentium. Quamvis enim id vulgo colligant ex Dione 53. p. 582. l. 1. D. de *const. princ.* & l. 31. D. de leg. falsissimum tamen id esse, universa docet historia. Sane post omnia illa 90. in gratiam Augusti facta, Caligulae Senatus vacationem legis Papiæ Poppæ caducariæ dedit, teste Dione 59. 747. Quid vero opus erat hac indulgentia, si jam lege regia Imperatores legibus omnibus fuerint soluti? Ergo iis legibus soluti erant principes, quibus eos nominatim solverat S. P. Q. R. ut paullo post ex fragmentis tabulæ Capitolinæ adparebit Conf. Genoot *Differt. 3. de jure summi Imp. & lege reg.* 778. & *Obs. 1. 3. p. 411. seq.* Jan. Vinc. Gravina *de orig. jur. civ. l. c.*

§. 67. Ceterum regiae illius legis, sub auspiciis Imperii Vespasiani repetitæ fragmentum bene longum ac egregium exstat in tabula ænea Capitolina, quam in Lateranensi basilica primus initio sæculi 16. descripsit, & lib. 2. de *mirand. vet. Rom.* Edidit Franc. de Albertinis, ex eo vero postea recusam dedit Græter. *Inscr. p. 242.* cujus *versio* in dubium a nonnullis vocatam Hotomannus, pluresque viri doctissimi, & nuper etiam clarissima Romane antiquitatis lumina Blanchinus, Fabretus, nec non postea Justus Ercardus, qui ipse hoc monumentum descripsit, & luculenta explicatione illustravit, agnoverunt. Illorum epistolæ hanc in rem scriptæ exstant apud Jan. Vinc. Gravina. l. c. p. 231. *sequ.* Ipsum vero illud legis fragmentum ita se habet:

FOEDUSVE. CUM. QUIBUS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. UTI. LICUIT. DIVO. AUG. TI. JULIO. CÆSARI. AUG. TIBERIOQUE. CLAUDIO. CÆSARI. AUG. GERMANICO.

UTIQUE. EL. SENATUM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE SENATUS CONSULTA. PER RELATIONEM DISCESSIONEMQUE. FACERE. LICEAT. ITA. UTI. LICUIT. DIVO. AUG. TI. JULIO CÆSARI. AUG. TI. CLAUDIO CÆSARI. AUG. GERMANICO.

UTIQUE. CUM. EX. VOLUNTATE. AUCTORITATEVE. JUSSU MANDATUVE. EJUS. PRÆSENTEVE. EO. SENATUS. HABEBITUR. OMNIUM. RERUM. JUS. PERINDE. HABEATUR. SERVETUR. AC. SI. E. LEGE. SENATUS. EDICTUS. ESSET. HABERETURQUE.

UTIQUE. QUOS. MAGISTRATUM. POTESTATEM. IMPERIUM. CURATIONEMVE. CUJUS. REL. PETENTES. SENATUL. POPULOQUE. ROMANO. COMMENDAVERIT. QUIBUSQUE. SUFFRAGATIONEM. SUAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORUM. COMITIS. QUIBUSQUE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATUR.

UTIQUE. EL. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CUM. EX. REPUBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. UTI. LICUIT. TI. CLAUDIO. CÆSARI. AUG. GERMANICO.

UTIQUE. QUÆCUMQUE. EX. USU. REIPUBLICÆ. MAJESTATE. DIVINARUM. HUMANARUM. PUBLICARUM. PRIVATARUMQUE. RERUM. ESS. CENSEBIT. EL. AGERE. FACERE. JUS. POTESTASQUE. SIT. ITA. UTI. DIVO. AUG. TIBERIOQUE. JULIO. CÆSARI. AUG. TIBERIOQUE. CLAUDIO. CÆSARI. AUG. GERMANICO. FUIT.

UTIQUE. QUIBUS. LEGIBUS. PLEBIS. VE.
SCITIS. SCRIPTUM. FUIT. NE. DIVUS.
AUG. TIBERIUSQUE. JULIUS. CÆSAR. AUG.
TIBERIUSQUE. CLAUDIUS. CÆSAR. AUG. GER-
MANICUS. TENERENTUR. IIS. LEGIBUS. PLE-
BISQUE. SCITIS. IMP. CÆSAR. VESPASIANUS.
SOLUTUS. SIT. QUÆQUE. EX. QUÆQUE. LE-
GE. ROGATIONE. DIVUM. AUG. TIBERIUM-
VE. JULIUM. CÆSAREM. AUG. TIBERIUMVE.
CLAUDIUM. CÆSAREM. AUG. GERMANICUM.
FACERE. OPORTUIT. EA. OMNIA. IMP. CÆ-
SAR. VESPASIANO. AUG. FACERE. LICEAT.

UTIQUE. QUÆCUNQUE. ANTE. HANC
LEGEM. ROGATA. ACTA. GESTA. DECRE-
TA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CÆSARE.
VESPASIANO. AUG. JUSSU. MANDATUVE.
EJUS. A. QUOQUE. SUNT. EA. PERINDE. JU-
TA. RATAQUE. SINT. AC. SI. POPULI. PLE-
BISVE. JUSSU. ACTA. ESSENT.

S A N C T I O.

SI. QUIS. HUIUSCE. LEGIS. ERGO. ADVER-
SUS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVESCITA.
SENATUSVECONSULTA. FECIT. FECERIT. SI-
VE. QUOD. EUM. EX. LEGE. ROGATIONEVE.
PLEBISVESCITO. S. VE. C. FACERE. OPOR-
TEBIT. NON. FECERIT. HUIUS. LEGIS. ER-
GO. ID. EI. NE. FRAUDI. ESTO. NEVE. QUID.
OB. EAM. REM. POPULO. DARE. DEBITO.
NEVE. CUI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. JU-
DICATIO. ESTO. NEVE. QUIS. DE. EA. RE.
APUD. SE. AGI. SINITO.

Hoc est monumenti illius quantivis pretii fragmen-
tum, ex quo satis adparet, quod supra ostendimus,
legem regiam ex multis SC. in honorem Augusti
Tiberii, Claudii aliorumque Imperatorum factis,
fuisse conflatum.

§.
pro pe
nasceb
§. 5.
non er
se pret
§. 8.

Pri
ut
vel L
liquen
vero s
servi
mancip
ratione
§. 1
bello
dum e
sub ju
tatis j
scribit
pti in
bant.
vi voc
mancip
§. 2
nis, lo

(f)
la civil
tur, l.
a victo
qua no
nde l.

TITULUS III.

DE JURE PERSONARUM.

§. 1. *Servi fiebant captivitate.* §. 2. *Et quia non pro personis, sed pro rebus habebantur.* §. 3. *Etiā nascebantur ex ancillis.* §. 4. *Et erant in commercio.* §. 5. *Sape & in penam fiebant servi.* §. 6. *Libertas non erat in commercio.* §. 7. *Servi tamen fiebant, qui se pretii participandi causa venumdari passi erant.* §. 8. *Varia servorum ministeria.*

PRIMA apud Romanos hominum divisio erat in LIBEROS, & SERVOS. Illi iterum vel INGENUI erant, vel LIBERTINI. Hoc titulo de libertate & servitute, sequentibus de ingenuis & libertinis agitur. Tamen si vero servitus sit juris gentium: Romanorum tamen servi in plerisque differebant a reliquarum gentium mancipiis, seu Germanorum Romanorumque comparatione ostendit Tacit. de moribus Germ. 25.

§. 1. Observandum ergo initio, Romanos captos bello hostes redegisse in servitutem (f). Quemadmodum enim, qui, positis annis, ultro sese dedebant, sub jugum mittebantur, salvaque retinebant ingenuitatis jura (quem ritum accuratissime, ut solet, describit Dionys. Halic. Ant. Rom. 3. p. 159.); ita capti in acie, urbium expugnatione, sub corona veniebant. Gell. Noct. Attic. 8. 4. Illi DEDITITII, hi SERVI vocabantur, quod esset in bello servati, itaque mancipia, quasi manu capti. §. 3. Inst. h. t.

§. 2. Redacti in hanc conditionem non pro personis, sed pro rebus, immo pro nullis habebantur. Hinc non

(f) Ita agebatur cum hostibus. Excipiebantur ergo bella civilia, in quibus capti non in servitutem redigebantur, l. 21. §. 1. D. de capt. & post. sed proscribebantur a victoribus. Quam proscriptionem, ita dictam a tabula, qua nomina proscriptorum proponebantur, primus invenit L. Sulla. Vellej. Patresc. Hist. 2. 28.

non solum in jure rebus mancipi accensebantur: Ulpian. *Fragn.* 19. 1. sed & Juven. *Sat.* 6. v. 221. ad ludens ad mores Romanorum scribere non dubitat. *O demens, ita servus homo est?* ἀνθρώπου, uti solet, nec tamen sine ratione. Quamvis enim servi essent homines, quamvis ratione status naturalis etiam persona dici possint: l. 22. pr. D. de reg. jur. non tamen erant persona civiles, & hinc dicunt ἀπίστον, Theophilo pr. *Inst. de stip. serv. personam legibus non habentes*, Cassiod. *Var.* 6. 8. denique sine capite, ἰδίων πάλαι ἔχον κεφάλαιον. Theoph. §. 4. *Inst. de cap. demin.* Nihil ergo sibi acquirebant: non matrimonium contrahebant, sed in contubernio vivebant cum ancillis: nec gaudebant jure testamenti-factionis & contrahuum, nec ulla in personam servilem cadebat obligatio, l. 22. pr. D. de reg. jur. Unde secundum genus hominum vocantur a Floro *Hist.* 3. 20.

§. 3. Ex quo sequebatur, ut nec liberi servarum meliores, quam mater, conditionis haberentur (*l. 1. §. 4. D. de stat. hom.*). Fructus enim tamquam rerum accessiones, non secus ac ipsæ res, ad dominos pertinere videbantur. Et ejusmodi quidem servi, domini nati, *verna* adpellabantur.

§. 4. Porro & hoc inde fluebat, servos æque ac alias res posse legari, donari, inmo & vendi: unde perpetua Romæ erat servorum nundinatio, quotidiana comparatio. l. 44. *princ. D. de usurp. & usucap. Qu* servos vendebant, promittere tenebantur eorum sanitatem. l. 43. §. 1. *D. de contr. emt. L. 16. §. 2. & L. 31. D. de viñt. (Add. Jo. Frid. Gronov. in Diar. ad flat. Papin. c. 25. p. 85.)*. Nonnumquam tamen mancipii sanitatem explorabant accensi gagatis lapidi odore, maxime si servum morbo caduco laborare suspicarentur. Apulej. *Apol. p. 303.* Sed & nudos venum exponebant servos, ne quod vitium corporis latitaret. Seneca filius *Epist. 81.* & pater *Contrrov. 1.* Inmo de animi vitiiis caveri solebat in ejusmodi venditionibus servorum. Horat. *Serm. 2. 3. v. 287. seq.* veluti, nec furem esse, nec fugitivum, nec lenonem, noxis solutum esse, & quæ sunt hujus generis alia. Singulorum enim servorum titulos scribi jussit

rant adiles, ut quid cuique morbi vitique esset, intelligeretur. Gell. Noct. Att. 4. 2. Seneca Epist. 74. Turneb. Advers. 23. 2. quamvis postea ea omnia essent palam pronuncianda. l. 1. §. 1. D. de edil. edict. Ceterum servi, quorum nomine nihil promittebatur, pileati veniebant. Gell. Noct. Att. 7. 4. quemadmodum bello capti sub corona. Varro de re rust. 2. 10. trans mare advecti, crotatis vel gypsatis pedibus, Plin. hist. Nat. 35. 17. & 18. Tibull. III. 3. Juven. 1. v. 3. Alia quæ in servorum venditionibus observata sunt, explicavit Brissou. de Form. 6. p. 492. seq.

§. 5. Sæpe & pœnæ loco in servitutem detrudebantur facinorosi, veluti I. Qui censum vel militiam subterfugerant, quippe qui bonis in ærarium redactis, virgis cæsi trans Tiberim veniebant. Dionys. Halic. 4. p. 221. Cic. pro Cæcin. 24. II. Damnati ad metalla vel bestias, aliaque extrema supplicia. Hi enim servi pœnæ fingeantur. §. 3. Inst. quibus modis jus pat. solv. (1) Vid. infra lib. 1. tit. 16. §. 5. III. Liberti ingrati, quippe qui etiam in servitutem revocabantur. Suet. Claud. 25. (2). IV. Mulieres libere, amore servorum alienorum bacchantes, quam pœnam tamen, earum commodo, sustulit Justinianus. L. unic. C. de SC. Claud. tollendo. V. Qui ab alio adserti, præstique cautione edictis citati, per annum se haud stitissent. L. 1. §. 2. C. de adsert. toll.

§. 6. Quemadmodum vero nihil erat servitute durius, nihil miserabilius: ita tantus erat libertatis favor, ut illa non crederetur esse in commercio, neque adeo liceret ingenuis, se ipsos addicere in servitutem

(1) Pœna autem hic non sunt furæ, uti Cortio et vind. Tractoris Rom. visum est, sed supplicia capitalia: quibus subesse non poterant cives Romani ob legem Porciam. Liv. 10. 9. Gronov. Observ. 1. 8. pag. 77. sequ.

(2) Plura de hujus juris historia notabimus infra l. 1. tit. 6. §. 9.

tem (x). Multo minus rata habebatur venditio, si quis extraneus (y) hominem liberum venumdedit, Sigon. de antiquo jure civ. Rom. l. 6.

§. 7. Ast hinc miræ fraudes. Solebant enim adulescentes male feriatu se ipsos aliis vendendos dare, pretii participandi causa, ac deinde proclamare ad libertatem. Exemplum hujusmodi fraudis in Seneca produxit Plaut. in Pers. l. 3. v. 55. 3. l. 4. 3. v. 9. quare SCto demum cautum est (z), ut, qui essent majores 20. annis, seque pretii participandi causam venditari siviissent, in servitute manerent. L. l. 4. 3. D. quibus ad libert. proclam. non licet.

§. 8. Quamvis vero in servorum conditione nulla sit differentia: §. 5. Inst. h. t. revera tamen si eos, tanquam familiæ partem consideres, discrimen haud unum occurrit. Ratione munitionum alii erant attrienses, alii dispensatores, alii medici, topiarii, pistores, caparii vel *μαυροφύλακται*, scoparii, leſticarii, strutores, scissores, seu carptores, insularii (a), & quæ alia

(x) Quod licebat Ebrais, ut docet Selden. de jure nat. & gent. 6. 7. ut & Germanis, teste Tac. de mor. Germ. 24. non item fas erat Romanis. Unde errat Ruvand. Conject. 2. 8. fingens Tuscanum vicum, ubi homines se ipsi vendiderint. Plantus equidem Curcul. 4. 1. v. 19.

Sob veteribus, ibi sunt, qui dant, quique accipiunt sanctorum.
Pone eadem Castoris, ibi sunt, quibus credas male:

In Tusco vico, ubi sunt homines, qui ipsi sese venditant.
Et Horat. Serm. 2. 3. v. 228.

— — — Ac Tusci turba impia vici.

Sed ibi de improbis meretricibus & lenonibus sermone esse, jampridem observavit erudit. Vid. Taubmann. ad Plauti Curcul. l. 1.

(y) Patribus equidem licebat filios, quos habebant in potestate, ter venumdare: sed salvo tamen ingenuitate jure. Manumissi enim ex ea servitute non libertini erant, sed ingenui. Vid. infra lib. 1. tit. 4. n. 1.

(z) SC. Claudiano hoc jus esse investum nescio quæ auctore tradit Dionys. Gothofr. ad §. 4. Inst. h. t.

(a) Et horum profecto diversissima erat in domo con-

alia erant servorum ministeria, de quibus accurate actum a Laur. Pignorio in *libro de servis*, eorumque apud veteres ministeriis, & Tio Popma in *Tractatu de operis servorum* conjunctim editis *Amstelod. 1672.* 12. Ratione dominorum privati alii erant, alii publici (b). Illi privatis serviebant, hi ad publica adhibebantur ministeria, & potissimum magistratibus adparebant. Publici vel in pecuniam serviebant, vel tamquam captivi redigebantur in servitutem. Prior mos non caret exemplis, quamvis minus probaretur a recti exempli viris. Vid. *Plin. Epist. 10. 40. 41.* Posteriori consuetudine nihil est frequentius. Et hi captivi, redacti in servitutem, nomina plerumque accipiebant vel a provinciis, *Brutiani*, *Cyprii*, vel a vicioribus, a quibus in acie capti, veluti *Galliani*, *Clodiani*. *Lips. Elef. 1. 12.* & *Adnot. ad Tacit. Annal. 2. p. 95.* Eorum alii erant tabelliones, alii actores, alii notarii populi Romani. Et longe tolerabilior erat eorum, quam privatorum servorum, confectio, siquidem & ante manumissionem jure gaudebant, pro parte dimidia testamentum faciendi. *Ulpian. Fragm. 20. 16. P. Pithereus Schol. ad Collat. Leg. Mos. & Rom. 5. 2. p. 752.* edit. Ant. Schulcing. Denique alii erant servi proprie ita dicti, alii statuliberi, qui destinati in tempus vel conditionem habebant libertatem.

ditio. Nam servorum quidam sanctius habebantur in familia: alii contra nervis ac compedibus vincti serviebant. Tales erant janitores & officarii, quos in catena fuisse, docet *Sueton. de clar. Rhet. 3.* Sic & ruri quidam vincti faciebant opus. *Colomella de re rust. 1. ult. Plin. Hist. Nat. 18. 3. Seneca de Benef. 7. 10.* Huc comparata erant ergastula domestica subterranea, quae diligenter exploranda esse a circumspiciendis patribus familias, monet *Colomella de re rust. 1. 3. Conf. Barn. Briss. Antiqu. Rom. 2. 3. Lips. Elef. 2. 15.*

(b) Erant & *sepi vicarii*, qui servis serviebant, *Seneca de tranquill. cap. 8. l. 19. D. commun. divid. l. 44. D. de inst. vel instrum. leg. immo & vicariorum vicarii. l. 25. D. de penult. legat.*

tem. L. 1. D. de statuliberis. Sane & hi servi differre dicuntur. L. 9. pr. & l. 29. pr. D. de statulib. l. 12. §. ult. D. famil. ercisc. Sic & servi rustici & urbani distinguuntur in l. 99. D. de legat. 3. Ubi videndus Merill. Obs. 3. §. p. 143. Alii denique adscripticii, vel glebe adscripti. Quamvis enim & in quibusdam ingenui videantur, ob l. un. C. de colon. Thrac. eo quod jure connubii gauderent, & aliquid possent habere proprii: Thomas. de usu praest. distingt. inter liber. & serv. l. 16. seq. erant tamen in commercio. d. l. un. C. cod. l. 21. C. de agr. & cens. Unde saepe servi vocantur in jure nostro, nec a servis differre, hinc inde dicuntur. L. 21. fin. C. de agric. & censu. Novell. 162. c. 3.

TITULUS IV. ET V.

De ingenuis & libertinis.

§. 1. Ingenui qui? §. 2. Et quinam libertini? §. 3. Ritus manumissionis per censum. §. 4. Manumissionis per vindictam origo. §. 5. Eiusdem ritus. §. 6. Manumissio per testamentum. §. 7. Et in sacrosanctis ecclesiis. §. 8. Nec non per epistolam inter amicos, & per convivium. §. 9. Servi nonnumquam ipso jure libertatem sunt consecuti. §. 10. Libertinorum unum initio genus. §. 11. Quod mutatum lege Aelia Sentia. §. 12. Et postea lege Junia Norbana. §. 13. Hinc libertini, alii cives, alii Latini Juniani, alii dediticii. §. 14. Quinam Latini Juliani? §. 15. Quales dediticii? §. 16. An ea differentia sublata ab Antonino Caracalla? §. 17. Justinianus eam primus sustulit. §. 18. Insignia libertinorum.

Liberi homines subdividuntur in INGENUOS & LIBERTINOS. Utrorumque conditio denuo ex antiquitatibus Romanis eruenda est.

§. 1. INGENUI erant Romanis, qui numquam justam serviverant servitutem. Injuste enim in servitutem detrusi, impetrata libertate, non ad libertinorum, sed ad ingenuorum statum redibant. §. 2. Instit. h. t. Idem observandum de filiis, quos patres

tres in servitutem vendiderant, quod ter facere poterant ex instituto Romuli. Dionys. Hal. 2. 28. Nam & hi manumissi non libertini erant, sed ingenui. Paull. Recept. Sent. 1. 1. Et ita interpretanda l. 2. pr. Cod. Theod. de liberali causa; ubi Constantinus M. negat, libertatem, id est, ingenuitatem, filiis eripi posse a parentibus (c). Ingenuos enim nat' & exlus dictos esse liberos, ex l. 4. D. de iust. & jure patet. Immo ne civitatis quidem jura penitus perimebantur hac venundatione, Cic. pro Cæcin. 95. nec iis jure postliminii opus erat, si manumitterentur. Idem de Orat. 1. 181. Bynkersh. de jure occid. liberos cap. 1. p. 149. sequi. Denique & illi, qui ob æs alienum addicebantur creditoribus, itemque filii familias noxæ dediti, serviebant quidem, sed manumissi ingenuitatis jura recuperabant. Quintilian. Inst. Orat. 8. 3. & Declam. 311. Jac. Cujac. Observat. 13. 9. (d).

§. 2. Si qui vero e jura servitute erant manumissi, eos vocabant LIBERTINOS. Quamvis enim *libertini* vetustioribus auctoribus sint libertorum liberi: Suet. Claud. 14. sequiore tamen ævo id maxime apud jureconsultos invaluit, ut & manumissi dicerentur libertini, Casaub. ad Suet. Aug. 25. Observatur tamen differentia, ut ratione patronorum dicantur *liberti*, ratione status *libertini*. Oisell. ad Cæs. Instit. 1. 1. p. 7.

§. 3. Manumissiones antiquitus fiebant solemniter I. CENSU, quando servus jussu domini nomen suum in censum lustralem conferebat. Ulpian. Fragm. 1. 8. p. 564. Non sine causa vero Ulpianus meminit census lustralis. Non statim enim, atque eum conferi jussit.

(c) Quamvis enim jussu in servitute essent, quippe permittente lege venditi, non tamen erant in servitute jussa. Nec enim venundatio liberi hominis erat justus titulus, quo quis verum dominium consequi posset, præterquam si liber homo major 20. annis pretii participandi causa sese venundari passus esset.

(d) Signum ingenuitatis apud pueros & Puellas erat bulla aurea, collo adpensa, postea toga prætexta. Theodor. Marcill. ad Pers. Sat. 5. v. 35. p. 111.

Hein. Antiq. Rom. T. I.

E

jusserat dominus, plenam libertatem consequeretur, sed expectandum erat, dum lustrum conderetur: interim enim domino poenitere licebat, ceu ex Cic. de Orat. 1. c. 40. ostendit Lud. Charond. adnot. ad Ulpian. l. c. p. 564. edit. Schulzing. Adde Adpend. Lib. 1. §. 48.

§. 4. Deinde quum Vindex, vel Vindicus, Vitelliorum servus, conjurationem Brutorum, aliorumque juvenum ad senatum detulisset, præmium ei decernebatur libertas & civitas. Unde & II. solemnī illi manumissioni, quæ coram magistratu fiebat, VINDICTE nomen indictum. Liv. 2. 5. l. 2. §. 24. D. de orig. jur.

§. 5. Fiebat hæc manumissio coram Consule (e), Prætorē, Procos. adhibito lictore, qui servo percussio, addebat verba: HUNC HOMINEM LIBERUM ESSE VOLO. Quo facto in girum actus servus, inflicta alapa liber dimittebatur (f). Hinc Pers. Sat. 5. v. 75. de Dama servo, in girum acto:

— Heu steriles veri, quibus una Quirites
Vertigo facit: hic Dama est, non tressis agaso,
Pappa & lippus, & in tenui farragine mendax.
Ver.

(e) Et consules quidem etiam sequioris ævi, statim ut consulatum inierant, manumissiones solebant explicare ad renovandam manumissionis illius a Bruto factæ memoriam. Id quod ex Cassiodori Var. 6. 1. p. 227. Ammian. Marcell. Hist. 22. 9. aliisque locis egregie demonstrat P. Faber. Semestr. 1. ult. p. 194. Pertinent huc illa Sidonii Carm. 2. ad Anthim. v. 343.

Nam modo non jam festa vocant, & ad Ulpia poscunt
Te fora, donabis quos libertate Quirites;
Quorum gaudentes expectant verbera male.

Ut & illa Claudiani Consol. 4. Honor. v. 613.

Adspice, mox letum sonuit clamore tribunal;
Te fastos inerte quater, solemnia ludis
Omnia libertas, adactam Vindice morem
Len celsat, famulusque, iugo locatus berili;
Ducitur, & grato remeat securus ictu.

Ubi conferri merentur Casp. Barthii Adnot. p. 706.

(f) Substituunt alii formulam: AJO TE LIBERUM MORRE QUIRITIUM. Oissel. ad Cui Infr. 1. 1. p. 11. edit. Schul-

*Perterit hunc dominus, momento turbinis exit
 Marcus Dama.*

Virga, qua servus percutiebatur (quamve *festucam* vocat Plaut. *Mil. glorios.* 4. I. 15.), *vindicta* vocata est, ab eodem, ut putatur, *Vindicio*. Et de ea idem Persius *Satyr.* 5. v. 88.

Vindicta postquam meus a Pratore recessit.

Conf. Claud. *Paneg. de 4. Conf. Honorii* v. 612. De alapis in manumissione inflictis legi meretur Cisp. Barth. ad Briton. *Philipp.* p. 406. De formula manumittendi Fest. voce *manumitti*, & Briffon. *de Form.* 8. p. 724. Singulare est, quod notavit Appianus, de *bello civ. lib.* 4. p. 669. Labeonem moriturum servum quemdam, quem sibi fidissimum putabat, in tabernaculo dextra adprehensum circumegisse, moxque ei præbuisse jugulum. Ea sane manumissio nun fuit hæc sollemnis per vindictam peracta, quippe quam in jure fieri oportebat; sed alia privata, & mortis causa facta, quæ tantum libertatem Latinam tribuebat: uti rem recte explicat Merillius *Obs.* 7. 14. p. 25.

§. 6. Accessit porro 3. ex legibus 12. Tabularum manumissio PER TESTAMENTUM, qua, si quibus libertas daretur verbis directis: *DAVUS SERVUS MEUS LIBER ESTO*: liberti ejusmodi vocabantur *Orcini*, seu *Charonice*, quasi, qui nullum patronum, nisi in orco, haberent, Jac. Cujac. *Obs.* 3. 23. Sin verbis precativis usus esset testator; *ROGO HEREDEM MEUM, UT DAVUM MANUMITTAT*; hæres fiduciarius retinebat jura patronatus. Sin denique in certum diem vel sub conditione cuidam daretur libertas: is *statuliber* audiebatur, nec plenam libertatem, nisi veniente die, vel existente conditione, consequeretur, l. 1. pr. D. de *statulib.* Fest. voce *statuliber*.

§. 7. Et hi quidem sunt antiquissimi manumittendi modi. Loco manumissionis per censum imperatores Chri-

Schulting. Initio ipse dominus hæc verba pronuntiabat; postea, tacente domino, licitor, vel ea (licet non dicantur) ut dicta accipiebantur. l. 23. D. *manum. vindict.*

Christiani (g) introduxerunt aliud manumissionis genus, quod fiebat in ss. ECCLESIIS, ut recitatis iussu domini tabulis, a clero signatis, servus libertatem consequeretur. Ita ritum exponunt Augustin. *Serm. 5. a Sirmondo edit. Papinian. in Respons. 3. p. 829.*

§. 8. Paulo ante ea tempora invaluerant manumissiones variae minus solennes, quales 1. PER EPISTOLAM, & 2. INTER AMICOS. Illa initio sine omni solemnitate expediebatur, donec Justinianus quinque testium exigeret subscriptionem, l. un. §. 1. C. de Lat. libert. toll. Hæc ita fiebat, ut dominus servum, presentibus quinque amicis, liberum esse juberet. Sufficiebat etiam ad libertatem, si servum dominus 3. CONVIVIO adhiberet. Glossæ nomicæ Labbæi, *πὴρ μίτρας ἐπιθιδίει* = *ὅταν ἀποσβέδωας μὴ καὶ διὰ τῆς δέρας πᾶν*. Per mensam libertas est, si necum epulari servum jussero. Indecorum scilicet olim habebatur, cum servis vilibusque hominibus adcumbere, iisque non lecti, sed subsellia, erant parata. Hinc parasitus apud Plaut. in *Sticho 3. 4. v. 32.*

Haud posulo equidem, me in lecto accumbere:

Scis tu, me esse imi subsellii virum.

Et in eadem Comædia servi duo: *V. 4. v. 21.*

- - - *Potius in subsellio*

Cynice accipiemur, quam in lectis.

Quod si ergo servus juberetur adcumbere, signum hoc erat datæ libertatis. Plin. *Epist. 7. 16.* Quo & locus Luc. 12. 37. a nonnullis refertur. Sed & hic Justinianus quinque amicorum, tamquam testium, exegit præsentiam, l. un. §. 2. C. de Lat. lib. toll. Sunt & alii modi innumerabiles Latine libertatis, uti ait Justinianus l. unic. C. de Lat. libert. toll. Sic, imposita puero bulla

(g) Et quidem Constantinus M. ceu patet ex l. 1. & 2. C. de his, qui in eccl. manum. Conf. Sozom. *Hist. eccl. 1. 9.* Videtur tamen quibusdam Constantinus exemplum gentilium sequutus, qui & ipsi subinde vel in templis, ad aras Deorum, vel in publicis populi cætib. manumittebant, observat Ja. Gothofred. ad l. 11. C. *Theod. de manum. in ss. Ecclesiis.*

bulia & prætecta, ille manumissus credebatur, Sueton. *de clar. Rhetor. cap. 1.* Manumissus censēbatur servus, quem dominus actis intervenientibus filium vocaverat, quamvis id non sufficeret ad adoptionem. §. 12. *Inst. de adopt.* Item, si ancilla a domino matronali habitu donata fuisset, vel servus, domino volente, signasset tabulas. Quinctilian. *decl. 34.* Immo & mortis causa datam esse ejusmodi libertatem, ex l. 15. *D. de manumiss. probat Merill. Obs. 57. c. 14.*

§. 9. Denique & ipso jure, nolente licet domino servis nonnumquam libertatem competiisse, novimus. Causas a Justiniano fere inventas accurate recenset Thomas. *Diss. de usu pract. distinct. hom. in ingen. & libert. 1. 12.*

§. 10. Ceterum antiquissimis temporibus una erat eadem omnium manumissorum libertas: siquidem manumissione non solum libertatem, sed & civitatis jura consequēbantur, idque instituerat Servius Tullius, qui & ipse libertinae fuerat conditionis, Dionys. Halic. 4. p. 126. Quam in rem Cicero *pro Corn. Balbo Cap. 9.* Servos denique, quorum vis, fortuna & conditio infima est, bene de republica meritos, persape libertate, id est, CIVITATE, publice donari, videbantur. Civitatem ergo una cum libertate consequēbantur servi, sed ita, ut in quatuor urbanas tribus, tanquam ignobiliores, describerentur. Flor. *Epit. Liv. 20.*

§. 11. Enimvero quum civitas deinde tota scelestissimorum hominum colluvie impleretur, nequissimique homunciones, a dominis manumissi, civium jura invaderent (Dionys. Hal. l. c. p. 228.): Primum sub Augusto, lege Ælia Sentia cautum est, ne servi scelestis causa publice cæsi, vincti, aut torti, aut stigmate ulti (b) impetrata a dominis libertate, melioris essent conditionis, quam dedititii. Sueton. *Aug. 60.* Dio Cass. 55. p. 556. Ulp. *Frag. 1. 11.* Cajus *Inst. 1. 1. 3. pag. 15.*

§. 12.

(b) Solebant enim servi ob levia crimina flagellis cædi, dominisque reddi, *ex princ. D. de panit. l. ult. D. de injur. Paull. Sent. Recpt. 5. 4. 22.* Nonnumquam etiam

§. 12. Postea A. U. C. 771. M. Junio Silanio & L. Junio Norbano Coss. lata est lex Junia Norbana, qua cautum, ut manumissi per epistolam, aut inter amicos, aliisque modis minus solemnibus, de quibus supra §. 8. non civium, sed Latinorum tantum jura consequerentur. Ulpian. *Fragm.* 1. 10. *Caj. Inst.* 1. 1. 2. & *ibi veri docti* (1). Hinc non desunt exempla manumissionum per epistolam, aut inter amicos, per vindictam deinde ideo confirmatarum, ut liberti jura civitatis consequerentur. Plin. *Epist.* 7. 16. Nonnumquam & ab Imperatoribus Latini Juniani jura Quiritium impetrabant. Plin. *Epist.* 10. 4. introducti tubinde & alii modi, quibus jura Quiritium consequerentur Latini Juniani, veluti, si quis uxorem duxerat, testatione interposita, quod *liberorum querendorum causa* id fecerit, ex eoque matrimonio natus erat filius: si quis Romæ triennium inter vigiles militaverat: si nave 10. M. modiorum frumentum Romam deportaverat. Suet. *Claud.* 19. si ædificium Romæ construxerat. Vid. Ulpian. *Fragm.* 3. 2. *seq.*

§. 13. Ex eo ergo tempore trium generum erant liberti.

ea lege reddebantur dominis, ut aliquandiu in vinculis haberentur. Paull. *l. c. & v.* 18. 3. Fugitivis vero servis epigramma in facie scribebatur & talibus quidem plerumque litteris: F. H. E. L. T. *Fugitivus hic est L. Titii*. Quibus de notis multa congestere Oiscl. ad Cass. *Inst.* 1. 3. *pag.* 16. *seq.* Lips. *Elitz.* 2. 15. Rader. ad Martial. *Epigr.* 2. 25. & 3. 70. Rad. Forner. *Rev. Quotid.* 6. 26. Tit. Popma, *de operis serv.* Joan. Rhod. ad Scribon. Largum *cap.* 231. Jo. Nicol. *de Sigl. vet.* 25. Stigmata ejusmodi vultibus imprimi vetuit Constantinus *l. 17. c. de pæn.* ex eoque tempore servis fugitivis circumdata collaria ferrea, vel laminæ collis adpense, quibus epigrammata inscripta. Delinætas ejusmodi lamellas dedit Jac. Spon. *Miscell. Drud. Antiq.* p. 300. 301.

(1) Immo & omnes, quos lex Ælia Sentia in libertate morari patiebatur, veluti, qui minores 30. annis testamento manumissi. Ulpian. *Fragm.* 1. 12. in fraudem fornicatorum manumissi. *Fragm. vit. Juriscons.* §. 16.

bertini. Alii enim fiebant CIVES ROMANI, alii sola consequiebantur jura Latinorum, dicti hinc LATINI JUNIANI. Alii denique utriusque juris expertes ad DEDITITIORUM tantum conditionem aspirabant. Jac. Cujac. *Obs.* 4. 5.

§. 14. Jura civitatis quænam fuerint, inter omnes constat, & infra ostenderetur accuratius. LATINI JUNIANI ejusdem erant conditionis cum Latinis, in colonias deductis. Ulpian. 19. 4. *Fragm. Regul. ex vet. Juricons.* 8. p. m. 805. quales coloniarum passim in orbe Romano exstabant, etiam ævo Imperatorum. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc.* 1. 9. Libertate igitur gaudebant, participes erant commerciorum, & mancipationum cum civibus, Ulp. 19. 4. & familiarum tutores, & testes, & libripendes fieri (Ulp. 20. 8.) quin & fideicommissum capere poterant (Ulp. 25. 6.). Sed tamen nec testari iis licebat (k) nec ex testamento quidquam capere, nisi intra centum dies cretionis jura Quiritium consequerentur. Ulp. 17. 1. Hinc vulgo dicitur, vixisse Latinos Junianos ut liberos, decessisse ut servos. l. un. C. de Lat. lib. toll.

§. 15. DEDITITII vero vix umbram libertatis consequiebantur. Nam & juris commerciorum, mancipationumque erant expertes, & testamenti factione, tum activa tum passiva, plane carebant, &, quæ miserrima erat eorum conditio, nulla ipsis spes supererat, ullo modo ad civium Romanorum, vel Latinorum saltim, conditionem aspirandi. Suet. *Aug.* 40. Cajus *Inst.* 1. 1. 4. adeoque ejusdem erant conditionis cum populis dedititiis (l).

§. 16.

(k) Videntur tamen & Latini Juniani testari potuisse, volentibus concedentibusque patronis. Nam & domini permittere poterant ipsis servis testamenti factionem, ceu apparet ex Plin. *Epist.* 8. 16.

(l) Qui se, divinaque & humana omnia debebant, mittebantur sub jugum, de quo ritu videndus Dionys. Halic. *Ant. Rom.* 3. p. 159. Quæ formula deinceps facta fuerat deditio, ex Liv. 1. 38. ostendit Barn. Brissou. *de Form.* 4. p. 314. Pet. Fab. *Semestr.* 1. 7. p. 36. Effectus vero

§. 16. Et hæc differentia libertinorum fuit etiam sub Imperatoribus insequentibus observata. Quamvis enim Antoninus Caracalla in nota illa lege in orbe Romano 17. *D. de statu hom. civitatis jura cum omnibus*, qui in orbe Romano viverent, communicavit: id tamen beneficium non ad libertinos, sed ad ingenuos tantum pertinuit, ut recte observavit Ez. Spanh. *Orb. Rom. 2. §. Ant. Schulting. ad Cuij Inst. 1. 1. 2. p. 13.*

§. 17. Primum Justinianus discrimen istud sustulit, *l. un. C. de dedit. lib. toll. l. un. D. de Lat. lib. toll.* quibus constitutionibus omnibus libertinis jura civitatis indulgit. Quinimmo, quæ erat Imperatoris liberalitas, denique omne discrimen inter ingenuos & libertinos sustulit, salvo tamen jurepatronatus, omnibusque liberis jus aureorum annulorum & natalium restitutionem (m) dedit. Nov. 78. Quam parum prudenter id consilii cepit Imperator, alii ostenderunt. Vid. Wilsenb. *ad Tit. C. de jure aur. p. 360.* Thomaf. *de usu præst. dist. hom. in ingen. & libertin. 1. 31. seq. p. 18.*

§. 18. Certum inter insignia libertinorum erat, quod veste alba & annulo donarentur a patronis. Tertull. *de resurr. cap. 57.* & deinde pileati & capite raso incederent. Et capillos quidem radere solebant in templo Feroniæ (n). De quo ritu videndi Taubm. *ad Plant. Amphitr. 1. 1. extr. Alex. ab Alex. Genial. dier. 4. 20.* Dalechamp. *ad Plin. 2. 55.* Adsumebant etiam prænomen, nomenque patroni suo addebant. Vid. infra *Lib. 3. Tit. 8. §. 1.* Quo alludens Persius *Sat. 5. v. 77.*

Ver-

erat, ut populi ejusmodi ingenuitatis quidem jura retinerent, at nullo modo ad civitatis commoda adspirarent. Conf. Car. Sigon. *de antiq. jur. Ital. 1. 1. p. 47.*

(m) De jure aureorum annulorum & restitutione natalium a principe impetrari solitis vid. Lips. *Elect. 2. 8.* Jo. Kirchmann. *de annulis 15. 16.* Thomaf. *de usu præst. dist. in ingen. & libert. 1. 26. 27. p. 14. seq.*

(n) Qui mos ponendi capillos utrum ad exemplum naufragorum introductus sit, an ab Atheniensibus Romanam manarit, disputat Brisson. *Ant. Form. 1. 12. p. 13.*

Perterit hunc dominus; momento turbinis exit
MARCUS Dama.

Add. *Attian. Diss. Epist. 2. 1.* Ceterum, quia, jam libertatem consequuti, non amplius pro rebus, sed pro personis habebantur; hinc in jure nostro qui statum mutarunt, & vel ex servis liberi, vel ex liberis servi facti, non iidem censentur, sed vocantur *novi homines* l. 27. §. 1. D. de adim. vel transfer. leg. Itemque alii homines. l. 98. §. 8. D. de solution.

TITULUS VI.

Qui, & ex quibus causis manumittere non possunt.

§. 1. *Lex Ælia Sentia* quando lata. §. 2. *Ratio* hujus legis. §. 3. *Plura* hujus legis capita. §. 4. *De dedititiis*. §. 5. *De etate* dominorum manumittentium & servorum manumittendorum. §. 6. *De manumissione in fraudem* creditorum facta. §. 7. *Contra dominos libertos inopes* alere recusantes. §. 8. *Contra dominos mercedem sibi a libertis stipulantes*. §. 9. *Contra liberos ingratos*. §. 10. *Contra dominos liberos prohibentes uxores ducere*. §. 11. *Cur licuerit* dominis obieratis servum unum heredem necessarium instituere. §. 12. *Lex Ælia Sentia ordini & integritati sue restituta*. §. 13. *An caput 2. legis Æliae Sentiae prudenter sustulerit Justinianus?*

Licentia manumittendi restricta primum est per legem ÆLIAM SENTIAM, cujus adeo historia, occasio, & materia ex antiquitate erunt explicandæ.

§. 1. Lata ea lex, imperante Augusto, Sex. Ælio Cato (*), (ita enim cognomen ex vetustis monumentis primus restituit Henr. Noris. *Canot. Pis. Diss. 3. cap. 9.*) & C. Sentio Saturnino Coll. anno ab U. C. 753. Dño Cal. 55. p. 557. Unde fallitur *Myfingeras Comment.*

(*) Vulgo vocant *Catulam*. Sed numquam hoc fuit Æliorum cognomen. Potius CAT dicti sunt, quod cognomen primus ob insignem prudentiam consequutus est Sex. Ælius, juris Æliani auctor, quem & Ennius teste Cicerone egregie cordatum hominem vocavit.

ment. ad Instit. h. t. dum mentionem hujus legis fieri putat a Cicerone in *Topic.* 2. Illa enim lex *Ælia Sentia*, cujus Cicero meminit, si genuina esset vulgaris lectio, a nostra foret diversissima. Sed conjicit Norisius, ab indocti scribæ manu esse alterum *Sentia*, legem vero *Æliam* in loco Ciceronis non aliam esse, quam *jus Ælianum*, vel *Ælli tripartita*, de quibus supra in *proem.* §. 8.

§. 2. Occasionem legi dedit nimia manumittendi facilitas, qua fiebat, ut urbs pessimorum vilissimorumque civium colluvie adflueret. Quod quanto cum dedecore publico fuerit conjunctum, præclare ostendit Dionys. Halic. *Antiq. Rom.* 5. p. 228. *Talis est nostro tempore confusio, & sic ad sordes atque ignominiam degeneravit Romanorum probitas, ut nonnulli a latrocinis, parietum perfossionibus, prostitutionibus, omnibusque aliis sceleribus, pecunia collecta, libertatem redimant, statimque se Romanos faciant: alii conscia dominis, & socii beneficiorum, homicidiorum, facinorumque, tum contra Deos, tum contra rempublicam susceptorum, eam ab illis gratiam recipiant: quidam ideo manumittantur, ut acceptum e publico frumentum mensuram, & si qua alia liberalitatis in egenos cives conferantur a Principibus, dent his, a quibus sint facti liberi. Accedebant aliæ causæ manumittendi parum honestæ. Sæpe domini servos omnes manumittebant in fraudem creditorum. Tacit. *Ann.* 15. 35. Sæpe servi a minoribus, quorum amores adjuverant, libertatem sibi loco mercedis stipulabantur. Cujus rei exempla multa in scenam producit Terentius, & Plautus.*

§. 3. Eam licentiam, quam indigna videretur Augusti sæculo, lata hac lege coercendam putabat princeps prudentissimus. Qua de re Sueton. *Aug.* 40. *Manumittendi modum terminavit.* Et paucis interjectis: *Quam & de numero, & de conditione, ac differentia eorum, qui manumitterentur, curiose cavisset: hoc quoque adjecit, ne vinetus unquam sortisque quis ulla libertatis genere civitatem adipisceretur.* Prius Augustus lege *Fusia Caninia*, posterius *Ælia Sentia* præstitit. Quin tam necessariam, tamque dignam sæculo suo

suo hanc legem existimabat Augustus, ut inter mandata extrema, quæ Tiberio senatuique & populo Romano dederat, hujus quoque legis commendaret custodiam. Qua de re Dio Cass. *Hist.* 56. pag. 591. Καὶ τὸ τέταρτον ἐτοίμας ἡ ἐπισημῆσαι τῶν κοινῶν ἄλλας τε, ἢ ὅπως μὴ τ' ἀποδιδράσκει πολλὰς, ἵνα μὴ παροξύνῃ ἔχου πάλιν πόλιν πληρῶσαι, μὲν δ' αὖ ἐς πεντηκῆς εὐκταὶ ἐσθλάφουσι ἵνα πολλὰ τὸ δούλοισιν αὐτοῖς πρὸς τὸ ἐπὶ καὶ ἡ. Quarto mandata Tiberio, & reipublice data, interque alia, ne multos manumitterent, ne promiscua turba urbis impleveretur, neve multos jure civitatis donarent, quo magnum inter ipsos & subiectos discrimen remaneret. Constabat vero ea lex capitibus quamplurimis, quæ non nisi sparsim ex auctoribus colligi possunt.

§. 4. Primo enim servos flagitiosos, stigmatibus uestos, tortos, & ad ferrum datos, vetuit fieri cives Romanos, voluitque eos ad dedititiorum tantum conditionem redigi. Ulp. *Fragm.* 1. 11. p. 566. Cajus *Inst.* 1. 3. de quo capite actum ad titulos antecedentes.

§. 5. Deinde & impedimentum ea lex excitavit ex ætate tum servorum, tum dominorum. Nam neque servus triginta annis minor, vindicta manumissus, civis Romanus fiebat, nec dominus 20. annis minor manumittere poterat; nisi allegata probataque causa apud consilium. Suet. *Aug.* 49. Dio Cass. 55. p. 557. Ulpian. *Fragm.* 1. 12. 13. Inter has causas §. 5. *Inst. h.* 7. etiam refertur manumissio propter matrimonium. Sed hæc non ex lege Ælia Sentia est (tunc enim nondum civibus licebat ducere libertinas), sed ex SC. quodam l. 13. *fin. D. de manum. vind.* quod hanc manumissionem ex rationibus legis Julię & Papię admittit. Apud Gruterum *Inscr.* p. 621. nominatur PERSISTENS, SERVUS, MANUMISSVS, AD, CONSILIUM. Consilium vero erat Romę confessus decem virorum liti-
tibus judicandis, id est, quinque Senatorum totidemque Romanorum equitum; in provinciis 25. recuperatorum, civium Romanorum. Ulp. l. c. Jac. Ruyard. *Procurator.* 18. & 19. Ger. Noodt. *de jurisd.* & *imp.* 1. 12. Et tale est τὸ συμβούλιον, cujus mentio fit Actor. 25. 12.

§. 6. Porro hac lege vetabantur manumissiones, quæ fierent in fraudem creditorum, i.e. quæ obligatos ter-
vos creditoribus dolo malo eximerent, partemque de-
traherent pignorum, aut portionem solutionis credito-
ri aut hæreditatis patrono imminuerent. Ulp. l. c. §.
14. Caj. *Inst.* l. 1. §. Intelligendum hoc caput esse
de manumissionibus non minus inter vivos, quam ul-
tima voluntate factis, egregie probat Schulting. ad
Caj. *Inst.* l. 2. 21. Ubi tamen fraudulentus animus
non concurrebat, valebat manumissio inter vivos fa-
cta. Et huc pertinet exemplum apud Tacit. *Ann.* 15.
55. ubi Scevinus libertatum & pecuniarum in servos
collatarum rationem hanc reddit, quia tenui jam re
familiari, & instantibus creditoribus, testamento diffi-
deret.

§. 7. Porro eadem lege adempta sunt dominis jura
patronatus, qui libertos inopes alere negligenter. L.
33. D. de bon. libert. L. 6. D. de lib. agnosc.

§. 8. Eadem lege juribus patronatus excidebant,
qui libertos ad mercedem operarum promittendam in-
duxerant. l. ult. §. 1. D. qui, & a quib. manum. li-
beri non sunt.

§. 9. Proditæ etiã hac lege est actio adversus li-
bertos ingratos, non quidem, ut in servitutem revo-
carentur (quod postea demum Claudius Imp. invexit
(p) Sveton. *Claud.* 15.), sed ut in lautumias darentur
ad

(p) Non videtur Claudius expressâ quâdam constitutio-
ne vel Scto definivisse, in servitutem libertos ob ingra-
titudinem a patronis revocari posse, sed extra ordinem
quosdam ingratos libertos ita multasse. Sane temporibus
Neronis, quum ad Senatum referretur, ut liberti ingrati
revocarentur in servitutem, id plerisque displicuit, addi-
tumque nihil aliud læso patrono concedi, quam ut vicesi-
mum ultra lapidem in oram Campaniæ libertum possit
relegare. Tacit. *Annal.* XIII. 26. Eoque jure usi viden-
tur Romani, donec Commodus Imperator, quod extra
ordinem fecerat Claudius, edita constitutione induceret.
l. 6. D. de agnosc. lib. Conf. Jac. Rayard. *Conjectan.* 1.
11. p. 23. seq.

ad perpetuas operas. Vid. Dosithe. *Sent. & Epist. D. Hadriani III.* 3. p. m. 862. seq. Jac. Cujac. *Obs.* X. 33. Vinc. Gravina *de Leg. & Scis* p. 528. seq.

§. 10. Accedit & aliud caput, quo jure patronatus exuuntur, qui hac lege manumifere, ut ne liberti uxores ducerent, aut liberos tollerent. l. 6. D. de *jur. patr.*

§. 11. Et hæc quidem sunt potiora legis Æliæ Sentæ capita, quorum auctores & jura nostra meminere (q). Sed ad caput tertium §. VI. a nobis recensitum attinet, illi adjecta erat exceptio. Licebat enim domino obærato servum suum cum libertate hæredem instituere, ea lege, ut ei hæres esset solus & necessarius. Eo ipso enim nihil admodum amittebant creditores. Sed dominus tantum id lucrabatur, ut ne bona suo nomine possiderentur a creditoribus, quippe quod veteribus ignominiosum videbatur. Cic. *pro P. Quinct.* 15. Confer infra l. 2. tit. 18. 19. n. 11.

§. 12. Scripseramus hæc olim. At postea majora ausi, ipsius legis fragmenta non modo diligenter conquisivimus, verum etiam ea suo ordini, suæque integritati restituere conati sumus, ductu præcipue Ulpiani, & Julii Pauli, quorum ille quatuor, hic tribus libris hanc legem celeberrimam illustravit. Hujus diligentæ nostræ ut fructum capiat lector, totam legem una cum probationibus hic exhibemus:

SEX. ÆLIUS . . . CATUS, ET. C. SENATUS. C. F. C. N. SATURNINUS. COS. POPULUM. IVRE ROGARUNT POPULUSQUE IXRE. SCIVIT. IN FORO. PRO. ROSTRIS . . . TRIBUS . . . PRINCIPIMUM. FUIT. PROTRIEV. . . PRIMUS. SCIVIT.

CAP.

(q) Aliud hujus legis caput commemorat Justin. Nov. 112. 1. edit. Haloandr. de donatione facta inter virum & mulierem. Sed textum in mendo cubare, & pro lege *Centia* legendum *Clodia*, jam monuit Gothfredus.

C A P. I. (r)

De iis, qui manumissi dedititii sunt.

Qui servus, quæve ancilla, pænæ causâ (f) domino (t) VINCTUS VINCTAVE (u) aut in custodiandus, datave (x), quibusve vestigia scripta (y), itemque, qui quæve propter noxam tortus tortave, nocens juvenis juvenave (z), item qui quæve, aut ferro, aut cum bestiis depugnaret (a), damnatus, damnatave, aliore supplicio adfectus adfectave (b) fuit: is tave, quoquo modo (c) manumissus manumissave, justam libertatem non consequitur (d), sed dedititorum numero esto (e).

P R O B A T I O N E S.

(r) Caput hoc primum fuit procul dubio, partim quia præcipuum, partim, quod ULPIANUS l. 1. comm. ad l. *Æl. Sent.* de eo egit. l. 216. D. de verb. signif.

(f) Non ergo ob aliam causam vinctus vinctave, veluti ob furorem. Paull. *Rec. Sent.* 4. 12. 7.

(t) Vel ejus jussu a Procuratore. Paull. *ib.* §. 8. non si solum servum dominus approbet, antequam vinctum sciret: Paull. *ib.* nec si communi servo unus, altero non adprobante, injecisset vincula: Idem *ib.* §. 5. nec si servum oppignoratam vinctaverit creditor: Id. §. ult. D. de sign. act. nec si servo, quem manumittere jussus erat, vincula iajecerat hæres. Paull. *ib.* §. 4.

(f) Legitimum hoc fuisse vocabulum discimus ex ULPIAN. l. 1. l. 216. de verb. signif. ubi id non intelligendum esse monet de eo, qui carceri mancipatus, sed qui ibi vinculis constrictus fuit, quamvis alias, ubi de favore vincti quaeritur, & in carcerem coniectus; pro vincto habeatur. l. 9. D. ex quib. caus. maj. XXV. an. in int. rest.

(g) Ita Ulpianus *Fragm. tit. 1. 11.* Sed annon sibi ipse contrarius, quum paullo ante negare eum viderimus in custodiam datum pro vincto haberi? Negamus, quia in l. 216. D. de verb. signif. de privato carcere, qui non

nocebat sine vinculis; hic autem de carcere, publico loquitur. Vid. Jac. Cujac. ad Ulp. l. c.

(b) Ulp. ib. §. 11. Caj. Inst. l. 1. 3. nec opus videtur emendatione in textu Ulpiani, ubi pro *vestigia* quidam rescribi jubent *stigmata*.

(c) Ulp. ib. non ergo si tortus de nulla culpa fuerat confessus. Paull. Rec. Sent. ib. §. 3.

(k) Ferro depugnare gladiatores, cum bestiis aronari. Cujac. ad Ulp. Fragm. tit. 1. 11. De utrisque plura nos in comm. ad L. Jul. & Fap. l. 2. c. 1. & 2.

(l) Immo & virgis cæsi publice. Caj. Inst. l. 1. 3.

(m) Ulp. ib. Apud Suetonium Aug. cap. 40. est, ne nullo libertatis genere civitatem adipiscerentur; id est, nec censu, nec vindicta, nec testamento.

(n) Suet. Aug. c. 40. Ulp. ib.

(o) Ulp. Fragm. 1. 11.

C A P. II. (a)

De ætate manumittendorum per vindictam.

Minor 30. annorum servus ancillave, censu(b) vindictave manumissus manumissave, civitatis Romanæ jus, nisi causa apud consilium probata, ne consequatur.

P R O B A T I O N E S.

(a) Caput hoc secundum fuit, quia & ætas pertinet ad qualitatem manumittendorum, de qua curiose cavisse Augustum tradit Suet. l. c. Meminit hujus cap. Dio 55. p. 557. ejusque sententiam servavit Ulpian. Fragm. tit. 1. 12.

(b) Censui non meminit Ulpianus l. c. quia ejus ætate ab usu pridem recesserat. Ast. Fragm. Reg. vet. J. Cr. Patriatori LL. Mos. & Rom. subjunctum §. 17. Et qui in censum manumittitur, si XXX. annos habeat, civitate Romana potitur.

C A P. III. (a)

De ætate & conditione manumittendorum per testamentum.

Minor XXX. annorum (b), testamento manumissus

manumissave, quamvis in libertate moretur, liber tamen & civis Romanus ne esto (c).

PROBATIONES.

(a) Hoc caput a priore sejungi non potuit. Hinc conjunxit etiam utrumque Ulpian. *Fragm.* 1. 12.

(b) Nisi libertas in hoc tempus data. Hinc frequens in testamentis formula: LIBER ESTO, SI ANNORUM PERIT. l. 39. §. 2. *fam. ev.* l. 46. *de manum. test.* l. ult. D. *de reb. dub.* l. 13. §. 5. *de statu lib.*; item, QUUM PER LEGES LICEBIT, LIBER ESTO, l. 38. *de man. test.*

(c) Servi itaque erant, quamvis in libertate morarentur, nec servire eos pateretur Prætor. Post legem Juniam Norbanam omnes justam libertatem per manumissionem haud consequuti, præter dedititios, Latini erant, adeoque & hi ejusdem conditionis censebantur. Ulp. *lib. 4. ad k. l. V. C.* Ant. Schultingius.

C A P. IV. (a)

De conditione ex hujusmodi parentibus natorum.

Ex his, qui quævis justam libertatem non consequuntur, nati natæque, cives Romani & in parentum potestate ne sunt. Sin civis Romanus hujusmodi mulierem, quasi civem, per errorem duxerit, sive civis Romana per errorem ei, qui dedititiorum numero erit, nupta fuerit; causa apud consilium probata, civitas tam liberis, quam parentibus (b), præter eos, qui dedititiorum numero erunt, redditur, illique in patria potestate sunt.

PROBATIONES.

(a) Hoc quoque caput a superioribus sejungi non potuit. Expressimus illud ex Ulpiani *Fragm.* 6. 44. Idem caput in mentem habuit Cæjus apud *Parlat.* LL. *Mos. & Rom. Tit.* 16. dum scripsit: Idem juris est de his, quorum nomine ex L. Ælia Sentia vel ex SC. post mortem patris, causa probata, in potestate ejus futuri essent.

(b)

(b) Probanda ergo causa erat vivis parentibus. At postea ex SCto etiam post mortem patris fieri poterat probatio. Caius *ib.* Unde miror, de sententia hujus SCci, & anabco diversum quid a Lege Ælia Sentia cautum sit, disputare ad Caji locum viros doctos.

C A P. V. (a)

Minori XX. annis (b) non aliter, quam per vindictam (c), causaque apud consilium probata (d), manumittere jus esto (e).

P R O B A T I O N E S.

(a) Egere de hoc capite ULPIANUS *l. 2. l. 16. D. de mand. vind.* PAULLUS *l. 1. lib. 15. de manum. vind.* Unde id a superioribus proximum locum tenuisse patet. Uti enim prima legis parte de conditione manumittendorum, ita secunda de manumittentibus actum. Sententiam capitis habemus apud Caji. *Inst. l. 1. 7. Ulp. Fragm. 1. 13. & in §. 5. Inst. qui ex quib. caus. man. non poss.*

(b) Cœptum tamen annum XX. pro completo habitum colligo ex *l. 74. §. 1. D. de SC. Treb.*

(c) Attamen, qui vindicta possunt apud consilium manumittere, possunt etiam heredem sibi necessarium testamento scribere. PAUL. *l. 1. l. 27. D. de man. risti.*

(d) Modo causa ex affectu, non ex luxuria, descendit, Ulp. *lib. 2. l. 116. pr. de man. vind.* Qualis est sanguinis conjunctio. Ulpian. *lib. 2. l. 12. eod. item conditionis implementum.* Paull. *l. 1. l. 15. D. eod.* Aliæ causæ recensentur in *l. 9. 11. 12. seq. D. eod. & §. 5. Inst. b. t.* Sunt tamen quædam non ex hac lege, sed ex SCis, de quibus *l. 13. fin. lib. 4. C. qui man. non poss.* Add. Cujac. 15. 13.

(e) Quid si minor XX. annis servum alii dederit, ut manumitteretur? Vid. *l. 10. §. ult. de man. l. 16. §. 1. D. de man. l. 16. §. 1. D. de man. vind.*

CAP. VI. (a)

De femina manumittente.

Ne femina, nisi auctoribus tutoribus suis (b) libertatem servis dare jussus esto (c).

PROBATIONES.

(a) De hoc quoque capite egit PAULLUS l. 1. lib. 16. de auct. tut. Sententiam ejus servavit *Fragm. Vet. Jcti post Variat. LL. Mos. & Rom. §. 15.*

(b) Etiam si cæci sint tutores. Paull. l. 1. l. 16. de auct. tut. Si femina per epistolam manumittebat, disputabatur, utrum, dum scriberet illam epistolam, antequam, quando eam servus acceperit, interponenda sit auctoritas. Vid. laud. *Fragm. §. 15.*

(c) Nisi jure liberorum per legem Papiam Poppeam tutela liberaretur. *Fragm. Vet. Jcti §. 15. Ulp. Fragn. 2. §. ult. Addatur Comm. noster ad Leg. Jul. & Pap. lib. 12. c. 11. p. 233. seq.*

CAP. VII. (a)

De manumissione in fraudem creditorem.

Qui in fraudem (b) creditorum manumissus, nihil egisse censetur (c), & manumissus manumissave servus ancillave manento.

PROBATIONES.

(a) De hoc quoque capite PAULLUS adhuc l. 1. Comm. sui egit. Sententia existat apud Caj. *Inst. 1. 1. §. Ulp. Fragn. 1. 14. in pr. Inst. b. 1. l. 15. §. 2. D. qui & a quib. man. lib. 1. C. qui man. non poss.*

(b) Quid vero est in fraudem manumittere? l. 10. D. qui & a quib. man. lib. non fiunt. l. 79. D. de reg. jur. Hac lege nec miles solutus. l. 29. §. 1. D. de test. mil. l. 8. §. 1. D. qui & ex quib. causis manum. Non tamen

legem violat, qui minor XX. annis heredem rogavit; ut servum proprium manumitteret. lib. 4. §. 1. D. de fideic. libert.

(c) Si id urgeant creditores. Antea enim manumissus in eorum fraudem veluti statu liber erat. l. 1. pr. de statulib. Inde est, quod libertas huiusmodi per Legem Æliam Sentiam dicitur RESCINDI, lib. 3. §. 2. D. qui & a quib. manum. RETRAHI. l. 1. C. qui manum. non poss.

C A P. VIII. (a)

De Servo necessario heredem instituto.

Attamen ei, qui solvendo non est (b), unum servum, quem velit (c), per testamentum manumittere, & heredem instituere (d) ius esto: & nunc manumissus liber heresque necessarius esto.

P R O B A T I O N E S.

(a) Caput hoc a superiore proximum fuisse, cum res ipsa, tum Paulli fragmenta ad caput sequens adferenda docent.

(b) Etiam minori XX. annis l. 27. de man. test. Quid si, qui solvendo est, necessarium heredem instituat, & is abstineat, an libertates debentur? l. 32. D. de manum. test.

(c) Licet minorem XX. annis: Ulpian. Fragm. 1. 14. etiam si in ea causa sit, ut dediticius fieri deberet. Ulp. ib. Hares enim esse non posset, nisi iussum consequutus libertatem. Aliud dicendum, si impedimentum non ex lege Ælia Sentia sit, sed ex alia lege, SCto vel constitutione Principis, l. 83. pr. de her. inst.

(d) Quid si obaratus servum heredem necessarium instituerit, eique substituerit tamen liberum hominem l. 37. D. de her. test.

C A P. IX. (a)

Quid si in fraudem creditorum plures manumissi?

SI. DVO. PLURESVE. EX. EADEM. CAUSSA.
HÆREDES. SCRIPTI. ERVNT. VTI. QVISQVE.
PRIMVS. SCRIPTVS ERIT. LIBER. ET. HÆ-
RES. ESTO (b).

P R O B A T I O N E S.

(a) Legitima hæc fuisse hujus capituli verba adparet ex l. 60. D. de her. inst. SCti vero ad hanc legem facti meminit. l. 83. §. 1. cod. tit.

(b) Quid si duo Apollonii instituti? l. 42. D. cod. Paull. Lib. 1. l. 43. cod. Quid si primo loco servum cum libertate instituerit, & eum substituerit, cui libertas debebatur ex fideicommissio? Paull. Lib. 1. l. 55. D. cod. tit.

C A P. X. (a)

De servo in fraudem feneratorum manumisso.

In fraudem feneratorum manumissus, tamen si in libertate moretur, libertatem tamen justam ne consequatur (b).

P R O B A T I O N E S.

(a) Hujus capituli solus meminit Auctor Frag. Vet. l. 16. §. 16. Obstat enim libertati Lex Ælia Sentia, quæ velat servum, feneratorum causa manumissum civem Rom. fieri, sed Latinum. Nisi itaque dicere malimus, auctorem hujus fragmenti jus omnibus notum plane ignorasse, dicendum sane erit, legem Æliam Sentiam distinxisse, in creditorem fraudem quis manumissus sit, an in fraudem feneratorum, in quorum odium lex passa est servum, in eorum fraudem manumissum, in libertate morari.

(b) Atqui Latinum factum esse, ait Auctor fragmenti. Factus omnino, sed demum ex L. Junia Norbana, quæ omnes Latinos fecit, quos justam libertatem consequi non patiebatur L. Ælia Sentia. Videantur, quæ notavimus ad Cap. III.

C A P. XI. (a)

De mercede manumissionis.

Si quis eum eamve, quem quantve manumissurus est, ad mercedem manumissionis præstandam obligaverit (b), juribus patronatus privatur.

P R O B A T I O N E S.

(a) Hactenus de manumittendis & manumissionibus. Jam de prohibitis manumittendi conditionibus, de quibus PAULLUM *Lib. Comment. 2.* egisse, patet ex *l. 6. D. de jur. patr.* Ceterum sententiam capituli servat *l. ult. D. qui & a quib. manum.*

(b) Non ergo prohibet Lex mercedem a liberto capere, sed eum obligare, *l. ult. §. 1. qui & a quib. manum.* Nec hæc prohibitio pertinet ad speciem si patronus sibi operas centum aut in singulas qui nos auctores stipulatus sit. PAULL. *Lib. 2. l. 6. §. 1. D. de jur. patr.*

C A P. XII. (a)

De jurejurando libertorum de liberis non tollendis.

Qui libertum, ut ne uxorem ducat (b), vel libertam, ne nubat, liberosve tollat (c), jurejurando adigerit (d), is quoque juribus patronatus privatur (e).

P R O B A T I O N E S.

(a) De hoc quoque capite egit PAULL. *Lib. 2. l. 6. D. de jur. patr.* Ejus autem sententiam habes in *l. 15. D. eod.*

(b) Nec tamen incidit in legem patronus, qui castratam jurare coegit uxorem non ducturum. PAULL. *Lib. 2. l. 6. §. 1. eod.* Incidit autem, qui adiecit, ne intra certum tempus liberos tollat, neve altam uxorem ducat, quam de qua patronus senserit, vel non nisi collibertam, aut patrono cognatam. *l. 3. §. 5. D. de suis & legit. hered.*

(c) Quid si patronus libertam adegerit, ut sibi nubere?

Pet? PAULL. Lib. 2. l. 6. §. ult. de jur. patr. vel ne illis cite nuberet? l. 3. §. 5. de suis & leg. her. vel ne ea liberis impuberibus nuberet? l. 31. qui & a quib. man. Nullo horum casuum patronus jure suo excidit. At excidit ille omnino, qui ipse non ducturus adegit tamen libertam, ne alii quam sibi nuberet. PAULL. Lib. 2. l. 6. §. 2. de jure patr.

(d) Item qui iusjurandum non prohibet. Exemplum vide apud PAULL. Lib. 2. l. 6. §. 2. eod.

(e) Immo & liberi eius l. 15. eod. Unde nec ad legitimam hereditatem admittuntur. l. 3. §. 5. de sui & leg. her. Interim tamen salva per hanc legem mansit iusjurandi religio. Verum iusjurandi etiam huiusmodi gratiam libertis libertabusque fecit Lex Julia & Papia Poppea. PAULL. Lib. 2. l. 6. §. 4. de jur. patr. Diximus ea de re plenius in Comment. ad L. Jul. & Pap. l. 2. c. 16.

C A P. XIII. (a)

De eo quod in fraudem Patroni factum.

Si quid dolo malo liberti factum eris (b), quo minus, quam pars debita bonorum, ad patronum ejusque liberos perveniat, id, quod in fraudem legis factum eris, nullum esto: quod in fraudem patroni revocatur (c).

P R O B A T I O N E S.

(a) Egit de hoc capite PAULL. Lib. 3. l. 11. si quis in fraud. patr. Sequitur itaque ultima pars legis de patronorum libertorumque officiis.

(b) Non est dolus, si patronus consentit. PAULL. Lib. 3. l. 11. eod. nec si libertus dotem dat filiae. l. 1. §. 10. eod. nec, si vivus amicis bene merentibus donavit. l. 4. eod. Alias nihil interest, quocunque modo fraus legis sit. l. 3. pr. l. 1. §. 1. 3. 13. 18. seq. eodem.

(c) Quid si, quod in fraudem patroni alienatum, non exstet? l. ult. eod. Quid vero intersit inter alienare in fraudem legis, & patroni, fusc PAULL. explicasse videtur Lib. 3. eoque refero l. 17. qui & a quib. man. l. 66. d. verb. oblig.

C A P. XIV. (a)

De libertis ingratis.

Quem libertum libertamve patronus (b) ingratum esse convincet, in lautumias detur (c).

P R O B A T I O N E S.

(a) Egit de hoc capite ULPIAN. Lib. 4. l. 30. qui & a quib. man. Sententiam ejus debemus Dosithe. Sentent. Hadr. cap. 3. §. 3. p. 862. Conf. Cujac. Obser. 10. 33.

(b) Quis accusare possit vel non possit libertum ingratum, fusc docet Ulp. Lib. 4. l. 30. D. qui & a quib. man. l. 70. D. de verb. signific.

(c) Dosithe. ibid. qui tamen falli videtur, dum cognitionem hanc dat *ἐπὶ τῇ τοῦ πατρωνίου*: quam fuisse penes Praefectum urbi patet ex l. 1. §. 10. D. de off. Praef. urb.

C A P. XV. (a)

De patroni officio erga libertum.

Si qui patronus, si qua patrona, libertum libertamve inopem non alet, ex ea re jurius patronatus privator (b).

P R O B A T I O N E S.

(a) De capite hoc habes testimonium Modestini. l. 6. pr. de agn. & al. lib. l. 33. de bon. liberr.

(d) d. l. 6. & 33.

§. 13. Denique observandum, caput legis Æliæ Sentia de manumisso minore XX. annis (§. V.) incaute sustulisse Justinianum, argumento usum sane perquam ridiculo, quod *libertas sit res inestimabilis*. §. 7. Inst. h. t. Inestimabilis enim non est ratione domini, sed servi, qui ad illam adspirat. Conf. Thomas. Diss. de usu pract. doct. de impend. manumiss. 1. §. 39. seq.

TITULUS VII.

De lege Fufia Caninia tollenda.

- §. 1. Lex Fufia Caninia quando & a quibus lata?
 §. 2. Ratio hujus legis. §. 3. Legis materia. §. 4.
 An ea ad manumiffiones inter vivos pertinuerit?
 §. 5. Quid factum, fi plures manumiffi quam lex per-
 mitteret. §. 6. An prudenter eam fufulerit Iufti-
 nianus.

AD coercendam manumittendi licentiam compa-
 rata etiam erat lex FUSINIA CANINIA, de
 qua quum nihil dicat Imperator, nifi quod eam fu-
 flulerit, res paullo altius ex antiquitatibus Romanis
 erit repetenda.

§. De genuina hujus legis ætate mira eft erudito-
 rum diffenfio. Sunt, qui latam hanc legem exifti-
 mant Q. Fufio Caleno, & P. Vatinio Coff. an. V. C.
 DCCVI. & renovatam deinde fub Augufto, rogante
 C. Canino Coff. anno V. C. DCCLI. Unde dicta
 etiam fit ea lex Fufia Caninia. Jac. Rævard. *Conject.*
III. 1. Oifel. ad Caff. Inf. I. 2. 1. pag. m. 14. Sed
 quum Dionys. Halicarnafleus adhuc fua ætate de ni-
 mia manumittendi licentia conqueratur, & Suetonius
 in *Aug. c. 40.* Auguftum primum de numero manu-
 mifforum caviffe, dicat: credibile vix eft, legem hanc
 effe tam vetuftam. Præterea vix antiquitate occurrit
 exemplum legis, a duobus confulibus diverforum an-
 norum cognominatæ. Hinc procul dubio hæc lex Sex.
 Furio (a) Camillo & C. Caninio Gallo Coff. anno
 V. C. DCCLI. Hoc enim anno C. Caninium Gal-
 lum confulem fuffectum produnt *Annales Stephan.*
Vin. Pighii l. 18. p. 530. & Onuphr. Panvin. Faf.
2. p. 185. Quin & ex numo ejus confulatam refti-
 tuit Hub. Golz. in *Fafis pag. 222.* Conf. Schulting.

(a) Furii enim olim dicti *Fufii*, quemadmodum Papi-
 nii *Papifii* Vid. *Proam. 1. not. 6.*

ad Cai. Inst. l. 2. §. 1. p. 24. Ephr. Gerard. Diff. de
Euf. Canin. §. 7.

§. 2. Causa latæ legis eadem fuit, quæ Aliæ Sen-
tiz, maxime vero, quod morientes domini sæpenu-
mero integras familias manumitterent, tantum, ut eo-
plures liberti pileati læticam prosequerentur. Egregie
hanc in rem Dionys. Halic. 4. p. 228. Scio, inquit,
qui tota servitia testamento libera esse iuberent, ut
benignitatis laudem ferrent post mortem, & in fune-
ris elatione læticam eorum magna pileatorum prosæ-
queretur frequentia. In qua pompa quidam erant, ut
a scientibus audiui, recens dimissi e carcere, malefi-
ci, mille supplicia meriti. Istos impudens urbis pileos
plerique cum stomacho adspiciant & respiciunt eorum
consuetudinem, indignum facinus clamantes, popu-
lum, rerum dominum, & usurpantem sibi urbes im-
peritum, talibus contaminari crevit. De ea pompa
funebri conferri etiam merentur Jac. Cujac. Obs. 3.
23. Jo. Kirchmann. de Fun. Rom. 2. 7. Huic ergo li-
centiæ manumittendi, qua populus rerum dominus
contaminabatur, obviam itum est hac lege Fusia Ca-
ninia, qua certus numerus est constitutus, ultra quem
non valeret manumissio. Et de ea lege etiam intelli-
gendus Sueton. in Aug. Cap. 40. ubi utramque le-
gem, Fusiam nimirum Caniniam & Aliam Sentiam,
sub Augusto confitas, conjungit.

§. 3. Ipsam legis sanctionem nobis servarunt Ul-
pian. in Fragm. l. 24. Paull. Sent. 4. 15. Cai. Inst.
l. 2. §. 1. E duobus scilicet usque ad quinque servia
duo manumitti poterant; ex sex & septem, tres; ex
octo & novem, quatuor; ex 10. usque ad 17. quin-
que; ex 18. ad 20. sex; ex 21. ad 23. septem; ex
24. 25. 26. octo; ex 27. 28. 29. novem; ex 30. ad 44.
decem; ex 45. ad 47. undecim; ab 48. ad 51. duo-
decim; ex 52. ad 55. tredecim; ex 56. ad 59. qua-
tuordecim; ex 60. ad 63. quindecim; ex 64. ad 67.
sexdecim; ex 68. ad 71. septendecim; ex 72. ad 75.
octodecim; ex 76. ad 79. novendecim; ex 80. ad 83.
viginti; ex 84. ad 87. viginti & unus; ex 88. ad 91.
viginti duo; ex 92. ad 95. viginti tres; ex 96. ad
100. viginti quatuor; ex 100. ad 129. viginti quin-
que;

Hein. Ant. Rom. T. I.

E

que; ex 130. ad 134. viginti sex; a 135. ad 147. viginti septem; & sic consequenter pars quinta. Sed ultra centum manumittere nemo poterat, si familia vel 20. millibus servorum constaret, quales Romæ fuisse familias, testantur Sen. de Tranq. anim. 8. Athen. Dipnos. 6. p. 272.

§. 4. Quemadmodum vero hæc lex ad solas manumissiones testamentarias pertinebat; ita inter viros integre familie manumitteri poterant, nisi aliæ leges obstitarent. Cai. Inst. l. 1. 4. Neque enim verendum erat tam facile, ne quis iusto esset liberalior. Unde mira Taciti Imp. religio, qui *manumisse, intra centum tamen, ne Caninia transire videretur*. Vopisc. in Tacit. X. quasi Caninia ad manumissiones inter vivos petivisset.

§. 5. Si plures, quam lex permiserat, essent manumissi, illi tantum, qui priores erant nominati, aut certe descripti, libertatem consequebantur. Si plures manumissi, nemo nominatus aut descriptus, omnes in servili conditione permangebant. Quod & tunc eveniebat, si testator in fraudem legis nomina servorum in orbe tereti aut *discretis* scripserat. Cai. Inst. l. 1. 2. quem scribendi modum exponit Merill. Obs. 7. 40. (& rectius adhuc Schulting. ad Cai. l. 1. 2.).

§. 6. Eainvero hanc quoque legem, sane utilissimam, sustulit Justinianus, quasi illa esset libertati invida, absurdumque videretur, a vivis integras familias manumitteri posse, non item a moribundis. Vid. Inst. h. t. & ibi Vinnius.

TITULUS VIII.

De his, qui sui vel alieni juris sunt.

§. 1. *Potestas Dominica in quo consistit?* §. 2. *Gauderant domini jure vitæ & necis*, §. 3. *Quo jure demum abusi sunt Romani*, §. 4. *Hinc Augustus sacritiam dominorum compescuit*, §. 5. *Quod & factum SC. Claudiano & lege Petronia*, §. 6. *Hadriani severitas in dominos inhumanos*, §. 7. *Constitutio D. Pii*, §. 8. *Ut & Constantini M.*

Altera personarum divisio, cujus quidem mentio fit in Institutionibus, ea est, qua alie sui juris, alie alieno juri subiecte dicuntur, qui nec patri, nec domino subsunt, hique etiam *paterfamilias* in jure nostro vocantur. Ergo qui alterutrus in potestate sunt, veluti *servi & filiifamilias*, alterius juri subiecti dicuntur. De potestate dominica hoc titulo, de patria sequente agitur.

§. 1. Potestas dominica duo potissimum jura complectebatur: alterum, quod domini per servos acquirerent, alterum, quod jure vitæ & necis in eos uterentur. De priore agitur ad *Tit. 9. Lib. 2.* De posteriore jam nulla ex antiquitate monenda sunt.

§. 2. Quum jus vitæ & necis in servos juri naturæ & gentium haud repugnet (*b*): non mirum profecto est, quod & Romæ id dominis competeret, quibus servi non personarum, sed rerum loco, esse videbantur, uti supra monuimus. *Tit. 3. §. 2. Conf. Seneca de Benef. 3. 23. §. 1. inst. h. t.* Hinc & Hippo apud M. Senec. *Controv. 10. 4. in servum nihil non domino licere*, ait.

§. 3.

(*b*) Dummodo non intelligas promiscue in servos servandi licentiam, sed tale jus vitæ & necis, quali gaudet magistratus: nihil invenies, quod juri naturali repugnet. Vid. Senec. *de Clem. 1. 18. Tomaf. Fund. Jur. Natur. & Gent. l. 4.*

§. 3. Sed quo magis Romæ a virtute descitum eo durius immaniusque cum servis actum, in quos veluti per ludum & jocum sæviebant domini truculentissimi. Ut enim non dicam de diutissimis castigandi modis, uncinis, stimulis, laminis, crucibus, compedibus, nervis, catenis, carceribus, numellis, pedicis, bolis, tortoribus, suspensis e pede centupondis, &c. de quibus Plaut. *Afin.* 3. 2. Jo. Metus. *Aufar. phil.* ad librum de gloria 22. eo prolapsa demum fuit dominorum truculentia, ut exquisitissimis servorum supplicij oculis pacerent. Exempla extant apud Senecam de ira 3. 40. Clemens. 18. Plin. *Hist. Natur.* 9. 23. Juvénal. *Sat.* 6. v. 219. seq. Tertull. de pallio in fin. Vulgare supplicium crux erat, in quam ob levissima delicta ibant servi. Nota vox non feminae, sed furis, apud Juvénal. *Sat.* 6. v. 219. seq.

Pone crucem servo. Merui quo crimine servus
Supplicium? quis testis adest? quis dedit?
Audi:

Nulla satis de vita hominis cunctatio longa est.
O domens, ita servus homo est? Nichil fecerit,
esto:

Sic volo, sic jubeo, stet pro varione voluntas.
Nec quidquam miseros eripiebat cruciatibus, nisi ad aras Deorum, vel principis reciperent statuam, si bique deprecationem pararent. De quo ritu videndus Wörverus ad Petron. p. 148. Unde reipublicæ intererat, dominos in servilia corpora impune sævientes, legis legibus coerceri.

§. 4. Factum id primum sub Augusto, qui præfecto urbi id dederat negotii, ut dominorum sævitiam ac libidinem & in præbendo victu sordes atque iniquitatem compesceret; si recte divinavit Lips. ad Sen. de Benef. 3. 21. De servorum sane querelis Præfectam Urbi cognovisse, satis patet ex Ulpiani l. 1. §. 1. l. D. de off. præf. urb. Tacit. *Annal.* 6. 11.

§. 5. Deinde & Claudius Imperator dominorum, servos ægrotos exponentium, vel plane necantium crudelitatem Scto coercuit, illosque servorum amissione, hos ordinaria homicidii pena multavit, Suet. *Claud.* 25. Dio Cass. *Hist.* 60. p. 625. Porro non mul-

multo post lata *Lex Petronia* anno V. C. 814. C. Petronio Sabino Turpilliano & C. Caesonio Pato Consulibus (d), qua veritum, ut ne liceret dominis servos suos arbitrio ad bestias depugnandas tradere, sed causa prius a iudice cognosceretur, l. 11. §. 1. 2. D. ad L. Corn. de sicar.

§. 6. Tum postea Hadrianus dominorum crudelitatem rescipere legibusque quam plurimis inhibuit. Sic Umbricium matronam, quæ levissimis de causis acerbis tractaverat ancillas, in quinquennium relegavit, in fine D. h. 2. Idem & renovavit legem Petroniam, ergastula servorum & libertorum sustulit, & servos, nisi cognita a iudicibus causa, occidi vetuit. Spartian. Hadr. 18. & ibi Calaub.

§. 7. Successit porro constitutio D. Pii, quæ dominis in servorum suorum vitam non plus potestatis concessit, quam in alienorum, penam legis Corneliae minatu iis, qui servos sine iusta causa occidissent lib. l. 1. §. 2. l. 2. D. h. 2. Idem Imp. venire iussit servos, qui acerbius tractati a dominis ad statuas

(d) In dubium tamen id vocat Petrus Faber. Semest. 2. 31. p. 134. qui negat, hanc legem vocandam *Petroniam*, sed dici eam mavult *Petinianam*, latam quippe a Petinio & Cassio Aproniano Coss. A. V. C. 875. idque primo ideo, quia lex Petronia de longe alia re, puta de pravaricatione & calumpnia egerit, l. 16. C. ad L. Jul. de adult. Deinde quia de Hadriano refert Spartianus, enim servos a dominis occidi vetuisse, eosque damnari voluisse per iudices. Sed ut plures potuerunt esse leges Petronia, ita in una harum de servis quadam causa esse, patet ex l. 24. D. de manumiss. & Paull. Sent. 4. 12. §. Idem deinde Hadrianus confirmare potuit, & severius sancire, quod ab antecessoribus statutum, in desuetudinem venerat, aut obsoleverat penitus. Semper sane hæc lex Petronia, nunquam Petinia vocatur. Immo non obscurum est, diversas plane leges confundi a Petro Fabio. Prior enim de pravaricatione dicitur *Iusta Petronia*, hæc autem dicenda esset *Petinia Caesonia*. De his Coss. vid. Henr. Noris. Ep. Cons. p. 418.

tuas principum confugerant, §. 2. *Inst. hoc tit. Collat. leg. Mus. & Rom. 3. 2. pag. 742.*

§. 8. Postremo Constantinus M. sanxit, ut, qui servum suum occidisset castigando, poenam legis Corneliae de fideiis non subiret. Si tormentis aut destinato consilio id fuisset factum, dominus ordinaria homicidii poena plecteretur, *l. un. C. de emend. serv. Jac. Gothofr. ad l. 1. & 2. C. Theod. de emend. serv. l. 9. 12.*

TITULUS IX.

De Patria potestate.

§. 1. Patria potestas Romanorum aliis gentibus incognita, §. 2. Ejus auctor Romulus, §. 3. Eam patres perpetuo retinebant, §. 4. Etiam in nepotes. §. 5. Complectebatur jus vitae & necis, §. 6. Jus ter vendendi liberos, §. 7. Jus acquirendi per liberos, §. 8. Jus vitae & necis quibus gradibus absoleverit? §. 9. Ut & trina liberorum venditio, §. 10. Quid circa acquisitionem per liberos aliaque jura mutatum?

A Lieno quoque juri subiecti sunt filii filiaeque familias, & hinc jam de PATRIA POTESTATE ex antiquitatibus agendum.

§. 1. Recte Imperator §. 2. *Inst. h. t. Jus*, inquit, *potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum.* Nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus. Quamvis enim apud Persas (e) etiam parentes in

(e) Etiam Atheniensibus jus vitae & necis in liberos fuisse concessum, ex Sex. Empir. *Pyth. Hypot. 3.* probari posse existimat Ofsellius *ad Cat. Instit. 1. 1. p. m. 31.* qui ideo Romanam illam legem Athenis arcessit. Sed nulli fuisse in Solonis legibus juri isti Romano simile, luculenter ostendit Dionys. Halic. 2. p. 96. ubi ex instituto utriusque gentis leges inter se coprendit. Conf. Jo. Meurl. *in Solon. 22. p. 79.* & *in Themist. Att. 1. 2. & 3.* Gubern. *Dignif. 2. 6.* Thomasi. *de usu pract. doct. de patria p. 1. 13. 14.*

in liberos imperium satis durum & fere tyrannicum exercuerit, illis suis tanquam servis usi, testis Arist. *Eth.* 8. 10. Romani tamen adeo gentes omnes reliquas hac in re superarunt, ut patria eorum potestas maioribus auctoribus non immerito vocetur *patria majestas*. Val. Max. VII. 7. 5. Quintil. *Declam.* 375. conf. Theod. Marcil. *in interpretam.* 12. *Tabul. Cap.* 24.) Erant enim liberi in DOMINIO juris Quiritium, & hinc poterant vindicari, l. 1. §. 2. D. de rei vind. Iis surreptis locum habebat actio furti, l. 14. §. 13. & l. 38. D. de furt. Mancipabantur etiam tanquam res mancipi. Caj. *Inst.* 1. 6. 3. Bynkersh. de jure occidendi liberos 1. p. 145. Immo durior quodammodo apud Romanos erat libero- rum, quam ipsorum servorum, conditio: certe non multo tolerabilior, ut facientur Liban. *Declam.* 37. Seneca *Contr.* 3. 9. & 18. Lactant. *Divin. instit.* 4. 3. Servius ad Virgil. *Aeneid.* 11. v. 143. unde & *servire patri* dicuntur liberi. Lactant. *Div. instit.* 4. 3. Ger. Noode *Probab.* 2. 9. p. 64. Quae omnia satis evincunt, liberos ratione aliorum hominum fuisse personas; ratione civitatis *cives*, ac ratione patris *res*, aequae ac servus. Vid. *Elem. Jur. Civ. secund. ord. instit.* §. 135. seq.

§. 2. Auctorem hujus juris esse Romulum, testis locupletissimus est Dionys. Halic. 2. p. 98. & hinc ipse Papinianus apud auctorem collat. leg. Mos. & Rom. Tit. 4. 8. ejus potestatis originem refert ad legem regiam. Nec obstat, quod Ulpianus patriam potestatem moximus receptam dicit, lib. 8. D. de his qui sunt sui vel alieni jur. Respicit enim eo ipso ad 12. tabulas, in quas illud jus receptum, non tanquam lex regia, (leges enim regiae omnes statim ab ejectione Tarquinio Superbo exoleverant, lib. 2. §. 3. D. de orig. jur.) sed tanquam mos vetus. Non ferebat scilicet insigne illud odium, quo Romani regium nomen prolequebantur, ut quidquam legibus acceptum ferre vel- lent, Schulziag. ad collat. leg. Mos. & Rom. 4. 8. p. 749. seq.

§. 3. Primo ergo patria potestas non secus, ac do-

minorum, e Romuli instituto erat perpetua, durabatque per omnem patris vitam, nec quisquam liberorum, vivo & invito parente, sui juris fiebat, etiam si tractaret rempublicam, magistratus gereret, summamque studii erga patriam laudem esset comericus. Dionys. Hal. 2. §. 96. Attamen hoc jus patriæ potestatis cedebat dignitati, immo interquiescebat tantisper, & connivebat, uti docet Gell. Noth. Att. II. 2. Quo etiam referendæ l. 13. §. 5. & l. 14. pr. D. ad Sc. Trebell. quas egregie illustrat V. A. Cornel. van. Bynkersh. Obs. l. 18.

§. 4. Deinde huic patris imperio non solum filii & filiae, sed & illorum liberi & nepotes suberant, quamvis filii essent milites l. 7. C. h. s. Eam vero potestatem non uterque partes habet, sed solus pater, ideo *familie princeps* vocatus ab Ulpiano *Fragm.* 4. 1. quo defuncto demum liberi sui juris esse ceperunt.

§. 5. Denique jura ipsa, quæ illa patria majestas complectebatur, plane erant singularia. Et I. quidem huc pertinet Jus VITÆ ET NECIS. Licebat enim patri filium, tamquam rem suam, non solum exponere (f), in carcerem detrudere, flagris ex-

(f) De patris expositione & necē apud veteres traditissimus existat commentarius Gerardi Noodtii, quem *Julium Paulum* ipse inscripsit. Nos inde hujus immanis consuetudinis historiam quasi per Indicem, dabimus. Ex Romuli lege non licebat exponere masculos, nec ex sequiore sexu filias primigenias, nisi ex quinque vicinorum sententia monstruosi, debiles, aut insignes ad deformitatem essent judicati. Dionys. Halic. *Ant. Rom.* 2. p. 88. Quæ Romuli lex etiam in 12. tabulas cum aliis migravit. Cic. *de legib.* 3. 8. At utraque lex adeo sensim exolevit, ut etiam sub Imperatoribus nihil esset ea expositione frequentius. Suet. *Octav.* 36. *Calig.* 5. Tacit. *Hist.* 5. 5. Tertull. *ad nation.* 1. 15. Idque nec SC. *Juniano* nec altero, quod sub Hadriano prodit, mutatum fuisse, docet Ger. Noodt. *Jul. Paul.* 3. p. 370. qui etiam *cap.* 4. 5. 6. *conservat*, sub Diocletiano adhuc & Maximiano, immo &

dere, vinculum ablegare ad operas rusticas, sed & quovis supplicio, si meruisset, necare. Dion. Gal. 2. p. 96. 97. *Simplic. Comment. ad Epictet. Enchir.* 37. l. 11. *D. de liberis & postum. hered.* Unde mirum est, Libanium *Decl.* 21. hunc veteris juris rigorem benigniore interpretatione emollire, partibusque tantum concedere τὴν ἀναλόγην τῶν παλαιῶν, *comminationem mortis*. Aliud enim docent tot exempla, ex quibus patet, patres domi, adhibitis in consilium necessariis, virisque principibus, liberorum causas cognovisse (g), iisque pro rei gravitate poenas & supplicia inflixisse. Val. Max. V. 2. Sen. *de Clem.* 1. 15. Hunc in modum a patribus necari dicuntur Cassius, Val. Max. l. c. (quavis id argumentis solidis in dubium vocet Dionys. Halic. *Ant. Rom. lib.* 8.) Fabii Eburni filius, apud Quinctil. *Declamat.* 3. Scaurus apud Val. Max. *ibid.* Fulvius, apud Sallust. *de bello Catill.* 39. Titius vero Arrius eodem jure filium exilio damnavit, apud Sen. l. c.

§. 6. Eadem patria potestas complectebatur II. *inter VENUNDANDI FILIOS*. Si enim prima vice venditus in servitutem filius, manumissione libertatem recuperasset, iterum vendi poterat a patre. Iterum ma-

F 5

nu-

sub Constantino licuisse infantes exponere: primosque eam truculentiam inhibuisse Valentianum, Valentem & Gratianum, l. 2. *C. de Infant. expost.* Sed huic sententiae intercessit Vir illustr. Corn. van. Bynkershoek in libello *de jur. occid. liberos*, ubi citius hoc cacoethes legibus vetitum statuit, quamque multo post sententiam suam tueretur laudatus Noodtius singulari Epist. ea de re nuper edita: sequuntur sunt Bynkershoekii *Curæ secunda*, id est, notæ, & stricturæ ad illam amicam Noodtii *Responsionem*. Rem conficere videtur locus Tertull. *ad Nation.* 1. 15.

(g) Hinc pater adpellatur *judeo domesticus* apud Senec. *Controv.* 2. 3. *domesticus magistratus* apud Senec. *de benef.* 3. 11. *ensor filii* apud Suet. *Claud.* 16.

numissus, dentio in potestatem patris recidebat, vendique adeo poterat tertium. Sed impetrata tertium libertate, et patria demum potestate exhibat. Dionys. Halic. 2. p. 97. *Simplie. Comment. ad Epictet. Enchirid.* 37. Et quamvis Jac. Rævard. *ad 12. Tab.* 3. Alexander *ad Cati Inst.* 1. 6. 3. p. m. 56. & Jac. Gothofr. *ad LL.* 12. *Tab.* 4. p. 202. erroris arguant Dionysium, eamque Romuli legem de imaginaria illa trina venditione, quæ in manumissione observabatur, intelligendam arbitrentur; hos ipsos tamen in eo fugit ratio. Ritus enim ille imaginariæ venditionis fuit legis actio. Legis vero actiones demum e 12. Tabulis natæ sunt. Iphis quoque Alexandri & Gothofredi argumentis abunde satisfactum a Theod. Marcil. *Interp.* 12. *Tab. cap.* 25. Ant. Schulting. *ad Ulp. Frag.* 10. 1. p. 592. Bynkersh. *de jure rec. lib.* 6. p. 177. & Cel. Thomasio *Diss. de usu pract. Tit. Inst. de patr. pot.* 1. Ceterum ea lex Romuli primum a Numa paululum restricta est, negatumque patribus jus vendendi filios illos, quibus uxores ducere permisissent. Dionys. Halic. 2. p. 98. Postea in eas ipsas 12. tabulas migravit, ubi his fere verbis legebatur: ENDO LIBERIS JUSTIS JUS VITÆ NECIS VENUNDANDIQUE POTESTAS EI ESTO. SI PATER FILIUM TER VENUNDUIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO; Ulp. *Frag.* 10. 1. Jac. Gothofr. in *quest. font. jur. civ. de LL.* 12. *Tab.* 4.

§. 7. Denique & III. JUS ADQUIRENDI per liberos patria potestate continebatur. Sex. Empir. *Pyrrh. hyp.* 3. 24. *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad instar servorum esse voluerunt, neque suorum bonorum ipsos esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo, quo mancipia solent.* Sed de hoc jure infra *ad Lib.* 2. *Tit.* 9. dicemus.

§. 8. In his omnibus vero sensim nonnulla mutata sunt cultioribus reipubl. temporibus, maxime quam ista domestica majestas statui monarchico sub Imperatoribus parum consentanea videretur. Et primo quidem quod ad jus vitæ & necis attinet, ea mutatio non facta jam ante exactos reges, ut visum Rævardo *ad 12. Tab. cap.* 3. nec tempore Augusti, cen-

credita Franc. Balduino ad leg. Rom. 17. pag. 24. nec denique sub Diocletiani tempora, ut existimant Theod. Marcell. interpretem. leg. 12. Tab. c. 13. vel sub Constantini, uti credidit Giphia. ad l. ult. C. de patr. pot. st. multo minus Valentiniani, Valentis & Gratiani imperio quæ Lipsii epist. ad Belg. 1. 85. sententia est: sed a temporibus Trajani, qui filium male contra pietatem a parente adfectum emancipavit, nec eo defuncto patri bonorum possessionem concessit. L. ult. D. si a parente quis manum. sit. Ejus exemplum deinde sequutus Adrianus patrem, qui filium ob adulterii suspicionem in venatione occiderat, in insulam deportari jussit, quod latronis magis, quam patris jure eum interfecerit, parum memor, patriam potestatem in pietate, non in atrocitate consistere debere, l. 5. D. ad l. Pomp. de parricid. Hinc ab Alexandri Severi temporibus invaluit sensum mos, filios gravius delinquentes offerendi magistratibus, quibus tamen ipsi parentes præscribunt sententiam, in filiis exequendam. lib. 13. §. ultim. D. de re milit. l. 3. C. de patria pot. l. 2. D. ad leg. Corn. de sicar. & l. 11. in fin. D. de lib. & poss. hered. inst. ubi Paulus, eorum temporum jurisconsultus, non licet, inquit, occidere liberos, sed licebat. Denique ne id quidem relictum parentibus, ut filios immorigeros, abdicarent. l. 6. C. de patr. pot. Ergo totum illud jus vitæ & necis quod patribus olim competerat, paulatim restrictum, demum a Constantino M. sanctione penali sublatum l. un. C. de his qui par. vel lib. totumque in magistratus translatum est per constitutionem Valentiniani, l. un. C. de emend. propinqua. Thomasi Diss. de usu præst. cit. insti. de patr. pot. 1. 22. seq. p. 9. seq.

§. 9. Multo minus trinam liberorum venditionem salvam esse possunt Imperatores. Hi enim, (non ut Balduinus putat, libera rep.) id jus parentibus ademerunt. Primus, non Hadrianus, sed ut videtur, Diocletianus, liberos ullo titulo alienari vetuit, l. 1. C. de patrib. qui fil. suos disfrac. Deinde Constantinus parentibus, cum extrema inopia consisterentibus, liberos sanguinolentos

ros (b) tantum vendere permisit, ea tamen lege, ut liceret & patri vendenti, & filio vendito aut cuicumque alii, pretio aut mancipio reddito, ad ingenuitatem provocare. L. 2. C. de patr. qui fil. distrax. Immo ne hac venditione sanguinolentorum esset opus: paullo post idem imperator sanxit, ut inopes parentes alimenta e publico acciperent L. 1. & lib. 2. C. Theod. de aliment. quae inop. parent. e publico petere debent L. 11. tit. 27.

§. 10. In tercio jure acquirendi per liberos quid mutatum sit paulatim, intra suo loco, id est, lib. 2. tit. 9. n. 2. dicemus. Jam addimus, & alia parentum jura sublata, vel imminuta saltim fuisse. Sic sane quum olim & filii filiaeque familias noxae dari possent a patre: id jus iis ademptum esse, docet Justinianus. §. ult. Inst. de nox. all. Quam parum patris arbitrio relictum fuerit in exheredandis liberis, infra ad eum titulum explicabimus. Nec receptum amplius, ut patri filius sit heres necessarius. Quae omnia olim aliter se habuisse, suis locis patebit.

 TI-

(b) Filii sanguinolenti sunt recens nati, & adhuc ab utero rubentes. Eos enim vendi permisit Constantinus ob periculum expositionis. Eufius hoc demonstrat Uben Digress. 2. 5. Solebant enim partus sanguinolenti vel ad Decem in solitarium locum abjici, vel ad loca quaedam populi Romani publica deferri, & talis fuit lactaria columna, de qua Festus p. 303. Lactaria columna in foro alitorio dicta, quod ibi infantes lacte alios deferbant. Conf. Rayard. Conject. 2. 17. p. 31.

TITULUS X.

DE N U P T I I S.

- §. 1. *Diversi nuptiarum ritus.* §. 2. *Conferreatio quid?*
 §. 3. *An ea solis Pontificibus & Flamini- bus pro-*
pria? §. 4. *Ejus effectus, I. Sacrorum communio.*
 §. 5. *II. Liberi patrum & matrum.* §. 6. *III. U-*
xor in manum conveniens, materfamilias in potesta-
te mariti. §. 7. *IV. Bonâ uxoris ad maritum de-*
lata. §. 8. *V. Conjugium ejusmodi sola diffarreatio-*
ne solubile. §. 9. *Conferreatio ritus cur absolverit?*
 §. 10. *Coemptio an a conferreatioe diversa.* §. 11.
Ritus iste coempti. §. 12. *Effectus coemptionis.* §.
 13. *Quo ritu ejusmodi nuptiæ dissolventur?* §. 14. *Usus,*
qualis nuptiarum ritus. §. 15. *Requisita iustarum*
nuptiarum I. pubertas, II. consensus patrum. §. 16.
III. Civitas Romana. §. 17. *IV. Graduum prohibi-*
torum observatio. §. 18. *V. Monogamia.*

Patria potestas acquiritur vel per iustas NUPTIAS
 vel per LEGITIMATIONEM, vel per ADOPTIONEM.
 De nuptiis & legitimatione titulo hoc 10. de ado-
 ptione sequente agitur. Non abs re vero hic titulus
 in Pandectis inscribitur de ritu nuptiarum, videntur-
 que veteres JCI probe intellexisse, quantum inter se
 studiosi juris, ritus illos nuptiarum qui jura diversissi-
 ma producebant, perspectos habere. Hinc procul
 dubio illo titulo de ritibus nuptiarum accurate ege-
 runt. Sed Tribonianus, recepta in pandectis veteri ru-
 brica, rem ipsam omisit, neque ullum titulo isti in-
 seruit fragmentum, quod ad illustrandos illos veteres
 ritus faceret. Thomaf. de usu pract. doct. inst. de nup-
 tiis. 1. I. p. 1. Ergo ex antiquitatibus supplendis
 hiatus; quod jam ante nos fecerunt Bern. Brissoni-
 us libris de ritu nuptiarum & jure connubiorum. Aur.
 & Franc. Hotomani de vetere ritu nuptiarum, &
 qui fere omnium industriam superavit, Thomafius,
 laudata dissertatione.

- §. 1. *Flebant nuptiæ apud Romanos vel ita, ut*
 uxor

uxor CONVENIRENT IN MANUM, & fieret MATERFAMILIAS, vel ut SINE IN MANUM CONVENTIONE dotalia conficerent instrumenta, & non materfamilias, sed MATRONA haberetur. Gell. 18. 6. Prius non sola fiebat CONFARREATIONE & COEMTIONE, sed & USU, ut dicitur tradit Cicero *pro Placco* cap. 34. Itaque tres istos modos distincte recensent Arnob. *adv. gent.* 4. p. 87. Serv. ad *Virg. Georg.* 1. l. 31. Boeth. ad *Cic. Topic.* 3. & e recentioribus Briffontus. & Horomanus, *libris laudatis*. At non desunt, qui confarreationem & coemtionem pro uno eodemque ritu habeant.

S. 2. CONFARREATIO, a Romulo inventa (1), fuit ritus nuptiarum antiquissimus, quo certis verbis & testibus decem praesentibus, & solemniter facto sacrificio, in quo panis quoque ferreus adhibebatur, uxor conveniebat in manum mariti. Dion. Halic. 2. p. 95. Ulp. *Fragm.* 1. 11. 13. 22. 14.

S. 3. Erat vero hic ritus non pontificibus flaminibusque proprius, ut nonnulli recentiorum existimant Boeth. ad *Cic. Topic.* 3. Alex. ab Alex. *Genial. dier.* 2. 5. Dalechamp. ad *Plin. Hist. Nat.* 18. 3. sed civilibus Romanis omnibus communis, quamvis in pontificum & flaminum matrimonii necessarius videretur, ac proinde inter illos diutissime servaretur. Praeterquam enim, quod id discretis verbis testatur Dionys. Halic. l. c. ipso sane loco Taciti *Ann.* 4. 16. quo tamen imprimis nituntur dissentientes, id non obscure firmatur. Nihil enim rari aut inusitati habuisset illa patri-

(1) In dubium id vocat Jac. Ravard. ad 12. Tab. 21. p. 95. ob locum Plinii *Hist. Nat.* 18. 2. in quo usus farris in sacrificiis a Numa demum inventus dicitur. Sed falsum id esse, ex Catonis fragmento patet apud Serv. ad *Virg. Aeneid.* 10. v. 541. qui refert, Latini boves IMMOLATOS, priusquam edentur, profugisse in silvam. Quum vero immolare idem sit, ac mola farsa e sacro confecta inspergere: Serv. ad *Aeneid.* 10. v. 541. Heinl. *epist. ad Balsac.* p. 185. facile patet, jam ante Romuli tempora farris usum in Latii fuisse receptissimum.

erimorum & matrimoniorum inopia, de qua conqueritur Tacitus, si soli flamines ac Pontifices hoc ritu inissent matrimonium.

S. 4. Effecti confarreationis erant, 1. sacrorum communio. Dionys. Hal. 2. p. 95. *ἡ κοινὴ τῶν ἱερῶν*, *ἀλλὰ δὲ καὶ αἱ ἐπεὶ, μὴν μὲν ἐπὶ τῶν ἱερῶν, ἡ μὲν αὖτε ἐπὶ τῶν ἱερῶν*. Mulierem nuptam, quæ juxta leges sacras contenerat cum viro, Rómulus participem esse voluit omnium bonorum & sacrorum. Unde Modestinus l. 1. D. de ritu nupt. Nuptiæ sunt conjunctio maris ac feminae, consortium omnis vite, DIVINI & humani juris communicatio. Scilicet in ipsis veterum ædibus erant Dii Penates cuiusvis familiae proprii, quo ipso differebant a Laribus, quippe qui erant communes omnibus. Illi in cubiculo, porticu atque atrio; hi etiam in compitis, viis, immo & in castris, & navibus colebantur: unde Lares domestici, compitales, militares & marini, Lares item comitio potentes, publici, viales, civitatum, rurales, in marmoribus & apud veteres auctores passim occurrunt. Grutt. *inscr.* p. 78. I. p. 106. 12. & 4. p. 10. 2. Reines. *inscr.* Class. I. 240. 153. & 159. Desid. Herald. ad Tertull. *Apol.* 1. 25. Idem in *Advers.* I. 7. Jo. Meurs. *Aucl. philol. ad libr. de Gloria* 2. Utrisque simulacra dedicata erant, caninis induta pellibus, Plutarch. *qu.* Rom. 51. p. 276. & aræ posita ac soci, res in domo sanctissimæ, a quibus adeo nemo poterat sine ingenti scelere abstrahi. Cic. *pro domo* 1. & *pro Rege Dejot.* (k) Quemadmodum vero ad hæc sacra non nisi illi admittebantur, ad quos aliquando transitura esset sacrorum hæreditas: ita non arctior poterat esse conjunctio, quam qua quis in alterius gentem & sacra transiret. Præterea ejusmodi sacrorum communio rescindi non poterat, nisi auctores fierent Pontifices, nec certior erat spes successionis, quam quæ ex illa sacrorum possessione nascebatur. Et hinc patet ratio, cur

(k) Et hinc etiam lucem accipit l. 1. D. de in *fin. vocando*, de qua infra erit dicendi locus.

in his nuptiis tam necessaria fuerit domum deductio, multis facta solemnibus, quas describit Barn. Briffon. *Ant. l. 18. & de Ritu nupt. p. m. 223.* Fixa enim erant Penatium sacra, ac hereditaria, hinc nemo per confarreationem uxorem accipere poterat, nisi cui esset domus ac lararium, in quo uxor cum eo communibus sacris frueretur.

§. 5. Deinde & id singulare erat confarreationis effectum, 2. quod ex confarreatis parentibus nascerentur *patrimi*, & *matrimi*, quorum magna erat in sacris prerogativa. Tacit. *Hist. 4. 53.* Fest. voce *Flamin.* p. 289. & *patrimus* p. 358. Sunt, qui patrimos & matrimos eos vocant pueros, quorum parentes essent superflites. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Mos.* & *Rom. 16, 2. p. 790. edit. Schulzing.* Sed hi omnino opinione sua falluntur. Quamvis enim & id requireretur in sacris, boni ominis causa, ut recte & Pithæo observatum est: *patrimi* tamen & *matrimi* proprie erant confarreatis parentibus nati. Nec aliter Festus, qui falso plerumque a dissentientibus laudatur.

§. 6. Adhuc id sequebatur effectum, 3. ut uxor, quæ confarreatione in manum convenerat, fieret MATERFAMILIAS, & filie loco haberetur, adeoque esset hæres sua. Dionys. *l. c.* Ulp. *l. c.* Gell. 18. 6. Quæri hic solet, an uxor, per confarreationem liberata patria potestate, in viri potestatem transierit? Affirmat Ant. Hotom. *de ritu nupt. 20. p. 298.* Sed negant alij. Thomasius *Dissert. alleg. 1. p. 22.* Verum licebit hic cum Hotomano facere. Auctores sane omnes fatentur, 1. uxorem convenisse in manum. Manum vero in jure significare potestatem, tralaticium est. Immo 2. Gellius *Noct. Att. 18. 6.* multo disertius uxorem ejusmodi in mancipio fuisse statuit. In mancipio vero esse procul dubio includit potestatem (Ulp. *Frag. 10. rubr.* & ibi Schulzing. & *Tis. 20. 18. 24.*) immo & ipsum dominium juris Quiritium. Bynkersh. *de jure occid. lib. c. 1.* Idemque sibi volunt auctores, quando uxorem marito SERVIRE dicunt. Virg. *Æn. 4. v. 103.*

... *Liceat Phrygia servire marito.*

ad quæ verba videndus Servius; nec non quando mariti

rii ab uxoribus vocantur DOMINI. Serv. ad Virgil.
Æneid. IV.

- - Connubia nostra

Repulit, ac DOMINUM Æneam in regna recepit.

Add. Nonn. Marcell. cap. 4. n. 121. III. Observavi-
mus, confarreatas uxores in sacris mariti fuisse. Sa-
crorum vero communio conjuncta erat cum potestate.
Unde formulæ: in parentum sacris esse constitutum;
in gentem & sacra alicuius transire, sacris paternis
absolvi &c. Vid. Bam. Briffon. de verb. sign. p. 1216.
edit. nostr. Accedit IV. quod Ulpianus in manum
conventionem inter genera capitis diminutionis refert.
Tit. 11. 13. Quomodo vero capite diminuta dici po-
tuisse uxorem, si vel sui juris, vel in patria potestate
mansisset? Nec V. id omittendum, uxores antiquissi-
mis temporibus adsumsisse nomina maritorum, tam-
quam filias. Qui mos etiam sub Imperatoribus, quum
jam obsolevisset confarreationis ritus, mansit. Hinc
in lapidibus occurrunt ANTONIA DRUSI, DOMI-
TIA BIBULI, MESSALINA NERONIS, DOMI-
TIA DOMITIANI, Rupert. Epist. 41. ad Reines.
lap. 156. 235. 237. Gruter. Inscr. p. 584. 11. p. 618.
9. p. 879. 7. (1). Plura exempla dabit V. C. Jac.
Perizon. Dissert. de divina constit. Deut. 25. 5. 6.
Præterea VI. re ipsa potestatem summam in uxores,
non secus ac in filias, exercebant mariti. Quid-
quid acquirebat uxor, marito acquirebat. Omnis
enim, quæ ejus erant, viri fiebant dotis nomi-
ne. Cic. Topic. 4. (m). Jus quoque vitæ & necis
competiisse maritis in uxores adulteras, vinosas, aliis-
que se sceleribus polluentes, notum est ex Dionys.
Hal. II. pag. 96. Gell. II. 23. ex quibus patet ma-
ritos domi suæ tamquam judices de uxorum crimini-
bus

(1) (Quin Reines. Inscr. Cl. 1. inscr. 12. & Cl. 6. inscr.
2. collegit exempla uxorum, tum quæ maritorum nomi-
na adsumserunt, tum quæ paterna retinuerunt, quarum
illæ in manum convenerant, hæ non convenerant.)

(m) Hinc & peculium habebant matres familias, tam-
quam filia & servæ. Vid. Plaut. Casin. 2. 2. 26.

bus cognovisse. Exempla vide apud Plin. *Hist. Nat.* 14. 13. Manlic etiam sub Imperatoribus pristini moris vestigium, teste Sueton. *Tiber.* 35. Tacit. *Ann.* 1. 13. 32. Denique VII. ex insigni loco Calii apud *Parianorum LL. Mos. & Rom. tit.* 16. patet, *foris loco libertis fuisse matrem aut novercam, qua per in manum conventio apud patrem eorum JUS FILLI consequuta sit.* Quare negandum haud videtur, uxores, quae confarreatione in manum venerant, in potestate maritorum fuisse. Ger. Nooet *Probab.* 2. 9. p. 64.

§. 7. Quartum effectum erat, IV. quod maritus bona omnia uxo is nomine dotis acciperet. Cic. *Topic.* 4. & id quidem procul dubio, quia illa erat in marito potestate, cum paullo ante diximus. Unde Terent. *Andr.* 1. 5.

*Te isti virum do amicum, tutorem, patrem;
Bona nostra haec tibi committo, & tua man-
do fidei.
Hanc mihi in manum dat.*

Ex quo facile patet, quoniam sit dotis domini origo, de qua infra *Lib.* 2. *Tit.* 8. dicendum erit pluribus.

§. 8. Quintum effectum erat V. quod connubium ejusmodi dissolvi non posset, nisi DIFFAREATIO-NE, quae, quum teste Festo, voce *diffareatio*, esse genus sacrificii, procul dubio non nisi auctoritate pontificum fiebat, & hinc erat rarissima, & difficillima, in qua teste Plutarcho, (*Quaest. Rom.* p. 276.) multa tristitia ac abominanda fieri solebant. Quare prius t. ip. temporibus existisse negant divortii exemplum usque ad annum V. C. DXX. Dionys. II. p. 96. Plut. in *Romul.* p. 39. & in *Numa* p. 77. Valer. Max. II. 1. Gell. 4. 3.

§. 9. Enimvero hic ritus confarreationis ob incuriam virorum & feminarum, difficultatesque eximio-
narium, studium item conservandae patriae potestatis impensarum magnitudinem, & maxime denique ob gratissimam divortiorum licentiam, ita sensim obsolevit, ut Tiberii tempore non amplius reperiri possent tres flaminei candidati, confarreatis procreari parentibus. Tacit. *Annal.* 4. 16.

§. 10. Dintius paulo viguit secundus nuptiarum ritus, videlicet COEMTIO (a). Et sane videtur coemtio & in confarreatione fuisse adhibita, tanquam ritus accessorius. At posticulis temporibus Romani, neglecto primario confarreationis ritu, solum accessorium, id est, coemtionem, retinuerunt, & inde factum, ut multis secundus hic modus ab illo primo non videatur discrepare. Cetero certe pro Placco 34. modos recensens, quibus in manum conveniatur, confarreationis plane non meminit, sed coemtionis & usus, eam haud omitturus, si reipsa eo tempore inter confarreationem & coemtionem quædam fuisset differentia.

§. 11. Fiebat COEMTIO non solum a sponso, sed & a sponsa. De illo marmor vetustum luculenter testatur, quod ita se habet: PUBL. CLAUD. QUÆST. ÆR. ANTONINAM VOLUMINAM VIRGINEM VOLUNT. AUSPIC. A PARENTIBUS SUIS COEMT. ET. FAC. 4. IN DOM. DUXIT. De hac Nonius de propriet. form. 12. 50. ita refert: Veteri lege Romana asses tres ad maritum veniens solebat adferre, atque unum, quem in manu tenebat, tanquam emendi causa, marito dare; alterum, quem in pede habebat, in foco Larium familiare ponere; tertium, in accipere quem condiderat, compito vicinali salere resonare (b). Primo ergo assis fiebat coem-

(a) Immo sollemnis hic ritus fuit gentibus tantum non omnibus. De Hebræis vid. Gen. 31. 14. 34. 12. 1. Samuel. 18. 24. De Græcis Eustipid. in Medea v. 232. Aristot. Polit. 2. 8. De Germania Tacit. de mor. Germ. 18. Conferri meretur Gundl. diss. de coemt. ux. 9. cap. 1.

(b) Quid sit in compito vicinali resonare, paulo obscurius videtur. Sed salva res est. In compitis etiam erant ædicule Laribus sacre. Ovid. Fast. 2. v. 616.

- - qui compita servant

Et vigilans nostra semper in arce Laris.

Conf. Suet. Aug. 21. Loco resonare, lego resignare, & sensus erit plaustrum sponsam tertium assis, quem in

fac-

tio viri more Quiritium, id est, per aes & libram, adhibitis quibusdam verbis solemnibus. Serv. ad Virg. *Aeneid.* 4. v. 211. Petr. Fab. ad l. 16. de Reg. Jur. p. 97. seq. Secundo uxor sibi veluti coequebat Lares & Deos penates, ut sacrorum fieret particeps. Tercio sibi veluti aditum patefaciebat in mariti domum. Nam sponsa domum deducenda in horto aliquandiu commorabatur, donec diruta maceria in domum mariti transiret. Et hanc maceriam Nonius vocat *compitum vicinale*, seu post Perrenon. *Animadvers.* 1. 6. docuit Gundling. *ibid.* 1. 14. qui etiam huc referant responsum Cervidii Scaevolae l. 66. §. 1. D. de donat. inter vir. & uxor. & verba Terentii *Adelph.* 5. 7. *Atque hanc in horto maceriam jube dirui. Quantum potest: huc transfer, unam fac domum. Traduce & matrem, & familiam omnem ad nos.* Ceterum quoniam fuerint illa verba coemtionis sollemnia, non constat. Necessaria ea fuisse, docet Cicero de *Orat.* 1. §6. sed qualia fuerint, non commemorat. Boethius ad *Cic. Topic.* 3. ait, quæsiuisse virum, an mulier sibi materfamilias esse vellet? hanc respondisse, se velle (p). Eodem modo & interrogasse materfamilias, & respondisse virum. Quæ si recte se habent, coemtio illa procul dubio interveniente stipulatione facta est. Sed hæc forte Boethius sine auctore. Cicero pro *Muræna* 12. ait, mulieres in solemnibus istis verbis *Cajus* esse vocatas. Et hinc procul dubio ad istam formulam respicit: **UBI TU CAJUS, IBI EGO CAJA**, cujus meminit Plutarchus *Quæst. Rom.* p. 620.

§. 12. Effecta coemtionis, (nisi quod ex his nuptiis non nascerentur patrimi & matrimi,) erant eadem, quæ confarreationis. Nam & hoc modo in maritum

sacripitio considerat, ante Lares compitales resignare, & ibi deponere sueville.

(p) Hæc quidem vera sunt, sed dubito, an hæc verba ad coemtionem uxorum pertinuerint. Potius analogia suadet, ut existimemus, formulam fuisse. **HANC EGO MULIEREM MEAM ESSE AJO.** Ea enim erat sollemnis formula in omnibus emancipationibus).

nam conveniebant uxores, & MATRES FAMILIAS vocabantur. Huber. *Digress. Part. 2. l. 17. p. 528.* Thomaf. *diss. de usu præst. doct. Inst. de nup. l. 17. p. 26. 28.* Unde simul ratio reddi poterit, cur concubina apud Gruterum *Inscr. p. 530. 21.* vocetur UXOR GRATUITA, utpote quæ coemta non esset, nec aqua aut igne accepta.

§. 13. Quemadmodum vero nuptiæ consarreationis ritu contractæ dissarreatione; ita factæ per coemptionem remanicipatione dissolvebantur, ceu ex Fello erudite probat Ravardus *ad leg. 12. Tab. p. 98.*

§. 14. Tertius modus contrahendi matrimonium erat USUS; qui in eo consistit, quod sine consarreatione & coemptione maritus uxorem usucaperet. Si enim hæc auctore tutore cum viro consueverat annum unum, nec ante finem anni usurpatum iverat, id est, tribus noctibus a viro non abstinerat, videbatur tunc usucapta & possessione quaesita, Gell. 3. 2. Quemadmodum itaque usucapio est modus acquirendi dominium juris Quiritium; ita dubitari nequit, quin & usu uxor convenerit in manum & veluti in dominium Quiritarium mariti, vel ejusdem potestatem redacta sit. Cic. *pro Flacc. cap. 34.* Petr. Pith. *ad Pariat. LL. Mos. & Rom. tit. 16.* Si itaque uxor nollet in manum convenire: instrumenta quidem dotalia conficiebantur, & domum deducebatur, sed dabat illa operam, ut saltem tres noctes a marito abesset. Sic enim per usucapionem interrompebatur singulis annis usucapio, adeoque uxor vel in potestate patris, vel in tutela agnatorum manebat, sine quorum auctoritate in manum convenire non poterat. Cic. *pro Flacc. ibid.* Contracto sine uno horum rituum matrimonio, uxor non conveniebat in manum mariti, neque adeo fiebat materfamilias, sed MATRONA. Gell. 18. 6. Et hinc neque succedebat ab intestato marito, neque hic uxoris bona omnia dotis nomine accipiebat. Vocabatur tamen uterque conjux ad honorum possessionem edito: UNDE VIR ET UXOR.

§. 15. Requisita justarum nuptiarum præter 1. *puberstatem & viri potentiam*, de cujus examine ad lib. 1. Tit. 22. dicemus, erant 2. *consensus patrum*, quorum

rum in potestate erant ipsi. Quamvis enim pater filiam elocatum revocare, nuptiasque rite contractas solvere non posset: (ceu ex Plutarchi *Numa*, Dionysio Halicarnasense, Paulli *Sent.* 2. 19. Ulpiani *l. 1. §. ult. de liberis exhibendis* accurate demonstrat Thomas. *de usu pract. doct. Inst. de nup.* 1. 13. p. 48. 49.) poterat tamen id facere, si filiam eo invito cuidam nupisset, ceu contra Rævardum *Par.* 6. 16. Cujac. *Obs.* 3. 5. idem demonstrat Thomasius *l. c.* si in filia patria potestate live per emancipationem, live patris mortem exisset, sub perpetua debebat tutela, adeoque & tutorum auctoritas adhibenda erat. Cicero *pro Flacco* 35. Auctoritatem vero & expressam esse, & precedere nuptias debuisse, æque ac iustum, notum est ex *SCris*. Nec obstat *l. 25. §. 4. D. de adq. hered.* quam accurate explicavimus & a Jac. Gothofredi correctione vindicavimus in *Elem. jur. civ.* §. 250. §. 16. Requirebatur etiam III. ut uterque contrahentium esset & liberi, & *chris Romanus*. Inter servos enim & servas liberosque & servas non connubium erat, sed *CONTUBERNIUM*. Cum Latino etiam vel Latina, peregrino vel peregrina, non erant iustæ nuptiæ, nisi concessum esset (9). Ulp. *Frag.* 5. 4. & 5. Paull. *Sent.* 2. 19. 6. Unde notum, quantum invidiæ Antonio nuptiæ cum Cleopatra constaverint. Sed post constitutionem Antonini Caracallæ promiscua fuere inter gentes connubia, & ita intelligendus Prudent. *adv. Symmach.* 2. v. 612.

Di-

(9) Concedebat olim ejusmodi nuptiis populus, lege singulari, ut docent exempla apud Livium *Hist.* 38. 36. 43. 3. Postea imperatores talia dabant privilegia. Exempla hinc inde in marmoribus sunt, apud Gruter. *p. 773. 2. 574. 575.* 1. Jac. Spond. *Miscell. erud. Antiq.* p. 244. ubi militibus, QUI PEREGRINÆ CONDITIONIS PROBATI ERANT, datur *CONNUBIUM CUM UXORIBUS*, QUAS IUM HABUISSENT. Conf. Ez. Spanhem. *Or. Rom.* 2. 11. De reliquis prohibitionibus dicemus infra, ubi de jure *Quiritium & civitatis in Adpendice* agemus.

*Disantes regione plage, divisaque ponto
Littora conveniant, nunc per vadimonia ad unum.
Et commune forum: nunc per commercia & artes
Ad catum celebrem: nunc per gentia pulcra
Externi ad Jus CONVERII. Nam sanguine misto
Texitur alterius ex gentibus una propago.
Et Rutilius Numatianus Itiner. v. 63. seq.
Fecisti patriam diversis gentibus unam,
Profuit iniussis, te dominante, capi.
Dumque offers villis propriis CONSORTIA, juris,
Urbem fecisti, qui prius orbis erat.*

§. 17. Accedit IV. consideratio graduum cognationis, tanquam quartum iustarum nuptiarum requisitum. Quæ graduum (r) prohibitio quo usque extendatur, JCI ostendunt, & maxime illustr. Thomaf. *diff. alleg. l. 18. seq. p. 59. seq.*

§. 18. Denique V. *polygamia* erat apud Romanos prohibita, quam lege stabilire, auctore, ut putabatur Cæsare, conabatur Helius Crocina, Tribunus plebis: sed ea lex ne promulgata quidem, nudum perlata fuit. Sueton. *Jul. 51.* Primus Romanorum Antonius, quod antea inauditum, duas in matrimonio uxores habuit teste Plutarcho *in vit. Anton. p. 957.* Postea & Valentinianus senior lege sanxerat, ut liceret cuivis viro duas uxores ducere. Socrat. *Hist. Eccl. 4. 30.* Niceph. *Hist. Eccl. 2. 33.* (Add. Tillemont. *Hist. Imper. Tom. 5. part. 1. p. 345.*). Sed nec ea quidem constitutio amolientiæ facti proprii turpitudini inservitura, valuit apud posteros. Briffon. *de jur. connub. p. 292.*

(r) Graduum equidem computationem ad solam doctrinam de successione pertinere, putant. Vid. illustris Thomaf. *l. c. p. 55.* sed & veteres JCI gradus numerarunt in doctrina de nuptiis. Exemplum Ulpiani est in *Collat. Leg. Mos. & Rom. 6. 2.*

APPENDIX HUIUS TITULI

De Legitimatione.

ALter modus constituendi patriam potestatem est LEGITIMATIO, de qua quum Imperator tantum §. 13. b. i. aliqua commemoret, licebit & nobis eam doctrinam huic titulo tamquam appendicem subnectere.

§. 19. Liberi ex iustis nuptiis nati, in patria erant potestate, & hinc vocabantur LEGITIMI. Nec minus adoptivi in adoptantis potestatem redigebantur. Reliqui omnes ILLEGITIMI dicebantur, & a priscis Romanis duabus litteris SP. signari solebant, quia erant *sine patre filii*. Plutarch. *Quaest. Rom. pag. 316. Cal. Inst. l. 4. §. 41. Ulpian. Fragm. 4. 2. p. 57. Conf. tamen Aegid. Menag. Amon. jur. civil. 39. p. 358. Exemplum elegans hujus moris existat apud Gruter. Inscript. p. 434. 4.*

C. MAMERCIO. S. P. F.

JANUARIO. Q. ED. PRÆT. HVIR. Q. ET.

P. PACCIVS JANUARIUS FILIO. NATURALI. ET MAMERCIA. GRATTE.

MATER. INFELICISS. FILIO. ET COGNATE. PISSE-
MIS. FECERUNT.

Hinc enim C. Mamercius Januarius, Paccii Januarii non spurius, sed filius naturalis, & in dignitate constitutus adpellatur, S. P. F. est, *sine patre filius*. Quod monumentum plane egregium accurate excelsimus in *Comm. ad L. Jul. & Pap. lib. 2. c. 4. p. 169. sequ.* Aliud ejusdem generis exemplum est apud *Rein. Inscr. Class. 9. 4.* Postea vulgo quæriti spurii dici coeperunt.

§. 20. Erant illegitimi quatuor generum. Alii enim NATURALES ex concubina vel vidua aut virgine stuprata; alii SPURII ex meretrice; alii ex ADULTERA; alii denique ex INCESTUOSIS amplexibus fuerant nati. Franc. Hotoman. *de spur. & legit. 2. p. 474.*

§. 21. Nulli horum erant infames, aut levis tamen notæ macula spurios adspergebat vulgus, multo-
que

que
mis
Quæst
omni
Jac. C
practi
& ex
Mone
in col
vir Q
men a
te era
Hoto
§. 2
set leg
triam
fierent
gitimo
Att. C

(f) U
contra
dit Car.
quid de
Cleopat
Cass. L.
far. obj
Barro
172, 3
tum in
cognome
te Janu
Ita Man
cia Crap
milia ex
adjuvum
p. 170.
sule pat
Hein.

que magis adulteros & incestuosos, ultim postre-
mis temporibus reip. Vid. Zen h. Hub. *Caf. enucl.*
Quest. 3. §. 8. Naturales participes quidem erant
omnium iurium, honorumque capaces, seu contra
Jac. Gothofredum luculenter ostendit Thomaf. *de usis*
pract. doctrinae Inst. de legitimis, 1. 3. p. 3. *sequ.*
& ex inscriptione paullo ante addata patet, in qua C.
Mamercius Januarius, quamvis S. P. FILIUS, tamen
in colonia sua *Questor, Adilis, Prator, & Duum-*
vir Quinquennalis iterum fuisse dicitur: iuribus ta-
men agnationis (f) carebant, neque in patris potesta-
te erant, tanquam legitimo parente destituti. Franc.
Hotom. l. c. 3. Strauch. *Exercit. 4. 3.*

§. 22. Quum ergo vetere jure Romano nulla ef-
set legis actio prodita, qua illegitimi liberi in pa-
triam potestatem redacti, iurium istorum agnationis
fierent participes, nisi adrogatio, in qua ipsos ille-
gitimos auctores fieri oportebat. Herald. *Obs. ad jus*
Att. & Rom. VI. 10. saeculo denum quarto inventa
est

(f) Unde nec gentile patris nomen ferebant spurii, ut
contra sententiam Robertelli *Emend. 1. 10.* recte osten-
dit Car. Sigon. *Emendat. 2. 7.* Sane tanquam singulare
quid de Cesare refert Sueton. *Jul. 32.* quod natum e
Cleopatra filium appellat nomine suo *passus sit.* Et Dio
Cass. l. p. 419. addit, inter alia, quae Octavianus Ce-
sar. objecerit Antonio, etiam hoc fuisse maxime *C. C.*
Caesaris *genus* *revelasset.* Interim quamvis aliquando
cognomen patris adoptarant filii naturales, ut paullo an-
te *Januarius*, nomen tamen gentile a matre mutuabantur.
Ita Mamercius Januarius dictus a nomine matris Mamer-
cia Craptae, & a cognomine patris P. Pacli Januarii, Si-
milis exempla ex Grut. *Inscript. p. 641. 9. & p. 684.*
adduximus in *Commentar. * ad L. Jul. & Pap. l. 2. c. 4.*
p. 170. *sequ.* Ad spurios autem haec non pertinere, vel
inde patet, quod eorum incertus est Pater.

Hein. *Antiq. Rom. T. I.*

G

est LEGITIMATIO (1). Quod tamen beneficium non ad omnes in universum spurios, sed natos tantum & concubinis pertinebat. Huber. *Prælect. ad Inst. h. t. p. 28.*

§. 23. Et primus quidem Constantinus M. Imperator invenit legitimatorem I. PER SUSEQUENS MATRIMONIUM. Meminit ejus constitutionis Zeno Imp. l. 4. c. de natur. l. & Justinianus Nov. 89. princ. Sed quum ipsa tulerit ætatem, obscura nobis est legislatoris sententia. Id saltem certum, non voluisse Constantinum M. constitutionem suam ad eos, qui in posterum ex concubinis nascituri essent, porrigi, sed eum ante illam constitutionem natis duntaxat id beneficium indulgisse, non alio consilio, quam ut parentes, in concubinato viventes, hoc privilegio pelliceret ad justum ineundum matrimonium, adeoque his cuniculis concubinatum subrueret. Vid. Des. Herald. *Rev. Quæstid. l. 4. 2. & quæ nos differimus in Comm. ad L. Jul. & Pap. l. 2. c. 5. p. 173. seq.*

§. 24. Deinde & Theodosius junior addit legitimatorem II. PER OBATIONEM CURIE, l. 3. 4. c. de nat. lib. Quum enim adeo omnes abhorrerent a decurionum munere, ut jam Trajani temporibus multi invitati fierent decuriones, Plin. *Epist. 10. 114.* & sæpe Christiani poenæ loco curiis addicerentur, Barn. *Britton. Antiq. Select. 4. 18. 2c* proinde augumentibus decurionibus, curiæ poenæ exhaustæ essent: Jac. Gothofr. *ad Tit. C. Theod. de decur.* privilegio adjiciendi videbantur homines ad id munus eo lubentius suscipiendum. Hinc constitutione cautum, ut, si quis curiæ offerret filium vel filiam naturalem, ita ut ille in ordinem decurionum aliquando recipi

(1) Non ergo legitimatio est actus legitimus, ut recte ostendit Ulr. Huber, *Digest. 2. 121* Nec ante Constantinum Romæ recepta, quamvis viri docti id colligant ex l. ult. D. de adapt. & l. 57. §. 1. D. de rit. nupt. Nam ut prior lex, vel ipsa teste rubrica, de adrogatione loquitur, ita posterior erat legis solutio, vel privilegium, quod ad exemplum non traheretur.

se pateretur, hæc decurioni nuberet: eo ipso illi non amplius naturales, sed legitimati haberentur. Interim soli patri hi fiebant liberi, non agnatis reliquis agnati *l. 29. C. de natur. lib.* In causam tanti decurionatus odii inquiri Thomasi. *diff. alleg. l. 3. p. 21. seq.* ubi solide ostendit, homines voluptate, ambitione & avaritia in transversum actos, dignitatibus aulicis, militiaeque palatiae & ordinibus sacris, quam muneribus ejusmodi laboriosis, & ob onera curiarum, sumtusque, in spectacula impendendos, non admodum pinguibus, inhiare maluisse. Sed prior ratio reddi potest, ab ipsa curialium conditione deprompta. Non enim putandum est, curiae oblatos confectum factos esse decuriones. Sed curiae adscribebantur, eique serviebant periculo suarum facultatum, *l. 4. C. de nat. lib. l. 50. l. 55. l. 64. C. de decur.* Hinc nec militiae nomen dare, nec ruri extra municipium vivere poterant, curiae quippe, tamquam glebae adscripti, *l. 17. C. eod. l. un. C. si curial. relit. civ.* Quae omnia luculenter ostendit V. C. Em. Merill. *obs. 7. 26. p. 109.* Quum itaque curiae oblatis quodammodo essent adscriptitiae conditionis, nec alterius iis esset spes honoris, quam decurionatus sane parum lucrosi: non profecto mirandum, tam paucis salivam movisse splendidam illam curialium miseriam, ut & liberi illegitimi privilegio essent adliciendi ad suscipiendum aliquando decurionatum.

§. 25. Sequentes Imperatores duo ista legitimatio- nis genera aliquamdiu retinuerunt, variisque ea legibus explicarunt. Sic Zeno Imperator sanxit, ut si pater, nulla legitima sobole alia superstitite, concubinam uxorem duxerit, liberi utriusque sexus statim post nuptias, in patria potestate essent, & sive soli, sive cum fratribus postea natis patri ex testamento, vel ab intestato, succederent. Attamen eam constitutionem ipse quoque, exemplo Constantini, valere tantum voluit ratione liberorum ante hanc legem ex concubinis ingenuis natorum; eos vero, qui postea ex concubinato prodituri essent, tanti beneficii non esse participes, *lib. 5. C. de natur. lib.* Sed &

Anastasio cum omnibus etiam postea nateis hunc beneficium communicavit, l. 6. C. eod. Id vero restrictum Justinus Imp. l. 7. C. eod. posteaque suo more iterum latius porrexit Justinianus, l. 10. & 11. C. eod. Conf. §. 2. Inst. de hered. quæ ab intest. Novell. 12. 4. 18. 11. 74. Quamvis vero his fere omnibus locis Justinianus exigat instrumenta dotalia vel nuptialia: ea tamen non ad substantiam hujus legitimisationis pertinere, sed pro eorum temporum conditione tantum signum fuisse legitimi contubii, jam alio loco ostendimus, & pridem demonstravit Cujac. *Observ. Lib. 13. Cap. 4.*

§. 26. Eodem modo & alterum legitimandi modum per oblationem curiæ, variis constitutionibus illustrarunt Imperatores, c. g. Leo & Anthemius, l. 4. C. de natur. lib. & Justinianus l. 9. C. eod. Nov. 89. c. 11. seq.

§. 27. Accessit tertius modus legitimandi III. PER ADROGATIONEM, ab Anastasio inventus l. 6. C. de nat. lib. Quam enim naturales liberi non essent in patria potestate; sed sui juris; poterant profecto a parente naturali adrogari, l. ult. D. de adopt. Facta vero ea adrogatione legitimi censebantur. Sed eum modum non sine ratione sustulit Justinus, l. 7. C. de nat. lib. adprobante id Justiniano. Nov. 79. 7. Nov. 74. 3.

§. 28. Denique Justinianus adjecit IV. legitimisationem PER RESCRIPTUM PRINCIPIS, Nov. 89. 7. 74. 2. ac postremo legitimisationem. V. PER TESTAMENTUM Nov. 74. 2. 1. 89. 10. Qua ipsa tamen totum inventum legitimisationis eum destruxisse, observat Thomafius de usu pract. doctr. de legitim. R. 11. p. 44.

TITULUS XI.

De adoptionibus.

- §. 1. Adoptionis Romæ tam frequentis causa prima.
 §. 2. Causa secunda, §. 3. Causa tertia, §. 4. Adoptio quatuorplex? §. 5. Adrogatio quid? §. 6. Cur ea

ea peracta in Comitibus curiatis? §. 7. Cur auctoritate pontificum fuerit opus? §. 8. In quid inquisitiones pontifices? §. 9. Quaestiones patri & filio propositae, §. 10. Rogatio ad populum lata, §. 11. Effecta adrogationis, §. 12. Cur quidam nec adrogare, nec adrogari potuerint? §. 13. Opamdu vetus iste adrogandi ritus obtinuerit? §. 14. Adoptio strictius dicta cur & quando inventa? §. 15. Adoptandi ritus per as & libram, §. 16. Qui potuerint adoptari? §. 17. Adrogatio per Rescriptum principis, §. 18. Adoptio per testamentum, §. 19. Adoptivi olim in potestatem & gentem alienam transibant, §. 20. Justiniani mutatio.

Tertius modus constituendi patriam potestatem erat **ADOPTIO**, quae, quum fuerit actio legis, certis formulis, ac solemnitatibus peragenda, genuina ejus ratio ex antiquitatibus perperenda erit.

§. 1. Cur inventa a Romanis sit **ADOPTIO**, & cur ea Romae frequentius, quam usquam terrarum, sit usurpata, paullo altius est reperendum, quum alias universa hujus instituti ratio satis intelligi noqueat. Observavimus jam supra (*Lib. I. Tit. 10. §. 4.*), Romanas familias habuisse sua sacra privata, suos focos, & aras domesticas, suas porro serias, de quibus conferri merentur Macrobius *Saturn.* 1. 16. Jac. Guther. *de jure Pontif.* 2. 5. Vinc. Gravina *ad 12. Tab. n. 76. p. 416. seq.* De iis sacris quum esset lege decemviriali constitutum: **SACRA PRIVATA PERPETUO MANENTO**: omnia sane agebant Romani, ne sacra illa gentilitia interirent (*u*). Quare Clodium etiam hoc nomine graviter reprehendit.

(*) Aliquando tamen id agebant, ut sacra privata interirentur, eamque in re JCI invenerant senes sacra coemētes. Excogitaverant enim eam rationem, ut haeres senibus venderet ea bona, quae qui haberent, sacris adstringerentur, venditione imaginaria per as & libram addita stipulatione, vel fiducia, ut senes illi bona venditori vel heredi non ut hereditatem, sed ut res singulares,

hendit Cicero, *pro Domo* 12. quod effecerit, ne *sacra Clodia gentis* interirent. Hinc, si qui ex iustis uxoribus liberos haud sustulissent, ii adoptabant extraneos, qui tunc in *sacra & gentem* transire dicebantur. Brissou. *de verb. signif.* (p. 1216. edit. nostr.) *Conf. Vopisc. Valer.* 14.

§. 2. Deinde altera accessit ratio, poenae nimirum orbitatis, praeiunctaque *ne nuptialia* proposita, qualia & ante legem Papiam Poppam in libera republica fuisse, patet ex Dione Cass. 56. p. 576. Ne ergo parentes *decederent*, aut orbi, vel praemiis istis exciderent, vel poenas darent; alios adoptabant, idque iam sua aetate reprehendit P. Scipio, censor, in oratione apud Gell. Noct. Att. 5. 19. Quin adeo fraudulentè postea hac in re egerunt Romani, ut quum per legem Papiam trium liberorum parentes reliquis in bonorum petitione praerentur, ii, quibus iste liberorum numerus deceret, per adoptionem sibi eos quærerent liberos, eosdemque deinde, ne oneri essent, ubi honoribus potiti erant, statim emanciparent. Unde, condito denique SCto cautum est, ne *simulata adoptio in ulla parte numeris iuraret*. Tacit. *Annal.* 15. 19. Ulpian. l. 2. §. 2. D. de vac. & excusat. numerum. Add. *Comment. nostr. ad L. Jul. & Pap. lib. II. Cap. 7. p. 201. seqq.*

§. 3.

Tacris liberas, redderent. Rem ex loco obsecro Cic. *pro Mur.* cap. 12. explicavit & in lucem protraxit V. C. Jo. Fr. Gronov. *de pecun. vet.* 4. 7. quem deinde sequutus Jo. Ge. Grævius Not. ad Cic. l. 2. uterque monuit, perperam cum his senibus ad interimenda sacra adhibitis confundi senes coemtionales apud Plaut. *Bacchid.* 4. 9. & Cic. *ad Famil. Epist.* 7. 29. quum hi fuerint mancipia veterana, quæ quod non adeo facile emtorem invenirent, vel plura simul vendebantur, vel tamquam mancipia, adhibebantur mellioribus. Idem monuerunt, nihil hos senes coemtionales facere ad coemtionem nuptialem. Ad quam quum nos tam retulerimus in prioribus ediculis, hic errorem nostrum fateri ac emendare non dubitamus.

§. 3. Accedebat tertia ratio æque fraudulenta. Si quis enim patricii ordinis tribuniciam potestatem ambiret, ut voti fieret compos, plebejæ cuidam se adoptandum dabat. Exemplum hujusmodi fraudulentæ adoptionis præbuit P. Clodius, cujus de absurda adoptione videri possunt Suet. *Tiber.* 2. Dio Cass. 38. p. 65. Cic. *orat. pro domo* 13. Simile dedit Dosibella, qui ob eandem causam in gentem Livianæ plebejam transiit. Dio Cass. 42. p. 198. Et hæc sunt veræ illæ ac genuinæ causæ, cur tam frequentes essent Romæ adoptiones.

§. 4. Erant vero adoptiones duorum generum. Aliæ ADROGATIONES, aliæ ADOPTIONES strictiore sensu dicebantur. Ulpian. *Fragm.* 8. 1. seq. Illis homines sui juris, his liberi alieni in alterius potestatem, gentem, nomen & sacra transibant.

§. 5. Antiquissima fuisse videtur ADROGATIO, non ab interrogatione patris & filii adoptivi ita dicta, ut putat Cas. *Instit.* I. 5. 1. l. 2. pr. D. de adopt. sed a rogatione ad populum lata. Fiebat enim adrogatio in comitiis curiatis, auctoritate pontificum, teste Gell. *Noct. Att.* 5. 19. Adstipulatur huic Gellii etymologiæ Menag. *Amæn. jur. cap.* 39. p. 259. eamque ipsa vocabuli analogia confirmat, quatinus Cuij causam agat Cujac. *Obs.* 9. 37.

§. 6. Cur in comitiis curiatis de adrogatione, tamquam de publica populi causâ, actum sit, ejus rei hanc rationem assignat Vinc. Gravina *ad* 12. *Tab. n.* 85. p. 451. quod interfuerit populi, fraudes, supra numeris II. & III. relatas, prohiberi. Sed prius procul dubio adrogationes in comitiis factæ sunt, quam fraudum istarum exstaret exempla. Melior ratio videtur, quia atrogati sperabant hereditatem. De hereditate vero in alios transferenda solum cognovisse vel inde patet, quod & testamenta olim in comitiis scalaris fierent (§). Accedit, quod

(*) Immo intererat populi, se infcio non fieri adrogationes, quia hereditatem vacantem pascens omnium populus capiebat. Tacit. *Annal.* 3. 28. l. 1. l. 4. C. de bon. vac.

quod per adrogationem caput e tabulis consualibus eximeretur, & in alterius redigeretur potestatem; id quod, inconsulto populo fieri, iniquum videbatur. Hinc in legibus Decemviralibus Tab. IX. erat lex: **DE CAPITIS CIVIS, NISI PER MAXIMUM COMMITATUM NE FERUNTO**, Cic. de Legib. 3. Cap. 4. in qua lege, capitis adpellatione, non modo vitam, sed & libertatem, civitatem, familiarque jus exaudiri debere, eleganter demonstrat in Notis Jac. Gothofred. p. 230. Hinc ergo in comitiis res erat explicanda, & quidem in curiatis. Gell. 7. 19. Et hinc adrogatio fieri dicebatur *lege curiata*, Tacit. Hist. 1. *κατὰ τὴν τοῦ κούριου νόμον*, Appian. de Bell. Civ. 3. p. 586. *κατὰ νόμον τοῦ κούριου*. Dio Cass. Lib. 45. p. 272.

§. 7. Pontificum vero auctoritate opus videbatur, non ob iurisiurandi religionem, quo adrogatio ab omni calumnia & fraude pura praestaretur, ut coniecit idem Vinc. Gravina lib. cap. pag. 452. sed quia adoptivi, relictiis sacris familiae, in alterius gentis sacra transibant. Cicero pro domo XIII. *Quid sacra Clodia gentis? Cur intereunt, quod in te est? Quae omnis NOTIO PONTIFICUM, quum adoptare, esse debuit.*

§. 8. Dispiciebant ergo Pontifices, an adoptans ea esset aetate, ut alterum filium habere posset? an nulla ei spes prolis superesset? an, conjugio inito, fecunditatem fuerit expertus? quae causa sit adoptionis? Gell. Noct. attic. 5. 19. Cic. pro domo 10. & 13. Ulpian. l. 15. §. 2. 3. & l. 17. *prin. de adopt.* Neque enim facile permittebatur iis, qui jam liberos procreaverant, ut alios vel adrogarent, vel adoptarent, quippe quod ne in Imperatoribus quidem, reprehensione carebat. Perizon. animad. Hist. cap. 3. p. 125. Deinde, ne pro monstro esset, patrem filio vel natu minorem, vel aequalem esse, sed adoptio naturam imitaretur merito disquirebatur, an adoptaturus saltem plena pubertate filium antecederet? lib. 40. §. 1. D. de adopt. Et hinc veteres rident adoptionem Alexandri Imp. ab Elagabalo factam, quum ille duodecim, hic quatuordecim circiter annorum

esset. Herodian. *Hist.* 5. 7. Præcipue autem providendum sibi existimabant, ne adoptio vel adrogatio filio esset exitio, aut ei aliquid adferret detrimenti (γ). Et inde est, quod tutore fas non esset, pupillum adrogare, *l. 17. pr. D. cod.* nisi quod cognati a tutore propinquo, *l. 17. §. 1. D. cod.* & privigni a tutore vitrico ex rescripto Antonini Pii possent adrogari, *l. 32. §. 1. D. cod.* exemplum Voconii Romani, a vitrico adoptati, est apud Plin. *Epist.* 10. 5. Eundem tamen vitricum & tutorem fuisse privigni sui, quod suspicatur Cujac. *Obs.* 2. 38. ex isto quidem loco non constat.

§. 9. Quum vero ii tantum adrogarentur, qui sui juris erant, oportebat eos ipsos auctores fieri. Gell. *l. c.* Interrogabatur ergo is, qui adrogabat, velle necum, quem adoptaturus esset, justum sibi filium esse? & vicissim is, qui adrogabatur, an id fieri pateretur, auctoreque esset? *l. 2. pr. D. de adopt.* Formulam prodit Cicero *pro domo* 29. Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum: AUCTORNE ESSES, UT IN TE P. PONTEIUS VITÆ NECISQUE POTESTATEM HABERET, UTI IN FILIO? Neque tamen has interrogationes & responsiones stipulationes fuisse, recte notat Cujac. *Observatione* 9. 37.

§. 10. Causa cognita, in comitiis curiatis sequebatur solemnis rogatio: VELITIS JUBEATIS, QUI RITES UTI L. VALERIUS L. TITIO TAM JURE LEGEQUE FILIUS SIBI SIET, QUAM SI EX EO PATRE, MATREQUE FAMILIAS EIUS, NATUS ESSET: UTIQUE EI VITÆ NECISQUE IN EO POTESTAS SIET: HÆC ITA, UTI DIXI,

(γ) Immo & id in disquisitionem veniebat, an & aliquis posset filium in potestate habere. Recentius enim est privilegium mulieribus datum §. 10. *Inst. h. t.* Nec ad exemplum trahi potest exemplum Valeriae Aug. Candidianum adoptantis ob sterilitatem. Lactant. *de mort. persecut. cap. 59.*

XI, ITA VOS, QUIRITES, RŒGO, Gell. *Noſt. Att. 5. 19.* Hinc adveniente populo & 30. curiis in ſuffragia miſſis ita jubentibus perfecta erat adrogatio. Cic. *pro domo, ibid.*

§. 11. Adrogati ergo tam jure legeque filii erant ejus, qui adoptaverat, ac ſi ex eo patre, matreque familias ejus, eſſent nati. Hinc adrogati, æque ac adoptivi, ſiebant agnati ratione familiæ adoptantis, non tamen cognati ejus uxori. l. 32. pr. D. de adopt. Quare adoptionem ſequabatur hæreditas nominis, pecuniæ, ſacrorum, teſte Cicerone *pro domo 13.* ubi exagitur Clodius a Fontejo adoptatus, quod in ea adoptione nihil legitime factum ſit, ſiquidem neque Fontejus eſſet, quod eſſe debebat; neque Clodius patris adoptivi heres, neque, amiſſis ſacris paternis, in adoptiva pervenerit. Immo, quemadmodum patricii, adoptati a plebeiis, ad plebem tranſibant; ita plebei, adoptati a patriciis, horum conſequabantur nobilitatem ac privilegia. Quod tamen neget Jo. Coraſius ad l. 35. D. de adopt. (2); tamen demonſtratur exemplo Cn. Corneliſ Colli, qui ex Licinia, plebeja familia, adoptatus in patriciam Corneliã, tribunus militum conſulari poteſtate fuit, ad quam dignitatem anno demum ſequenti plebeiis via patuit, teſte Livio V. 12. Demonſtratur idem exemplo Livie, quarum Tacitus *Annal. V. 1.* NOBILITATIS per Claudiam familiam, & ADOPTIONE Liviorum Juliorumque clariffima fuiſſe ait; & Auguſti de quo Ovidius *Faſt. 4. v. 21.*

Hic ad te magna deſcendit origine menſis,

Et ſi ADOPTIVA NOBILITATE tuus.

Conf. Huber. *Digreſſ. Juſtin. II. 24.* Jac. Perizon. *Diff.*

(2) Coraſio fraudi fuit l. 6. §. 1. D. de Senator. ubi negatur, ſenatoris filium eſſe deſcendere, qui a plebejo ſe adoptatus. Quamvis enim ſenatoria dignitas adrogatione & adoptione non amitteretur: ea tamen illa acquirebatur, l. 5. l. 6. pr. D. ead. Et alia eſt dignitas ſenatoria, & alia nobilitas, tam gentis, quam imaginum.

Diff. ad Constit. divin. Dent. 25. §. 6. p. 83. seqq. Comm. nostrum ad L. Pap. Lib. 2. c. 1. p. 113.

§. 12. Et hinc facile reddi poterit ratio I. Cur soli cives Romani adrogare potuerint? Soli enim participes erant comitiorum. II. Cur calibes adrogare nequiverint? Erat enim adrogatio in solatium orborum, non calibum, inventa. Cic. *pro domo c. 13. l. 15. §. 2. D. de adopt.* III. Cur senibus tantum sexaginta minimum annorum adrogare licuerit, *d. l. 15. §. 2. D. de adopt.* Sperari enim antehac poterat proles. IV. Cur nec muti & surdi adrogarent; nec V. feminae? Neque enim illi jure comitiorum gaudebant; & feminae praeterea neminem poterant habere in potestate. Quare parum legibus consentanea erat adoptio Candidiani, de qua Lactant. *de Mort. persecut. cap. 50. Idem Candidianum, quem Valeria, ex concubina genitum, ob sterilitatem adoptaverat, necari jussit.* Sed quid sibi non permittebant ejus aevi principes? VI. Cur porro nec pupillus, nec femina, nec peregrinus, nec mutus vel surdus adrogari potuerint? Pupilli enim ipsi auctores fieri non poterant, cum reliquis nulla erat comitiorum communio. Gell. *Noct. Att. V. 19.* VIII. Cur denique adrogatio Romae tantum fieri potuerit? Ulpian. *Fragm. 8. 4. Romae enim, non alibi curiata comitia haberi poterant. Lib. 5. 52.*

§. 13. Hac adrogatio, per populum in comitiis facta, satis diu, id est, stante libera republica, obtinuit. Nam ita sua memoria a Ca. Aufidio Oresten, a M. Puppio Pisonem, a P. Fontejo Clodium adrogatum, scribit Cic. *pro domo cap. 13.* Quin & Augustus Agrippam & Tiberium adoptavit in foro lege curiata. Suet. *Aug. 65.* Et Neronis adoptionem, quamvis Patres censuerint, populus tamen (lege procul dubio curiata) jussit. Tacit. *Ann. 12. 25.* Postea Imperatores, legibus quippe soluti, veteres adrogationis ritus saepius neglexerunt (Vid. Tacit. *Hist. 1. 14. 17.* Spartian. *Hadr. III. IV. XXIV. in Ael. Per. III. Jul. Antonin. IV.*). Mansit tamen ad Galbam usque vetus solemnitas inier privatos. Hinc Galba; *Sed te privatus, lege curata,*

apud Pontifices, *ut moris est, adoptarem.* Tacit. Hist. 2. 15.

§. 14. Hæc de *adrogatione*. Quum vero hic adoptandi modus ad homines tantum sui juris pertineret: inventa & alia actio legis, qua liberi, in sacris paternis constituti, cujuscunque sexus & ætatis, in aliam familiam transirent, isque modus dictus *ADOPTIO* sensu strictiore. Eum jam in libera republica obtinuisse, constat ex Cicerone *de senib.* 1. 7. Valer. Max. VII. 7. 2. Dione Cass. 39. p. 98.

§. 15. Erat hæc *ADOPTIO* actio legis, & hinc inter præsentis, adhibitis certis solemnitatibus, peragenda apud Prætozem, aut Præsidem (a), aut quem-

(a) A principibus, quos multa sibi in adrogationibus indulgisse probat Dodvael. *præfati.* 28. ad *Spartian.* p. 352. & domi adoptari poterat per æs & libram. Suet. Aug. 64. *Cajum & Luciam adoptavit DOMI, per æs & libram, ut ait a patre Agrippa.* Fortassis & privatis idem licebat, si ad eos venire vellent magistratus. Adoptio enim erat actus voluntariæ jurisdictionis, quales actus nec tribunal, nec locum certum, requirunt, l. 36. *pro. de adoptione.* Et tunc adoptionis solemnitas aut in cubiculo, aut in atrio, coram lecto geniali perficiebatur. Quod patet ex loco Plin. *Paneg. VIII.* Itaque non *in CUBICULO*, sed *in templo*; nec ante *GENIALENTORUM*, sed ante pulvinar Jovis optimi maximi, adoptio *peracta est.* Erant vero geniales festi, qui in nuptiis sternebantur in honorem genii, uade & geniales appellati. Festus voce genialis, p. 292. Et hinc etiam festi *adversæ* dicebantur, quia in atrio ex adverso januæ erant collocati, Lips. *Elect.* 1. 17. Scaliger. ad Fest. voce *Tutus* p. 143. Torrent. ad Horat. *Epist.* 1. 4. v. 87. Non tamen inde collegerim, in adoptione matremfamilias partum simulasse, qualem ritum inter barbaros receptum fuisse, docet locus Diod. Sic. *Biblioth.* 4. p. 244. *Illam adoptionem (Herculis) hoc modo factam perhibent. Juno, lectum ingressa, Herculem corpori suo admovent, ut utrum imitaretur partum, mimantem & alantem puerum subter vestes ad terram demisit, quem in hoc usque tempus* *adæ*

quencumque magistratum, apud quem erat legis actio. Ulp. *Fragm.* 8. l. 4. D. de adopt. Gell. *Noct. Att.* 4. 19. Ritus adoptandi consistebat in trina venditione, adhibito ære & libra. Scilicet, presentibus patre naturali & adoptivo, filioque adoptando, necnon libripende, antestato & quinque testibus, primo pater filium patris adoptivo mancipabat, verbis: MANCUPO TIBI HUNC FILIUM, QUI MEUS EST. Tum pater adoptivus, æs tenens, simulque adprehendens filium adoptivum: HUNC EGO HOMINEM, inquit, JURE QUIRITIUM MEUM ESSE AJO, ISQUE MIHI EMTUS EST HOC ÆRE, HAC ÆNEAQUE LIBERA. Tum ære, seu ut olim vocabatur, *randusculo*, id est, sellertio numo percutiebat libram, illudque æs dabat patri naturali, quasi pretii loco. Cajus apud Boeth. *Comm. in Cicer. Topic.* III. Ant. Schulting. *Jurisspr. vet. antejust.* p. 54. Ea mancipatio ter erat repetenda (b). Quo facto, pater naturalis in jure cedebat filium, & tum adoptio erat perfecta. Gell. l. c. *Adopsantur autem, quum a parente, in cujus potestate sunt, certa mancipatione in jure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, ad quem legis actio est, vindicantur.* Et hoc quidem

adoptionis ritum *Barthol.* observant. Exemplum ejusmodi adoptionis observare mihi videor Gen. 30. 3. ubi adoptionis quamdam speciem etiam deprehendit V. C. Jo. Clericus in *Not. ad Tentat.* p. 222. Apud Romanos vero nihil horum invenimus, nec poterat ibi hic ritus observari, partim quod matres neminem haberent in potestate, partim quod adoptio non tribueret jura cognationis. Dissentit tamen vir doctissimus, Everhardus Otto in *Papiniano*, qui sane crudissime hanc causam egit, c. 7. p. 103. *seq.* & multo majore cum apparatu in *Jurisprudentia Symbolica*. *Enac.* 1. 5. 4. & *seq.*

(b) Si scilicet filii loco deberet esse adoptivus. Nam si quis in locum nepotis adoptaret, unica mancipatione actus absolvetur. Ulp. *Frag.* id quod etiam deinde in *Legibus* observatum. Cujas. *Enac.* ad d. l. ult. C. de adopt.

dem ritu per æs & libram adoptavit Augustus Cajum & Lucium. Suet. Aug. c. 64.

§. 16. Quandoquidem ergo hæc adoptio non in comitiis, sed coram magistratu, fiebat; factum est inde, ut & sexagenariis minores adoptare possent, nec masculi solum, sed & feminae, adoptarentur. Caj. *inst.* l. 1. §. 2. Geil. §. 19.

§. 17. Et id quidem in antiqua illa liberaque republica obtinuit. Postea variæ sensim acciderunt mutationes. At primo quidem, comitiis cessantibus, Principes rescriptis suis adrogationes solebant concedere pariter, & confirmare (Cujac. *Obs.* 12. 15.) Quod vel ideo jure facere poterant, quia simul erant Pontifices maximi, quorum erat, de adrogationibus dispicere. Rævard. *de auctor. prudent.* 6. Factum id esse exemplo Galbæ, qui primus veterem ritum neglexit, non abs re suspicatur Ant. Schulzing. *ad Ulpian. Fragm.* 8. 2. p. 589. Certe jam Antonini Pii tempore adrogationes factas esse auctoritate principum, patet ex l. 38. *D. h. t.* Hac vero mutatione semel admissa, etiam feminae (l. 21. *D. h. t.*) & pupilli (c) (Ulp. *Fragm.* 8. 5.), & quidem plures simul (l. 15. §. 3. *D. h. t.*), poterant adrogari. Sed non sine causæ cognitione, & observatis requisitis quam plurimis. Desierunt etiam an-

(c) Multa requisita hic erant observanda. Inquirebatur in adrogationis rationem, ne qua turpis causa subesset. l. 17. *pr. D. h. t.* Expendebantur facultates tum adrogantis, tum adrogendi, ejusque simul vitæ ante acta curiose exercebatur, l. 17. *pr. D. h. t.* Exigebatur cunctis bona salva fore proximis agnatis, si pupillus intra pubertatis annos decessisset, l. 18. 19. 20. *h. t.* Adrogator porro emancipare non poterat adrogatum, nisi causâ cognita, & redditis, quæ habuerat, bonis, insuperque quarta bonorum suorum relicta, l. ult. *D. si quid in fraud. patr.* Idque etiam in exheredatione erat observandum. l. 8. §. 15. *D. de inoff. test.* Quæ omnia ab Antonino sic inventa videntur, ut sensim in desuetudinem iret adrogatio imperum. Vid. Ulpian. *Fragm.* 8. 2. Thomas. *diff. de usu pract. tit. Instit. de adopt.* 1. 18. p. 84.

Antiquæ sollemnitates & formulæ, quæ tamen novo edicto, nescio an actum agens, sustulit Justinianus, l. ult. C. de adopt.

§. 18. Erat & modus ADOPTANDI per TESTAMENTUM, non ab Imperatoribus demum, ut vulgo putant, inventus, sed jam tum libera adhuc republica receptus. Jam ab antiquissimis enim temporibus solenne erat Romanis, hæredes suos non in bona tantum, sed & nomen adsciscere. Adsciscere autem erat vocabulum adoptionis, de quo Jo. Frider. Gron. *Dissert. ad Stat. p. 26.* Cicero *de offic. 3. 18.* Basilii meminit, qui M. Satrium, sororis filium nomen suum ferre voluerit, eumque fecerit hæredem. Et in *Bruto c. 58.* laudat Crassum, Licinix filium, Crassi testamento adoptatum. Atticum quoque testamento morientis Cæcilii fuisse adoptatum, adparet ex Corn. Nep. *Attic. 5.* Et Cæsar ita instituerat Octavium, Suet. *Jul. 83.* Appian. *Bell. Civil. 3. p. 518.* qui etiam, cognita avunculi necē, statim Cæsaris nomen adsumpsit. Dio. *45. p. 271.* Qua de re etiam Ovid. *Metamorph. 15. fab. 51. v. 74.*

Ut Deus accedat calo, templisque colatur,

Tu facies natusque tuus, qui NOMINIS HÆ-

RES,

Impositum feres unus onus.

Eodem exemplo Augustus Liviam & Tiberium, hæredes testamento scriptos, nomen suum ferre jussit. Suet. *Octav. 101.* Ex eo tempore frequentissima occurrunt ejusmodi adoptionum exempla. Ita enim a M. Gallio Senatore testamento adoptatus est Tiberius. Suet. *Tiber. 6.* a Galba jam ante solemnio rem arrogationem Piso Frugi. Idem in *Galba 17.* Tacit. *Ann. 5. 1.* ab aliis aliis. l. 7. in fine & l. 63. §. 10. D. ad Sc. *Trebell.* Sed ea hæredis institutio proprie adoptio dici vix poterat, quum nemo ea redigeretur in patriam potestatem. Cujac. *Obs. 7. 7.* Nominis hæredes erant: sed eos liberti paterni, & alia familie jura non sequebatur, quod tamen in aliis adoptionibus fiebat. Cujac. *Obs. 7. 1.* Unde mirum non est, quod adoptio per testamentum facta nonnumquam repetita, & ipse majorum vel lege curata, vel per res & li-

bræ

bram iterum facta legitur. Augustus sane testamento adoptatus a Cæsare, eam adoptionem lege curiata confirmandam curavit, ut auctoritates legis accederent, quæ testamento nactus non erat. Appian. *Bell. Civ.* 3. p. 586. Et Tiberius, licet testamento nomen Augusti ferre iussus, ab eodem tamen post Caii & Lucii Cæsarum mortem rite adrogatus fertur. Sueton. *Tiber.* 15. Immo quum libera republica mulieres adoptare nondum possent: solebant eæ tamen jam eo tempore hæredes ea lege instituere, ut nomen suum ferrent. Exemplum est apud Ciceron. *Epist. ad Att.* 7. 8. quod sane cum aliis argumento est, non veram fuisse hanc adoptionem, sed adoptionis simulacrum quoddam, quod præter nomen & hæreditatem nihil juris in adoptivum devolvit. Plura de hac adoptione per testamentum dabunt Briss. *de Form.* 7. p. 601. Ueber. *Digest.* 1. 2. 23. 2. & hujus filius amplissimus Zach. Huber. *Dissert. Jurid. & philol.* 5. 2.

§. 19. Ceterum PATRIA POTESTAS olim erat effectus adoptionis etiam strictæ sic dictæ. Unde & adoptivi cognomini suo, leviter inflexo, illius gentis, cujus in sacra transierant, nomen adjiciebant, quamvis id non semper, nec eodem modo factum esse animadvertamus, quum aliquando patris naturalis & adoptivi nomen promiscue ferrent. Perizon. *Diss.* 1. p. 97. & *Animadv. Histor.* p. 131. Spanhem. *de usu & præstant. numis.* Tom. 2. p. 77. Quum Scipio Africanus minor ex Æmilia gente in Corneliam per adrogationem transfisset, vocatus est P. Cornelius Scipio Æmilianus. Et qui antea C. Octavius erat, adoptatus a Cæsare, dictus est C. Julius Cæsar Octavianus. Dio Cass. 46. p. 322. Solebant tamen etiam naturalis patris nomen nonnumquam suo adscribere, honoris causa, immo eundem adhuc patris vocabulo dignari in sermone familiari. Terent. *Adelph.* 5. 7. v. 3. Exempla collegit V. C. Jac. Perizon. *Dissert. ad divin. Constit. Deuter.* 25. 5. p. 89.

TITULUS XII.

Quibus modis jus patriæ pot. solvitur.

- §. 1. Patria potestas solvebatur . 1. Morte naturali .
 §. 2. Et 2. civili. Quæ tamen jure possim. & re-
 stitutions tollatur . §. 4. Nec non 3. Adoptione .
 §. 5. Et 4. Emancipatione . §. 6. Cur dicta emanci-
 patio? §. 7. Emancipationis veteris ritus . Testes
 presentes . Libripens , Antestatus . §. 8. 4. Pater
 naturalis . 5. Pater fiduciarius . §. 9. 6. Trine man-
 cipationes . §. 10. 7. Additum pactum fiducia . §.
 10. Circumstantiæ temporis . §. 11. Unica manci-
 patio sufficiebat in emancipatione filii & nepotum .
 §. 12. Emancipatio Anastasiana . §. 13. Emancipa-
 tio nova vel Justiniana . §. 14. Dignitas olim non
 solvebat patriam potestatem . §. 15. Justinianus ta-
 men p. p. exire voluit Patritios . §. 16. Episcopos .
 §. 17. De causis emancipandi necessariis .

Patriam potestatem ordinarie fuisse perpetuam, jam
 supra Tit. IX. ex Dionysio Halicarnassico ostendi-
 mus. Nihilominus tamen proditi erant quidam mo-
 di, solvendi patriam potestatem, de quibus est hoc
 titulo agendum.

§. 1. Et primo MORS, quum omnia jura perso-
 nalia tollat, non poterat non & liberos patria potesta-
 te liberare. Neque tamen morte avinepotes liberaban-
 tur, si pater esset superstes, sed tunc in hujus pote-
 statem recidebant; nisi is forte antea ab avo esset e-
 mancipatus. Vid. *Cali inst. l. 6. princ. (d)*. Quia
 enim patria potestas erat dominium Quiritarium (vid.
 supra Tit. 9. §. 1.), non poterat non illud jure hæ-
 reditario ab avo in patrem devolvi.

§. 2. Quum vero ex principis juris Romani & ii,
 qui

(d) Poterat enim quis filium emancipare & nepotes
 in potestate retinere, vel hos & sacris dimittere, retento in
 potestate sua filio, quod sollicite monetur, §. 7. *Inst. h. t.*

qui CAPITIS DEMINUTIONEM, vel maximam, vel mediam, fuerant passi, civiliter mortui videbantur: *l. 62. §. fin. D. pro socio* factum est, ut vel pater, vel filio capite diminuto, patria potestas solveretur. Erat enim hæc propria civium Romanorum. Maxima vero capitis deminutio servos, media *Anast.* efficiebat. Atqui servi & peregrini nec habere, nec esse poterant in patria potestate. *Plin. Epist. 10. 8.*

§. 3. Hinc captivitate, servitute poenæ, aquæ ignis interdictione, deportatione, sive patris, vel filii potestas patria cessabat (*g*). Priori tamen casu illa postliminio (*Caii Inst. 3. 6. 3.*) posterioribus restitutione plenaria poterat recuperari. *l. 1. C. de sent. pass.* Ant. Schule. ad *Caii Inst. 1. §. 1. p. 47.*

§. 4. Exspirabat etiam potestas patria ADOPTIONE: non quod filius sui juris fieret, sed quod in aliam gentem, aliaque sacra transferebat. Vid. supra *Tit. 11. 19.*

§. 5. Sed præcipuus modus, quo patria potestas quam sollemnissime solvebatur, erat EMANCIPATIO, quæ ob triplicem, quæ subinde facta est, mutationem, & VETEREM, vel legitimam, ANASTASIANAM, & JUSTINIANEAM dividitur. §. 6. *Inst. b. 1.*

§. 6. VETUS illa erat ætus legitimus, & hinc certis adhibitis formulis & sollemnitatibus, coram co-

ma-

(*) Ergo durante captivitate ius patriæ potestatis non in suspensio erat, ut loquitur *Ulp. Fragm. 10. 4. §. 5. Inst. b. 1.* sed plane perimebatur; & postliminio demum iure recuperabatur, quia fingebatur, postliminio reversum nunquam in captivitate fuisse, *d. §. 5. Inst. b. l. l. 16. D. de capt. & postlim.* Hinc captivo patre, liberi vix valide nuptias contrahere, testari, hereditates adire poterant. Ubi vero pater postliminio patriam potestatem recuperaret, filii ex nuptiis illis procreati in potestatem avi veniebant, bona a filiis acquisita ejus erant, testamentaque eorum nulla erant, at nuptias tamen rescindere pater non poterat. *Thomas. diff. ad h. t. 1. §. p. 1. seq.*

magistraru, apud quem erat legis actio explicanda. Quum vero leges Romuli ac Decemvirorum ter venundandi filios potestatem indulgissent patribus, statuerentque simul, ut tertium manumissus filius sui juris fieret (*supra tit. 9. §. 6.*): commodissimum visum est Romanis, tria venditione imaginaria liberos e potestate dimitti. Quum vero omnes venditiones rerum mancipi per mancipationem fierent, id est, adhibito aere & libra: Vid. Aleand. & Schulting. ad Cuij *Inst.* 1. 6. 3. p. 31. seq. consequens erat, ut & illa liberorum, quamvis imaginaria, venditio eodem ritu fieret. Et hinc dicta est EMANCIPATIO, de cuius vocabuli usu & significatione conferendi Barbrisson. *de verb. signif.* & Jo. Frid. Gronov. *ad Senec. Epist.* 45. p. 27.

§. 7. Quoties ergo fiebat emancipatio, adhibendi erant non minus quam quinque testes Romani cives (*b*), & puberes, & praeterea alius ejusdem conditionis, qui libram teneret anciam, unde & LIBRIPENS adpellabatur, nec non alius qui ANTESTATUS audiebat. Fit ejus mentio etiam a Prisciano *lib. 8. apud Putsch.* p. 729. ubi verba Livij: *Impubes LIBRIPENS esse non potest, neque ANTESTARI*: nec non in marmore apud Gruter. p. 1081. ubi narratur, donationem & mancipationem factam LIBRIPENDE CLAUDIO DATIVO, ANTESTATO CORNELIO VICTORE. Ex quo lapide adparet, diversum a *libripende* fuisse *antestatum*. Quum vero ANTESTARI fuerit, *causis auriculis alterum testem advocare*, & dicere: MEMENTO, QUOD ET MIHI IN ILLA CAUSSA TESTIS ERIS: Horat. *Serm.* 1. 9. v. 76. & ibi Acron & Porphyri. in *Schol.* isque ritus non solum in jus vocationi, sed & mancipationibus accederet (*i*) non abs re suspicantur viri docti, ANTESTES-

(b) Ita Cajus apud Boeth. *Comment. ad Tob. Cap. 3.* sed tamen & Latini Junianos testes admitti consuevisse, docet Ulpian. *Frugum.* 20. 8.

(i) Certe etiam in testamentis, quae fiebant aere & libra, adhibitas fuisse *causas auriculas*, *aurium tactiones*, pa-

TESTATUM vocatum, qui testes convocabat, eorumque fidem, tacta auricula (k), obtestabatur. Mettill. *Observ.* 8. 37. Fr. Brummer. *de Leg. Cinc.* 13. 14.

§. 8. Præsentem porro adesse oportebat non solum partem naturalem, sed & emitorem filii, quem Cujus PATREM FIDUCIARIUM vocat (l). Hic enim non idem videtur fuisse, ac antestatus, quum & ceteroquin emitor in mancipationibus ab inestato differret. Dicitur autem pater *fiduciarius* a contractu FIDUCIÆ, qui in tertia mancipatione interponebatur, vel ex novis legibus tacite interpositus censebatur. §. ult. *Inst. de legit. agn. success.* FIDUCIARI autem (inquit Boeth. *Comment. ad Cicer. Topic.* 4.) accipit, cuiusque res aliqua mancipatur, ut remancipet.

§. 9. His ergo presentibus, naturalis pater filium suum emitore mancipabat, id est, manu tradebat additis verbis: MANCUPO TIBI HUNC FILIUM, QUI MEUS EST. At ille contra ea: HUNC EGO HOMINEM EX JURE QUIRITIVUM MEUM ESSE AJO, ISQUE MIHI EMTUS EST HOC AERE, HAC ÆNEAQUE LIBRA; statimque, percussa libra,

et ex Clem. Alex. *Strom.* 5. p. 575. Conf. Brumm. *de Leg. Cinc.* 13. 14.

(k) Serv. *ad Eclog.* 4. v. 3. *Aures memoriae sacre, id est, Minervæ.* Cui ideo aures argenteas ex voto solvitis quidam apud Gruter. *Inscr. p. m.* 61. 1. Eo adludere Trebatium l. 21. p. D. *de furt.* censet V. A. Ev. *Ordo de jurispr. symbol.* Ex. 2. c. 3. p. 144.

(l) Vix nomen hoc quadrat emitore filii. Mancipatione enim emitore non fiebat pater, sed dominus. Fiducia quoque in tertia demum mancipatione contrahabatur. Tunc ergo demum emitore iste fiduciarius vocari cepit. Sed Anianus fortassis hic Cajum turbavit. Vid. Schelling. *ad Casj. Inst.* 1. 9. p. 15. (Jam vero aliter sensio. Potuit dici pater, quia naturalis illi filium in jure cedebat: potuit dici fiduciarius per *σπώλησιν*, quia tertie venditioni accedebat fiducia. Vocabulum antiquitatem redolet, ut non temere ab Aniano profectum videri possit.)

bra, sestertium numum (m) dicis causa tradebat ei, a quo filium acceperat, quem deinde solemniter manumittebat emtor. Quandoquidem vero ex principiis juris Romani filius, semel iterumque manumissus, in potestatem patris recidebat: Dionys. Hal. 2. p. 96. non poterat non imaginaria ista venditio ter repeti. Ubi postrema fiebat mancipatio, contractus fiducia accedebat, paterque naturalis hæc verba addebat: EGO VERO HUNC FILIUM MEUM TIBI MANCUPO, EA CONDITIONE, UT MIHI REMANCUPES, UT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TUAMQUE FIDEM FRAUDER. Cic. de officiis 3. 15. ad fam. Epist. 7. 12. Sigon. de judic. 1. 5. Ille contra statim, recepto sestertio, filium patri naturali remancipabat. Quod ideo a Romanis excogitatum fuerat, ut ne, si a fiduciario manumitteretur, hic jura patronatus retineret, & naturalem patrem hereditate excluderet. Caj. Inst. 1. 6. p. m. 59. Remancipatam ergo sibi filium pater naturalis denique manumittebat, & quidem ordinario vindictæ ritu, additis alapis. Unde emancipatio olim *ius & spon. & spon. & spon.* cum injuriis & alapis facta dicitur. Novell. 81. pref. Horum rituum omnium notitiam debemus Cajo Inst. 1. 6. 3. sed pessime habito ab Aniano, unde pleraque ex doctorum virorum notis, & maxime Fr. Brummeri victuro opere de lege Cincia, vel emendanda, vel supplenda fuerunt.

§. 10.

(m) Apud Cajum est: *Unum, aut duos numos*. Id vero procul dubio ab Aniano est. In mancipationibus semper requirebatur *munus unum, quatuor assium*, id est, sestertius. Testes sunt inscriptiones apud Gruterum, & Spon. Miscell. p. 292. in quibus semper in mancipationibus mentio fit SESTERTII NUMI UNIUS. Testantur veteres auctores, veluti Vitruv. Architect. 1. 4. *Nunus sestertio mancipatio dedit*. Testatur ipsum jus nostrum l. ult. C. de donat. ubi conferri mereantur Cujac. Obs. 10. 37. 19. 11. Ant. Augustin. Emend. 2. 7. Frid. Brummer. de Leg. Cinc. XIV.

§. 10. Poterant porro triæ illæ mancipationes vel eodem die, iisdemque testibus, vel interjectis aliquot diebus, aliisque adhibitis testibus, seorsum fieri. *Paul. Recept. Sent. I. 25. 2.*

§. 10. Poterant porro triæ illæ mancipationes vel eodem die, iisdemque testibus, vel interjectis aliquot diebus, aliisque adhibitis testibus, seorsum fieri. *Paul. Recept. Sent. I. 25. 2.*

§. 11. Opus quoque his solemnitatibus ter repetitis erat duntaxat in emancipatione filii, quum filix & nepotes unica tantum mancipatione patria potestate exirent. Addebatur tamen & hic fiducia de remanipatione, ut ne pater naturalis spem successionis ab intestato amitteret. *Caj. Inst. l. c. Ulpian. Fragm. 10. 1.*

§. 12. Et hæc est vetus illa ac sollemnis emancipatio, quæ, ut alix formulæ ac solemnitates, displicere posteritati coepit. Quare ANASTASIUS Imperator novum invenit emancipandi modum, qui solum Principis rescriptum iudici insinuandum exigeret, & omnia tamen veteris emancipationis effecta haberet. *L. 5. C. de emanc. lib. (Quemadmodum enim per rescriptum principis quis redigi poterat in patriam potestatem, l. ult. D. de adopt. rescripto merito & ea solvebatur. L. 35. D. de regul. jur.)*

§. 13. Deinde JUSTINIANUS, & has abolicurus ambages, Anastasianam quidem emancipationem non fustulit, sed tamen patribus permisit, ut statim adirent magistratum competentem, & coram eo, consentiente filio, filium se e potestate dimissuros esse, ostenderent. *L. ult. §. de emancip. lib.* Idque hac fiebat formula: HUNC SUI JURIS ESSE PATIOR, MEAQUE MUNU MITTO. *Harmenop. Prompt. 1. 17. 8.* Sed posterioribus his speciebus nomen EMANCIPATIONIS vix quadrare, satis adparet.

§. 14. Postremus modus, quo patria potestas solvebatur, erat DIGNITAS: At quamvis Dionysius Halic. 2. p. 96. nullam dignitatem patria potestate liberasse contendat: jam ab antiquissimis tamen temporibus Flamines Diales & Virgines Vestales patria potestate liberabantur. *Ulpian. Fragm. 10. 5. Gell. Noct. Attic. 1. 12.*

1. 12. Id quod tamen non tam ob dignitatem, quam ideo potius factum videtur, quia tum Flamines Dia-
les, tum Vestales virgines a pontificibus manu capie-
bantur. Quum ergo capti ex principiis juris Romani
capite deminui dicerentur, & hinc jure patriæ pote-
statis exirent; mirum non est, utrumque etiam hoc
sacerdotium eam potestatem solvisse. De ritu capien-
di Vestales vid. Dionys. Hal. 2. 68. apud quem, quod
obiter moneo verbum *αἰμαῖος* Sylburgius parum ac-
curate vertit *optandi*, quum vertendum fuisset *capien-*
di. Gell. 1. 12. Lips. de *Vesta & Vestal.* V. Flami-
nis Dialis capti meminit Liv. 27. ubi conf. Jar. Gu-
thor. de *vet. jur. Pontif.* 1. 32. Quin & flaminicæ,
id est, uxores flaminum Dialium patria potestate exi-
bant, quod Scto demum coarctatum tempore Tiberii.
Tacit. *Annal.* 4. 16.

§. 15. At Justinianus postea & *Patriciatus* dignita-
tem immunem esse jussit a patrio imperio. *L. fin. C.*
de confid. §. 4. *Inst. h. t.* Ante Justinianum enim pa-
triciatum a patria potestate non liberalasse, idque fru-
stra ex Cassiodori *Var.* 6. 2. colligi contra Vienn. ad
§. 4. *Inst. h. t.* & Bachov. in *Disp. ad Treutl. Vol.*
2. *Disp.* 2. *th. ult.* accurate evicit V. C. Reinold.
Var. Cap. 19. Cave vero hic intelligas antiquos illos
patricios, quos in libera republica plebeis oppositos
constat. Constantinus enim Magnus præcipuos rerum
administratos vocare solebat patricios, ut se quasi prin-
cipum patres esse meminissent. II ipsos Præfectos Præ-
torio ordine anteibant. Zosim. *Hist.* 2. 40. nec minor,
quam horum in imperio erat auctoritas. Quemadmo-
dum enim Præfecti proponebant Edicta, quæ deinde
in unum corpus collecta τὸν ἐπαρχικὸν nomine veniebant;
ita idem jus erat Patriciis, quorum edicta collecta τὴν
Πατρικίαν dicebantur, sicuti ipsorum principum *Βασι-*
λική. Vid. Cujac. *Obs.* 6. 10. Unde parum accurate
Dionys. Gothofred. in *Nomenclatore Græcar. jur. di-*
ction. ad *Harmenopol.* pag. 447. *Πατρικία τὴν πατρι-*
αν περιέχουσα, constitutiones Romani Imp. aut potius
Commentarius magistri ad Romani Constitutiones, aut
certe liber a magistro, Romani nomine, compositus suis-
que titulis distinguitur, aut potius aliud *Πατρικία*, a-
liud.

ὡς τὰ αὐτὸ μὲν ἔστιν ἀπορία. Ubi sane dum plures conjecturas repræsentant, a re plane aberrat vir doctissimus. Ceterum & posteris ea dignitas summa tempore & splendidissima vili est. Vid. Cassiodor. *Var.* 6. 2.

§. 16. Idem beneficium deinde Justinianus cum Episcopis, quin & cum aliis, qui magistratuum honorationum dignitate pollerent, veluti cum *Consulibus*, *Consularibus*, *Præfectis Prætorio*, & *Urbi*, *Magistris militum* & *patronis fisci* communicavit. *Novell.* 81.

§. 17. Accedebant quædam causæ, ob quas parentes etiam inviti cogentur liberos e potestate dimittere, de quibus passim jureconfulti. *Conf. Thom. Dissert. de usu pract. hujus tit.* 1. 15. 16. & que nos diximus in *Elem. Jur. Civ.* §. 198.

TIT. XIII. USQUE AD XV. ET TIT. XVII. USQUE AD XX.

De tutelis, testamentaria, legitima, dativa.

§. 1. *Tit.* 13. *Tutela* Romæ antiquissima. §. 2. *Tit.* 14. *Lex* 12. *Tabularum de tutela testamentaria*. §. 3. *Tutela testamentariae indoles*. §. 4. *Tit.* 15. *Lex* 12. *Tab. de Tutela agnatorum legitima*. §. 5. *Origo hujus tutela*. §. 6. *Tutela legitima occasionem dedit fraudibus hereditatum*. §. 7. *Tit.* 17. *Origo legitime patronorum tutela*. §. 8. *Tit.* 18. *Origo legitime parentum tutela*. *Tit.* 19. *ut & tutela fidejuciarie*. §. 9. *Tit.* 20. *Lex Atilia de tutore dativo quando lata?* §. 10. *Quid ea lege sancitum?* §. 11. *Lex Julia & Tisia*. §. 12. *Tutoris datio consulibus Scæto Claudiano injuncta*. §. 13. *Prætor tutelaris factus ab Antonino*. §. 14. *Præfectus & Prætor quando tutores dederint?* §. 15. *Justiniani nova Constitutio*. §. 16. *Tutela mulierum origo*. In *Oppus. Miscell. Sylloge I. Dissert.* 25. §. 17. *Et vel pupillaris, vel perpetua*. §. 18. *Perpetua vel testamentaria, vel legitima, vel prætoria*. §. 19. *An mariti tutores uxorum?* §. 20. *A tutela nonnulla privilegio liberata*. §. 21. *Legis Papiæ Popæ sanctionis de tutela mulierum*. §. 22. *Privilegium indul-*
1000

tum mulieribus, quæ ter, quaterve pepererant,
 §. 23. An SC. Clodianum tutelæ mulierum sustu-
 lerit? §. 24. Quamdiu duraverint?

SEquitur tertia personarum divisio, aut subdivisio
 potius personarum sui juris. Harum enim quæ-
 dam in TUTELA, aliæ in CURATIONE sunt,
 quedam NEUTRO JURE tenentur, princ. Inst. h.
 1. Ipsa tutela curaque eorum, qui per ætatem vel
 imbecillitatem intellectus se ipsi defendere nequeunt,
 est juris gentium, & hinc apud omnes peræque gen-
 tes recepta. Vid. Selden. Ex uxore Hebr. 2. 3. Pus-
 fend. Jur. Nat. & Gent. 4. 4. Sed Romani in mul-
 tis a simplicitate ista juris naturalis deflexerunt. Un-
 de apud eos alia tutela IMPUBERUM, alia curatio
 MINORUM, aliorumque, qui rebus suis ipsi supe-
 resse non poterant, alia tutela FEMINARUM. De
 omnibus ex antiquitatibus Romanis nonnulla monenda.

§. 1. TUTELA IMPUBERUM tam antiqua est,
 ut & sub Regibus ejus exemplum reperiamus. An-
 cum enim Marcium filiis tutorem dedisse L. Tarqui-
 nium Priscum, patet ex Liv. 1. 46. Quam ergo
 Tarquinius nec agnatus fuerit, nec eo tempore leges
 de tutela dativæ exstarent, adeoque ea tutela procul
 dubio testamentaria (n) fuerit: sequitur, ut hæc sit
 reliquis antiquior.

§. 2. Certe, & legibus 12. Tabularum ea tutelæ
 species firmata est, prospectumque, ut patri de li-
 berorum tutela in testamento disponendi facultas ef-
 fet. Legitima verba ex Auctore ad Herennium, Ci-
 cerone, Ulpiano & Paulo ita restituit Jac. Gotho-
 fredus de Leg. 12. Tab. 5. 1. PATER FAMILIAS,
 VTI

(n) Testamenti factio & ante Romam conditam in
 Italia viguit. Sic Proca, rex Albanus, Numitori filio,
 qui stirpis maximus erat, regnum vetustum Si viz gen-
 tis legasse dicitur Livio 1. 3. Exemplum Lucumonis in
 Tuscia, temporibus Romuli, vel Nume viventis & te-
 stamento prætereuntis postumum nepotem, habet idem
 1. 34.

VTI LEGASSIT SUPER PECUNIAE (o), TUTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. *Legare* hic non solum singulas res testamento relinquere, sed & omne testamentarium negotium denotat, idemque adeo est, ac *testari*, seu *testamento statuere*, vel *decernere*. Est enim *legare*, seu syllabarum primarum quantitas docet, a Graeco vetusto *λῆξεν*, vel *ὑῆξεν*; unde futurum, *λῆξω*, quod verbo *λῆξαι* tribuunt grammatici, *λῆξω* hereditas, & *ἀρχισυντακτοῦ* magistratus Atheniensium. In primis autem LEGARE Latinis erat legis modo disponere, mandare, legem dicere rebus suis, *ἐπιθεῖν*, seu infra ad titulum *de legatis* docuimus. *Super pecunia, tutela & ceteris* dicitur. Non enim raro antiqui exemplo Graecorum, casum secundum pro sexto adhibebant. Sic in marmore Salernitanorum, apud Grut. *Inscr. p. 343. 2.*

ACERRIO. FIRMEO LEONTIO. PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI. MVNERIS. SVI. CVM. FERARVM. LIBYCARVM. QVI VIXIT. ANN. XXX. DIGNISSIMO. FILIO.

CONSACRAVERVNT.

Pecunia porro non solum numos, sed & omnem substantiam testatoris, inuero & jura, complectitur. *Quidquid enim homines possident in terra, quorum domini sunt, PECUNIA vocatur, servus sit, vas, ager, arbor, pecus: quidquid horum est, PECUNIA vocatur*, inquit August. *De Doctrin. Christ. 6. pag. 585. Tom. 6. op. plane iuridice*, uti patet ex l. 222. *D. de verb. signif.* Denique SVAE REI dum additur, id sane referendum ad ipsos liberos (p), qui jure

ve-

(o) Additur ab aliis FAMILIAE. *Ant. ad Herent. 1. Cic. de Invent. 2. 50. Unde familiae censor, Ulpian. 2. 50. & familiam excutere.*

(p) Unde non est, quod lectionem hanc sollicitet V. Gerard. Noode. *Obs. 2. 19.* ubi legi iubet, *Super tutela, pecuniaeque suae*, additque *tutela suam* idem esse ac *tutela eius*, qui suus testatoris haeres sit. Nemo enim temere ita loqueretur. Nec obstat, *tutela non habere locum* in

veteri erant in dominio Quiritario, adeoque RES MANCIPI (*Lib. 2. Tit. 1. §. 15.*). Sensus ergo est, quamcumque legem paterfamilias in testamento suo dixerit, & quocumque modo disposuerit, & de rebus suis, & de ipsis bonis ac facultatibus eorum (scilicet per substitutionem pupillarem) ita ratum post mortem futuram. Quam enim antea sub regibus, calatis comitiis testamenta fierent, adeoque heredum tutorem institutio a populi magis arbitrio, quam voluntate testatoris, penderet: mutatum id est lege decemvirali, permissumque paterfamilias cuius, de tutela, pecuniaque suae rei, id est, liberorum suorum, liberissime disponere.

§. 3. Si quis ergo paterfamilias liberis, quos in potestate habebat, sive liberos, sive servos suos, hos tamen cum libertate, tutores dederat (q): ii sine satisfactione, atque inquisitione admittebantur, ipsosque excludebant legitimos, dummodo essent cives. Nam Latini Juniani, quamvis cum iis esset testamenti factio; tutores tamen dari non poterant per legem Juniam. Ulpian. *Fragments. 11. 16.* Quia vero fundamentum hujus tutelae testamentariae erat patria potestas; consequens erat, ut & nepotibus, qui in patris potestatem defuncto avo non essent recasuri, & exhereditatis impuberibus tutores testamento constitui possent. Vid. *lib. 4. §. 26. §. 2. & lib. 31. D. de testam. tut.* Et inde simul pater ratio, cur mater tutores testamento dare non posset, *lib. 2. D. de confirmat. tut.* quamvis tutor ab ea datus confirmari soleret cum inquisitione, modo ea pupillum simul heredem instituisset. *L. 4. D. de test. tut. l. 4. D. de conf. tut. l. 7. §. 1. l. 8. D. cod.* Quae confirmatio & aliis casibus, quibus tutoris datio-

in liberis, dum sunt rei suae, id est, in patria potestate constitui. Legat enim pater de tutela suae rei, sed in eum casum, quo liberi futuri sint capita libera.

(q) Formulas quibus in testamentis usi Romani, si tutores dare vellent, colligit Brissq. de *Foris. 7. p. 616.*

tioni vitii quid inesse videbatur, accedere solebant, ceu JCTi pluribus docent in libellis suis.

§. 4. Quam vero contingere posset, ut intestatus, saltem quod ad tutelam, decederet pater familias, iisdem legibus decemviralibus fuerat constitutum: **AST SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCHII, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM NANCITOR.** Gothofred. *ad 12. Tab. §. 4.* Et ab hac lege **LEGITIMA** dicta est tutela, ad quam agnati ab ipsa lege vocabantur.

§. 5. Quenam sit hujus **LEGITIMÆ TUTELÆ** origo, eruditis nondum liquet. Veteres mirifice hic discreparunt. Solon adgnatos a tutela prohibuerat, veritus procul dubio, ne hereditatem capere mallerent, quam exspectare. Hinc potius cognatis credidit pupillos, nec proximis tamen semper, sed quoscunque Archontes idoneos judicassent. Diog. Laert. I. §6. Petiz. *de leg. Attic. 6. 7.* Charondas contra, sejuncta educationis, bonorumque cura, illam penes cognatos, hanc penes adgnatos esse voluit, quum nec illi tollendi e medio pupilli, nec hi dissipandarum facultatum ullam haberent causam. Diod. Sic. *bi. bi. 12. p. 81.* Denique Lycurgus adgnatos proximos ad tutelam vocavit, forsan, quod in tanta Spartanorum continentia & paupertate, non admodum metuerentur insidiæ. Exemplum sane legitimæ adgnatorum tutelæ Spartz receptæ, est apud Herodot. I. p. 16. ubi ipse Lycurgus dicitur *ἐκπαίδων καὶ οὐκ ἐκ τῆς οἰκίας μὴ αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐκ τῆς οἰκίας*. Tutor, & eidem patruus Leobzi Spartiarum Regis. Adl. Crag. *de Rep. Lac. 2.* Spartanos ergo imitari videntur decemviri. Lacedæmoniorum sane non minus, quam aliorum Græcorum, instituta quædam in XII. tabulas migrasse, jamdudam observant Achenus 4. p. 273. Symmach. *Epist. 3. 11.* Ammian. Marcellin. 16. §.

§. 6. Satisne vero prudenter eam Spartanorum legem civitate donarint decemviri, alii viderint. Non sane tanta erat Romanorum, quanta Laconum, continentia, non idem utrobique divitiarum contentus. Hinc tot iniquissimi hæredipera quorum cha-

racterem egregie expreſſerunt Perſ. Sat. 2. 13. Horat. Serm. 5. Juvenal. Sat. 5. v. 98. 6. v. 93. Martial. Epigr. 6. 63. 8. 17. Thomaf. Diſſert. de injuſto jure hereditat. §. 14. ſequ. Bynkersh. de capr. inſtit. p. 303. ſeq. An religioni ſibi duxerint homines tam lucri cupidi, pupillum, cujus proximi hæredes erant, interimere? (conf. §. 3. Inſtit. de pup. ſubſtit. Sueton. Galb. 9.) Unde mirum eſt, legiſlatoriam decemvitorum prudentiam hac in re quoddam tantopere admirari.

§. 7. In iſſdem porro 12. tabulis erat conſtitutum: SI LIBERTVS INTESTATO MORITVR, CUI SVVS HÆRES NEC ESCIT, Aſt PATRONVS PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM PROXIMO PECVNIA DVITOR. Gothofred. ad 12. Tab. 6. 2. Et ex hac quidem lege, defuncto ſine prole liberto, patronus (r), vel hoc præmortuo, ejuſdem liberi in capita ſuccedebant ab inteſtato, remotioresque excludabant. l. 23. §. 1. P. de bon. libert. Quum ergo jam dudum Romæ valuiffet regula: Ubi ſucceſſionis emolumentum, ibi & tutela unus eſſe debere: æquum viſum eſt ju-reconſultis, ut etiam in tutela patronorum eſſent liberti, eorumque liberi. l. 3. pr. & §. 1. D. de legiti. int. Et hinc nata legitima PATRONORUM TUTELA, quam per conſequentiam ex lege duodecim tabularum introductam, recte ait Ulpian. Frag. 11. 3.

§. 8. Diximus ſupra Tit. 12. §. 9. patrem naturalem, emancipantem liberos, ultimæ mancipationi addidiſſe pactum ſiducie: EGO VERO HUNC FILIUM MEUM TIBI MANCUPO, EA CONDITIONE, UT MIHI REMANCUPES, UT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TUAMQUE FIDEM FRAUDER. Dixinus

(r) Quippe proximus veluti agnatus, uti diſerte monet conſtitutio Græca Juſtiniani, quam ex Baſilicis reſtituit Cuſac. Obſerv. XX. 14. quia agnati videntur libertorum, qui illos manumiferunt.

ximus etiam, tunc emtorem, seu patrem fiduciarium, filium sibi mancipatum patri naturali remanipasse, a quo demum fuerit per vindictam manumissus. Diximus denique id ideo factum esse, ut pater naturalis jura patronatus, conjunctamque cum iis spem succedendi ab intestato, retineret. Vid. supra *Lib. I. Tit. 12. §. 9.* Quum ergo penes patrem, tamquam patronum, spes remaneret successionis: ex prudentum interpretatione deferenda etiam ei videbatur tutela legitima, si filius emancipatus adhuc esset impubes. Mortuo porro patre, fratres istius emancipati natu majores, si essent majorennēs, ad tutelam vocabantur. Quum vero hi non essent fratris emancipati haredes ab intestato, tutela illa non poterat dici agnati. Vocata ergo est FIDUCIARIA, ab illo pacto fiduciae, quod in emancipatione intercesserat. Quamvis ex Ulpiano pateat, olim non legitimam fratrum, sed ipsam parentum tutelam dictam esse *fiduciariam*: idque vel ideo concinnius sit vocabulum, quod pactum illud fiduciae non frater, sed pater emancipans interponeret. Ita tamen & Modestinus hanc tutelam vocat *l. 4. D. de legat. tac.* nisi & eam in legem falcem immisit Tribonianus (quod tamen suspicari supervacuum. Vere enim filius hic fratris tutor, ob pactum fiduciae a patre interpositum, *d. l. 4. 4.*). Vid. Ant. Schulzing. ad Ulpian. *Fragm. 9. §. p. 595.* Huber. *Digress. I.*

§. 9. Enimvero, quum non decissent casus, quibus testamentarii, & legitimi tutores, deficerent: visum est Romanis nova lege cavere, ut impuberibus tunc tutores a magistratibus DARENTUR. Factum ergo ea de re plebiscitum, quod LEGIS ATILIAE (f) nomine in jure laudatur. Tempus hujus legis latae incertum.

(f) ATILIA, non ATTILIA dicitur hæc gens apud Livium, Tacitum, Cicronem, & maxime in numis & marmoribus. Vid. Fulv. Ursin. *de fam. Roman. p. 41. ex numism. epit. Patin.* Erat ea gens Romæ nobilissima in tres potissimum divisa familias, quarum una Regi-
gum.

certainum est, nisi quod eam ante annum ab U. C. 567, conditam doceri possit ex Livio 39. 6. Vid. Car. Sigon. de antiquo jure civ. Rom. 1. 13. Invenimus sane, *Atilium Longum*, Trib. plebis fuisse anno U. C. 309. *L. Atilium* anno 343. Liv. 9. 30. sed neutrum hanc legem tulisse verosimile est, quoniam tunc nondum erat Prætor urbanus. Annum U. C. 460. quo prætor fuit M. Atilius Regulus, huic legi assignat Steph. Vin. Pigh. in *Annal. ad ann. 460.* sed & hunc non magis auctorem legis esse arbitramur: maxime, quum Prætores plebiscita ferre non solerent. Procul dubio lata est anno 443. a L. Atilio Regulo, Trib. pleb. cujus meminit Liv. 9. 30.

§. 10. Hæc vero lege cautum est, ut pupillis, & feminis, quibus nec testamentarius, nec legitimus tutor esset, tutor daretur a prætore & majore parte tribunorum plebis (1). Exemplum est apud Liv. 39. 9. Fecennia Hispala post patris mortem, quia nullus in mani esset, tutorem a TRIBUNIS & PRÆTORIBUS petisse dicitur. Dicitur ejusmodi tutor *Atilianus*, nec non dari, a formula, qua uti Prætores solebant: DO TE TUTOREM. Brissou. de Form. 5. p. 408.

§. 11. Sed quum ea lex Romæ tantum haberet locum (Ulpian. *Fragm.* 11. 48.) anno U. C. 722. Augusto 3. & M. Titio M. F. Rufo Coss. lata est lex Julia & Titia. Henr. Valet. ad *Excerpt. Præfrescian.*

rum, altera Serranorum, tertia Calatinorum cogeomen ferebat. Gentis totius seriem accurate dedit Jas. Petizon. *Animadv. Hist. cap. 1. p. 20.*

(1) Id vero ideo videtur sancitum, quia aliquando una cum prætore edicta conscribent tribunum, aut certe hi a prætoribus in consilium adhibebantur. Vid. Cic. de *offic.* 3. 20. Ceterum hic id singulare est, quod plura Tribunorum plebis suffragia vincerent pauciora, quum alias singulis esset jus intercedendi, turbandi que reliquorum decreta. Observatum id jam a Fr. Hotomanno, & Arn. Vinnio ad pr. *Instit. de Atil. tut.*

cian. p. 61. Tacit. Ann. 3. 25. Quia enim antea diu in sola Sicilia fuerat moribus receptum, ut prætores *νῆε ἱστανε ἢ γλυνεῖν ἱστανε ευγυνῶν*, pupillis & feminis adgnatorum cura destitutis, tutores darent; Diodor. Sic. in Excerpt. Peiresc. p. 397. factum est, ut illud jus hac lege etiam cum aliis provinciis communicaretur, juberenturque præfides etiam in provinciis tutores dare. Ulpian. *Fragm. l. c.*

§. 12. Sed tamen hæc tutoris datio non unam potest subire mutationem. Quam enim tribuni & prætores negligentius forsitan eo munere fungerentur; sancitum est *SCto Claudiano*, ut pupillis extra ordinem tutores a consulibus darentur. Suet. *Claud. 23.* Hinc ad Trajani usque tempora tutores a consulibus datos legimus apud Plin. *Epist. 9. 13.* Horum vero, simul erat inquirere in tutoris conditionem, atque indolem, ne quid res pupilli detrimenti caperet. §. 3. *Inst. h. t.* Quæstiones in ista inquisitione propositas recenset Jac. Cujac. in *Papinian. ad l. 5. C. de cons. tut.*

§. 13. Mox tamen & consulares istæ tutelæ displicuerunt. Unde jus dandi tutores prætoribus constitutione restituit M. Antoninus Imp. ita tamen, ut singularem faceret *Prætorem*, quem ab officio *tutelarum*, vel *pupillarem* adpellabat (1). Jul. *Capitolin. vit. Marci Cap. 10. §. 3. Inst. h. t.* Hæc Prætura sarris diu Romæ mansit. Nam ANICII AUCHENII BASSI, PRÆTORIS TUTELARIS mentio fit in marmore apud Reines. *Inscr. 6. 4.* Alia monumenta, in quibus hic Prætor laudatur, collegit Jos. Castalio *Var. Lest. 20.*

§. 14. Paulo post mos invaluit, ut Romæ præfectus urbi, & prætor secundum suam jurisdictionem; in provinciis vero Præfides, immo & Legati Proconsul. ex speciali lege, id est, ex Oratione D. Marci tutores

(1) De officio prætoris tutelaris singularem scripsero Ulpianus, quem citat Modestinus *l. 6. §. 13. D. de excusat.* Exstant ex eo tres fragmenta *l. 3. 5. 9. D. eod. tit.* nec non Paulus, ex quo nonnullæ leges desumptæ.

tores ex inquisitione darent (Schulting. *in apud*. I. 15. 6. p. 149.), qui tamen etiam inferiori magistratui vel ipsi civitatis defensori id negotii dare poterant, si non adeo magnæ essent pupillorum facultates. §. 4. *Inst. de Atil. tut. l. 1. pr. §. 1. l. 3. l. 19. pr. §. 1. D. de tut. & cur. dat.* Erant autem Defensores civitatum, qui & *ἀστυνομοί*, & *ὀνόμας* adpellati, similes tribunis plebis Rom. eorumque erat plebis iura adversus magistratus tueri. *l. un. C. de off. jurid. Alex.* Unde eos cum *πολιτοφύλακας*, servatoribus locorum, locorum iudicibus, vicariis, qui juris dicundi causa a Præfectis præt. mittebantur, non confundendos monet Cujac. *Observ. 3. 14. (u)*. Quæ loca cum *l. 8. D. de tut. & curat. datis ab his*, diligenter, ut solet, contendit Ger. Noodt. *de Jurisd. 2. 8. p. 162.*

§. 15. Denique Justinianus sanxit, si pupilli, vel adulti facultates usque ad D. solidos valeant, ut Defensores civitatum una cum episcopo, vel alii magistratus, etiam non expectata Præsidis iussione, vel Juridicus Alexandrinus (*) tutores vel curatores darent. *l. 30. C. de Episc. aud. §. 5. Inst. de Atil. tut.*

§. 16. Hæc tractatio fuit. Antiquitatum vero studiose porro est observandum, non solum pupillorum tutela, jure veteri Romano, subsistisse, sed & FEMINAS. Et Athenis quidem idem fieri consueverat, ubi notæ mulierum tutores, quos *ἀγογῆ* adpellabant. Vid. Guil. Budæi. *Comment. Græc. Lingu. p. 44. 45. Plessier. Antiqu.*

(*) Observata tamen differentia; ut, si Præsidis ipsi tutores darent, id fieret cum inquisitione: si magistratus municipales, cum satisfactione. Quæ de re infra.

(*) Suberat hic præfecto augustali Aegypti. Strabo *l. 17. p. 1147.* qui & observat, cum non Alexandria, sed universo Aegypto jus dixisse. Hinc juridicus Aegypti. Gruter. *Inscr. p. 373. 4.* habuit legis actionem, *l. 1. D. de offic. jurid. tutoris dationem, l. 2. D. eod. & donatio apud eum insinuari poterat. l. un. C. eod. tit. Conf. Reinolf. Inscr. 9. 26.*

Antiqn. Græc. 4. 5. p. 616. Salmas. de moll. usurar. 4. pag. 167. Sane enim in negotiis omnibus seminis Græcis adhibendi erant tutores, Cic. pro Placc. 30. (*Dissert. nostr. de marito tut. vel curat. legit.* 1. 8. sequ.) adeo ut contrahere non possent sine illis nisi *ὑπὸ διαφύρῃ ὑπὲρ ὅσον ὑλτρα ἡ ἀνὰ ἡνὸς*, ceu testantur Dio Chrysost. Orat. 75. & alii veteres, quos excitavit Meurs. *Them. Att.* 2. 9. & Salmas. de modo usur. cap. 10. p. 425. Nec agere, vel conveniri Athenis poterat mulier sine tutore, & hinc illa vox præconis in judiciis Atticis: *ἡ δὲ γυναῖς ἢ ὁ ὥποιος* Citatur hæc mulier, ejusque tutor. V. C. Ev. Otto *Diff.* 4. cap. 1. §. 6. 6. Inde est, quod nonnulli istam mulierum tutelam e jure Attico in Romanum pertransisse existimant. Schilter. *Exerc. ad Pand.* 38. 227. p. 691. Vinc. Gravina de leg. & senatuscons. p. 550. Sed præterquam quod illam tutelam plane diversam a Romana fuisse, probatur a Meursio *Attic. Lell.* 3. 24. videtur etiam Romana propter infirmitatem consilii jam inde ab ipsa urbis origine recepta. Quamvis enim id non sequatur ex loco Plutarchi in Numa p. 66. ubi Vestalibus id privilegii concessisse Numa dicitur, ut a tutela essent immunes (ex quo loco alias colligunt, mulieres jam tum ab eo tempore sub tutela fuisse) (y); certius

ta-

(y) Id privilegium Vestalibus non concessit Numa, quidquid dicat Plutarchus. Jus enim trium liberorum, quod ibidem ait Vestalibus concessum, Numæ temporibus erat incognitum. Præterea ad Aug. hoc Vestalium privilegium refert Dio Cass. l. 56. p. 578. Just. Lips. de *Vesta & Vestal.* 12. Sed adde tamen, quæ scriptus in *Comment. ad Leg. Jul. & Pap. Lib.* 1. c. 2. p. 27. ubi Plutarchi locum una littera mutata ita emendavimus: *Τῶν δὲ πρὸς τὰς ἀνδράσιν ἀνδρῶν (pro ἀνδράσιν) ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν, ὡς ἐστὶν καὶ τὰ διαδύναμις ἑστῶτος ἱσθῶς πατρὸς ἢ πατρίαντος ἀνδρῶν, διακρίνας, ὡς ἀνδρῶν, ὡς ἀνδρῶν.* Tribuerunt (non Numa, sed Romani) Vestalibus ingenti honore, inter quos testamenta vel superstiti patre nuncupandi jus, & fiat tutore liberum suarum rerum arbitrium, ut, quibus tres sunt liberi. Multa enim Pla-

ur.

tamen id colligere licet ex loco Catonis apud Liv. 34. 2. *Majores nostri nullam, ne privatam quidem rem, agere feminas sine auctore voluerunt, in manu esse parentum, fratrum, virorum.* Adde & alterum locum Ciceron. (2) pro *Muræna* 12.

§. 17. Erat vero hæc mulierum tutela vel **PUPILLARIS**, vel **PERPETUA**, Boeth. in *Topica Cic. IV.* quarum hanc illi præferebant veteres, teste Gellio Noct. Ast. 5. 13. *Pupillarem* pubertas sinebat; *perpetua* ne majorennitate quidem exspirabat. *Pupillarum* tutores & gerebant, & auctoritatem imponebant. *Adulterarum* vero negotiis tutores tantum auctoritatem interponebant, non vero gerebant. Hinc verbi causa recte mulieri adulter poterat solvi. Cic. *Topic. II.* At aucto-

tarchum data occasione per *πρόσηλον* refertur solere, ibidem ostendimus.

(2) Verba Ciceronis sunt: *Nam quia primula præclaræ legibus essent constituta, ea jureconsultorum ingenio prævarice corrupta sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in TUTORUM potestate esse voluerunt; hi invenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur.* Locus hic ab ipsis interpretibus parum intellectus est. Fr. Sylv. p. m. 633. ait, jureconsultos invenisse tutelas, quibus non mulieres sub tutorum, sed hi sub mulierum potestate essent. Sed hæc numeris Platoniceis obscuriora Melanchth. p. 672. & Jo. Benignus p. 744. intelligunt tutelam maternam liberorum. Sed ea non est illorum temporum, ut patet ex Nov. 118. Joac. Camerarius p. 700. plane *ἄνεξες*. Sed certissimum est, intelligi tutores, ab ipsis mulieribus electos. Mulieres conventionem in manum liberabantur a tutela, & filiarum familias loco habebantur. Quum ergo paterfamilias jure posset testari de tutela: factum est, ut & morientes mariti testamentis de tutela uxorum disponent, & ita quidem disponent, ut his darent oppositionem, quem vellent, tutorem sibi eligendi. Exemplum præclarum est apud Livium 39. 19. Hoc quum contra veteres leges invexissent jureconsulti, *invenerunt genera tutorum, quæ potestate, id est, optione mulierum continerentur.*

auctoritate tutorum opus erat, si illa lege, aut legitimo iudicio agere vellet, si se obligaret, si negotium civile gereret, si rem mancipi alienaret. Cic. *pro A. Caelio*, cap. 25. Ulpian. *Fragn.* 11. 25. 27. Quin & nuptias contrahere, vel in manum convenire sine tutorum auctoritate non poterat. Cic. *pro Placc.* c. 34.

§. 18. Erat porro perpetua illa tutela mulierum vel **TESTAMENTARIA**, vel **LEGITIMA**, vel **PRÆTORIA**. Ista erat in potestate mariti, qui moriens uxori, quæ in manum convenerat, tanquam filiafamilias, tutorem dabat testamento. Id quod non solum ex loco Ciceronis paullo obscuriore *pro Mur.* c. 12. sed & ex hoc testimonio clarissimo Livii 39. 19. patet, ubi Hispalæ Fecundæ SC. data dicitur *gentis enuptio*, & **TUTORIS OPTIO**, quasi ei **VIR TESTAMENTO DEDISSET**. Vid. *Comm. ad L. Jul. & Pap. lib. 2. cap. 11. p. 237.* Illa erat ordinaria; hæc a prætore urbano, & tribunis plebis dabatur, si femina cum tutore legitimo lege, aut legitimo iudicio agere vellet, ut eo auctore ageret, vel tutorem legitimum non haberet, vel is pupillus esset. Nam & pupillis tutelam legitimam iure veteri delatam esse, jam Cujac. *Obs.* 17. 28. demonstravit. Ulpian. *Fragn.* 11. 24. Quum vero legitima tutela, quasi res iure Quiritium propria in iure posset cedi: is, cui tunc cedebatur, vocabatur *tutor cessarius* (a), cuius administratio tamen cessabat, simul ac legitimus qui cessabat, vel obisset, vel capite esset diminutus. Ulpian. *Fragn.* 11. 7. Fiebat autem illa cessio, ne agnatus eo quere perpetuo obrueretur, & quidem plerumque alteri amato, si recte coniecit Jac. Gothofred. *ad l. 2. C. Theod. de tutor. & curat. creand.*

§. 19. Quæri etiam solet, an & mariti tutelam uxorum suscipere potuerint? Adfirmat Scipio Gentilis *ad Apuleii Apolog.* n. 1020. Sed Domitiana erit questio,

(a) Est quidem apud Ulpian. *Fragn.* 11. 7. vox *cessarius*, sed procul dubio legendum *cessarius*, quemadmodum & tutela illidem vocatur *cessaria*. Vid. Jo. van der Waalt *Obs.* p. 20.

fio, five proponatur de iis, quæ in manum conven-
rant, five de illis, quæ tantum erant in matrimonio.
Illæ non erant in tutela, sed in manu & mancipio
maritorum, adeoque magis poterant tutores habere,
quam filiarum familias, quum non essent capita libera
(Vide supra lib. 1. tit. 10. §. 6.). Hæ sui juris &
rerum suarum dominæ erant, at in tutela non mari-
torum, sed agnatorum, vivebant, quia sine horum
auctoritate nihil poterat de tutela legitima deminui,
ut paullo post demonstrabimus. Hinc apud Gruter.
Inscript. p. 552. 2. occurrit monumentum, quod mu-
lier fecit SIBI, CONIVGI, ET TUTORI SVO.
Si uxores in tutela maritorum esse dicerentur, procul
dubio id intelligendum esset improprie de iis, quæ
in manum convenerant, quemadmodum & hodie non-
numquam parentes a Jctis satis inconcinnæ naturales
filiorum tutores adpellantur. Ex loco sane Ciceronis
pro Flacco 34. (b) maritalis ista tutela frustra colligi
videtur a Schilero *Exerc. 37. 219.* Immo posteriori-
bus temporibus tantum abest, ut maritus esse posset
uxoris tutor, ut ne curationem quidem minorennis
vel furiosæ suscipere posset. Orationem D. Muci fa-
ctumque eam in rem SC. huic curationi obsticisse,
novimus ex *l. 14. D. de cur. fur. l. 4. & l. 17. C.*
do

(b) Locus Ciceronis est: In manum, inquit, conven-
rat. Nam: audis. Sed quæro, usum, an curationem? usum non
potuit, nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tu-
torum auctoritate deminui. Curationem? Omnibus ergo aucto-
ribus? In quibus certe Flaccum fuisse, non dices. Relinquitur
illud, quod vociferare non desistit, non debuisse, quum præ-
tor esset, sanum negotium agere, aut mentionem facere heredi-
tatis. Hinc sane nihil habetur de tutela uxorum in ma-
ritos translata. Nec colligi id potest ex verbis; nihil po-
test de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate de-
minui. De tutela enim legitima non deminuitur aliquid,
ita ut maritus loco agnatorum tutor fiat, sed ut uxor
in manum conveniat, adeoque tutela ei plane non opus
sit, vel ut marito dotem sine auctoritate tutorum con-
stituatur.

de excuf. tut. l. 2. C. qui dare tutor. (Vid. Diff. noſtr. de marito legis. uxor. tut. l. 4. 18. ſeq. quæ extant in Opuſc. miſcell. Sylloge 1. p. 189.)

§. 20. Sed obſolevit ſenſum iſta mulierum tutela. Et primo quidem privilegium illuſterioribus quibuſdam feminis conceſſum, ut ſine tutorum auctoritate res ſuas gererent. Virginibus Veſtalibus eam libertatem indulſerat non Numa (ut ex Plutarco in Numa p. 66. colligunt) ſed Auguſtus, Dio Caſſ. lib. 56. p. 578. quo imperante etiam Octaviæ & Livix idem beneficium præſtitit Senatus, Dio Caſſ. 49. p. 414.

§. 21. Neque tamen eo ipſo plane ſublata tutela mulierum: ſiquidem lege Papia Poppæa caverat Auguſtus, ut a Prætoris urbis tutor daretur ei mulieri, virginive, quam ex hac ipſa lege nubere oporteret, ad dorem dandam, dicendam, promittendamve, ſi legitimum tutorem pupillum haberet. Vid. Comm. noſtr. ad L. Jul. & Pap. lib. 2. cap. 13. p. 253. ſequ. Immo poſtea & Senatus cenſuit, in provinciis a præſidibus ex eadem cauſſa dandos eſſe tutores. Ulpian. Fragm. 11. 20.

§. 22. Eadem tamen lege Papia Poppæa invecſtum eſt jus trium & quatuor liberorum, quod etiam a tutela liberabat ingenuas, quæ ter; libertinas, quæ quater peperiffent. Dio l. 56. p. 578. Ulpian. Fragm. 29. 2. & 3. Fragm. regul. ex veteri ſceto ſubjectum Collat. Legum Moſ. & Rom. n. 15. p. m. 807. Id vero jus quum ſæpius etiam ſteriles & orbi utriuſque ſexus beneficio Principis impetrarent. Dio Caſſ. 55. p. 549. Plin. Epifl. 2. 13. 7. 26. 10. 95. Paull. Sent. 4. 9. 26. facile patet, rariores ex eo tempore factas eſſe mulierum tutelas.

§. 23. Succellit ſcærum Claudianum, quo tamen non omnis in univerſum ſublata eſt tutela mulierum; cen viſum eſt Jac. Cujac. ad l. un. C. ubi tutor. vel curat. & Marco Vetran. Mauro de jure trium liber. 31. ſed tantum ceſſitia. Nolebat enim Claudius tutelas mulierum aliis cedi, id quod antea fieri conſueverat; ſed oportebat proximos adgnatos eas ipſas adminiſtrare. Et ita intelligenda verba Ulpiani Fragm. 11. 3. erudire docet Ant. Schultingius in Adnot. p. 596. ſequ.

§. 24. Mansit ergo ea mulierum tutela sub Antoninis, quorum temporibus exemplum existat Pudentillæ, uxoris Apuleii, quæ, tutore auctore, prædium emerat. Apulej. *Apol.* 2. p. 327. Mansit tempore Ulpiani, quem ad Alexandri Severi tempora vixisse constat. Mansit sub ipso Constantino, ceu adparet ex l. 2. C. Theod. de tut. creand. Mansit denique sub Leone Imper. cujus constitutionem de tutela mulierum l. 3. C. de legis. tut. a Triboniani interpolationibus indicavit Schilter. *Exerc.* 37. 239. Sensim tamen ex eo tempore obsolevit, adeo ut Justiniani temporibus illius nec vola, nec vestigium superesset. Unde & multa in Pandectis & Codice latent fragmenta, quæ, quum de tutela mulierum loquerentur, & Triboniana scusum prorsus alium detorta videntur.

TITULUS XVI.

De capitis Deminutione.

§. 1. Origo capitis deminutionis quæ? §. 2. Et quomplex? §. 3. Maximam patiebantur I. incensæ. §. 4. II. Capti ab hostibus. §. 5. III. Servi pænæ. §. 6. IV. Liberti ingrati. §. 7. V. Qui se venundari passæ. §. 8. VI. Mulieres servili amore bacchantes. §. 9. Mediam patiebantur. I. Exules. §. 10. Quid æque & ignis interdillio? §. 11. Deportati. §. 12. Minima capitis deminutio.

Quia agnationis jus capitis deminutione perimitur, & proinde etiam tutela legitima morte ista civili perit: visum est Triboniano, doctrinam illam de CAPITIS DEMINUTIONE loco licet plane alieno interserere, eamque subicere titulo 15. de legitima agnatorum tutela. Nos, quum omnes tutelarum species conjunxerimus, jam & de capitis deminutione agemus, non quod eum ordinem putemus consecinum, sed quia Justiniani Institutiones sequi constitimus.

§. 1. Origo CAPITIS DEMINUTIONIS, quam nemo adhuc pro dignitate exposuit, e censibus Romanis.

nis videtur repetenda. Notum est, Servium Tullium Regem universum populum Romanum in sex classes & 193. centurias descripsisse, in quibus constituendis non regionum urbis, aut communium sacrorum, sed opum & facultatum iniit rationem. Unde in *primam* classem coniecit, qui CM. aris, aut maiorem censum haberent, in *secundam*, qui intra centum millia usque ad 75. millia possiderent. *Tertie* classis 50. millium censum esse voluit, *quarta* 25. millium, *quinte* 11. millium. In *sextam* denique classem coniecit egeni & tenues, qui vel *proletarii* dicti, vel *capite censi*. Illi quod propaganda tantum alendaque prole reipublicam juvarent, hi quod præter caput & nomen nihil admodum in censu prosterentur, id nomen adepti sunt. Liv. 1. 42. seq. Dionys. Halic. *Antiq. Roman.* 4. 22. Gell. *Noct. Attic.* 16. 10. Quemadmodum ergo *capite censi* dicebantur, qui saltem jure libertatis & civitatis gaudebant, adeoque in censuales tabulas referri poterant (Taubin. ad *Plant. Capito. Prolog.* v. 15.), ita servi, peregrini, filii familias, *capite destituti* dicebantur, quod non possent in censum suo nomine referri. De servis certe reliqua est in jure nostro phrasis, eos *caput non habere* §. 4. *Inst. b. 1.* Et filiis familias opponi *libera capita*, ex l. 1. *D. de uel. Gell.* 5. 30. Ulpian. *Fragm.* 11. 5. constat. Sed & *capitalis* pena Romanis dicebatur, non tantum illa, quæ ultimum inferebat supplicium, sed quæ censu eximiebat, adeoque vel libertatem, vel civitatem perimebat. Barn. Brissón. *de Verb. signif.* voce *capitalis*. Qui ergo in tabulas censuales referebantur, omnes dicebantur CAPITA, nihilque apud Livium frequentius est loquutione: *Fuerunt censa civium CAPITA centum triginta duo millia, quadraginta novem.* Liv. 3. 24. *Censa CAPITUM millia ducenta sexaginta duo, trecenta viginti duo,* Liv. 10. 47. & aliqui passim. Quoties vero quis quacunque de causa e tabulis censualibus delebatur; toties *caput de civitate* dicebatur *eximi*, ut loquitur JCtus l. 2. *D. de publ. ind.* & inde ejusmodi status mutatio CAPITIS DEMINUTIO adpellabatur. Hinc recte Claudius apud

pud Liv. 45. 15. contendit, *movere omnibus tribus, nihil aliud esse, quam libertatem civitatemque eripere*, & CENSU EXCLUDERE.

§. 2. Hanc capitis deminutionem jureconsulti in MAXIMAM, MEDIAM & MINIMAM dividunt (c), pro triplici hominis statu, qui Romæ poterat mutari.

§. 3. Qui non civitatis tantum, sed & ipsius libertatis fecerat jacturam, is deminutionem capitis MAXIMAM dicebatur passus. §. 1. *Inst. h. t.* Et hoc quidem contingebat, *L. incensus*, id est, iis, qui censum, vel militiam subterfugerant, quos jam Serv. Tullius victos & captos trans Tiberim venumdari jussit (d). Dionys. Halic. 4. p. 221. Cic. pro A. Caecina 24. Ulpian. *Fragna* 11. 11. Id quod per fictionem quamdam contigisse, quum alias libertas adimī nemini posset, egregie docet Ger. Noodt *Probab.* 3. 12. p. 85.

§. 4. Deinde maximam istam capitis deminutionem patiebantur II. *capti ab hostibus*. Nam & hi, quum essent in servitutem detrusi, omnia & libertatis, & civitatis, ipsaque agnationis jura amittebant. Poterant tamen ab his pristina jura recuperari *jure postliminii*, si in civitatem revertissent. Cic. in *Top.* 8. Fungebatur enim tunc eos, qui capti fuerant, semper in civitate fuisse. §. 5. *Inst. quib. modis pat. pot. solv.*

(c) Equidem nonnumquam veteres duplicem tantum faciunt capitis deminutionem, MAJOREM, & MINOREM, l. 1. §. 4. *de suis & legit. hered.* l. 5. §. 3. *De de extraord. cognit.* Sed in verbis esse differentiam, in re nullam, luculenter ostendit Ger. Noodt *Obs.* 2. 22. pag. 468. seq.

(d) Quando itaque Liv. 1. 44. ait: *Censu perfecto*, quam natura vetat metu legis, de incensus lata, cum vincularum minis mortisque edicit, ut omnes cives Romani, equites peditesque in suis quisque centuriis in campo Martio adessent, Procul dubio intelligit mortem istam civilem. Non enim credibile est, atrocioris supplicii metu lustrum, quam ipsum censum, maturasse Servium.

filii. (e). POSTLIMINIUM vero id ius adpellabatur, non ideo, quod captivus ex hostico ad limina vel fines imperii revertisset, ut ait Tribonianus d. §. 5. *Instit. quavis eam inveniunt erudite defendat Menag. Aman. Jur. Civ. cap. 39. p. 327.* sed a limine, adium parte. Reversi enim ex captivitate, non per limen admitterebantur in aedes, si jam diem eos obisse nunciatum fuerat; quia id mali ominis putabatur, sed post limen per regulas & impluvium intro se ipsos demittebant, teste Plutarch. *Quest. Rom. V.*

§. 5. Ejusdem conditionis habebantur III. servi pœnæ. Quicumque enim atroci sententia ad extremum supplicium, veluti ad ignem, ad metalla, bestiasve depugnandas fuerant damnati, libertatis simul ac civitatis jura amittebant. Hinc Tertullianus *Apolog. c. 27.* *Pecce rebellantium ergastulorum, cenæ carcerum vel metallorum, vel hoc genus POENALIS SERVITUTIS erumpunt adversum nos.* Et Plinius *Epist. 10. 40.* refert: *Nicomedia & Nicea quosdam, qui vel in opus damnati, vel in ludum, similisque his genera pœnarum, PUBLICORUM SERVORUM officio ministerioque defunctos.* Quædam alia de hac servitute habent Cujac. *Observ. 15. 22.* & Gothofr. *Arnold. Hist. Christ. damnat. ad metall. §. 8.* apud Thomas. *Hist. Sap. & Stultit. Tom. 3. 1623. p. 130.* Eam quoque servitutem per fictionem natam docet Ger. Noode. *Probab. 3. 12. p. 86.* Capitali enim supplicio veteri jure nemo civium plecti poterat. Commissio vero flagitio, quod morte expiandum videbatur, Quæitores non civem capitis damnabant (nec fas erat), sed civem esse negabant, servumque vocabant pœnæ, ut vitam non tanquam civis amitteret, sed tanquam servus, l. 29. D. de pœn. l. 6. §. 6. D. de injusto, empto, irrito factis testam. Atamen hi quoque pristina jura

(e) Huic fictioni opponitur altera legis Corneliæ, qua fingebatur apud hostes mortuus, in civitate decessisse. De quibus fictionibus præter Alteserram erudite egit Cujac, ad *Juliani Digest. p. 293. Tom. 6. Oper.*

jura recuperabant, si per omnia in integrum, principali indulgentia, restituerentur. Paull. *Recept. Sent.* 4. §. 24. Postea vero hanc servitutem poenae, quatenus cognatorum interesse visum, abolevit Justinianus. Nov. 22. §.

§. 6. Porro hanc miseram conditionem subibant IV. *liberti ingrati*, quos Claudius Imp. revocabat in servitutem, qua de re dictum supra, ad Lib. I. Tit. 6. §. 9.

§. 7. Nec minus libertatem amittebant V. *maiores XX. annis*, qui se pretii participandi causa venundari passi fuerant, de quibus itidem jam dictum Lib. I. tit. 3. §. 7. 8.

§. 8. Nec melioris conditionis erant VI. ingenuae mulieres, quae in servi alieni amplexus ruebant, (f). Quod si enim domino invito, & hoc, vel pupilli tutore, vel procuratore domini, ter denunciante, in eodem contubernio perseverassent; ancillae, sive illo consentiente, *libertae* efficiebantur, decreto & adjudicatione praetoris. Vid. Paull. *Sent. Rec.* 2. 21. A. 1. p. m. 305. Tertull. *ad uxor.* 2. §. Auctor hujus juris Claudius Imperator fuit, ut patet ex Tacito *Ann.* 12. 53. ex quo simul discimus, Pallantis liberti id esse inventum, cui ideo insignia praetoria & centies quinquagies sesterrium decrevit Senatus. Plin. *Hist. Nat.* 35. *cap. penult.* & alter Plinius *Epist.* 3. 5. Denique senatusconsultum illud in usum revocavit Vespasianus, si ita intelligendus locus Suet. *Vesp.* 11. (g). Ast hanc quoque poenam sustulit non Alexander Severus, uti visum est Strauchio *Diff. Inst.* 11. 39. (nam l. 3. C. de

(f) Tales mulieres notat Petron. *Saty.* p. 127. *Quaedam feminae sordibus calens, nec libidinem concitant, nisi aut servos viderint, aut statores altius cinctos. Ranarius aliquas accendit, aut perfusas pulvere malla, aut bistrio, secum ostentatione traductus. Ex hac nota dominica est mea.*

(g) Nisi forte dicere malis, Vespasianum ea de re ad senatum retulisse, non tamquam imperatorem, sed tamquam consulem; aut, si mavis, senatorem latilavium. Consulatum sane gessit sub Claudio. Suet. *Vesp. Cap.* 4. for-

de lib. caus. de moribus servarum; non de feminis servorum amore calentibus agit), sed Justinianus l. un. C. de SC. Claud. toll. parum certe prudenter, siquidem ingenuis mulieribus viam eo ipso ad impares & impudicas valde conjunctiones munivit. Cujac. Obs. 21. 16.

§. 9. MINORE, sive MEDIA capitis deminutione civitatis tantum jura, salva libertate, perimebantur, adeoque ii, qui erant in hanc conditionem delapsi, ad peregrinitatem redigebantur (h). §. 2. Inst. h. t. Et hujus quidem conditionis habebantur I. exsules, quibus aqua & igno fuerat interdictum. Magna scilicet Romæ erat inter exsilium & relegationem differentia (i). Illa jura civitatis perimebat, quum relegatus ea salva haberet. Hinc Ovid. Trist. 2. v. 137.

*Quippe RELEGATUS, non EXUL, dicor in illo,
Parcæque fortune sunt tibi verba mea.*

Quam differentiam alibi ita describit; Trist. 5. eleg. 11. v. 21.

*Nec vitam, nec opes, jura nec mihi civis ademit
Nil nisi me patriis jussit abesse sociis.*

*Ipsæ RELEGATI, non EXULIS, visitur in me Nomine.
Conf.*

forte an cum Barea Sorano, quem eo ipso anno U. C. 805. quo SC. illud factum, Cos. designatum fuisse refert Tacit. Ann. 12. 53. Et hinc facile conciliari poterunt Tacitus & Suetonius, quorum ille Claudio, hic Vespasiano hoc SC. tribuit. Ingeniosa hæc est observatio Petri Fabri Senestr. 1. 25. f. 140. sequ. ut pieraque, quæ sabet ille edolavit.

(h) Unde nec roga amplius iis licebat uti. Plin. Epist. 4. 11. Suet. Claud. 15. De ipsa peregrinitatis conditione conf. Briss. Ant. Select. 1. 13. 15.

(i) Antiquissima inter gentes pœna, ut quis commutatione patriæ, civitatis, sacrorum privaretur. De ejus origine, quæ ad ipsa Caini tempora refertur, erudite egit Eu. Feich. Antiquit. Hæmeris. 2. 9.

Conf. l. 2. D. de publ. indic. Ad exilium quod accinet, cives ad illud adigebantur **AQUÆ ET IGNIS INTERDICTIONE**, qui ritus paullo altius videtur repetendus.

§. 10. Antiquissimum hoc erat juris Romani principium, neminem posse invitum jura civitatis amittere. Cicero *pro domo*, 29. *Hoc juris a majoribus proditum est, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem, possit amittere, nisi ipse AUCTOR factus sit* (k). Idem juris publici axioma multis verbis inculcat Cic. *pro A. Cecin. c.* 33. docetque ideo Aretinorum proscriptionem, Sulla vivo, irritam fuisse, quod contenderat Cicero, *civitatem adimi non potuisse*. Quamvis itaque civitatis juribus nemo invitus privaretur; attamen ea statim amittebantur, simul ac quis in aliam se civitatem adscribi passus esset, quum ex veteri jure duarum civitatum civis nemo esse posset. Idem *pro domo cap.* 81. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom.* l. 1. §. 6. p. 11. (qui tamen id sub imperatoribus, & quidem jam sub Trajano mutatum esse docet *ibid.* p. 21.). Unde notum est ex Nepote *Attic.* 3. Noluisse Atticum Athenis civitatis jura suscipere, ne Romanam civitatem amitteret. Quod si ergo quemquam e civitate ejectum vellent Romani, cum non vi expellebant, quod ex principio supra adlaro fieri non poterat, sed illi tecto, aqua, & igne interdicebant. Quibus necessariis vitæ subsidiis ademptis, ultro exilium eligere cogebatur damnatus. Quum itaque a nemine recipi posset, necessario in aliquam civitatem exteram se conferebat, eoque demum facto, civitatis jura amittebat. Hinc denuo Cicero *pro domo* 30. *Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo*

(k) Contra & licebat de capite jus dicentibus solum vivere, sibi que ipsis exsiliū poenam irrogare. Idque fecerunt P. Corn. Scipio Africanus, qui Linternum, T. Annius Milo, qui Massiliam sponte exsulatum abiit. Plutarch. *in vit. Scip. Alcon. Pæd. in arg. orat. pro Milone*. Cic. *pro Cæsina c.* 34.

quo vertendi, hoc eſt, mutandi, ſoli cauſa, venerant. Id autem ut eſſet faciundum, non ademptione civitatis, ſed reſſi, & aquæ & ignis interdictione faciebant. Ergo ſi accurate loqui velis, non aquæ & ignis interdictione eximebatur caput de civitate, ut ait Paullus l. 2. D. de judic. publ. (poterat enim, ſi vellet, in civitate mori), ſed adſcriptione in aliam civitatem, in quam exul diſceſſerat. Barn. Brillon. Ant. Rom. 3. 5. p. 48. Quæ obſervatio, ne cui ſola *deportatio* videatur, tanti proſpecto momenti eſt, ut Cicero oratione laudata neget, ſe aquæ & ignis interdictione civitatis jura amiſiſſe, quia nulli ſe populo adjunxiſſet, ſed deliquiſſet apud amicos. Addantur Ulr. Huber. Digreſſ. 1. 3. 8. p. 192. ſequ.

§. 11. Deinde huic aquæ & ignis interdictioni addebatur (1) *DEPORTATIO*, qua ipſa quoque jura civitatis eodem modo amittebantur. Auctor illius inſtituti Auguſtus (m), cui, ab exſulibus hinc inde diſperſis periculum imperio ſuo metuenti, Livia inſeſerat, ut illos patria extorres inſulis includeret. Ita enim

(1) Non enim *deportatio* in locum illius aquæ & ignis interdictionis ſucceſſit, ut Jcti ajunt, l. 2. §. 1. D. de pen. l. 3. D. ad leg. Jul. pecul. Manſit potius illa antiqua aquæ & ignis interdictione etiam poſt inventam *deportationem*. Tacit. Ann. 6. 20. Adiecere tantum Imperatores, ut exſules iſti non, ubi liberet, ſed in certa quadam inſula, viverent. Huber. Digreſſ. 1. 3. 9. p. 195.

(m) Non Julius Cæſar, ſed ex Suet. Jul. 66. probare ſatagit Oſſel. ad Cat. Inſt. 1. 6. 1. p. 11. 47. Supplicium enim, quod miſſilibus minatur Cæſar, non fuit *deportatio*, (non enim eos in certam inſulam miſſum iſi ait), ſed pœna quadam extraordinaria. Hæc enim ſunt Cæſaris verba: *Deſiciant quidam querere ultra, aut oporant, miſique, qui compertum habeo, credant, aut quidam exiſſiſſime novi impoſitos, quacumque vento, in quaſcumque terras ideo evaſi frequentatum poſtea hoc ſupplicium inſtitutumque delatoribus a Tiro Suet. Tit. c. 8. & Trajano: Plin. Parerg. cap. 34. immo & Chriſtianis a tyrannidis, ceu docuit Cataub. ad Suet. Jul. p. 92.*

vocat in oratione apud Sallust. in *Fragm.* p. 500. Ita & Athenienses patriæ restitutos exsules ἀποστράται, quasi *secunda fata orsores*, adpellasse, observat vir, cui hæc debemus, doctissimus Jo. Frid. Gronov. in *Diatrib.* ad *Stat. Papin. cap. 12.* p. 69.

§. 12. MINIMA denique capitis deminutio jure familiæ, atque agnationis tollebat. Quam enim census fieret secundum facultates, ut supra dictum, patriis facultatibus cum jure familiæ amissis, aut in alium translatis, capitis quædam deminutio fieri credebatur. Id vero factum esse in *manum conventionne*, *adoptione*, & *emancipatione*, ex jure notum est, quamvis de emancipatione, an ea inter capitis deminutiones referenda sit, subdubitent Juri tum veteres, tum recentiores. Paullus sane non ideo capite deminui putabat, quod ex patria potestate exirent: (ita enim potius fiebant capita libera), sed quod emancipatio veteri ritu fieri haud posset, nisi deducerentur in *imaginarium servilem causam*, l. 3. §. 1. D. de c. deminut. Attamen ne sic quidem omnia in aprico sunt. Si enim ob hanc causam emancipatio est species capitis deminutionis: cur non maxima potius, quam minima vocatur? Vid. Huber. *Digress.* 3. 6. Thomaſ. Schol. & nov. addit. ad Huber. *præb.* Inst. p. 47. (Immo cur ejus adhuc meminit Justinianus §. 3. Inst. l. 1. quin jam pridem vetus illa emancipatio sublatum esset ab Anastasio l. 5. C. de emanc. sed dubiæ fidei sunt verba d. §. 3. quæ ideo uncinulis includuntur in quibusdam editionibus).

TITULUS XXI.

De auctoritate Tutorum.

§. 1. *Origo auctoritatis tutorum. Quando tutor dicitur administrare & gerere?* §. 2. *Quando interponere auctoritatem?* §. 3. *Interponebantur ea solenni formula.* §. 4. *Quid consensus curatoris?* §. 5. *Quid tutor pratorianus?* §. 6. *Ita postea mutatus in curatorem.*

Tutorum erat **AUCTORITATEM** interponere, quemadmodum curatorum, **CONSENSUM** commodare. De qua **TUTORUM AUCTORITATE** quum singulari titulo agat Imperator: de ea quoque nonnulla ex antiquitatibus Romanis videntur adnotanda.

§. 1. Antiquissimum hoc erat juris Romani principium, alieno nomine agere posse neminem, princ. Inst. de iis, per quos agere posse neque promittere, tertium quid futurum daturumve. §. 3. Inst. de inutil. stipul. Ergo nec tutor pupilli nomine quidquam aut agere, aut promittere poterat. Quum tamen lubrica pupillorum ætas, consilii que infirmitas non paterentur, pupillis liberam permitti rerum suarum administrationem; tutoribus plus potestatis concedendum, distinguendumque existimabant Romani, infansne esset pupillus, an istos infantie annos superaret. Si infans esset, tutor omnia agebat, non pupilli, sed suo nomine. Prospiciebat pupillo, ejusque matri de alimentis & cultu exhibitionis. l. 13. §. 2. D. de administr. & peric. tut. Pupillo hærede cum cretione instituto, bonorum possessionem petebat, l. 11. D. h. t. hæreditatem enim cernere & adire pupilli nomine non poterat, quia cretio & aditio erant actus legitimi. l. 4. §. C. de jure delib. Jac. Gothofr. Comm. ad C. Theod. in. de cretione p. 335. Denique bonorum pupilli curam ita gerebat, ut loco domini haberetur. l. 27. D. h. t. Et id quidem tutoris munus, quo tum personæ pupilli, tum bonorum ejusdem curam gerebat, vocat Hein. Antiq. Rom. T. I.

batur **GESTIO** vel **ADMINISTRATIO**, Cic. *Top. cap. 11*. Quamvis tam late plerumque hoc vocabulum accipiat a jureconsultis, ut & *auctoritatem* complectatur.

§. 2. Sin infantie annos superasset pupillus, ipse omnes actiones legis, omnesque contractus, poterat explicare, ita tamen, ut tutor praesens, perfecto negotio, statim **AUCTOR** fieret, & hinc ista solemnis adprobatio vocabatur **AUCTORITAS**. Quemadmodum enim populus jubebat, Senatus **AUCTOR** fiebat: Liv. 1. 17. ita pupillus agebat & contrahebat, tutor interponebat **AUCTORITATEM**, sine qua validum haud erat negotium, si quando deterior eo ipso fieret pupilli conditio. *princ. Inst. h. t.* aut si adenda esset hereditas, aut petenda bonorum possessio, aut suscipienda ex fideicommissio hereditas. §. 1. *Inst. h. t.* Ad ea enim, quae solemnitatem juris desiderabant, explicanda, tutore auctore opus esse, ait Paulus l. 19. *D. de auct. tut.*

§. 3. Non ergo auctoritas erat nuda adprobatio, nec iussus, sed actus legitimus, & solemnis, certa quoque formula explicandus. Unde & conditionem non admittere dicitur l. 8. *D. h. t.* Procul dubio, ubi pupillus verbi causa in creatione hereditatis verba legitima pronuntiaverat, interrogabatur tutor: **AUCTORNE ESSET, UT PUPILLUS HEREDITATEM ADIRET CERNERETQUE**? eo quoque affirmante, rata erat pupilli actio. Sane eodem modo auctor fiebat, qui adrogabatur ab alio. Cic. *Orat. pro domo* 29. Et interrogationis hoc in negotio factae diserte meminit Paullus l. 3. *D. de auct. & consensu tut. & curat.* (forte & Terent. *Eunuc.* 2. 3.), quamvis eam non existimet absolute necessariam. Interponebatur vero auctoritas statim in ipso negotio: sed ita tamen, ut non prius auctor fieret tutor, quam pupillus id egisset, a quo substantiam capiebat negotium. Et hinc est, quod *auctoritas* **PERFECTO NEGOTIO** interponi dicitur in l. 25. §. 4. *D. de adquis. hered.* ubi praeter necessitatem rescribi: *provello negotio*, contra Jac. Gothofredum *Comm. ad l. 29. D. de R. J.* docuimus in *Elem. jur. civil.* (sec. ord. *Inst.*)

[§. 25c.]

§. 250. Disputavit de eadem quaestione Cujac. *Obs.*
13. 31.

§. 4. Unde simul adparet, quid interfuerit discriminis, inter **CONSENSUM** curatoris, & tutoris **AUCTORITATEM**. Sine hac actus erat nullus, sine illo rescindendus. Illa interponenda erat statim a tutore praesente, §. 2. *Inst. h. t.* quod esset actus legitimus, qui non admittebat procuratorem, conditionem & diem. Hic interjecto demum tempore accedere poterat.

§. 5. Si negotium inter tutorem & pupillum, vel mulierem intercederet, auctoritatem adhibere non poterat tutor. Nullus enim tutor poterat in rem suam auctor fieri. *l. 1. pr. D. h. t.* Solebat ergo tunc a praetore alius tutor dari, qui *praetorianus*, vel *praetorius* vocabatur, ideo, quod a solo Praetore, non adhibita in consilium maiore parte Tribunorum plebis, dabatur. Meminit ejus ipse Imperator §. 3. *Instit. h. t.* multoque luculentius Ulpianus *Fragm. XI. 24. Moribus tutor datur mulieri, pupillove, qui cum tutore sua lege, aut legitimo iudicio agere vult, ut auctore eo agat (ipso enim tutor in rem suam auctor fieri non potest), qui praetorianus tutor dicitur, quia a praetore urbis dari consuevit.* Unde inter Triboniani emblemata (quamvis necessaria, propter receptum a Justiniano principium, tutorem habenti tutorem non dari) referunt tutoris in curatorem mutationem, *l. 3. §. 2. l. 4. & §. D. de tutel. l. 24. D. de testam. tutel. l. 9. §. 4. De tutel. & ration. distrab. l. 1. 2. 3. ult. C. de in lit. dand. tut. vel curat. ceu jam observavic Hub. Giph. ad §. ult. Inst. h. t.*

§. 6. Nimirum postea invaluit, ut loco tutoris praetorii adjungeretur curator, quoad actio illa duraret, vel etiam perpetuus. *Novell. 72. 2.* Quamvis id contingat paullo rarius, quia jure novissimo pupilli debitor, vel creditor, vel is, quem cum pupillo litem habiturum suspicio est, tutor fieri non potest. *Nov. 72. l. 1. Nov. 94. & Aut. Minoris debitor C. qui dari tut.*

TITULUS XXII.

Quibus modis tutela finitur.

§. 1. *Locus Institutionum de ritu antiquo æstimandi pubertatem.* §. 2. *Jam diu ante Justinianum certi anni pubertatis erant præfiniti.* §. 3. *Namquam veteres pubertatem inspectione corporis explorarunt.* §. 4. *(Origo hujus erroris.)* §. 5. *Finiebatur etiam tutela feminarum conventionem in manum.* §. 6. *Ut & jure trium liberorum.*

Quibus modis finiatur tutela, satis accurate ad hunc titulum docent Interpretes. Et de morte quidem, & capieis deminutione nullum est dubium: at de pubertate & aliis nonnullis modis, quibus tutelam olim finitam constat, nonnulla ex antiquitatibus monenda videntur.

§. 1. AD PUBERTATEM quod attinet, ipse Tribonianus hoc titulo antiquitatum Romanarum præ se fert notitiam, dum observat, veteres pubertatem non solum ex annis, sed ex habitu corporis in masculis voluisse æstimari (V. Illustr. a Ludevigg. *Diss. de ætate puber. & major. Cap. 4. §. 14. p. 80.*). Quod quum Justinianus indignum judicaret castitate suorum temporum, statuisse eum, sancta promulgata constitutione, ut masculi completo anno ætatis 14. puberes, femine duodecimo viripotentes haberentur. *princip. Inst. h. t. (o).*

§. 2. Sed Tribonianum hic antiquitatis prodere ignorantiam, multi existimant. Neque enim Justinianus pri-

(o) Ipsa illa sancta Justiniani constitutio exstat, l. ult. C. quando tut. esse des. **INDECORAM OBSERVATIONEM** in examinanda marium pubertate reserantes, jubemus, quemadmodum femina post impletos 12. ann. omni modo pubescere judicantur, ita & mares post excessum quatuordecim annorum puberes existimentur, **INDAGATIONE CORPORIS INHONESTA** cessante.

primus istos pubertatis terminos fixit, jam dum quippe in jure receptos. Sane duodecim annorum puellas jam viripotentes esse Augustus lege Papia Poppæ censuerat, ut patet ex Dione Cass. *Lib. 54. p. 532. & dicitur* *q. rursus se tunc ad nuptias aptas iam recipi solitas*. Duodecim annos puellis ad nuptias sufficere statuit. Adde his *Comm. nostrorum ad L. Jul. & Pap. Popp. Lib. 2. cap. 5. p. 177. seq.* Quatuordecim vero anni ad pubertatem masculorum jam secundo post Christum sæculo requirebantur etiam ex mente Proculjanorum. Tertull. *de veland. virg. 11. & de Anima 38.* Macrobi. *Saturnal. VII. 7. & in Somm. Scipion. I. 6. (p).*

§. 3. Deinde nec alterum videtur per omnia verum esse, quod veteres Romani masculorum pubertatem indecora observatione, inhonestaque indagatione explorarint, ut loquitur Imperator *l. ult. C. quando int. esse def.* Nulla enim istius indecoræ inspectionis vel volæ, vel vestigium apud antiquos occurrit. Et quamvis Huberus. *Digress. 3. 14. p. 210. & vir amplissimus*, Corn. van Bykersh. *Observ. 3. 24. excusandum putent Justinianum*, credantque, si non in quæstione definienda tutela, at certe in nuptiis nonnunquam isti inspectioni locum fuisse; tamen ne id quidem satis, ut opinor, excusat Imperatorem. Non enim quæstionem de viri potentia, qualis aliquando in nuptiis occurrit, tractat in *d. l. ult.* quippe ad quam definiendam sola ætas parum faceret, sed quæstionem de tutela finiendam. Nec verosimile est, Tribonianum Impera-

ra-

(p) Quin & leges id docere poterant Tribonianum; veluti *l. 2. princ. D. de vulg. & pupill. subst. l. 5. D. qui testam. fac. poss. l. 4. C. eod.* ex quibus patet, saltem Ulpiani a Diocletiani temporibus eisdem pubertatis annos fuisse definitos. Neque tamen dubito, quin olim antiquissimis reip. temporibus quinto decimo demum ætatis anno exacto puberes habiti sint adolescentes. Tunc enim eos togam virilem sumxisse, non an. 17. ut vulgo existimant, nec an. 14. ut visum Lipsio *ad Tac. p. 312. docet Noris. Censorio. Tigrin. Diss. 2. 4.*

ratoris sui constitutiones tam fuisse partum familiares, ut sanctam illam, quam tantopere laudat, legem in Institutionibus, aequae ac Codice, ad materiam de tutela fuisset relaturus, si illa de singulari tantum casu nuptiali egisset. Quare adhuc probabile videbitur plerisque, Tribonianum hic cum larvis pugnasse, ritumque abolevisse, qui numquam Romanis in mentem venerit. Vid. Jac. Ravard. *Varior.* 4. 10. pag. 667. *Tom. I. Operum.*

§. 4. Ut ergo adpareat, quid in errorem induxerit Justinianum, sciendum est, non convenisse inter antiquos Iureconsultos, quos pubertati terminos figerent. Quum plerique in Stoicorum scholis profecissent, hi vero adolescentum pubertatem XIV. puellarum, viri potentiam XII. annis aestimarent; (Plut. *Placit. Philosoph.* 5. 24.), eandem sententiam plerique JCI, & in primis Proculejani, amplectebantur. Sed aliud longe videbatur Cassio Longino, cujus sectarii non annis, sed habitu corporis, aestimandam esse pubertatem arbitrabantur. Denique Priscus Javolenus quasi conciliaturus utramque sententiam, eum demum puberem esse dicebat, in quem & numerus annorum, & habitus concurreret. Diserte Ulpian. *Fragm.* 12. 28. *Puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui HABITU CORPORIS pubes adparet, id est, qui generare potest; Proculejani autem eum, qui quatuordecim annos explevit. Verum Priscus eum puberem esse in quem utrumque concurrat, & HABITUS CORPORIS, & numerus annorum.* Eandem controversiam JCI, sententiamque Prisci Javoleni, in animo habuit Servius qui ad illa Virgilii *Aen.* 7. v. 53.

Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.

addit: Non est iteratum, sed SECUNDUM JUS dictum; in quo & ANNORUM ratione, & ex HABITU CORPORIS aetas probatur. Idem ad Virgilii *Ecl.* 8. v. 34. Bene cum annis jungit HABITUS CORPORIS, nam & IN JURE pubertas EX UTROQUE colligitur. Ex quibus patet, Servium in Prisci discessisse sententiam. Denique Ildorus Orig.

11. 2. Cassianorum sententiam amplexus: *Quidam*, inquit, ex annis pubertatem aestimant, id est, cum puberem esse, qui quatuordecim annos expleverit; quantumvis tardissime pubescat. Certissimum autem, puberem esse, qui ex HABITU CORPORIS pubertatem ostendat, & generare jam possit. In tanta ergo jurisconsultorum incertitudine ex sententia Em. Merilli Obs. 5. 16. saepe parentes testamentis solebant designare annum, quo puberes haberi deberent liberi, modo annum decimum quartum, ut l. 49. D. de legat. 1. modo decimum octavum, ut l. 101. §. 1. D. de cond. & demonstr. modo decimum sextum, ut l. 34. §. 2. D. de legat. 3. Unde lux affulget loco Pauli Gal. 2. ubi haeres tutoribus subesse dicitur *ἡλικίᾳ ἢ ἀδελφικῇ ἢ πατρὶ*. Quum vero Justinianus, aut Tribonianus potius, animadverteret, pubertatem nonnullos HABITU CORPORIS aestimari velle, facile sibi persuasit etiam usu receptam olim fuisse hanc Cassianorum, vel Prisci sententiam, quum tamen multa hujus generis disputarint veteres Juri, quae in forum nunquam admissa constat, quaque ad jus constituendum magis, quam constitutum, pertinerunt. Fingamus itaque, Cassianos censuisse pubertatem aestimandam esse *ἡλικίᾳ*: ex inspectione *τῶν ἀδελφῶν*, quum tamen *ἡλικίᾳ* corporis & alio modo naturalem generandi facultatem prolat: non tamen ullo veterum testimonio constat, id in foro esse frequentatum, vel ullum judicem unquam fuisse tam Cassii, vel Prisci sententiae addictum, ut adolescentem, qui curatorem peteret, vestibus spoliari, inspicique nudum jussit. At credidit id tamen Justinianus, & hinc rem constitutione abolevit, quam nemo veterum in foris Romanorum deprehendit (g).

§. 5.

(g) Interim non nego, Graecis ejusmodi inspectionem usitatum fuisse, de qua Scholiastes & Florens Christianus ad Aristophan. in *Ἠλέστ.* v. 378. nec non Gundlingiana Par. 24. 2. 7. p. 347. seq. Sed nondum demon-

§. 5. Feminaum tutela perpetua non pubertate, sed aliis quibusdam modis finiebatur, veluti **CONVENTIONE IN MANUM**. Quum enim ea, ceu supra diximus, esset capitis deminutio, qua in manum & potestatem mariti redigebantur mulieres: non poterat non tutela finire, dummodo omnes tutores fierent auctores. Cicero pro Flacco 34. Boeth. ad Topica Cic. 3.

§. 6. Finiebatur etiam mulierum tutela **JURE TRIUM**, vel **QUATUOR LIBERORUM**, ceu supra **LIB. I. TIT. XIII. §. 22.** observavimus. Nam constat ex Ulpian. *Fragm.* 28. 3. ingenuis feminis tribus; libertabus opus fuisse quatuor liberis, si tutela exire vellent.

T I T U L U S XXIII.

De curatoribus.

- §. 1. *Curatores quatuorplexes?* §. 2. *Curatio furiosorum & prodigorum.* §. 3. *Prodigis curator datus post interdictionem bonorum.* §. 4. *Formula interdicens bonis.* §. 5. *Quomodo hac curatio finis?* §. 6. *Origo curationis minorum.* §. 7. *Ea denum editto Praetoris indulta.* §. 8. *Quid M. Antoninus sanxerit?* §. 9. *An ex eo tempore curatores invitis adulescentibus dati?* §. 10. *Opera minorum quando finita?* §. 11. *Quid Altor & adjutor?*

Quemadmodum tutores personis, ita **CURATO-RES** rebus dabantur, quorum origo erit ex antiquitatibus repetenda.

§. 1. Curatores aut **LEGITIMI** erant, aut **HONORARIJ**. Illi legibus 12. Tabularum, hi edicto praetoris debebant originem. Ulpian. *Frag.* 12. 1. *Testamentarij* non erant, quia Lex 12. Tabularum pa-

stratum, de exploratione pubertatis quidquam cautum fuisse in 12. tabulis, ut verosimile fiat, hunc ritum Aethenis Romanam migrasse.

tri familias de curatione legare, vel testamento dispo-
nere perniserat. (Nec pater testari poterat super tu-
tela, vel familia liberorum, in eum casum, quo ipsi
liberi testamentum condere possent. Simile quid in
substitutione pupillari animadvertimus. l. 7. l. 14. D.
de vulg. & pup. substit.)

§. 2. Ex legibus 12. Tabularum (r) curatores ac-
cipiebant FURIOSI & PRODIGI. Quam legem
decemviralem ex Cicer. *Quest. Tuscul.* 3. 11. & de *In-
vent.* 2. 19. ita restituit Gothofredus ad 12. *Tab.
Tab.* 5. SI FURIOSUS AUT PRODIGVS EXSIS-
TAT, AST EI CUSTOS NEC ESCIT, AGNATO-
RVM GENTILIUMQUE IN EO PECVNIAVE
EIVS POTESTAS ESTO. Quamvis adhuc queri
possit, utrum ex verbis Decemvirosum, an ex eorum-
dem interpretatione nata sit prodigorum curatio.

§. 3. Quum vero initio & prodigi & furiosi ipso
jure agnatorum, gentiliumque curationi subessent;
l. 1. pr. D. de cur. furios. prodigi postea tum de-
mum curatorem accipiebant, si postulantis agnatis
(Vid. Valer. Max. 8. 6.) iis a prætore interposita
sententia bonis esset interdictum. l. 1. D. de cur. fu-
rios. Ulp. *Fragm.* 12. 2. Unde Horatius *Sat.* 2. 3.

--- Interdicto huic omne adimat jus

Prætor, & ad sanos abeat tutela propinquos.

Ex quo simul patet ratio, cur furor contractus statim
ab

(r) Verosimile tamen est, cum morem jam ante leges
12. Tabularum Romæ viguisse. Moribus sane ista furio-
sorum prodigorumque curatio tribuitur. l. 1. D. de curat.
furios. & apud Paull. *Recept. Sent.* 3. 4. Quod quum in-
telligi haud possit de moribus, post ea tempora demum
receptis (Siquidem Ulp. d. l. 1. de Cur. furios. hanc cu-
rationem quidem ex 12. Tabulis arcescit, sed initium ta-
men ejusdem tribuit moribus), procul dubio jam sub re-
gibus furiosis dati sunt curatores. Est ea sententia Jac.
Cujacii, Jac. Gothofredi, aliorumque virorum doctorum,
quam male impugnat V. C. Jan. a Costa ad §. 1. *Inst.*
de F. N. G. & C. & §. 3. *Inst.* b. 1. Vid. Schulzing. ad
Paull. l. c. p. 341.

ab initio reddiderit irritos, quamvis furiosus adgnatorum curationem nondum subiisset; prodigus vero, priusquam ei esset bonis interdictum, valide contraxerit.

§. 4. Formulam, qua bonis interdicebat prætor, servavit nobis Paullus, *Recept. Sent.* 3. 4. *A.* 7. QUANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQUE NEQUITIA TUA DISPERDIS, LIBEROSQUE TUOS AD EGESTATEM PERDUCIS: OB EAM REM TIBI EA RE (f) COMMERCIOQUE INTERDICO. Quo facto statim agnatorum, aut, hisce deficientibus, gentilium (†) curationi committebatur prodigus. Exemplum sunt apud M. Senec. *Controu.* 3. *præf.* Val. Max. 3. 5. 8. 6. Dion. Cass. 57. *pagina* 618.

§. 5. At tum furiosus, tum prodigus, recepta mentis vitæque sanitate, curatione liberabatur, quamvis & hic prodigo decreto Prætoris esset opus. Paull. *Sent.* 3. 4. *A.* 12. p. 343. & ibi Schuiting. l. 1. D. de cur. furios. Henr. Bern. Reinold. *Par. cap.* 41. p. 291.

§. 6. Quum ergo initio furiosis ac prodigis tantum obtruderentur curatores: factum inde est ut cum aliquo famæ detrimento conjuncta videretur curatio. Iniquum enim haberetur, *ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem*, 2. D. si a parente quis manumiss. Ergo præter furiosos & prodigos nemo invitus accipiebat curatorem, & ne minor quidem, quamvis infirmum esset in tam lubrica ætate consilium, cujusquam curationi suberat, antequam *lex Latoria* ea in re adolescentibus prospiceret. Quando
lata

(f) Legunt nonnulli *ÆRE*. Cujac. ad *Taull.* l. c. Jac. Menard. ad *Cic. Att. Verrii.* 5. sed nihil hic mutandum esse, docent V. A. Cornel. van Bynkersh. *Obs.* 3. 21. Schuiting. ad *Taull.* l. c. p. 342.

(†) Qui sint adgnati, qui gentiles, infra Lib. 3. Tit. 2. explicabitur. Jam nota originem adagii, quod in homines stultos dicitur: *Ad adgnatos & gentiles*. Vid. Varro de re rust. 1. 2. Columell. 10. 1. Horat. *Sat.* 2. 3.

lata sit ea lex, nondum constat. Antiquissimam esse, vel ex eo patet, quod jam Plautus *Pseudol.* 1. 3. v. 68. ejus meminit sub nomine legis *quinquevicensariae*. Quum ergo M. Latorius Plancianus an. U. C. 490. tribunus plebis fuerit, & postea anno 497. praeturam gesserit: verisimillimum est, hoc anno latam esse legem Latoriam. Vid. Gudling. *Pand. Lib. 4. Tit. 4. §. 5.* Ceterum hac lege cavebatur, ut adolescentibus viginti quinque annis minoribus (eum enim minoritatis terminum hac lex sniverat: *l. 2. C. Theod. de donat.*) petentibus curatores, causa cognita, darentur. Jul. Capit. *Vit. Marci Ant.* 11. Deinde & eadem lege vindicabatur circumscriptio adolescentum, rescissis versutorum hominum fraudibus, qui lucrum aliena ex imbecillitate capiebant. Cic. *de Offic.* 3. 15. Sed & stipulationes ab adolescentibus, & actiones creditorum adversus minores hac lege Latoria sublatae sunt. Unde Suetonius *in libris praetorum* apud Priscian. *Lib. 18. Latoria, quae vetat minores annis 25. stipulari.* Et apud Plautum *l. c. Callidorus adolescentens;*

Perii, an non tum lex me perdit Quinquevicensaria?

Metuunt credere omnes.

Denique & restitui haec lex minores laesos voluit, sed non nisi dolo aliorum circumventos. Cic. *de offic.* 3. 15. Quod beneficium postea praetorem latius interpretatum novimus.

§. 7. Ex eo ergo tempore, quum quibusdam tantum minoribus, petentibus puta, ac causam probantibus, curatores darentur, adeoque existimatio adolescentum ea curatorum datione etiam post legem Latoriam laedi videretur: postea edixit Praetor, se non modo in integrum restitutorum minores (*), *quod*

res

(*) Talis restitutionis si jam mentio sit apud Terent. *Phorm.* 2. 4. satis adparet, jam saeculo ab U. C. sexto Praetorem id jus condidisse. Sed vereor, ne ibi Terentius Potius de restitutione patris, quo absente filius uxorem

prætoris lubrico ætatis capiti essent (quod beneficium **TUTELA MINORUM** dicitur, l. 1. pr. D. de min.), sed & curatores iisdem daturum, dummodo eos a se peterent. L. 13. §. 2. D. de int. & curat. dat. Unde proprie curatio minorum sine causæ cognitione data ex edicto Prætoris derivanda est. Videretur sane jam ab illo tempore frequentior fuisse minorum curatio, nec finita tutela ulli temere minori permessa administratio bonorum, nisi curatoribus constitutis. Huc enim pertinent illa Mecenatis apud Dion. Cass. Lib. 52. p. 179. ubi inconveniens esse ait, minores viginti quinque annorum adolescentes fenatores legi. πῶς γὰρ ἂν αἱ χροὶν ἂν ἀφαιρέσειεν ἐστὶ. τὰ μὲν οὐκ οὐδὲν πρὸς τὰ αὐτῶν ἐπιτηδεύουσαι, τὰ δὲ, διαφύσεια ἂν παρέχουσι πρὸς ἐγγυεργεσιδαι. Quomodo enim non turpe & noxium sit, quum nemini ante id ætatis suorum bonorum administrationem concedatis, iis, qui eam nondum attigerint, rempublicam vos credere? Idem Prætor etiam curatores dabat libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex testamento parentis hæredes facti, male dissipabant bona. His enim curator ex lege dari non poterat, sed iis, qui ab intestato hæredes facti essent (*) patri. Ulpian. Fragm. 12. 13.

§. 8. Demum & M. Antoninus Philosophus statuit, ut omnes minores, salva existimatione, acciperent curatores, causa non cognita. Jul. Capitolin. in vita Marci 11. De curatoribus vero, quum ante non nisi ex lege Latoria, vel propter lasciviam, vel propter amentiam, darentur, ita statuit, ut omnes adulti cura-

duxerat, quam filii, qui se a Phormione ad id coactum dicebat, loquatur. Verba Comici sunt v. 10.

Sic hoc videtur: quod TE ABSENTE hic filius.

Egit, restitui in integrum æquum est & bonum.

Et id impetrabis.

(*) Lex erga 12. Tabularum de prodigiorum curatione intelligenda tantum de illis prodigis, qui iure civili ab intestato parenti erant hæredes. Vid. Jac. Gothofred. ad 12. Tab. præfat. Tab. 5. p. 98.

curatores acciperent, causis non redditis. Juvabit hunc locum a plerisque male intellectum, & qui me quoque huc usque decepit, expendere paullo accuratius. Paucissimi enim, si nonnulli, vident, quid sanxerit Marcus Antoninus, qua in re ejus constitutio a lege Latoria discreparit. Lege 12. Tabularum soli furiosi & prodigi accipiebant curatores. Hinc ignominiosa quodammodo erat curatio, & proinde invitis minoribus curatores non obtrudebat lex Latoria, sed petentibus eos causa cognita dari jubebat. Quamvis enim vulgo ex loco hoc Julii Capitolini colligant, lege Latoria tantum *adolescentibus dementibus & lascivis*, datos esse curatores, uti ipse quoque in antecedentibus editionibus scripseram: facile tamen patet, ita nihil novi sanxisse legem Latoriam, quum jam pridem furiosis & prodigis prospectum esset 12. tabulis; nec dubitari posset, quin adolescentibus lascivis & dementibus hujusmodi curatores dari deberent quum & majores 25. annis in curatione sint, si dementes vel lascivi esse viderentur. Itaque non est hic sensus Julii Capitolini. Potius inter se contendit jura de curatione, ante Antoninum recepta & quæ ab isto Imperatore sunt inuenta. *Antea*, inquit, curatorum non nisi tria genera erant, quum nonnisi ex lege Latoria minoribus petentibus, & causam probantibus, vel secundo propter lasciviam prodigis, quibus Prætor bonis interdixerat, vel propter demensiam furiosis & mente captis curatores darentur. Quid vero Marcus Antoninus? Is ita statuit, ut non solum petentes, sed omnes adulti curatores acciperent, etiam non redditis causis. Ex hac demum paraphrasi perspicue patet, quid lex Latoria, quid M. Antoninus Imp. jussit, quidque sibi velit Julius Capitolinus. (Quam si vidisset quidam, non dixisset, sat scio, me non inspicisse locum Capitolini in Marco.)

S. 9. Nimirum lex Latoria dare voluerat curatores adolescentulis petentibus & causam probantibus: Prætor se petentibus curatores promiserat daturum, etiam si causa non reddita. Marcus denique Antoninus statuit, ut & omnes acciperent, nec causæ redderentur. *Atqui*, inquires, adhuc Justiniani ævo *inviti* a-

adolescentes curatores non accipiebant. §. 2. Inst. h. t. An itaque cum Ravardo Var. 1. 17. inscitia arguimus Tribonianum, jus antiquum pro novo & recepto obrudentem? An cum Vultejo ad d. §. 2. Inst. h. t. eum locum de curatore in licem interpretabimur? Neutrum ego facere ausim. Utrumque enim verum videtur, non invitos accepisse curatores, & omnes tamen accepisse. Prius non solum Justinianus dicit, sed & alii Jcti, Antonino juniores confirmant. L. 13. §. ult. D. de tut. & cur. dat. l. 2. §. pen. & ult. D. qui per. tut. Posterius ex verbis Julii Capitolini clarum est. Servavit itaque Marcus Antoninus verus illud principium, curatorem dari oportere non invitis, sed petentibus: at invenit tamen modum, quo omnes petere cogerentur. Non prius enim rerum suarum administrationem a tutoribus recipiebant adolescentuli, quam petitis constitutisque curatoribus (y). Luculenter id patet ex l. 33. §. 1. D. de admin. & per. tut. l. 28. §. 1. cod. l. 31. cod. l. 1. §. ult. D. de min. Sunt, qui nobis obvertunt exempla adolescentum, qui sine curatorum auxilio res suas dicuntur administrasse. L. 7. §. 2. D. de min. l. 3. C. de in int. rest. Verum ea loca non ad jus, sed ad factum pertinere, nemo non videt. Nam & impuberes aliquando negligentia eorum, qui tutores petere debuissent, sine custodibus erant, uti ex toto titulo D. qui per. tut. vel cur. colligimus: nec tamen inde sequitur, ut in arbitrio impuberum fuisse, existimemus, sine tutoribus agere mallent, an custodibus subesse. Sed plura hanc in rem habes in Elem. nostris jur. civ. §. 271. seq. & in Additionibus nostris ad Vinn. §. 2. Inst. h. t. p. 116. sequ.

§. 10.

(y) Erat & alius modus cogendi adolescentes; ut curatores peterent, quod nimirum iis actio & exceptio in foro denegaretur. Neque enim stare in judicio poterant sine curatore. L. 1. §. 2. D. de admin. & per. tut. l. 1. 2. 3. C. qui legit. pers. stand. in judic.

§. 10. Finiebatur curatio minorum anno ætatis 25. circumactio, l. 3. §. D. de minor. Quum enim longissimum vitæ humanæ tempus centum annis circumscriberent jureconsulti: l. 76. D. de judic. l. 56. D. de usufr. eo in quatuor ætates diviso, juventuti 25. annos putabant assignandos, uti acute conjicit Gundlingius *ib.* §. 4. Id quod eadem lege Lætoris factum esse, non modo inde patet, quod *Quinaviceennaria* à Plauto dicitur, verum etiam ex l. 2. C. Theod. de donat. manifestum est. Nonnumquam tamen juvenes impetrabant *veniam ætatis*, quod beneficium Principes dabant adolescentibus 20. puellis 18. annorum, si frugis esse probarentur, l. 2. C. de his, qui ven. et.

§. 11. Ipse tutor, si valetudine impeditus negotia pupilli maxime in judicio gerere non posset, nec curatorem, nec procuratorem constituere poterat. Hunc enim solus constituerebat dominus. L. 1. pr. D. de procur. Quare nova inveniendæ erant nomina. Rogatur ergo tutoris, ejusque periculo Prætor ei substituebat alium, qui, si ad agendum esset datus, ACTOR; si ad alia negotia, ADJUTOR vocabatur. L. 24. D. de administr. tut. & l. 13. §. 1. D. de tutel. Auctores, non ut Theophilus existimat, ideo dicti sunt, quod ad acta constituerentur, sed ab agendo, unde & *πρωμαχῶραι*, dicuntur Græcis. Translatum vero hoc nomen est ad vicariam tutelam ex institutis veterum domesticis. Domi enim e servis quemquam præficere solebant rei familiari, qui & ipse ACTOR, *πρωμαχῶν*, nec non *ἐπιμενεύων* vocatur. L. 8. pr. D. fam. ercisc. l. 40. §. 7. D. de statu lib. l. 41. §. 4. D. de fideicom. libert. (Reinsh. Inscript. II. 65. p. 631. & Epist. ad Rupert. p. 235. sequ.) Et talem se esse simulabat Leonidas apud Plaut. *Afin.* 2. 4. v. 53.

Nam si sciet noster senex, fidem huic non esse habitam,
Succenseat, cui omnium rerum ipse summam credidit.

Talis quoque est, quem describit Lucas c. 12. 44. Add. Ravard. *Par. Lest.* 5. 20. & Wower. ad *Petr.*

p. 149. qui *actores*, & *dispensatores*, vel *arcarior* accurate distinguit. Sed & in fundos mitti solebant servi, qui ceteris tamquam vicarii dominorum, imperarent, fundumque domino colerent, & hi ipsi etiam dicti *actores* l. 32. D. de pign. Plin. Epist. 3. 19. Paul. Rec. Sent. 3. 56. 47. 48. Quemadmodum ergo qui in arribus vice domini rem familiarem curabat, ACTOR dici consueverat: ita idem nomen convenire eis visum est, qui pro tutore agerent. Vid. Melch. Goldast. Adnot. ad Dosithei sentent. & Epist. Hadr. 3. 10. p. 868. edit. Cl. Schultingii.

TITULUS XXIV.

De satisfactione tutorum, vel curatorum.

§. 1. Satisfactionis hujus origo. §. 2. Senatus consultum sub Trajano & Antonino ea de re factum. §. 3. Quomodo satisfidatum?

DE SATISDATIONE tutorum & curatorum jure antiquo nihil fuerat proditum: unde & nullum hujus rei vestigium in universa antiquitate exstat. Quum tamen pupilli magnum inde caperent detrimentum, de satisfactione quoque cavere ceperunt leges, de eaque paucis hic est agendum.

§. 1. Satisfidatio hæc inventa est a Prætoribus, quorum in edicto legebatur: REM PUPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE, TUTOREM, VEL CURATOREM SATISDARE JUBEBO. arg. rubr. D. rem pupill. salv. fore l. 5. §. 1. D. de legitim. Cavebant vero ex eo tempore non tutores testamentarii, quippe quorum fidem ipse testator probaverat, nisi unus reliquis vellet in administratione præferri: pr. Inst. l. 17. pr. D. de test. int. nec ex dativis, qui a magistratibus majoribus cum inquisitione erant dari: sed partim legitimi, partim edactivi illi, qui a duumviris, aliisque minoribus potestatibus fuerant dati. L. ult. C. de magistr. conv. Et huc pertinet formula: TUTOREM DO, SI SATISDEDERIS, Brissou. de Form. 5. p. 408.

§. 2. Confirmavit id Scto quodam Trajanus, qui & actionem dedit contra duumviros, si vel non exgissent a tutoribus & curatoribus cautionem, vel minus idoneos admisissent fidejussores. Qua de re Diocl. & Maximianus Augusti l. 5. c. de magistr. conv. In magistratus municipales, tutorum nominatores, si, administrationis finito tempore, non fuerint solvendo, nec ex cautione fidejussionis solidum exigi possit, pupillis quondam in subsidium indemnitate nomine actionem utilem competere ex C.S. quod auctore divo Trajano, Parente nostro, factum est, constitit. Eam actionem deinde D. Pius etiam ad ipsos magistratum heredes extendit, si culpa magistratum lata intercessisset. l. 6. D. de magistr. conven. l. 2. C. eod.

§. 3. Ipsa satisfactio fiebat oblati fidejussoribus (nec enim alia poterat esse cautio pratoria l. 7. D. de stipul. prae.) a quibus vel ipse pupillus, si fari posset, vel si non posset, servus sive proprius, sive publicus, vel tabularius stipulabatur, REM PUPILLI SALVAM FORE. Ulpian. l. 2. D. rem pup. salv. fore: Si pupillus absens sit, vel fari non possit, servus ejus stipulabitur: si servum non habeat, emendam ei servus est: sed si non sit, unde ematur, aut non sit expedita emtio, profecto dicemus, servum publicum apud praetorem stipulari debere. Solebat & praetor nonnumquam dare, cui fidejussores stipularentur. l. 3. eod. Nimirum servus proprius stipulatione sua domino, id est, pupillo adquirebat, §. 1. Inst. de stip. serv. Nec minus publicus servus recte stipulabatur pupillo, quia erat in dominio reip. Publico vero nomine & alteri stipulari licebat. l. 3. D. de praeor. stip. l. 1. §. 4. D. ut legator. Jac. Gothofr. Comm. ad tit. de reg. jur. p. 322. Dicitur ejusmodi stipulatio facta τῇ ταβουλᾷ ἐξ ὀπίᾳ apud Theoph. §. 3. Inst. de adop. Quam loquutionem eleganter explicat Amaya ad l. 3. c. de tab. scrib. logograph. Formula stipulationis procul dubio fuit: FIDE TUA PROMITTIS, REM PUPILLO SALVAM FORE: FIDE MEA PROMITTO.

TITULUS XXV.

De excusationibus tutorum, vel curatorum.

- §. 1. Excusabat I. numerus liberorum. §. 2. Cur Romani a nuptiis & procreatione liberorum abhorruerint? §. 3. Pena celibatus, & premia fecunditatis in libera rep. §. 4. Premia potestatis a Julio Casare proposita. §. 5. Prima Augusti rogatio de panis celibatus & premii potestatis. §. 6. Lex Julia de maritandis ordinibus. §. 7. Lex Papia Poppaea, & premia potestatis. §. 8. Jus liberorum trium, quatuor, quinque. §. 9. Professio liberorum apud praefellum ararii. §. 10. Fisci & ararii, ut & rationis Caesaris differentia. §. 11. Avario qui praefuerint? §. 12. Qui fisco & patrimonio Caesaris? §. 13. Rei fiscalis administratio excusationem dedit voluntariam. §. 14. Potestas a tutela excusans quae? §. 15. De aliis excusandi causis. §. 16. Professio artis Grammaticae. §. 17. Professio rethoricae. §. 18. Professio philosophiae. §. 19. Professio medicinae. §. 20. Professio juris prudentiae. §. 21. Qualis fuerit Romae schola publica? §. 22. Quales scholae per provincias? §. 23. Immunitas a tutelis professoribus concessa.

Tutela jure Romano erat munus publicum. *princ. Inst. h. t.* Quemadmodum vero alia munera, excusationibus prolati, amoliri a se poterant cives & municipes: ita etiam prodita fuerunt EXCUSATIONES, quibus tutelam & curationem possent recusare. Immo & causae erant, propter quas arcebantur a tutela etiam illi, qui eam non recusarant, quas ipsas quoque excusationibus tutorum & curatorum accensent SCti, quibus EXCUSARI dicuntur, etiam qui non admittuntur, vel prohibentur *l. 5. §. 3. D. de pof. ful.* Propria itaque SCti est haec vocabuli notio, & tam ab usu remota, ut Graeci, quum verba *παρρησιας*, *απολογίας*, *πρὸς αὐτὸν* illam non exhaustire animadverterent, verbum Latinum *excusationis* adoptare non

non dubitari. Harmerop. *Promptuar.* 2. §. 6. 1. 30. 80. Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Obs.* 4. 11. p. 385. seq. & *Elem. nostræ jur. civ. sec. ord. Inst.* §. 288. Ex quo simul patet, in l. 11. D. de *decurion.* non esse quod pro EXCUSARE rescribamus EXCURARE cum Cujac. *Obs.* 26. 38. Unde jam excusationes merito in VOLUNTARIAS, NECESSARIAS, & MIXTAS distinguuntur.

§. 1. Prima causa, eaque VOLUNTARIA, est NUMERUS LIBERORUM, quorum tres Romæ excusant, in Italia quatuor, & in provinciis quinque. *pr. Inst. h. t.* Hoc quum ad famosum illud jus trium, quatuor, & quinque liberorum pertineat, quale illud fuerit, ex antiquitatibus Romanis erit paulo altius repetendum.

§. 2. Plurimi Romanorum, dici non potest, quantum a nuptiis abhorruerint. Causæ hujus rei variae, amores furtivi (x), luxuria matronarum, d. qua eleganter Plaut. *Mil. Glorios.* 3. 1. v. 92. seq. (& Juven. *Sat.* 6. v. 25.) & præcipue illa orbitatis præmia, quæ toties celebrant veteres. Colebantur ejusmodi *μωυάμα* ab omnibus, viaque ipsis ad honores & comoda patebat, nemine illis negante suffragium, ob hæreditatem, quam quisque spe devoraverat. Unde lepide senex ille Periplectomenes apud Plaut. *Mil. Glorios.* 3. 1. v. 3. seq.

Quando habeo multos cognatos, quid opus mihi sit liberis?

Nunc bene vivo, ac fortunatus, atque ut volo, atque animo ut lubet.

Mea

(x) Hanc causam ipse observat Augustus Imp. apud Dion. Cass. XVI. pag. 576. ubi invecus in calibes: Οὐ γὰρ εἰς οὐρανὸν παραυλὰ χαίρει, ὡς αἱ εὐχαιρῶν διαφύκει· ἀλλ' ἴσθι, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ σωτηρία μένος ἢ καὶ δόλος μόνον. ἀλλ' ἐξαιτίας αἱ ὁρμητικαὶ, αἱ ἀσυντακτικαὶ ἐδίδοται. Neque adeo ut solitudo vivendi capte, ut absque multis libetis degatis, ac non quilibet vestrum mense, lectique sociatus habeat, sed licentiam libidinis, ac lascivie vestra queritis.

Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
 Illi apud me edunt, me curant, vident, quid agam?
 ecquid velim?
 Priusquam lucet, adsunt, rogitant, noctis ut somnum
 ceperim?
 Eos pro liberis habeo; quin mihi mittunt munera;
 Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam
 sibi:
 Adducunt ad extra: me ad se ad prandium, ad cœ-
 nam, vocant:
 Ille miserrimum se retur, minimum qui misit mihi.
 Illi inter se certant donis: ego hoc misit mecum:
 Bona mea inhiant, certatim mittunt dona & munera.

(Quin & securi sibi videbantur calibes & orbi. Hinc
 Cæsellius jurisconsultus apud Valer. Max. 6. 2. 12.
 ait: senectutem & orbitatem sibi natura dicaciori &
 faceto magnam præbere licentiam). Sed & de suo
 tempore conqueritur Plin. Hist. Nat. 14. proam. cæ-
 pisse orbitatem in auctoritate summa & potentia esse,
 captationem in questu maximo. Et Seneca Consolat. ad
 Marciam 19. In civitate nostra plus gratiæ orbis
 confert, quam eripit. Adeoque senectutem solitudo,
 quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, ut quidam
 odia filiorum simulent, & liberos ejurent, & orbita-
 tem manus faciant. Addi merentur Petron. Satyr. p.
 106. ubi Romanorum mores sub Crotoniatarum nomi-
 ne sale satyrico defricat, ut & Tacitus Annal. 13.
 52. de Moribus Germ. 20. Ammian. Marcellin. 14. 19.
 Denique & erant, qui philosophiæ causa abstinebant
 a matrimonio, exemplo veterum, Thaletis, Pythago-
 ræ, Democriti, Platonis, Zenonis Cittiei, Epicuri.
 Ita sane & recentiores in orbe Romano philosophi sibi
 putabant faciundum, veluti Apollonius Tyanensis, E-
 pistetus, Plotinus, Porphyrius, Proclus. Vid. Philo-
 siph. Vit. Apollon. 1. 10. Marin. vit. Procli cap. 17.
 p. 59. & ubi Cl. Fabric. Quæ quum ita se haberent,
 non mirum profecto est, adeo abhorruisse Romanos
 a nuptiis, querendisque liberis, ut præmiis essent ad
 conjugia ineunda invitandi. Fusius hæc illustravimus
 in Comment. ad L. Jul. de P. p. lib. 1. c. 2. p. 35. seq.

§. 3. Equidem jam libera republica & poenas cælibatus, & fecunditatis præmia fuisse, certissimum est. Legum ejusmodi & a senatu & a populo conditarum meminit ipse Augustus oratione ad cælibes apud Dion. Cass. *Hist.* 56. p. 567. Solebant & censores dare operam, ne cælibes essent in urbe, atque hinc multam exigere ab iis, qui, nulla ducta uxore, ad senectutem pervenissent. Ea multa dicebatur *as uxorium*. Festus *voce uxorium*. p. 478. Uxorium *pependisse dicitur, qui, quod uxorem non habuerit, ac populo dedit*. Qua in re rigida in primis ac severa fuit censura M. Furii Camilli, & M. Postumii Albinii Regillensis, anno U. C. 350. de qua Plutarch. *vit. Camilli* p. 129. & Valer. Max. 2. 9. 1. Ita & anno 622. Q. Cæcilius Metellus Macedonicus omnes uxores ducere cœgit liberos quærendorum causa, & tum habuit orationem, cujus partem servavit Gellius *Noct. Attic.* 1. 6. quæque digna visa Augusto, quam in senatu repeteret, quum suaderet Legem Julianam de maritandis ordinibus. Suet. *Aug. cap.* 89. Nonnumquam censores cælibes etiam in quatuor tribus urbanas, ceteris inhonestiores, maritos & parentes in rusticas, tamquam nobiliores, describebant. Liv. 45. 15. Nec poenis tantum, sed & præmiis propositis, ea in re utebantur veteres, & in primis honoribus cives invitabant ad ducendas uxores, cuj patet ex insigni oratione P. Scipionis, Censoris, anno U. C. 554. apud Gell. *Noct. Att.* 5. 19. ubi etiam ille prævius mos reprehenditur, *quod filius adoptivus patris adoptatori inter PRÆMIA parum prodesset*.

§. 4. At paullo post tamen & Julio Cæsari legibus promovenda visa est *nuptus* civium. Jam consulari, quem cum Bibulo gessit, agrum Campanum divisit extra sortem 20. millibus civium, quibus terni, pluresve liberi essent. Suet. *Jul.* 20. Appian. *de Bello civil.* 2. p. 433. Postea, ubi bellum civile detonderat, acto censu, tantam deprehendit in urbe solitudinem, ut teste Appiano *de Bello civ.* 2. p. 492. dimidio minus capitum censeretur, quam ante bellum civile. Unde denuo præmia proponenda existimabat iis, quibus plures essent liberi. Dio Cass. *Hist.* 43. p. 216. Suet.

Suet. *Jul. cap. 42.* Sed eo paullo poſt interfecto, non diu admodum leges iſtæ ſaluberrimæ viguerunt.

§. 5. At multo magis hæc cura Auguſti ſublit animum, qui tamen non niſi poſt multa molimina ſolitudini iſti invenit remedium. Primum id egit anno U. C. 725. quo cenſum cum Agrippa, tamquam Præſectus morum, egit. Grut. *Inſcript. p. 230.* Nam ex eo demum tempore ſexto inito conſulatu potentix ſectatus, quæ in triumviratu juffa fuerant, abolevit, deditque jura, quæ pace & principe uterentur. *Arctiora ex eo vincula, inditi caſtodes, & lege Papia Poppæa præmiis induſi.* Tacit. *Annal. 3. 28.* Ex quibus tamen verbis Lipſi in *Excurs. ad Tac. Ann. lib. 3. litt. C.* male colligit, jam ſexto illo conſulatu Auguſtum rogationem ad populum tuliffe. Incertum enim hoc eſſe oſtendimus in *Comm. ad L. Jul. & Pap. lib. 1. cap. 3. pag. 41.* Saltem, ſi quid ſexto conſulatu egit Auguſtus, tum quidem nihil profeciſſe videtur.

§. 6. Decennio poſt A. U. C. 736. denuo eandem rem egit, hanc celeberrima illa lege JULIA de *maritandis ordinibus*, quam & inaptis arctiores prænas ſtatuit, & nuptiis, liberorumque procreationi propoſuit præmia. Dio Caſſ. *Hiſt. 54. p. 531. ſeq.* Dici non poteſt, quantis cum difficultatibus tunc colluctandum fuerit Auguſto. Quamvis enim orationem Metelli, de qua ſupra, in Senatu haberet. Suet. *Aug. 89. Epit. Liv. 19.* magno tamen prærum conſenſu ei occlamatum eſt, teſte Dione Caſſio *lib. 56. p. 532.* At ſequutum tamen SC. de ferenda lege, de quo Horat. *Epod. 18. v. 17.*

*Divæ, producas ſobolem, Patriumque
Proſperes decreta ſuper jugandis
Feminis, proliſque novæ feraci
LEGE MARITA.*

Sed licet tum Auguſtus tam certus eſſet de ſucceſſu hujus rogationis, ut legis hujus in antecceſſum mementur in luculenta Inſcriptione apud Grut. *p. 328. 1.* quam nos ſupplevimus, illuſtraviſque in *Comment.*
ad

ad L. Jul. & Pap. *ibid.* p. 43. *seq.* legem tamen perferre ne tum quidem potuit, præ tumultu recusantium. Suet. *Aug.* 34. Eoque respicit Propertius 2. 7.

*Gavisa est certe SUBLATA Cynibia LEGE,
Quæ quondam edita, stemus uterque diu,
Ne nos divideret.*

Repetitis tamen aliquoties rogationibus, ita demum perlata est, ut adempta, lenitate parte penarum, auctisque præmiis, vacatio triennii concederetur. Sueton. *Aug.* 34. Triennio vero illo circumacto, denuo biennii data est vacatio, adeoque lex illa de maritandis ordinibus demum anno 757. Sex. Ælio Cato, & C. Sencio Saturnino Coss. perlata, annoque 762. in legem Papiam Poppæam transfusa, vires suas exserere capit. Dio 56. p. 578.

§. 7. Nimirum vicerat celibatus, orbitatisque amor, adeo ut A. U. C. 760. equites Romani magnopere de abroganda hac lege laborarent. Paulo post Augustus insignes illas habuit orationes tam ad cælibes, quam ad conjuges, quas servavit Dio Cass. 56. p. 573. *seq.* Suet. *Aug.* 35. Denique anno U. C. 763. ferri iussit LEGEM PAPIAM POPPÆAM, quæ in jure nostro etiam LEX JULIA & PAPIA adpellatur, quia in eam Julia istæ rogationes pleræque confluerant. Tulerunt hanc legem ad populum M. Rapius Mutilus, & Q. Poppæus secundus, consules suffecti (a) quorum neuter vel uxorem habebat, vel liberos, Dio

(a) In plerisque fastis hoc par consulum desideratur. Sed rem expediunt fragmenta Capitolina apud Pighium *Annal.* p. 19. In quibus hujus anni consules ita recensentur: C. POPPÆVS. Q. F. Q. N. SABINVS. Q. SVLPICIVS. Q. F. Q. N. CAMERINVS. EX. X. IVL. M. PAPIVS. M. F. M. N. MVTVLVS. Q. POPPÆVS. Q. F. Q. N. SECVNDVS. Exstant quoque utriusque nomina apud Galzium n. *Fast.* p. 219. *seq.* ubi tamen Poppæus non Secundus, sed SECUNDINUS cognominatur. De gen-

Dio Cass. 56. p. 578. ex quo, quam fuerit hæc lex necessaria, facile intelliges. In ea capita haud pauca agebant de præmiis *nonnullis*. Sic e pluribus candidatis præferebatur is, qui plures sustulisset liberos. Tac. *Annal.* 15. 19. Plin. *Ep.* 7. 16. E consilibus quoque prior sumebat falces, qui collegam liberorum multitudine anteibat. Gell. *Noct. Att.* 2. 15. Latini porro ob filium filiamve anniculum anniculamve, Latinæ vero ob ternos partus jus Quiritium consequabantur. Ulp. *Fragm.* 3. 1. Liberti ob multitudinem liberorum ab operis, ingenuæ & libertæ a tutela liberabantur, l. 37. D. de oper. libert. Pult. in Numa p. 66. Dio *Hist.* 56. p. 578. *Fragm. Regul. ex vetere JCS* §. 6. Ulpian. *Fragm.* 29. 2. 3. Juvabant etiam liberi in hæreditatibus & solidi capacitate. Ulp. *Fragm.* tit. 15. 16. Immo & honoratior in theatro locus datur iis, qui plures haberent liberos. Gothofr. ad *Leg. Pap. Popp. c.* 7. seq. p. 280. In primis vero hæc lege fuerat cautum, ut qui secundum hanc legem liberos tres, Romæ natos superstitēs, qui quatuor in Italia, qui quinque in provinciis haberet, omnium numerum personalium immunitatem haberet, *pr. Instit. h. t. l. 1. C. & ult. qui num. lib. l. 18. D. de censur.*

§. 8. Hinc ergo natum famosum illud jus trium, quatuor & quinque liberorum, quod tamen & liberis orbi, immo & steriles nonnumquam, beneficio principum, obtinebant. Exempla sunt apud Plin. *Epist.* 2. 13. 7. 16. 10. 95. immo & in inscriptionibus, veluti in illa apud Grut. p. MLXXXI. ubi laudatur STATIA IRENE, IVS LIBERORVM HABENS, & in aliis, in quibus litteræ L. L. H. id est, IVS LIBERORVM HABENS. Brummer. de *Lege Cinc.* 14. Apud eundem Grut. p. 322. 8. mentio fit Albæ Flaminicæ, CVI IMP. IVS COMMUNE (b) LIBERORVM.

æc Papia videndus Patin. de *fam. Rom.* p. 329. & de utraque *Comm. noster* ad L. *Jul. & Pap. lib. 1. cap. 4.*

(b) Legendum forsan JUS COMMUNIO LIBERORUM.

RORVM CONCESSIT. & p. 631. 2. Persicus libertinus sepulcrum se condidisse testatur C. CORNELIO. PERSICO. F. HABENTI. EQVVM PVBLICVM, & CORNELIÆ ZOZIMÆ, MATRI EIVS, HABENTI IVS QVATUOR LIBEROR. BENEFICIO CÆSAR. Plura de hoc jure commentatus est M. Vertranius Maurus singulari libro, *de trium liberorum jure* (c) in quo tamen multa potius, quam bona & solida, reperies.

§. 9. Quinam liberi profuerint ad capienda *moderata* premia, de eo copiose satis disputant jureconsulti. Nos addimus, ne fraus legi fieret, cautum fuisse a Marco Antonino, Imperatore (d), ut professio liberorum intra diem tricesimum fieret apud præfectum ærarii, alterumque exemplum tabularum domi; alterum apud ærarium adservaretur: id quod idem Imperator etiam in provinciis fieri jussit. Jul. Capitolin. *vit. Marc. Ant.* 9. Et huc pertinet exemplum Gordiani, de quo idem Jul. Capitolin. *Gord.* 4. nec non lepida illa adulteri excusatio apud Juvenal. *Sat.* 9. v. 84. *sequ.*

Tel-

RUM, ob quod solidum capiebant inter se conjuges; Ulp. *Fragm.* 16. 1.

(c) Librum hunc frustra a se bibliothecis questum; ait Brummer. *ad Leg. Cinc.* 16. Sed facile eum reperire potuisset in *Trajan Trajatum Tom.* 8. nec ignotum est, eum nuper *Tbesauri jur. civ. Tom.* 3. p. 965. insertum esse.

(d) Ita rem refert Jul. Capitolinus. *Vit. Marc. Ant.* Cap. 9. Sed tamen jam ante ea tempora clarorum virorum ortus in acta publica referebantur, ut ex Suetonio *Tiber. & Calig.* 8. patet. Juvenal. *Sat.* 4. v. 82. *sequ.* Fortassis ab omnibus & ob liberales causas id fieri jussit Antoninus, quod antea illustiores tantum familiæ facere consueverant. Plura nos in *Comment. ad L. Jul. Pap. l. 2. Cap. 9. p. 213.* ubi & de natalis & censuales professionis discrimine, quarum mentio fit in *l. 6. C. de fid. instr. & l. ult. C. sine censu, vel reliq.*

Hein. *Ant. Rom. T. I.*

H

*Tollis enim, & LIBRIS ACTORUM spargere gaudes
Argumenta viri: soribus suspende coronas,
Jam Pater es, dedimus, quod fama opponere posses,
Jura parentis habes, propter me scriberis hares.
Adde Briffon. Antiq. Rom. I. 5. p. 7.*

§. 10. Voluntariis porro excusationibus accensenda
II. ADMINISTRATIO REI FISCALIS. Libera re-
publica, redditus omnes publici influebant in ararium.
At sub Imperatoribus separatae erant rationes *fisci*,
atque *ararii* *basilicae* & *tabulae*. Hoc ad populum,
ille ad Principem pertinebat. Hinc saepe cum in ju-
re, tum apud auctores junguntur *jura & populi*.
Paull. Sent. Recapt. 5. 12. l. 1. D. de bon. damn.
Lamprid. Alex. Sev. 12. Hanc differentiam primus
Augustus, vel certe Tiberius, reperit. Sane sub Ti-
berio diversum a *fisco* fuisse ararium patet ex Tacit.
ann. 6. 2. A *fisco* iterum distincta erat *ratio Caesaris*,
id est, privatum Principis patrimonium, de quo l. 6.
§. ult. D. de jure *fisci*. Unde toties memorantur PRO-
CURATORES HEREDITATUM PRIVATI PA-
TRIMONII, & similes, apud Fabrett. Inscr. cap. 3.
& Phil. a Turre in Monim. Vet. Ant. Cap. 6. Ut
jam non commemorem, quae ex Gruteri, & Reinesii
Thesauris eam in rem depromi possent. Ast senescen-
te jam sub principibus imperio, nullum erat amplius
inter *fiscum*, & ararium discrimen, nisi quod publi-
ca pecunia *sacrarum largitionum*, privatum Principis
patrimonium *privatarum rerum* nomine veniret. Un-
de tituli C. de comit. sacr. larg. & de com. rer. pri-
vat. Jam Dioni sane Lib. 53. p. 511. vix liquet,
quid inter Augusti & publicum intersit ararium, &
Glossae recentiores promiscue scribunt: *Tapéion: fis-
cus, ararium*. Paucissimi sane Principes Helvium
Pertinacem imitabantur, qui Imperatoriis possessioni-
bus nomen suum inscribi prohibebat, non esse illas
dicuntans imperantium proprias, sed communes Roma-
norum & publicas. Herodian. Hist. 2. 4.

§. 11. Arario initio praerant Quaestores, quos Ta-
citus Annal. 11. 22. & Ulpianus, l. un. pr. D. de off.
quaest.

quest. Gracchani Junii auctoritate, pene tam antiquos faciunt, quam ipsam urbem. Sed eisdem a Valerio Poplicola demum creatos, scribit Plutarchus *vit. Valer. Popl.* p. 103. Immo Pomponius eos ipsis Tribunis plebis, Aedilibusque recentiores facit, *l. 2. §. 22. de orig. jur.* Sed quemadmodum de Pomponio hic non multum laboramus: ita Ulpiano facile conciliabis Plutarchum, si Quæstores jam sub regibus fuisse, Valerium vero illum magistratum, a Tarquinio Superbo abrogatum, restituisse reipublicæ, dixeris. Quod & Tacitus *l. c.* non obscure indicat, qui simul monet, consulibus initio mansisse potestatem quæstores deligendi, donec eum quoque honorem populus mandavit. Initio duo creati, ut rem militarem comitarentur: dein duo additi, qui Romæ curarent, mox duplicatus numerus, stipendiaria jam Italia, & accedentibus provinciarum vectigalibus. Post lege Sullæ viginti creati, supplendo Senatui, cui ille Dictator judicia tradiderat. Prolixe hæc omnia Tacitus *l. c.* His ergo ararii potissimum cura demandata fuerat a populo. Ascon. Padian. *in Verrin.* 2. p. 1839. Ast A. U. C. 1000. ararii administratio, jubente Cæsare, a Quæstoribus ad Aediles translata. Dio Cass. 43. p. 237. Augustus, ubi ararium militare instituit, ejus curam demandabat viris prætoriiis, quos primum a Senatu lectos, deinde sorte ductos, ac demum ab ipso Imperatore nominatos, constat. Suet. 35. Aug. 35. Quæstoribus porro curam ararii Saturni reddidit Claudius. Suet. *Claud.* 24. Denique administratio ararii jussu Neronis fuit penes Præfectos arario (e) qui tamen etiam de causis fiscalibus judicabant. Gell. 12. 24. Tacit. 13. 28. Jac. Guth. *de offic. Dom. Aug.*

(e) Quum vero ex lege Papia in ararium, & paullo post in fiscum etiam influerent vicinæ hereditatum: his administrandis præfuerunt PROCURATORES XX. HEREDITATIVUM, & PROMAGISTRI XX. HEREDITATIVUM, quorum mentio fit in marmoribus apud Gruter. pag. 437. 7. 426. 5. 454. 8.

Aug. 3. 32. Quum vero ab Augusti temporibus duplex esset ararium, *Saturni* alterum, ita dictum a templo Opis & Saturni, in quo custodiebatur, alterum *militare*; duo quoque erant Præfecti arario, vel diversa saltem officia, uni aliquando personæ demandata. Exemplum suppeditat *marinor* apud *Gruter.* p. 1028. 5.

§. 12. Fisco præerant Procuratores Advocati, Patroni fisci, quorum passim in jure nostro mentio fit. Sunt etiam PRÆFECTI FISCI GERM. CÆS. IMP. apud *Grut. Inscript. p. 498. 10.* A COMMENTARIIS FISCI ASIATICI, apud *Reinf. Inscr. 9. 33.* PROCURATORES FISCI ASIATICI apud eundem *class. 9. 60.* Immo creare *Nerva* cœpit *Prætorum fiscalem*, qui de rebus fiscalibus jus diceret, l. 2. §. 32. D. de reg. jur. Patrimonia Principum Procuratores Cæsarum administrabant. Denique postremis temporibus fisco Comes sacrarum largitionum; patrimonium principis Comes rerum privatarum administrabat, de quibus videndi *Grutherius de offic. Dom. Aug. 3. 1. 16. 25. 32.* & qui egregia multa hanc in rem collegit *Gudlingius Diss. de principe herede cap. 4.*

§. 13. Quicumque ergo res fiscales administrabant, excusari poterant a tutela, non tam quia bona eorum fisco obligata erant, ut plerisque videtur, quam quod privilegio se possent defendere. Hinc dicitur, excusari eos posse §. 1. *Instit. h. t.* eos vacationem habere l. 10. C. h. t. privilegio defendi, l. ult. C. qui dari int. poss. Unde patet, non necessariam fuisse hanc excusationem, sed voluntariam. *Thomas. Not. ad Instit. h. t. p. 110.*

§. 14. Eadem de causa excusantur III. QUI CUM POTESTATE SUNT. Potestas vero diversimode accipitur ab antiquis. Nonnumquam magistratibus urbanis opponuntur potestates in provinciis, apud *Suet. Claud. 23.* Jurisdictionem de fideicommissis quotannis, & tantum in urbe, delegari magistratibus solitam, in perpetuum; atque etiam per proximias potestatibus demandavit. Nonnumquam etiam in ipsa urbe a magistratibus sejungebantur potestates. In urbe enim erant;

rant, qui jus dicerent, quamvis non essent magistratus ordinarii, veluti *Præfællus annonæ, præfællus vigillum*, quos magistratus ideo esse negat Pomponius, l. 2. §. 33. D. de orig. jur. etiam hi dicebantur habere potestatem. Porro potestas distinguitur aliquando ab imperio, adeoque tribuitur illis magistratibus, qui neque vocationem, neque prehensionem habebant, veluti Quæstoribus. Vid. infra Lib. 4. tit. 6. §. 5. Nulla harum significationum hic invenit locum. Cum potestate enim hic esse dicuntur, quicumque sunt cum imperio, id est, majores, vel majoribus auspiciis, & lege curiata creati. Gell. Noct. Att. 13. 14. l. 1. pr. D. si quis jus dicenti non obtemp. Huber. Præfæll. ad Instit. l. 25. 4. Unde ne Aedilitas quidem excusabat. l. 17. §. 4. D. h. t. Nam Aediles nec coercere poterant, nec jubere in carcerem duci, nec prehensionem habebant, sed ipsi in jus vocabantur Gell. Noct. Att. 13. 15. Postremo tamen participes hujus beneficii generatim facti sunt Senatores, l. 15. §. 3. h. t. immo & ἀρχαῖοι τῶν πόλεων, id est, Duumviri. l. 6. §. 16. h. t.

§. 15. De V. PAUPERTATE: VI. TRIUM TUTORUM ONERE, ut & VII. IMPERITIA LITTERARUM nihil est, quod ex antiquitate monendum sit. Ast quum VIII. & PROFESSIO LIBERALIUM ARTIUM excusarit, hujus quæ fuerit Romæ conditio, ostendendum erit paullo accuratius.

§. 16. Grammatici, quos initio LITTERATOS, vel LITTERATORES adpellabant (f), serius Romæ docuerunt. Ludimagistris, qui primis litterarum elementis imbuebant pueros, semper quidem procul dubio usi fuerant Romani: sed ab his diversi grammatici erant, id est, poetarum interpretes. Suet. l. c. Unde & in jure nostro a Juri litterarii magistris discernuntur, l. 1. pr. & §. 6. D. de extraord. cognit. Gram-

(f) Teste Suet. De Illust. Gramm. 4. ubi erudita sunt, quæ adoptavit H. Casaub. p. m. 731.

Grammaticam olim Romæ ne in usu quidem, nedum in honore fuisse, rudi scilicet ac bellicosa tum civitate, docet Sueton. *de Illust. Gramm.* 1. ex quo etiam discimus, mediocre ejus existisse initium, proficientibus eam artem non nisi semigræcis, immo & libertinæ conditionis hominibus. Sane L. TITINIUS L. AMASON GRAMMATICVS memoratur apud Reinel. *Inscr. Class.* 1. 228. p. 216. M. L. FORTVNATVS GRAMM. apud Gruter. *Inscr.* p. 1035. 6. ut alia jam exempla prætermittam, quæ & ipse Suetonius suggerit. Primus hoc studium in urbem intulerat Crates Malleotes, qui missus ad Senatum ab Attalo Rege, inter secundum & tertium bellum Punicum, quum fracto crure decumberet, assidue disserendo, Romana ingenia excitavit. Sequuti cum sunt alii, præcipue post Q. Metelli tempora, post quæ adeo sensim crevit grammaticæ honor, ut ne clarissimi quidem viri ab ea se abstinere & aliquando super viginti celebres scholæ in urbe florent. Suet. *de Illust. Gramm.* 3. Sed plerique docebant privatim, aut certe magno virorum illustrium ære conducti. Primus centena in annum sestertia accepit Verrius Flaccus sub Augusto, & Tiberio. Suet. *de Gramm.* 17. Postea sensim invaluit, ut & Grammatici publicis invitati stipendiis docerent. *Æl. Spartian. Vit. Hadr.* 17. adeo ut stipendium eorum ordinarium temporibus Luciani essent *μ'εγαλὸν δαχμῶν* id est, sestertia quadraginta, aurei quadringenti, vel mille coronati monetæ Belgicæ. Gronov. *de pecun. vet.* 54. cap. 11. p. 729. Immo & annona iis quotannis capitis distribui, quam aliquoties iis deminutam restitutamque esse, patet ex Symmachi *Ep.* 1. 33. Cassiodor. *Ep.* 9. 21. ut & l. 11. c. *Theod. de Medic. & Professor. Lib.* 13. *Tit.* 3. §. 17. Serius multo, immo & difficilior Romæ recepti sunt rhetores, quippe quos anno U. C. LXXXII. C. Fannio Strabone, & M. Valerio Messala Coll. SCO; deinde anno U. C. LXXLI. a C. Domitio Ahenobarbo, & L. Licinio Crasso censorio edito, urbe expulsos esse constat. Suet. *de clar. Rhet.* 1. Postea & rhetoricam privatim docere cœperunt plures, quorum aliquot recenset Sueton. *de clar. Rhet.* 3. seq. Primus, ut

ut diserte notat Euseb. in Chron. n. 2104. publice Romæ docuit, salariumque e fisco accepit Quinctilianus, idque sub Domitiano. At jam Vespasianum Latinis, Græcisque rhetoribus annua centena, id est, aureos mille e fisco constituisse, tradit Sueton. *Vesp.* 18. Posteriores Imperatores ea in re modo liberaliores, modo tenaciores fuerunt. Sub Marco enim rhetorum stipendium fuisse drachmarum decem millia, Lucian. *Eunuch.* p. 161. T. 4. id est, aurei 333. & regales IV. seu rationes init Theod. Marcell. *ad Suet.* *Vesp.* cap. 18. vel 400. uti Gronovius. Tatianus, qui sub Commodio floruit, sexcentos aureos philosophis scribit datos, ex quo & salaria rhetorum sexcentorum aureorum fuisse videntur Theod. Marcell. *ad Suet.* *Vesp.* l. c. Immo Eumenius rhetor liberalitate Principis salarium sexcentorum millium nummum sese accipere gloriatur, in *Orat. pro restitut. schol.* 11. qui ex Gronovii calculo conficiunt 45. millia florenorum Hollandicorum.

§. 18. Eadem pene Romæ philosophorum fata fuerunt. Si quoque cum Rhetoribus pulsæ A. U. C. 592. Idem sapius factum, cum antea, tempore Catonis, tum etiam sub Domitiano, Suet. *Domit.* c. 10. sub quo Epictetus quoque Roma excedere iussus est. Interea tamen semper privatim floruit philosophiæ studium. Primus philosophis stipendia & honores concessit Antoninus Pius. Jul. Capitol. *Vit. Anton.* 11. (Herodian. *Histor.* 1. 2.), ut & post eum D. Marcus, qui, uti ipse serio philosophabatur, ita omnis generis doctoribus annuam mercedem constituebat. Xiphilin. 71. p. 815. Hoc quoque salarium annuum ordinarie 600. aureorum fuisse, ex Tatiano colligimus cum Casaub. *Not. ad Sueton. Vesp.* c. 18. At nonnullis tamen minus datum est. Luciani enim tempore singula philosophorum genera acceperunt decem millia drachmarum, id est, 400. aureos, Lucian. *Eunuch.* p. 161. Tomo 4. Tantundem datum fuit Theodoto Sophisti apud Philostr. *Vit. Sophist.* lib. 2. c. 2. p. 566. edit. Olear. Tantundem destinatum etiam Chresto, apud eundem lib. 2. cap. 11. §. 1. p. 591.

§. 19. Medicina Romæ sero coli, & in aliquo pre-

tio haberi coepit. Servos ac liberos artem hanc fecisse, negat quidem Carolus Sponius dans les recherches d'antiquité dissert. 27. sed cum artis suae amore falli, satis patet ex Sueton. Calig. 8. Quinctil. Inst. 7. 2. Senec. de Benef. 3. 24. Varr. de re rust. l. 16. Ipsi lapides nobis plura exempla servant. Apud Reinsium Inscr. Class. 11. 8. est Q. CLODIVS, Q. L. NIGER, MEDICVS OCVLARIS. Apud Grut. p. 1111. 6. Fabret. Inscr. c. 4. p. 300. Spon. Misc. Erud. Ant. p. 143. & Malvas. Marm. Felsin. pag. 219. TIBERIVS (ILLVSTRIVS) TI. CAES. AVG. SER. CELADIANVS MEDICVS OCVLARIVS. Alia marmora, quae Gruterianus Index in titulo: officia domus augustae & privatae, facile unicuique suggeret, hinc praetermittimus. Immo & servas & libertas fecisse medicinam, patet ex marmoribus apud Grut. Inscr. p. 636. ubi occurrit IVLIA Q. L. SABINA MEDICA, MINVCIA. C. L. ASTE, MEDICA, SENTIA ELIS, MEDICA. Tales etiam erant obstetrices, quae medicamenta dare solebant, l. 9. pr. D. ad L. Aquil. veluti SVAVITAS, L. AGREPINAE, OBSTETRIX, apud Gruter. Inscr. p. 636. 4. Ceterum primus medicos civitate donavit Julius Caesar. Suet. Jul. 42. Augustus vero Antonii Musae, liberti, opera e gravi ac periculoso morbo restitutus, Musae jus aureorum anulorum, universo medicorum ordini immunitatem dedit. Dio Cass. 52. p. 517. Hinc multis Vespasiani, Hadriani, aliorumque rescriptis firmatum est illud privilegium l. ult. §. 30. D. de mun. & bon. Postea quum nimis multi medicinam professi immunitate fruerentur, certum definiri numerum placuit. l. 6. §. 2. D. de excusat. Alexander porro medicis annuam addidit. Lamprid. Alex. 42. Posteriores vero Imperatores eorum immunitatem auxerunt plurimis constitutionibus, quae exstant in C. Theod. tit. de medic. & profess. Brissou. Ant. Sel. 2. 3. qui etiam sequente capite ostendit χηρῆς simul fuisse plerosque medicos. Hinc & vulnerariis, vel vulnerum medici vocantur. Plin. Hist. Nat. 29. 1. nec non medici chirurgi in Marmore hoc apud Manut. Orshog. 243.

CARESTAE. CONSERVAE. ET. CONIVGI.
GELADIUS. ANTINOVS. DRVSI. MEDICVS.
CHIRYRG.

BENE. MERENTI. FECIT. EA. VIXIT. ANN.
XVII.

Apud Grut. *Inscr.* p. 400. 7. laudatur MEDICVS. CLINICVS. CHIRVRGVS. OCVLARIVS. Celebres etiam fuere *jarralipæ*, seu medici unguentarii, de quibus Plin. *Hist. Nat.* 29. 1. (Add. *Ægi*¹. Menag. *Amanit. jur. civ.* c. 35. & V. C. Lampii *Dissert. de privil. medicorum* c. 1. Barn. Briffon. *de verb. signif.* p. 810. edit. nov.)

§. 20. Jurisprudentiæ studium Romæ semper floruit. Primus tamen illud publice professus est Tiberius Coruncanius. l. 2. §. 35. D. de orig. jur. Quem deinde alii sequuti sunt, qui vero, ut Cicero ait in *Bruto* 41. nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerant, sed eodem tempore & discipulis satisfaciebant. Sic verbi gr. Q. Scævola, quamquam nemini se docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Cic. *Brut.* 89. Vid. supra *Proem.* n. 42. 43. Neque tamen certi quidam, atque ordinarii erant juris professores, sed, ut quisque studiorum suorum habebat fiduciam, ita consulentibus æque ac discipulis, se videtur dedisse. Postremo & jureconsulti publice, certo stipendio conducti, Romæ docere coeperunt, eaque schola juridica Romana, in occidente unica, tam frequens fuit, ut ex omni occidente eo juvenes confluerent. Sic Rutil. Numat. in *Itinerar. Lib.* 1. v. 109.

*Facundus juvenis, Gallorum nuper ab arvis
Missus, Romani discere jura fori.*

Constantius in *vita S. Germani Cap.* 3. Ut in eum professio litterarum plena conflueret, post auditoria Gallicana intra urbem Romanam JURIS scientiam plenitudini perfectionis adjecit. Plura de hac schola Romana juridica dabunt Jo. Savaro ad *Sidon. Apollin. Ep.* l. 6. ubi Sidonius Romanam domicilium legum vocat,

Franc. Juret. ad Symonac. Epist. 9. 83. & Dadin. Al-
telerra Rer. Aquit. 3. 5.

§. 21. Florentissima ergo Romæ fuit schola, in
auditorio Capitolino, in qua Theodosii, & Valenti-
niani ævo docuerunt Rhetores Latini tres, Grammati-
ci Latini decem, Sophistæ Græci quinque, Gram-
matici Græci decem, Philosophus unus, iurium pro-
fessores duo. Conring. *Antiqu. Acad. Dissert. l. pa-
gina 22.*

§. 22. In provinciis quoque floruerunt scholæ, Au-
gustoduni, Burdegalæ, Tholosæ, Narbonæ, Mediola-
ni, Carthagine, & in plerisque civitatibus honoratio-
ribus, in quibus tamen non nisi rhetores, & gram-
matici utriusque linguæ docuisse videntur. Conring.
l. c. pag. 16. sequ. In oriente alia quodammodo fuit
scholarum conditio. Alexandria enim jam inde ab An-
toninorum ætate floruit schola *ῥητορικῆς*, id est,
medicorum tantæ celebritatis, ut ad commendationem
medici illud satis esse videretur, si fuisset Alexandria
aliquandiu commoratus. Ammian. Marcellin. *Hist. 22.
16.* Conring. *Medicin. Hermet. 9.* Beryti vero & Con-
stantinopoli etiam jus civile traditum. Et Beryti qui-
dem jam sæculo tertio exeunte studia juridica floru-
erunt, *l. 1. C. qui ætas. vel profess. se excus.* eandem-
que scholam eodem sæculo medio, observante Men-
gio *Amanit. jur. 24.* magnopere celebravit Gregor.
Thaumaturg. Paneg. Origen. p. 186. Tanta sane hujus
scholæ fuit celebritas, ut eam *παιδεία τῶν νόμων*, ma-
trem legum adpellare non dubitet Eunap. *vit. Procræs.
p. 150. πῶς ἴδεις ἡγεῖται*, Græcarum sedem Joannes in
Anthol. Lib. 1. cap. 68. ἐπιγρ. 29. πάλιν ῥητορικῆς,
ἢ τῶν νόμων τῶν τῶν παλαιῶν civitatem plane
Romanam, & legum Romanarum Gymnasium, Grego-
rius *Thaumaturg. l. c. πῶς ἴδεις ἀνδραγαθῶν*, juris
domicilium & urbem jureconsultorum, Non. in *Dis-
crisac. lib. 41. v. 145.* Legum denique nutricem Ju-
stinianus *Constit. omnem §. 7. ad Antecess.* Beryto &
vocari consuevisse juris peritos, qui adfiderent magi-
stratibus, ut sine favore & odio cognoscerent, ex ve-
rete chirographo observat Jac. Gothofred. ad *l. 1. C.
Theod. de adfess. domest.* Docebant ibi Antecessores
qua-

quatuor, ceu ex d. *Const. omnem*, ad *Antecessores* colligit Menag. *Aman. Jur. Cap. 24. p. 134.* Sed urbs, quæ in jure nostro *pulcherrima & splendidissima*, immo *metropolis* vocatur, paullo post Justiniani tempora terræ motu eversa est. Agath. 2. p. 285. Quam ruinam epigrammate non uno desleri videas in *Anthol. I. 68. Epigr. 19. & sequ.* Constantinopoli juris professores duos reliquis addidit Theodosius, philosophiæ vero doctorem adjecit Justinianus, ut adeo schola Constantinopolitana Romæ illi per omnia fuerit similis. Conring. *Antiq. Acad. Diss. 1. p. 21. sequ.* Aliibi, quam Romæ, Constantinopoli & Beryti jus Romanum doceri, & maxime Alexandrinos & Cæsarienses antecessores juris habere, vetuerat Justinianus. *Const. Omnem. §. 7. ad Antecessores.* Ea tamen paullo post se legalium studiorum causa Alexandria commoratum esse, testatur Agathias *lib. 2. p. 48.*

§. 23. Omnes ergo Grammatici, rhetores & medici Romæ docentes, aut in patria has artes exercentes, qui intra numerum erant, a tutela & cura habebant vacationem §. 14. *Inst. h. t. l. 6. §. 1. D. h. t. & tit. C. de profess. & medic.* Iisdem & philosophi accensentur, *l. 6. §. 5. D. h. t.* nec non jure consulti Romæ docentes. *l. 6. §. 12. D. eod.* immo omnes ubique artium professores. *l. 6. C. de profess. & med.* Minus vero eo privilegio gaudebant hydraulæ, poetæ, alique, quibus nullis in scholis publicis erat locus. *Vinn. Comm. ad §. 16. Inst. h. t. p. 139.* (multo minus mechanici & ludorum magistri, qui a professoribus diserte discernuntur. *l. 1. pr. & §. 6. D. de extraordin. cognit.*)

TITULUS XXVI.

De suspectis tutoribus, vel curatoribus.

§. 1. *Suspecti crimen e 12. Tabulis.* §. 2. *Quinam suspecti fieri poterint? Quinam postulare?* §. 3. *Suspectis interdicebatur administratio. Eorundem remotio & infamia.* §. 4. *Pena tutorum quorundam extraordinaria.* §. 5. *Actio de distrahendis rationibus.*

NON solum excusari, sed & removeri a tutela & curatione nonnulli poterant, si vel dolose, vel segniter pupillorum, minorumque res administrare & curare dicerentur, vel ulla malæ fidei in eos caderet suspicio. Tales dicebantur SUSPECTI, & de his ad hunc titulum agendum.

§. I. SUSPECTI crimen ex lege 12. Tabularum descendere, ipse agnoscit Imperator *princ. Inst. h. t.* ut & Ulpianus *l. 1. §. 2. D. de susp. tut.* nec obscure id testatur Cic. *de offic. 3. 13.* In iis tabulis ex Jac. Gothofredi sententia, cautum fuerat: SI TVTOR DOLO MALO GERIT VITVPERATO, QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Quamvis vero *suspecti* vocabulum in hac lege, si ita concepta fuit, non occurrat: præcipue tamen veteribus *suspicio* esse dicebatur, ubi dolus malus videbatur metuendus. Hinc Terentius *Eunuch. 3. 3.*

--- Jam tum erat suspicio,
Dolo malo hæc fieri omnia.

Quum ergo de eo tutore in lege ageretur, qui minus ex fide tutelam gereret: jureconsulti eum vocarunt SUSPECTUM, quemadmodum & actionem ipsam *crimen suspecti* (κ) adpellabant. *princ. Inst. h. t.*
Quam-

(κ) Crimen hic est idem ac accusatio, quare & Theophilus *κατηγορία* vertit. Vid. Brissou. *de Verb. sign. voce crimen p. 276.*

Quamvis autem ex 12. Tabulis sic hoc crimen: Decemviri tamen illud, sicut & alia jura, ab Atheniensibus acceperant, apud quos nota erat ἡ αἰτία ἐν τοῖς ποσὶ, quam cuivis instituere licebat adversus tutorem, qui pupillum ulla adfecerat injuria. Jul. Pollux Lib. 8. cap. 6. Seg. 35.

§. 2. Suspecti postulari poterant omnes tutores, sive dati ex lege Atilia, sive testamentarii, sive legitimi. l. 1. §. 5. D. h. t. Immo & patroni huic judicio erant obnoxii, ita tamen, ut eorum famæ parceretur. l. 1. §. 5. D. §. 2. Inst. h. t. l. 9. D. de obseq. par. & patr. id quod etiam in agnatis observari, ipsius pupilli videbatur interesse: unde & his potius curator adjungi solebat. l. 9. D. h. t. Præterea & omnes postulare suspectos poterant promiscue, unde & quasi publica erat hæc accusatio. §. 3. Inst. h. t. l. 1. §. 6. D. h. t. Quamvis enim vere publicum non esset hoc judicium, quoniam causa ne quidem criminalis haberetur, & hinc apud magistratus qui jurisdictione tantum gaudebant, e. g. apud Prætores institueretur: in multis tamen imitabatur judicia publica. Præterquam enim quod cuivis e populo accusandi jus esset, vocabula etiam ejus modi adhibebantur, quorum alias in publicis tantum judiciis erat usus, ut puta, crimen, accusatio, quæ omnia κατ' ἀνάγκην in hac causa usurpantur, Huber. Prælect. ad Inst. 1. 26.

§. 3. Suspectis hac actione factis, primo omni administratione tutelæ interdicebatur, & interim dabatur curator. l. 7. C. h. t. Deinde, si eos vel dolo malo, vel culpa sua, parum diligenter tutelam gessisse, adpareret, removebantur; ab eaque interdictione & pœna nec promissa satisfactio liberabat. §. 12. Inst. h. t. Præterea & infans erat tutor, quotiescumque doli, culpræve lætæ fuerat convictus. §. 6. eod. Commune id hoc judicium habet cum omnibus reliquis, quæ occasione tutelæ oriuntur, veluti actionibus tutelæ, & de distrahendis rationibus. Hinc turpe tutelæ judicium memorat Cicero de Orat. 1. 26. & pro A. Cæcina 3. Idem pro Q. Roscio Comado 6. Si qua sunt pri-

privata judicia summa existimationis, & pene dicam capitis, tria hæc sunt, fiducia, tutela, societas. Aque enim perfidiosam & nefarium est, fidem frangere, quæ continet vitam, & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit: & socium fallere, qui se in negotio coniunxit.

§. 4. Nonnumquam etiam, si dolum insignem, aliaque delicta intervenisse, adpareret, tutores tamen nefarii ad præfectos urbi remittebantur, extra ordinem puniendi: §. 10. *Inst. h. t.* maxime si libertus tutor filios, vel nepotes patroni fraudasset. §. 11. *cod.* Quum enim iterum in urbe imperium non esset penes Praetores, sed penes Præfectum urbi, cuius erat, animadvertere in crimina, quæ intra urbem, vel centesimum milliarem extra eam, committerentur: Tacit. *Annal.* 6. 11. Dio Cass. 52. p. 480. Suet. *Aug.* 37. l. 1. *princ.* §. 3. 4. 10. *D. de offic. præf. urb.* oportebat omnino prætorem reos animadversione, vel supplicio dignos ad Præfectum urbi remittere. Qua remissione opus non erat in provinciis (a) ubi Procons. & Præsides & iurisdictione, & imperio mero gaudebant. Insigne huius severitatis exemplum statuit Galba, Lusitanix præses, qui tutorem, quod pupillum, cui substitutus erat, necasset, in crucem sustulit, & quum se civem esse clamaret, ei crucem dealbatam, & ceteris altioreni statui iussit. Sueton. *Galb.* 9.

§. 5. Ceterum ab hoc iudicio diversa erat actio de distrahendis rationibus, quæ finita demum tutela contra tutorem, qui furtim aliquid subtraxerat, dabatur in duplum, l. 55. §. 1. *D. de adm. & peric. tut.* quo pertinent ultima legis 12. Tabularum verba: QUANDOQUE FINITA TUTELA ESCIT, FURTIVM DVPLIONE LVITO. Sed de ea actione facis mul-

(a) Præterquam si quid contingeret in municipio. Tunc enim ea juris municipalis ratio erat, ut reus mortis ad præsidem remitteretur. Et ita locum Joannis 18. 31. explicat Huber. *dissert.* 1. 3. *sequ.*

multa notant doctores, nihil ut a nobis jam addendum videatur.

A D P E N D I X

De jure antiquo civium Romanorum latinorum,
Italiæ, Provinciarum, nec non conditione
peregrinorum.

§. 1. *In Romano imperio alii erant cives, alii Latini, alii Italici, alii provinciales.* §. 2. *Peregrini qui fuerint?*

Liber primus institutionum totus agit de divisionibus personarum, ratione status. Quum vero personarum status maxime triplex in jure Romano traderetur, LIBERTATIS puta, CIVITATIS, & FAMILIÆ: Tribonianus non nisi eas attulit divisiones personarum, quæ ad libertatis, familiæque statum pertinere videbantur. De civitatis statu nihil dissecuit, forsan, quod ea, quæ huc pertinent, jura tantum non omnia everterat Antonini Caracallæ constitutio, de jure civitatis cum omnibus orbis Romani incolis communicando *l. 17. D. de statu hom.* Ast quamvis excusari mereatur Tribonianus: nos tamen forsan non æque videremur excusandi, si tam præclaram antiquitatum Romanarum partem, quæ tot juris nostri, veterumque auctorum locis tam egregiam lucem accendit, intactam plane prætermitteremus. Juvabit itaque post Car. Sigonii, Ez. Spanhemii, aliorumque luculentissimas commentationes ^(b) ea de **JURE CIVIUM ROMANORUM, LATINORUM, ITA-**

(b) Haud pauci de hac re egregios ediderunt commentarios. Caroli Sigonii, & Ez. Spanhemii æternæ atque ælimia opera nemini ignota sunt. His addendi Alex. ab Alex. Genial. *Dier.* 4. 10. Onuphr. Panvin. *de Imp. Rom.* 5. Sel-

ITALORUM, PROVINCIALIUM, deque statu & conditione PEREGRINORUM, hic conjunctim exhibere, quæ ad illustrandum jus Romanum quam maxime facere videbuntur.

§. 1. Ex quo Roma initio per Latium, tum per Italiam, ac denique per universum pæne terrarum orbem arma victricia circumtulit: quadripartita esse cepit hominum huic imperio. subsectorum differentia. Alio enim jure CIVES, alio LATINI, alio ITALICI, alio denique PROVINCIALES utebantur. Priores tres gradus conjungit Claudius Imp. apud Tacit. *Annal.* II. *Omnia P. C. quæ nunc verustissima creduntur, nova fuere: plebei magistratus post patricios, LATINI post plebejos, ceterarum ITALIÆ gentium post Latinos.* Habes hic CIVES, ex quibus patricii, & plebei magistratus creati: habes LATINOS, & ITALICOS ita conjunctos, ut intelligas, civitatem jure Latii, hoc jure Italico præstitisse. Omnium postremæ conditionis erant PROVINCIALES, quos ideo Italicis postponit Suet. *Vesp.* 9. *Ordines exhaustos supplevit, honestissimo quoque ITALICORUM, ac PROVINCIALIUM adlesto.*

§. 2. Quicumque civitatis jure non fruebantur, ii veteribus HOSTES, & paullo post, inflexa in deterius hujus vocabuli significatione PEREGRINI vocabantur. Cic. *de offic.* I. 12. Festus voce *hostis* p. 297.

C A P. I.

De Jure Quiritium, & Civitatis.

§. 3. Olim omnes, qui Romam commigrarunt, promiscue cives facti. §. 4. Postea & aliis, qui in oppidis suis manebant, jus civitatis datum. Unde alii cives ingenui, alii municipes. §. 5. Municipum duplex

1. Selden. *de Synedr.* 2. p. 62. Henr. Dodvvel. *Prælect.* Cambden. p. 194. Petr. Ios. Cantelius *de Rom.* p. 201. & alii.

plex erat patria, sed Roma tamen patria major. §. 6. Hinc porro civitate donati etiam Latini quidam, sed non eodem jure. §. 7. Qui in latinis civitatibus magistratus fiebant ei es. §. 8. Civitatem quoque impetrabant Latini, si stirpem domi reliquissent, aut aliquem accusassent repetendarum. §. 9. Civitas cum omnibus Latinis, & Italis communicata legibus Julia, & Ploria. §. 10. Paulo post & Gallis cisalpinis civitas data. §. 11. Ut & aliis quibusdam gentibus. §. 12. Augustus parce civitatem, sed quibusdam tamen dedit. §. 13. Liberalior ea in re Claudius. §. 14. Quibusnam Nero, Galba, Otho, Vitellius, & Vespasiani civitatem dederint? §. 15. Trajani, & Hadriani in danda civitate liberalitas. An Hadrianus auctor constitutionis, qua civitas cum orbe Romano communicata? §. 16. An ea Constitutio tribuenda Antonino Imperatori? §. 17. An eam Marcus Imp. ediderit? §. 18. An ea tribui possit Commodus, Pertinaci, Juliano, Pescennio, Severo? §. 19. Verus auctor est Caracalla. §. 20. Constitutio ea ad ingenuos, non item ad libertinos pertinuit. §. 21. Ast cum his quoque civitatem communicavit Justinianus. §. 22. Jura civitatis sensim cepere incrementa. §. 23. Aliud fuit jus Quiritium, aliud jus civitatis. §. 24. Quae jura utrumque complexum sit? §. 25. Cives Romani erant a potestate dominica. §. 26. Liberi quoque a dominata tyrannorum. §. 27. Liberi a licentia magistratuum. §. 28. Remedia adversus magistratum insolentiam. §. 29. Tribunorum plebis auxilium. §. 30. Libertas civium Rom. a saevitia creditorum. §. 31. Libertas suffragandi data per leges tabellarias. §. 32. Jus gentilitatis. §. 33. Jus connubiorum inter solos cives, nec omnes tamen promiscue fuit. §. 34. Cum peregrinis & barbaris nullam connubiam. §. 35. Lex Papia Poppaea de connubio Senatorum cum libertinis. §. 36. Libertinas ducere olim non liceat: at permisit lex Papia Poppaea. §. 37. An eadem lex Papia prohibuerit nuptias sexagenariorum, & quinquagenariorum? §. 38. Concubinatus origo? §. 39. Quae concubina esse puterint? §. 40. An & ingenuae honestae? §. 41.

§. 41. *Quinam concubinas adscriverint?* §. 42. *Fuerit concubinae similis uxori ad morganaticam.* §. 43. *Quando legibus interdictus concubinatus?* Tom. IV. hujusce Edit. §. 44. *Leges Romuli & XII. Tabularum de divoritiis.* §. 45. *Divortiorum origo, & frequentia sequere ævo.* §. 46. *Etiā uxori licuit a viris divertere.* §. 47. *Solemnitates in divoritiis olim observatae.* §. 48. *Ritus sequiore ævo usurati.* §. 49. *Quid repudium?* §. 50. *Jus Patrimonii, legitimi dominii, testamenti, hereditatis, usucapionis.* §. 51. *Jus census.* §. 52. *Censu etiam jus civitatis adquiri potuit.* §. 53. *Census Romæ, professio in provinciis.* §. 54. *Quid lustrum?* §. 55. *Pæna incensorum.* §. 56. *Jus militia antiquum.* §. 57. *Quid in his mutatum sub Imperatoribus?* §. 58. *Jus tributorum.* §. 59. *Jus veltigalium, qualia erant portoria.* §. 60. *Decumæ, & scriptura.* §. 61. *Annoe salaria.* §. 62. *Picesina.* §. 63. *Nova veltigalia ab Imperatoribus inventa.* §. 64. *Jus suffragiorum.* §. 65. *Illud sub Imperator. mutatum.* §. 66. *Jus honorum, & quidem sacerdotiorum.* §. 67. *Et magistratuum.* §. 68. *Quomodo sacerdotes adlecti sub Imperatoribus?* §. 69. *Quomodo creati magistratus?* §. 70. *Jus sacrorum, tum publicorum.* §. 71. *Tum privatorum.* §. 72. *Civitatum duarum, vel plurium civis nemo esse poterat.* §. 73. *Civitatem invitus nemo amittebat.*

§. 3. Ac primo quidem, quum nova urbs non admodum adflueret civibus, promiscue jura civitatis impetrabant, quicumque, vel in urbe, vel in agro Romano Lares figere constituerant. Liv. 1. 8. Immo tantum erat Romuli studium amplificandi civitatem, ut & hostes devictos plerumque in urbem transferret, agroque assignato, in curias adscriberet. Hunc in modum civitatis jura communicavit cum Cæmentibus, Camerinis, Antemnatis, Crustuminis, ac postremo etiam cum Sabinis. Dionys. Halic. *Antiquit. Rom.* 2. p. 103. & III. Liv. 1. 13. Unde Claudius apud Tacit. *Annal.* II. 24. *At conditor noster, Romulus, tantum sapientia voluit, ut plerosque populos eodem die haberet,*
den

dein cives habuerit. Sequuti sunt hoc exemplum ceteri Reges, qui Albanos, aliosque populos devictos Roman transfulerunt, ac civitatis fecerunt participes. Liv. 1. 29. 33. Qua de re Cicero pro Cornel. Balbo 31. Illud vero sine omni dubitatione maxime nostrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri civitatem oportere. Sic initio, ut recte observat Dionysius 4. p. 256. ἄνευ οὐκ ἔχοντες ἐπιτρέψαντες τῶν ἀλλοτρίων μίσχον, quolibet externos admittebant ad jus civitatis, ne iis quidem exclusis, qui e iusta servitute fuerant manumissi. Hos enim omnes e Ser. Tullii instituto cives Romanos factos, & in quatuor urbanas civium Romanorum tribus descriptos esse, ex eodem adparet Dionysio. Non segnius aliquandiu, libera jam republica, providerunt Romani, ut civitatis jura cum quamplurimis communicarentur, maxime post captam & incensam a Gallis urbem, quam ut tanto splendidius instaurarent, novos & peregrinos cives adsciverunt ex Vejentibus, Capenatibus, & Faliscis, iisque agri partem assignarunt, teste Livio 6. 4. Et sane prudenter id provisum a Romanis. Quum enim Romanæ reipublicæ salus in armorum vi posita videretur, quæ nulla esse poterat sine numerosa civium multitudine, merito de augendo civium numero quam maxime fœre solliciti, ut luculenter ostendit Dionys. Halicarn. 2. p. 89. & 3. p. 148.

§ 4. Postea factum est, ut prætor eos, qui domicilium in urbe, vel agro Romano constituerant, quive in urbanas, vel rusticas tribus fuerant descripti, etiam peregrinis aliorum oppidorum, & qui in iis remanebant, incolis, aut victis etiam, nec tamen in urbem abductis hostibus, modo singulis, modo universis, jus Romanæ civitatis Senatus, populi que judicio atque auctoritate deferretur. Sic Dionysius Halic. 2. p. 89. observat, Romanos captas urbes non excidisse, sed in alios misisse colonos, οὐκ αὖτε διὰ πόλεως μεταδίδωσαν, aliis civitatem dedisse. Quo pertinent etiam illa Livii 26. 24. Jam inde a majoribus traditum morem colendi socios, ex quibus alios in civitatem, atque

que *agrum secum jus recepissent*. Quicumque ergo adepti Romanæ civitatis jura in oppidis suis manebant, ii **MUNICIPES** dicebantur. Simul ac vero Romanæ fortunarum suarum sedem collocabant, **CIVES INGENUI** erant, ceu eos vocat Cicero in *Bruto* Cap. 75. Sic M. Porcius Cato, quamdiu Tusculi est commemoratus, municeps fuit: ubi Romam commigravit, civis Romanus, quamvis jam ante jure civitatis Romanæ etiam in municipio suo frueretur. Sigon. de antiquo jure civ. Rom. 1. 1. p. 16. Ex quo patet, alios fuisse *cives INGENUOS*, vel optimo jure cives, alios **MUNICIPES**. Illi Romæ domicilium, tribum, & honorum petitionem fuerant consequuti: hi, tametsi tribum, atque honorum petitionem adepti essent, tamen domicilio carebant.

§. 5. Illi (tametsi alias civis Romanus plurium civitatum civis esse haud posset) tum in municipio suo, tum Romæ magistratus recte gerebant, ideo quod non tam duarum diversarum civitatum, etsi aliqua inter eas privati juris esset varietas, quam unius, cives censerentur. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. 1. Cap. 6. p. 35. seq.* Duplex ergo municipibus erat patria: altera, in qua nati; altera, qua excepti erant, quamvis hac veluti major esset, & illa in hac contineri videretur, ut præclare ostendit Cicero de *Leg. 2. 2.* quem locum totum adscribere licebit. Interrogaverat Atticus, cur Cicero Arpinum germanam patriam suam adpellaret? Cui Cicero: Ego mehercule & Catoni, & omnibus municipibus duas esse censeo patrias: unam **NATURÆ**, alteram **CIVITATIS**: ut ille Cato, quoniam esset Tusculi natus, in populi Rom. civitatem susceptus est. Itaque quoniam ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram juris. Et quibusdam interjectis: Sic nos & eam patriam duximus, ubi nati, & illam, qua excepti sumus. Sed necesse est, caritate eam præstare, qua reip. nomen universæ civitatis est: pro qua mori, & cui nos tutos dedere, & in qua nostra omnia ponere, & quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multot secus est, qua genuit, quam illa, qua excepit. Itaque hanc meam esse patriam, prosum nunquam negabo, dum illa sit **MAJOR**,

JOR
ut
sum
conf
natu
dili
factu
21.
in P
Spar
cives
paul
§.
na c
& vi
rem
Liv.
ac H
Conf
538.
stata
ui be
cum
deret
ut pr
dio,
lud d
civita
222.
tibus
tatis
Anagn

(f)
privat
c. Alce
intellig

JOR, & hec in ea contineatur. Hinc saepe fiebat, ut unus, idemque & Romæ, & in municipio suo summus honores gereret. Ita Milo, dum jam Romæ consulatum petebat, Dictator erat Lanuvii in patria naturali. Cicero *pro Milone* 37. Et Ciceronis filius Ædilis apud municipales suos. Arpinates patris voluntate factus est, teste eodem Cicerone *Epist. ad Fam.* 13. 11. Immo ipse Hadrianus jam Imperator veteri ritu in patria sua Quinquennalem se creari passus est. Spartian. *vit. Hadr.* 20. Inter municipales tamen, & cives ingenuos aliquam fuisse privati juris varietatem, paullo post docebimus.

§. 6. Postea, ubi major paulatim dignatio Romanæ civitatis esse coepit, jus civitatis parcius datum, & vix cum quibusdam Latii populis vel ad augendam rem Romanam, vel honoris causa communicatum est. Liv. 8. 13. & 14. Ejus beneficii Latinorum populis, ac Hernicis dati primus auctor Sp. Cassius, tertium Consul circa annum U. C. 268. Dionys. Hal. 8. p. 538. *seq.* Ast quum consul ille popularis, & de adfectata tyrannide suspectus, tam late hoc populi Romani beneficium interpretaretur, ut Latinis, & Hernicis eum jure civitatis etiam jus suffragii datum contenderet; solebant deinde Romani jus civitatis ita dare, ut pro diverso sociorum in populum Romanum studio, modo jus suffragii simul concederent, modo illud disertis verbis exciperent. Primi sine jure suffragii civitatem acceperunt Cerites (c) Strabo *Geogr.* 5. p. 222. Gell. *Noct. Att.* 16. 13. Mox & Campanis equitibus, Fundanis, & Formianis eadem lege data civitatis jura. Liv. 8. 14. nec non Acerranis, Liv. 8. 17. Anagninis; Liv. 9. 43. aliisque pluribus, de quibus

ac-

(c) Inde factum, ut censores eos, quos suffragii jure Privabant, in *Ceritum tabulas* referre dicerentur. Gell. l. c. Alcon. Padian. in Cic. *Divinat.* pag. 1759. De his intelligendus Horatius *Epist.* 1. 6. v. 62.

- - - Cerite cera

Digni, remigium vitiosum libacensi Ulyssi.

accurate Ez. Spanheim. *Orb. Rom. Exerc. I. cap. 7. p. 39.* Contra ea Lanuvini, Aricini, Nomentani, Pedani, alique in civitatem ita accepti sunt, ut & jure ferendi suffragii, & capiendi in urbe muneris gauderent: unde & ejusmodi oppida veluti *Municipia* dicta, ut docet Ulpian. l. 1. §. 1. D. ad municip.

§. 7. Invaluit præterea, ut etiam a jure Latii via pateret ad jura civitatis iis omnibus, qui in patria, Latii donata, magistratus gesserant. Appian. de Bell. Civil. 2. p. 443. Strabo 4. p. 187. Quod jus Trajani adhuc ævo valuit, ut patet ex verbis Plinii Paneg. 37. *His quoque, quibus per Latium civitas Romana patuisset.*

§. 8. Postremis reipublicæ temporibus latus paulatim diffusum est illud Romanæ civitatis beneficium. Quum enim paullo ante quibusdam tantum Latii urbibus jus civitatis Romanæ summi beneficii loco concederetur: lata deinde lex est, ut e sociis ac Latini nominis promiscue, qui stirpem ex se domi reliquerant, cives Romani fierent, Liv. 41. 8. Accessit altera lex anno 1063. a Servilio Glaucia, de repetundis lata, ut Latinis esset jus civitatis consequendæ in illius civis, seu senatoris locum, qui accusatus ab iis repetundarum, a Romanis fuisset damnatus. Cicero pro Balbo 24.

§. 9. Primus L. Julius Cæsar, (d) occiso jam, ut

(d) Non leviter errat editor Ciceronis orationum Parisiensis novissimus, qui hanc legem Juliam latam putat a Sex. Julio Cæsare, Consule A. U. C. 662. Multoque gravior error est Ant. Augustini de Leg. & Sc. pag. 120. T. 1. Thef. Ant. Rom. qui Cæsarem Dictatorem hujus legis auctorem fingit. Sex. Julio Cæsari tribuere videtur Appianus de Bello Civ. l. pag. 179. Sed quum Sex. Julius Cæsar anno U. C. 563. cum L. Marcio Philippo; L. Julius Cæsar vero anno sequente cum P. Rutilio Lupo consulatum gesserit: verosimilius est, hunc legem tulisse, & quidem, collega Rutilio jam occiso. Unde simul patet, cur a solo Julio lex nomen acceperit, nulla collega

videtur
lata
dit,
piar
Pate
cia
bon
Asce
te a
pejo
vano
comm
mo
scrip
domi
Præ
Post
hos t
Flor
vis h
fuisse
postre
Poste
plebis
consul
30. E
us R
& Ita
(Cic.
ni fast
blicoru
Ez. Sp
§.
cona,
nabatu
ficta n
zech. S
(*)
di, Flor

videtur, collega P. Rutilio Lupo anno U.C. DCCLXIII. lata lege Julia, civitatem sociis ac Latini nominis dedit, qui flagrante bello Italico in fide manserant. Appian. *Bell. Civ.* 1. p. 379. Cicero *pro Balbo* 12. Vell. Patere. 2. 16. 17. Postea confecto tristi illo bello sociali, vel anno U. C. DCCLXV. Cn. Pompejo Strabone, & L. Porcio Catone consulibus, ut patet ex Ascon. Padian. *ad Orat. Cic. pro C. Cornel.* vel sequente anno DCCLXVI. L. Cornelio Sulla, & Q. Pompejo Rufo Coss. (e) lata lege Plucia a M. Plautio Silvano, & C. Papirio Carbone Tribunis plebis civitas communicata cum omnibus sociis Latini nominis, immo & peregrinis illis, qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent, si tum quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, & si sexaginta diebus apud Prætores essent professi. Cicero *pro Archia Poeta* 7. Postremo arma posuerant Lucani, & Samnites, sed & hos tamen civitate donari placuit A. U. C. DCCLXX. Flor. *Epit. Liv.* 84. ex quo loco etiam constat, novis his civibus per universam Italiam jus suffragiis fuisse datum. Et initio quidem in octo novas, id est, postremas tribus urbanas collecti fuerant; Vellej. 2. 20. Postea in veteres 30. post irritos P. Sulpicii Tribunus plebis, & C. Marii conatus translati sunt a C. Cinna consule. Appian. *de Bello civ.* 1. p. 380. *Epit. Liv.* 30. Ex quo tempore æquo per omnia jure usi sunt cives Romani veteres, & novi per universum Latium & Italiam, adeo ut & jus petendi honores habuerint (Cic. *pro Sulla* 6. 7.) & jus census (Onuphr. Pany. *ad fast. consul. anno DCCLXVIII.* jus sacrorum publicorum. Noris *Conotaph. Pis. Diss.* 1. cap. 5. p. 72. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc.* 1. cap. 10. p. 59. sequ. §. 10. Italia tunc a superno mari Arimino, & Ancona, seu Rubicone fluvio, ab inferiore Luca terminabatur: reliquum tractum ad Alpes usque Galli Cisal-

facta mentione. Vid. Schyvarz. *de jur. Ital.* §. III. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom.* 1. 1. 13. p. 30.

(e) Minime vero subsequente Cinna consulatu, ut tradidit Flor. *Epit. Liv. Lib.* 80.

salpini & Veneti infederant. Galli porro in Cispadanos, & Transpadano dividebantur. Priores civitate donati Cispadani, utpote Italix propiores. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. 1. Cap. 11. p. 61.* Postea & Transpadani civitatis jura obtinuerunt una cum Venetis. Nam quum antea Latii jus impetrassent a Pompejo Strabone (Ascon. Padian. in *Ciceron. Pison. p. 262.*) ipsum civitatis jus eis dedit C. Julius Cæsar anno U. C. MDCCVII. Dio Cass. *Hist. 41. p. 118.* Unde non mirum Galliam hanc Cisalpinam ab eo tempore TOGATAM dici coepisse. Tam pleno enim jure fuerant civitatis jura consequuti, ut & ad suffragia ferenda, petendosque honores non minus, ac reliqui cives, admitterentur. Sueton. *Cæs. 9.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. 1. Cap. 13. p. 76.*

§. 11. Extremis reipublicæ temporibus non intra Alpes stetit datæ civitatis Romanæ beneficium: sed & cum multis aliis gentibus est communicatum. Exemplo esse possunt universi Gaditani in ulteriore Hispania, quos secundo consulatu civitate donavit Cæsar. Dio Cass. *Hist. 41. p. 164.* Idem pro lubitu deinde quasdam alias civitates Hispaniæ hoc ingente beneficio ornavit. Dio Cass. *43. p. 233.* Quemadmodum & medicis, aliisque ea jura concessit. Suet. *Cæs. 42.* immo & Siculis omnibus civitatem, inaudito exemplo, testamento legaverat, quod legatum lata lege confirmavit Antonius. Cic. *Epist. ad Fam. 14. 12. Philipp. 1. 124.* Verum tamen ea lex Antonii non valuisse videtur. Sane sub Augusto adhuc plerasque Sicilia civitates Latini juris fuisse, discimus ex Plin. *Hist. Nat. 3. 8.*

§. 12. Sub Imperatoribus multo magis prolata sunt Romanæ civitatis fines. Augustus equidem, teste Suetonio *Aug. 40. civitatem parcissime dedit, adfirmans, se satius passurum fisco detrahi aliquid, quam civitatis Romanæ vulgari honorem.* Idem leges haud pauca dedit, quibus aditus sordidis hominibus intercluderetur ad civitatem. Quales præcipue sunt lælia Sentia, & Fusia Caninia, de quibus supra suo loco actum. Vid. Sueton. *Aug. 40.* Immo iter extrema mandata ejus, Tiberio, & S. P. Q. R. da-

data etiam hoc erat, *μηδ' εὖ τὴν αὐτὴν πολιτείαν εὐχρηστέως*
ἐπαποδόντων, ἵνα πᾶσι διασώζῃται αὐτοῖς ὅτι τὸ ἐπὶ τῷ νόμῳ.
 Ne Multis iure civitatis donarent, quo magnum in-
 ter ipsos, & subiectos discrimen remaneret. Dio Cass.
 56. p. 391. Quibusdam tamen Augustum iura civita-
 tis dedisse, patet ex Suet. Aug. 47. Idque in primis
 etiam discimus ex ejus numis, in quibus laudantur
 Hispaniæ municipia, de quibus Jo. Vaillantius de
 Colon. num. & Ez. Spanh. Diss. de præst. numism. 5.
 pag. 767. & Orb. Rom. 1. 2. 13. p. 47. seq. Eadem
 liberalitate etiam Tiberius, & Cæsar Caligula civita-
 tem quibusdam dederunt, ceu ex numis & inscriptioni-
 bus idem docuit Ez. Spanhemius.

§. 13. Claudius Imperator varie se gessit in con-
 cedenda, negandave civitate. Quosdam civitatem Ro-
 manam usurpantes, in campo Esquilino secum percussit.
 Suet. Claudio 25. Idem tamen Latinis, naves mer-
 caturæ causâ fabricantibus, jus Quiritium dedit. Suet.
 ibid. 19. Ulp. Fragn. 3. 1. & 6. Quin noa solum
 Galliarum Comarum primoribus; sed & universæ Galliarum
 Comarum, jus ferendi suffragia, petendique honores
 dedit. Quæ de re Tacit. Annal. 11. 24. Senec. de
 Benef. 6. 19. Immo multis eum concessim iura civi-
 tatis, ac sine discrimine dedisse, ac venalia prope illa
 ejus liberos habuisse, testatur Dio Cass. Lib. 60. p.
 676. Unde lucem capit vox illa Tribuni militum A-
 flor. 22. 28. *ἐγὼ πᾶσι ὡς αὐτὸν αὐτὸν πολιτείαν τῷ αὐτῷ ἐκ-
 τισάμην.* Ego vero magno ere hanc civitatem compa-
 ravi; quam egregie illustrat Ez. Spanh. Orb. Rom. E-
 xerc. 1. Cap. 16. p. 94. sequ.

§. 14. Nero, postquam in musicis & curulis apud
 olympiam agonibus victor fuerat a judicibus pro-
 clamatus, universam Achajam libertate, judices ci-
 vitate Romana, & pecunia grandi donavit, quod
 beneficium etiam iis, qui pyrrhichiam saltaverant,
 concessit. Suet. Ner. 12. Galba civitatem Romanam
 raro dedit, teste Suet. Galb. 8. dedit tamen Borgia-
 sensibus, Laccobrigensibus, Deobrigensibus, & Ta-
 labrigensibus, immo & Vesoninis: & Cluniensibus,
 si fides numis sub Galba cufis, in quibus hæc
 oppida Hispaniæ & Galliarum MUNICIPIA dicuntur.

Hein. Ant. Rom. T. I.

L

Claud.

Claud. Chifflet. *Desfont.* 1. 28. Hasduin. *Num. Urb.* p. 120. Vaillant. *de Colon.* T. 1. p. 105. De Othone constat, eum, præter quasdam alias largitiones, Lingonibus universis civitatem Romanam dedisse. Tacit. *Hist.* 1. 78. Vespasianum Stobienfes (f) in Macedonia civitate donasse, constat ex numo apud Spanhem. *Diss. de num. prov.* 676. & Plin. *Hist. Nat.* 4. 10. Sed & filii sæpe jus civitatis veteranis, liberis, posterisque eorum dederunt, ut patet ex marmoribus apud Gruter. *Inscr.* p. 573. 2. p. 574. 5. 6. & p. 575. 1.

§. 15. Hispaniæ potissimum Trajanus favit, ipse Hispanus. Unde in ejus numis occurrunt municipia, Italicense, Inlipense, Albenfe, Uigaonense. Quibus ex marmore apud Gruter. *Inscr.* p. 162. 3. addendi Iæditani, Lancienses oppidani, Talori, Interamienfes, Colarni, Lancienses, Transcudani, Aravi, Melidubrigenses, Arabrigenses, Banienses, Pæsures, quos omnes a Trajano demum civitate donatos, non vana divinatione conjicit H. Spanh. *Orb. Rom. Exerc.* 1. Cap. 18. p. 108. *sequ.* Idem Princeps singulis quibusdam subinde civitatis jura dedit, rogatu amicorum, ut patet ex Plin. *Epist.* 10. 22. 6. 107. 108. Quin quum vicissinas hereditatum antea pendere cogerentur novi cives; eos hoc onere primum Nerva, deinde & Trajanus liberavit. Quod Principis beneficium collaudat Plin. *Paneg.* 37. Hadrianus, sequutus Trajanum, *Latium multis civitatibus dedit, tributa multis remisit*, ut loquitur Spartian. *Vit. Hadrian.* 21. Ast data ab eo civitatis in numis & lapidibus nulla usquam fit mentio, nisi quod in marmore sub eo legantur MANICIPES MVNICIPI T. AELI HADRIANI AVG. CIVILITANI. Grut. *Inscr.* p. 362. 1. Unde Civilitanos ab eo civitate donatos, colligit Spanh. *ibid.* p. 109. Sunt equidem, qui Hadrianum auctorem putant celeberrimæ illius constitutionis de civitate cum universo

(f) Eos tamen sua ætate juris Italici fuisse, tradit Ulp. l. 3. D. de censib.

verso orbe Romano communicata l. 17. D. de statu hom. quos in eum errorem induxit Chrysostom ad Act. Apost. 25. p. 875. Tom. 4. edit. Savil. Sed hos rationem fugere, paullo post clarissime adparebit.

§. 16. Aequè fallitur Justinianus Imperator, qui celebrem illam constitutionem Antonino Pio tribuit Nov. 78. §. quavis eum ante Spanhemium tantum non omnes cæca fide sequuti sint (g). Att quamquam amplificatum esse ab Antonino civium numerum vel ex nullo præcipue raritatis constat, in quo AMPLIATOR CIVIUM dicitur: discrimen tamen civium, Latinorum, Italicorum, provincialium, etiam post Antonini Pii tempora superuisse, cum ex aliis locis adparet, tum ex Inscriptione apud Gruter. p. 408. l. ex qua simul discimus, Antoninum Carnis, & Catalis propter ædilitatis gradum apud Tergestanos gestum, jura civitatis Romanæ dedisse.

§. 17. Non minus errant, qui cum Aurelio Victore in vita Marci cap. 16. M. Antoninum hujus constitutionis autorem faciunt, in quam sententiam etiam Casaub. ad Spartian. Hadr. 21. paullo videtur proclivior. Nam superuisse sub hoc principe inter cives & peregrinos discrimen, patet ex celeberrima Lugdunensium Epistola apud Euseb. Hist. Eccl. 5. l. ubi ajunt ἐπεὶ οὐκ ἴσθαι πλείους ῥωμαίων ἐρχομένων νέων ἀνέτην πάλαι κρηάδας, τὰς δὲ λίπυς ἐπὶ μὲν εἰς ἀνέτην. Quicumque Romani cives reperti sunt, capite truncati, reliqui traditi bestiis. Atqui scripserunt hæc Lugdunenses extremis Marci Imperatoris annis: adeoque inde recte colligi videtur, M. Antoninum non sustulisse illud discrimen, quod inter cives ac peregrinos intercessit. Illud tamen certissimum est, tam liberalem in dando civitatis jure fuisse M. Antoninum.

(g) Contrarium tamen ante Spanhemium observarunt Wesembec. Turat. ad tit. D. de statu hom. num. 5. Petit. Leg. Artic. p. 136. Vafel. in Not. ad Excerpta Dionis p. 102. Claud. Salmaf. de modo usur. cap. 19. p. 854. sequi Rupert. ad l. 2. D. de orig. jur. t. 1. p. 17. 18.

minum, ut Aristides Rhetor *Orat. in Rom. pag. 372.* scribere non vereatur, *ἔναι δὲ ῥωμαῖοι. ὅτε δὲ ῥωμαῖοι πένεσι δύναι, nec peregrinum censerī quēquam, qui magistratū, vel fide dignus sit, τὸ Ῥωμαίων εἰ πένεσι, ἀλλὰ γίνεσι ὅμοια καὶ οἷον εἶναι αἰετ.* Romanum non arbitrius, sed communis cuiusdam generis nomen esse: & quæ sunt hujus generis alia. Ez. Spanh. *Orb. Rom. 2. c. 2. p. 119. seq.*

§. 18. Non minus liberaliter jura civitatis Romanæ plurimis dedisse videntur Commodus, Pertinax, Didius Julianus, Pescennius Niger, Severus. Sed nec hos tamen discrimen illud sustulisse luculenter ostendit Spanh. *Orb. Rom. Exerc. 2. c. 3. p. 129. seq.*

§. 19. Verus ergo famosæ illius constitutionis auctor est Antoninus Caracalla, qui primus edixit, ut, in orbe Romano qui essent, omnes cives efficerentur. l. 17. de statu hom. Occasionem datæ hujus legis docent *Excerpta Dionis Valesiana p. 745.* Jam pridem Augustus vicefimam hereditatum induxerat, locupletando ætario militari, quod vectigal ex hereditatibus dependebatur; de quo jam pridem luculenter egerunt Valesius ad illum Dionis locum, Salmat. de modo usur. 19. Petr. Burmannus de Vectigal. populi Romani 11. & jam ante hos Jac. Cujac. *Obs. 5. 16. 11. 24.* Pendebant istud vectigal ex Augusti instituto hæredes extranei, Romani cives, qui hereditatem adibant, nisi vel pauperes essent hereditates, vel ipsi hæredes agnationis jure ex lege XII. Tabularum hereditates sortirentur. Dio Cass. 55. p. 565. Postea mitiores principes quibusdam cognatis vicefimæ vacationem subinde dederunt. Plin. *Paneg. 27.* At Caracalla, quum largitionibus stupendis eluvionem sisto intulisset, duplicato illo onere, decimam loco vicefimæ induxit, cujus decimæ præter *Excerpta Dionis* meminit etiam Ulpianus apud Auctorem *Collat. Leg. Mos. & Rom. 16. fin.* Ut ergo vectigal istud a quamplurimis dependeretur, omnibus, qui in orbe Romano erant, civitatem dedit, *ἀρχὴ μὲν τιμὴν, ἔργον δὲ, ὅποιος παλαιοῦ καὶ ἐν τῷ τοῦτοισι ποσῇ, διὰ τὸ τὴν ἑαῖναι τὰ πρὸ αὐτῶν μὲν οὐκ αἰετῶν, specie quidem honorem eis tribuens,* sed

sed revera ut fiscum suum augetes: quippe quam peregrini pleraque horum colligalium non penderent; ut ait Dio in *Excerpt. Pales.* p. 745. Ceterum quamvis successor Caracallæ, Macrinus, decimam illam, civibus tam molestant, aboleret; jus tamen civitatis orbi Romano semel datum non ademir, unde sensim exolevit in orbe Romano antiquum illud inter cives, & peregrinos discrimen.

§. 20. Illud adhuc monendum, ad solos ingenuos pertinuisse Antonini Caracallæ constitutionem, non ad libertinæ conditionis homines. Nov. 78. §. Unde etiam post eam constitutionem saluum mansit discrimen inter libertinos cives, Latinos Junianos, & deducit, ex Salviani *adversus avarit. lib.* 3. 7. animadvertunt Jac. Cujac. *Observ.* 4. 3. & Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc.* 2. §. p. 147. seq.

§. 21. Exposuimus hæcenus, de hæc eruditissimo Spanhemio, datæ civitatis Romæ historiam, ostendimusque, ita paulatim gradum esse factum, ut civitas primum omnibus, qui Romæ, aut in agro Romano domicilium constituerant, deinde aliquot in Latino municipiis, tum toti Latio, mox universæ Italiæ, aliquot porro extra Italiam vel privatis, vel oppidis, vel provinciis, & postremo omnibus in orbe Romano ingenuis daretur. Justinianus tamen, ut fuit admodum liberalis, sublato illo libertinorum discrimine, *titul. C. de Lat. & deducit. lib. toll.* R. Novella 78. 2. §. ad ipsos quoque libertinæ conditionis homines hoc beneficium protulit, adeoque omnes in orbe Romano viventes æquo jure agere voluit.

§. 22. Proximum est, ut ipsa jura civitatis paullo accuratius exponamus. Et de his quidem observandum, ea sensim magis magisque aucta fuisse, atque amplificata. Jam sub regibus cives gaudebant libertate, jure connubiorum, patrio, legitimi domini, testamenti, forsitan & nexus, atque usucapionis. Jus quoque erat suffragia ferendi in creandis magistratibus, ferendis legibus, bellis decernendis. Pulsis regibus, abdicatoque regibus imperio, paulatim provocatio concessa ad populum; magistratus, connubia, sacerdotia cum plebe communicata; adeoque optimo

jure cives esse coeperunt Romani. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. 1. cap. 1. p. 4. 5.*

§. 23. Duobus vero maxime summis capitibus constitit civitas Romana, quorum alterum JUS QUIRITIUM, alterum JUS CIVITATIS adpellatum est. Quamvis enim hæc promiscue nonnumquam ponant auctores veteres, veluti Ulpianus *Fragm. 3. 1. & 4.* attamen, qui accuratius loquuntur, hæc cum cura distinguunt. Plinius, *Epist. 10. 32. Ago gratias, Domine, quod & JUS QUIRITIUM liberis necessarie mihi femina, & CIVITATEM ROMANAM Harpocreati, juraliptæ meo, sine mora indulxisti. Et Epist. 10. 4. Quare rogo, des ei CIVITATEM ROMANAM: est enim peregrina conditionis, manumissus a peregrina. Idem rogo des JUS QUIRITIUM liberis Antonie Maximille.* Manifesto hic distinguuntur *jus Quiritium, & civitas Romana*, inter quæ hoc interest, quod illud ad ea, quæ juris sunt privati, pertinet, hæc ea, quæ juris publici sunt, continet. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. 1. cap. 9. p. 57. Carol. Sigon. de antiquo jure civ. Rom. 1. 6. seq. & de antiquo jure Ital. 2. 3.* Quod quum non animadvertant viri quidam eruditissimi, in eum prolapsi sunt errorem, ut *jus Quiritium* in istis Plinii locis vel idem esse cum *jure Latii* existiment, vel illum cum ipsa *juribus civitatis* confundant, a quo lapsu nec ipse V. C. Christophorus Cellarius sibi satis cavet in *Adnotationibus suis ad Plinium* (In alia tamen omnia nuper ixit Franc. Car. Contradi in *Diss. de jure Quiritium a civitate Romana non diverso*. Helmstad. 1742.)

§. 24. Nonnulla, quæ tam ad *jus Quiritium*, tum ad *civitatem Romanam* pertinent, summam his verbis complectitur Cicero *Orat. 2. de Leg. Agrar. 19. Retinere istam possessionem gratia, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum.* Ast si accuratius singulas utriusque juris partes consideres, *jus civitatis* in *jure census, militiæ, tributorum, vectigalium, suffragiorum, honorum, & sacrorum, jus Quiritium* in *jure libertatis, gentis, connubiorum,*

patrio, legitimi domini, hereditatis, atque usucapionis fuit situm. Car. Sigon. de antiquo jure Civ. Rom. 1. 13. Ez. Spanhem. Orb. Rom. 1. 1. 2. p. 4. De singulis nunc paullo distinctius agendum, ordiendumque a jure Quiritium.

§. 25. Primo ergo omnes cives Romani erant: **LIBERI**; eaque **LIBERTAS** eos non solum a dominorum potestate, sed a tyrannorum imperio, magistratum potentia, libidine creditorum, civiumque potentia tuos præstabat (b). Nullus ergo civis Romanus servus fieri poterat, nec ingenuitatem, aut libertatem amittere, nisi aut captivitate, aut dolosa venditione, aut iis modis, de quibus supra lib. 1. tit. 3. n. 5. seq. & tit. 16. n. 3. seq. Actum est: quamvis & in his plerumque fictionem quandam adhibitam esse, observet Ger. Noodt. Probab. 3. 12. p. 85. Hoc enim juris erat a majoribus prædictum, ut nemo civis Romanus, aut **LIBERTATEM**, aut civitatem, posset amittere, nisi ipse auctor fallus esset, inquit Cicero pro domo 29. Sed de ingenuorum, libertinorumque conditione satis superque suis locis dictum est, nihil ut hic addendum a nobis videatur, præter id unicum, quod eadem libertas cives immunes a verberibus, tormentisque præstiterit. Quum enim servilis ista poena videretur, non poterat major civi Romano injuria fieri, quam si quis verberibus, virisque questionibus in ejus corpus seviisset. Exemplum est apud

(b) Cave ergo confundas libertatem juris gentium cum libertate juris Quiritium, quæ nulli competit, nisi civibus Romanis. Cic. pro Cæcin. 23. Qui enim potest jure Quiritium liber esse is, qui in numero Quiritium non est? Hinc tribus omnibus moti libertatem dicebantur amittere, etiam si haud fierent servi. Liv. 45. 15. Immo hinc intelligenda L. 5. §. 3. D. de extraord. cognit. ubi media capitis deminutione, & speciatim aquæ ac ignis interdictione, etiam libertas amitti dicitur, quod de libertatis juris Quiritium verissimum est. Conf. Ger. Nood. Observ. 2. 21. p. 469.

apud Ascon. Padian. in Ciceron. orat. Cornelian. pagina 1308.

§. 26. Nec minus immunes erant cives Romani ab impotentie regum dominatione. Lege enim Tribunitia, lata a Junio Bruto, Tribuno Celerum, ac paullo post primo Consule, fuerat cautum, ut nemo Romæ regnaret, obstrictis simul jurejurando civibus, eos neminem passuros Romæ regnare. Dionys. Halic. 4. p. 276. §. p. 277. Liv. 1. ult. 2. 1. Qua lege tribunitia, quum omni tyrannidi via occlusa esset, mirum profecto non est, gentem Juniam præcipue de ea esse gloriatam, numisque suis caput Libertatis prætulisse, cum inscriptione LIBERTAS. Car. Patin. Famil. Rom. p. 139. Accessit postea eodem anno Lex Valeria, qua cautum, ut indicta causa interficeretur, qui regni occupandi iniisset consilia, idque impune ferret percussor, si indicta sceleris demonstrasset. Plutarch. Vit. Poplic. p. 103. Liv. 2. 8. Pro his legibus dici non potest, quanta certamina per quingentos annos adierit populus Romanus, quamvis impedire haud poterit, quo minus ex deum a L. Sulla, ac deinde a Julio Cesare convellerentur, ab Augusto vero, ejusque successoribus penitus exstinguerentur, siquidem hi, adspersati in speciem regum nomen, titulo Principum omnia magistratum, legumque munia ad se traxerunt. Tacit. Annal. 1. 1.

§. 27. Eadem porro libertas cives immunes præstabat a duriori magistratum imperio. Latæ hanc in rem fuerant leges Valeriæ a P. Valerio Poplicola consule, de quibus Livius 2. 8. Latæ deinde leges non solum, quæ regni suspitione consulem absolverunt, sed quæ adeo in contrarium verterunt, ut popularem iram facerent; inde cognomen factum Poplicola est. Paulo distinctius rem referunt Plutarch. Vit. Poplic. p. 102. sequi. & Dionys. Halic. 5. p. 292. ex quibus constat, primâ lege fuisse cautum, NE QUIS ROMÆ MAGISTRATUM GERERET INJUSSU POPULI: QUI SECUS FAXIT, EIUS CAPUT SACRUM ESSET: altera provocationem concessam a magistratibus ad populum, neque permissum cuiquam, supplicio extremo, aut flagris, aut mulcta animadver-

tere

tere in provocantem, donec populus ea de re ivisset in suffragia. Posterior lex quum omnium minime placeret patriciis, quippe fundamenta, *degraves* quam adfectabant, penitus subvertens, variis artibus aliquandiu elusa, atque hinc relatione non una restituenda visa est. Retulerunt ergo eandem A. U. C. 304. L. Valerius Poplicola Potitus, & M. Horatius Barbarus Coss. teste Livio 3. 55. Retulit tertium alter M. Valerius Corvus anno U. C. 462. Qua de re idem Livius 10. 9. *Tertium ea lex tum post Reges exaltos lata est, semper ab eadem familia. Causam renovanda sepius non aliam fuisse reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant. Quum ne sic quidem consultum populo videretur, semper in contrarium nitentibus patribus, quartum de provocatione populum rogavit M. Porcius Laeca, qui etiam graviore poena animadvertendum statuit in eos, qui civem Romanum vel verberassent, vel necassent. Liv. 10. 9. Cujus legis Porciae insigne monumentum exstat natus gentis Porciae, in quo vir paludatus, medius inter rogatum provocantem, & licentem virgas minantem, conspicitur, addita inscriptione: PROVOCO. Fulv. Ursin. de Famil. Rom. p. 229. edit. Patin. Porciam legem, quum & ipsa vetustate obsolevisset, denuo in usum revocavit C. Sempronius Gracchus, ceu ex fragmento orationis Gracchanæ apud Gellium Noll. Attic. 10. 3. acute colligit Car. Sigonius de antiquo jure civ. Rom. t. 6. Sed nec leger sacrata hic prætermittendæ, latæ anno U. C. 260. Sp. Cassio Viscellino, & Postumo Comitio Aurunco II. Coss. quum plebs, pertæsa usurariæ iniquitatis, in montem sacrum secessisset. Pace enim facta hac lege, ut plebi sui essent magistratus, quibus auxiliatio adversus consules esset, neque cui patrum capere eum magistratum liceret, Liv. 2. 3. Brutus, primus tribunus plebis, leges tulit, primo, ut ne parricida esset, qui eum, qui plebiscito sacer sit, occiderit. Dionys. Halic. 6. p. 410. deinde, ut tribuni plebis sacrosancti haberentur, eosque qui violarent, sacri essent. Id. *ibid.* Tertia lex jussit tribunos plebis non nisi e plebe creari. Accessere duæ aliæ leges, ne de capite civis Romani*

ni, nisi comitiis centuriatis, agi posset, neve privilegia irrogarentur. *Car. Sigon. de antiquo jure civ. Rom. l. 6. pag. 84.* Earque leges omnes dictæ sunt *sacratæ*, non modo quia cives per omnia sacra jurant, utique se his legibus sempiternis ufuros, addita imprecatione, ut earum observatoribus superi & inferi essent propitii, transgressoribus vero contraria omnia acciderent; *Dionys. Halicarn. 6. pag. 410.* verum etiam, quod loco poenæ adjectum esset, eos, qui secus fecissent, cum pecunia, familiaque Deo alicui sacros futuros (*i*). Fest. voce *Sacratæ*. Omnes enim leges hujusmodi sanctione poenali munitas, SACRATAS dici consuevisse, observat *Jac. Perizon. Animad. Hist. p. 418. seq.*

§. 28. Hisce legibus satis tuti erant cives Romani ab omni magistratuum tyrannide. Primo enim, si quis contra leges auderent magistratus, maximum cuique remedium erat in provocatione ad populum. Deinde de capite civis Romani non nisi universus populus in comitiis centuriatis iudicabat, & tunc facile erat, vel innocentibus se a calumniatorum artibus defendere, vel poenam meritis promissa barba, lacrymis, cultuque tristiore populum ad misericordiam flevere, eoque modo effugere periculum. Denique nulli magistratui licebat eivem Romanum vel verberibus, vel supplicio adficere. Immanissimas etiam eorum sententias vox illa quiritantium compescebat: CIVIS ROMANUS SUM. Sæpe eo respicit Cicero *in orat. adv.*

Ver-

(i) De hac pœna Dionys. Hallic. pag. 84. Εἰς γὰρ Ῥωμαῖς, οὗτοι ἐβύλλοντο νεκρῶν παύσαι, καὶ τὰ σώματα θύειν οὐκ ἔδεικνυν, μάστιγι δὲ τοῖς κατωχθεμένοις καταπαύεσθον. *Mos erat Romanis, quos uellent impune occidi, eorum corpora deuotere Deo cupiscam, præcipue Diis inferis. Festus uoce sacre; Homo facer is est, quem populus iudicauit ob malefictum, neque fas est eum immolari: sed qui occidit, parricidii non damnatur. Ex quo quisque bonus miles atque improbus facer appellari solet. De hoc supplicio quædam habet Rævard. ad Xll. Tab. l. 4. pag. 22.*

Verrem 5. 54. *Plagis confessum*, dico, a *licitoribus* tuis *civem Romanum* ante oculos tuos concidisse. Ob quam causam? *Diis immortales*, tametsi injuriam facio *communi causae* & **JURI CIVITATIS**. Quasi enim possis esse ulla causa, cur hoc cuiquam *civi Romano* jure accidas. Et eadem Oratione 5. 57. *Cervices in carcere frangebantur indignissime civium Romanorum*, ut etiam illa *comploratio*: **CIVIS ROMANUS SUM**, quæ sæpe multis in ultimis terris opem inter barbaros & salutem tulit, ea mortem iis acerbiozem, & supplicium maturius, ferret. Plura ejus generis exstant apud *Ciceronem Verrem*. 5. 62. sequ. Nec ignota sunt exempla *Pauli Apostoli Act.* 22. 24. & *martyrum Galliae* apud *Euseb. Hist. Eccles.* 5. 1. qui se illa voce **CIVIS ROMANUS SUM**, & virgarum ignominia, vel ab extremo supplicio eripuerunt.

§. 29. Sed non solum in legibus Romanis civibus maximum præsidium erat positum adversus magistratum insolentiam: verum etiam in tribunitia potestate. Si quis enim eorum libertatem violare non vereretur, tribunos plebis adpellabant, qui ipsis omnem ferebant opem, neque patiebantur, civi cuiquam fieri ullam injuriam. Plena ejusmodi exemplorum est Romana historia, & quamvis negari haud possit, ista potestate non semel abusos esse tribunos plebis; sæpe tamen etiam insignia justitiæ atque æquitatis specimina edebant, qualia sunt, quæ *Valer. Max. Lib. 6. cap. 5.* refert quamplurima.

§. 30. Porro & adversus creditorum savitiam tuti erant cives Romani. Immanis erat lex 12. Tabularum, quæ cives Romanos obæratos creditoribus addicebat, a quibus & vinciri, & eorum corpus, id est, bona secari, & in partes dividi poterant (k), *Gell. Noct. Attic.* 20. 1. Et quamvis servi haud fierent hunc in modum addicti & nexi: in servitute tamen erant, servisque ipsis tractabantur durius. Ast contra hanc immanitatem auxilio civibus fuit lex *Pœtelia*, qua cautum est, anno U. C. 427. C. *Pœtelio*,

(k) Dicemus ea de re *infra Lib. 3. Tit. 30. §. 4.*

lio, L. Papirio Coss. ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec panam lucret, in compedibus, aut in nervo teneretur: pecunia credita bona debitoris, non corpus, obnoxium esset. Liv. 8. 28. Varro de Lingua Lat. 6. 5. p. 58. Successit ergo ex eo tempore in adictionis illius locum possessio, & venditio bonorum, de qua nos alibi ex instituto egimus. Qua de re Tertullianus Apol. 4. Sed & iudicatos in partes secari a creditoribus, leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea crassa est, & in pudoris noxam, capitis pana conversa est, BONORUM adhibita PROSCRIPTIONE, suffundere maluit hominis sanguinem, quam effundere. Quin accessit demum beneficium cessionis bonorum ex lege Julia, de quo plura iureconsulti, & nos infra Lib. 1. Tit. 30. §. 8.

§. 31. Postremo & hoc ad libertatem civium quam maxime pertinebat, quod libere, ut vellent, darent suffragia. Quamvis hæc libertas magis ad jus publicum videatur referenda. Id eis attrulere leges tabellariae, seu de tabellis, quas Cicero ideo Agrar. II. 2. vindicet tacite libertatis, & in Corneli. I. p. 331. principium iustæ libertatis adpellat. Quum enim antea viva voce in comitiis suffragia ferrentur, idque nonnunquam cum periculo videretur conjunctum: primus A. Gabinus Trib. pleb. A. U. C. 614. lege cavet, ut populus non voce, sed tabella, suffragium ferret, ne quis inspiceret tabellam ne rogaret, ne adpellaret. Cic. de leg. 3. 16. Successit biennio post altera lex tabellaria, lata a L. Cassio, Tribuno plebis, M. Emilio Lepido Porcino, & C. Hostilio Mancino Coss. ut & iudices, & populus sententias non voce dicerent, sed tabellis ferrent, excepto iudicio perduellionis. Cic. de Amicit. 12. de Leg. 3. 16. Aseon. Perdian. in Cornelianam. p. 1313. & Perrinam. 2. p. 1820. Cujus legis insigne monimentum est numus gentis Cassiæ, in quo civis occurrit, tabellam littera A. notatam cistræ immittens, cum lemmate LONGINVS 3. 5. & Fulv. Ursin. de Famil. Rom. p. 67. Eodem pertinet tertia lex Papiria, lata a C. Papirio Carbone, tribuno pleb. A. U. C. 1000. P. Popillio Lenate, & P. Rupillio Nepote Coss. qua cautum

denno, ut in iubendis legibus, vetandisque populus tabella suffragia ferret. Cic. de Leg. 3. 16. Successit quarta anno U. C. DCXXX. a Caelio Caldo Tribuno plebis lata, ut etiam in perduellionis iudicio, quod Cassia lege exceptum erat, populus non voce, sed tabella sententiam ferret. Cic. de Leg. 3. 16. Quam ipsam quoque legem egregie illustrat numus apud Patin. de Famil. Rom. p. 79. quo præter alia literæ L. D. in tabella conspiciuntur. Significant illæ LIBERO, DAMNO. Hæc enim verba loco Cassianorum ABSOLVO, CONDEMNO in crimine perduellionis adhibita esse discimus ex Casare de Belli civili 3. 83. ex quo loco patet, tertiam quoque tunc adhibitam esse tabellam, quam imponebant urnæ, qui pecunia mulctandum reum judicabant. Quæ omnia eo pertinebant, ut tanto majore cum libertate suum quisque ferret suffragium. Unde denuo Cicero pro Planc. 6. Populo grata est TABELLA, quæ frontes aperit hominum, mentes regit, datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant, promittunt autem, quod rogantur.

§. 32. Sequitur alterum, quod ad jura Quiritium pertinet, JOSGENTILITATIS. Diviserat Romulus cives in duas gentes, quarum unam patres, alteram plebem, nominavit. Illos ex iis adlegerat, qui in civitate genere, virtute, atque opibus antecellebant; plebis nomine reliquos omnes adpellaverat. Quemadmodum vero e plebe plebei, ita ex patribus patricii nascebantur. Utrosque inter se devinxerat instituto jure illo patronatus, de quo supra plura diximus. Ad jura utriusque gentis quod attinet, de illis præcipue observandum, quod plebis jura quisque cum ipsa civitate impetravit; patricius autem, nisi lege ad populum lata, nemo fieri potuerit. Bis patricos legit Romulus, semel ex Albanis; ac deinde Sabatis. Dionys. Hal. Ant. Rom. 2. p. 111. Eundem morem postea sequuti ceteri reges, qui subinde ex gentibus devictis, ac in civitatem receptis, patriciorum numerum suppleverunt. Idem Ant. Rom. 3. p. 199. & 4. 280. Suet. Aug. 2. Libera república L.

Junius Brutus, primus Cos. patricios legit. Liv. II. 2. Sexennio post Appius Claudius e Sabinis Romam commigrans, lege consulari, patricius factus est. Dionys. Halic. V. p. 308. Liv. 3. 4. & 10. 8. Postremo C. Julius Cæsar lege Cassia, & Augustus lege Sænia (1), ac denique Claudius Imp. patricios, jam magna ex parte extinctos, suppleverunt. Tacit. *annal.* 11. 25. Suet. *Jul.* 41. Ceterum ad gentilitatis jura pertinebat, quod soli patricii auspicia ex instituto Romuli haberent. Liv. 6. 42. Id quod tamen de avium duntaxat inspectione & tripudio, intelligendum, siquidem de cælo servare etiam plebeis licebat Cic. in *Patinian.* cap. 7. Quum enim, satente Cic. de *Divin.* 2. 36. hanc avium, reliquorum signorum observationem retinerent Romani tantum ad opinionem vulgi, & ad magnas militates reipublicæ, id est ad plebem deludendam continendamque in officio: periculosum videbatur, plebejos ad hæc mysteria admittere, quibus jus magistratus, & sacerdotia capiendi erat ademptum. Nimirum & hoc jure ex instituto Romuli gaudebant patres, ut soli Senaturn, sacerdotia, magistratus, judicia, ac denique temp. tenerent. Sed paullo post ea omnia paullatim cum plebe commu-

(1) Sed quam illa lex Sænia? In priori editione de Sæntia suspicatus sum. Sed errorem admisit Lips. ad Tacit. p. 285. Observat ille ex Dione, Augustum patricios supplevisse τῶν βασιλῆων ἐκ τῆς πόλεως τὰ τοιοῦτα jubente Senatu, & quidem anno U. C. 1200. Atqui consul susceptus in fastis adparet L. SÆNIUS. Nam in fragmento veterum fastorum apud Grut. p. CCXCIX. ita legimus.

IMP. CAES. IIII. M. LICINIUS. K. IVL.
C. ANTISTIVS. BELLVM.
ALEXANDR. ID. SEPT. M. TVLLIVS.
K. NOV. L. SÆNIUS.

Quis ergo dubitavit, ab eo Sæntum tulisse nomen? Tacitus ergo pro Sæ. legem Sæntiam dixit.

municata sunt, nisi quod interreges, flamines Diales, Martialis, & Quirinalis, Rex Sacrificulus, & Salii, ad extrema usque reipublicæ tempora ex patriciis lecti sunt: quemadmodum & comitia tributa, tribunitia potestas (m) & Aedilitas plebeja perpetuo in possessione plebis permanserunt. Reliqua, quæ hæc de re dici possent, a Carolo Sigonio explicata sunt *lib. I. de ant. jure civ. Rom. Cap. 7.*

§. 33. Pars haud postrema juris Quiritium fuit JUS CONNUBIORUM, de quo quum titulo de nuptiis uberius actum sit, jam præca quædam addemus. Romani ea in re ab institutis plerarumque gentium discesserunt, quod ne iis quidam, qui ejusdem civitatis erant, connubii jus promiscue darent. Præterquam enim quod lege 12. Tabularum vetita essent inter patricios & plebejos connubia: Dionys. Halic. 10. p. 674. Liv. IV. 4. etiam, sublata illa lege, sæpe inter ipsos vicinarum regionum, aut eorum, qui sub eodem gentis nomine vulgo continebantur, populorum cives prohibita sunt connubia. Sic inter Latinos connubia commerciaque nulla esse patiebantur Romani, Liv. 3. 14. Idem de tribus Hernicorum populis patet ex eodem Livio 9. 43. De victa Macedonia, & in quatuor regiones divisa, id etiam edixerant decem legati, neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorumque, inter se placere cuicumque extra fines regionis sue esse. Liv. 45. 29. Quod callido consilio invenerant Romani, ne mutuis adfinitatibus & commerciis juncti inter se, ac colligati, eo promptius adversus reipublicam consociarentur. Immo ne cum omnibus quidem civibus Romanis connubii jus erat civibus, Libertinis, quamvis cives, duci olim haud potuisse ab ingenuis civibus, patet exemplo Hispalæ Fecennix, cui hæc potestas SC. data est. Liv. 38. 6. Sic & Campani, qui eidem civitatis jura fuerant consequuti, postea decemum impetrarunt, ut sibi CIVES Romanas ducera-

1020-

(m) Semel tamen duos patricios. Inter tribunos fuisse, refert L. 3. 63.

uxores liceret, & si qui prius duxissent, ut habere eas, & ante eam diem nati iusti sibi liberi, nateque essent. Liv. 38. 36. Qua de re plura distulerit Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. 2. Cap. 22. pagina 357.*

S. 34. Quum itaque ne inter omnes quidem ejusdem civitatis jus connubii esset: multo magis cum aliis, civitatis Romanæ exsortibus, connubia erant interdicta. Unde Seneca de *Benef. 4. 35. Permissi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus adparuit: non est mihi cum externo connubium.* Solebat tamen etiam peregrinis primum a populo, postea a Senatu, ac demum a principe concedi jus connubii, per modum lege solationis, vel privilegii. Qua de re fusius diximus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. Popp. Lib. 2. c. 18. p. 321. sequ.* Adde supra *Libro 1. Tit. 10. n. 15.* Si quis vero, non impetrato illo beneficio, peregrinam duxisset: nati ex ejusmodi nuptiis liberi, tanquam hybride, ac novum genus hominum, habebantur, neque multo melioris, quam servi, erant conditionis, ceu patet exemplo militum Romanorum, qui Hispanas mulieres duxerant, apud Liv. 43. 3. Ex quo vero cum omnibus in orbe Romano civitas fuerat a Caracalla communicata, promiscua quidem inter eos esse ceperunt connubia, sed prohibita tamen matrimonia cum barbaris. *l. un. c. Theod. de nupt. gentib. Lib. 3. Tit. 14.* Quam tamen Valentiniiani Senioris legem non diu valuisse, multis exemplis docent Jac. Gothofredus in *Commentario ad illam legem, p. 306. Tom. 1. & qui plura addit, Ez. Spanh. Orb. Rom. Exerc. 2. Cap. 22. p. 368. sequ.*

S. 35. Alia quædam de prohibitis inter cives nuptiis statuit Augustus lege Papia Poppæa, cujus primo capite prohibita nuptiæ inter senatorem, ejusve filios, nepotesve, & libertinas, lenas, a lenone manumissas, easque, quæ artem ludicram exercuissent, vel filias eorum, qui ejusmodi artem fecissent *l. 44. pr. D. de rit. nupt. Dio Cass. 54. p. 532.* Quum enim jam M. Antonio hoc vitio datum fuerit, quod libertini factus esset gener. Cic. *Philipp.*

II. 2. multo minus dignum videbatur saculi Augusti felicitate, senatorium sanguinem ipsarum libertinarum, lenarum, ac meretricum commixtione contaminari. Scenicas vero uxores, præter artis infamiam, etiam id indignas senatoris nuptiis reddebat (n), quod pleræque simul turpissimis se libidinibus in ipsa scena prostituerent, quemadmodum ex Plauti *prologo Casin.* ostendit Lipsius *Electar.* l. 11. Rem omnem accuratius exposuimus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. Popp. Lib. 2. Cap. 1.*

§. 36. Ad reliquos quod attinet ingenuos, licebat iis libertinas UXORES ducere per legem Papiam Poppæam. l. 22. D. de ritu nupt. l. 15. C. de nupt. Quod ideo receptum, quia tum major erat libertina-

(n) Eam legem latius interpretatus D. Marcus, nuptias Senatorum cum feminis ejusmodi non solum injustas, verum etiam sceleratas, esse iussit, cujus SC. mentio fit. l. 16. D. de sponsal. Et hinc inter Senatorem, & ejusmodi nuptias esse negantur. l. 42. §. 1. D. de ritu nupt. adeo, ut hæc ne quidem uxores fiant. l. 34. §. 3. cod. sed statim sint dimittenda, l. 41. §. 10. D. cod. Quæ omnia ex hoc SCO esse, satis constat. Postea Constantinus M. hanc legem non solum a senatoribus, sed & ab aliis perfectissimis servari voluit. l. 1. C. de nupt. l. (Falso enim in textu legitur *senatorum*), seu PRÆFECTI Pro PERFECTI. Quam legem per omnia firmavit Marcianus Imp. l. 7. C. de incest. & inatril. nupt. Nov. Marcian. post. Cod. Tir. 4. Ad sublata demum illa est per l. 23. C. de nupt. non a Justiniano quidem, ut inscriptio præ se fert, sed a Justino, quem Justinianus, tum adhuc Nobilissimum Caesar, ad edendam istam constitutionem induxerat, quia ipse cum Theodora, muliere scenica, & parum integre famæ, nuptias adfectabat. Procop. *Antecdot.* p. 45. & ibi Nic. Alamannus. Ipse Justinianus paullo post ea de re aliquoties cum ad SS. Episcopos, tum ad magistratus, rescripsit. l. 33. C. de episc. audien. Novell. 89. 15. 117. 6. 78. 3. 51. Vid. Nic. Alamann. *Nor. ad Procop. Antecdot.* 41. & *Comment. nostr. ad L. Jul. & Pap. Lib. 2. cap. 2.*

tinatum, quam ingeniarum, copia. Dio Cass. *Hist.* 54. p. 53¹. Quo fit, ut & vetera marmora saepe meminimus conjugii civium cum libertabus. Reines. *Inscr.* p. 759. 131.

D. M.

C. SALVIUS. RESTITVTVS. FECIT.
SIBI. ET.
SALVIAE. NYMPHIDIAE.
LIBERTAE. SVAE. ET. CONIVGL.
OPTIMAE. B. M. DE. SE. ET.
NICERO. L. L. Q. S. P. Q. S.

Et alibi p. 760.

D. M.

SEPTIMIAE,
TYCHAE. QVAE.
VIXIT. ANNIS.
XXXVI. SEPTI-
MIVS. IULIA-
NVS. CONIV-
GL. ET. LIBERT.
KARISSIMAE.

Adde p. 772. Grut. *Inscript.* p. 567. 8. 935. 4. 945. 4. 957. 7. in quibus saepe laudantur LIBERTAE. ET. CONIVGES. OPTIMAE. BENEQVE. MERENTES. KARISSIMAE. FIDELISSIMAE. DVL-
CISSIMAE. AMANTISSIMAE. DVLICISSIMAE. AMANTISSIMAE. INCOMPARABILES. Prohibita
tamen manserunt nuptiae inter libertum & patronam,
patronive uxorem, vel filiam, quas adfectantes liberti
& damnatione ad metalla puniebantur, nisi patrona
esset vilioris conditionis, l. 13. D. de rit. nupt.
Paull. *Recept. Sent.* 2. 19. 7. Et hinc rarissimi exem-
pli est, inscriptio apud Fabretum pag. 289. IV-
NIAE. FESTIVAE. PATRONAE. ET. VXORI.
KARISS. C. IVNIVS. MERCVRIVS. Cui tamen
similes deprehendisse mihi videor apud Guter. *Inscr.*
p. 582. & Reines. *Inscr. Class.* 12. 24. Sed quamvis
lex Papia permitteret, ut libertinae ducerentur uxores:

res: non poterant tamen duci LENÆ, A LENONE
LENAVE MANUMISSÆ, AUT IN ADULTERIO
DEPREHENSÆ, QUÆVE ARTEM LUDICRAM
FACERENT, FECISSENT. l. 43. D. de rit. nupt.

§. 37. Plerique existimant, eadem lege Papia Pop-
pæa prohibitas nuptiis sexagenariorum masculorum,
& quinquagenariorum feminarum, idque colligunt ex
fragmento Senecæ apud Lactant. *Inst. Divin.* 1. 16.
Ulpian. *Fragm.* 16. 1. & l. 27. C. de nupt. Quibus
auctoritatibus commotus Jac. Gothofredus hoc caput
legis Papiæ Poppææ commentus est: SEXAGENA-
RIO MASCULO, QVINQVAGENARIAE FEMI-
NAE NVPTIAS CONTRAHERE IVS NE ESTO.
Jac. Gothofr. ad leg. Pap. Popp. 2. Sed luculenter e-
vicit V. C. Jac. Perizonius *Diss. ad Leg. Vocon. p.*
153. sequ. caput illud de sexagenariis & quinquage-
nariis non esse ex lege Papia Poppæa, sed ex Sena-
tusconsulto quodam, facto temporibus Tiberii. Res
patet ex luculento loco Sueton. *Claud.* 23. *Capiti Pa-*
piae Poppææ legis, a Tiberio Casare, quasi sexagena-
ris generare non possent, addito, obrogavit. Mira
quidem in turbando hoc Suetonii loco est criticorum
sollertia (*): sed constanter hanc lectionem præ se
ferunt meliores codices, nec ipse sensus ullam postu-
lat emendationem. Optimus Suetonii interpres est
Ulpianus *Fragm.* 16. 3. ubi jureconsultus: Qui, in-
quit, intra sexagesimum, vel, quæ intra quinquage-
simum annum, neutri legi paruerit, licet ipsis LE-
GIBUS post hanc ætatem liberatus esset, perpetuis
tamen penis tenebitur ex SC. PERNICIANO. Sed
CLAU-

(*) Cujacius, & Torrentius plane efficiunt Tiberium,
& locum ita resignant: *Capiti Papiæ Poppææ legis, quasi*
sexagenarii generare non possent, edito obrogavit. Palman-
nus pro *edito* habet *edito*. Jac. Gothofredus *Not. ad Leg.*
Pap. Popp. reliqua admittit, sed pro *edito* legi jubet
adactio. At nullam harum emendationum vel textus ad-
mittit, vel accuratiores Codices, qui teste Casaubono præ-
ferunt; *addito obrogavit*, vel quantivis precii locus Ul-
piani, ut in sequentibus apparebit.

CLAUDIANO SENATUSCONSULTO major sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem. Et paucis interjectis: Quod si major quinquagenaria minori sexagenario nupsit: impar matrimonium adpellatur, & SC. CALVITIANO cavetur, non proficere ad capiendas hereditates, & legatas doter. Itaque mortua muliere dos caduca erit. Ex his ergo locis egregia lux adfunditur Suetonio. Discimus enim inde 1. quid in lege Papia Poppaea de sexagenariis & quinquagenariis fuerit cautum, videlicet, sexagenarios masculos & quinquagenarias mulieres, ob praeatam a poenis legis liberos, liberalve fote. Discimus 2. quid addiderit huic capiti Tiberius. Quam enim animadvertisset, multos ad hanc aetatem pervenire, qui legi numquam antea paruissent, statuit, ut sexagenariorum & quinquagenariorum nuptiae non quidem essent irritae, sed nihil tamen ad effugiendas calibatus poenas proficerent. Id quod sancitum est SC. PERNICIANO, vel, ut Cl. Perizonius p. 156. mavult, PERSICIANO, ita dicto a Paulo Fabio Persico, qui tertio ante excessum Tiberii anno Consul fuit cum L. Vitellio (p). Discimus 3. qua in re CLAUDIUS Tiberii legi obrogaverit. Perperit enim poenis illis eximit sexagenarios, dummodo quinquagenariis duxissent minores, quandoquidem ex eiusmodi matrimonio proles adhuc sperari poterat. Denique & hoc 4. inde discimus, postremo accessisse SC. CALVITIANUM, vel, ut Perizonius, CALVSIANUM (q), quo cautum, ut quod seni masculo, ducenti juvenulam, dedisset SC. Claudianum, non item.

(p) Iste sane Fabius plerumque *Versius* non addito nomine gentili adpellatur. Vid. Seneca de Benef. 2. 21. & lapis apud Genter. Inscript. p. 700. NON. MAGIS. POENITENDI. SVNT. SENATORES. QUAM. POENITET. PERSICVM. NOR. VIRVM. AMICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE.

(q) Nullus in fastis post Claudii tempora occurrit Cal.

item valeret de nuptiis vetule cum viro juvene, quippe nullam spem prolis facturis. Sed & hæc jura una litura delevit Justinianus l. 27. C. de nupt. Vid. Comment. nostr. ad L. Jul. & Pap. Lib. 2. Cap. 3.

§. 38. Si quas personas uxores ducere haud possent Romani: eas tamen CONCUBINAS habere poterant. l. 1. §. 2. D. de concubin. Concubinatus enim per leges nomen adsumserat. l. 3. §. 1. eod. vixit *ignis*, pro lege habebatur, teste Clem. Alex. *Pedagog.* 3. 3. Illum *capit* *qui* *vixit* *ignis*, sapienter leges permittunt, Id. *ibid.* Leges nimirum Julia, & Papia Poppæa, quas *non* *excludit* *vixit* vel *leges* esse dictas jam Lipsius *Excess.* ad Tacit. Ann. 3. lit. C. observavit. Ante celeberrimam sane illam legem concubina, & pellex pari passu ambulaabant, nec altera altera erat honestior: post illam autem pellex erat, quæ cum aliquo, cui uxor erat, corpus miscbat; quæ autem, cum aliquo, cui uxor non esset, vivebat, ea honestiore nomine vocabatur *amica*, vel *concubina*, l. 144. D. de V. S. *convictrix*, Grut. p. 795. 8. *gratuita* *in* *vixit*, Id. p. 780. 9. *uxor gratuita*, id est, quæ per coemptionem haud convenerat in manum, Idem p. 806. 21. *sodalitaria*, Grut. p. 602. 5. *amica*, cum qua quis sine mendacio vivebat, l. 35. D. de aur. arg. mund. leg. Hinc honestum ex eo tempore erat concubinae nomen, l. 144. D. de V. S. licita cum ea consuetudo, l. 5. C. ad SC. Orphit. adeo ut ab uxore solo delectu, & animi destinatione, Paull. Rec. Sent. 2. 20. 2. & dignitate differret, l. 49. §. 4. D. de legat. 3. Immo uxoris loco haberetur, l. 144. de V. S. tamen hæc conjunctio dici non poterat *legitima*, quia lex concubinas habere permittebat, non tamen initam cum illa consuetudinem eadem effecta habere pariebatur, quæ tribuit matrimonio. Id quod contra Cujacium recte docuit Em. Merill. *Obs.* 3. 15. & *Variant.* Cujac. 1. 34.

§. 39.

Calpurnius: ac sub Nerone & sequentibus Imperatoribus multi laudantur Calpurnii.

§. 39. In concubinato vero esse poterat, quæ un-
que non poterat esse uxor, vel in quam stuprum non
committebatur. *l. 1. §. 1. D. de concub.* Quod tamen
recte intelligendum. Non enim quas honestas, & jus
illud, quod impressum mentibus nostris circumferi-
mus, a toro virorem arcebat, cum iis concubinatum
intre licebat, uti sibi persuasit Cujacius *Obs. 5. 6.*
sed cum illis tantum, quæ per leges mere civiles u-
xores esse non poterant. Hinc fas erat ingenuo con-
cubinam habere, judicio publico damnatam, *l. 1. §. 2. D. de concub.* mulierem quæstuar am. *l. 16. D. de
his, quæ ut indign.* obscuro loco natam, *l. 3. pr. D.
de concub.* ancillam *l. 38. pr. D. de reb. auct. ind.
poss.* mulierum provincialem, in qua quis officium
administrabat, *l. 5. D. de concub.* etiam senem, &
cujuscumque ætatis, modo posset virilis patientiæ le-
gem accipere. *l. 1. §. 4. eod.* Ac non poterat quis in
concubinato habere feminam quamcumque, si haberet
justam uxorem. *Paull. Rec. Sent. 2. 20. l. 1. ult. §. 2.
de divor.* Multo minus plures simul concubinas
habere licebat, quia semper infamis Romanis videba-
tur vita, inter stupra concubinarum, & oscula, vel
mollia concubinarum & spadorum agmina, transacta,
qualemin Sophonio Tigellino, & Fabio Valente re-
prehendit *Tacit. Hist. 1. 71. 3. 20.* in Commodo Im-
peratore *Æl. Spartian. Vit. Comm. Cap. 5.* Et Justi-
nianus mulieres, quæ uni viro corpora præbent eo-
dem tempore, non concubinas, sed *prostitutas* di-
cendas, indignasque concubinarum juribus judicat.
Nov. 18. cap. 5. Minime omnium inter eas personas
honestus erat concubinatus, quas sanguinis propinqui-
tas, vel adfinitas & matrimonio arcebat, ut passim
docet Ulpianus *l. 1. §. 3. D. de concub. l. 56. D. de
R. N.*

§. 40. Sed adjecimus tamen, ne tunc quidem lo-
cum concubinato fuisse, si femina esset talis, ut in
eam stuprum committeretur. Stuprum vero commit-
tur in virginem, vel viduam ingenuam, vitæque
integram: *l. 6. §. 1. D. ad 1. Jul. de adult.* non au-
tem in obscuro loco natam, ludionis, lenonis, ar-
narii filiam, vel quæ quæstum corpore fecerat *l. 3.
pr.*

pr. D.
u. 30
nas
na re
lia de
ter ut
hæ o
stupr
trimon
set, f
de con
R. N.
dimus
2. c.
§.
manis
esset
ipse c
tur,
les,
notavi
monio
sue fi
ne lib
is, m
Lap.
tan,
tis loc
3. Ide
im. ca
impera
vit, p
superd
§. 4
cubina
concub
liquod
vero n
cium
quas l

pr. D. de concub. Unde & Ovidio de arte amandi l. v. 30. amplexus huiusmodi muliercularum sunt *Venerat tuta, & concessa furtis*, quia qui cum tali femina rem habuerat, stupri reus haud erat ex Leg. Julia de adulteriis. Hæ ergo & in concubinato esse poterant; non feminae ingenuæ & honestiores. Hinc, si hæ cum viris essent, aut uxores præsumebantur, aut stupri reus uterque erat, si se negaret vivere in matrimonio, nec tamen mulier testationem interpõsisset, se sua sponte in concubinato, vivere l. 3. pr. D. de concub. Cui legi male vulgo obverti l. 24. D. de R. N. & l. 31. pr. C. de donat. satis perspicue ostendimus in Comment. ad Leg. Jul. & Pap. Popp. Lib. 1. c. 4. p. 172. sequ.

§. 41. Quamvis autem & licita, nec inhonesta Romanis videretur hæc consuetudo, ac vere inæquale esset matrimonium: L. 3. C. de natur. lib. tamen nec ipsæ concubinae uxorum dignitate & juribus fruebantur, nec liberi inde nati legitimi erant, sed naturales, quorum de conditione supra Tit. 10. quædam notavimus. Hinc & ii fere, qui jam ex iusto matrimonio liberos procreant, patriæque & Priamo fecerant satis, concubinam solebant in lectum adsciscere, ne liberis induceret novercam, spemque hæreditatis, nihil tale meritis, interverterent. Sic Vespasianus imp. post uxoris excessum Cænidem, Antonia liberum, revocavit in contubernium, & pæne iustæ uxoris loco, id est, in concubinato habuit. Suet. Vesp. 3. Idem fecit Antoninus Pius, Jul. Capitol. Vir Anton. cap. 8. idem & Marcus Antoninus recti exempli imperator, qui, amissa uxore, concubinam sibi adscivit, procuratoris sui filiam, ne tot liberis novercam superduceret. Id. Vit. Marci cap. 29.

§. 42. Talis utique fuit veterum Romanorum concubitus. Unde ii cum larvis pugnant, qui audito concubinae vocabulo, statim sibi aut prostibulum aliquod, aut plane pellicem, animo concipiunt. Id vero non magis verum est, quam si quis idem iudicium ferendum putaret de uxoribus ad morganaticam, quas Principes, & viri illustres ea lege adsumunt in

torum, ut nec ipsæ mariti dignitate, nec liberi reliquorum liberorum juribus, lruantur. 2. *End.* 29. His uxoribus per omnia fere similes erant concubinae Romanorum, postquam *nos*, & *lex maculosum edomuerat nefas*, & Augustus concubinatum a pellicanu seceverat.

§. 43. At iste concubinatus paulatim evanuit, postquam Christiana pietate indignus videri coepit. Primus eum subruere conatus est Constantinus M. sed ita ut obliqua quasi via procederet, nec, se id agere, præ se ferret. Quam enim ita inolevisset ista consuetudo, ut impar sibi prope videretur ei abolendæ; id agebat potissimum, sit cives uxores, quam concubinas, habere mallerent. Hinc primo liberis naturalibus quidquam relinqui venit, ceteri colligimus ex *l. 1. c. Theod. de natur. lib.* Deinde ideo adinvenit legitimisationem per subsequens matrimonium, non in futurum tamen valituram, ne parentibus occasio deesset signandi tabulas, & concubinas justis sibi nuptiis jungendi. *Def. Herald. Rer. Quotid. t. 4. 2.* Denique ne viri dignitatibus fulgentes, alios exemplo corrumpere, durissimam illam *l. c. de nat. lib.* edidit, qua concubinas a viris illustribus, clarissimis, spectabilibus, perfectissimis, haberi vetuit. Nec successus forsitan defuisset illis Constantini M. consiliis, si successoribus ista potuisset probare. Sed hi facilius tulerunt concubinatum; adeo ut nulla eorum constitutio, isti conjunctioni apposita, in codicem relata sit a Justiniano, sed hic ipse potius concubinatum adhuc *licitum* vocavit *consuetudinem l. 5. c. ad SC. Orphic.* in eaque *caste vivi posse* scripserit. *Nov. 18. cap. 5.* Primus ergo in Oriente eum subruisse videtur Leo Sapiens. *Nov. Leon. 91.* In Occidente eum multo diutius mansisse, satis ostendunt leges veteres Francorum, Longobardorum, Germanorum, de quibus fusius a nobis actum in *Elementis juris Germanici*.

§. 44. In titulo de nuptiis accuratius egimus de diversis ritibus nuptiarum per CONFARREATIONEM, COEMTIONEM, & USUM, deque potestate maritorum in uxores; de quibus multa potius quam

qua
jer
nou
in
vor
ux
nec
son
con
para
mul
qua
vino
Ead
las,
tuis
de a
28.
illat
caus
add
2. 8
ni
exeg
men
tion
per
An
res l
mife
vere
(r).

(1
caus
1. 4
casse
17.
divo
H

quam optima collegit Carolus Sigonius de antiquo
jure civ. Rom. 1. Quare de DIVORTIIS tantum
 nonnulla adjiciemus, maxime quum eam doctrinam
 in Institutionibus suis prætermiserit Justinianus. Di-
 vortium maritis quidem permiserat Romulus, at non
 uxoribus, ut tradit Plutarch. *Vit. Romuli* p. 39. Sed
 nec illis quidem, eodem teste Plutarcho, sine causa
 fontica licebat uxoribus mittere nuncium, verum si
 constaret, eas aut stuprum esse passas, aut venenum
 parasse, aut liberos, clavesve subjecisse. Forsan & te-
 nulentia inter causas divortii fonticas fuit, quippe
 quam maritus, causa cum cognatis cognita, severe
 vindicare in uxore consueverat. Dionys. Hal. 2. p. 96.
 Eadem lex deinde migrasse videtur in duodecim tabu-
 las, secundum quas, addita causa, justum fieri po-
 tuisset divortium, colligitur ex l. 43. D. ad Leg. Jul.
 de adul. & præcipue ex loco Ciceronis *Philipp.* 2.
 28. Nolite, nolite querere: frangi salus est: nimiam
 illam suam suas res sibi habere jussit, ex 12. Tabulis
 causam addidit, exegit. Quamvis enim hoc causam
 addidit suspectum videatur P. Victorio *Var. Lest.* 2.
 2. & Mur. *Var. Lest.* 5. 8. & quidem ob locum No-
 nii 4. 152. in quo legitur: *claves ademit, forasque*
exegit. Grammaticos tamen sæpe ex auctoribus frag-
 menta non integri sensus exscribere, & hinc emenda-
 tionem auctorum ex fragmentis illis periculosam sem-
 per esse, prædenter monuit eruditissimus Perizonius
Animadv. Hist. cap. 9. p. 371. sequ. Utrumque se-
 tes habeat, videtur sane lex 12. Tabularum non pro-
 miscue, ac sine causa concessisse repudium, siquidem
 veteres auctores sæpe ejusmodi causarum meminerunt
 (r). Nævius apud Festum voce *fonticum.* p. 441.

Son-

(r) Non solebat antiquitus uxori dari repudium, nisi
 causa cognita in concilio cognatorum. Val. Maxim. 2.
 1. 4. & 8. Quia juxjurandum præstari solebat jubentibus
 censoribus, divortium ex justa causa esse factum. Gell.
 17. 21. Solebant præterea illa causa, ipsumque factum
 divortium in acta referri. Seneca de Benef. 3. 16. Quia
 Hein. *Antiq. Rom. T. I.* M ve-

*Sonticam esse oportet causam, quamobrem perdas
mulierem.*

Et Varro apud Non. 2. 73. *Petere est ire.* Varro tñ
καρπὶς τῷ πρᾶσις: A se, annos multos quod parere
non posset, eam betere foras iussit. Si sine iusta &
sontica causa factum a marito erat divortium, Ro-
mulus, teste Plutarcho sanxerat, τὴν δὲ τῆς ἀντρὸς τῷ
ἀπὸ τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς ἀντρὸς ἐπεὶ, ut
ejus bona partim cederent uxori, partim Cereri sacra
essent. *Vit. Romul. p. 39.*

S. 45. Ast quamvis divortia viris permitterent le-
ges: non tamen ullum Romæ exstitit exemplum ante
annum ab U. C. circiter quingentesimum, quo pri-
mus uxorem ob sterilitatem dimisit Sp. Carvilius Ru-
ga. Dionys. Halic. *Ant. Rom. 2. p. 96.* Plutarch.
Romul. p. 39. & in Numa p. 77. Valer. Max. 2. 1.
4. Gell. *Noct. Att. 4. 3.* Ast postea frequentissima
Romæ fuere divortia, & quidem non solum ob caus-
as alienius momenti, veluti sterilitatem, L. 60. l.
62. D. de donat. int. vir. & ux. Suet. *Ner. cap. 35.*
simulacres cum socru, Sueton. *Aug. cap. 62.* morum
perversitatem, idem *ibid. cap. 62.* impudicitiam, Plu-
tarch. *in vit. Caton. p. 770. & Pompej. p. 623.* Sue-
ton. *Vit. Claud. cap. 7. 26.* verum etiam ob causas
levissimas. Facile enim, vel ob levem tantum sus-
picionem, domo eiciebatur uxor, quamvis innocen-
tissima. Papiriam sane quum dimitteret Paullus Æ-
milius, mirantibus amicis, & causam querentibus,
nullam certam attulit, sed se tamen ab ea læ-
sum, significavit. Plutarch. *Vit. L. Paulli p. 257.*
Tom. I. Numquam causa interferebatur quidem,
sed levis, & quæ vix mereri videbatur tantam ani-
madversionem. Sic C. Sulpicius Gallus extrudit uxo-
rem, quod foris nudo capite versata esset: Q. Anti-
stius Vetus, quod cum libertina vulgari secreto collo-
ca-

vero nulla sine divortio acta sunt, quod sepe audiebant
facere didicerunt. Adde Lips. ad Tacit. *Ann. 5. p. 231.*

cuta: P. Sempronius Sophus, quod ludos spectasset, se ignorante. Val. Max. 6. 3. 10. *seq.* Cicero ipse (at quam honestatis studiosus?) Terentiam obaes alienum nova dote exsolvendum: & Publiliam, quod Tulliae morti latari visa esset, domo exegit. Plutarch. *Vit. Ciceron.* p. 881. Tomo 1. Alii propter senectutem absciebant uxores: l. 62. de don. inter vir. & ux. alii quia jam cum alia fuerat transactum. Quo peruenit illa Juvenalis Sat. 6. v. 147.

- - - Exi

Ocyus, & prospera, sicco venit altera naso.

Inno quum dimissa ob mores graviores uxore, maritus dotem lucraretur, fiebat aliquando, ut viri data opera male moratas domum ducerent, dummodo bene dotatae essent. Sic. C. Titinnius Minturnensis, Fanniam uxorem impudicam de industria duxerat, ut eo crimine repudiatam dote spoliaret. Quod exemplum, latamque a C. Mario sententiam referunt Plutarch. *in vita Marii* p. 247. & Valer. Max. 8. 2. 3. Denique etiam nonnumquam bona gratia a se invicem discedebant conjuges, & tunc plerumque uxor non solum dotem recipiebat, sed & dona, & munera, a marito data, lucrabatur. Unde Ovid. de Remed. Amoris, v. 669. *sequ.*

Tutus est, aptumque magis DISCEDERE PACE,

Quam petere a thalami liviginosa fora.

Munera, quae dederas, habeat sine lite iubeto,

Esse solent magno damna minora bono.

§. 46. Ceterum quum olim maritis tantum jus esset dimittendi uxores, ceu ex Romuli lege observat Plutarchus *in Vita Romuli* pag. 39. idque jus adhuc vigeret temporibus Plauti, ceu ex ejus *Mercat. Act. 4. Scen. 6.* constat: postea etiam uxores caperunt a viris divertere, idque tam frequenter, ut graviter scribat Seneca de Benef. 3. 16. Numquid jam ulla repudiis erubescit, postquam illustres quaedam, & nobiles feminae non consulum numero, sed maritorum, annos suos computant, & exeunt matrimonii causa, nubunt repudii? Et Juvenal. Sat. 6. v. 10.

— — — Sic fiunt oſio mariti
 Quinque per autumnos.

Et Martialis. Epigr. 6. 7.

*Aur minus, aut certe non plus, tricesima lux eſt
 Et nubis decimo jam Theleſina viro.
 Quæ nubis rociat, non nubis, adultera lege eſt,
 Offendar mœcha ſimpliciore minus.*

Nec gravioribus opus erat cauſis, ſi uxor a marito, quam ſi hic ab illa, ſeſe ſejungeret. Sæpius enim & mulieres ſine cauſa divertebant a viris. Exemplum habes in Ciceronis Epist. ad Fam. 8. 7. ubi Cælius ad Ciceronem: *Paula Valeria, ſoror Triarii, divortium ſine cauſa, quo die vir e provincia venturus erat, fecit. Nuptura eſt D. Bruto. Soli libertæ non licebat per legem Papiam Poppæam a patrono diſcedere, cui erat matrimonio copulata, cum ipſa legitima verba docent, quæ ſervavit Ulpianus l. ult. D. de divort. quæque diligentius interpretati ſumus in Comment. ad L. Jul. Pap. & Popp. Lib. 2. Cap. 12. p. 244.*

§. 47. Fiebat olim divortium non ſine ſolemnitate. Quemadmodum enim uxores in manum conveniebant per *conſarreationem*: ita ſejungebantur alio ſacrificio, quod *DIFFARREATIO* adpellabatur. Feſt. voce *diffarreatio* p. 280. *DIFFARREATIO* genus ſacrificii, quo inter virum, & mulierem fiebat diſſolutio. Dicitur *diffarreatio*, quia fiebat farreo libo adhibito. In uſu erat hoc ſacrificium adhuc Plutarchi ætate, quoties inter flaminem Dialem, & flaminicam fiebat diſcidium nuptiarum. Quum enim antea flaminibus neſas eſſet, uxores a ſe diſmittere: reſcripto id primus permiſit Domitianus, teſte eodem Plutarch. *Quæſt. R. p. 276. Tom. 2.* Qui & hæc addit: *ὅτι δι' ἑπὶ παλαιῶν ἡ πόλις ἐκείνην, πολλὰ γεγονότα ἢ ἀδύνατα, ἢ ἐκωλύτα διαίρειτο. At ſacerdotes reliqui, qui interfuerant, quum ejuſmodi matrimonium diſſolveretur, multa horrenda, inaudita & triſtia fecerunt.* Unde patet, triſte admodum ac mali ominis fuiſſe.

fuisse hoc diffarreationis sacrificium, in quo multos ritus ac caeremonias tristiores adhiberi oportuerit. *Coemtionem* contractæ nuptiæ REMANCIPATIONE solute videtur Jac. Ravardo, de Leg. 12. Tab. 22. pag. 99. seq. Tom. 1. Oper. Præterquam enim quod nihil tam naturale est, quam unumquodque eo modo dissolvi, quo colligatum est, l. 35. D. de reg. jur. omniaque, quæ in jure contrahuntur, contrario jure pereunt: l. 100. D. eod. remancipationis hujusmodi disertis verbis meminit Festus voce remancipatam p. 403. Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quæ mancipata sit ab eo, cui in manum convenerat. Ita sane Catonem Uticensem uxorem Marciam, præsentem despondisse Hortensio, refert Plutarch. in Catone. p. 771. Tom. 1. Et Tiberium Neronem Liviam uxorem etiam prænantem Augusto cessisse, ex Tacit. Ann. 5. 1. & Dionis Lib. 48. p. 383. novimus. Id quod remancipationis ritu factum esse, non dubitaverim. Convenisse enim Liviam in manum, ex verbis Dionis, colligas: *ἐξέδωκε δὲ αὐτῇ τὴν χεῖρα τὴν αὐτοῦ, ἀντὶ τῆς νύμφης*. Elocavit illam ipse maritus, tanquam filiam. Usa denique quaesita uxor, si vellet a viro distetere, usurpatione rescindebat matrimonium, si, nondum circumacto anno, a viro trinoctium abfuisset. Gell. Noct. Att. 3. 2. Macrob. Saturn. 1. 3.

§. 48. At postea invaluit, ut, paucioribus adhibitis caeremoniis, quæ legitime observationis vocabulo veniunt in l. 35. D. de don. int. vir. & uxor. dissolverentur matrimonia, quas summam recensēbimus. Primo confringebantur tabulae dotales, ut patet ex Tacito Ann. 11. 30. & Scholiasta Juvenalis ad Sat. 9. v. 75. Deinde adimebantur claves. Quænamodum enim novæ nuptæ, ingressæ domum mariti, claves in signum communicati cum ea domini tradebantur: Barn. Brisson. de ritu nupt. pag. 232. ita, clavibus ademptis, dirimebantur connubia. Cic. Philipp. 2. 28. Petr. Victor. Var. Lell. 2. 2. Tum porro dicebantur solemnia verba. His enim omnino opus fuisse, vel inde patet, quod Cicero de Orat. 1. 40. ait: *Certis quibusdam VERBIS, non novis nuptiis, fieri cum superiore divorcium*. Verba vero illa

illa hæc erant: RES TUAS TIBI HABETO. Vel
TUAS RES TIBI AGITO, l. 2. §. 1. D. de divort.
Barn. Briffon. de Form. 8. p. 722. eaque pronunciare
solebat libertus. L. 9. D. de divort. Juvenal. Sat. 6.
v. 145.

*Collige sarcinulas, dices LIBERTUS, & EXI;
Jam gravis es nobis, & sepe emungeris, EXI.
Ocynus, & propera, sicca venit altera naso.*

Solebant ergo nuncium mittere conjugii, eaque species
tunc dicebatur renunciatio matrimonii. Immo & libel-
lus dabatur, cui eadem procul dubio verba inscripta.
Quo libello jam oblato, locus quidem erat poeniten-
tiae, si confusus repudiatas consentiret; l. 7. D. de di-
vort. non si huic placeret conditio. Tunc enim disso-
lutum censebatur matrimonium, libello etiam notum
tradito. L. 6. C. de repud. Car. Sigon. de anti-
quo jure civ. Rom. 1. 9. p. 132. Denique Augustus
(qui & alias divortii modum imposuit, teste Sueton. Olliv. 34.) lege Julia de adulteriis cavita, ut di-
vortium fieret, adhibitis præter libertum septem testi-
bus, civibus Romanis, pauperibus; alias pro irritum
haberetur. L. 9. D. de divort. Barn. Briffon. ad Leg.
Jul. de adul. 28. p. 123.

§. 49. Sed hæc omnia ad divortium, inter conju-
ges pertinent. Latius patebat REPUDIUM, quod et-
iam sponsus sponsæ, vel hæc illi dare solebat. Paul-
lus l. 191. D. de Verb. signif. Inter divortium & re-
pudium hoc interest, quod repudiari etiam futurum
matrimonium potest: non recte autem sponsa divortisse
dicitur. Et Modestinus l. 101. §. 1. D. eod. Divor-
tium inter virum & uxorem fieri dicitur; repudium
vero sponsæ remitti videtur: quod & in uxoris per-
sonam non absurde cadit. In repudio sponsæ mittendo
solemnia erant verba: TUA CONDITIONE NON
UTOR. l. 2. §. 2. D. de divort. repud. Tantum au-
tem abest, ut hic causa aliqua formica opus esset, ut
ex sponsalibus, quantumvis stipulatione firmatis, nul-
la oriretur civilis actio, sed infinita esset repudiorum
licentia. L. 1. C. de sponsal. l. 2. §. 1. 2. D. de di-
vort.

port. l. 2. C. de repud. l. 2. C. de inutil. stipul. Nec contrarium evincitur ex loco Ser. Sulpicii apud Gell. Noct. Att. 4. 4. Actio enim illa ex sponsu, cujus ibi meminit Sulpicius, non ad Romanos, sed Latii incolae, pertinebat. Attamen & ab orbis Romani incolis certas repudii causas observari voluerunt Theodosius, & Valentin. l. 8. C. de repud. & Justinianus l. 10. II. C. eod.

§. 50. Sufficiant haec de tertio jure Quiritium, id est, de jure connubiorum. Quartum fuit PATRIUM, de quo tamen vix est, quod hic addamus, quum supra Lib. 1. Tit. 9. de patria potestate, civibus Romanis propria, accurate nos agere meminerimus, quemadmodum & de adoptione, legitimatione, emancipatione, aliisque, quae huc pertinent, uberius suis locis differuimus. Idem de quinto dicendum. Quot modis enim jure Quiritium rerum adquiratur DOMINIUM, & quanam fuerint ejus dominii effecta, statim dicemus Lib. 2. Tit. 1. De sexto quoque, id est, de jure TESTAMENTORUM plenius agemus Lib. 2. Tit. 10. seq. De septimo, seu de jure HÆREDITATUM LEGITIMARUM Lib. 3. Tit. 1. & sequentibus. De octavo denique, id est, de USUCAPIONE Lib. 2. Tit. 6. plura monebimus, nihil ut hic de illis addendum præterea videatur. Progrediemur ergo ad ea jura civium Romanorum, quae ad jus publicum potius spectant, & κατ' ἐξῆς CIVITATIS jura adpellantur.

§. 51. Prima civium Romanorum prerogativa, quae ad jus publicum pertinet, est JUS CENSUS. Census qualis Romae fuerit, & a quoniam sit institutus, diximus supra, ubi de capitis deminatione actum est. Auctor nimirum hujus moris Servius Tullius, Rex, qui primus jussit cives omnes in sua quemque classe & centuria, dato jurejurando, apud eum, penes quem jus esset censendi populi, nomina sua, uxorum, liberorum, libertorum, servorumque suorum profiteri, prætereaque ætatem omnium, regionem, quam habitarent, & fortunarum suarum æstimationem deferre. Hoc autem jus censendi primum regum, deinde consulum & dictatorum, ac

postremo censorum fuit. Quæ omnia ideo instituta sunt, ut de civium, qui arma ferre possent, numero, pecuniæque magnitudine, qua belli sumtus sustententur, & totius reip. viribus tanto certius constaret. Unde de Servio Tullio Florus 1. 6. *Ab hoc populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, curiis atque collegiis distributus, ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque discrimina in tabulis referrentur, ac sic maxima civitas minime domus diligentia contineretur.*

§. 52. Quicumque jura nomina dabant censoribus, eaque inscribenda curabant talibus censualibus, eo ipso jus civitatis consequabantur, adeo ut & servi, non modo manumissi, verum etiam cives viderentur, si nomina, consentiente domino, profiterentur apud censores, ac deinde lustro interessent. Ulp. *Prægm.* 1. 8. Cic. *de Orat.* 1. 40. Ast adultiore jam civitate, non promiscue omnibus licuit in tabulas censuales iterpere. Quum enim plerique socii ac Latini nominis hoc modo jus civitatis furtim consequi studerent, nominibusque tabulis censualibus inscriptis, deinde Romanam commigrarent: conquesti sunt anno U. C. 564. M. Anilio & C. Flaminio Coss. legati sociorum Latini nominis, magnam multitudinem civium suorum Romanam commigrasse, & ibi censos esse. Quo intellecto Senatus Q. Terentio Culleoni, Prætori, negotium dabat, ut eos conquireret, & quem C. Claudio, & M. Livio Censoribus, postve eos Censores, ipsam parentemve ejus apud se censum, esse probassent, ut redire eo cogeret, ubi censi essent. Liv. 39. 3. Quamvis ergo tunc ea conquisitione duodecim millia Latinorum domos redire cogerentur: paulo post tamen A. U. C. 576. iterum audita sunt legatione sociorum & Latini nominis, conquerentium, cives sunt Romæ censos plerisque eo demigrare. Quod si permitatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent. Re vero expensa paullo accuratius, prodit edictum, qui socii ac nominis Latini ipsi majoresque ipsorum, M. Claudio, T. Quintilio censoribus, posteaquam apud socios ac nominis Latini censi essent, ut omnes in suam

suam quisque civitatem, ante Kal. Nov. redirent. Liv. 41. 12. 13. seq. Id jus aliquamdiu viguit, siquidem & L. Postumium Consulem anno U. C. 580. pro concione legimus edixisse, ut, qui socium Latini nominis ex edito C. Claudii Cos. redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in civitatibus suis, censerentur. Liv. 42. 10. Quum ne sic quidem fraudes istæ impedirentur: in eandem sententiam anno 13CLVIII. a L. Licinio Crasso & Q. Mucio Scaevola cons. lata est lex *Licinia & Mucia*, ut socii & Latini nominis in suæ quisque civitatis jus redigerentur (f). Verum ea lege ita alienati sunt animi principum Italicorum populorum, ut ea vel maxime causa fuerit constari paullo post belli Italici. Cicero pro Corn. Balbo 21. de offe. 3. 11. pro C. Corn. Fragn. p. 330. Ascon. Padian. ad eand. orat. p. 1309.

§. 53.

(f) Exstitit etiam in eadem rem lex quedam Papiæ, cujus disertis verbis meminit Cicero pro Balbo 23. Valer. Max. 3. 4. 5. Unde fallitur Steph. Vin. Pighius, in *Observat. ad Valer. Max. l. 4. c.* qui hanc legem plane explodendam putat. Nec minus errat Car. Sigon. de antiquo jure Ital. 3. 1. qui eandem confundit cum lege Papiæ de peregrinis, de qua infra agemus. Hac enim lege non omnes peregrini ejiciebantur, sed socii & Latini nominis, qui Romam commigraverant, domum redire jubebantur, cetera exemplis a Valerio Maximo Cicerone adlati patet. Quum vero lex Claudia prima fuisset videatur, qua ea de re actum est, eaque lata sit anno 13LXXVI. post legem vero Liciniam Muciam, latam anno 13CLVIII. statim bellum Mariscum exarserit, quo composito dataque Latinis civitate, lege hujusmodi non amplius opus fuit, latam esse oportet hanc legem inter annum 13LXXI. & annum 13CLVIII. Quumque porro ex hac lege damnatus sit M. Perpennæ Cons. pater, idque factum sit brevi post mortem filii, quæ in annum 13XXIV. incidit: facile patet, non multum ante hunc annum legem hanc Papiam conditam esse, Vid. Comment. nost. ad Leg. Publ. & Pap. Popp. l. 1. c. 1. p. 11. (Tom. 8. hujusce Edit.)

§. 53. Quum vero census fieretur Romæ, oportebat cives, qui nomina fortunaſque profiteri cuperent, eo commigrare. Hinc P. Scipio in oratione, quam cenſor ad populum habuit, inter alia, quæ contra majorum inſtituta fierent, etiam hoc reprehendit, quod *abſentes jubentur cenſeri*, ut ad cenſum nemini neceſſe ſit venire. Gell. Noſt. Attic. 5. 19. In provinciis non cenſus habebatur, ſed fiebat *profeſſio cenſualis*, l. ult. C. ſine cenſu vel reliq. Qua idē re vetus fragmentum jureconſulti, quod ex codice Rumpſiano edidit Salmaſ. de mod. uſur. 19. pag. 878. Αλλ' εἰ τὰ πολλοὶ Ρωμαίων μὴν ἐπατίμουν ἀγινθαι διδῶντας, ἐν δὲ ταῖς πόλεσιν ἀπογραφὰς γίνεσθαι. Quæ ita redduntur in fragmento Latino, quod edidit Pithæus: Sed in civitate tantum Romana cenſum agi declaratum eſt: in provinciis autem magis profeſſionibus mutantur. Ex quibus ſimul patet, qualis fuerit illa ἀπογραφὴ, cujus meminit Lucas 2. 1. Agebantur hæ ἀπογραφὴ initio per Equites Romanos, ceu ex Grut. Inſcr. p. 55. 6. colligit Reineſ. Inſcr. p. 171. Talis eſt LEG. AVG. CENSIBVS. ACCIPIENDIS. PER. HISPANIAM. CITERIOREM. apud Reineſ. Inſcr. 2. 26. nec non DISPENSATOR. AD. CENSVS. PROV. LVGDVNENSIS. apud eundem Claſſ. 9. 99. 99. Ab aliis auctoribus vocantur cenſitores, veluti a Lactant. de Mort. perſequ. cap. 23. quibus additos legimus miniſtros ſubceptores, dictos Ducenarios, horumque adjutores, itemque ſcribas, chalcologos, accenſus, compulſores, de quibus apud Grut. Inſcr. p. 434. 3. & p. 403. 5. Reineſ. Comm. ad Inſcr. p. 271. Poſtremis temporibus cenſitorum munus perſonale, nec admodum honorificum fuiſſe, diſimus ex l. 1. §. 2. l. 17. §. 9. 16. D. de mun. & honor. Per multum ergo inter cenſum urbanum & provincialem intererat. Quamvis enim etiam provinciales illæ profeſſiones nominiſque cenſus nomine veniant, ut vel ex Digefſtorum & codicis titulis de cenſibus & cenſitoribus, nec non ex Lactant. de mort. perſequutor. cap. 23. intelligimus; vel maxime tamen eo differebant, quod Romæ tantum cenſeretur cives, ut reiſpublicæ viris civiumque facultates paterent, ac deinde veteri ritu

lustrum accederet. In provinciis vero census novum
onus, & nova tributa in solum & capita adferebat.
Ann. Marcellin. Hist. 19. 11. Post Antonini tamen
Caracallæ constitutionem supra explicatam parum in-
ter censum professionemque provinciale videtur in-
terfuisse. Lustralis enim census jam a Vespasiani tem-
poribus ab usu recesserat (*), teste Censorino de die
Nat. c. 18. At non ideo etiam census Romæ, & in
provinciis obsolevit, qualem etiam Ulpiani tempore,
licet sine lustris, conditum, ex multis juris nostri lo-
cis discimus.

§. 54. Quum vero olim censui Romæ accedere con-
sueverit *lustrum*: id quoque, quale fuerit, ex anti-
quitatibus Romanis videtur explicandum. Peraçto sci-
licet censu populus jubebatur armatus adesse in cam-
po Martio ubi lustrabatur, sue, ove & tauro, quæ
animalia ter circum exercitum agebantur ab iis, qui-
bus essent fausta nomina, Cic. de Divin. 1. 45. ac
dein immolabantur Marti. Liv. 1. 44. Varro de re
Rust. 2. 1. Dionys. Halic. Ant. Rom. 4. p. 255. Un-
de & solenne istud sacrificium dictum SUOVETA-
VRILIA, a sue, ove & tauro, vel, ut alii malunt,
SOLITAVRILIA. Sed priorem vocis formam con-
firmat apud Gruter. Inscr. p. 124. 1. HVIUS OPER.
PERFECTI. CAVSSA. LVSTRVM. MISSVM. SVO-
VETAVRILIB. MAIORIBVS. Hujus lustris quam
maxime habebant rationem jureconsulti, quum pleris-
que non a censu, sed a lustris potius, jura novorum
civium Romanorum initium capere viderentur. Cice-
ro de Orat. 1. 40. Hinc vetus fragmentum jurecon-
sulti apud Pithæum: *Magna tamen dissensio inter pru-
dentes, utrum ex tempore vires accipiant omnia, in
quo lustrum conditur? Existimant enim censum descen-
dere ad diem lustris, non lustrum decurrere ad diem*
cen-

(*) Lustralem tamen censum Romæ egit Decius Imp.
ut auctor est Trebell. Pollio Valerian. 1. & 2. Sed ulti-
mum, ac longo repetitum intervallo fuisse illud exem-
plum, notat illic H. Casaubonus.

census. Propterea quaestum est, quia omnia censu augentur, lustro confirmantur. Adde Cujac. *Observ.* 3. 22.

§. 55. Quemadmodum vero census proprium jus erat civium Romanorum: ita & graviter animadvertebatur in eos, qui illum subterfugissent, quippe quos, publicatis bonis, verberatos veniisse, tradunt Dionys. Hal. 4. p. 221. Cic. *pro A. Caelio*. 24. Ulpian. *Fragm.* XI. 12. Qua in re fictionem quamdam intercessisse, supra diximus, ad titulum de *capitis diminutione*.

§. 56. Alterum jus civitatis Romanae erat JUSMILITIAE. Quum enim Romana militia lecta partim legionibus, partim auxiliis constaret: in legiones nemo jure adlegebatur, nisi civis Romanus. Immo ne cives quidem omnes idonei videbantur legionarii; sed oportebat hos esse ingenuos, & in quinque classibus censos. Unde excludebantur libertini, capite censi, histriones, ex qua hominum colluvie, non nisi cogente necessitate, & in re trepida, legebantur milites, ut satis accurate docent Just. Lips. *de Milit. Rom.* 1. 2. p. 14. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom.* 1. 15. p. 172. *seq.* ubi etiam rationem habendi delectum ex Polybio egregie explicant. Alii erant socii, qui olim ex Italis & sociis Latini nominis, & posteaquam hi jus civitatis impetrarant, e provincialibus & exercitibus regum, sociorum populi Romani arceffebantur. Si qui ex aliis gentibus adfiscerentur, ii levioris armatae dicebantur. Vid. Savil. *de Milit. Rom.* p. 334. *sequ.* Cives sacramento militari adstricti (cujus formula est apud Gell. 16. 4. ubi addendus Lips. *de Milit. Rom.* 1. 6. p. 45. *seq.*) tandiu militabant, donec vel missionem sive HONESTAM, sive CAUSSARIAM impetrarent, vel IGNOMINIAE causa ab exercitu abesse juberentur. Ista missio dabatur iis, qui vel legitima confecerant stipendia, vel majores erant quinquaginta annis. Illa ob morbum adfectamque valetudinem; haec ob crimina admissa dabatur: de quibus omnibus Sigon. *l. c.* p. 18. ipsique JCTi ad *tit. D. de re militari*.

§. 57. Enimvero haec omnia mutata sunt, ex quo
rem-

republicam invaserant principes. Jam Augustus non civibus modo, verum etiam Latinis & Italis, necessitatem militiae remiserat, inventa militia mercenaria, Herodian. *Hist.* 2. 11. & ideo pleraque legiones conscripserat e provincialibus; praetorianas, & quae ad urbis adhibebantur custodiam, ex Italis. Schel. *Not. ad Hygin. de castramet.* pag. 13. Idque eo magis invaluit post datam ab Antonino Caracalla omni Romano civitatem. Ex eo enim tempore, quae antea legiones ex Romanis tantum civibus, vel urbanis, vel Italian provincialibus habitantibus, constabant, ea ex provincialibus plerumque deligebantur: quae auxilia vero e sociis olim seu provincialibus arcescebantur, ea e nationibus barbaris, quae vel pretio, vel sponte, in eam se militiam dabant, conscribebantur. Ez. Spanh. *Orb. Rom.* 2. 21. p. 349. Immo adeo a veteri instituto desiverant Romani principes, ut postremis temporibus integras legiones e barbaris conferberent. Talis est *legio Zannorum* apud Ammian. Marcell. 26. 1. *legio Gruthungorum* apud Claudian. in *Eutrop.* 4. 58. Immo talis magna pars exercitus Theodosiani, de cujus conditione & laxa disciplina queritur Zosim. *Hist.* 4. 30. & 31. Quo magis mirandum, prostituta barbaris militia, libertinae tamen conditionis homines tam severe ab omni, etiam palatina militia exclusisse Valentinianum 3. Imp. l. 3. C. *Theod. de libert.*

§. 58. Sequitur tertium, quod ad civitatem Romanam pertinuit, JUS TRIBUTORUM & VECTIGALIIUM. *Tributum* erat pecunia, populo imperata, quae tributum a singulis exigebatur. Quae vero pecunia alio quocumque nomine pendenda erat, *vectigal* solebat appellari. Varro de *Ling. Lat.* 4. 16. p. 29. Sam. Petit. *Var. Lell.* 2. 1. Tributorum tria genera erant, unum, quod *in capita*, alterum quod *ex censu* conferebatur, tertium quod imperatum extra ordinem, adeoque *onerarium* dictum. Tributum *in capita* (quod postea etiam *tributum capitis*, *capitulare*, ut & pecunia *pro capitibus*, dici coepit, teste Lindenbrogio ad Ammian. Marcell. p. 50.) sub primis Romanorum Regibus in usu fuit, adeo
ut

ut quum regi opus esset pecunia aequo pauperes ac divites onere premerentur. Dionys. Halic. 4. p. 223. Invento autem censu, tributum illud capitis desuit, civesque coeperunt tributa conferre pro suo quisque censu, quae de re Livius 1. 43. *Quadrifariam enim urbe divisa, regionibus collibusque, quae habitantur partes, tribus eas adpellavit, ut ego arbitror, a tributo, nam ejus quoque aequaliter ex censu conferendi ab eodem initia ratio est.* Tarquinius Superbus veterem tributa exigendi rationem restituit; auxitque in tantum, ut pro suo quisque capite decem penderet denarios. Halic. 4. p. 245. Ejurato regno, Valerius Poplicola Servii institutum revocasse, eumque in finem Quæstores creasse, videtur. Immo pauperes, aliquandiu tributorum onere sunt exsolvi, donec decrevit Senatus anno U. C. 349. ut plebi, quæ eo usque suis sumptibus militaverat, stipendium quotannis ex ærario solveretur. Hoc enim facto coacti sunt omnes, tributum ex censu quotannis in stipendium militare conferre. Liv. 4. 59. 60. Hinc magna subinde certamina inter patres & plebem de conferendis tributis, quæ sæpe a Tribunis impedita, sæpe a Senatu remissa, nec raro ob necessitatem reipublicæ aucta sunt, ut refert Car. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom.* l. 16. p. 197. seq. Quin indieta sæpe tributa temeraria, propter periculi magnitudinem, veluti post urbem a Gallis captam, item bello Punico secundo, Valerio & M. Claudio Marcello cost. quando ipsæ matronæ aurum & ornamenta sua conferre non dubitabant. Fest. *voce tributum* p. 469. Liv. 26. 36. Postremo annua tributa plane remissa sunt A. U. C. 676. postquam L. Paullus e præda Macedonica incredibilem vim auri intulerat in ærarium. Cic. *de Offic.* 2. 22. Plin. *Hist. Nat.* 30. 3. idque ad consulatum usque Hirtii & Pansæ mansisse, tradit Plutarchus *Vit. Paull.* p. 275. Tom. 1. Post ea tempora tributum collatum frequentissima sit mentio, & sub Imperatoribus eo res rediit, ut multa invenirentur nova tributa locupletando ærario, & non solum provinciis a populo stipendia, a principe tributa imponerentur, Theoph.

§. 49. *Inst. de rer. divis.* Cujac. *Obs.* 7. 3. verum etiam durior subinde hac in re fieret conditio civium Romanorum.

§. 59. Diversa a tributis erant VECTIGALIA, Cujac. *Obs.* 7. 4. quæ vel portorii, vel decumarum & scriptura, vel salis, vel vicefime nomine exigebantur. Portoria pecuniæ erant, quæ portitoribus pendeantur, id est, iis, qui mercedes pro mercibus in portum, vel per pontem devehendis exigabant. *Hirt. Bell. Alex.* 13. l. 67. §. 8. *D. locat. conduct.* Jul. Cæs. *Bell. Gall.* 3. princ. Sed illa portoria lege lata, civibus in urbe ac per Italiam remisit Q. Metellus Nepos, Dio Cass. 37. p. 57. Postea tamen peregrinarum mercium portoria denuo instituit Jul. Cæsar, teste Sueton. *Jul.* 43. Eaque diutissime exacta sunt sub Imperatoribus sequentibus, quippe quæ primum penitus remisisse legimus Helvium Pertinacem, Herodian. *Hist.* 2. 4. quamvis illa restituta esse a successoribus, ex l. 21. pr. *D. de don. inter vir. & ux.* intelligamus.

§. 60. Decumæ exigebantur a civibus Romanis vel Latini nominis sociis, qui in Italia, aut extra illam publicos agros arabant. Id enim fiebat ea lege, ut frumenti decimas penderent. Sin vero quis silvis vel pascuis publicis hoc modo frueretur pecunia; quæ inde ad rempublicam redibat, *Scripto.* adpellari consuevit. Solebant scilicet Romani agros, hostibus bello ademptos, si culti essent, civibus; sin inculti, Italicis hominibus per censores locare, ea lege, ut decimam frumenti, quintam reliquarum frugum præstarent; c pascuis vero certum penderent stipendium. Postea quum divites pleraque ad se rapuissent; A. U. C. 377. a C. Licinio Stolone lata est lex, ne quis plus quam quingenta jugera agri, centum pecoris majoris caprea, quingenta minoris possideret. Liv. 6. 35. 7. 16. Aurel. Victor. *de vir. illustr.* 20. Sed quam parum ea lex valuerit, vel inde patet, quod non multo post ipse ille Licinius Stolo a M. Popillio Lenate ex sua lege 10. millibus æris est damnatus, quod M. jugerum agri cum filio possideret, emancipuloque filium fraudem legi fecisset. Liv. 7. 16.

Hinc

Hinc eandem legem postea A. U. C. 620. retulit Tiber. Sempronius Gracchus Trib. pl. cuius tamen sanctionem mox elusit Senatusconsultum, quo agri vendi iussi sunt; unde denuo divitibus cesserunt solis: Quare denique Sp. Thorius, Trib. pl. lege lata sanxit, ne agri amplius dividerentur, sed possessores in iis relictis, vectigalia pro iis penderent, eaque pecunia plebi distribueretur. Cuius legis fragmenta ex antiqua tabula antea edidit Carol. Sigon. *de antiquo jure Ital.* 2. 2. p. 638. Denique alius tribunus eorum illud vectigal nova lege sustulit. Appian. *de Bello civ.* 1. p. 366. Quinque solus superesset ager Campanus, eum quoque divisit Jul. Caesar Consul. Suet. *Jul.* 20. Unde ex eo tempore conquestus est Cicero, *Ep. ad Att.* 2. 16. *Portioris Italiae, agro Campano diviso, vectigal nullum superesse domesticum, prater vicestimanum.*

§. 61. Tertium vectigalis genus ex sale redibat. Instituerant enim Romani post exactos finitim Reges, ut sal non a privatis venderetur, sed minoris e publico acciperetur. Liv. 2. 9. Bello autem Punico secundo, vectigal novum a censoribus Claudio Nerone & Livio Salinatore, maxime tamen ab hoc, institutum ex salaria annona (u), ut testatur Liv. 20. 37. Sal enim hi censores sextante Romae; pluris in conciliabulis; & alibi alio pretio praeendum locaverunt, eoque novo vectigali locupletarunt aerarium. Sed & hoc vectigal demum ab usu recessit, ut patet ex verbis Ciceronis paullo ante relatis, quamvis, quo tempore id factum, haud adeo liquidum sit. Sigon. *de ant. jure civ. Rom.* 1. 16. p. 207.

§. 62. Diutius Romae in usu fuit quartum genus vectigalis, quod *vicefima* dictum. Ejus origo referenda in annum U. C. 398. quo Cn. Manlius legem novo exemplo ad Suerium in castris tributim de vice-

(u) Et inde alteri Censori Salinatoris cognomen haesit. Errat ergo Baling. *de Vectig.* P. R. 15. qui Salinatore non introduxisse, sed restituisse hoc vectigal existimat. Vid. V. C. Burmann. *de Vectig.* P. R. 6. p. 116.

hanc centesimam Tiberium primum firmasse, Tacit. *Ann.* 1. 78. postea, ut populo aliquid daret, ducentesimam induxisse. Id. *Annal.* 2. 42. denique quum iterum in usum revocasset centesimam, eandem Italiam remisisse Cajum Caligulam. Dio Cass. 59. p. 647. Ex quo loco patet, in Suetonii *Cal.* 16. auctore Casaubono, rescribendum esse: *Centessimam auctionum Italiae remisit*, quum vulgo ibi legatur *ducentesimam*. Ceterum non aliud hoc erat vectigal, quam centesimus rerum in actione venalium numus, qui inferebatur ærario militari, ut recte docet Lips. ad Tacit. *Annal.* 2. p. 104. seq. Sæpissime tamen illius vectigalis quantitas videtur vel aucta, vel imminuta. Nam & quinquagesimæ fit mentio. Immo Theodosius & Valens, Augusti constituerunt, ut nundinis quibuscumque ex qualibet negotiatione mercium fisco in singulos solidos venditor dimidiam siliquam, & similiter emptor dimidiam inferret. Idque est vectigal *SILICUATICUM*, de quo Cassiod. *Var.* 4. 19. *In rebus omnibus nundinandis providam definivisse antiquitatem*, ait. Ipsam constitutionem Theodosianam, quum jam pridem in lucem protraxerit Cujac. *Obs.* 16. 22. mirandum sane est, virum doctissimum, Guid. Pancirol. *Thesaur.* *Var. Lect.* 3. 31. p. 424. existimare, siliquaticum in fructibus constituisse, e. g. siliquis, silibusque, eosque fructus loco numerorum fuisse præstandos. Siliqua hic est vicesima quarta pars solidi aurei, seu ejusdem semiuncia. Gronov. *de Pec. Vet. L.* 4. c. 18. adeoque satis grande hoc vectigal fuisse animadvertimus. Est & vectigal *QUADRAGESIMÆ*, five litium, five portorii loco solvendum, cujus meminere Quintilian. *Declam.* 35. Symmach. *Ep.* 5. 62. 65. immo & Suet. *Vesp.* c. 1. Ei præfectum legimus *QUINCTIONEM*, AUG. LIB. TABULARIUM XL. GALLIAR. apud Reines. *Inscr. class.* 9. 36. Paulo obscurius est vectigal *ansariæ*, ut in *l. 1. c. Hermog. de jure fisci* vocatur, vel *ansarii* & *forencularii*, vel *foricularii*, quorum meminit elegans marmor Romanum apud Grut. *Inscr.* pag. 199. 6.

IMP. CAESAR. M. AVRELIVS. ANTO-
 NIVS. AVG.
 GERMANICVS. SARMAT. ET. IMP. CAE-
 SAR. L. AVRELIVS.
 COMMODVS. AVG. GERMANICVS.
 & SARMATIC.
 HOS. LIMITES. CONSTITVI.
 IVSSERVNT.
 PROPTER. CONTROVERSIAS. QVAE.
 INTER. MERCATORES. ET.
 MANCIPIES. ORTAE. ERANT. VII.
 FINEM.
 DEMONSTRARENT,
 VECTIGALL. FORICVLARII. ET.
 ANSARII.
 PROMERCALIVM. SECVNDVM. VETEREM.
 LEGEM.
 SEMEL. DVMTAXAT. EXIGVNT.

Differit de his vectigalibus Jac. Cujac. *Obs.* 14. 3. sed ita, ut lectores non multo reddat certiores, itemque V. C. Petrus Burmannus de *vectig. pop. Rom.* c. 5. p. 73. *seq. edit. nov.* Mirum est vectigal pro *templa platani* exactum, de quo Plin. *Hist. Nat.* 12. 1. multoque mirabilius *de deo*, quod pro caeli aerisque usu pendebatur, de quo quaedam haud proterita habet idem laudatus Cujac. *Obs.* 10. 7. Buleng. de *vectigal. pop. Rom.* c. 17. & Burmann. c. 12. p. 209. *ed. nov.* Denique etiam novis illis vectigalibus vel maxime accensenda vicesima hereditatum, de qua jam ante §. 18. plura apud Dionem notavimus.

§. 54. Pergimus ad jus SUFFRAGIORUM, quod & ipsum ad jura civium Romanorum pertinuit. Comitia Romulus instituerat, civibusque libera permisit suffragia, quoties vel lex ferenda, vel creandus magistratus, vel bellum denique decernendum videretur. Dionys. Halic. 2. p. 87. Quum vero iusto curiatim suffragia ferrentur in comitiis curiatis: postea centuriata comitia invenit Ser. Tullius, quibus id consequutus est, ut ditiorum praevalerent suffragia, quum

quum in comitiis curiatis turba egenorum civium oprimates & ditiores facile numero suffragiorum obrueret. Dion. Hal. 4. p. 224. seq. Et ex eo tempore ferre dieis tantum & auspicioꝝ causa rogationes curiatim perlatae, & denique ipsa illa comitia adumbrata sunt per 30. lictores. Cic. de leg. agrar. 2. 12. Qua de re tamen haud levis fuit Virorum doctissimorum altercatio, Nicolai scilicet Gruechii & C. Sigonii, quorum scripta critica repetita editione vulgavit vir de his litteris immortaliter meritus, Jo: Georg. Grævius *Tom. 1. Thes. Ant. Rom.* (2) Denique etiam tributa inventa sunt comitia, quibus populus per tribus, quarum demum 35. erant, ferebant suffragia, eaque ceperunt A. U. C. 263. A. Sempronio, M. Minucio Coss. Quemadmodum vero centuriata comitia non nisi a majoribus, ita tributa a minoribus aequè ac majoribus magistratibus haberi poterant. In his suffragium ferebant omnes, qui erant tribubus adscripti, præter impuberes, ætarios, & sexagenarios, quos deponatos ideo dictos, alibi observavimus. Aliquando unus idemque civis in duplici tribu

(2) Quæstio inter hos viros doctissimos fuit de lege curiata. Nic. Gruechius existimat, patricios magistratus olim binis comitiis esse creatos, centuriatis & curiatis: plebejos itidem binis, tributis, & curiatis: denique, quum obsolevisſent curiata comitia, magistratus omnes binis comitiis creatos, centuriatis & tributis. Negat id Car. Sigonius, magistratus tantum unius generis comitiis creatos existimans, Consules nimirum centuriatis, alios magistratus patricios curiatis, ita tamen, ut deinde iterum de hisdem magistratibus judicatum sit, populusque priora comitia reprehendere potuerit. Ergo de consulibus his putat comitiis, sed non aliis quam centuriatis, judicatum, de aliis quoque his, sed non nisi curiatis. Ab eruditiorum vero senatu jam pridem secundum Gruechium fuit judicatum, uti observat V. C. Jo: Grævius *pref. Tom. 1. Ant. Rom.* (in hunc locum consuli meretur docti consuetudam Jurisconsulti Neapolitani Annotatio, quæ extat in ultima Cæ. Edit. *Genuesi* T. VI. qui prædixit hoc an. 1741.)

ferebat suffragia, si se dedisset alteri in adoptionem. Tunc enim & patris naturalis tribum retinebat, & tribui patris adoptivi adscribebatur. Hinc Augustus in lapide Brixienti apud Grut. p. 216. vocatur C. IVLIVS, C. F. FAB. SCAPT. CAESAR. AVGVSTVS, quia tribui Fabii & Scaptii erat adscriptus. Suet. Aug. c. 40. & ibi Torret. De his comitiis plurima Sigon. de ant. jure civ. Rom. l. 17. p. 212.

§. 65. Sed illud suffragiorum jus prius imminuit Julius Cæsar, dictator perpetuus, comitia cum populo ita partiti, ut, exceptis consularibus competitionibus, de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciarentur, pro altera parte, quos ipse dedisset. Sueton. Jul. cap. 42. Augustus equidem populo restituit suffragia reducto pristino comitiarum jure, & multiplici poena coercito ambitu: Sueton. Aug. cap. 40. At sub Tiberio denuo ademptum fuit populo jus suffragiorum, & ad solum Principem ac Senatum traductum, seu, ut ea de re Tacitus Ann. l. 15. tunc primum e campo comitia ad patres translata. Dio Cass. Histor. 58. pag. 633. seqq. Reddita quidem esse populo a Cajo illa suffragiorum jura, tradit idem Dio Histor. 59. p. 648. sed Suetonius Calig. c. 15. tantum tentasse eum, ait, comitiarum more revocato, suffragia populo reddere. Certe nec sub ejus successoribus in ferendis legibus aliisque rebus majoribus populi suffragia valuisse, jamdudum observarunt viri docti (a),

Ju-

(a) Retenta quidem aliquandiu sunt comitia; sed dicta causa, & tanquam priscae libertatis simulacra. Solebant enim magistratus, a Principe vel Senatu designati, in campum Martium prodire cum necessariis, ibique coram populo, more veteri congregato a præcone pronunciari. Quæ de re Dio Cass. LVIII. p. 634. qui ubi de perpetuo Tiberii in creandis consulibus modo egisset, statim addit: *ἡ μὲν γὰρ πόλις ἐν τῷ δῆμῳ, ἡ δὲ τὸ πρῶτον, αὐτὸ δὲ πρῶτον ἐκαστὸς τῶν ἀρχαίων ἐστὶν ἴσχυς, καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκ τῆς πόλεως ἐκαστὸς ἐστὶν ἴσχυς. Διὸ καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκαστὸς ἐστὶν ἴσχυς.* Deinde ad populum & plebem in suis quique cum necessariis dicitur

Justus Lips. *Excurs. ad Tacit. Annal.* 1. 5. Ezech. Spanh. *Orb. Rom.* 2. 20. p. 336. Unde & leges illas de ambitu suo revo obsolevisse fatetur Modestinus *lib. 1. D. ad Leg. Jul. de ambitu* quia ad curam principis magistratum creatio pertineat, non ad populi favorem.

§. 66. Quintum jus civium Romanorum fuit jus HONORUM, sive magistratum, sive sacerdotiorum, quippe quos nemo civis Romanus gerere poterat. Si quis enim, civitatis expers, honores adscipuisset: re comperta, honorum gradum cum toto civitatis jure amittebat, ut docet exemplum M. Perennæ, apud Valer. Max. 3. 4. 5. (b). Honores partim in sacerdotiis, partim in magistratibus, erant positi. Utrique ex instituto Romuli proprii erant patriciorum, quia voluerat Romulus ipsas causas ad se trahere, ut sacra curarent, & magistratus gererent patricii. Dionys. Hal. 2. p. 87. Ejectis regibus, post multas lites, cum sacerdotia, tum magistratus sensim ceperunt cum plebe communicari. Et sacerdotia quidem patriciis eripuit Lex Ogulnia, de qua fusius Liv. 10. 6. Manserunt tamen patricii in possessione aliquot sacerdotiorum, quæ nunquam a plebeiis sunt gesta, veluti Regis sacrarum, Flaminum majorum, Saliorum Palatinorum Potitorum, Pinariorum, Lupercorum, Curionum, non autem Virginitum Vestalium;

uri

dicis causa, sicuti nunc etiam, ut imago quedam prisca ritus exhiberi videretur, prodeuntes, renunciabantur. Et hinc intelligitur quænam sint illa comitia consularia, quorum sub Imperatoribus etiam fit mentio apud Sueton. *Vitell. 11. Vesp. 3. Domitian. 10. Add. Ezech. Spanh. Orb. Rom. 2. 20. p. 338.*

(b) Non tamen acta ejusmodi magistratus, jure hæc facti, rescindebantur, ut patet exemplo Barbarii Philippi *Prætoris lib. 3. D. de offic. Prætor.* De quo memorabili exemplo exstat singularis viri eximii, Jac. Gothofredi Dissertatio, quam de electione Magistratus inæbabilis inscripsit.

ut sibi persuasit Paull. Merula de Leg. Rom. 2. 11. Virgines enim Vestæ etiam ex gentibus Manilia, Terentia, Cælia, plebeis captas esse, ex marmoribus apud Grut. Inscript. pag. 310. 2. 5. 312. 3. patet. Quin Dio Cass. l. 54. p. 563. refert, demum in Vestæ atrium admissas, & ex libertinis parentibus natas. Id quod lege quadam Papia inventum esse, ex Gellii Noct. Att. 1. 12. docuimus in Comment. ad leg. Jul. & Pap. Popp. l. 1. c. 1. p. 2. seq. Reliqui etiam sacerdotes partim e patriciis, partim e plebeis creati sunt. Cic. pro domo 14. Et primis quidem temporibus rex sacrificulus centuriatis, flamines curiatis creati, reliqui sacerdotes a collegis cooptati. Liv. 40. 42. Postea C. Licinius Crassus Trib. pl. legem tulit, qua cooptatio collegiorum ad populi beneficium translata, quam tamen dissuasit Lælius. Cic. Lal. 25. Post hunc etiam Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pl. anno 650. jus subrogandorum sacerdotum a collegiis ad populum transtulit, ita quidem, ut qui a tribubus esset electus, is a collegio cooptaretur, uti docent Sueton. Neron. 2. Cicero Agrar. 2. Collegiis arbitrium cooptandi denuo restituit L. Salla: Ascon. Pædian. in Cic. Div. Verr. pag. 1759. æ anno 689. legem Domitiam reduxit T. Atius Labienus: Dio 37. p. 46. eandem abrogavit M. Antonius teste Dionie Cassio 44. p. 269. ac tertia vice restituit Panfa, ut, patet ex Cic. Ep. ad Brut. 5. Adde Manut. de Legibus 2.

§. 67. Idem præc de magistratibus observandum. Omnes initio penes patricios erant ex instituto Romuli. Dionys. Hal. 2. p. 83. Ejectis regibus, idem aliquamdiu placuit. At paullo post Tribunos ac Aediles plebs extorsit, qui non poterant per legem sacratam, nisi e plebe creati. Liv. 4. 25. Deinde & Consul alter plebejus creati cepit, primusque e plebe consul factus est L. Sextius, anno 389. Liv. 6. extr. Immo aliquando uterque consul plebejus fuit, quod quando primum contigerit, patet ex Liv. 27. 31. Quomodo in redhostimentum communicati secum consilaculus plebs novos magistratus patricos, puta præ-

turam & aedilitatem curulem, concederet patribus; paullo post hi quoque communes patriciis & Plebeiis esse coeperunt, primusque e plebe praetor creatus est P. Publius Philo. Liv. 8. 15. Aediles autem, verecundia imposita senatui, statim sequente anno, alterius vicibus ex plebe creati, & postea id promiscuum esse coepit. Liv. 7. 1. Postremo omnes omnino magistratus cum plebeiis sunt communicati, veluti Dictatura. Liv. 7. 17. Censura, Liv. 7. 22. Quaestura Liv. 4. 43. & 54. adeoque omnes honores plebeiis, praeterquam dignitas interregis, quam tamquam propriam possessionem semper retinuerunt patricii. Cic. *pro domo* 14.

§. 68. Sed Imperatoribus alia plane coepit esse rerum facies. Nam quod ad sacerdotia attinet, jus ea conferendi ad se rapiabant Principes, siquidem Senatus, teste Dione Cassio *Hist. 51. p. 457.* inter alia Augusto id quoque concesserat, ut sacerdotes, quocumque veller, neglecto etiam numero antiquitus recepto, constitueret. Videtur tamen Augustus, uti erat civilissimus, aliquando rem ad Senatum retulisse. Unde Drusus Germanicus in vetere numo dicitur SACERD. COOPT. IN OMNI COL. SUPRA NUMER. S. C. Eodem modo & aliae dignitates saepe vel ex SCo, vel solis Principum codicillis datae sunt. Testis est *vetus Inscriptio* apud Gruter. p. 300.

LATERANO. ET. RVFINO. COS.
SVPER. NVMERVM.
COOPTATVS. EX. S. C. M. AVRELIVS.
ANTONINVS. CAES. DESTINATVS.

Uti ergo hic consul SCo, sic & sacerdotes facti sunt codicillis, unde & codicillares dicti, de quibus Lamprid. *Alex. Sev. 49. Add. l. 43. C. Theod. de decur. l. 12. C. de dignit.*

§. 69. Ad magistratus denique quod attinet, eos quoque suo arbitrio creabant Principes, eaque dignitate non solum Romanos, sed & externos, ornabant; qualis procul dubio fuit ille Herodes Atticus bis Consul,

atribus ;
Plebeis
reatus est
n, vere-
o, alter-
niscum
mo ma-
luti Di-
Quaestura
plebeis,
am pro-
i. Cic.

esse re-
jus ca
n Sena-
ter alia
quot-
uirus re-
us, uti
reulif-
o dicitur
SUPRA
esse saepe
ate sunt.
oo.

VS.
S.

facti sunt
ous Lam-
e decur.

net, eos
ue digni-
nabant ;
bis Con-
sul,

sal, de quo copiosius agit Ez. Spanh. *Orb. Rom.* 2. p. 341. Talis etiam Soæmus, Rex Armeniæ, qui a Vologaso pulsus Roman confugerat, mutatoque nomine dictus M. Aurelius Soæmus, Consulque ordinarius fuit anno E. C. 915. cum L. Papirio Aeliano. Phot. *Biblioth. Cod.* 95. Reines. *Comm. ad Inscr.* pag. 219. Mitto Dionem Cassium, Polemonem, aliosque consules peregrinos. In primis vero post constitutionem illam Antonini Caracallæ adeo promiscue ad summos honores evecti sunt Romani, Itali, & exteri, ut ne barbaris quidem ac peregrinis, qui orbem Romanum jam ab aliquo tempore compleverant, via ad honores interclusa videretur. Unde uti Roma *Supra* *apud* *antiquos*, barbarorum domicilium dicitur Zosimo 4. 59. ita non mirum est, ibi consulares fasces, aliasque dignitates deinum & cum barbaris & peregrinis esse communicatas. Nazir. in *Panegy. Constant.* Aug. dicto: *Sensisti, Roma, tandem te arcem omnium gentium & terrarum esse reginam, quum ex omnibus provinciis optimates viros curiæ tuæ pignoraveris, ut Senatus dignitas non tam nomine, quam re, esset illustrior, quum ex totius orbis flore constaret.* Aristides de Roma p. 372. *Εἷος δ' ἴσται, ἀπὸν ἢ πῶς αὖτε αὖν.* Peregrinus habetur nemo, qui vir sit dignus magistratu, aut fide. Denique Rutilius Numatian. *Itiner.* 1. v. 13.

*Religiosa patet peregrina curia laudē,
Nec putat externos, quos decet esse suos.
Ordinis imperia collegarumque fruuntur:
Et partem Geni, quem venerantur, habent.*

Vid. Spanhem. *Orb. Rom.* 2. 20. p. 344. seq.

§. 70. Ultimum esto JUS SACRORUM, quod & ipsum juribus civitatis Romanæ a numerandum est. Sacra Romanorum omnia aut publica erant, aut privata. Publica, censente Festo voce publica pag. 385. erant ea, quæ publico sumtu pro populo fiebant; privata, quæ pro singulis hominibus & familiis. Tam necessarium enim videbatur, sacra publica, sumtibus

Hein. *Ant. Rom.* T. I.

N

pu-

publicis peragi, ut, Theodosio Magno negante, & impensas in sacrificia Romanorum superstitionis summa facturum, responderet Senatus, *μηδε κατὰ δημοίαν πύρ-
ραις τὰ τελεῖσθαι, μηδὲ ἑκούσιον τὸ κατακλῆμασι δεῖναι*, non rite fieri sacrificia, nisi publico fiant sumtu. Zosim. *Hist.* 4. 59. Publicum totius urbis focum Vestales sanctissime observabant: publicos curiarum focos triginta cum suis curialibus curiones, pagorum ipsi singulorum pagorum sacerdotes. Privatum suos quisque Lares familiares aluisse, qui sacris istis privatis praeessent, satis adparat ex marmore apud Rein. *Inscr. Class.* 5. 53. in quo memoratur L. POLITICENSIS. L. E. PHILIPPICVS. SACERDOS. SERG. FAM. Dii neque novi, neque exteri adscisci poterant a Romanis, nisi publica auctoritate, quemadmodum Æsculapium ex Epidaurio, Cybelen e Phrygia publico decreto accitos, & quasi civitate donnos esse constat. Petr. Faber *Semestr.* 3. 1. Bynkersh. *de Relig. peregr.* Diss. 2. p. 246. seq. Hinc si quis privato arbitrio peregrina sacra induxerat, Senatus ea publica auctoritate damnabant. Quale quid refert Liv. 4. 30. 25. 1. 39. 16. Valer. Max. 1. 3. Integrum SC. Marciatum, Bacchanalibus oppositum, edidit Raph. Fabrett. *inscr.* c. 6. p. 427. & luculento commentario illustravit laudatus Bynkersh. *ibid.* At sub Imperatoribus omnis exterarum gentium superstitio Romam confluit, veluti Sacra Isis, Abnubidis, Mithræ, Dei elagabali, taurobolia, cribolia, agobolia, & innumera alia, de quibus jam ab aliis actum. Ab his omnibus abhorruerant Romani tempore liberae reip. & sacra patria adeo sibi propria servaverant, ut vel ideo municipales non viderentur optimo jure cives esse, quia non hiscent ac ii, qui Romam incolebant, Diis sacrisque uterentur (c). Sigon. *de ant. jureciv. Rom.* 1. 8. p. 116.

§. 71.

(c) Ea tamen sacra municipalia ne tunc quidem deserebant municipales, quando Romam commigraverant. Festus *municipalia* p. 324. *Municipalia sacra dicta sunt ea, quæ initio habebant ante civitatem Romanam acceptam, quæ*

§. 71. Sed erant præter hæc sacra publica quædam gentium propria, vel ut Livio §. 52. vocantur, *gentilia*, a quibuslibet familiis ex usu domesticæ celebritatis observanda, ut ait Macrobius *Saturn.* 1. 16. Ea adeo unius gentis erant, ut nemo illorum esset particeps, nisi qui vel natura, vel pontificum auctoritate, in patrisfamilias manu ac potestate esset, quales erant uxores quæ in manum convenerant, liberi-que, tum naturales, tum adoptivi. Colebantur vero domi Penates, iisque etiam anniversaria sacra ab universa gente fiebant, ne fervente quidem bello intermittenda, ut patet ex Liv. §. 52. Quale in gente Fabia erat sacrificium statum, in monte Quirinali quotannis peragendum, de quo Liv. §. 46. Dionys. Halic. *Antiquit. Rom.* 9. p. 577. Simile gentis Claudie solenne memorat Dionys. Hal. 11. 696. gentium Æmilie, Julie, Cornelie, Macrobius *Saturn.* 1. 16. gentis Servilie Plinius *Hist. Nat.* 34. 13. Atque inde intelligitur, quid sibi velit Cicero de *Harusp. Resp.* 27. quando in posteros transferri ait parentum nomen, sacra, memoriam, gentem.

§. 72. Hæc sunt illa jura Quiritium, civiumque Romanorum, quæ omnes, qui optimo jure cives erant, consequabantur. Illud unum addendum videtur, fuisse quædam jurisprudentiæ Romanorum publicæ principia, aliis civitatibus incognita. Tale erat

servare eos voluerunt pontifices, & eo more facere, quo adfuerant antiquitus. Unde de se, & Arpino municipio suo loquens Cicero de *Leg.* 2. 2. *Hic gens, hic sacra, hic majorum multa vestigia.* Quemadmodum ergo municipes Romam commigrantes, servabant sacra municipalia, ita & colonie retinebant sacra populi Romani, cu erudite probat Henr. Norisus *Cenotaph. Pisan. Diss.* 1. c. 5. pag. 72.

erat illud, I. quod vetere jure (d) nemo posset simul Romæ, alteriusque civitatis civis esse. Cicero pro Corn. Balbo 28. *Duarum civitatum civis esse nostro jure civili nemo potest; non esse hujus civitatis civis, qui se alii civitati dicavit, potest.* Et in oratione pro A. Cæcina 36. *Nam quum ex nostro jure duarum civitatum nemo esse possit, tum amittitur hæc civitas denique, quum is, qui profugit, receptus est in exilium, hoc est, aliam civitatem.* Hoc secus fuisse in Græcia, ubi multarum iidem homines civitatum esse potuerint, idem observavit Cicero pro Archia 5. Idque cum ex aliis exemplis patet, quæ colligit Ez. Spanhem. *Orb. Rom.* 1. 5. 25. tum maxime ex marmore illo apud Rein. *Inscr.* p. 607.

C. CALPURNIVS. ASCLEPIADES.
PRVSA. AD. OLYMPVM. MEDICVS. v.
PARENTIBVS. ET. SIBI. ET FRATRIB.
CIVITATES. VII. A. DIVO. TRAIANO.
IMPETRAVIT.

At Romæ hoc, ut dixi, nemini licebat, siquidem civitatem is amittebat statim, qui alteri se civitati adscribi passus erat. Hinc de T. Pomponio Attico Corn. Nepos in vita ejus 3. *Athenis autem sic se gerebat, ut communis infimis, par principibus videretur. Quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent, publice haberent, civemque facere studerent. Quo beneficio ille uti noluit (e): quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem Romanam, alia adscri-*

(d) Aliud jure novo. Nam sæpe quibusdam civibus Romanis concedebant imperatores, ut alterius quoque civitatis jus haberent. Sic Dionis Chrysostomi avus ab Imperatore *Ἰμπερατορὶ Πρωτοκλήτῳ* *ἡρώδῃ*, & *Ἀπαμεινόνῃ*, simul Romanam, & Apamensem civitatem obtinuerat. Dio Chrysost. *Orat.* 41. p. 500.

(e) Hinc de solo domicilio Athenis constituto intelligendus est Cicero, quoties hunc T. Pomponium *civem Atticum* adpellat, quod facit *Epist. ad Attic.* 1. 16. 2. 1. ubi Demosthenem *Attici civem* vocat.

facta. Atque hinc intelligitur, qui factum sit, ut ii, quibus aqua & igni fuerat interdictum, tum demum civitatem Romanam amitterent, quum in eam civitatem essent recepti, quo vertendi, id est, mutandi soli causa venissent. Cic. *pro Domo* 78. Qua de re diximus supra l. 1. tit. 16. §. 10.

§. 73. Accedit & alterum juris publici principium, 2. quod civitatem nemo amittere posset, nisi ipse esset auctor factus: Cic. *pro Domo* 78. de quo jure eodem loco diximus, & ex Ger. Noode addidimus, fictionem semper intercessisse, si quando vel poenæ loco, vel ob aliam causam (f), quibusdam jus civitatis adimeretur. Hinc ad artes Sullæ tyrannicas pertinet, quod municipiis quibusdam civitatem, lege centuriatis comitiis lara, eripuit. Cic. *pro Domo* 79. Sallust. *Fragn. Hist.* 1. Sed quod semel tentaverat Sulla, saepius deinde factitabant Imperatores, & quorumque principatum Romæ adfectabant. Sic Antoninum agros, civitatem, immunitates, aliosque id genus honores privatis & regibus ademisse, tradit Dio Cass. *Hist.* 45. p. 282. Augustus quoque, confectis bellis, libertatem ac jus civitatis aliis dedit, aliis ademit, teste eodem Dione *Hist.* 54. p. 538. Et Claudius civitatis jure privavit legatum, Lycium origine, quia Latine interrogatus, quod quaesitum esset, haud intellexerat. Dio Cass. *Hist.* 60. p. 676.

C A P. II.

De Jure latii.

§. 74. *Varia Latinorum nomina*. §. 75. *Qui, & quales fuerint?* §. 86. *Fœdera cum populis Latii antiquissima*. §. 77. *Ea deinde saepius repetita*. §. 78. *Fœdus cum Volscis, & Aequis*. §. 79. *Item cum Hernicis*. §. 80. *Cum incolis Latii novi*. §. 81. *Latini demum civitate donati*. §. 82.

Jus

(f) Tribus ex causis amitti videbatur civitas, *estis*, illo scilicet, quo bona venibant, & aqua, & igni inerebatur, *postlimine*, & *rejectione civitatis*. Cic. *pro Balbo* 28. 29. Pompon. l. 3. §. 3. D. de capite & postlim.

jus Latii deinde aliis populis & civitatibus datum. §. 83. Latini Juniani libertinae conditiones. §. 84. Latini fuisse civibus deteriores. §. 85. Non gaudebant libertate juris Quiritium. §. 86. Nec jure connubii cum civibus. §. 87. An habuerint jus patrum, legitimi domini, testamenti factionis? §. 88. Sui utebantur legibus, nisi fundi facti. §. 89. Erat Latinis jus census. §. 90. Ut & jus militiae inter socios. §. 91. Latini an tributarii? §. 92. An jus habuerint suffragii? §. 93. Item jus potendi honores? §. 94. Et jus sacrorum? §. 95. Latini, si furim in censum irrepsissent, repesi poterant a magistratibus.

§. 74. SUFFICERE haec dicta arbitramur de juribus civium Romanorum. Proximum est, ut de JURE LATII differamus, quod proxime accessit ad civitatis Romanae prerogativam jam supra diximus. Idque vel inde patet, quod Dion. Hal. 8. pag. 540. eos *juris Latini participes*, *participes juris*, quod civitatem *quasi aequat*, eleganter adpellat. Multa vero Latinorum fuisse nomina. Dicti enim sunt *socii* (g) & *socii Latini*, *socii*, nomenque *Latium*, *socii* ab nomine *Latino*, *socii*, ac *Latium*, uti productis ex Livio, Sallustio, Valerio Maximo, testimoniis ostendit Car. Sigon. de ant. jure Ital. 1. p. 473.

§. 75. Latini ergo, vel socii Latini nominis, temporibus antiquissimis erant *Latii incolae*, *populi Romani foederati*, *jure Latii donati*, ut eos definit Sigon. de jure Ital. 1. 2. p. 476. *Latii incolae* dicuntur, ut a reliquis *Italici*, *populi Rom. foederati*, ut a *Latii incolis*, qui tamen *Latii jure* haud fruebantur, secernerentur.

§. 76.

(g) Saepe tamen confunduntur nomina, ut & *Italici* juris homines *sociorum*, & *Latinorum*, & *Latini* *Italorum* nomine veniant. Quod itidem recte monuit Car. Sigon. l. c. p. 474. Id quum non attenderent recentiores quidam scriptores, ceteroquin eruditissimi, mirum in modum totam hanc differentiam *Latinorum*, ac *Italorum* perverterunt. Exemplo esse potest Harduin. Not. & Emendat. ad Plin. p. 389. Tom. 1.

§. 76. LATIUM olim duplex erat, VETUS, & NOVUM. Vetus a Tiberi ad Circejos, novum a Circejis ad Lirim, & Sinuessam usque productum est. Paulo latius utriusque Latii terminos profert Servius ad Virg. *Aeneid.* 1. v. 6. *Latium duplex est, unum a Tiberi ad Fundos, aliud inde usque ad Vulturnum fluvium.* Sed errorem hujus Grammatici jam alii ostenderunt. Latium ergo vetus Tiberi, Aniene, Ufente, fluviis, marique Tyrrheno concludebatur, illudque infederant *Albani, Rutuli, & Aequi.* Novum, quod ab Ufente fluvio ad Lirim protenditur, *Oscis, Ausonibus, Volscis,* praebebat sedes. *Plin. Hist. Nat.* 3. 5. *Strabo Georg.* 5. p. 231. Ex his primi foedus cum Romanis Albani jam ipsius Romuli tempore fecerant, quo cautum fuerat, ut ne bellum inter se gererent locia civitates; alioquin, quae bellum intulisset prior, alterius judicium ac multam subiret, *Dionys. Hal.* 3. p. 138. Addit *Strabo Georg.* 4. pag. 265, tam arctam fuisse inter hos populos necessitudinem, ut, quum primum uterque regem haberet, connubia tamen, & sacra, & cetera jura civilia, communia haberent. Victis postea a T. Hostilio Albanis, ex foedere impetratum est, ut juventutem in armis haberent, utendama Rege Romanorum, quum res postularet. *Liv.* 1. 26. Diruta paullo post Alba, legatos Romani miserunt ad triginta urbes, quae in Abanorum fuerant ditione, postularuntque, ut & ipsi dicto essent audientes. Absentibus his, novum exarsit bellum, quo in quintum annum populationibus magis, quam justis praeliis, extracto, pax demum facta, foedusque renovatum est. *Dion. Hal.* 3. p. 175. Rege hoc morte intercepto, plerique Latini soluta esse Regis obitu foedera dicebant. Unde majore conatu domiti a Tarquinio Prisco, eas pacis conditiones acceperunt, ut agros suos, ac leges haberent, ac socii populi Romani dicerentur illi quidem, sed ad regis tamen Romani mandata armati praesto essent. *Dion. Hal.* 3. p. 191. Firnavit id foedus Tarquinius Superbus, *Liv.* 1. 52. qui, ut tanto sanctiore vinculo sibi conglutinares hos socios, primus ferias Latinas, Romanis cum Latii populis communes, instituit. *Dion. Hal.* 4. p. 250.

§. 77. Exactis regibus novum statim bellum coortum est cum Latinis, qui a Romanis denuo desceverant. Cum his tamen, ab A. Postumio Dictatore victis ad lacum Regillum, denuo foedus percussum A. U. C. 260. Sp. Cassio Vicellino, & Postumo Cominio Aurunculo 2. Coss. iis legibus, ut inter Romanos, Latinasve civitates omnes aeterna pax esset, neque ipsa inter se bellarent neque alimide hostes inducerent, neque hostibus tutos transitus praeberent, sed bello oppressis opem pro virili ferrent, spoliis ac praeda partem aequalem haberent: privatarum litium judicia illi, quibus mandata cognitio fuerit, intra decem dies peragerent: hisque legibus nihil addi denique posset, nisi si Romanis, Latinisque ita placuisset. Hanc enim foederis formulam (b) nobis servavit Dion. Hal. 6. p. 115. quocum jungendi sunt Liv. 2. 22. Cic. pro Corn. Balbo 21. Et hoc est foedus illud Latinorum, quod ceteris firmitus mansit. Quamvis enim subinde rebellavit Latini, veluti A. U. C. 304. & 366. saepe tamen victi, saepe reducti ad officium, postremo illius foederis leges quod cum Latinis omnibus Sp. Cassio, & Postumo Cominio Coss. initum fuerat, recuperarunt (i), ut patet ex Cic. pro Corn. Balbo.

§. 78. His antiqui Latii populis accessere deinde Volsci, & Aequi, Latinorum, iudice Floro Hist. Rom. 1. 11. *pervicacissimi, & quotidiani prope Romanorum hostes*. Volscis, si Dion. Hal. 3. pag. 181. credimus, Ancus; si Livio 1. 53. Tarquinius Superbus pri-

(b) Pluribus tamen aliis capitibus illud constituisse vel ex Festo adparet, qui *voce nanciscitur* p. 327. etiam haec foederis verba allegat. **PECUNIAM QUI NANCISCITUR, HABETO, ET SI QUID PIGNORIS NANCISCITUR, SIBI HABETO.**

(i) Postremo enim bello a Q. Publilio Philone Coss. ad internecionem caesi, plerisque juribus fuerant spoliati, ex eoque tempore etiam concilium Latinorum ad Iucum Ferentinam convocari desiderat, cum ex Cincianis commentariis observat Fest. *voce patet*. p. 326.

primus bellum intulit, qui & Aequos adgressus est. Postea ab A. U. C. 258. variis, ac pane anniversariis praeliis attriti, demum A. U. C. 284. Ancium, maritimum oppidum, amiserunt, annoque insequente iis legibus impetrarunt pacem, ut legibus suis utentes, privatis stipendiis pro Romanis jussi militarent. Dionys. Hal. 9. p. 616. Ast statim ad arma redierunt Aequi, & Volsci. Unde aliquoties fusi fugatique, quin & sub jugum aliquando missi sunt, donec A. U. C. 449. a P. Sempronio Sopho consule pane deleti & ad internecionem cæsi sunt. Tamen & hi postremo propter cognitionem in Latii jura adseiti sunt, ut patet ex Cic. *pro Balbo*, 13. quamvis, quo id tempore factum sit, nondum mihi liquet.

§. 79. Idem dicendum de Hernicis, quos primus Tarquinius Superbus societate devinxerat, Latinarumque feriarum fecerat participes. Dionys. 4. pag. 152. Dein A. U. C. 268. bello petiti a Sp. Cassio, tertium Consule, quum victi pacem petissent, easdem conditiones, quas Latini, quin civitatem sine suffragio impetrarunt. Quo fit, ut sæpe a Latinis sejungantur, neque adeo eos in Latinorum corpore fuisse, ex Livio, & Dionysio evincit Car. Sigon. *de antiq. jur. Ital.* 1. 6. p. 107. Postea anno 391. novum cum Hernicis bellum exaruit: eoque finitio, tertium, cujus omnes hujus gentis civitates erant participes præter Alatrinates, Ferentinates, & Verulanos. Liv. 3. 42. Tribus illis, quia civitati Romani *admodum* præferebant, suæ leges redditæ, A. U. C. 447. Anagninis, & qui arma Romanis intulerant, *civitas sine suffragii latione data, concilia connubiaque adempta, & magistratibus, præterquam sacrorum curatione, interdictum*. Liv. 9. 43. Sed Hernicos istos *atque* postremo jura Latii habuisse, vel inde patet, quod Ferentinates Latinis adjungit Livius 34. 41.

§. 80. Latium novum quando dici cœperit, quandoque Osciis, & Ausonibus jus Latii datum sit, non magis certum est. Sigonius existimat, his populis, ad internecionem deletis, Liv. 9. 25. in hanc regionem

Latinorum gentem esse immixtam, atque inde Latium novum adpellatum: id quod ipse inter Tarentinum, Punicumque bellum factum conjicit. Sed quemadmodum id nullo testimonio comprobari potest: ita certissimum est, novum hoc Latium jura Latii veteris esse consequutum; siquidem Appianus de *Bello civil.* 1. p. 374. Latinos, quos ab Italis sejungit, ad Lirim usque in populi Romani fide mansisse scribit.

§. 81. Et hæc sunt illæ gentes, quibus jus Latii antiquissimis temporibus datum est. Hoc jure contenti fuerunt usque ad bellum illud sociale, vel Maricum, quo confecto A. U. C. 663. lege Julia, & proxime insequente lege Ploria omnes socii, ac Latini nominis, immo & Itali civitate Romana donati sunt, ceu supra §. 9. observavimus.

§. 82. At quamvis Latini in civitatis Romanæ jura transissent, non ipsum tamen ideo exspirabat jus Latii, quippe quod ab eo tempore cum multis civitatibus, tum & coloniis, extra Italiam, concessam legimus. Sic Nemausensibus jus Latii datum esse, patet ex Strabone 4. p. 157. Novocomensibus idem jus dederat vel Jul. Cæsar, ut tradit Appian. *Bell. civil.* 2. p. 443. vel Pompejus Strabo, ut mavult Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc.* 1. c. 2. pag. 62. Is enim Pompejus omnibus Gallis Transpadanis jus Latii concesserat, teste Alcon. Padian. in *Cicer. advers. Pison.* p. 2062. Eodem exemplo Nero nationes Alpium maritarum, universam Hispaniam Vespasianus, multas alias civitates Hadrianus in jus Latii transtulerunt. Tacit. *Anal.* 15. 31. Plin. *Hist. Natur.* 3. 3. Spartian. *Hadrian.* 21. De coloniis Latinis paullo post erit dicendi locus.

§. 83. Novum Latinorum genus repertum sub Tiberio, lata lege Junia Norbana, qua cautum ut modis minus solemnibus manumissi non jura civitatis Romanæ, sed Latii tantum, consequerentur. Unde hi libertini dicti LATINI JUNIANI, ut distinguerentur a *Latinis colonariis* (k) quibus ceteroquin, quod ad
jus

(k) Perspicue itaque fallitur V. C. Claudius Salmasius, dum Latinas colonias e libertinis constitisse, existimat.

jus civile attinet, adsimilabatur. *L. un. C. de Lat. libert. toll. Fragm. Jureconsult. vet. antejuss. p. 805.* Sed quemadmodum Latinos colonarios una cum ingenuis omnibus civitate Romana donaverat Antoninus Caracalla, celeberrima illa, ac saepe a nobis citata constitutio: ita Junianam etiam libertinorum Latinitatem sustulit Justinianus *d. l. un. C. de Lat. libert. toll.*

§. 84. Jam ut ad jura Latii perveniamus: ea, licet proxime ad civitatem Romanam accederent, non eadem tamen fuerunt, ac jura civium Romanorum. Quod adeo verum est, ut Boethius *in Top. Cic. 2.* scribat, eos median pati capitis diminutionem, qui cives Romani in Latinas colonias mitti se paterentur. Operæ itaque pretium fuerit, quid inter cives Romanos, Latinosque, quod tam ad jus privatum, quam ad publicum attinet, interfuerit, paullo accuratius disquirere.

§. 85. Vidimus supra, qualis fuerit civium Romanorum LIBERTAS. Latini & ipsi quidem gaudebant libertate, sed juris gentium, non illa juris Quiritium, quam supra descripsi. Saltim quod Lex Porcia sanxerat de civium libertate a verberibus, non æque valuit in Latinis. Quum enim Novocomenses, jure Latii donati a Q. Pompejo Strabone, paullo post a Cæsare civitatis jura essent consequuti, M. Marcellus Consul Novocomensem quemdam, in Cæsaris contumeliam, virgis cædi jussit, tanquam peregrinum, ut scribit Appianus *de bello civ. 2. p. 443.* & quidem Latinum. Ad Latinitatem enim quod attinet, status controversiam Novocomensibus inovere hand potuisset Marcellus, quippe quam dudum ante Cæsarem fuerant a Pompejo Strabone consequuti. Ascon. Pædian. *in Pisonian. p. 2062.* Simile quid ob-

fer-

mat. *de modo usur. 19. p. 878. seq.* Alii profecto erant Latini *libertini vel Juniani*, alii Latini *colonarii*, quippe ingenui, & honorum in suis coloniis capaces. Vid. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. 1. 8. p. 47.*

servat Diodor. Sic. in Excerpt. Peirescian. p. 273. ubi de Clodio: *εὐ μὲν ἀνελκυσθεὶς τῆς παρθένου Ἰδίας ἐκλάθον ἀπαρτύντας, αὐτὸς μὲν συμμάχου παῖδιν ἐπαείχε.* In Romanos quidem more majorum animadvertit circa spem venie: socios autem virginis occidit. Et Sallust. de Bell. Jugurt. c. 69. referens, Turpillium, præfectum, Væcæ oppido impositum, a Metello verberatum, capitis penam solvisse, ne cui id mirum videatur, statim subiungit: *Nam ex civis ex Latio erat.* Ex quo sane patet, non æque ad Latinos, ac ad cives, pertinuisse libertatem illam, quæ ex lege Porcia descendebat (1).

§. 86. Ad **CONNUBII** jus quod attinet, illud Latini populi inter se quidem promiscue habebant ex fœdere antiquo, necum cum civibus Romanis. Prius discimus ex Liv. 8. 14. 9. 43. ex quibus locis patet, nemini Latinorum, & Hernicorum licuisse extra fines regionis suæ uxores ducere: posterius vel inde colligimus, quod ne his quidem, qui sine suffragii jure civitate fuerant donati, cum civibus Romanis jus esset connubii. Campani sane, qui pridem civitatem sine suffragii latrone fuerant consequuti, postea demum impetraverunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret, & si qui prius duxissent, ut habere eas, & ante eam diem natiis iusti sibi liberi heredesque essent. Liv. 38. 36. Quanto minus ergo Latinis hoc jus connubiorum fuisse credas? Et certe clarissime Ulpianus *Fragn. 5. 4. Connubium ha-*

(1) Erroris me hic arguit V. C. Christ. Gottl. Schvarzius in erudita de jure Italiae Dissertatione p. 16. existimans etiam Latinis, & Italis hanc libertatem concessisse, idque probat ex Gell. *Nat. Att. 10. 3.* ubi Græchum in oratione quadam conquestum ait, *M. Marium, & quosdam ex municipiis Italicis honestos viros, virginis per injuriam cesos a magistratibus populi Rom.* Sed Gellius manifeste loquitur de municipiis Italiae, adeoque de urbibus, non Latini juris, sed civitatem Romanam consequutis, qualia post legem Juliam erant omnes, ante legem Juliam quamplurimæ.

habent cives Romani cum civibus Romanis: cum LATINIS autem & peregrinis ita, si concessum sit. Sic & ipsum jus sponsaliorum, nuptiarumque aliud fuisse Latinis, aliud civibus Romanis, adparet ex Gell. Noct. Att. 4. 4. ubi ex Cn. Sulpicio docet, sponsum Latinum agere potuisse ex sponso in id, quantum intererat, eam uxorem non datam: quum contra civibus Romanis, ut supra diximus, infinita esset repudiorum licentia. l. 1. C. de sponsal.

§. 87. Quale fuerit apud Latinos jus PATRIÆ POTESTATIS, in tanto veterum silentio non constat. Id saltem certum videtur, nullos fuisse homines (adeoque nec Latinos) qui talem habuerint in liberos potestatem, qualem Romani habebant. §. 2. Inst. de parr. pot. Nec omittendum videtur, paullo plus in Latio potestatis fuisse matri, quam Romæ. Id enim non obscure patet ex controversia Ardeensi apud Liv. 4. 9. Latini Juniani habebant jus MANCIPATIONIS, Ulp. Fragm. 19. 4. adeoque etiam colonarii Latini, quibus æquati illi erant lege Junia Norbana. Petrus Fragm. Juræc. apud Pith. n. 8. An vero etiam veteres Latini eodem jure usi sint, nondum stat. Porro TESTAMENTUM non faciebant Latini, saltem jure Romano. Ulp. 20. 14. (nam alioquin & extra Romam Italos jam inde ab antiquissimis temporibus testamenta condidisse, satis constat. Liv. 1. 3. 1. 34.). Idem Latini nec ex civis Romani testamento quidquam capiebant, nisi intra dies cretionis civitatis Romanæ jura impetrassent. Ulpian. 21. 3. Hæc sunt, quæ veteres nos docent: plura, quum muta hic sint antiqua monumenta, addere non licebit.

§. 88. Suis ergo, ceu ex his patet, legibus utebantur Latini, nec juris Quiritium fiebant participes (m). Licebat tamen iis, si vellent, leges Romanæ.

no-

(m) Quæri solet, an omnes, quibus jus suffragii datum, legibus suis spoliati: & ut populi fundi herent, coacti sint? Adfirmat. Sigon. de antiqua jure Ital. 2. 7. Sed quid dicemus de Puteolis, quod municipium quamvis fuisse, testis Cicerone pro. Cal. 11. suo tamen jure liber.

norum in suas civitates recipere, vel, ut veteres loquuntur, poterant populi **FUNDI** fieri. Qua de re Cicero pro Balbo 8. Sed totum hoc, *judices*, in ea fuit positum semper ratione, atque sententia, ut, quod iussisset populus Romanus aliquid, se id adscivissent socii populi, ac Latini, & se ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo resedisset, ut non lege eadem populus is teneretur, non **UT DE NOSTRO JURE ALIQUID MINUERETUR**, sed ut illi populi aut jure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo, & beneficio intereretur. Tulit apud majores nostros legem C. Furius de testamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles alia leges de jure civili sunt latae, quas Latini voluerunt, adsciverunt. Quicumque ergo populi leges Romanas adsciscebant, & iis subscribebant, illisque in civitatibus suis utebantur, ii **FUNDI** dici solebant, non a statu quodam, vel conditione, quemadmodum dici solent populi *federati*, vel *liberi*, sed a facto, quod scilicet legibus populi Rom. subscripserunt. *Fundus* enim *auctor* est, vel *subscriptus*. Gell. Noct. Att. 19. 8. Hac ego dixi, non ut hujus sententia, legisque **FUNDUS** subscriptorque fierem. Festus: **FUNDUS** dicitur populus esse rei, quam alienat, hoc est *auctor*. Plaut. in *Trinumm.* 5. I. v. 6.

Nunc mihi is *propere* conveniendus est, ut quae cum ejus filio

Egi, ei rei, **FUNDUS** pater sit potior.

Add. Turneb. *Advers.* 5. 12. Hotoman. *Obs.* 2. 5. Participes itaque juris Romanorum privati fiebant illi populi, quod leges Romanas adscivissent, & ut apud se valerent, auctores facti fuissent. Nec tamen eo ipso jura Quiritium consequabantur (nihil enim de jure Romanorum, voluntaria ista legum Romanarum receptione, poterat minui), sed inter se tantum

libertateque uti dicitur eodem, *Agrar.* 2. 32. Conf. Schvartz. de jure Ital. 5. 5. pag. 14. seq.

tum his legibus, quibus Romani cives, utebantur. Verbi causa, Latini tunc inter se poterant testari secundum leges Romanas, id enim licebat populis fundis. Sed non ideo quidquam ex testamento civis Romani capiebant. Id enim pertinebat ad jus Quiritium. Multo minus hæc legum Romanarum receptio ad jus publicum pertinebat. Unde Cicero *ibidem*: *De nostra vero rep. de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt.* Quæ si observaveris, facile carebis spinosis illis Sigonii, Nic. Rigaltii, Ism. Bulialdi, Henr. Valeii, aliorumque disputationibus *de populis fundis* (n), quippe quibus res, in se clarissima, obscurari fere magis, quam illustrari videtur. Pleniora bonæ frugis sunt, quæ ad illam pro Balbo orationem commentatus est V. C. Jo. Georg. Grævius.

§. 89. Quemadmodum ergo jure privato diverso admodum uti sunt Quirites, & Latini: ita, quod ad jus publicum attinet, paullo propius ab illorum prerogativis abfuerunt. Consistebant civitatis jura in censu, militia, tributis, suffragiis, honoribus, & sacris. Latinos Romæ CENSOS esse, nusquam lego, nisi fortim aliquando in tabulas censuales irreperent, quod deinde lege Claudia, Papia, & Licinia Mutia vetitum esse, supra observavimus §. 52. At ex Liv. 46. 13. constat, Latinos in civitatibus suis esse censos. Verosimile itaque est, in Latii civitatibus non minus ac Romæ censum fuisse actum a magistratibus, tabulasque censuales deinde Romam missas. Id enim etiam in coloniis fieri solitum, nemo ignorat.

§. 90. Porro & MITTILÆ jure, sed paullo adstrictiore, gaudebant Latini. Primo enim ne pro se quidem tuendis arma expedire poterant, injussu populi

(n) Trigam illam dissertationem *de populis fundis*, quæ primum Divisione conjunctim prodit, 1656. iterum edidit r. Ge. Grævius V. C. *Thes. Ant. Rom.* T. 2. pagina 1925.

puli Romani, ut testatur Liv. 3. 19. Deinde militabant quidem cum Romanis, verum non ut legionarii, sed tanquam socii, ut accurate ex Polybio docet Lips. *de milit. Rom.* 1. 6. pag. 48. Unde minus rem attigit Car. Sigon. *de ant. jur. Ital.* 1. 4. pag. 494. qui Latinos inter auxilia ponit, quæ Varro *de Ling. Lat.* 4. 16. pag. 16. ex alienigenis; Festus pag. 256. ex sociis exterarum nationum constituisse, ait. Tam demum ergo hi esse ceperunt socii & auxiliares, quum Latini & Itali civitate donati, legionariæ militiæ prærogativam consequerentur. Id porro addendum, sociis & Latini nominis semper triplicem equitum, aliquando & peditum numerum imperasse Romanos. Sic apud Liv. 3. 22. dux partes sociorum in exercitu, tertia civium erat. Idem 21. 17. refert, quatuor & viginti peditum Romanorum millia fuisse scripta mille & octingentos equites; sociorum quadraginta quatuor peditum, & quatuor equitum. Alia exempla sunt apud Liv. 36. 12. 35. 2. & alibi passim. Unde non injuria queruntur apud Vellejum Patere. *Hist.* 2. 15. per omnes annos, atque omnia bella, duplici numero se militum equitumque fungi, neque in ejus civitatis jus recipi, quæ per eos in id ipsum pervenisset fastidium, per quod homines ejusdem & gentis & sanguinis, ut externos alienosque fastidire posset. Denique observandum, Latinos, quemadmodum legionis jus haud habebant, ita nec eodem modo, quo milites Romanos fuisse castigatos. Nam & virgis cadebantur, quas quum a Latinorum militum corpore, lege auctoritate Senatus lata, removere tentaret M. Livius Drusus, Tribunus plebis, eam legem numquam observarunt Imperatores, qui remoto virgarum metu, in officio se continere exercitum posse negabant. C. Sigon. *de antiquo jure Ital.* 1. 4. pag. 496. Exemplum Turpillii est apud Sallust. *de Bello Jugurth* 69. Jussus a Metello causam dicere, postquam parum se purgat, condemnatus, verberatusque, capitis pœnas solvit. Nam is civis ex Levo erat.

§. 91. De TRIBUTIS Latinorum nihil reperio, nisi quod duriora ea in re fuisse videtur Latinorum, quam

quan
ris n
busq
brace
qui
rin
man
ut co
pian.
milit
non
re,
men
nem.
§.
dam
ex fo
nicos
adpar
540.
re ga
scrip
fragla
bani
fortit
hoc j
seumo
Latini
Cassii
cit &
urbem
26. N
cero
lii j
juberi
§.
sed n
men p
manis
fuis m
donata

quam civium, conditio. Quamvis enim eos ab extrinsecis non magis, quam cives suos, tributis vectigalibusque onerari Romani paterentur, atque hinc in Ambracensium federe cavissent, ut *Ambracenses portoria, qui vellent, caperent, modo eorum cives Rom. & Latini socii immunes essent*: Liv. 38. 44. ipsi tamen Romani a Latinis tributa & vectigalia exigebant, adeo ut eos *stipendiarios* adpellet Livius 8. 8. & apud Appian. de Bell. civ. 1. pag. 353. de sociis dicatur, eos *militando & tributa conferendo gravatos esse*. Unde non temere colligas, tolerabiliorem quidem hac in re, quam Italicorum & provincialium, durioram tamen, quam civium, fuisse Latinorum conditionem.

§. 92. Illud vero præstantissimum erat jus quorundam Latinorum, quod jure *SUFFRAGII* gauderent ex federe, quo eos obstrinxerat Cassius. Sane Heronicos & Latinos ad ferenda suffragia fuisse evocatos, adparet ex Livio 25. 3. & Dionys. Halic. & pag. 540. Attamen ne in eo quidem æquo cum civibus jure gaudebant. Nam primo non erant certæ tribui adscripti, atque inde sortiri solebant, ubi ferrent suffragia. Qua de re Livius 25. 3. *Testibus datis, tribuni populum submoverunt, sicellaque adlata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragium ferrent*. Deinde hoc jus suffragiorum erat veluti precarium. Quotiescumque enim liberet, edicere poterant consules, ut Latini urbe exirent. Fecit id sane Virginius Consul, Cassii collega, apud Dionys. Halic. 8. pag. 540. Fecit & C. Fannius, qui Latinos, suffragii causa in urbem accitos, ex SC. excedere jussit. Cic. Brut. cap. 26. Nec plura exempla tamen succurrunt. Unde Cicero pro P. Sextio 13. *Nihil acerbius Latini ferre soliti sunt, quam id, quod perarato accidit, a consulibus juberi ex urbe exire*.

§. 93. Gaudebant etiam jure aliquo *HONORUM*, sed non optimo, quali cives Romani. In eo tamen provincialibus erant feliciores, quod non Romanis prætoribus, præconsulibusque parerent, sed suis magistratibus. Unde de Nemauso, jure Latii donata, Strabo Geogr. 4. pag. 87. scribit: *Ea de caus;*

caussa populus ille Romanis praetoribus non paruit. Melior quoque in eo erat illorum conditio, quam Italorum, quod, magistratibus in patria gestis, jus civitatis Romanae consequerentur, qua de re supra diximus §. 7. At honores in urbe potere haud poterant, ante civitatem lege Julia datam. Hinc quum bello Punico II. Sp. Carvilius suavisset, ut ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, si patres censuissent, civitas, adeoque etiam jus capessendorum magistratum daretur: ejus rei, ut alioque, mentio suppressa est. Liv. 23. 22. Nec felicius processere Latinorum consilia, quum alterum consulem ex sua gente creandum urgerent. Liv. 8. 4. Unde de magistratibus patriis, non urbanis intelligendus est Aconius Paedianus, quando de Gallis Transpadanis Latii jure donatis a Q. Pompejo Strabone, ait: *habuisse eas jura, quod caetera Latina colonia, id est, ut PETENDI MAGISTRATUS GRATIA, civitatem Romanam adipiscerentur.* Acon. *praem. in Visonian.* pag. 2067. Dicere enim procul dubio voluit, ut *gesti magistratus gratia civitatem Romanam adipiscerentur.* Illud enim jus Latinis fuisse supra §. 7. demonstratum est.

§. 94. Denique quod ad jus SACRORUM attinet, civibus Romanis, & publica sacra, & propria, fuerunt. At communia quoque nonnulla erant civibus cum Latinis, & talia erant Sacra Dianae, quae exemplo civitatum Asiae, auctore Serv. Tullio, Romae in fano, communibus fuentibus exstructo, faciebant cum Romanis Latini. Liv. 1. 15. Tales quoque feriae Latinae, quas instituerat Tarquinius Superbus. Singulis enim annis conveniebant quadraginta septem Latii populi in monte excelso, Altor imminente, sacra facientes Jovi Latiali, epulisque & ludis vacantes. Constitutum quoque erat, quid quisque populus praeberet: hic agnos, ille cascos, iste lactis modum, & quam portionem recipere deberet. Communis victima taureus erat, de quo cuilibet populo portio sua fuerat constituta. Et huic sacrificio praerant Romani. Dionys. Halic. *Antiqu. Rom.* I. pag. 250. Initio quidem ex instituto Tarquinii unico die haec sacra peragebantur; at, pulsus regibus,

ad-

addit
das
plebi
runt
les
Imu
pud
LAT
TUM
TA
distri
multi
nes.
ria: e
daci
seriis
a Pon
quidq
pla su
terea
Praese
dicunt
vini.
puer
tinis c
lebrat
habeb
Lanuz
Comm.

(o)
sed pra
tant,
Ampl.
pag. 1
men m
Grut.
FLR. I

additus a populo alter : accessit dein tertius post fec-
 dus cum Latinis a Sp. Cassio lectum : quartus ob
 plebis , quæ secesserat , reditum adjectus . Accesser-
 unt quoque sacrificia & ludi , quibus Senatus adi-
 les præfecerat . Dionys. *Antiq. Rom.* 4. pag. 415.
 Immo & viscerationes , de quibus in actis diuinis a-
 pud Reines. 4. 5. PRI. D. KAL. APRIL. FERIAE .
 LATINAE . CELEBRATAE . ET . SACRIFICA-
 TUM . IN . MONTE . ALBANO . ET . DA-
 TA . VISCERATIO . Viscerationes autem erant
 distributiones carnis , panis , olei , vini , crustuli ,
 mulsi & similibus , victimæ factæ , de quibus Rei-
 nes. in *Comm. ad Inscr.* pag. 146. Tanti vero hæc fe-
 riæ erant Romanis , ut consules in provincias palu-
 dari proficisci non possent , nisi indictis prius hæc
 feriis . Liv. 21. ult. 22. 1. Instaurandæ quoque erant
 a Pontificibus , si vel ulla caremonia neglecta , aut
 quidquam præter jus factum esset . Cujus rei exem-
 pla sunt apud Liv. 32. 1. 37. 3. 40. 45. 41. 16. In-
 terea dum magistratus Romani feriis illis interessent ,
 Præfecti feriarum Latinarum (a) usque ad eorum re-
 ditum imperium in urbe tenebant . Jul. Capitolin. *An-
 tonin.* 4. Tacit. *Anal.* 6. 11. Ex quibus locis etiam
 patet , ferias istas Latinas , post civitatem quoque La-
 tinis datam , immo adhuc sub Imperatoribus fuisse ce-
 lebratas . Cum Lanuvinis in specie Romani communia
 habebant , templum , sacra , lucum , Junonis Sospitæ
 Lanuvinae . Liv. 8. 14. de qua nos plura diximus in
Comm. ad L. Jul. & Pap. Cap. 1. 4. pag. 57. Præter
 hæc

(a) Sunt qui hos non præfectos feriarum Latinarum ,
 sed præfectos urbi feriarum Latinarum causa , dictos pu-
 tant , veluti Casaub. ad *Jul. Capitol. Marc. Anton.* 4.
 Ampl. Bynkersh. in *præmissis* ad l. 2. D. de orig. jur.
 pag. 14. Et id quidem verum omnino est : sed exstant ta-
 men marmora apud Smetium pag. 41. 5. & pag. 69. 1.
 Grut. d. 313. 9. & 355. 1. in quibus vocantur PRÆ-
 FECTI LATIN.

hæc facta cum Romanis communia singuli fere Latini populi & patria numina colebant; qualia erant *Feronia* apud Terracinos, *Plin. Hist. 2. 55. Sil. Ital. lib. 13. v. 83. seq. Jupiter Anxur*, *Jupiter Lanuvius*, *Liv. 32. 9. Anguis*, vel *Anguitia* Marsorum & Marruviorum, *Serv. ad Virgil. Æn. lib. 8. & alia.*

§. 95. Ceterum an principia illa juris publici, quæ §. 72. explicavimus, apud Latinos quoque habuerint locum, merito dubites. Sane enim, quum Romani duarum civitatum cives esse non possent: licebat tamen iis, relicta civitate Romana, in aliam se recipere, aliisque jus civitatis adsumere. Sic, si nolisset T. Pomponius Atticus civis Romanus manere, liberum ipsi omnino fuisset, civitatis Atheniensis jura adsciscere. At Latini, si factum irreperant in tabulas censuales Romanorum, vindicari a magistratibus suis poterant & revocari, non secus ac si essent glæbæ adscripci. Sic M. Crassus judicio repetitus est a Mamertinis, procul dubio tum adhuc Latine conditionis. *Cicero pro Balbo 23. M. Perpenna a Sabellis. Val. Max. 3. 4. 5. Vid. Comment. nostr. ad L. Jul. & Pap. Popp. 1. 1. 2.* Et hæc sufficiant de Latii jure. Dicendum jam porro de jure Italico.

C A P. III.

De Jure Italico.

§. 96. *Italia quam lato patuerit?* §. 97. *Jus Italicum.* §. 98. *Italia civitate donata, multis externis datum jus Italicum.*

ITalia Romanis dicebatur, quidquid præter Lacum inter utrumque mare ad Rubiconem usque fluvium procurrit. Reliquum enim terræ tractum usque ad Alpes Galli, Ligures, Veneti, Carni, occupaverant. Ceterum Italiam inter se diviserant populi quam plurimi, & maxime Hetrusci, Lucani, Bruttii, Epizephyrii, Locri, Calabroi, Messapii, Salentinii, Apuli, Hirpini, Ferentani, Picentes, Seno-

nones
ni, P
miti
mano
rate
sequ
bus q
sint,
certum
Diff.
das el
nim i
ad Ha
frium
U. C.
agravi
lis, d
canis
stituit
764. l
Ptozia
prum
ti fuer
hisse,
to Ita
suffrag
nes co
diem
Aug.
tem r
per o
dices
SUL
2. pag
dem p
marmo
ciam d
Numa
cum J
Capito
quande

re La-
a erant
l. Ital.

Lanu-
ariorum
8. &

publici,
que ha-

quum
ent: li-
liam se

si no-
nnere,
his ju-

in ta-
tratribus
nt gle-

s est a
condi-
bellis.

Jul. &
jure.

Itali-
exteri

Latum
lavinum

ad Al-
upave-

populi
, Bru-
i, Sal-
e, So-

no-

nes, Umbri, Sabini, Marfi, Vestini, Marruci-
ni, Peliggi, & Sammites, qui diversis bellis perdo-
miti, fœdere non uno in societatem a populo Ro-
mano accepti sunt. Bella cum tot populis gesta accu-
rate recenset Car. Sigonius *de antiquo jure Ital.* 1. 3.
sequ. Sed quibus annis singula iſta ſint fœdera, qui-
bus quique conditionibus populi in societatem recepti
ſint, in tanto veterum ſilentio obſcurum eſt. Illud
certum, & a V. C. Chriſt. Gottl. Schvvarzio in
Diſſ. de jure Ital. recte obſervatum eſt, diſtinguen-
das eſſe varias juris Italici periodos. Poſt prima e-
nim illa & antiquiſſima fœdera plures Italici populi
ad Hannibalem defecerant, quorum alii ultro ad of-
ficium redierunt, alii armis recepti ſunt. Hinc anno
U. C. 650. P. Sulpicius Galba Dictator Italiam per-
agravit, & cognatis ſingularum civitatum cauſſis, a-
liis, & in his nominatim Brutiis, Picentinis & Lu-
canis durius jugum impoſuit, aliis priſtina jura re-
ſtituit. *Gell. Noſt. Att.* 10. 3. Poſtea anno U. C.
764. Itali jura civitatis impetrarunt legibus Julia &
Plotia. *Vid. ſupra* §. 9. Ex eo Sulla id jus iis hau-
d parum imminuit, quia Itali partes adverſas ſequu-
ti fuerant. Quamvis hanc legem non adeo diu va-
liſſe, teſtetur Cicero *pro Domo* 30. Varia hinc por-
to Italiam indulſit Auguſtus, excogitato novo genere
ſuffragiorum, quæ de magiſtratibus urbicis decurio-
rum coloniis in ſua quiſque colonia ferrent, & ſub
diem comitiarum obſignata Romanam mitterent. *Suet.*
Aug. 36. Idem Imperator etiam militiæ neceſſita-
tem remiſit Italiam. *Herodian. Hiſt.* 2. 11. Hadrianus
per omnem Italiam quatuor CONSULARES ju-
dices conſtituerat. *Spartian. Hadr.* 22. Hinc CON-
SULARES CAMPANIÆ ſunt ap. *Grut. pag.* 344.
2. *pag.* 471. 8. ΑΝΘΡΩΠΟΙΣ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ apud eum-
dem *pag.* 1090. 20. qui & PROCOS. vocatur in
marmore *Reines. Claſſ.* 6. 4. Conſularem per Tuſ-
ciam & Flaminiam fuiſſe patrem ſuum, narrat *Rutil.*
Numat. Itiner. 1. 2. 575. 593. Horum in lo-
cum JURIDICOS ſuſſecit Marcus Antoninus. *Jul.*
Capitolin. Marc. 11. Sequenti tempore Italia ali-
quando ſubſuit CORRECTORIBUS & PRÆFE-
CTO

CTO PRÆTORIO; V. C. Ever. Otto de *Edil. munic.* 12. Denique post Constantinum M. divisio sæpe imperio, Consulares Italiae iterum memorantur, ab Amuniano, Symmacho & Cassiodoro, quos aliquando & MODERATORUM, RECTORUM & PRÆSULUM nominibus venire, observat Thom. Reines. *Comm. ad Instr.* p. 397. Et ab eo tempore immunitas Italica pæne adempta, & tributa iis gravissima indicta sunt. Schwarz. l. c. §. 12. p. 36. qui etiam observavit, vestigia juris Italici tantum non omnia sustulisse Justinianum, id quod verum esse, vel ex l. un. C. de usucap. transf. l. 1. C. de annal. ext. Ital. & princip. Inst. quibus alienare licet, vel non, satis adparet.

§. 97. Non multo certius videtur, quæ in re ipsum jus Italicum fuerit positum. Multa Itali cum sociis Latini nominis habuere communia. Non magis gavisi sunt jure Quiritium, quam Latini; ast ubi tamē sunt juribus nexus & mancipationum, annali exceptionis, jure capiendi, aliisque quibusdam beneficiis, si recte coniecit Henr. Noris de *Epoc. Syro-Maced.* 4. p. 428. Saltim in his omnibus eos melioris fuisse conditionis, quam Latinos, non temet crediderim. Eadem utrisque fuit census, eadem tributorum & vectigalium ratio, nisi quod Itali paulo durius habiti videntur. A Neapolitanis certe, a Rheginis, a Tarentinis Romani stipendium & naves ex tordere exegerunt. Immo ex Ciceronis *Verrin.* 3. 11. patet, partem Italiae haud minimam vectigalem fuisse (p). Porro Itali non minus quam Latini militæ jure obstricti fuerunt Romanis, tantaque subinde miserunt auxilia, ut L. Emilio Papo, C. Atilio Regulo Coss. nunciato Gallico tumultu, equitum 80. milia, peditumque DCCM. armasse eos, tradat Plinius *Hist. Nat.* 3. 20. Denique in eo quoque par fuit La-

cino-

(p) Ast remissum postea esse Italici tributum, diximus supra §. 19. Hinc postremis resp. temporibus jus Italicum præcipue in immunitate a censu capitis & soli concessi. Vld. l. 8. §. 7. D. de cens.

tinorunt Italarumque conditio, quod utrique non Romanis proconsulibus aut praetoribus, sed suis magistratibus (q) parerent. At in hoc inferiores fuere Latinis, quod non gauderent jure suffragii, ad quod tum demum aspirarunt, quum lege Julia primum, ad deinde Plotia, civitate Romana essent donati. Quae de re supra §. 9. egimus. Porro nec ea prerogativa gavis sunt Itali, ut, qui vel stirpem ex se domi reliquissent, vel magistratus gessissent in patria, cives Romani fierent. Postremo neque communia sacra habuerunt Itali, adeoque his rebus omnibus Latinis fuerunt deteriores. Car. Sigon. *de antiquo jure Ital.* 1. 22. Speciatim quaedam de Italarum juribus diximus *lib. 1. Tit. 25. §. 1. seq. lib. 2. tit. 1. §. 19. lib. 2. tit. 6. §. 2. lib. 2. tit. 8. §. 9.*

§. 98. Quemadmodum vero, communicata cum Latinis civitate, non ideo statim expiravit jus Latii, ita & jus Italicum, etiam ex eo tempore, quo Itali civitate donati sunt, non desit, sed ad multas alias civitates provinciales porrectum est. Sic Foroaugustinis in Hispania Italiae datum, scribit Plin. *Hist. Nat.* III. 3. Alias juris Italici colonias recensent Ulpianus, Celsus, Cajus, Paullus jureconsulti in *l. 1. l. 6. l. 7. l. 8. D. de censib.* de quibus nos infra agemus accuratius. Ceterum vel ideo hoc observandum est, ut intelligamus, quid in jure nostro sit **SOLUM ITALICUM**, cujus hinc inde fit mentio, veluti

(q) Attamen etiam hoc in re melior aliquanto fuit Latinorum conditio. Quum enim Latini numquam subessent Romanis magistratibus: Italia in gravioribus bellis extra ordinem nonnumquam Proconsulibus decreta est. Atque ita intelligendus Appianus *de Bell. Civit.* 1. pagina 374. *ἡ τὰν γὰρ ὡς ἱμα, τὸν δὲ πρὸς τὸν τὰν δὲ ἀρχόντων* *καὶ ἡ τὰν δὲ πρὸς τὸν τὰν δὲ ἀρχόντων*. Alpes enim, tunc quoque regiones Italiae distributae esse proconsulibus, extra ordinem scilicet, si seditionis esset periculum. Sic belli Marci tempore Picenis cum imperio praefuit Q. Servilius, legatumque se habuit Fontejum, cui ex eodem discimus Appiano, *l. c.*

luti pr. Inst. de usucap. & apud Ulpian. Fragm. 19. 1. Non enim in sola Italia id querendum est, sed & in provinciis omnibus, & civitatibus ac colonis illis, quibus datum fuerat jus Italicum, qui agri etiam censui censendo dicuntur. Cic. pro Flacco 32. Censui enim censendo dicebantur agri, qui venire emique poterant jure civili. Fest. hac voce. Jure civili vel Quiritium veniebant tantum res mancipi. In rerum autem mancipi numero erant tantum pradia soli Italici. Vid. Jo. Georg. Græv. ad Cic. ibid. & V. C. Schulzing. Adnot. ad Ulpian. p. 619.

T I T U L U S IV.

De Jure Provinciarum.

§. 99. Quid provincia? §. 100. Quomodo regio redacta in provinciae formam? §. 101. Provinciae suis legibus non utebantur: sed datis a virore. §. 102. Ut & aliis, quas S. P. Q. R. iis dabant. §. 103. Nec non editis Procos. §. 104. Sub imperatoribus multa hac in re mutata. §. 105. Provinciae parebant vel Praetoribus, vel Cons. vel Propras. vel Procos. §. 106. Nova magistratuum provincialium nomina sub Imperatoribus. §. 107. Quis ejusmodi magistratus constitueret? §. 108. Quomodo ornati? §. 109. Quo comitatu usi sint? §. 110. Quomodo profecti sint in provinciam? §. 111. Officia praesidum. §. 112. Quaestores provinciales. §. 113. Eorum officium. §. 114. Tributa, quae exigebantur a provincialibus. §. 115. Ut & vestigalia, & spectatim decumae. §. 116. Scriptura. §. 117. Portoria. §. 118. Alia vestigalium genera.

§. 99. **D**urissimae in orbe Romano conditionis erant provinciae, quo nomine appellatas constat omnes illas regiones, quas vel armis devictas, vel alio modo redactas in potestatem, magistratibus suis administrandas subiciebant Romani. Festus voce provinciae, p. 384. Provinciae appellabantur, quod populus Romanus eas provicit, id est, ante vieti. Isidor.

Isodr. Orig. 14.5. Provinciae ex causa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, quae ad alios Reges pertinebant, quum in jus summi Romani vincendo redigerent, procul positas regiones provincias adpellarunt.

§. 100. Leges, quas a victore populo ejusmodi regiones accipiebant, PROVINCIAE FORMA vel FORMULA dicebantur. Cujus rei haec observata est ratio. Senatus acceptis ab Imperatore de superatis hostibus, & regione in potestatem populi Rom. redacta, litteris, (solebant enim, quires letas nuntiabant, Romam nuncios cum hastis laureatis, litterisque lauro involutis, mittere. Gronov. *Diarr. ad Statium* c. 46. p. 310. vel sub Imperatoribus ipsas pugnarum victoriarumque picturas in urbem perferendas dare. Herod. *Histor.* 3. 9. 7. 2.) imprimis consulebat, quas leges victis dari placeret. Facto SC. Imperatorem, quid visum sit Senatui adunabant, simulque decem legatos Senatores mittebant, quorum de sententia Imperator de hostili regione statueret. Tum Imperator, adhibitis in consilium legatis, victis certas leges praescripsit, & civitates, bene de populo Romano meritas, suis legibus uti jussit, reliquum terrae tractum legibus magistratibusque spoliavit, & hinc tunc dicebatur in provinciae formam redactus. Quidquid vero hunc in modum de consilii sententia statuerat Imperator, id in concione, facto antea per praekonem silentio, publice pronuntiare mandabat: eoque facto, Romam, relicto aliquo praefecto provinciae decedebat. Hunc in modum Asiam redactam in formam provinciae, constat ex Strabone. Alia exempla existant apud Liv. 33. 18. Appian. in *Libyc.* p. 84. & alibi passim. Sed desit hic mos, ex quo Principes omnia pacis bellicae negotia suo arbitrio gerere coeperunt.

§. 101. Quamvis vero non una eademque esset omnium provincialium conditio: illud tamen commune erat omnibus, quod nec suis legibus (r) magistratibus

(r) Attamen patriam religionem plerisque relinquebant, seu exemplo Aegyptiorum patet, de quibus Tertull.

stratibusque uterentur, & populo Romano penderent vectigalia. Non utebantur, inquam, suis legibus, sed iis, quibus Romani eos uti jubebant, quæque trium plerumque generum erant. *Primo* enim ipse victor de decem legatorum sententia certas leges dabat provincialibus, quas deinde in iure dicundo observari a magistratibus oportebat; *deinde* leges novas aliquando ferebant Romani, quibus & provinciales obsequerentur, qualem supra esse vidimus legem Juliam & Titiam: *postremo*, ipsi, qui cum imperio præerant provinciis, edicta proponebant, quibus modum, quem in iure dicundo essent observaturi, denunciabant. Nulla regio in provincie formam redigebatur, cui certas leges daret victor de sententia legatorum. Siculis quales datæ fuerint leges, ostendit Cicero *Verrin.* 2. 13. *Siculi hoc jure sunt, ut quod civis cum cive agat, domi certet suis legibus: quid Siculus cum Siculo non ejusdem civitatis, ut de eo Prætor judicet ex P. Rupiliæ decreto, quod is DE DECEM LEGATORUM SENTENTIA statuit, quam legem Siculi Rupiliam vocant, foris agant. Quod privatus a populo petit, aut populus a privato, senatus ex aliqua civitate, qui judicet, datur, quum alterne civitates rejelle sunt. Quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex datur: quod Siculus a cive Romano, civis Romanus datur. Ceterarum rerum selecti iudices ex civium Romanorum conventu proponi solent. Inter aratores & decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam adpellant, iudicia sunt. Ejusmodi quoque leges, Macedonibus a L. Paulo de consilii sententia datas, recenset Liv. 45. 29. Achæis præscriptas Pausan. 7. p. 427. seq.*

§. 102. Accedebant his deinde leges quædam a Romanis

Apolog. 34. & Iudæorum, de quibus Philo, *legat. ad Cæjum Imp.* p. 864. Coitiones tamen religionis causâ institutas sæpe prohibitas fuisse, si e republica videretur, docet ampl. Bynkersh. *de rel. peregr. Diss.* 2. p. 250.

manis latæ, quas in provinciis observari oportebat. Sic quum lex Atilia de dando tutore tantum in urbe valeret: lege Julia & Titia eadem, uti paullo ante diximus, etiam ad provincias porrecta est, *princ. Instit. de Atilian. tut.* Quum ex lege Julia de maritandis ordinibus tutor dandus esset ei mulieri virginique, quam ex ipsa lege nubere oportebat, ad dotem dandam, dicendam, promittendamve; factum paullo post ex SC. quod cautum, ut etiam in provincia similiter a Præsulibus ex eadem causa tutores darentur, Ulpian. *Fragm. 11. 1.* Similia exempla suppeditabunt *l. 19. D. de ritu nupt.* (quam uberius exposuimus in *Comm. ad L. Jul. & Pap. lib. 1. c. 5. p. 64. & lib. 2. c. 21. p. 334. seq.*) & *l. 5. pr. D. de manumiss.* Huc pertinent tot rescripta Principum ad provincialium Præsides, quibus vel nova jura dant provinciis, vel dubia & ambigua decidunt, seu ex Pandectis nostris ac utroque Codice satis adparet, *lib. 14. D. de off. præf. lib. 14. ad SC. Turpill. lib. 1. D. de abigeis, lib. 12. D. custod. rer.*

§. 103. At præcipue jus in provinciis proficisciebatur ex edictis proconsulum, & reliquorum magistratum, quæ simul ac in provincias ituri erant, componere, ac dein publice proponere solebant. Hoc edictum tribus plerumque partibus constabat. Nam primo multa ex antecessorum edictis transferebant in sua, eaque per edictum *translativum* vocabatur: deinde multa nova addebant ipsi, quæ administrationem provinciarum, sumtus, & rationes civitatum, pactiones cum publicanis, usuras, syngraphas, hæreditatum possessiones, aliaque hujus generis pertinebant: postremo etiam pleraque transferebantur ex edictis urbanis, quæcunque scilicet de jure dicundo, seu de usitatis privatorum causis, & controversiis agebant modo concinna essent conditioni provincialium. Unde edictum *translativum* & ea pars vocatur apud Cic. *Ad Att. 5. 21.* Discimus hæc omnia ex Cic. *Ep. ad Famil. 3. 8.* qui Proconsul in Ciliciam iturus; *Roma, inquit, composui edictum, nihil addidi, nisi quod publicani me rogaverunt, quum Samum*

ad me venissent, ut de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum (Habes ergo patrem edicti tralatitiam). Diligentissime scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumtus civitatum, quo in capite sunt quedam nova, salutaria civitatibus, quibus ego magnopere delector (En alteram edicti partem, in qua nova quedam addiderat Cicero). In tertia parte, quæ fuerint scripta, ipse quoque ostendit Ep. ad Attic. 6. 1. ubi & reliquis capitibus agit distinctius: Breve autem edictum est, propter hanc meam causam quod duobus generibus edicendum putavi: quorum unum est provinciale, in quo est de rationibus civitatum, de ære alieno, de usura, de syngraphis: in eodem omnia de publicanis: alterum, quod sine edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciundis, vendendis, quæ ex edicto & postulari & fieri solent. Tertium de reliquo jure dicundo ad præpa reliqui. Dixi, me de eo genere mea decreta ad edicta urbana accommodaturum. Ex quibus patet, quod supra jam observavimus, simillima quidem inter se fuisse edicta urbana & provincialia: sed tamen non statim idem obtinuisse in provincia, quod Romæ fuerat vel lege, vel moribus, receptum. Vid. Ger. Noodt Obs. 2. 5. p. 444.

§. 104. Sed in his non una contigit mutatio, ex quo ad principes devoluta est respublica. Primo enim, quod jam supra observavimus, etiam provinciale edictum concinnatum est perpetuum, quum antea non modo singularum provinciarum edicta inter se discreparent, aliudque esset edictum *Cilicium*, aliud *Siciliense*, aliud *Asiaticum*, &c. sed & successores antecessorum edicta, prætorum urbanorum exemplo, facillime mutarent. Vid. Ezech. Spanh. Orb. Rom. Exerc. 2. c. 8. p. 181. seq. Deinde, communicata cum universo orbe Romano civitate, leges etiam Romæ provinciis omnibus traditæ sunt, eademque jura Romæ fuerunt, ac in provinciis. Hinc de suo ævo Gregorius Thaumaturg. in Paneg. Orig. p. 47. διὰ τὴν ἐν ἡμῶν τῶν σοφῶν νόμον, οὗ τῶν καὶ πάντων τῶν ἐπὶ βασιλείᾳ ἀρχῶν ἐκδομένων κατὰ τὴν αἰσθητικὴν πρᾶγμα. Miri-

rifice sapientum nostrorum leges, quibus omnium, tunc, qui Romano Imperio parent, hominum res reguntur. Rucil. Numatian. Itin. l. v. 63. ad Roman.

*Fecisti patriam diversis gentibus unam,
Profuit injustis, te dominante, capi.
Dumque offers villsis proprii consortia juris;
Urbem fecisti, quod prius orbis erat.*

Plura ejusmodi testimonia collegerunt Juretus ad Symmach. Ep. 5. 44. Ez. Spanhem. Orb. Rom. Exerc. 2. c. 7. p. 169. seq. qui etiam erudite observat, post ea quoque tempora multis civitatibus avaritias relicta fuisse ab Imperatoribus.

§. 105. Alterum, quod commune fuit omnibus provinciis, in eo positum est, quod illæ non suis, ut socii & Latini nominis, sed Romanis magistratibus, paterent. Duo vero in singulas provincias magistratus mitti solebant, quorum alter generali nomine *Præses* dicitur l. 1. & 11. D. de offic. præf. alter *Quæstor* adpellabatur. Præsidum officio initio functi sunt Prætores. Hinc quum initio duo in tube Prætores essent, quorum alter civibus jus dicebat, alter peregrinis: Sicilia in provincie formam redacta, tertius: quum deinde Sardinia accederet, quartus: quumque & Hispaniarum duæ provincie essent constitutæ, quintus & sextus additi sunt, qui inter se provincias sortiri solebant. Liv. 27. 36. & 34. 55. Postea coeperunt & consulibus, si quando gravius immineret bellum, provincie decerni, unde aliæ provincie *prætorie* erant, aliæ *consulares*. Liv. 8. 22. 45. 17. ex quibus locis patet, Cons. tunc vel inter se comparasse provincias, vel sortitos esse. Conf. Liv. 34. 35. Solebant tamen aliquando provincie nec comparari, nec forte, sed judicio senatus populive, decerni consulibus, ceu docent exempla apud Livium 37. 1. 30. 27. 35. 20. Nonnumquam utriusque prorogari solebat imperium; & tunc *Proprætores*, vel

consules dicebantur (f), quorum illi sex historibus, totidemque securibus, hi duodecim utebantur. Quia de re Appianus Syriac. p. 95. Εἰς δ' αὖ πέντε περιπύσσον στρατὸς ἐστὶ τῶν πρῶτων αὐτῶν καλῶν ἐξοπλισμάτων, ὅτι πέντε ἰσάτων δόδεκα πυλίστοι, ἃ δόδεκα ῥάβδοι, ἑσπέραι πάλαι βασίδες, χροσίδαι, τὸ ἕκαστον τῆς ἀξίοντος ἐστὶ πέντε δὲ τοῖς στρατοῦσι ἃ τὰ ἡμέτερα παλαιότερα. Ad omnes miserunt praetores cum senis securibus, quia consules duodenis securibus totidemque fascibus, ut olim Reges utuntur. Praetores autem, ut insignia consulum dimidiata, ita dignitatis quoque ac potestatis habent dimidium. Add. Plutarch. vit. Paulle, p. 256.

§. 6. Postquam provincias cum Senatu divisit Augustus, alia sensim in usu esse coeperunt nomina. Nam quos Senatus mittebat Praefides, ii procoff. veteri vocabulo adpellati: quos Imperatores, ii variis deinde nominibus nuncupati, Legati Augg. pro consule, vel pro praetore, Praefecti Augustales, Legati Caesarum, Praefides, Procuratores Caesarum, Consulares, Correctores, Juridici, quales aliquando in Italia & Alexandriae, Sex Rūfo Romani iudices, Straboni Libro 13. Αὐξανδρείας δέειν, quin in minores quaedam provincias Procuratores Caesarum ivere, vel Ratio-

(f) Ita sese res habuit, temporibus antiquissimis & primusque Coss. cui ita prorogatum imperium, est Q. Publilius Philo. Liv. 3. 26. Idem postea saepius factum esse docent apud Liv. 29. 13. 39. 1. & alibi. Deinde & ii procoff. dici coeperunt & praetores, qui nullis antea gestis magistratibus, ad bellum gerendum missi sunt in provinciam. Qualis procoff. fuit P. Cornelius Scipio, Liv. 26. 19. Proprator C. Octavius Cic. Philipp. 11. 19. Sueton. Oct. 10. Postea invaluit, ut quotannis, antequam novi Coss. & Praetores designarentur, provinciae duz consulibus, & reliquae Praetoribus futuris decernerentur, quas illi designati vel sortirentur, vel inter se compararent, ut finito magistratu in eas proficiscerentur. Sigeon. de ant. iur. proc. 2. 1. p. 123.

tionales, & Catholici, de quibus præter ea, quæ diximus in Pand. P. I. §. 231. legi merentur Dio Cass. 53. p. 504. seq. Guido Pannoll. *notit. Imp. Orient.* 155. Jac. GUTH. *de Offic. Dom. Aug.* 1. 5. seq. Aliis etiam sub Imperatoribus uti coeperunt insignibus. Consulares fasces, præfides præterea vexilla habuere, quæ vultum principis præferebant. l. 1. c. Theod. de consub. & præsid. & ibi Jac. Gothofred.

§. 107. Imperium præsidibus initio lege curiata dabat populus: Cic. *de lege Agrar.* 2. 12. provincias ipsas decernebat Senatus, cujus etiam erat, statuere, quas prætorias esse vellet, quamvis plerumque eam teneret rationem, ut eas, in quibus tumultuari, aut quas ab hostibus vicinis tentari intelligeret, Consulibus; quietas vero & pacificas Prætoribus decerneret, qui deinde eas inter se vel sortiebantur, vel comparabant. Sigon. l. c. 2. p. 125. Id jus deinde veluti possliminio recepit Senatus, lege Sempronia, de provinciis decernendis, lata a C. Sempronio Graccho, Q. Cecilio & T. Quinctio Coss. anno U. C. 630. Cic. *pro domo sua* c. 9. *de prov. cons.* c. 11. *Agrar.* 2. 12. quum L. Calpurnius Piso Trib. plebis paullo ante anno 604. nova quædam lege sua invexisset. Extremis reip. temporibus, & labente vetere disciplina, multa contra morem majorum excogitarunt Sulla, Marius, Pompejus, Crassus, Cæsar, Antonius, quæ accurate satis refert Sigon. l. c. donec Augustus, ut dixi, provincias cum Senatu populoque Romano partiretur (†). Dio Cass. l. c.

§. 108. Ituris in provincias Præsidibus mandata dabat

(†) Hinc discrimen inter provincias *populares* vel *publicas* & *Cæsarianas*. Sed sæpe harum provinciarum facta est permutatio. Publicas plerasque ad se rapuit Claudius, quas deinde Senatus sub Imperii initio restituit Nero *Annal.* 13. 4. Sub Trajano etiam Bithynia cum aliis a Senatu ad Imperatores translata est. H. Noris *Cenotaph. Pisan.* p. 207. Postremo omnes provincias ad se rapuere Principes, nihilque Senatus reliquum fuit, ultimis imperii temporibus.

bat Senatus, quantum pecuniæ, quantum exercitum habiturus sit, quod stipendium eum dare, quantum viaticum capere oporteret; & hoc SC. præfides, ipsæque provinciæ, ORNARI dicebantur. De quo ritu plura tradunt Is. Casaubonus & Torrent. ad Suet. Cæs. 17. Sigon. de ant. jure provinc. 2. l. pag. 142. seq.

§. 109. In comitatu Præsidum erant legati, tribuni militum, centuriones, præfecti, decuriones militarium operum rationumque auditores: præterea vero scribæ, accensi, præcones, lictores, interpretes, tabellarii, aruspices, cubicularii, medici, & quæ quotidianæ vitæ prope sociæ fuit, juvenum cohors, quæ cohors prætoria, & quasi prætoria dicta est, inquit numerum etiam contubernales referendi, Sigon. l. cit. c. 2. p. 149. Legatos Præsidi aut Senatus dabat, aut hujus permissu adscisciebat Præses, aut plebs, lata lege, extra ordinem designabat. Cic. *Vatin.* 35. *Nep. Att.* 6. Et hi sunt τὴν ἀρχὴν ἀποσπασσέντες, de quibus *1. Petr.* 2. 14. Numerus eorum non unus idemque semper fuit. Q. Cicero tres secum legatos duxit in Asiam. Marco fratri in Ciliciam centi-quatuor, Q. Pompejo quindecim adfuerunt. Quamvis vero & ipsi legati lictoribus & fascibus uterentur; *Liv.* 19. 9. non tamen nisi mandatam jurisdictionem habebant, quæ quanta esse potuerit, ex tit. D. de officio ejus, cui mand. jurisdictio constat, & egregie, suo more, disquirat Ger. Noodt de *Jurisdict.* 2. 7. p. 161. Unde Cæsar de *Bell. Civ.* 3. 51. *Aliæ sunt legati partes, aliæ imperatoris: alter omnia agere ad præscriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet.* Idem de *Bello Civ.* 2. 17. officium legati fiduciarium dicere operam obtinere. Reliquorum, qui in comitatu præsidum fuere, veluti tribunorum, centurionum, præfectorum, scribarum, medicorum, accensorum, haruspicum, præconum (Vid. *Liv.* 42. 49. Cic. *Verrin.* 2. 10.) & hujus generis aliorum ministrorum, quanam fuerint officia, ex ipsa veteris rei militaris, ac judiciorum ratione facile colligitur. De solis contubernaliis addendum, fuisse ita appellatos adolescentes, qui percipiendæ rei militaris & provinciæ cognoscerent

de causa praesides in provinciam erant sequuti. Cic. pro Cal. 30. & pro Planc. 21. Ex toto vero illo provinciali comitatu, libera adhuc republica, exsultabant feminae, quas ab Augusti demum temporibus (u) duci coepisse in provincias, palam est. Hinc M. Seneca Controv. lib. 4. laudat Flaminium, quod exiturus in provinciam, uxorem a porta dimiserit. At postquam Augustus quibusdam, quamvis gravate, id concesserat, sensim obsolevit illa majorum disciplina. Hinc & frustra fuit sub Tiberio Caccina, qui morem veterem revocandum suadebat. Tacit. Annal. 3. 33. Inter quae Severus Caccina censuit, ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur. Et paucis interjectis: Haud enim frustra placitum olim, ne feminae in socios aut gentes externas traherentur. Inesse mulierum comitatus, quae pacem luxu, bellum formidine morentur. Sed, ut dixi, nihil profecit Caccina, Valerio Messalino & Druso ei graviter occlamantibus. Hinc saepe uxores cum magistratibus ex eo tempore in provinciis haesisse legimus, veluti uxorem Pilati, Matth. 27. 19. Drusillam Felicis, Act. 24. 24. uxorem Plinii, ceu ex ejus Epistolarum l. 10. 121. discimus. Nondum tamen res ordinaria, nec promiscua omnibus licentia. Id enim si fuisset, non sanctivisset Alexander Severus, ut Praesidibus, qui uxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent, in provincias ducere liceret. Lamprid. Vis. Alex. c. 42.

§. 90.

(u) De ipso quidem Augusto Sueton. Oct. 24. Disciplinam severissime tenuit, ne Legatorum quidem cuiquam nisi gravate, hiernisque demum mensibus, permisset uxorem intervenire. Tiberium quoque simile quid sanxisse, patet l. 14. D. de offic. praef. Sed non diu haec antiquae disciplinae mansit custodia, ex quo ipse Augustus Liviam, Germanicus Agrippinam in provincias duxerat. Cautum tamen fuerat SC. an. U. C. 772. Cotta & Messala Coss. ut si uxor aliquid deliquerit in comitatu Praesidis, ab ipso marito ratio & vindicta exigeretur. l. 4. §. 2. D. de offic. praef.

§. 90. Profecturi in provincias Præsides, nuncupatis in Capitolio pro republica votis, atque inde demum paludamento, lictoribus, reliquisque adsumtis imperii insignibus ad portam urbis ibant, & si quidem nonnulla superessent negotia, extra urbem aliquandiu morabantur, quum intra urbem cum imperio esse haud possent: sin vero omnia parata essent, salutantibus amicis, & officii causa aliquantum frequentibus, iter in provinciam ingrediebantur. Liv. 41. 49. 45. 39. Cic. *Perr.* 5. 13. Ubi attigerant provinciam, certiore de adventu suo faciebant decessorem, ut cum eo congregientes de statu provinciae cognoscerent. Quo facto intra triginta dies illi discedendum erat, id quod lege Cornelia, a L. Cornelio Sulla lata, fuisse statutum, patet ex Cic. *Epist. ad Fam.* 3. 6. Immo & antequam provinciam ingrediebantur, edicto de adventu suo monebant provinciales, continente commendationem aliquam sui, & maxime deprecante, ne publice vel privatim sibi occurreretur, siquidem id melius in sua quisque patria facere posset. l. 4. §. 3. 4. *D. de offic. procons.* ubi & alia, a Procons. in provinciae ingressu observanda, habentur.

§. 91. Quum vero duo essent Præsidium munera, quorum alterum JURISDICTIONE, alterum continebatur IMPERIO: solebant illi ita partiri annum, ut aestatem fere rei militari, hiemem juri dicundo impenderent. Cic. *Epist. ad Att.* 5. 14. Et ita quidem libera adhuc rep. se res omnino habebat. Augustus autem cum populo partitus provincias, suos quidem Præsides mittebat, ita ut & legionibus praesent, Dio Cass. 53. p. 504. non autem ullam partem Imperii militaris concedebat Proconsulibus a Senatu in provinciam missis, nisi quod aliquando extra ordinem legiones ducere juberentur. Lips. *Excuss. ad Tacit. Annali.* 1. libro. 28. Utrique tamen jus summa auctoritate dicebant. Causae, quae in litem ducuntur, vel publicae sunt, vel privatae. Privatarum causarum cognitio vel domestica erat, vel popularis. Domestica intra praetorium, & in cubiculo querelis provincialium audiendis, ministrante cubiculario, explicabatur: popularis in basilica ac pro tribunali, fecit.

scribis, accensis, præconibus, lictoribus adparentibus. Cic. ad Q. Prætor. 1. 1. *Constat inter omnes video, facillimos esse aditus ad te, parere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam ac solitudinem, non modo illo populari accessu ac tribunali, sed ne domo quidem tua ac cubiculo esse exclusam.* Ut autem hanc potestatem eo commodius exercerent præsides, simul ac venerant in provinciam, conventum vel forum in certum diem certumque locum indicebant provincialibus. Et ejusmodi conventus deinde vel plures uno loco, vel singulos singulis locis agebant, ita ut intra annum provinciam percurrerent. Sigonius de antiquo jure prov. 2. 5. p. 184. Jus eodem ordine dicebant, quo Romæ Prætores, adeoque omnia observabant, quæ infra libro 4. de Romanorum judiciis dicemus. Id modo addimus, quemadmodum Romæ Prætori in consilio erant Decemviri lictibus judicandis: ita a præsidibus eorum loco adhibitos fuisse viginti Recuperatores, cives Romanos. Ulp. Fragm. 1. 3. Theoph. §. 4. Instit. qui, & ex quib. causis manum, non licet. Committitur Præsidibus erant etiam quæstiones de criminibus, in quibus eandem denuo rationem tenebant Præsides, quam in urbe Præfecti Prætorio. Habebant enim jus gladii. lib. 6. pr. l. 11. D. de offic. procos. l. 6. §. 8. l. 13. seq. l. 21. D. de offic. præsid. Neque tamen iis erat jus deportandi in insulam. l. 2. §. 1. D. de pen. l. 6. §. 1. D. de interd. & relig. neque liberam mortis facultatem concedendi, l. 8. §. 1. D. de pen. neque jus publicandi bona post constitutionem Theodosii & Valentiniani, l. un. c. Theod. ne sen. iuss. princ. cert. jud. lic. confisc. Cujus rei ratio non alia fuisse videtur, quam quod hæc poenæ fere personis honestioribus, & in dignitate constitutis irrogari solerent, ubi in plebejos gladio animadvertabatur. l. 27. §. 1. 2. de pen. Vid. Ulp. Hub. Digress. 3. 7. Præterea etiam rei frumentariæ, omnisque in universum provinciæ curatio penes Præsides erat, ceu prolixè docet Sigon. 2. 5. & 6. p. 207. seq.

§. 112. Præter Præsidem, in unaquaque provincia etiam QUÆSTOR erat, alter Magistratus, qui po-

testatem non a Præside, sed ab ipso populo accipere solebat. Unde & ipse lictoribus ac scribis usus est. Cic. *pro Planc.* 41. Lecti enim a populo Quæstores fortiebantur provincias, eorumque duo urbanas, reliqui provinciales Quæsturas obeinebant. Cicero *Verr.* 1. 13. *Epist. ad Q. Fratr.* 1. 1. Mortuo in provincia Quæstore, alii interim hoc munus demandabat Præses, qui *Proquæstor* adpellabatur. Cic. *Verrin.* 3. 15. Instituerant autem veteres Romani, ut inter Præsidem & Quæstorem eadem intercederet necessitudo, quæ inter parentem & filium. Cic. *Divinat. in Verr.* 14. *pro Plancio* 11.

§. 113. Ceterum hi quæstores curabant pecuniam publicam, quæ aut ex arario depromta, in usus provinciae expendenda, aut in provincia exacta, esset in ararium referenda. Illa pecunia *attributa*, hæc *vestigalis* dicebatur. Utramque in tabulas referebant Quæstores, & deinde ubi provinciis decederent, rationes accepti expensique reddebant, & residua inferebant arario. Nonnumquam quæstoribus Præsides etiam partem jurisdictionis imperiique demandabant, cujus rei exemplum est apud Cæsarem de Bello Gall. 6. 6. Cæsar, partitiis copiis cum C. Fabio legato, & M. Crasso Quæstore, hostes adile repartito. Add. Cic. *Verrin.* 1. 13.

§. 14. Hæc de magistratibus provinciarum: proximum est, ut de tertio, quod commune habuerunt provinciae, agamus, de tributis puta & vestigalibus, quibus quam maxime provinciae premebantur. Romani enim, quum bello aliquem populum vicissent, duabus maxime rationibus eum eo agebant. Aut enim victoriæ præmium annuum ei stipendium vel tributum imperabant, unde *census capitis*: aut victos exuebant agris, eosque vel in publicum reip. patrimonium redigebant, vel colonos ex urbe eo deducebant, vel eos victis reddebant, & ex eorum proventu aliquam partem reipublicæ tribui jubebant: qui *census soli* dicebatur. Cicero *Verrin.* 3. 6. 5. 5. Petr. Burreman. de *Vellig. pop. Rom.* 1. Prioris generis populi *tributarii*, vel *stipendiarii* vocabantur; posteriores

vestigales, quamvis non tam anxie semper discrimen inter tributum & vestigal fuerit ab auctoribus observatum, Cujac. *Obs.* 7. 4. Stipendiaria provincia fuit Gallia comata, de qua Sueton. *Jal.* 15. Omnem Galliam, quæ a saltu Pyrenæo Alpibusque & monte Gebenna, fluminibusque Rheno & Rhodano continetur, patetque circum ad his tricies centum millia passuum, præter socias ac bene meritas civitates, in provincie formam redegit, eique quadringenties in singulos annos stipendii nomine imposuit.

§. 115. Aliæ provinciæ erant vestigales, eæque ex agris suis decumæ, ex pascuis scripturam, & ex portibus, qui mercibus invehendis, & evehendis patebant, portorium, pendebant, de quibus jam supra diximus §. 53. seq. Sic decumæ dabant Sicilia, Cicero. *Verr.* 3. 6. Sardinia, Liv. 42. 1. Africa, Gruter. *Inscript.* p. 512. Asia, Cicero. *Epist. ad Attic.* 5. 13. Syria, Cicero. *Agrar.* 2. 19. Ægyptus, Plin. *Paneg.* 30. Nonnumquam loco decumæ, si minus fertilis esset provincia, vicesima exigebatur, veluti ab Hispanis. Liv. 43. 2. Sæpe etiam, si quando publica necessitas & angustia temporum id exigere, provinciis alteræ imperabantur decumæ ultra debitas, quo casu tamen pecunia pro illis solvebatur aratoribus. Cicero. *Verrin.* 3. 31. unde etiam frumentum centum, item decumanum, vel impetratum, dicebatur. Inter quæ quid interfit, docet laudatus Burmann. de *Vestigal.* 2. Exempla hujus rei plura occurrunt apud Liv. 36. 2. 37. 2. & 50. 42. 31. Quum vero, libera adhuc republica, hæ decumæ non in pecunia, sed in frumento a singulis solverentur aratoribus: postea sub Imperatoribus confectus est canon, frumentarius dictus, quo, quid quævis provincia quotannis præstare deberet, etat comprehensum, cujus meminit Spartian. *Sever.* 8. Lamprid. *Elagab.* 37. conf. Jac. Gothofr. ad *Tit. C. Theod. de Can. Frum. V. R.* Ceterum frumentum hoc, sive per decumæ, sive secundum canonem, exactum, tum Romæ, tum in provinciis, in publicis condebatur horreis, unde postea per curatores amonæ populo & militibus distribuebatur, Buleng. de *Vest. pop. Rom.* 8. Casaub. ad Lamprid. *Alex. Sev.* 39. Eipl.
Eloft.

Elect. 1. 8. Jac. Gothofr. ad tit. C. Theod. de re milit. & ad tit. de erog. mil. Talia erant hortica Galbiana, Grut. p. 75. 1. Reines. Inscr. class. 6. 126. itemque Sejana, Pupiana, & similia, de quibus erudite differit Reines. Var. Lett. 3. 12. p. 545. seq. Non solum vero frumenti, sed & vini oleique, præstabantur decumæ, quæ & ipsæ Romam ad populi usus mittebantur, ut docet Burmann. de Vestigal. Pop. Rom. 2. & 3.

§. 116. Non minus pingue vectigal ex pascuis provincialibus redibat & saltibus. Tales enim non solum in Italia erant, sed & in provinciis. Unde magistrarum scriptura in Asia & Sicilia meminit Cicero ad Att. 5. 15. Verrin. 5. 70. Scriptura vero dicebatur hoc vectigal, quia pastores oportebat apud publicanum numerum pecudum, quas in pascua publica immittere vellent, profiteri; quem publicanus in tabulis suis adnotabat, & scribebat, ex qua scriptura postea ratio inter pastorem & publicanum conficiebatur. Festus voce Scripturarius pag. 429. Sed hoc genus vectigalium sub Imperatoribus aliam induisse faciem, & prætor pensiones ex pascuis dominicis, etiam certum numerum pecudum ex gregibus præstandum fuisse a provincialibus, ex Cassiodor. Var. 11. 39. l. 3. C. Theod. de suor. pecuar. Vopisc. Prob. 15. demonstrat V. C. Burmannus de vestig. pop. Rom. 4.

§. 117. Solvebant provinciæ etiam portoria. De Sicilia id certum est ex Cic. Ver. 2. 72. seq. de Asia ex ejusdem Agrar. 2. 29. de Britannia ex Tacit. Vi. Agric. 31. Nec tantum de mercibus in portum devehendis dabatur portorium, verum etiam pro itineribus. Sueton. Vitell. 14. maxime pro cadavere, quod non nisi permisso maximi Pontificis vel principis transferri in alium locum poterat. l. 37. D. de relig. & sum. fun. Sustulisse ea vectigalia dicitur Pertinax apud Herodian. Hist. 2. 4. Sed restituta eadem esse oportet a sequentibus Imperatoribus, siquidem adhuc illorum mentionem facit Ulpianus l. 21. D. de donat. inter vir. & uxor. Vectigal tamen pro cadavere transferendo sublatum est constitutione, quæ est in l. ult. C. de relig. quam ex Græcis restituit Jac. Cujac. Obs.

1. 21. Plura de portoriis dabit V. C. Petr. Burm.
de Vestig. Pop. Rom. 11.

§. 118. Præter hæc & alia erant vestigalia, quæ
in quibusdam provinciis exigebantur. Ex ferrariis ar-
gentariisque, immo & auristodinis vestigalia magna
dare cogebantur Hispani. Liv. 34. 21. Strab. Geogr.
3. Africam e marmoribus solvisse vestigalia constat
ex l. 1. C. Theod. de metall. Macedonia etiam, Illy-
ricum, Thracia, Britannia, Sardinia ex metallis vesti-
galia pendebant. Petr. Burmann. de Vestig. 6. Pote-
stas enim indagandi metalla etiam privatis erat, an-
tequam illis eam ademerat Tiberius. Sueton. Tiber.
49. Plurimis etiam civitatibus & privatis veteres
immunitates, & jus metallorum, ac vestigalia adem-
ta. Restituerunt deinde iisdem hoc beneficium sequen-
tes principes, sed ea lege, ut certum inde cannem
metallicum solverent, de quo agit l. 4. C. Theod. de
Metallar. & ibi. Jac. Gothofredus. Eiusdem generis
fuit ex coribus proventus in Creta insula, de quo
Plin. Hist. Nat. 36. 22. l. 15. D. de public. & ve-
stigid. Meurs. Cret. Lib. 1. Cap. 12. p. 48. Lib. 2.
cap. 11. p. 116. Vestigialis picariarum mentio fit in
l. 17. §. 1. D. de V. S. A vestigali etiam liberæ non
fuerunt salinæ, quales in Macedonia, aliisque pro-
vinciis fuisse, patet ex Liv. 45. 29. Plin. Hist. Nat.
31. 7. 1. Maccab. 10. 29. l. 4. §. 7. D. de censib.
De eo quoque vestigali pluribus agit Petr. Burmann.
de Vestigal. P. R. 6.

C A P. V.

*De municipiis, coloniis, praefecturis,
civitatibus fœderatis.*

- §. 119. *Cur hic agatur de municipiis, coloniis &c.*
 §. 120. *Quid municipia?* §. 121. *Earum vel Italica vel Provincialia.* §. 122. *Triplex municipiorum genus.*
 §. 123. *Res publica municipiorum.* §. 124. *Colonia quid? & cur deducta?* §. 125. *Modus deducendi colonias.* §. 126. *Coloniae quatuorplex.* §. 127. *Quid coloniae Latinae?* §. 129. *Quid coloniae juris Italici & provinciales?* §. 130. *Quid coloniae militares?*
 §. 131. *Resp. coloniarum?* §. 132. *Quid praefectura?*
 §. 133. *Civitates fœderatae?*

§. 119. **Q**uid intersuerit inter jura civitatis, Latii, Italiae, & provinciarum, satis adhuc videtur a nobis explicatum. At non omnes in Latii civitates jure Latii, nec omnes in Italia jure Italico, aut in provinciis jure provinciarum usæ sunt; sed aliae **MUNICIPIORUM**, aliae **COLONiarum**, aliae **PRÆFECTURARUM**, aliae aliis nominibus sunt insignitæ, de quibus singulis paullo distinctius agendum.

§. 120. **MUNICIPES** erant *cives Romani*, in municipiis legibus suis, & suo jure utentes, munere tantum cum populo Romano participes, a quo munere capeffendo adpellati videntur, nullis aliis necessitatibus, neque ulla lege, quam in quam populus eorum frondus factus esset. Gell. Noct. Attic. 16. 13. Erant ergo 1. *cives Romani*, adeoque multis juribus ac privilegiis, quæ solis civibus Romanis propria erant, gaudebant (*), sed non tamen erant *cives ingenui*, ut Romæ habitantes vocat Cicero in Bruto Cap. 75.
ne-

(*) Hinc & lupam cum puerilis solent in numis signare. Vaillant. de Numism. an. Imp. in Municip. & Colonia. T. 2. p. 113.

neque
constit
utaban
tutis,
quod
gebant
nisi id
modi
go jus
jure d
jura l
plius
tellige
magna
quam
(*) l
populo
tellige
Verb.
adeoq
& dic
§.
Italian
Julian
Lanuv
Camp
Priver
ni, al
Rep. l
2. 9.
Roma
(*)
horum
Hm. B
Ant. l
sui lib
nam C
enit.
in cod

neque jure optimo civitatis gaudebant, nisi Romæ constituissent domicilium. 2. *Suis legibus & suo jure utebantur*, id est, propriis suis legibus atque institutis, quæ leges municipales dicuntur, l. 3. §. 4. D. quod vi, aut clam. l. 3. §. 5. D. de sepulcr. viol. regebantur, neque cogebantur Romanas leges recipere, nisi id sua sponte vellent, quo casu *sancti facti* ejusmodi populi dicebatur. Cic. pro Balbo 20. Non ergo jus suum vel *adventitium* amittebant municipes, jure suffragii donati, ceu existimat Sigonius, de ant. jure Ital. 2. 7. sed tantum *foedus*, id est, non amplius foederati Pop. Rom. erant, sed cives. Et ita intelligendus locus Ciceronis pro Balbo Cap. 8. In quo magna contentio Heracleiensem & Neapolitanorum fuit, quam magna pars in iis civitatibus FOEDERIS SUI (1) libertatem civitati anteferebat. 3. Muneris cum populo Romano erant participes. Idque præcipue intelligendum de muneribus militaribus. l. 18. D. de Verb. sign. Gaudebant enim municipia jure legionis, adeoque participes erant munerum militarium, unde & dicti videntur municipes.

§. 121. Municipia ejusmodi initio non nisi intra Italiam olim reperiebantur, eoque nomine ante leges Juliam & Ploriam celebrantur Carites, Tusculani, Lanuvini, Arucini, Nomentani, Pedani, Formiani, Campani, Equites, Cumani, Sueffulani, Acerrani, Privernates, Anagnini, Arpinates, Trebulani, Subitini, alique plures, de quibus Onuphr. Panvin. de Rep. Rom. 3. p. 354. Car. Sigon. de ant. jure Ital. 2. 9. Postea ubi extra Italiam arma victoricia extulere Romani, etiam in provinciis civitas non una muni-

ci-

(1) Ita editiones Ciceronis priores, & ad veterum Historicorum fidem adornata. Ast Paull. Manutius & postea Ilan. Bullialdus de populis suæ p. 1. 936. Tom. 2. Thes. Ant. Rom. Græv. legerunt *jussu sui libertatem* pro *federis sui libertatem*, quæ lectio etiam editori Parisiensi Oratorum Ciceronis, quæ in usum Delphini prodierunt, placuit. Sed antiquam lectionem erudite defendit H. Valeh. in eodem Thes. Ant. Rom. Tom. 5. p. 1947.

cipiorum jurebus donata est. Sic in Britica Plinius *Hist. Nat.* 3. 2. *seque* numerat municipia 8. in citiore Hispania 13. in Sardinia 2. in Lusitania unum. Eodem pertinent tot numi, in quibus civitates provinciales, civitate donata *altriquas* suam celebrant (7), de quibus Hent. Nocif. de *Epoch. Syro-Maced.* 3. p. 352.

§. 122. Sed non una tamen erat municipiorum conditio. Tria eorum genera distinguit Festus voce *Municipium* p. 324. quem locum a multis laudatum, a paucis intellectum, primus accurate exposuit Ez. Spanhemius *Orb. Rom. Exerc.* 1. Cap. 12. §. 70. Primo ergo ex Festi sententia, *municipium* id genus hominum dicitur, qui quum Romanam venissent, neque ci- ves Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum, ad munus fungendum una cum Romanis civibus, praterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiundo. Hi ergo, dum in patria manserunt, peregrini habiti: Romanam comigrantes jura civitatis, sed non optimo jure consequuntur, exclusi quippe a suffragii latione & petitione honorum. Deinde & id hominum genus dicebantur *municipes*, quorum ci- vitas universa in civitatem Romanam venit. Et hi quidem veri cives Romani erant, ipsaque jura suffra- gio.

(7) In numis ancis Imperatorum, a municipiis & co- loniis evasis, quos collegit Jo. Foy Vaillantius, occurrunt municipia varia, veluti *Ælium Collytanum* in Numidia t. 1. p. 169. 198. 310. t. 2. p. 31. 64. 79. *Bibulus* in Hispania. t. 1. p. 12. 95. 100. *Calagurris* in eadem t. 1. p. 21. 70. *Cascantum* in eadem. T. 1. p. 71. *Cluvia* in eadem. T. 1. p. 72. *Ergavica* in eadem. T. 1. p. 35. 71. 103. *Croturis* in eadem. T. 1. p. 79. *Ilerda* iidem His- panica. T. 1. p. 36. *Lilegavonia* ibid. t. 1. p. 77. *Italica* ibid. T. 1. p. 37. 51. 78. 92. 96. *Osca* ibid. T. 1. p. 38. 72. 95. 103. *Osicerda* ibid. T. 1. p. 80. *Stobianse* in Macedonia. T. 1. p. 132. 135. 143. 149. t. 2. p. 15. 22. 43. 59. quod tamen tempore Ulpiani juris Italici fuit. L. 3. §. 8. D. de censib. *Tarraco* in Hispania *Tarraconen- sis*. T. 1. p. 47. 53. 83. *Uica Julia* T. 1. p. 86.

giorta
Galer
Diff.
deni
na
tati
condi
cam
in po
ci, m
neris
& ful
nec p
fua
L. c.
§.
plerif
que
referre
micipi
PLIS:
NOB
MUN
MOS
DIDI
SIMU
456.

(a)
74.
foun
centur
Roma
verant
phalia
frequent
dilitio
pud S
ORN.
hac e

giorum ac honorum habebant. Unde & certæ tribui Galeriz adscriptos fuisse docet Noris. *Cenotaph. Disan. Diss.* 1. 1. Tertium denique municipum genus ab eodem Festo memoratur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, ut *municipes* essent *sive* cuiusque civitatis & colonie: vel, ut paullo ante dixerat, qui *condicione* *cives* *Romani* fuissent, ut *semper* *republicanum* a *populo Romano* *separatam* haberent. Atque hi in populi Romani lēges & iura fundi non erant facti, nec se iisdem obstrinxerant. Et in his tertii generis municipiis cives non gaudebant jure honorum & suffragiorum. Unde nec tribui erant adscripti, nec participes sacrorum curialium habebantur, sed sua illis erant sacra municipalia, de quibus Festus l. r.

§. 123. Illud adhuc observandum, in municipiis plerisque eam fuisse institutam reipublicæ formam, quæ imaginem quamdam speciemque reip. Romanæ referret. Quemadmodum Romæ senatus, ita in municipiis decurionum erat collegium (a), quod **AMPLISSIMUM ORDINEM**, apud Cic. *pro Calio* 11. **NOBILISSIMUM ORDINEM SPLENDIDISSIMUM**; in alio p. 275. 2. **VIROS PERFECTISSIMOS & PRINCIPALES & ORDINEM SPLENDIDISSIMUM** p. 363. 2. **ORDINEM SANCTISSIMUM** p. 375. 5. ac denique **CONSCRIPTOS** p. 456. 1. vocari animadvertimus. Quemadmodum porro Ro-

(a.) ita ita dicti videntur Vellero *Res. August.* 5. p. 74. a decuriis, in quas fuerint descripti. Habebant hi suum censum, non secus ac Romani senatores, qui erat tunc milium. Plin. *Epist.* 1. 19. Quemadmodum etiam Romæ iis, qui non fuerant magistratus, nec triumphaverant, ornamenta aliquando consularia, prætoris, triumphalia dari solebant: ita & in marmoribus municipiorum frequenter mentio sit ornamentorum Duumviralium, Aediliciorum, Quatuor viralium, Decurionalium, veluti, apud Spon. *Miscell. Erud. Ant.* pag. 164. **EXORNATO ORNAMENTIS DECURIONALIBUS**. Inter ornamenta hæc erat prætexta, decurionibus permissa. Liv. 34. 7.

Romæ erant bini consules: ita in municipiis Duumviri, qui summo loco civitatibus præerant, & ad consulum exemplum pro fascibus bacillis utebantur. Lips. *Elect.* 1. 23. Sed nonnunquam tamen & fascium usum adsectabant. Cicero. *Agrar.* 2. 34. de L. Confidio & S. Satrio Capuæ duumviris: *Antebant lillores, non cum bacillis* (ceu alias in municipiis fieri solebat), sed ut hic prætoribus ante erant, cum fascibus duobus. Quin aliquando hi duumviri consulum adsectabant nomen. Quamvis enim id negent Velsæ. *Rer. Augustan.* 5. 275. & Reines. *Var.* 3. 16. Capuanos tamen magistratus suos vocasse cons. observat Cic. *pro Pis.* 11. Alia exempla sese offerunt apud Plin. *Hist. Nat.* 6. 43. Phil. a Turre de colon. *Forojul.* pag. 360. Gruter. *Inscr.* pag. 351. 5. Henr. Noris. *Cenotaph. Pis.* Diss. 1. 3. Fabret. *Inscript.* 10. 439. Sic & Græce *ὑπάτοι* & *δύοῦροι* duumviri dicti. Olear. ad *Philostroph.* vit. Herod. pag. 546. Conf. Everard. *Oxon. Diss. de consul. extra Romam.* Cap. 2. In municipiis porro erant Dictatores, Cic. *pro Milon.* 10. Ediles (Sueton. de clar. *Rhet.* 6.) Quæstores, Censores qui & *quingennales* dicebantur. Cic. *Ver.* 2. 52. Liv. 29. 15. Gruter. pag. 366. 2. 432. 5. immo & prætores, Liv. *Epitom.* 73. Plin. *Hist. Nat.* 17. 11. Spon. p. 181. Quatuorviri, Decem primi, & alii, de quibus Car. Sigon. de antiquo jure *Ital.* 2. 8. & omnium accuratissime Henr. Noris. *Cenotaph. Pisan.* Diss. 1. 3. Porro quemadmodum Romæ leges ferebantur; ita & in municipiis, idque eadem fere ratione utrobique factum esse, patet ex loco Cic. de *Leg.* 3. 16. *Et avus quidem noster singulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, resistit M. Gravidis, cuius in matrimonio sororem, aviam nostram, habebat, ferenti legem tabellariam.* Denique & Flamines suos habebant, non secus ac Romani, quorum meminit Cicero *pro Milon.* 10. & publica vestigalia, quibus sumtus in republica necessarii sustinebantur: l. 17. §. 1. D. de *Verb. sign.* ut adeo in omnibus videantur municipes se ad Romanæ reip. formam, quantum fieri poterat, composuisse.

§. 124. Hæc de municipiis: pergendum ad CO-
LO-

LONIA
Romani
ut Gell
vitate
Romani
oppid
seducer
Halic
Et prof
coercen
thum in
serina
hebatur
lium pu
pos, e
cuiquo
§. 12
paria,
definieba
per quo
solebat.
noxe eg
dicebatur
& 16. I
quamvis
horum
quos or
adparito
ctis, m
stipatori
rentos
Agrar.
que non
b, qu
2. 40.
Gracch
berant l

(b) 1
chi, alie

LONTIAS. Ita vocabantur oppida, in quæ populus Romanus cives suos ad incolendum deduxerat, vel, ut Gellius Noſt. *Att.* 16. 13. ait, *civitates, ex civitate Romana quodammodo propagatae*. Solebant enim Romani ex Romuli instituto non ſervitute mulctare oppida bello capta, ſed ſæpe in ea colonos ex urbe ſeducere, qui locis iſtis loco præſidii eſſent. Dionyſ. Halic. 7. 439. Appian. *de Bello civili*. I. pag. 604. Et proſpecto uſiſſimum erat hoc iſtitutum, tum ad coercendos veteres populos, tum ad reprimendas hoſtium incurſiones. Præterea hoc pacto urbana ſex & ſentina exhauriebatur, multisque ſeditionibus ſubtrahatur fomentum. Immo & luculentum hoc erat medium præmiis adſciendi veteranos, iſque certos agros, e quibus alerentur, adſignandi. Car. Sigon. *de antiquo jure Ital.* 2. pag. 625.

§. 125. Coloniae deductionem præcedebant leges agrariae, quibus & ager, quem dividi vellent populus, ſolenebatur, & quibus hominibus, quam multis, per quos, & quomodo, eſſet dividendus, præſcribi ſolebat. De quibus legibus agrariis accuratiſſime ſuo more egit Car. Sigon. l. c. Lata ejuſmodi lege, deducebatur colonia modo per *triumviros*, Liv. 4. 11. & 16. modo per *decemviros*. Cicero. *Agrar.* 2. 35. *triumviris & quinquevirorum, ſeptemvirorum, viginti-virorum colonia deducenda* hinc inde fiat mentio: quos omnes decurionibus, auguribus, pontificibus, ædilibus, ſcribis, librariis, præconibus, architectis, mulis, tabernaculis, ſupelleſtile, janitoribus, ſtipulatoribus corporis magnifice ornatos, poteſtatem in certos annos accepiſſe, non obſcure indicat Cicero *Agrar.* 2. 12. 13. 35. Hi ergo ita conſtituti ornati- que novos colonos in agros, lege deſinitos, ſub vexillo, quaſi exercitum quemdam educebant. Cic. *Phil.* 2. 40. Appian. *de Bell. civ.* 3. pag. 552. ſeq. Plutar- ch. *Gracch.* pag. 839. Tom. 1. Ubi ad deſtinatum perve- nerant locum, novam urbem & agrum (b) aratro cir- cum-

(b) De urbe res certa eſt ex locis Varronis, Plutar- chi, aliarumque, paullo poſt *Lib. 2. Tit. 3. num. 9. ad- ſeren-*

cumferiebant, eo more, quem paullo post sequentis libri titulo primo explicabimus, singulisque colonis agri partem assignabant. Liv. 4. 47. 37. 57. Omnia vero fiebant auspicio, & factis sacrificiis, additaque lustratione, ut ex Cic. *Philipp.* 2. 40. *Agar.* 2. 12. adparet; ex quo etiam constat, nefas fuisse, coloniam iterum eo deducere, quo antea deducta fuerat.

§. 126. Ceterum, ut municipia, ita colonie non erant unius generis. Aliæ erant **CIVIUM ROMANORUM**, aliæ **LATINI**, aliæ **ITALICI** juris. Aliæ porro **TOGATÆ** vel plebejæ, aliæ **MILITARES** dicebantur. Et has signis quibusdam in numis discerni, observant eruditi. Colonie enim plebejæ atrato, militares signo militari plerumque denotantur. Quæ aratrum & signa jungunt, indicant, primam deductionem e civibus, supplementum e veteranis militibus fuisse, ut notat Raph. Fabret. *ad column. Trajan.* p. 10. *sequ.* Addunt alii signa veluti Strach. *de Berg.* Cap. 2. II. quod colonie Italici juris prætulerint in numis virum rieu Gabino cinetum, & bovem agentem. Add. Jo. Harduinus *Antichet.* pag. 136. quod Italici & Latini juris colonie (quas pro iisdem habet) nullis signis in numis distinguantur. Sed hæc omnia plerumque falsa esse, jam alii docuerunt. Vid. Ez. Spanhem. *de Usu & Præst. numism.* Tom. 2. pag. 602. & *Orb. Rom. Exerc.* 2. c. 19. p. 332. Nos ea, quæ certiora sunt, consectantes de coloniarum generibus singulis distincte agemus.

§. 127. Colonie **CIVIUM ROMANORUM** erant, quas potiore jure, quam Latii, deducebant Romani. Discrimen hoc tangit Liv. 39. 56. ubi de colonia Aquilejam deducenda agit. *Illud agitant, inquit, uti colonia Aquilejam deduceretur, nec satis*

ferendis. Agros quoque vomere circumscriptos, patet e loco Cic. *Philipp.* 2. 40. *Casilinum* coloniam deduxisse, quo erat paucis annis ante deducta, ut vineillum colleret, & aratrum circumducere, cujus quidem vomere portam Capuæ pene perstrinxisset, ut florentis colonie territorium indueretur.

sequentis
e colonis
Omnia
additaque
ar. 2. 12.
coloniam
at.
caise non
ROMA-
Juris.
MILITA-
in numis
lebeje a
notantur.
finam de-
nis milit-
r. Trajan.
de Berg-
aleria in
em agn-
36. quod
flicm ha-
Sed hac
not. Vlt.
2. pag.
Nos ea
um gene-

ROM e-
ducebant
5. ubi de
gicabant,
nec suis
con-

patet e
deduxi
colleset,
am Cap-
sinuerit

constabat, an CIVIUM ROMANORUM deduci pla-
ceret: postremo LATINAM potius COLONIAM de-
ducendam, patres censuerunt. Utrum istæ civium
Romanorum colonie omnia civitatis Romanæ jura re-
tinuerint, an eadem amiserint, adhuc disputant eru-
diti. Cat. Sigon. de ant. jure Ital. 3. 3. iis tantum
jus Quiritium tribuit, veluti libertatis, gentilicis,
connubii, patriæ potestatis, legitimi domini, nexus
usucapionis, & si qua sunt hujus generis alia; adi-
mit vero ipsi jura civitatis publica, veluti census,
tributorum, vectigalium, suffragii, honorum & simi-
lia. Ut Manutius de civitate Romana eos jus quo-
que ferendi suffragii magistratuumque Romæ gerendo-
rum retinuisse contendit, cujus sententiam etiam ex
numis adstruxisse sibi videtur Jo. Harduin. Antir-
rhæ. pag. 136. Et certe cives sæpe vocantur e-
jusmodi coloni apud Liv. 8. 14. 6. 21. Ipsi quoque
Luini, qui nomina in coloniam Romanam dederant,
cives Romani dicuntur facti. Liv. 34. 24. Romæ por-
ro censi leguntur hujus generis coloni apud Livium
29. 37. Unde non absurde colligas, omnia jura civi-
tatis Romanæ retinuisse cives colonos. Sed potius
tamen hac in re esse Sigonii sententiam, luculenter
ostendit Ez. Spanhem. Orb. Rom. Exerc. 2. c. 19. p.
329. seq. Nihil enim clarius est loco Dionis 43. pag.
233. ubi Cæsarem, ait, aliis immunitatem, aliis
agros, *πρωτοίαν δὲ πένη, ἢ ἑλάττω ἀποδοῖν ἢ πονδύων
νπι ἑδού;* aliis civitatem aliis autem ut jus habe-
rent coloniarum Romanarum, dedisse; ubi jus civitatis
Romanæ a jure coloniarum civium Romanorum ma-
nifesto sejungitur. Ut adeo admodum verosimile sit,
colonias illa civium Romanorum jura suffragii,
gerendorumque Romæ magistratuum omnino ami-
sisse.

§. 128. Durior longe conditio erat coloniarum LA-
TINARUM, quippe quæ ne jura quidem Quiritium
habebant. Quod adeo verum est, ut cives Romani,
quia nomina in hujusmodi colonias dederant, capi-
tis deminutionem mediam paterentur. Cicero pro A.
Cæcina 33. Certe quæsi hoc solere, me non præterit
(ut

(ut ex me ea , quæ tibi in mentem non veniant , audias) quemadmodum , si civitas adimi non posset , in colonias Latinas sæpe cives nostri profecti sunt ? Aut sua voluntate , aut legis multa profecti sunt : quam multam si sufferre voluissent , cum manere in civitate potuissent . Add. pro Domo 30. Boeth. in Topic. Cic. 2. p. 780. Quod vero Salmasius cum aliis viris autumat , colonias Latinas ex meritis libertinis constituisse , illud dudum est a viris doctis explosum . Plura de coloniis Latinis dabunt Ez. Spanhem. Orb. Rom. Exerc. 1. c. 7. p. 46. seq. Sigon. de ant. jure Ital. II. 2. p. 661.

§. 129. Coloniarum ITALICI JURIS jam supra meminimus . Ex procul dubio deterioris adhuc erant conditionis , quam Latinæ , paullo melioris tamen , quam provinciales . Discrimen inter utrasque maxime in immunitate a tributis consistit , seu immunitate a censu capitis & soli , Donat. ad Suet. Aug. 40. Gothofr. ad C. Theod. T. 5. pag. 222. 223. Quamquam enim & provinciales colonie nonnumquam immunes erant a tributis , ut constat exemplo colonie Castriensis primæ Flavie l. ult. §. 7. D. de censib. & Plin. Hist. Nat. 3. 3. & 11. colonias & civitates immunes ab iis , quæ juris erant Italici , distinguit : tamen ex l. ult. §. 5. D. de cens. satis patet , non in levatione census , sed immunitate a censu capitis & soli , illud jus constituisse . Forma vero censitionis quæ fuerit , & cur ea fuerit instituta , satis adparet ex l. 4. D. de censib. cui addendus Jac. Guther. de offic. Dom. Aug. 3. 9. p. 591.

§. 130. Colonie MILITARES ex milicibus veteranis , quemadmodum PLEBEJÆ ex civibus , vel , ut posteriore ævo dicebantur , ex paganis vel privatis (nam & hi militibus opponi solebant , l. 19. C. de past. l. 2. C. Theod. & l. 1. C. Just. de fals. mon. l. 5. G. ad L. Jul. majest.) ducebantur . Illæ ideo inventæ , ut & veterani milites , stipendiorum diuturnitate fessi , præmium aliquando laborum caperent . Auctor hujus instituti L. Sulla , quem deinde Julius Cæsar , Augustus , alique sunt imitati . De colo-

niis

niis
App-
sto r
omni
776.
gion
tur.
ter t
prim
aguit
Sed
Taci
deduc
que or
viri
sine a
pente
§.
in eo
crime
dato
13. C
rum
nec s
propa
Roma
viveb
deren
Quar
Imp.
tiqua
jus ce
poen
magif
lium
COL
NAT
Inscr
les, C
ponif
l. c. c
He

niis militaribus a Sulla & Cæsare defunctis, testatur App. de Bell. Civ. 3. Epit. Liv. 89. de aliis ab Augusto missis Hyginus de Castr. & qui hic diligentissime omnia exsecutus est, Sig. de antiq. jur. It. 3. 4. p. 776. sequ. Ceterum in ejusmodi colonias integræ legiones cum centurionibus ac Tribunis suis deducebantur. Hyginus: *Multis legionibus contigit bellum feliciter transigere, & ad laboriosam agriculturæ requiem primo tirocinii gradu pervenire.* Nam cum signis & aquila & primis ordinibus ac Tribunis deducebantur. Sed ab usu recessit hic mos tempore Neronis de quo Tacit. Ann. 14. 29. Non enim ut olim, universæ legiones deducebantur cum Tribunis & centurionibus & sui cujusque ordinis mililibus, ut consensu & caritate temp. efficerent: sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine adfectoribus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis, quam colonia.

§. 131. Ad rempublicam coloniarum, quod attinet, in eo potissimum inter colonias & municipia erat discrimen, quod hæc suis legibus atque institutis; illæ dato a Romanis jure utebantur. Gell. Noct. Att. 16. 13. *Coloniarum alia necessitudo est (quam municipiorum); non enim veniunt extrinsecus in civitatem, nec suis radicibus nituntur, sed ex civitatibus quasi propagatae sunt, & jura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii, habent.* Iis ergo legibus vivebant coloni, quas dederant Romani, & in primis decemviri, vel triumviri coloniarum deducendarum. Quare merito apud eundem Gell. miratur Hadrianus Imp. Italicensis, & quædam item alia municipia antiqua, quum suis moribus legibusque uti possent, in jus coloniarum mutari gestivissent. Ceterum iisdem poene, quibus municipia, etiam coloniae gaudebant magistratibus. Publicum habebant decurionum consilium, nihilque in lapidibus frequentius est siglis DEC. COL. quemadmodum in iisdem marmoribus etiam SENATORES COLONiarum occurrunt apud Rein. Inscr. p. 132. Erant & in coloniis Duumviri, Aediles, Quæstores, Censores. Erant sacerdotes, augures, pontifices. Cic. Agrar. 2. 35. Ut adeo non abs re Gell. l. c. colonias quasi effigies parvas, & simulacra majores.

Hein. Ant. Rom. T. I. P. sta-

status populi Romani adpellet. Addatur Car. Sig. de ant. jure Ital. 2. 4. p. 666. seq.

§. 132. Proximæ sunt PRÆFECTURÆ, quarum longe durior, quam coloniarum erat conditio. Unde & ex demum civitates in præfecturæ formam redigebantur, quæ iniquæ iratæque erga populum Romanum fuerant, fidemque semel atque iterum fefellerant. Uti vel ex earum origine apud Liv. 1. 38. juncto loco Dionys. Hal. 3. p. 187. adparet. Parum vero a provinciarum forma differebat forma præfecturarum. Quemadmodum enim in illam quotannis præfides, ita in præfecturas *præfetti* mittebantur, qui tamen eatenus a præsidibus differebant, quod illi a populo, vel a Senatu, libera adhuc republica, deligerentur: hi partim a populo, partim a prætore. Festo voce *præfectura* p. 374. Præfecturæ ergo neque jure civitatis, neque Latii, neque Italico gaudebant, sed privatum eorum jus omne ab edictis præfectorum; publicum a Senatu Romano proficiscebatur, qui is pro lubitu tributa, vectigalia, militiam imperabat. Fuere tamen præfecturæ aliæ aliis liberiores. Quemadmodum enim Capua in præfecturæ formam redacta, nullam in urbe remanebat corpus civitatis, nullus Senatus, nec plebis concilium, nec magistratus, teste Livio 26. 16. ita in aliis præfecturis, Festo auctore, fuit *quædam respublica, quamvis magistratus suos non haberent*. Sane fuit in reliquis præfecturis Senatus simulacrum, qui conventus dici solebat, qualem etiam postea, patrono Cic. Capuani impetrarunt. Cic. *pro Sext.* 4. fuit ordo equestris, fuere, qui publicam rem curarent, Aediles & Quæstores. Sed his omnibus præerant, qui juris dicundi causa Roma emittebantur, præfetti, quos Festus (dummodo non in mendo cubat locus) *Sexvirores & Quatuorvirores*; Horatius vero *Serm.* 1. 8. 5. 35. *Prætores*, adpellat, ubi de Præfectura Fundana:

*Fundos, Ausidio Lusco prætore, libenter
Linquimus, insani ridentes præmia scribæ,
Prætextam, & latum clavium, prunæque catillum.*

Præfecturas hujusmodi. in quas Populi suffragiis Præfetti

festi mittebantur, Festas recenset Capuam, Cumas, Casilium, Vulturnum, Liternum, Puteolos Aceras, Suessulam, Atellam, Calatiam. Contra Prætor præfectos, teste eodem, mittebat Fundos, Formias, Cæren, Venafrum, Allicas, Privernum, Anagninam, Frusionem, Rereten, Saturniam, Nursiam, Arpinum, quamquam pleræque postremis temporibus ad coloniarum vel municipiorum conditionem pervenerunt. Vid. Car. Sigon. de ant. jure Ital. 2. 10. seq.

§. 133. Reliquæ civitates quæ neque municipia, neque colonie, neque præfecturæ, erant, civitates Fœderatæ dicebantur. Erant enim liberæ, nisi quod ex fœdere quædam debebant Romanis. Talis civitas fœderata erant Capua, antequam in præfecturæ formam redigeretur, item Tarentum, Tibur, Præneste, Neapolis, quæ licet fœdere obstrictæ Romanis; adeo tamen rempublicam suam habebant, ut & ii, quibus aqua & igni interdictum, civitatem Romanam amisisse viderentur, simul ac in ejusmodi civitatem fuissent recepti. Forma reip. varia erat, siquidem aliæ dictatori- bus & consulibus, aliæ aliis magistratibus parebant, ceu luculenter idem ostendit Sigon. l. cit. 2. 34.

T I T U L U S VI.

De Statu Peregrinorum.

§. 134. *Qui peregrini dicti? §. 135. Peregrinis in urbe prætor singularis jus dicebat. §. 136. Sæpe ex urbe expellebantur. §. 137. Juri Quiritium & civitatis carebant peregrini. §. 138. Exceptiones quædam hujus regulæ. §. 139. Peregrinis non erat jus fuge. §. 140. Nec prænomina habebant.*

§. 134. **O**Mnes, qui non erant cives, veteribus Romanis PEREGRINI dicebantur, si-
ve Latini essent, sive Italici juris, sive in provincia,
siue in præfectura aliqua morarentur. Schilt. *Diss. de jure peregr. n. 9.* Hinc & in Latini juris hominibus
τῶν ἐλλήνων ἀλλοτρίων, signa peregrinitatis reperit Ap-
pian. *de Bell. civ. 2. p. 443.* Et legem Mensiam, dum
peregrinorum meminit, etiam ad Latinos pertinere,
contra M. Vertran. Maurum demonstravimus in *Com-
ment. ad L. Jul. & Pap. 2. p. 226.* Neque tamen ne-
gaverim, Latinos, quippe civibus Romanis propiores,
aliquando a peregrinis sejungi, veluti apud Ulpian.
Fragm. 5. 4. 19. 2. Postea ubi Antoninus Caracalla
civitatem cum omnibus, qui in orbe Romano vive-
bant, ingenuis communicaverat: soli libertini Latine
& dedititiæ conditionis peregrini habiti sunt, ceteri
omnes Romani dicti. Inde est, quod dedititios pe-
regrinis accenseret Ulpianus *Fragm. 20. 14.* De reliquis
omnibus Romani orbis incolis ait Augustin. *in Psal. 58. Part. 1. sub fin. Quisnam non cognoscit, gentes subiectas imperio Romano? quæ quidem erant, quando omnes Romani facti sunt, & omnes Romani dicuntur.*
Quod adeo verum est, ut & universum Romanum
imperium testimoniis demonstrant Casaubon. *ad Lam-
prid. Alex. Serv. 5.* Justell. *ad Can. Eccl. univ. 4. p. 95. T. 1.* Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. 2. c. 6. p. 167.* Ex quo vero Justinianus etiam libertinos ci-
vitatis Romanæ fecit participes, exolevit pæne pere-
grinorum nomen, totiusque orbis incolæ in Romanos
et Bar-

& Barbaros divisi sunt, quos solos una cum servis in ea unica totius mundi civitate peregrinari, dicit Sidonius Epist. 1. 6. Quemadmodum ergo omnes Romani Imperii provinciae Romaniae vocabulo veniebant? ita reliquae terrae dicebantur *ἡ βάρβαρος*, vel *barbaricum*, eadem forma, qua veteres dicere solebant *hosticum*, *pacatum*, *Vindelicum*, *Noricum*, *Colticum*, *Geticum*, ceu praeclare docuit Jo. Fridr. Gronov. Obs. 2. 3. p. 233.

§. 135. Libera adhuc republica paullo durior erat peregrinorum conditio. Versari quidem in urbe poterant, sed ita, ut sejuncta a civibus esset in peregrinos jurisdictio. Praeter urbanum enim Praetorem alius quoque erat, peregrinus dictus, qui juri inter peregrinos & cives dicundo praerat. lib. 2. §. 28. D. de orig. Jur. Creatus primum est A. U. C. 510. ut auctor est Flor. Epit. Liv. 19. Inter urbanum vero & peregrinum Praetorem cum aliae, tum hae quoque erant differentiae, quod ille hoc erat honorator, quod apud illum lege agi poterat, apud hunc non poterat, ut crudite ostendit Franc. Hotom. de Magistr. Rom. p. 121. Eundem edictum in albo proponere consuevisse, quod negat idem Hotomanus, supra suo loco a nobis demonstratum est.

§. 136. Deinde in urbe quidem habitabant peregrini; sed veluti precario. Unde saepe magistratuuum arbitrio urbe expulsi sunt. Sic jam anno U. C. 627. peregrinos omnes urbe excedere jusserat M. Junius Pennus, Tribunus plebis, cujus legis mentio fit apud Cic. de Offic. 3. 11. in Brut. 28. & Fest. voce respubl. p. 407. Similem legem A. U. C. 688. L. Corra & L. Torquato Coss. tulit, non Aemilium quidam Pappus (b), nec, ut Ant. Augustino visum, Papius quidam, sed C. Papius Celsus, qui omnes peregrinos, exceptis iis, qui Italiam incolabant, & Glaucippo nescio quo, urbe exesse jussit Dio Cass. 37. pag. 33. Cic. de offic. 3. 11. Agrar. 1. 4. pro Archia (c).

(b) Ita existimaverat nescio quis, quem crudite refellit Car. Sigon. de Nomia. Rom. p. 1426. ed. Gotofr.

(c). Idem deinde factitabant Imperatores, quocumque actior annona incolarum numerum imminui suaderet. Augustum magna aliquando sterilitate ac difficili remedio venalicias & lanistarum familias, peregrinosque, omnes, exceptis medicis & præceptoribus, pariterque servitiorum urbe expulisse, auctor est Suet. Aug. 42. Idem suo tempore factum, conqueritur Ambros. de Offic. 3. 7. Sed posterius hoc exemplum de barbaris, Romæ commorantibus, videtur intelligendum. Nam enim in orbe Romano tantum abest, ut Roma exsularint, ut maximam plebis Romæ partem constituerent sub Imperatoribus, maxime ex quo tempore omnes, qui orbe Romano vivebant, cives esse jussit Antoninus Caracalla. Jam sub Domitiano ea de colluvie conqueritur Juv. Sat. 3. v. 58.

*Quæ non divitiibus gens acceptissima nostris,
Et quos præcipue fugiam, properabo fateri,
Nec pudor obstabit: non possum ferro, Quirites,
Græcam urbem, quamvis quæta portis facis Achæi
Jam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam, & mores, & cum ribicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana secum
Vexit; & ad circæi jussat prostare puellas.*

Et Herodianus Hist. 1. 12. referens pestilentiam sub Commodō Romanum orbem devastasse, eam potissimum addit in civitatem Romanam sævisse, *πρὸς τὴν ἐξουίαν, ἣν αὐτὸς πρὸς τὰς πόλεις ἐπέθηκεν, quæ & per se populo abundavit, & advenas toto orbe confluentes exciperet.* Idem L. 7. c. 7. populi Romani indolem, qualis sub Maximino Imper. fuerit, descripturus,

(c) Monumentum hujus legis Papiæ egregium exstat in numis L. Papii, Celsi, C. illius Papii legislatoris agnati, in quibus tabella conspicitur, cum litteris, PAPI, quam de lege hac Papiæ interpretantur Ez. Spanh. de usu & Tract. Numism. 4. p. 180. Fulv. Ursin. de Famil. Rom. p. 196. Adde, quæ de hac lege diximus plenius in Comm. ad L. Jul. & Papp. Popp. l. 1. 3.

rus: καὶ πάντες περ, inquit, ὅλας ἀφ' ἑσπέρης τὰ ἡντο-
 μέναι: ὁ δὲ ἐκείνων δῆμος ἐν πλείοσι συγκατατε-
 τισμένον πάλαι ἢ ἴσθαι ἔχει τὸ τὰ γυναικείων. Nam
 etsi ubique vulgus semper ad res novas levissimum,
 tamen Romana plebs in primis, quæ ex magne varia-
 que etiam peregrinorum multitudine constat, longe ce-
 teris mobilior est. Et sane tot Romæ Syri, Phœnices,
 Egyptii, Afri, Græci, Asiatici non modo inter ple-
 bejos erant, sed & summis fulgebant honoribus, ut
 nihil fere Romani sanguinis Romæ superesse videretur,
 & urbem incolis privaturus fuisset, qui iussit
 let urbe excedere peregrinos.

§. 137. Quod ad jura peregrinorum attinet, paucis
 omnia complectemur, si eos tum juribus Quiritium,
 tum jure publico civitatis, plane caruisse dixerimus.
 Non ergo liberi erant jure Quiritium ita, ut flagris
 virgisque caesi possent. Neque erat ipsis jus connubii
 cum civibus. Ulpian. *Fragm.* 5. 4.) (quamvis esset
 jus matrimonii, quod vocabulum juris gentium esse
 docuimus in *Elem. Jur. Civ. sec. ord. Instit.* §. 150.)
 neque jus patriæ potestatis, l. 3. D. de his, qui sunt
 sui vel alieni jur. neque jura patronatus l. 10. §. 2.
 D. de in jus voc. Plin. *Epist.* 10. 12. neque testa-
 mentifactio, (d) aut jus ex testamento quidquam ca-
 piundi. l. 1. pr. D. ad L. Falc. Ulp. *Fragm.* 20. 14.
 l. 1. C. de her. Inst. l. 6. §. 2. D. eod. Immo nec te-
 stes eis esse licebat in testamento civis. l. 30. C.
 Theod. de her. Denique nec jus habebant legitimi do-
 minii, nexus, mancipii (quamvis recte ab iis iniuriæ
 explicari possent contractus & negotia juris gentium,
 quibus etiam acceptilatio, non quidem ratione origi-
 nis, sed ratione usus accensetur. l. 8. §. 4. D. de ac-
 cept.) nec jus usucapionis, de quo jam in 12. Tabu-
 lis

(d) Hinc mortuo peregrino, bona aut tamquam vacan-
 tia in fideicommissum cogebantur, aut privato acquirebantur, si
 peregrinus sed ad aliquem veluti patronum applicuisset,
 eique in clientalem dedisset. Tunc enim, illo mortuo,
 patronus JURE APPLICATIONIS in istius peregrini bo-
 na succedebat. Cic. de Orat. 1. 39.

lis fuerat cautum: ADVERSVS HOSTEM ÆTERNA AVCTORITAS ESTO. Vid. infra l. 2. tit. 6. Quum ergo jus Quiritium nullo modo haberent: facile patet, eos multo minus gavisos juribus census, legionis, tributorum, suffragii, petendorum honorum, aliisque hujus generis.

§. 138. Sed quamvis hæc omnia recte se habeant: non unam tamen admittunt exceptionem. Primo enim, ut supra diximus, haud paullo melior erat conditio Latinorum & Italicorum, qui tamen & ipsi peregrinis ante legem Juliam accensebantur. Deinde multis peregrinis concedebantur quædam jura Quiritium, vel beneficio populi, vel clementia Principum. Sic jam supra observavimus, datum esse peregrinis jus connubii, patriæ potestatis, testamenti factionis. Et hoc est celebre illud jus, utendi toga, cujus mentio fit l. 32. D. de jure fisci. Accedit tertio, quod licet jure Quiritium testari haud possent peregrini, liceret tamen eis adversus civitatis sue leges testari (1), uti ait Ulp. Fragm. 20. 14. Ubi adversus idem esse ac secundum, jam pridem observarunt eruditi. Quarto, multa etiam in fraudem legum commodumque peregrinorum fuerant inventa. Sic tamen nihil ex testamento capere posset peregrinus, recte tamen & jure aliquandiu capiebat per fideicommissum. §. 1. Inst. de fideic. her. quamvis postea omnia fideicommissa in fraudem legum relicta, irrita esse jussit SC. Plancianum, l. 59. §. 1. D. ad L. Falc. Ulp. Fragm. 25. 17. quod sub tempora Vespasiani, M. Plancio Varo Cos. ad Senatum referente, conditum esse, conjectimus in Comm. ad L. Jul. & Pap. Popp. 2. 6. p. 181. seq. Denique multa sensim sub Imperatoribus mutata sunt,

(1) Hinc & ii, quibus aqua & igni interdictum fuerat, quamvis ad peregrinitatem essent redacti, testari tamen poterant, secundum leges videlicet civitatis, in quam fuerant recepti, & sub Tiberio adhuc exemplum ejusmodi testamenti memoratur apud Tacit. Annal. 4. 43. Sed hic ipse Princeps ejusmodi exsulum testamenta primum prohibuit, teste Dion. Cass. Hist. 57. p. 638.

sunt, quæ antiqui Romani in peregrinorum odium constituerant. Sic quum castra olim eos, quos ad labores & pericula accipiebant, fastidiose legerent; ut ait Seneca *epist.* 45. postea etiam provincialibus, ac denique ipsis barbaris, locus non solum inter auxiliares socios, sed & in ipsa legione, concessus est, ut jam supra est a nobis observatum.

§. 139. Quum ergo tanta esset inter cives & peregrinos differentia, haud sane mirandum est, etiam externis quibuscumque signis secretos illos voluisse Romanos. Cives incedebant togati, qui togæ amictus tam proprius his erat, ut & togati pro Romanis, quemadmodum palliati pro Græcis dicantur. Sicuti ergo dedecori hoc erat Romanis, si palliati incederent. Cic. *pro C. Rabirio* c. 9. ita peregrinis togæ usu legibus fuerat interdictum, Suet. *Claud.* 25. Plinius *Epist.* 4. 11. 7. 3. adeoque speciali concessione opus erat peregrinis, qui togati incedere vellent. l. 32. *De dr. jure fisci* (f). Erat vero toga amictus exterior, lineus, semicircularis, tunicæ superinjectus, apertus, & ad talos usque defluens, quem pluribus describunt A. Ruben. *de re Vest.* l. 6. p. 37. Jo. Bapt. Donius *de utraque peninsula*. Cat. Sigon. *de Jud.* 3. 18. Ceterum quamvis communis hic esset civium habitus; ordines tamen insignibus quibusdam distinguebantur. Magistratus enim tota prætexta, senatores lato clavo, equites angusto clavo uti solebant. Enimvero exolevit sensim ipsos inter Romanos togæ usus (g), magisque placere tunicæ & birri, ut magno eruditionis apparatu ostendit Claud. Salmas. *Adnot. ad Tertullian. de Pallio* p. 79.

§. 140.

(f) Glossæ ergo signum est, in ea lege togam accipi pro munere advocati. Vid. Schilter. *diff. de jure peregrin.* n. 27.

(g) De Augusto Sueton. *Aug.* 40. Etiam habitum cultumque pristinum reducere studuit. At visa quondam promotione pullatorum turba, indignandum & clamitans, En ait:

§. 140. Sic & nominibus discernebantur cives & peregrini: siquidem illi etiam prænominibus, hi solis nominibus utebantur, neque prius prænomen accipiebant, quam essent in civitatem adsciti. Cic. *Epist. ad Famil.* 13. 36. *Cum Demetrio Mega mihi vetustum hospitium est: familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella, rogatu meo, civitatem a Cesare impetravit qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Ex quo loco etiam apparet, ipsa gentilia etiam nomina, ut & cognomina eorum adscivisse peregrinos, a quibus, vel quorum ope fuerant civitate donati, vel alio adsciti beneficio. Id quod etiam ex præcedente epistola discimus, ubi de Philoxeno, qui postea C. Avianus dictus est: Nomen autem Aviani, inquit, consequutus est, quod homine nullo plus est usus, quam Flacco Aviano, meo, quemadmodum te scire arbitror, familiarissimo. Sed ne nimium excreseat hæc adpendix, hic quidem ei colophonem imponere visum est.*

Romanorum rerum dominos, gentemque togatam!

Unde patet, jam ipsi Augusti temporibus toga usumulum exolescere cœpisse.

F I N I S.

LIBER II.

TITULUS PRIMUS.

AD TIT. I. *De rer. divis. & acquir. rer. domin.*
explicatur, quomodo Romani res sacras Diis su-
peris, religiosas diis inferis consecraverint, quomo-
do sepulcra circumscripterint linitibus, quomodo
muros aratro signarint, ac deinde dedicarint? Quæ
res dicte veteribus publicæ, communes, universita-
tis, nullius? Quænam res Mancipi & nec Mancipi?
quomodo facta Mancipatio, in jure cessio, sub co-
rona venditio, traditio, adjudicatio? Quid domi-
nium Quiritarium & bonitarium?

TIT. II. *De rebus corporalibus & incorporalibus hæc*
divisio e principiis Stoicorum explicatur. 28

TIT. III. *De servitut. rustic. & urbanor. prædiorum,*
de utriusque origine, & indole ex antiquitatibus
Romanis differitur. 30

TIT. IV. & V. *De usufructu, usu, & habitatione,*
eorumque origine agitur. 42

TIT. VI. *De usucapionibus & longi temporis præscri-*
ptionibus: origo horum jurium ex jure Attico &
legibus 12. Tabularum derivatur, & de legibus A-
tinia, Julia, Plautia, Scribonia, aliisque novis con-
stitutionibus agitur. 46

TIT. VII. *De donationibus, differitur de differentia*
doni & muneris, de donis Romanorum variis, ve-
luti strenis, apophoretis, muneribus natalitiis, lu-
sticis, nuptialibus, xeniis &c. Eadem occasione de
lege Cincia & aliis juribus, eorumque origine agi-
tur. 52

TIT. VIII. *Quibus alienare licet, vel non licet, to-*
ta materia de dotium origine, & jure, ut & de
ritibus dotem dicendi, dandi, promittendive tracta-
tur. Agitur item de alienatione pignoris, & rerum
pupillarium. 67

TIT. IX. *Per quas personas cuique acquiritur, præ-*
cipue de adquæstu per liberos, horumque Peculio,

ut & per servos, matresfamilias, personasve liberas agitur.

TIT. X. XI. XII. XIII. *De testamentis ordinandis, de testam. militar. & qui testari non possunt, ostenduntur prima rei testamentariae initia, additurque, quomodo testamenta in comitiis calatis, in procinctu, per as & libram, ut & praecordia facta, scriptaque sint. Agitur etiam de testamentis militariibus, de testamentis feminarum, de exheredatione liberorum vetere, & nova, ut & abdicazione eorum &c.* 74

TIT. XIV. *De heredibus instituendis, de iis praecipue agitur, qui heredes institui haud potuerint, quales erant peregrini, caelibes, orbi, universitates, in quibus tamen non comprehenduntur municipia. An, & quanam Dii potuerint heredes institui? Qualis ac hereditarius, & quomodo computandus?* 78

TIT. XV. XVI. *De vulgari & pupillari substitutione, utriusque originem inquiritur, simulque ejus formula & motus ostenduntur.* 87

TIT. XVII. XVIII. XIX. *Quibus modis testam. infirmantur, de querela inofficiosi test. ut & de herod. querelate, & different, explicatur, quanam testamenta fuerint nulla, vel injusta, infirmata, rupta, irrita, rescissa: quae fuerit origo querelae inofficiosae, ejusque natura? quae origo portionis legitimae? Quanam heredes dicti necessarii, sui & necessarii, extranei? Quibus creta, & adita hereditas? Quid pro herede gestio? Quid innixtio & agnitio.* 102

TIT. XX. XXII. *De legatis, eorumque ademptione & translatione, ut & lege Falcidia ostenditur, quotuplicia legata fuerint, quomodo legatum sit per vindicationem, damnationem, finendi modo, per preceptionem? Quenam fuerint horum legatorum differentiae? Quid legitimum partis hereditatis? Consideratur porro leges, Furia testamentaria, Voconia, Falcidia, earumque origo, & materia, exp. n. l. i. t. u. r.* 109

TIT. XXIII. XXV. *De fideicommissis universalibus & singularibus, & de codicillis, fideicommissorum origo, formulae, natura ostenditur: adduntur nonnulla de*

de SC. Trebelliano, Pegasiano, Aproniano, de codi-
cillorum nomine, natura, origine, & quæ huc per-
tinent, aliis.

119

L I B E R P I I I.

AD TIT. I. De hereditatibus, quæ ab intestato de-
feruntur, explicatur lex 12. Tab. de successione
suorum & agnatorum, additurque, quinam dicti sint
heredes sui, urbi & difficilis Pauli locus exponi-
tur, nec non, an & filiae successerint, ubi plura de
lege Voconia, item an uxores, quæ in manum con-
venerant, inter heredes suas fuerint? quomodo e-
mancipatis succurrerit Prætor? quidve recentiores
leges hæc in re immutarint?

128

TIT. II. De legitima agnatorum intela, quinam a-
gnati fuerint, quinam gentiles, docetur, eaque oc-
casione explicatur, quomodo Romani gentes familia-
que suas nominibus, cognominibus, agnominibus
distinguerint. Additur lex 12. Tab. de successione
gentilium, itemque quo ordine agnati & gentiles
successerint, & an agnatæ etiam ad successionem
vocatæ sint, quoque jure emancipatis successerint
patres, & quid novum jus hæc in re mutarint, dis-
quisitur.

134

TIT. III. De SC. Tertulliano, primo, quibus legibus
sensim matres ad liberorum successionem vocatæ sint:
ac deinde SC. Tertulliani historia & materia, ut
& juris liberorum ex hoc SC. & ex lege Papia
Poppæa differentia exponitur.

139

TIT. IV. De SC. Orphitiano, hujus SC. historia tra-
ditur, ostenditurque ex Valer. Max. & Plinio, jam
ante hoc SC. liberos maternam hereditatem querela
inofficiosi instituta sibi vindicasse.

144

TIT. V. De successione cognatorum: ostenditur, cogna-
tos non a legibus 12. Tabularum, sed a Prætoris ad
successionem vocatos, sed & quinam cognati dicti
sint, ad quorum gradum successerint, & quid jus
novum de iis statuatur, explicatur.

146

TIT. VI. De gradibus cognationum, nomina graduum
singulorum traduntur, additoque schemate antiquo,
quo-

quo-

quomodo veteres gradus istos disponere consueverint, ostenditur. 148

TIT. VII. De servili cognatione, jus hæc de re novum pariter ac antiquum exponitur. 150

TIT. VIII. De successione liberorum, explicata lege vetere 12. Tabularum, ostenditur patronos agnatorum jure olim censeretur consuevisse, unde & liberti patronorum nomina adsumserint. Additur, quomodo illis successerint patroni, & quibus casibus libertæ successione patronos excludere potuerint. Accedit explicatio capitum quorundam legis Papie Poppæ de libertatibus quatuor liberorum parentibus, de libertis centenariis, de successione patronæ, &c. 152

TIT. IX. De assignatione libertorum: ostenditur, quæ in re constitit jus patronatus, quid fuerit assignatio libertorum, & quid de ea cautum sit SC. Claudiano? 158

TIT. X. De bonorum possessione, explicata differentia possessionis bonorum, & bonorum possessionis, quid & quodplex hæc fuerit, exponitur, additurque nihil de bonis caducis ex lege Papie Poppæ, ut & de formulis, quibus & petita & data est bonorum possessio. 160

TIT. XI. De acquisitione per adrogationem, jus tum vetus, tum novum de universali isto adquirendi modo traditur. 168

TIT. XII. De eo, cui libertatis causa bona addiuntur, similiter tum vetus, tum novum jus explicatur. 170

TIT. XIII. De successione sublati, quæ fiebant per bonorum venditionem ex SC. Claudiano. Hic lector ad alium locum hujus tractatus remittitur. 171

TIT. XIV. De obligationibus, præcipue de contractuum & pactorum apud Romanos differentia, de obligationibus civilibus & prætoriiis, ubi de obligationibus ex delicto differitur. 172

TIT. XV. Quibus modis re contrahitur obligatio, præcipue de mutuo docetur, quod veteres illud adpenderint, ut & de fenore, quomodo illud a mutuo differat, quomodo pecuniae feneratori datae & Kalendario

rio
tero
bus
pur
da
mit
una
nar
qua
XI
TIT.
stip
ria
exp
pul
tibi
TIT.
teri
res
les
obl
TIT.
anti
obli
tur
TIT.
agi
ne,
cuc
pla
TIT.
tr
tut
de
TIT.
rit
TIT.
fol
de
sab

rio inscriptæ sunt, qualis contractus in fenore intercesserit, quæ leges veteres de eo late sint, quibus fraudibus usi sint foeneratores, quomodo computatæ sint usuræ, quæ usuræ dictæ sint centesimæ, decimæ, decuntes, dodrantes, besles, septantes, semisses, quincuntes, trientes, quadrantes, sextantes, unciaræ, semiunciaræ, item usuræ binarum, ternarum, quinarum, centesimarum &c. Adduntur quædam de commodato, deposito, de quo & lex XII. Tab. exponitur, & de pignote. 176

TIT. XVI. XX. De verborum obligationibus, ritus stipulandi formulæque in eo contractu adhibitæ, varia item de stipulationibus jura, eorumque genera exponuntur. Quin vero & sponsalia fierent per stipulationes, de his quoque, eorumque præcipuis ritibus differitur. 194

TIT. XXI. De fidejussoribus, explicatur, quinam veteribus fuerint vindices, vades, subvades, fidejussores, sponsores, adpromissores, fideipromissores, quales fuerint fidejubendi formulæ, qualis fidejubentium obligatio &c. 207

TIT. XII. De litterarum obligationibus, sollicite ex antiquitatibus, qualis fuerit apud veteres litterarum obligatio, quaque forma illa facta sit, exponitur. 214

TIT. XXIII. XXVII. De contrahibus consensuilibus, agitur de emtione venditione, locatione conductione, societate, mandato, eaque occasione de conductionibus publicanorum, eorumque societatibus complura ex antiquitate exponuntur. 220

TIT. XXVIII. De obligationibus, quæ quasi ex contractibus nascuntur, de negotiorum gestionis origine, tutela, communione agitur, simulque ex 12. Tab. de familia eriscunda explicatur. 230

TIT. XXIX. Per quas personas nobis obligatio acquiritur. Hic lector ad alium locum remittitur. 235

TIT. XXX. Quibus modis tollitur obligatio, agitur de solutione, de antiquissima obætorum conditione, de possessione bonorum, ejusque origine, de novis tabulis a plebe postulatis, de in solutum datione, de

352
de cessione bonorum, de acceptilationis ritibus, de
novatione, contrario dissensu & obsignatione pe-
cuniarum. 236

L I B E R I V.

- A**D TIT. I. De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur, explicatur uberius, quanam antiquissimæ sint de furtis leges, quomodo furtum nocturnum, quomodo manifestum & nec manifestum vindicatum. Prolixè imprimis dispicitur, quo ritu veteres furtum conceperint per lancem & licium. 247
- TIT. II. De vi bonorum raptorum, eadem methodo de rapina agitur. 262
- TIT. III. De lege Aquillia, de damno injuria dato, ut & Legis Aquillie historia, variisque capitibus agitur, & imprimis ostenditur, caput secundum de servo corrupto egisse. 264
- TIT. IV. De injuriis variae leges 12. Tabularum, ut & jus prætorium de injuriis, eorumque poena explicatur; additur legis Corneliae de injuriis historia & explicatio. 272
- TIT. V. De obligationibus, quæ quasi ex delicto nascuntur, explicatur, quæ cura iudices lecti, quomodo iidem litem suam fecerint, quid de effulis, dejectis &c. statuerit Prætor, quid de nautis, cauponibus & stabulariis &c. 272
- TIT. VI. De actionibus ea omnia, quæ in jure fiebant, exponuntur. Docetur ergo, quanam magistratus Romæ & in provinciis judiciis privatis præfuerint; quid fuerint imperium & jurisdictio, ubi jus dictum, quid veteribus fuerit tribunal, quid locus planus? quanam Prætori assederint; quibus diebus jus dictum, quanam dies dicti nefasti, atrii, omniosi, intercessi, feriales, quo ritu facta sit in jus vocatio, actionis editio, postulatio, quomodo conceptum vadimonium, quomodo actio intentata; quibus formulis & ritibus vindictæ postulatæ in rei vindicatione, quibus formulis omnes reliquæ actiones constitutæ, quid interfuerit inter actiones arbitrarías, bonæ fidei & stricti juris, quo ritu postulati iudices,

ces, quæ formula iidem dati, quomodo numerus testium a Prætorè præscriptus, & quomodo facta sit litis contestatio? 286

TIT. VII. *Quod cum ea, quæ in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur*, agitur de actione infortoria, eaque occasione ostenditur, quo loco mercatores apud veteres Romanos fuerint, quænam eorum fuerint collegia, quænam infortores, &c. Eodem modo explicatur, quales fuerint Romæ exercitores, quibus formulis actiones infortoria, exercitoria, tributoria & de peculio institutæ sint. Accedit historia SC. Macedoniani. 325

TIT. VIII. *De actionibus noxal.* actionum harum natura, formulæ & origo ex 12. Tab. ostenditur. 332

TIT. IX. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.* Actionis quadrupedariæ origo & natura ex 12. Tabulis ostenditur. Accedunt nonnulla de lege Pefulania de cane, & quomodo canibus alligatis inscriptio addi consueverit. 334

TIT. X. *De iis, per quos agere possumus.* Advocatorum, Cognitorum, Procuratorum origo ex historia traditur, additurque nonnihil de dominio litis. 338

TIT. XI. *De satisfationibus.* Earum indoles ex vetere æque ac novo jure describitur. 343

TIT. XII. *De perpetuis & temporariis actionibus.* Quænam actiones perpetuæ, quænam & cur illæ annuæ & temporariæ fuerint, ostenditur. 346

TIT. XIII. ET XIV. *De exceptionibus & replicationibus.* Quomodo illæ in jure prolatae, quomodo formulis iudices dandi inclusæ sint, ostenditur. 348

TIT. XV. *De interdittis,* eorumque origine, natura, formulis agitur. 352

TIT. XVI. *De pœna temere litigantium,* præcipue de jurejurando calumniæ, & calumniatorum pœna ex antiquitatibus discribitur. 352

TIT. XVII. *De officio iudicis.* Quemadmodum titulo 6. ea, quæ in jure fiebant, ita ad hunc titulum ea, quæ in iudicio fiebant, exponuntur, ostenditurque, quibus formulis dari iudices, unde & quomodo lecti sint, quos in consilium adhibuerint, quomodo in leges jurarint, quo ritu dies iudicii diffindi, ablen-

absentes edictis citari, praesentes calumniam jurare, causam conjicere, consueverint: quomodo dixerint oratores, & quo pacto denique lata sit sententia. 359

TIT. XVIII. De judiciis publicis, tum de judiciis publicis, tum de judiciis populi, tum de legibus ad varia crimina coercenda comparatis agitur. De judiciis publicis ostenditur, quomodo a popularibus, actionibus, a judiciis populi & cognitionibus extraordinariis differant, quae crimina iis vindicata, quibus poenis in reos animadversum, quinam iis praefuerint questitores, quisnam Iudex quaestionis, quinam reliqui iudices fuerint? Quomodo rei in jus vocati, quomodo nomen delatum, quomodo deinde rei vestem mutarint, quomodo patroni adhibiti, quomodo prima ac deinde secunda sit instituta actio, quomodo sententia lata? &c. De judiciis populi refertur, quo pacto dies dicta sit reis, in quibus committi factum iudicium, quomodo rei citari, ter accusari & citari sint, quomodo promulgata rogatio, quomodo reus defensus, ipsaque sententia lata per suffragia populi? Denique leges de crimine maiestatis, de adulterio, de sicariis, parricidio, de falsis, de vi publica & privata, de peculatu, de repetundis, de plagio & ambitu latius explicantur.

Pro. n.
eujus
magis
Litter
cum

A. L.
ta
Abdicari
quomo
Accensi
Acceptil

10 se

ib. u

111.

Juris

187

Acclama

facta

relati

Accusat

18

Accusat

18

Accusat

Acquisit

1

22 p

per

94

11

9

111

Actio

111

6

I N D E X

RERUM ET VERBORUM.

Pro. notat *proponitum*, *Adp.* *adpendicem*, *pr.* *principium* cujusque tituli. Numeri Romani *libros*, & reliquis numeris primus *titulum*, secundus *paragraphum* indicat, Littera minuscula addita ad *adnotationem* textui subjectam respicit.

A Littera absolutionis nota. *iv.* 18 31

Abdicatio liberorum, qualis quomodo facta? *iii.* 10 23

Accensi. *i.* *adp.* 53

Acceptilatio quid? *iii.* 30

io seq. quomodo facta?

ib. ubi locum habuerit? *iii.* 30 33

cur dicatur

juris gentium. *i.* *adp.*

187

Acclamations Principibus

factae. *i.* 2 55 in acta

relatae. *ib.*

Accusare qui potuerint; *iv.*

18 17

Accusatio accusationis. *iv.*

18 17

Accusatores publici. *iv.* 18 17

Aquisitio juris gentium. *iii.*

1 21 juris civilis. *iii.* 1

22 per liberos. *iii.* 9 1

per matremfamilias. *iii.*

94 per personas liberas.

iii. 9 5 per servos. *iii.*

9 3 per adrogationem.

iii. 11 1 *seq.*

Actio aestimatoria ex emto.

iii. 23 3 arbitraria. *iv.*

6 36

bonae fidei. *ib.*

in caupones. *iv.* 5 5

Confessoria. *iv.* 6 27

Rhetorium fictae. *iv.* 6 22

de distrahendis rationibus.

i. 26 5

duplex in judiciis publicis.

iv. 18 24

edita quomodo? *iv.* 6 19

non easdem omnes dabant

praetores. *ib.*

Actio de emto ex modo.

iii. 23 3

exercitoria. *iv.* 6 38 &

iv. 7 3

familiae eriscundae. *iii.*

28 6 *seq.*

formula adstricta. *iv.* 6

19 (2)

inventae quomodo? *iv.* 6 19

Actio quod jussu. *iv.* 6 38

Kalendarum. *iii.* 15 5 *leg-*

is quid? *pro.* 6

ex a jureconsultis inven-

ta. *i.* 2 31

num fuerint pene collegium

pontificum. *i.* 2 31 (1)

cur excogitata. *i.* 2 31

ex malefictis. *iv.* 6 33

mandati, concurrente do-

lo,

lo, famosa. 111. 23 10
 mixta quid? 14. 6 34
 in nautas. 1v. 5 5 negotio-
 ria. 1v. 6 26 negotiorum
 gestorum. 111. 28 3
 noxalis. 1v. 8 4 *seq.* de pa-
 stu pecoris. 1v. 9 1
 de peculio. 1v. 7 5
 perpetua. 1v. 12 1
 a persequutione quomodo
 differat? 111. 30 12 (m)
 a petitione quomodo diffe-
 rat? 111. 30 12 (m)
 pœnalis. 1v. 6 35 postula-
 ta quomodo? 1v. 6 19
 præjudicialis. 1v. 6 30
 præscriptis verbis. 1v. 6 32
 prætorie annue. 1v. 12 2
 perpetue. *ib.*
 Publiciana. 1v. 6 28
 ejus antiquitas. *ib.*
 quadrupedaria. 1v. 9 4
 quasi Serviana. 1v. 6 29
 quotuplex? 1v. 6 23
 rescissoria Publ. 1v. 6 29
 de in rem verso. 1v. 7. 5.
 in rem utilis. 1v. 6. 26
 Serviana. 1v. 6 29
 Actio pro socio, dolo con-
 currente, famosa. 111. 23
 20
 qua solidum petitur vel non
 petitur. 1v. 6 37
 ex sponso. 111. 16 22
 contra stabularium. 1v. 5 5
 ex stipulatu. 111. 20 22
 suspecti tutoris. 1. 26 2
 tributoria. 1v. 7 4
 Actor tutoris. 1. 23 11
 Actor Servus. 1. 23 11
 Actum est formula comica

ab effectu rei judicate sum-
 pta. 1v. 17 13
 Actus & iter. 11. 3 10
 Addictio honorum libertatis
 causa. 111. 12 1 *seq.*
 Addicti delictores. 111. 30
 a an servilis conditionis?
ib. liberati, nonnumquam
 a divitibus. 111. 30 4
 (c)
 Adjudicatio quid? 11. 1 27
 Adjutor tutoris. 1. 23 11
 Adoptio, cur Romæ tam
 frequens? 1. 11. *sequ.*
 a quo fieri potuerit. 1. 11
 12
 an & ab eo qui liberos ha-
 bebat? 1. 11 8
 an in ea partus simulatus?
 1. 11 15 (d)
 per æs & libram. 1. 11 15
 mancipatio in ea adhibita.
 1. 11 15
 quorum fieri potuerit? 1.
 11 16
 an domi facta? 1. 11 15 (d)
 quotuplex? 1. 11 4
 per testamentum. 1. 11 18
 ejus effectus. 1. 11 19 mu-
 tata a Justiniano. 1. 11 20
 an tribuerit nobilitatem. 1.
 11 11
 etiam domi facta a princí-
 pibus. 1. 11 15 (d)
 a feminis factis. 1. 22 12
 Adorare, id est agere. 1v.
 1 11
 Adpromissor. 111. 21 4
 Adquisitio, vide Acquisitio.
 Adrogatio cur in comitiis fa-
 cta, & lege curiata? 1. 11 6
 quam-

quam-
 ejus e-
 postis
 cur o-
 quæstio
 11.
 requisi-
 droga
 Adrog-
 1. 11
 in ex-
 1. 11
 Romæ
 12
 unde
 Adroga-
 titio
 Adscise-
 ption
 Adserc-
 6 30
 in sen-
 Adfesso-
 6. 9
 Adfidui
 Adigna-
 9 2
 Adscrip-
 Adulter
 vate
 in mo-
 ex leg-
 52
 ab ipso
 1v. 1
 verberat
 18 52
 Adulteri
 strati
 Adulter
 Consta

quamdū? i. ii 13
 ejus effectus. i. ii 11
 pontificum auctoritate fieri
 cur debuerit. i. ii. 7.
 quæstiones in ea propositæ.
 i. ii 9
 requisita, quum pupillus a-
 drogatus. i. ii 17 (f)
 Adrogatio per rescriptum.
 i. ii 17
 in ea rogatio ad populum.
 i. ii 10
 Romæ tantum facta. i. ii
 12
 unde dicta? i. ii 5
 Adrogatio, per eam acqui-
 sitio. i. ii. 11 1
 Adsciscere vocabulum ado-
 ptionis. i. ii 18
 Adserere liberali causa. iv.
 6 30
 in servitutem. ib.
 Adseffores judiciorum. iv.
 6. 9.
 Adfiduitas. iv. 18 77
 Adsignatio libertorum. i. ii.
 9 2
 Adscriptitii. i. 3 8
 Adulteræ dotis partes pri-
 vatæ. iv. 18 51
 in monasterium detrudendæ
 ex lege Justiniani. iv. 18
 52
 ab ipsis viris condemnatæ.
 iv. 18 51 (f)
 verberatæ ex lege Just. iv.
 18 52
 Adulteri domi deprehensi ca-
 strati. iv. 18 57 (f)
 Adulterium capitale ex lege
 Constantini M. iv. 18 52

ejus pœna ex lege Julia an
 gladius? iv. 18 51
 an relegatio in insulam?
 ibidem genuina quænam?
 ibidem.
 graviter punitum ab impe-
 ratoribus. iv. 18 52
 Advocatorum origo. i. 2
 29 iv. 10 1
 unde dicti. i. 2. 33
 Edes sacræ quomodo differ-
 rant a templis? ii. 1 2
 Edium Romanarum altitu-
 do. ii. 3 7
 Edificandi modus Romæ ob-
 servatus. ii. 3 4
 Ediles ærario aliquando præ-
 feci. i. 25 11
 Cereales. i. 2 26 (g)
 curules. i. 2 25
 eorum edicta. i. 2 27
 de sumptibus sepulcrorum.
 ii. 1 4
 eorum jurisdictio. iv. 6 4
 concurrens cum prætoris.
 i. 2 27
 in municipiis. i. Adpend.
 123
 eorum munus. i. 2 26
 Origo. i. 2 25
 etiam prætores dicti. ii. 2
 27 (r)
 plebei. i. 2 25
 apud eos profitebantur merce-
 trices. iv. 18 53
 Edicti, apud eos deposita
 testamenta. ii. 10 11
 Ælianum jus, vid. jus Æ-
 lianum.
 S. Ælius juris Æliani au-
 ctor. Pro. 8. (f)
 ejus

ejus Tripartita. *ib.*
Αἰμαίη vectigal. i. *adp.* 63.
 Erarium quomodo a filio
 differat? i. 25 10
 ei quoniam praefuerint? i.
 25 11 ejus praefectus.
vid. Praefectus.
 Saturni & milie. *ib.*
 Es uxorum. i. 25. 3 gra-
 ve. iv. 4 1
 Ager censui censendo. ii.
 1 18 i. *adp.* 89.
 vectigalis. iii. 23 9
 (b) & iii. 23 13
 Agere alterius nomine cur
 non licuerit? iv. 10 2
 A. Agerius nomen in formu-
 lis solemne. iii. 30 12
 Agnati qui? iii. 2 1 co-
 rum tutela legitima. i.
 19 5 *seq.*
 eorum successio. iii. 2 3
seq.
 capitis deminutionem pas-
 si instar cognatorum e-
 rant. iii. 3 4 ad agna-
 tos & gentiles prover-
 bium. i. 23 4 (c)
 Agnomina Romanorum. iii.
 2 2
 Album quid? i. 2 23 (m)
 Altitudo aedium Rom. ii.
 3 7
 Altius non tollendi servitus.
 ii. 3 7
 Altius tollendi obscura. *ib.*
 Ambitus aedium. ii. 3 4
 apud Romanos qualis? iv.
 6 77
 leges de hoc crimine va-
 riae. *ib.* 78

Anatoxismus olivae licitus;
 postea prohibitus. iii.
 15 30 (m)
 Angiportus. ii. 3 4
 Anguja Anguitia Dea Mar-
 torum. i. *adp.* 94
 Annona caritas. Propter
 hanc peregrini urbe ex-
 pulsi. i. *adp.* 136
 Annulus pronubus. iii. 18
 20 aurei jus. i. 5 17 (b)
 Anstaria vectigal. i. *adp.* 63
 Antestatio in jus vocantium
 quid & quomodo facta?
 iv. 6 14
 ea an semper opus. *ib.*
 Antestatus quis? & an idem
 cum libripende? i. 11 7
Αντοφύλα. ii. 7 18
 Antistius Labeo Jurisconsul-
 tus. *vid. Labeo.*
 Antoninus (Marcus) sub
 eo conditum edictum pro-
 vinciale. Pro. 15. (f)
 praetorem tutelarem crea-
 vit. i. 2 20
 Antonini Caracallae consti-
 tutio: orbis Romani. i.
adp. 19
 ejus occasio. *ib.*
 Antoninus Pius, an & Ha-
 drianus dictus? iii. 3 3
Αντίδοτος pro consulari.
 i. *adp.* 96
Αντιστομαχία. iv. 18 17
 Apollo Didymus. ii. 144
 Apophoreta Saturnalia. ii.
 7 5
Απύρσις. ii. 10 23
Απομνηστικός. *ib.*
 Aqua Claudia, Curtia, Tra-
 ja-

- Jani. II. 3 12
 Aquæ & ignis interdictio. I. 16 9
 in cubicula & triclinia ductæ. II. 3 12
 Aqueductum Roman. structura. II. 3 12
 Aqueductus servitus. *ib.* per injuriam corruptæ. IV. 1 5 (1)
 Aquam olere quid? *ib.*
 Aquilius Jureconsultus formularum invento. III. 30 12 (b)
 Aratrum inductum urbibus. II. 5 8
 Aratro circumductæ coloniar. I. *adp.* 125
 Arbitri & iudices quomodo differant? IV. 6 36 & *ib.* 39
 quomodo tolerant sententiam. IV. 17 12
 Arbor infelix quæ? IV. 18 10 (d)
 Aræ in sepulchris ex qua materia? II. 14
 Ex aræ numerare. III. 15 2
 Argentarii qui? III. 15 6 (b)
 Arillator quis? IV. 7 1
 Aristocratiam pulvis regibus moliebantur patricii. I. 2 46
 Arrha in emtione data. III. 23 2
 sponsalitia. III. 16 20
 As. IV. 4 1
 Assipondium. II. 14 6
 Assius lapis cadavera confu-
 mit. II. 1 4
 Attilia gens Romæ celeberrima. I. 20 11 (e)
 Auctio quid? II. 1 22 11 18 11
 Auctoritas an a tutoribus interponi potuerit perfectio negotio? I. 21 3
 Auctores cur esse debebant actores. IV. 6 25
 Augustus cur Jctos sibi conciliarit? I. 2 39 (x) numerum pratorum auxit. I. 2 29 inventor quæstorum candidatorum. I. 2 45 (r) ejus institutum de condendis SC. I. 2 47 (s) I. 2 49
 Aurelius Imperator quis? *Pro.* 19 (j)
 Aureus quantum valuerit. III. 8 10 (r)
 Auris memoriarum locus. IV. 6 14 (f)
 tacta ab antecessantibus. *ibid.*
 Aurum coronarium. II. 7 4 oblativum. *ib.*
 Auspicia cur comitiis adhibita? I. 2 7
 Auspicialis lapis. II. 1 2
 Authentice a quo collectæ? *Pro.* 33.
 Auxilia in legione. I. *adp.* 56
B Alsamonis (Antiochi) *πρὸς ἄγους* *Pro.* 39
 Barba a reis promissa. IV. 18 20
 Barbari sequiori ævo quinam vocati? I. *adp.* 134 barbaricum. *ib.* eorum adoptandi ritus I. 11 15 (a)
 Basilus primus molitur col-
 le-

lectionem juris Græcam. *Pro.* 36
 Basilica a quo collecta? *Pro.* 38.
 Julia: in qua habita judicia centumvitalia. *iv.* 6 9
 in basilicis instituta judicia. *iv.* 6 7 (a)
 Basilii Imp. *πρὸς Χρυσο.* *Pro.* 36
 Bello capti fiebant servi. 1. 3 1
 non tamen in bello civili. *ib.* (a)
 Beneficium abstinendi. 11. 17 12
 divisionis. 111. 22 9 ordinis *ib.* 10
 in solutum donationis. 111. 30 p
 Beryti schola juridica. *Pro.* 45
 Birrus a Romanis sub Imperatoribus loco togæ usurpatus. 1. *adp.* 139
 Bona caduca, vid. Caduca. eorum possessio quid? 111. 10 1
 quomodo differat a possessione honorum? 111. 10 1
 quotuplex? 111. 10 3
 an fuerit in arbitrio prætoris? *ib.* 2. (b) data pro tribunali. *ib.* 3. (c) contra tabulas. 111. 15 4
 seq. secundum tabulas 111. 10. 6 ab intestato. *ib.* 7.
 quomodo petita & data. 111. 10 10 seq. qualis jure novo? *ib.* 12 eorum addictio libertatis caussa. 111. 12 1 in Bonis esse quid? 11. 1. 29

Bonitarium dominium. *ib.*
 Branc. JC. notatus. *iv.* 6 24 (n) & §. 25 (γ).
 Bulla habitus ingenuorum puerorum. 1. 4 1 (a)

Littera Condemn. 1. *adp.* 31. *iv.* 18 31
 Caduca bona quid? 111. 10 8
 Cælebs nihil capiebat ex testamento 11. 14 2
 Cælibatus amantissimi Romani. 1. 25 2
 poena in libera rep. 1. 25 3
 Cæries & caritum tabule. 1. *adp.* 6
 Cæsaris conatus colligendi jus universum. *Pro.* 12
 Caji institutiones. *Pro.* 10 (d) ex adhuc sæculo IX. integriores existerunt. *ibid.*
 Cajus ubi tu es, ibi ego Caji. 1. 10 11
 Calata comitia, vide comitia.
 Calendaræ celeres & tristes. 111. 15. 18
 Calendarium, vide *Kalendarium*.
 Caligula jureconsultos tollere voluit. 1. 3 40
 Calumniæ poena. *iv.* 16 3 seq.
 Calumniatorum fronti littera K suffixa. *iv.* 16 3
 Candidianus a Valeria Augusta adoptatus. 1. 11 12
 Canis damnum dans. *iv.* 9. 2. seq.

Canis
 alii
 nem
 rum
 ib.
 Cano
 frui
 Capi
 men
 Capilli
 18
 subm
 Carica
 Castra
 18
 Catho
 1. 4
 Caupo
 teba
 3 5
 Cenota
 11.
 Censor
 cent
 (k)
 Censor
adp.
 Censur
 nien
 adq
 1. 2
 maz
 53
 114
 Censur
 1 1
 Centen
 Centur
 111
 Centur
 le?
 Hæi

Canis quomodo a Romanis
alligatus? *iv. 9 3* can-
nem cave canum alligato-
rum latibulis subscriptum.
ib.

Canon frumentarius, *vid.*
frumentum.

Capi solebant vestiales & fla-
men Diali. *i. 12 14*

Capilli rasi a libertis. *i. 5*
18 (1)

submissi a reis *iv. 18 20*

Caricæ ficus. *ii. 7 4*

Castratio adulterorum. *iv.*
18 51 (f)

Catholici procuratores Cæs.
i. adp.

Caupona, in hac non diver-
tebant honoratiorēs. *iv.*
5 5

Cenotaphium an religiosum.
ii. 1 3

Censorum edicta, vel leges
censoriæ quid? *i. 2 18*
(k)

Censores in municipiis. *i.*
adp. 123

Census causa Romam ve-
niendum. *i. adp. 53* eo
adquirebatur Jus civitatis.
i. adp. 53 quando Ro-
mæ agi desierit. *i. adp.*
53 capitis & soli. *i. adp.*
114.

Censui censendo agri. *ii.*
1 18 1 adp. 98

Centenarius libertus. *i. 1. 8 7*

Centum aurei an mille HS?
iii. 8 10 (e)

Centumvirale iudicium qua-
le? *iv. 6 9*

Hein. Ant. Rom. T. I.

in eo quæ causæ tractatæ?
iv. 6 5

ubi habitum? *ib.* quot ju-
dicibus constituit? *ib.*

ejus quatuor consilia. *ib.*

Centuriæ prerogativa, pri-
mo vocata, jure vocata,
i. 2 6

Cessio jure, *vid. in jure*
cessio.

honorum, qua lege intro-
ducta. *iii. 30 3*

Chalcologus. *d. adp. 53*

Chirurgi plerique Rom. me-
dici. *i. 25 19*

Quæritur *iv. 1 13*

Cicero an fuerit Juriscon-
sultus? *Pro. 11 (q)*

tentavit collectionem juris.
ib.

ejus loca explicata. *i. 20*
16 (g) i. adp. 72 (d)

i. adp. 88. i. adp. 120
(x) i. adp. 25. 2g)

Civis ingenuus. *i. adp. 4*

Civium Rom. libertas. *i.*
adp. 25

quomodo differat a liber-
tate juris gentium? *ib. (g)*

a verberibus & injuriis. *ib.*

a magistratuum tyrannide.
i. adp. 27 a servitiis cre-

ditorum. *ib. 30*

jus suffragii. *ib. 31*

Civis Romanus alterius ci-
vilitatis civis esse non po-
terat. *i. adp. 72*

Civis Romanus sum, qualis
formula? *i. adp. 28*

Civitatis jus cum quibus com-
municatum? *i. adp. 1. seq.*

- in quo conficerit? vide
jura civitatis.
- Civitates fœderatæ. 1. *adp.*
133
- Civitates liberæ hæredes pò-
terant institui, non aliæ.
11. 14 3
- Classes civium Romanorum.
1. 16 1
- Claudii & Vespasiani tem-
pori simul cur tribuitur
SC. Macedonian. 1v. 7 7
- Claudius prætores fideic.
creavit. 1. 2 20
- Clepydra, ad eam dicere jussi
sunt oratores. 1v. 17 8
- Cloacæ servitus. 11. 3 6
- Cloacarum Romanarum stu-
penda structura. 11. 3 6
- Codex quid? *Pro.* 17 (a)
Pro. 22. (a) Gregorianus.
Pro. 18
- Hermogenianus. *Pro.* 19
utriusque fragmenta. *ib.* 21
- Justinianus prior. *ib.* 28
posterior. *ib.* 31 Græcè
versus in Græciæ castelle.
ib. 35. (b) Theodosianus.
Pro. 22 ejus navi. *ib.* 23
- Codieilli. eorum origo &
natura. 11. 23 11 *seq.*
eorum & epistolarum dis-
ferentia. 11. 23 11 (r)
testamento confirmati. 11.
23 14 solemnitates. 11.
23 15 *seq.* principium da-
ta sacerdotibus & dignita-
tes. *adp.* 68
- Cœlestis Salinensis Cartha-
ginis, quænam Dea? 11. 14
- Cœmilio ritus nuptiarum
omnibus fere gentibus so-
lemnitis. 1. 10 10 (d)
quomodo facta? 1. 10 11
ejus effectus. 1. 10 12
- Cognati an ad successionem
vocati Legibus XII Tab.
111. 5 1
eorum successio e jure præ-
torio. *ib.* 2
quinam? 111. 5 3 ad quo-
rum gradum successerunt.
111. 5 5
- Cognitio extraordinaria. 1v.
15 7
- Cognitores quib? 1v. 10 3
Colonii servi. 1. 3 8
- Coloniarum quid? 1. *adp.* 124
civium Roman. *ib.* 127
- Italicis juris. *ib.* 129 Lati-
nar. *ib.* 128
militares. *ib.* 130. quomo-
do deductæ? *ib.* 125 quo-
tuplices? *ib.* 126 earum
respublica. *ib.* 134
insignia. *ib.* 127
- Comes rerum privatarum.
1. 25 12 sacrarum sargi-
tionum. *ib.*
- Comites & puellis & prætex-
tatis abducti. 1v. 4 5 (d)
- Comitia quomodo habita?
1. 2 *seq.* eorum origo. 1.
adp. 64
quotuplicia? *ib.*
quædnu Romæ permane-
rint? 1. *adp.* 65 (x)
calata quæ? 11. 10 2 cu-
riata. 1. *adp.* 64
an testamentorum causâ bis
singulis annis convocata.
11. 10 2 (a)

centuriata, in his de capite
 civium Rom. actum. *iv.*
18 35 tributa in his de
 multa civium Roman. ac-
 tum. *iv.* *18 35*
 Comēdium locus iudiciorum.
iv. *6 7 (a)*
 Commodatum. *iii.* *13 31*
 Communes res quæ? *iii.* *1*
13
 Communio an quali contra-
 ctus? *iii.* *28 5*
 Comparare & sortiri provin-
 cias. *i.* *adp.* *103*
 Comperendinatio. *iv.* *18 30*
 Compromissum quid? *iv.* *11 4*
 Compulsores. *i.* *adp.* *53*
 Concubinitus origo. *i.* *adp.* *38*
 cur inventus? *ib.* *41*
 quando abrogatus. *ib.* *41*
 Concubina quæ esse potuerit.
ib. *39*
 an & ingenua. *ib.* *40*
 ejus conditio. *ib.* *42*
 Conditio quid? *iv.* *6 31* rei
 furtivæ. *ib.* *33* certi.
iii. *16 23*
 Confarreationis antiquitas.
i. *10 2 (a)*
 ritus *ib.*
 an omnibus communis? *ib.* *3*
 effectus. *i.* *10 4*
 cur obsoleverit? *i.* *10 9*
 confirmatio illorum. *i.* *15 4*
 Connubium. vide *nuptiæ*.
 Conquisitores Inpulrendæ rei
 furtivæ dati. *iv.* *1 21*
 Consensus patris in nuptiis
 necessarius. *i.* *10 15*
 curatoris. vid. *curator*.
 Constantinopoli schola iuri-

dicæ. *Pro.* *45*
 Constantinus M. an colle-
 ctionem juris Romani ten-
 taverit? *Pro.* *12*.
 auctor manumissionis in S.S.
 ecclesiis. *i.* *5 7 (d)*
 legitimatōis inventor. *i.*
10 23
 adulterium capitis pœna
 vindicavit. *iv.* *18 32*
 Constantinus Porphyrogen-
 neta *βυζαντινός* auctor. *Pro.*
38
 Consulares quinam dicti sub
 Imperatoribus? *i.* *adp.* *106*
 Ital. *i.* *adp.* *66*
 Consules magistratum a
 manumissione auspicaban-
 tur. *i.* *5 5 (b)* etiam
 dicti duumviri in municipi-
 iis. *i.* *adp.* *123*
 Consules peregrini. *i.* *adp.* *69*
 Contractus quid? *iii.* *14 3*
 ejus differentia a pacto.
ib. *4*
 quotuplex? *iii.* *4 3* re
 initus. *ib.*
 consensualis. *iii.* *23 1*
 litteralis. *v.* *Litteralis*.
 verbis initus. vid. *stipulatio*.
 qui init a peregrinis. *i.*
adp. *137*
 Contrubernales præsidum. *i.*
adp. *109*
 Contumelia quomodo diffe-
 rat ab injuria? *iv.* *4. p. p. int.*
(a)
 Conventus in provinciis ha-
 beri a Præsidibus. *i.* *adp.*
111 *iv.* *6 12* sub Corona
 emtio. vide *emtio*.

- Corporales res. 13. 2 1
 Correctores quanam? 1. *adp.*
 106
 Cos Cretica 1. *adp.* 118 in-
 de vestig. *ib.*
 Cretio hereditatis ejusque
 additio an sint Synonyma?
 11. 17 13 Quomodo & quo
 ritu facta? 11. 17 14
 Crimina judiciis publicis vin-
 dicata. 1v. 18 4 judiciis
 populi vindicata 1v. 38 34
 extraordinaria qualia. 1v.
 18 2
 Crux servile supplicium. 1.
 8 3 1v. 19 10
 pro ea furcam in corpore
 juris substituit Tribonia-
 nus. 1v. 18 61 suppli-
 cium latronum. *ib.*
 Culleo insuti parricidae. 1v.
 18 57 & 1v. 18 59. *seq.*
 quæ animalia immissa. 1v.
 18 60
 Cullens a quo abrogatus.
 1v. 19 72
 Curator furiosorum & prodi-
 gorum. 1. 23 2 Kalenda-
 riis. 1. 11. 15 4 cloacarum.
 11. 3 7
 minorum. 1. 23 6. *seq.*
 an invitis datus. 1. 23 9
 ejus consensus. 1. 21 4
 quotuplex. 1. 23 1
 Curia datio. 1. 10 24
 an per eam statim facti de-
 cisiones? *ib.*
D Littera nota damn in
 judicio perd. 1. *adp.* 31
 Damnare primo cœtu. 1v.
 18 30
 Damnum pro pœna quid? 1v.
 18 5
 injuria datum. 1v. 31. de
 eo leges antiquæ. *ib.* 2
 Debitor. V. *obvatus.*
 Decem primi in municipiis.
 1. *bdp.* 123
 Decemviri litibus judicandis.
 1v. 6 9
 Decretum per Interd. 1v. 15 2
 Decumæ vestig. 1. *adp.* 60 115
 Decuriæ judicium. 1v. 17 2
 Decurionum collegium. 1.
adp. 223 insignia. *ib.*
 Dedicatio templorum. 11. 12
 monium. 11. 1 9
 Delicti populi. 1. 3 11. 5
 15 (g) liberti. 1. 5 11
 eorum jura. 11. 5 15
 Defensor quis. 1v. 13 *pr.* (d)
 conjuncta. *ib.*
 reorum in judiciis publicis.
 1v. 18 28
 Dejecta. 1v. 5 4
 Delicta privata. 1v. 1 *seq.*
 Delubrum quid? 11. 1 2
 Deminutio capitis & censu
 Romanorum derivanda. 1.
 16 1
 quotuplex. 1. 16 2
 Deportatio ab Augusto in-
 venta. 1. 15 11
 an in locum aquæ & ignis
 interdictionis successerit?
ib. (f)
 i quomodo facta? *ib.*
 cur non concessa Præfidi-
 bus. 1. *adp.* 151
 Depositi contractus. 111. 15
 31
 negatio duplo vindicata.
ib.

- ab. a quo simplum intro-
 ductum? *ib.*
 miserabilis natura. *ib.*
 in templis. *ii. 1 2 (b)*
 Derecarii qui? *iv. 4 8*
 Derogare legi, quid? *i. 2*
 7 (c)
Δικτατορ. *i. 16 11*
 Dictatores etiam in munici-
 piis. *i. adp. 123*
 Dicterium quid? *iv. 5. (f)*
Δικτατορ. *iii. 10 1*
Δικτατορ. *ib.*
Δικτατορ scribere quid? *i. 7 5*
 Dianæ fanum Romanum &
 Sacra civibus & Latinis
 communia. *i. adp. 94*
 Dies atri *iv. 6 11 (g)*
 an his senatus habitus? *i.*
 2 47
 Dies cognitionum. *iv. 6 12*
 decretorum. *ib.*
 fasti. *iv. 6 11*
 intercali. *ib.*
 Dies Inguabres. *ib. (g)*
 Iultrici. *ii. 7 7*
 nomina. *ii. 7 7*
 nefasti. *iv. 6 11 (g)*
 ominosi. *ib.*
 postulationum. *ib.*
 sessionum. *ib.*
 Diem dicere quid? *iv. 18 18*
 dissindere quid? *iv. 17 6*
 Diffarcatio divortii species.
 i. 10 8
 Dissindere diem, v. diem.
 Digesta quid veteribus Ictis?
 Pro. 29 (c)
 Digitorum percussio an in
 hereditatis aditione adhi-
 bita? *ii. 17 15*

- Dii an hæredes potuerint
 scribi? *ii. 14 4* his jus
 trium liberorum datum. *ib.*
Δικτατορ Juridici. *i. adp.*
 106
Δικτατορ servus. *i. 23 11*
 Disputatio fori quid? *i. 23 5*
 Dispensator census. *i. adp.*
 53
 Dissensu mutuo soluti con-
 tractus. *iii. 30 15*
 Dividere sententiam quid *i.*
 2 50
 Divinatio præmissa judiciis
 iv. 18 18
 Divisores. *iv. 18 77*
 Divortii jura. *i. adp. 44*
 origo & frequentia. *ib. 45*
 ritus. *ib. 47 seq.*
 Dixi, ab oratoribus cur ad-
 ditum orationibus? *iv. 18*
 31
 DO, DICO ADDICO Præ-
 torum verba solemnia. *i.*
 2 22
 Dominium honorarium. *ii.*
 1 29
 Ictis ejusque effectus. *iv.*
 10 4 seq.
 Quiritarium. *ii. 126*
 Domini gaudebant jure vitæ
 & ne is in servos. *i. 8 2*
 navium pro exerc. *iv. 7 3*
 eorum crudelitas *i. 8 3* lo-
 gibus coercita *i. 8 4 seq.*
 Domini dicti mariti. *i. 106*
 Domitii Asri libri de test.
 iv. 18 26
 de Domo numerare. *iii*
 15 2
 Domus, cur inde in jura-
 Q 3 *pi*

p[er] nemo potuerit . 17. 6
 16 ibi Dii colebantur Pen-
 nates . *ib.*
 ibi latitans quomodo a prae-
 tore tractatus . *ib.*
 Domus eam vi introiens le-
 ge Cornelia tenebatur . 17. 4 8
 Domum deductio cur neces-
 saria in nuptiis ? 1. 10 4
 ante eam sponsa aliquandiu
 in hortis commorata , &
 hinc per dirutam maceriam
 ingressa est aedes . 1. 10 11
 Donatio certis legibus facta .
 11. 7 19
 an modus adq. p[er].
 non equi. legatis ab ant.
 11. 22 10
 insinuari quando coeperit ?
 11. 7 17
 mortis causa . *ib.* 19
 propter nuptias . 16 18
 parentum . *ib.* 16
 partis bonorum , *ib.*
 quoduplex . 11. 7 1
 inter virum & uxorem . *ib.* 18
 per scripturam facta . *ib.*
 in ea adhibita mancipatio ,
 vid. *man.*
 Dona amicorum . 11. 7 3
 civium . *ib.*
 clientum . *ib.* (b)
 cognatorum . *ib.*
 hospitibus data . *ib.* 9
 Januarii calendis missa . *ib.*
 Imperatoribus missa . 11.
 7 3 (b)
 a liberis data 11. 7. 3 (b)
 111. 9 1 promissa . 111.
 16 19
 Iulica . 11. 7 7

Matronalibus missa . 11. 7 5
 Dona a mentribus quomodo
 differant . 11. 7 2 Nata-
 licia . 11. 7 6 nominatim
 & singulatim recensenda .
 11. 7 15
 nuptialia . *ib.* 8
 rara antiquis temporibus .
 11. 7 3
 Saturnalibus missa . 11. 7 5
 a servis dominis data . 11.
 3 3
 de iis lex Cincia . 11. 7.
 10 *seq.*
 Dormicator i. e. fur noctur-
 nus . 17. 1 2 (b)
 Dos adventitia . 11. 8 8
 quomodo data ? 11. 8 4
 quomodo dicta . *ib.* 6
 cur inventa . *ib.* 3
 ea necessaria visa Rom. 11. 8 3
 obsignata apud Auspices 11.
 8 4
 ejus pars adempta adulte-
 ris 17. 18 51 (h)
 dominium eor. marito con-
 cessum 1. 10 7
 Dos pensionibus tribus solu-
 ta . 12. 12. 8 5
 quasi pretium emtionis in
 nuptiis . 11. 8 3 (a)
 profectitia . 11. 8 8
 quomodo promissa . 11. 8 5
 a quibus dari, dici, pro-
 mitti potuerit ? 11. 8 7
 quanta plerumque fuerit apud
 honoratiores ? 11. 8 3 (b)
 Dotalia instrumenta an ad
 legitimam necessaria
 1. 10 25
 Dotalis fundi alienatio cur
 pro-

prohibita. 11. 8 9

Drachma octava pars unciae.

11. 114 6

Dupondius. *ib.*Dupondii quinam? *Pro.* 45

Duumviri in municipiis. 1.

adp. 123etiam consules dicti. *ib.*

perduellionis. 11. 8 11

Ducenarius iudex. 11. 17 2

Ducenarius. 1. *ad* 53

Duella tertia pars unciae.

11. 14 6

Edictales, quinam? *Pro.* 45

Edictum Aedilitium. 1.

27 11. 9 3 perpetuum;

ejus origo. *Pro.* 14. *na-*vi *ib.* fragm. *ib.* 6Edicta censorum. 1. 2 18 (*k*)Edicta patriciorum dicta *Pa-**λαῖνα*. 1. 12 15

Edictum Praetoris. 1. 2 23

cur inventum. 1. 2 24 *ab*

eo inchoata jurispruden-

tia. 1. 2 23. perpetuum

post L. Cerneliam. 2 2 23

quotuplex *ib.*

scriptum iuvantibus Trib.

pl. 1. 2 23 (*n*) *tralatitium*

& novum. 1. 2 23

Edictum proconsulum qua-

le. 11. *adp.* 103provinciale perpetuum. *Pro.*15. 1. *adp.* 103 succel-

sorium. 111. 10 9

Edicta magistratum qualia?

11. 6 5

eo ter citati absentes. 11.

7 17

Edictio actionis. 11. 6 19

iudicium. 11. 18 23

Effestucatio. 11. 6 24 (*n*)

Effusa. 11. 5 4

Εἰσπράτωρ praefectus vicefi-

marinus. 1. *adp.* 62

Εἰσπράτωρ. 11. 10 23

Emancipatio Anastasiana. 1.

12 12

Emancipatio ob dignitatem.

1. 12 14

Justinianea. 1. 12 13 quid;

& quotuplex. 1. 12 5

quibus ritibus antiquitus

facta. 1. 2 7

an capitis minutio. 1. 16 12

Emancipati hereditate ex-

clusi. 111. 1 6

vocati ad successionem edi-

cto unde liberi. *ib.* 7

illis quo jure successerint

patres. 111. 2 5

Emphyteusis origo. 111.

23 13

Emptio sub corona. 11. 1 24

venditio quomodo contra-

cta. 111. 23 2

Epicurei Philosophi & *επι-**κουροι*. 1. 1 4Εἰσαγγελία *εἰσαγγελία*, crimen

suspecti. 1. 26 1

Εἰσβολή. 111. 25 8

Episcopi dignitate liberati

a patria potestate. 1. 12

16

Aliquis qualis? 11. 18 25

Eriscere familiam quid?

111. 28 7

Ertum citum in XII. Tab.

quid? *ib.*

Ergastula domestica. 1. 3 8

(*f*)

Εἰρηλασία. 111. 25 10

Q 4 E'rat

- E**raignat prohibita. II. 1
 15
 Evictionem quis prestare debuerit? III. 23 7
 Exceptio quatuorplex, IV. 13 1
 postulanda. IV. 13 *pr.* ejus formula. *ib.* 3
 Excusare jurescons. quid? I. 25 *pr.*
 Excusatio tutorum & curatorum I. 25 1 *seq.*
 reorum in judiciis populi. IV. 18 39
 Exercitor navis? IV. 7 3
 Exheredationis jus olim liberissimum, II. 10 20 postea legibus restrictum. II 10 21 *seq.* quomodo differat ab abdicatione. V. *Abdicatio.*
 Expensilatio. III. 22 2
 Executio sent. IV. 17 13.
 Exilium quid? I. 16 9 mors civilis. I. 16 11
 Exsules togam ponebant. *vid. toga.*
 quomodo testari potuerint. I. *adp.* (c)
 Expositio partus. I. 9 5 (b)
 Extraordinaria crimina an privata. IV. 18 2
Fabri excusatores. IV. 17 12 (d)
 Falcidia Lex. *vid. Lex. Quarta.* II. 20 10
 Falsi crimen quale? IV. 18 63
 de eo lex Cornelia testamentaria & numaria. *ib.*
 & *seq.*
 quibus poenis vindicatum? *ib.*
 Familiam eriscere quid? III. 28 7
 Familiae & gentes Romanorum quomodo distinctae? III. 2 2
 Fanum quid & unde dictum? II. 1 2 (c)
 Farris usus in sacrificiis & quo inventus? I. 10 2 (a)
 usus in nuptiis. *ib.*
 libra addictis data in diem. III. 30 4
 Fartores qui? IV. 18 77
 Fasti dies. IV. 6 11
 Fastorum cura penes pontifices. *Pro.* 6 IV. 6 11
 reliquiae. *Pr.* 9
 Feminarum hereditas coheredita lege Voconia. III. 4 11 20 16 *seq.*
 ea non admittebantur postea ultra consanguineis success. III. 2 4 servili amore bacchantes. I. 16
 in provincias non comitabantur viros. I. *adp.* 109 (1)
 quando id permittum. I. *adp.* 16
 tutela. *vid. tutela.*
 fideiubere non poterant. III. 21 11
 nullius muneris publici participes. *ib.* 13
 an unquam in foro causas egerint. III. 21 11
 Feriae an eadem cum diebus nefastiis. IV. 6 11 (g)
 Latinae I. *adp.* 94 quatuorplex? IV. 6 11
 messis & vindemiae. IV. (h). *Ec.*

Feronia Dea Terracinarum.

1. *adp.* 94Festucaria vis quæ? *iv.* 6

24 (9)

Festus explicatus 1. *adp.* 122

Fictio in hereditate jacente.

11. 1 16 in pœna incen-

cenforum. 1 16 3 in post-

liminio. 1. 16 4 in ser-

vitude pœnæ. 1. 16 5

in usucapionibus. 1. 2 24

Fideicommissa ante Augu-

stum non præstabantur ne-

cessario. 11. 23 3 Augusti

de iis lex. *ib.* 4 quibus for-

mulis relicta? 11. 23 2

singularia quomodo differant

a legatis? 11. 23 9

ea differentia sublata a Ju-

stiniano. *ib.* 10

olim & peregrini capere

poterant. 1. *adp.* 118Fidei promissor quis? *III.*

21 4

Fidejussorum varia nomina.

III. 21 1 formulæ *ib.* ju-dicialium ratio, *ib.* 6

Fidejussio quam obligationem

produxit? *ib.* 8

quibus obligationibus acces-

serit? *ib.* 7dotis causa. *ib.*

Fiducia qualis contractus.

1. 12 9

cur ea opus fuerit in eman-

cipatione. *ib.*

Fiduciarius pater. 1. 12 8 (d)

Fiduciarîa tutela, quæ olim

dicta. 1. 19 8

Filiæ apud pleras. gentes hæ-

reditate exclusæ. 11. 8 2

an hoc jus barbarum, *III.*

1. 8 (c)

apud Athenienses filiis post-

pon. *III.* 1 2 apud Roma-

nos ante legem Voconiam

admittebantur ad hæredi-

tatem. 11. 8 3

Filiis familias res mancipi.

11. 1 3

Fiscus quomodo differat ab

ærario? 1. 25 10 ejus

administratio. *ib.*

Flamines Diales cur liberi a

patria potestate? 1. 12 14

capi solebant. *ib.*in municipiis. 1. *adp.* 123Flavianum jus. *vid. jus Fl.*

C. Flavius juris Flaviani

auctor quis? *Pro.* 7

Focaria hæres. 11. 7 14

Fœderatæ civitates quæ? 1.

adp. 123Fœnebre malum. *III.* 15 7

contra illud varix leges.

Fœneratorum fraudes. *III.*

15 12

in quadruplum damnati.

iv. 6 36

ii ad medium Janum se-

debant. *III.* 15 4Fœnus quid? *III.* 15 3 ejusdifferentia a mutuo. *ib.* 4Fœnus, num honestum. *ib.*

in singulas Kalendas exa-

ctum. *ib.*qualis contractus. *ibid.* 6nauticum. *III.* 15 16quomodo computatum. *vid.*

asera.

Formulæ actionum. *vid. actio-*

qui iis ceciderant, a Præ-

Q. 5

tore.

- tore restituebantur. iv. 6
 19 (n)
 Forum a praesidiis in pro-
 vinciis inductum. iv. 6
 12
 in forum adolescentes ducti
 a consulari. iv. 10 1
 Fovencularium, vestigal. 1.
 adp. 63
 Fraternalitas sociorum. III.
 23 17
 Frumentarius c. 1. adp. 115
 Frumenti decimæ. ib.
 Fundi populi quinam? 1.
 adp. 88
 Fundus quid? ib.
 Funera pompæ causâ comi-
 tabantur liberi. 1. 12
 Fur olim idem ac servus.
 iv. 1 1
 an totius acervi, vel mi-
 nimam partem ex eo sur-
 ripuit. iv. 1 12
 Gignitur quando occidi po-
 tuerit. ib. 9
 nocturnum occidi potuit.
 iv. 1 2 leges de ea re
 recentiores. ib. 3 seq.
 fures nocte furantes occidi
 poterant. ib. 9
 Furca sub ea caesi servi. iv.
 18 10
 pro cruce posita a Tribu-
 niano. iv. 18 61
 Furtum conceptum iv. 1 13
 concipiendi ritus. ib. 15. seq.
 e jure Attico explicatus.
 ib. 17. seq. sublatus lege
 Abutia. ib. 20 ritus con-
 cipiendi furtum post le-
 gem Abutiam. ib. 21
 conceptum quomodo puni-
 tum? ib. 12
 manifestum quid? iv. 1 3
 quomodo punitum ex Leg.
 XII. Tab. ib. 6 seq. quo-
 modo a Prætoris vindica-
 tum? ib. 10
 nec manifestum. ib. 11.
 nocturnum. iv. 1 2 non
 exhibitum. ib. 22 obla-
 tum. ib. 23
 quomodo punitum. ib.
 Furtum prohibitum. ib. 24
 unde dictum? iv. 1 1 re-
 rum immobilium. 1 1
 Fustigatio ad necem usque.
 iv. 4 2
 Fustuarium supplicium. iv.
 18 7
 Gallia togata cur dicta.
 1. adp. 10
 quando jus civitatis impe-
 travit. ib. seq.
 Gellius explicatus. 1. 2 52
 11. 10 6 (d)
 Genialis locus quid? 1. 11
 15 (a)
 Genitivus pro ablativo po-
 situs. 1. 14 2
 Gentes Romanæ patriciæ &
 plebejæ. III. 2 2
 Gentem soli patricii habere
 se gloriabantur. ib.
 Gentiles quinam? III. 2 2
 eorum successio. III. 2 7
 ad gentiles & agnatos, pro-
 verbum. vid. agnatus.
 Gentilitatis jus. 1. adp. 32
 in successione quando
 exspirat? III. 2 7

Gladium positum ante se
habebant Quæstiores rerum
capitalium. iv. 18 14

Gladio feriri minus ignominiosum,
quam securi. iv. 18 10 (f)

Gleba adscripti. i. 3 8 ex
fundo petita ab iis, qui
vindices sibi dare postulabant. iv. 6 24

Glicia gens. ii. 18 5; lex a
Cujacio ficta. ib.

Gradus prohibiti in nuptiis. i. 10 17

an etiam numerati in materia
de nuptiis? i. 10 17 (g)

cognationis. iii. 6 4 eorum
schema antiquum. ib.

Grammatices fata. i. 25 16
professionis origo. ib.

Grammaticorum stipendium. ib.

sic per fragmenta non integra
citant. i. adp. 44

Gregorianus Codex, vid. Codex.

Gregorius an Gregorianus vocatus
sit codicis Greg. auctor. Pro. 18. Christianus
ne an gentilis fuerit. ib. 20

in Gyarus, releg. i. 16 1
in Gypsum relegatio. i. 16 10

Gronovii Jo. Frid. & Mart. Schooki de usuris centesimis
scripta critica. iii. 25 18 (f)

Habitatio quid. ii. 4 5
Hadrianus nomen an & Antoninus Pius gesserit.

iii. 3 3

sub eo conditum editum
perpetuum. Pro. 14

ejus successores omnibus
promiscue jureconsultis facultatem
de jure respondendi dedere. i. 2 40

sub eo alia cepit esse jurispru-
d. Rom. facies. i. 2 57

Harmenopoli (Const.) *ἡρμηνόπολις* Pro. 39

Hasta Prætoris. ii. 1 25
iv. 6 7

Hastæ judicium. iv. 6 9 ad
eam locata vestigalia. iii. 23 11

Hemisecla duodecima pars
uncie. ii. 146

Herciscere familiam. vid. *eriscere*.

an hæc phrasis a Tribonia-
no inventa? iii. 28 7 seq.

Heredes extranei. ii. 19 13

quinam institui potuerint? ii. 14 1 seq. pro herede
gestio. ii. 17 16 secun-

di, tertii, quinam? ii. 15 2

necessarii. ii. 17 11 sui &
necessarii. ii. 17 12 sui.

iii. 1 2 seq. quomodo hic
successerint? ib. 4. seq.

Heredipetæ. i. 25 6

Hæreditas, res mancipi. ii. 1 18

Hæreditatis additio quomodo
ri-

- ritu facta? *11. 17. 15*
 Hereditatem alienius munere accipere quid? *11. 23. 2*
 Hereditatis possessio pro bono possess. *111. 10. 1* in eam immixtio. *ib. 17* ejus agnitio. *ib. ab intestato ordo. 111. 1. 1 seq.*
 Hermogenes an Codicis Hermogeniani auctor? *Pro. 19*
 gentilisne an Christianus? *ib. 20*
 Hermogenianus Cod. v. Codex.
 Homicidium olim parricidium dictum. *iv. 18. 57*
 quomodo vindicatum lege Cornelia de sicariis? *iv. 18. 58* ut & sub Imperatoribus. *iv. 18. 53.*
 Horatius explicatus. *1. 1. 2. 11 (g) L. adp. 6 (b) 1. adp. 134. 11. 1. 19.*
 Horrea Calliana, Sejana, Pupiana, Romae. *1. adp. 115*
 Hospitii jus. *iv. 5. 5*
 Hostes pro peregrinis. *1. adp. 2*
 Ingeri non debuerunt. *iv. 18. 50.*
Ignominia qualis poena? *iv. 18. 9*
 Imperium magistratuum in quo constitit? *iv. 6. 5*
 Incorporales res, quae? *11. 2. 2*
 non existere quodammodo dicuntur. *11. 2. 4*
 Inedia necesse poena, illicita. *iv. 18. 2*
 Infantum illustratio. *11. 7. 7*
 Ingenio cives, vide: *cives. 2. quinam. 1. 4. 1*
 Injuria atrocior verbalis. *iv. 4. 2*
 atrocior realis. *ib. 3* levior. *ib. 1.*
 a contumelia quomodo differat? *iv. 4. princ. (a)*
 de ea edictum Praetoris. *iv. 4. 5*
 plures simul illatae quomodo aestimari solent? *iv. 4. 7*
 fluvii quae? *iv. 4. 5 (f)*
 ejus aestimatio. *iv. 4. 7*
 de ea Lex Cornelia. *ib. 8*
 ejus actio civilis & criminalis quomodo differant. *iv. 4. 10.*
 Innocentius jureconsultus. *1. 2. 40.*
 Inofficiosi testamenti querela. *vid. Querela.*
 Institor quis. *iv. 7. 2*
 Institutionum compositio tenaxi. *Pro. 30*
 Instare quid? *iv. 7. 2*
 Insulae in urbe quid? *11. 34.*
 Insulae genus. *ib.*
 Insularius. *ib.*
 Intentio actionis quomodo facta? *iv. 6. 22.*
 Intercisi dies. *iv. 5. 11*
 Interdarius fur. *iv. 1. 5.*
 Interdicendi bonis formula; praemissa curationi prodigorum. *1. 23. 4*
 aquae & ignis ratio. *vid. Aqua.*
 Interdictum ab actione ut differat? *iv. 15. 4* dare quid? *ib. 2.*

dicere quid? *ib.*
 duplicia plura quam duo.
 duo. *iv.* 15 7
 quotuplicia. *ib.*
 ejus formula. *ib.* 2
 de rebus religiosis, sacris &
 publicis. *ib.* 3
 quid sit? *iv.* 15 1
 cur vocatum jus ordina-
 rium. *ib.* 6
 Interpretes. *iv.* 18 77
 Interpretatio juris penes
 JCTes. *i.* 2 32
 Interrogationes & resp. fere
 in omnibus rebus seriis,
 adhibita. *iii.* 10 3
 Invenientes aliquid dimi-
 dium poscebant. *iii.* 1 22
 Italia quæ dicta? *i. adp.* 96
 nonnunquam Procos. extra
 ordinem decreta. *i. adp.*
 97 (p)
 Italicum jus. *i. adp.* 97
 solum quod? *ib.*
 fundus usucapi poterat non
 prov. *ii.* 6 2
 Imeris servitus. *iii.* 3 10
 Iudex Questionis quis? *iv.*
 18 15
 plerumque adilitus. *ib.* (i)
 persona publica. *ib.*
 Iudices additi etiam inviti.
iv. 17 3
 additi, additi, adacti. *iv.*
 6 41
 eorum in audiendo negli-
 gentia. *ib.* 9
 iis adjecti jurisperiti. *iv.*
 5 2 *iv.* 17 4 eorum de-
 curia. *iv.* 17 2 & *iv.*
 18 16

quomodo selecti? *iv.* 17
 2 *iv.* 5 2
 in leges ut jurarint? *iv.*
 5 2 *iv.* 17 5 item quo-
 modo suam fecerint? *iv.*
 5 1
 male judicantes quomodo
 puniti? *iv.* 5 3
 Iudices in causis capitali-
 bus. *iv.* 18 16
 ex quibus lecti? *ib.* per
 sortitionem. *ib.* 23
 eorum ætas. *ib.* 16 (k)
 Iudices in causis capitalibus.
 quomodo editi. *iv.* 18 23
 quomodo in leges jurarint.
ib.
 eorum nomina libello con-
 signata. *ib.* 23
 quomodo missi in consi-
 lium. *ib.* 31
 Iudices in causis civilibus ab
 arbitris ut differant? *iv.*
 6 36 & *ib.* 39 quando
 cognoverint? *iv.* 6 7
 eorum postulatio, vide *pos-
 tulatione*.
 dati cum formula. *iv.* 6
 41 *iv.* 17 1
 rejici poterant. *iv.* 6 6 (d)
iv. 17 2
 Iudicium centumvirale, vid.
centumvirale.
 Iudicium familiaræ crescun-
 de. *iii.* 28 8
 Iudicia populi quælia? *iv.*
 18 3 & *iv.* 18 34 olim
 habita in comitiis curia-
 tis. *ib.* 35 postea in cen-
 turiatis si de capite civis
 agebatur. *ib.*

in tributis, si de multa. *ib.* 36
 de quibus criminibus habita? *iv.* 18 34
 a quibus magistratibus dies dicta reis? *iv.* 18 36
 quibusnam dies dicta. *ib.* 37
 in iis accusatio ter repetita, vid. *accusatio*. quomodo in iis rogatio promulgata. *ib.* 41
 quomodo sententia lata suffragiis populi vel plebis. 44
 R. intercedebant sæpe tribuni, & augures. *ib.* 43
 Judicia privata quomodo a publicis differant? *iv.* 6
 iis initio præerant reges. *ib.* 2. post *coff.* *ib.* 3. denique Prætores. *ib.* quo ordine habita? *iv.* 6
 ubi instituta. *iv.* 6 7 (a)
 Judicia publica quomodo differant a privatis? *iv.* 6
 1 a judiciis populi. *iv.* 18 3 a popularibus actionibus. *iv.* 18 1 2b. extraordinariis cognitionibus. *iv.* 18 2
 olim iis præerant Reges. *iv.* 18 11
 post duumviri perduellionis. *ib.*
 nonnumquam & *Coff.* extra ordinem demandabantur. *iv.* 18 11 denique confecti Quæstiones paricidii. *iv.* 18 11 repetundarum, & aliorum criminum. *ib.* 13

eorum ordo. *iv.* 18 1 *seq.*
 Judicium de moribus uxoris. 1. *adp.* 45
 sub jugum missi populi. 1. 3 1
 Julianus Edicti perpetui auctor. *Pro.* 14
 Novellarum interpret. *Pro.* 32 (g)
 Jul. Capitolinus explic. 1. 58 8 (t)
 Junonis Sispitæ sacra. 1. *adp.* 94
 Jupiter Tarpejus hæres potuit institui. 11 14 4
 Anxur & Lanuvinus. 1. *adp.* 94
 In jure cessio quo ritu facta? 11. 1 23
 quæ facta, & quæ in judicio? *iv.* 6 *princ.*
 Jureconsulti, eorum auctoritas ante Augustum. 1. 2 37 post Augustum. 1. 2 38 *seq.* sub Imperatoribus sequentibus. 1. 2 40 post Theodosium. 1. 2 41 post Justinianum. 1. 2 42 eorum philosophia. 1. 1 1 imprimis Stoics. *ib.* 2 eorum æmulatio cum philosophis. 1. 1 4 eorum declinationes an jus fecerint? 1. 2 28 quomodo jus civile condiderint? 1. 2 30 quomodo & quo ritu de jure responderint? 1. 2 33 formulas componebant. *iv.* 6 32
 Jureconsultorum solium domesticum. 1. 2 33

coru
 Juridi
 Juridi
 Jurisd
 ab
 quo
 dat
 Jurisp
 ten
 doc
 ib.
 ejus
 Jus a
 13
 Jus A
 an
 par
 ta.
 Civil
 diff
 1. 4
 ib.
 tera
 pot
 73
 ib.
 tata
 Cæ
 ib.
 ib. 1
 Navian
 hono
 Gra
 ria
 hospi
 haliu
 Justia
 Pro
 ex.
 usus
 ia o

eorum origo. 2. 29
 Juridici Ital. 1. adp. 96
 Juridici quinam? 1. adp. 106
 Jurisdicção quomodo differat
 ab Imperio. 1v. 6 § in
 quo confisterit? ib. 6 man-
 data. 1v. 6 10
 Jurisprudencia, olim in la-
 tenti habita. pro. 42 eam
 docendi methodus antiqua.
 ib. 43 1. 25 20
 ejus scholæ. pro. 44
 Jus applicationis. 1. adp.
 137 (d)
 Jus Ælianum quale. pro. 8
 an idem cum S. Ælii Tri-
 partitis. ib. ejus fragmen-
 ta. ib.
 Civitatis Rom. quomodo
 differat a jure Quiritium?
 1. adp. 23 sensum auctum.
 ib. 22 consuetudine pot-
 terat. ib. 52 amitti non
 poterat ab invicis. ibid.
 73 quot modis amissum.
 ib. (e) ejus collectio ten-
 tata a Cicerone. pro. 11
 Cesare. ib. 32 Pompejo.
 ib. 28 & Constantino M.
 ib. 2 Justiniano. Pro. 25.
 Navianum. pro. 7
 honorarium. 1. 2 18
 Græco Romanum ejus va-
 ria compendia. pro. 39
 hospitii. 1v. 5 5
 Italicum. vid. *Italicum*.
 Justinianeum, ejus historia.
 Pro. 25 versiones Græ-
 cæ. ib. seq.
 usus in oriente. ib. 35
 in occidente. Pro. 34 an in

Turcia? vide *Turcia*.
 Latii vid. *Latium*.
 liberorum trium, quatuor,
 quinque. 1. 20 22 1. 25
 8 de eo tractatus M. Ve-
 trasti Mauri. 1. 25 8
 Papirianum. pro. 1
 Patronatus patriciis compe-
 tens in plebem. 1. 2 29
 originem dedit jureconsul-
 tis. ib. Patronatus in li-
 bertos. 111. 9 1
 Logæ. 1. adp. 138. seq.
 Postliminii, vid. *postlimi-
 nium*.
 Quiritium. 1. adp. 23 vi-
 tæ & necis in liberos.
 1. 9 3 quando patribus
 ademptum? 1. 3 8 in ser-
 vos. 1. 8 2. quando &
 cur dominis ademptum?
 ib. 4 in uxores. 1. 10 6
 Jurjurandum calumnie in
 causis civilibus. 1v. 16
 1. 1v. 17 8 in causis ca-
 pitalibus. 1v. 16 2
 Judicium. 1v. 17 5 per-
 horrescentiæ. 1v. 6 40
 (d)
 civium in leges. 1. 2 12
 In jus vocatio quo ritu fa-
 cta? 1v. 6 14 e domo
 non licita. ib. 16
 quando ad eam venia opus
 fuerit? ib. 15
 in causis etiam crimin. lo-
 cum habuit. 1v. 18 17
 quamdiu in usu fuerit. 1v.
 6 17
 Justiniani novi. pro. 45
 Justiniani Imperatoris mo-
 res.

res & ingenium. *pro.* 26.
collectio juris civilis. *pro*
45 *seq.*

K Littera fronti calumniatorum suffixa. *iv.*

Kαὶνός) *iii.* 26 15

Κατοπαγία) *iii.* 26 15

Kalendæ, in eis exigebantur
usuræ. *iii.* 15 4

Kalendarii actio. *iii.* 15
5 curatores qui?

ib. 4 (f)

forma. *ib.*

servi. *ib.*

quid fuerit? *iii.* 15 4
(f)

Kalendarium exercere. *ibid.*

L ittera nota abs. in crim.
perduell. *i.* *adp.* 31.

Laëo (Antistius) JCrus
libertatis studiosissimus.

i. 2 39 (x)

Lampadaria in sepulchris. *i.*
1 4

Lanx & licium in concipien-
do furto adhibita quid?

iv. 1 14 *seq.*

Lapis auspicalis. *ii.* 12

Lares domi culti. *i.* 10 4

Latini Juniani, eorum ori-
go. *i.* 5 12

eorundem jura. *i.* 5 14

Latini nominis socii. *i.*
adp. 74

cum iis foedera Rom. *ib.*
76 *seq.*

quando cives facti. *ib.* 82

eorum jura. *ibid.* 84 *seq.*

an potuerint verberari? *ib.*

85 an gavisi jure commu-
nii? *ib.* 86 an jure patr.
potest. *ib.* 87 matris plus
juris quam Rom. *i.* *adp.*
87

quatenus e testamento ca-
pere potuerint. *ib.* 88

an habuerint jus census?

ib. 89 an tutores dari

potuerint. *i.* 13 3 an

habuerint jus milicie? *i.*

adp. 90 an Romani tri-

butarii? *ib.* 91 an jus suf-

fragii acceperint? *ib.* 92

suis usi sunt legibus. *ib.*

88

suis parebant magistrati-

bis. *ib.* 93

magistratu in patria gesso

siebant cives Rom. *ibid.*

erant inter peregrinos. *i.*

adp. 134

Latium vetus & novum. *i.*

adp. 76

Latrones in crucem acti. *iv.*

18 61

Latomia quid? *iv.* 18 6

Latus & angustus clavus.

i. *adp.* 139

Laureatæ litteræ & hastæ.

i. *adp.* 100

Laudationes reorum in ju-

diculis publicis? *iv.* 18 19

Lauromia quid? *iv.* 18 6

Lectus adversus. *i.* 11 15

(a) genialis. *ib.*

Legare quid significet? *i.*

14 2

optimo jure quid? *ii.* 10

4 (c)

Legatum quid? *ii.* 25 1

da

datum est verbis legisla-
toris. 11. 20 1 (a)

quomodo differat a fidei-
commisso? 11. 23 9

quotuplex? 11. 20 2

per damnationem? *ib.*

per vindicationem. *ib.* 3.

finendi modo relictum. *ibi-*
dem 5.

per præceptionem. *ib.* 6

differentia quoad effectum.
11. 20 7

partis hereditatis. *ib.* 9

poenæ nomine relictæ quid
ex mente Bykershoekii.

11. 22 13. *seq.*

quid ex sententia Gundlin-
gii. *ib.* 14

à quo & quibus legari po-
tuerit? *ib.* 10

Legatus unde dictus. 1. 14
2 11. 20 1

Legatus Aug. quis? 1. *adp.*
106

Legatus August. cen. 1. *adp.*
53

præsidis. *ib.* 109

Lege agere quid? *pro.* VI.

Leges etiam sub imperatori-
bus aliquamdiu veteri ri-
tu latæ. 1. 2 44 Regiæ
vid. *lex.* XII. Tabula-
rum vid. *Tabula XII.*

in municipiis latæ. 1. *adp.*
123

Legitima portio hereditatis
vid. *Quarta.*

an ante Const. 1. 10 22
(b)

Legitimitas quando inven-
tæ 1. 10 22

quid ea Const. M. intend.
1. 10 23

ejus varia genera. *ib.* *seq.*

Leonis Imper. *Basiliæ* 10-
muæ. *pro.* 37

ejus novellæ in Græciis e-
tiamnum in usu. *ib.* 47

Lex quid? 1. 2 1

quomodo scripta. 1. 2 2

quomodo cum senatu com-
municata? 1. 2 3

ejus promulgatio per tri-
bunum. 1. 2 4

ejus recitatio per præco-
nem. 1. 2 5

quomodo perlata in conj-
tibus? 1. 2 16 *seq.*

jurejurando confirmata. 1.
2. 12

unde nomen accepit? 1.
2 13

quo stilo scripta? 1. 2 14.

quando antiquatur, abrogat-
ur, abrogatur eidem, de-
rogatur, subrogatur? 1. 2
8 (*)

Lex. (Leges)

Acilia de repetundis. 1. 17.
18 75

Acilia Calpurnia de ambi-
tu. 1. 18 78

Æbutia
qualis? 1. 1 20

quando & à quo lata. *ib.*

Ælia Sentia, ejus historia.
1. 6 1 ratio. 1. 5 11 1.

6 2 varia ejus capita. 1.
6 3 ex ea non est manu-
missio propria matrimo-
nium. 1. 6 6

Apuleia de majestate. 1. 1.
18 47

Aqui-

Aquillia de damno, ejus historia. *iv.* 3 4 *seq.*

varia capita. *ibid.* 5 caput secundum qua de re egerit? *iv.* 3 9

Ateria Tarpeja de multa. *iv.* 18 5

Atillia de dandis tutoribus: quando lata? *i.* 20 9 quid ea cautum? *i.* 20 10

Atinia de usucapionibus. *ii.* 6 4

Ausidia de ambitu. *iv.* 18 78

Babia Emilia de ambitu *ib.*

Calpurnia de repetundis. *iv.* 18 72 an eadem cum Lege Cæcilia? *ibid.*

Cassia tabellaria. *i.* *adp.* 31

Cincia de muneribus. *ii.* 7 20 *seq.*

ejus variaz relationes. *ib.* 11 caput primum. *ii.* 7 10 secundum. *ibid.* 12 tertium. *ii.* 7 13 An lex imperfecta? *ii.* 7 12 (f).

quantum ex hac lege donari potuerit? *ii.* 7 12 (e)

Cælis tabellaria. *i.* *adp.* 31

Cornelia de edictis Prætorum perpetuis. *i.* 2 23

de residuis. *iv.* 18 71

de provocacione. *i.* *adp.* 27

Lex (Leges)

Cornelia (Sullæ) de falsis testamentaria, & nummaria. *iv.* 18 63 & 64

seq.

de injuriis. *iv.* 4 8

ejus poena qualis? *ib.* 9 (1)

de majestate ejus historia

& materia. *iv.* 18 48

de parricidio. *iv.* 18 59

de repetundis. *ibid.* 75 de

ficariis, ejus historia & capita. *iv.* 18 58

Gornelia Fulvia de ambitu. *iv.* 18 78

Curiata, quid, & doctorum de ea controversia. *i.* *adp.* 64 (y)

Decimaria, vid. *Papia Poppæa.*

Dinia Licinia siue suffragilis lata. *i.* 2 4 (b)

Duillia de fœnore uncario. *iii.* 15 9

Fabia de ambitu. *iv.* 18 78

de plagio. *iv.* 18 76

Falcidia unde dicta. *ii.* 20 18 ejus legitima verba & materia. *ibid.* 19

variaz relationes *ibid.* 20

Furia testamentaria. *ii.* 20 15

Fusia Capinia: ejus historia & materia. *i.* 7 1

seq. an ad manumissionem ab intestato pertinuerit? *i.* 7 4

Gabinia de fœnore qualis fuerit? *iii.* 15 14

de majestate. *iv.* 18 47

tabellaria. *i.* *adp.* 31

Genucia de usura non facienda. *iii.* 15 11

Glicia de querela inofficiosis a Cujacio restituta. *ii.* 17 5

Julia de adulterio ejus historia *iv.* 18 51 relata a

Domitiano. *ibid.* 52

ejus

ejus

Lex Ju

lis p

adul

fund

de a

de c

30

ciale

de civ

lis e

ab

ibid.

de m

gust

poena

de m

i. 2

de pe

de re

de v

iv

de us

Julia

dati

20

Junia

18

Pennj

136

Junia

rum

Latori

rum

Qui

Licina

i. 4

Lacini

de a

Licini

in

ejus capita. *ibid.*
 Lex Julia de adulteris qua-
 lis poena h. l. statuta in
 adulteras. *ibid.* caput de
 fundo dotali. 11. 8 9
 de ambitu. 1v. 18 19
 de cessione honorum. 111
 30 8 quando ad provin-
 ciales producta? *ibid.* (g)
 de civitate latinis & Ita-
 lis danda. 1. *adp.* 8 an
 ab Julio Casare lata?
ibid. (i)
 de maiestate Caesaris & Au-
 gusti. 1v. 18 89. *seq.*
 poena ex h. l. *ibid.*
 de maritandis ordinibus.
 1. 25 6
 de peculatu. 1v. 18 71
 de repetundis. 1v. 18 75
 de vi publica & privata
 1v. 18 68
 de usucapionibus. 11. 6 5
 Julia & Titia de tutorum
 datione in provinciis. 11.
 20 11
 Junia de repetundis. 1v.
 18 73
 Penni de peregrinis. 1. *adp.*
 136
 Julia Norbana de libertino-
 rum conditione. 1. 5 12
 Latoria de curatione mino-
 rum. 1. 23 6 dicta etiam
 Quinavicularia. *ibid.*
 Lacinia de agrorum modo.
 1. *adp.* 65
 Lacinia de fignore. 111. 15 8
 de ambitu. 1v. 18 78
 Licinia & Mucia de sociis
 in sua civitatis jura re-

digendis. 1. *adp.* 32 Ma-
 ria de ambitu. 1v. 18 78
 Mensa. 1. *adp.* 134
 Papia de peregrinis. 1. *adp.*
 136
 de sociis in civitatis iura
 jura redigendis. 1. *adp.*
 32 (r)
 de Virg. Vest. 1. *adp.* 66
 Papia Poppaea. Ejus hi-
 storia. 1. 25 7 capita de
 praemiis *perlatu* *adp.* 1.
 25 7 caput de tutore mu-
 lieri dotis causa dando
 1. 20 21 de matribus
 trium quatuorve libero-
 rum a tutela liberandis.
 1. 20 22 de prohibendis
 nuptiis senatorum & li-
 bertinorum. 1. *adp.* 35 de
 nuptiis ingenuorum cum
 libertinis. 1. *adp.* 36 an
 ea nuptiae sexagenariorum
 & quinquagenariorum pro-
 hibent? 1. *adp.* 37. ejus
 caput de celibibus nihil
 capientibus ex testamen-
 to. 11. 14 2 caput de
 orbis. *ibid.* (s) Lex deci-
 maria, ejusdem legis ca-
 put. *ibid.* 2 (a) qui libe-
 ri in hac lege profuerint?
 111. 3 6 (f) caput de
 libertibus ob liberos tu-
 tela liberandis. 111. 8 6
 ut & de bonis liberti cen-
 tenarii. 111. 8 7 de suc-
 cessione patronae. 111. 8
 8 caput de caducis. 111.
 10 8 Papiria tabellaria.
 1. *adp.* 31

- Pefulania de cand, qualis illa
 lex? *iv.* 9 2 Petronia de
 fereis *i.* 8 5 an Petinia
 vocanda? *ib.* *i.* 8 5 (*b*)
 Pinaria de ambitu. *iv.* 17 78
 Plautia de vi. *iv.* 18 66
 de ufucapionibus. 6 5
 Plotia de civitate Italici dan-
 da. *i.* *adp.* 8
 Poetilia Papiria contra cru-
 delitatem creditorum. *i.*
adp. 30 111. 5
 Poetilia Papiria de ambitu.
iv. 18 78
 Lex Pompeja de parricidio.
iv. 18 60 de vi. *ib.* 67
 de ambitu. *iv.* 18 78
 Porcia de provocatione. *i.*
adp. 27
 Publilia de apophoretis Sa-
 turnalibus. *ii.* 7 5
 Publilia. *i.* 2 3 & 17
 Quinavicularia. Vid. *Latoria*.
 Regia de omni potestate in
 principes transferenda. *i.*
 2 62 varia de ea senten-
 tia. *i.* 2 63 conflata illa
 ex variis. 67 *fin.* in ho-
 norem Augusti & fucces-
 forum factis. *ibid.* 64 re-
 petita, quoties Principes
 auspicabantur imperium.
ibid. 65 ejus fragmenta.
i. 2 67 Regia leges. *pro.*
i. 2 earum collectio. *ibid.*
 fragmenta. *pro.* 2 an exo-
 leverint, ejectis regibus.
pro. 3.
 Remmia de Calumniatori-
 bus. *iv.* 16 3 an dicen-
 da Memmia? *ibid.* (*c*)

- Sacrae. *i.* *adp.* 27
 Sænia qua? *i.* *adp.* 32 (*k*)
 Scribonia de ufucapione *ii.*
 6 6
 Sempronia de fœnore. *ii.*
 15^{pl} 12
 de provinciis. *i.* *adp.* 107
 Servilia de civitate cum La-
 tinis communicanda. *i.*
adp. 8.
 de repetundis. *iv.* 18 74
 Tabellarie. *i.* *adp.* 31
 XII. Tabularum. Vid. *Te-
 bulæ XII.*
 Tribunitia de consulari Imp.
i. *adp.* 26
 Tribunitia pro plebiscito.
i. 2 15 (*b*)
 Tullia de ambitu. *iv.* 18 78
 Lex (Leges) Valeria contra
 tyrannidem. *i.* *adp.* 26
 de magistratu injuſti populi
 non gerendo. *ibid.* 27
 de provocatione ad popu-
 lum. *ibid.*
 Varia de majestate. *iv.* 18 47
 Voconia de mulierum here-
 ditatibus. *ii.* 14 2 II-
 20 16 de legatis. *ii.* 14
 2 cur obligata *ii.* 20 17
 Libellus Divortii. *i.* *adp.* 48
 Liberali caussa manu adſere-
 re. *iv.* 6 30
 Liberi omnia adquirebant pa-
 tri. *ii.* 9 1
 eorum proſeſſio apud æ-
 rarium. *i.* 25 9 legiti-
 mi & ſpuri. *i.* 10 19
 Liberatorum naturalium con-
 ditio. *i.* 10 19 ſeq. no-
 mina. *ib.* 21 (*c*)

Liberta
 3 6
 Liberta
 bat
 a tu
 qua
 Liberti
 8 7
 dedisti
 eis
 eorum
 per
 Rom
 Latini
 ingre
 voca
 (a)
 pilcati
 rati. *ib.*
 a patro
 8 1
 Liberti
 III.
 Liberti
 Augu
 patern
 ti.
 pomp
 funer
 ducere
 nas.
 Libertus
 i. ad
 libertin
 berti
ibid.
 Orcini v
 Licium
 do fu
 14 *ſe*
 Licium

- Liberta an in commercio? *i.* 3 6
 Liberta, ei semper succedebat patronus. *III.* 8 5
 a tutela liberata numero quatuor liberorum. *III.* 8 5
 Liberti centenarii, qui? *III.* 8 7 cives Rom. *i.* 5 10
 dediticii. *i.* 5 11 quomodo eis successum? *III.* 8 9
 eorum differentia an sublata per constitutionem: orbis Romanus. *i.* 5 16
 Latini Juniani. *i.* 5 12 *seq.*
 ingrati in servientem revocati. *i.* 6 9
 (a) eorum poena. *ibid.*
 pileati. *i.* 5 18
 tati. *ib.* *lit.* (i)
 a patronis denominati. *III.* 8 1
 Libertis quomodo successum? *III.* 7 2 *III.* 8 1 *seq.*
 Liberti, eorum colluvies sub Augusto. *i.* 6 2
 paterni an adoptivos sequuti. *i.* 11 18
 Pompe causa dominorum funera comitati. *i.* 7 2
 ducere non poterant patronas. *i.* *adp.* 36
 Libertus adhibitus divortio. *i.* *adp.* 48
 Libertini qui? *i.* 5 2 & Liberti quomodo differant? *ibid.*
 Orcini vel Charonitæ. *i.* 5 6
 Licium & lanx in concipiendo furto adhibita. *IV.* 1 14 *seq.*
 Licium quid? *IV.* 1 15
 Limocincti apparitores. *IV.* 1 15
 Linea in graduum computatione quid? *III.* 6 2
 directa. *ib.* 3
 transversa. *ib.*
 Litem suam facere. *IV.* 5 1
 Litis contestatio quid? *IV.* 6 42
 Litterarum obligatio qualis jure antiquo? *III.* 22 4 *seq.*
 an olim species contractus fuerit. *III.* 22 *pr.* ejus contractus formula. *ib.* 4
 inducebat novationem. *ib.* 5
 ejus effectus. *ib.* 6
 qualis e jure Justiniano? *ibid.* 8
 Livius explicatus. *i.* 16 3 (b)
 Locatio conductio publica. *III.* 23 8 privata. *ib.* 12
 facta Kal. Jul. & ex Kal. Martii. *III.* 25 12 in quinquennium. *ib.*
 Longa possessione capio quid? *II.* 6 7
 ejus differentia ab usufruptione. *ib.* 8
 Lucilius Veratius, vid. *Veratius*.
 Luctus, in eo an adhibita etiam vestes candidæ, *IV.* 18 20 (m)
 hostium & perduellium prohibitus *IV.* 18 50
 Luminum servitus. *II.* 38
 Lupa cum puerulis insignis municipiorum. *i.* *adp.* 120 (a)
 Lustratio infantium quomodo facta? *i.* 7 7

Lustrica dies. *ibid.*
 Lustrum condendi ritus & effectus. *i. adp. 54.*
 Lycurgus tutor legitimus
 Leobori. *i. 15 5*
 Lytae quinquam? *p. 43*
 Lynceus in sep. *ii. 1 4*
M Accedo utrum improbus
 fornicator, an filius.
iv. 7 8
 Magister navis. *iv. 6 3* so-
 cietatis. *iii. 23 14*
 Magistratus, eorum jura.
iv. 6 5 municipales, eo-
 rum jurisdictio. *iv. 6 4*
 imitabantur Romanos. *iv.*
6 7 (4) his dies dici non
 poterat. *iv. 18 37*
 provinciales. *i. adp. 106*
 quibus comitibus nisi sint?
iv. 6 5
 qui creati? *i. adp. 67. seq.*
 Majestas, ejus crimen qua-
 le? *iv. 18 46. seq.* ejus
 specie multa leviora cri-
 mina vindicata sub Imp.
iv. 18 49
 de ea variae leges. *ib. 47*
6 50
 quando ob illam etiam filii
 puniti? *iv. 18 50* pa-
 tria. *i. 9 1*
 Majorennitatis annos quis desi-
 niverit. *i. 23 10* *iii. 21 1*
 Manceps quis? *iii. 23 11*
 Mancipatio quo ritu facta?
i. 12 7. seq. ii. 1 19
 ea adhibita in adoptione.
i. 11 15 in donatione.
ii. 7 13 in emancipatio-
 ne. *i. 12 7. seq.*

in emptione. *iii. 23 2*
 in stipulatione. *iii. 16 13*
 in testamentis. *ii. 10 7*
 Mancipi res quoniam? *ii. 1 18*
 vox an indeclinabilis? *ib.*
17 (1)
 earum natura. *ii. 1 17*
 cur de his nihil in jure Justi-
 niano occurrat? *ii. 1 7 (3)*
 Mancipia urbana & rustica.
ii. 3 1
 Mandatum, ejus origo. *iii.*
23 19
 porrecta dextra datum. *ib.*
 Manumissio ejus abusus. *i. 6*
 a inter amicos. *i. 3 8* per
 censum Iustitiam. *i. 5 1*
 in ecclesiis. *i. 5 9*
 per impositionem bullae &
 praetextae, donationem ve-
 stis matronalis. *i. 3 8*
 mortis causa. *ib.*
 per epistolam. *ib. 8*
 propter matrimonium non
 ex lege Julia Sentia, sed
 Papia Poppaea. *i. 6 5*
 in templis Deorum. *i. 3*
7 (4)
 per testamentum. *i. 5 6*
 per vindictam: ejus ori-
 go. *i. 5 4* ritus. *ib. 5*
 a minorennibus quomodo
 facta? *i. 6 5*
 in fraudem creditorum. *ib. 66*
 Manus, in eam conventio. *i.*
10 6
 an ea species capitis deminutionis? *i. 10 6*
 injectio in jure quomodo
 facta? *iv. 6 24*
 Mare an in dominio impe-
 ra-

ratoris? II. 1. 13
 Margaritæ res mancipi. II.
 1. 18
 Maritus iudex uxoris. I. 10. 6
 Mars Gallicus hæres institui
 poterat. II. 14. 4
 Mater ad successionem libe-
 rorum vocata edicto Præ-
 toris. III. 3. 1
 deinde a Claudio Impera-
 tore. ib. 2
 postea SC. Tertulliano ib. 3.
 ei cur prius prospectum de
 hereditate liberorum,
 quam liberis de hereditate
 matrum? III. 3. 4 ei non
 succedebant liberi. III. 4.
 1 quod mutatum SC. Or-
 phitiano. ib. 3.
 ejus hereditas cur petita
 querela inofficiosa ante SC.
 Orphitianum? III. 4. 2
 Mater Deorum Sipontensis hæ-
 res institui poterat. II. 144
 Matrimoni quisnam? I. 10. 5
 Matrimonium vocabulum ju-
 ris gentium; nuptiæ &
 connubium juris civilis.
 I. adp. 137
 Matronæ in jus vocari non
 poterant. IV. 6. 15
 Medicina olim a servis fa-
 cta. I. 23. 19
 Chirurgica. ib.
 ut sensim in honore haberi
 cœperit. ib.
 Medicorum immunitas. ib.
 Medici oculares. I. 23. 19
 Medicæ & obstetrices. ib.
 clinici & jattaliptræ. ib.
 de mensa numerare. III. 15. 2

Mensa argentariæ scriptura.
 III. 21. 2
 Mensarii. III. 15. 6 (b)
 Mercatura veteribus Roman.
 ignominiosa. IV. 7. 1
 postea honestior. ib.
 Mercatorum collegia. ib.
 ii quomodo differant a ne-
 gotiatoribus. ib.
 Mercator navicularius. IV. 7. 1
 Meretrices impune quantum
 corpore faciebant. IV. 18.
 53
 nec puniebantur qui cum
 iis rem habuerant. IV.
 18. 56
 profiteri tenebantur apud
 mediles. ib.
 nomina mutabant, togam-
 que sumebant. IV. 18. 4
 professio nominum aliquan-
 do inhibita. ib.
 Metalla investigare qui po-
 tuerint? I. adp. 118 ex
 iis vestigiis. ib.
 Milites legionarii unde le-
 cti? I. adp. 56
 sub Imperatoribus quales?
 ib. 57
 eorum missio. I. adp. 56
 Milicia mercenaria a quo
 inventa. I. adp. 57
 Minerva Milensis hæres in-
 stitui poterat. II. 14. 4
 Misericordiam in judiciis
 publicis quomodo move-
 rint oratores? IV. 18. 23
 Missio militum. vid. miles.
 Mœnia exstruendi ritus. II.
 1. 9
 eorum dedicatio. II. 10

- eorum sanctitas. II. 1 II
 Monitores. IV. 18 77
 Mulier. *vid. femina.*
 Municipales qui? 1. *adp.* 5 &
 120
 Municipiorum *adscriptio*.
 2. *adp.* 120
 differentia. *ib.* 122
 insignia. *ib.* 120 (10)
 Ieges quo ricti lata? *ib.*
 123
 Magistratus. *ib.* & IV. 6 7
 (d)
 respublica. 1. *adp.* 123
 extra Italiam origo. 1.
adp. III.
 Munus. *vid. donum.*
 a libertis debebatur patro-
 nis. III. 9 1
 quomodo a libertis promif-
 sum. III. 16 19
 Mutuum adpendi solebat.
 III. 15 1
 quid. *ib.*
 unde dictum. III. 15 1
 est alienatio. III. 15 1

Natalis exsulum. 1. 16
 11

Naviculariorum corpora. IV.
 7 3

Navis magister. *ib.*
exercitor. vid. exercitor.
 Navi vetustissimæ quidam
 supplicii causa impositi.
 1. 16 11 (g)

Nautarum corpora v. 3. in
 eos actio. IV. 5 5

Nec mancipi res. II. 1 14

Necessarii quidam dicti? IV.
 18 77

- Nefasti dies. IV. 6 II
 Negotiator cretarius vel ar-
 tis cretariæ. IV. 7 1
 Negotiatores quomodo a
 mercatoribus differant?
 IV. 7 1
 Negotiorum gestionis origo.
 III. 28 1
 Negotiorum gestori nemo
 sine cautione solvebat.
 III. 28 2
 voluntarius procurator. *ib.*
 Nepotes fratris sororisve fi-
 lli. III. 6 3 (d)
 Nerva Imp. prætorem fisci-
 lem creavit. 1. 2 20
 Nexus & mancipium. II.
 1 10
 quomodo differant. III. 16
 11
 Nexi in nervo debitores.
 III. 20 2
 Nigidius. *vid. Num.*
 N. L. id est, Non liquet
 nota ampliationis. IV. 18
 31
 Nomen quando infantibus
 impositum. II. 7 7
 Nomina adoptivorum. 1 II 19
 Romanorum quotuplex. III.
 2 2
 debitoris quomodo tabulis
 inscriptum. II. 12 2 de-
 ferre quid. IV. 18 17 &
 19
 mutatum a meretricibus.
 IV. 18 54
 Nomenclatores servi. IV. 18
 77
 Nonius explicatus. 1. 10 11
 Notæ juridicæ. *Pro.* 9
 No-

Novatio debiti litterarum obligatione inducta. III. 23 § quid. III. 30 14
 Novæ tabulæ a plebe toties postulatae quid? III. 30 6
 Novellæ Justiniani non omnes ejusdem auctoris. Pro. 32 earum sextus authenticus, versiones &c. ib.
 Theodosiano Codici subiecti. Pro. 24
 Noxa & noxia ut differant. IV. 8 2
 Noxæ dedere. ib. 3
 dati liberi homines an servi facti. ib.
 servi poterant se redimere. IV. 8 3
 Nullius res. II. 1 16
 Numerius Nigidius nomen in formulis usitatum. III. 30 12 (r)
 Nupi principum vultu signati sine contradictione recipiendi. IV. 18 64
 Numerorum adulteratorum poena ex L. Cornelia. IV. 18 64 ex constitutionibus Imp. ia. 65
 Numum quis primus signavit. XII. 14 1
 Nunciantes res lætas & provincia quomodo incesserint. adp. 100
 Nuptialia dona. II. 7 8
 Nuptiæ, quotuplices. 1. 10 1 earum requisita. 1. 10 15 erant inter solos cives. 1. 10 16 1. adp. 33. earum jus etiam peregrinorum. Heln. Ant. Rom. T. I.

nis concessum. 1. 10 16 (f) adp. 138
 ab iis cur abhorrerint Romanis. 1. 25 2
 a contubernio quomodo differant. 1. 10 16
 inter quosdam unius gentis cives prohibita. 1. adp. 32
 Nymphæa quid? II. 3 12

Omnis, in quam relegati. 1. 16 11
 Obsecrati quomodo a creditoribus tractati. III. 30 2 eorum addictio jam sub regibus usitata. ib. 3 an e jure Attico sit, ib. 2 Serv. Tullio sublata. ib. revocata a Decemviris. ib. 4
 an in partes secati? ib.
 Obligatio quid? III. 14 1 quotuplex? ib. 2 seq.
 Obrogare legi quid? 1. 2 8 (2)
 Obsignatio pecuniæ quid? & quo ritu facta. III. 30 16
 Ofilus edicta prætorum collegit. Pro. 13
 Olerare aquam. IV. 4 5 (2)
 Ollarium. II. 1 4
 Ollarum schola. ib.
 Oneris ferendi servitus an anomala? II. 3
 Operæ libertorum. III. 9 1 quomodo promissa? III. 16 19
 Opus conductum & perferre. R. pro-

probandum. III. 25. 10
 Oratorum munus in judiciis.
 IV. 17. 8
 quot adhibiti in judiciis?
ib.
 Diei cur additum? IV. 18
 31
 Orbi quid capere potuerint
 ex testamento? II. 14
 2
 cur apud Romanos magni
 habitus? 25. 2
 Ornamenta consularia, præ-
 toria, triumphalia, de-
 curionalia &c. I. *adp.* 123
 (2.)
 Ovis fracti pœna. IV. 4. 3

Pacta quo loco fuerint
 apud Rom. III. 14. 1
 successoria cur apud Ro-
 manos irrita fuerint. II.
 10. 2
 an Romani ea servari no-
 luerint. *ib.*
 quomodo a contractibus
 differant? III. 14. 4
 Pacta, sperata sponsa. III.
 20. 20
 Pagani oppositi militibus.
 II. 10. 17
 Pandectarum compilatio. Pro.
 29 earum versio. *ib.* or-
 do. Pro. 29
 Papinianistæ, quid? Pro. 45
 Papinianum jus. Pro. 1
 Papirius quis? *ib.*
 olim dictus Papius. *ib.*
 (5)
 Parentes (id. e. patres)
 poterant liberos exponere.

I. 9. 5 (b) occidere. &
 ter venundare. I. 6. 9
 acquirebant per liberos.
 I. 9. 7
 familia principes. I. 9. 4
 iudices domestici, domestici
 magistratus censores filio-
 rum. *ib.* I. 9. 5 (c)
 Pater quid in formulis dandi
 iudicem? IV. 6. 41
 Parricidium quibus legibus
 & qua pœna vindicatum?
 IV. 18. 57 *seq.*
 ita olim vocatum quodvis
 homicidium? *ib.* 57
 Particeps patris cur vec-
 tur filius. II. 19. 12
 Pater. *vid. parentes.*
 Patria potestas Romanis pro-
 pria. I. 9. 1
 a Romulo introducta. I.
 9. 2
 erat dominium juris Qui-
 ritium. I. 9. 1
 cur moribus tribuatur?
ib. 2
 an cum legibus Atticis con-
 veniat. *ib.* 1. (a)
 in quo consisterit. *ib.* *seq.*
 sensum imminuta. I. 9. 8
seq.
 quibus modis soluta? I. 12
 1 *seq.*
 Patricii & plebei quomodo
 differant? I. *adp.* 32 *ib.*
 lorum prærogativa. I.
adp. 32
 exactis regibus aristocra-
 tiam moliebantur. I. 2
 46
 an primus Justin. I. 12. 15
 Pa-

Patriciatus dignitas liberabat
a patria potestate. I. 12
15

ea qualis? *ib.*

Patricii edicta propon. *ib.*

Patrimi quinam? I. 10 3

Patrimonium Principis. I.
25 12

Patronatus jus in liberos
competens. III. 9 1

patriciorum in plebejos.
I. 2 29

Patrona nubere non poterat
liberto. I. *adp.* 36

Patroni in crimine repetun-
darum. IV. 18 18 liber-
torum eodem jure erant
ac agnati. III. 8 1 (4)
eorum nomina liberti ad-
sumebant. I. 3 13 eos-
que alere tenebantur li-
berti si egestate preme-
rentur. III. 9 1 civita-
tum, collegiorum, po-
pulorum. I. 2 29 reo-
rum. IV. 17 8

Pauli liber de gradibus co-
gnat. adhuc Cujacii a-
tae existit. III. 6 1

Pauperes quadrupedaria. IV.
9 1

Peculator. IV. 18 70

Peculatus unde dictus? *ib.*
de eo initio extraordinem
quisitum. *ib.* variae de
eo leges. *ib.* 71

Peculium filiorum. II. 9 2
castrense unde? II. 9 2
matrum familias. I. 16 6 (c)
servorum unde collectum?
II. 9 3

Pecunia quid significet? I.
14 2

in calendarium conversa.
III. 15 4

Pecus quadrupes quid in ju-
re? IV. 3 7 quid? *ib.*

Petrus qui? I. *adp.*
109

Penates. I. 10 IV. 6 16

Pensio. III. 25 8

Perduellis quis. IV. 18 47
(2)

is lugeri non debuit. IV.
18 50

Peregrini non usi prænomi-
nibus. I. *adp.* 140 eorum
quibusdam datum jus con-
nubii & testamenti facio-
nis. I. *adp.*

heredes non Instituti. II.
14 2

quinam? I. *adp.* 134 eo-
rum Prætor. *ib.* 135

eorum jura. *ib.* 133 eo-
rum bona vacantia fisco
vindicta. *ib.* (d) iis jus
nonnunquam extra ordi-
nem dictum IV. 6 12

Admissi ad militiam. I. *adp.*
37 ad honores & consu-
latus. I. *adp.* 69 ma-
ximam plebis partem con-
stuebant. I. *adp.* 136

Periculum rei venditæ pe-
net quem? III. 23 4

Perpetua act. IV. 12 1

Persecutio quomodo ab ac-
tione differat? III. 30
12 (m)

Personarum divisiones non
omnes attulit Tribu-
nia

R. 2

- nianus . . . *adp. primo.*
 Petere quid? *IV. 15 1*
 Petitio quomodo ab actione
 differat? *III. 30 12*
(m)
 Petronius explicatus . *IV.*
2. 1 21
 Philosophia jureconsulto-
 rum . *1. II. ejus fata*
Romæ quæ fuerint? 1.
25 18
ejus professio Romæ. ib.
ejus causa multi & nuptiis
abstinebant. 1. 25 2
 Philosophorum stipendium.
1 25 18
 picturæ rerum prospere ge-
 starum Romam missæ . *1.*
adp. 100
 Picturæ & inde vestigal . *1.*
adp. 118
 Pignus , ejus alienatio . *8*
10
 Pipulum quale convivium?
IV. 4 2
 Plagium , ejusque vindictio.
IV. 18 76
 Planus judiciorum locus .
IV. 6 8
de plano cognoscere. ib. an
idem ac summam cognos-
cere? ib. (c)
pro platani umbra vestig.
1. adp. 61
 Platonis leges juxta Atti-
 cum imitantur . *IV. 1 18*
(b)
 Plautus explicatus . *III. 30*
4 (e) 1 2 23 (m)
 Plebiscitum quomodo latum?
1. 2 16 seq. quando le-
gis nomine venire cõpe-
rit? 1. 2 15 (b)
ejus auctoritas. 1 2 17
vocatam etiam lex tribu-
nicia. 1. 2 15 (b)
 Plinius explicatus . *1. II. 15*
(c)
 Plutarchi locus emendatus .
1. 20 16 (f)
 Pœnæ Romanorum . *IV. 18*
5
capitales , non capitales ;
licitæ & illicitæ IV. 18
11
eam barbari totis famillis
infligebant. IV. 18 50
 Polygamia Romæ vetita . *1.*
10 18
de ea lex Valentiniani ib.
 Præmiis præmia in li-
 bera republ. *1. 25 14 seq.*
a Julio Cesare proposita .
ib.
ab Augusto. 1. 25 5
 Pompejus juxta Romanum col-
 ligere in unum corpus vo-
 luit . *Pro. 12*
 Pompilius Rufus servus an
 ingenuus? *III. 12 2*
 Pontes in comitiis . *1. 2 10*
 Pontifices an actiones legum
 invenerint? *1. 2 31 (i)*
 penes eos factorum cura?
IV. 6 1.
 Populus fundus . *V. Fundi*
populi.
 Porro Quirites ; formula
 quiritandi . *IV. 1 9*
 Portorium , vestigialis genus.
1. adp. 59 & 117
 Possessio quid? *II. 1 18 bo-*
no-

norum data creditoribus .

II. 17. 11

Posseſſio bonorum & bonorum poſſeſſio quomodo diſferant? III. 10 x bonorum introducta lege Poetelia . 1. *adp.* 30

Posſeſſor pro hoc olim non habitus , qui dolo poſſidere deſiit . Quando id jus invecum . IV. 6 25 (3)

quando in rem agat . IV. 6 23

Postliminii jus quale? 1. 16 4

unde dictum? *ib.*

Postulatio actionis . IV. 6 19

judicis . IV. 6 39 ejus formula . *ib.* 40

Potestas patria . vid. *patria potest.*

quid . 1. 25 14

Præcipitatio e rupe Tarpeja . IV. 18 10

Præcones rei furnivæ inquirendæ adhibiti . IV. 1 21

per eos citati rei . IV. 18 22

Prædia Romanorum qualia? II. 3 1

rustica cur res mancipi non item urbana? nisi Italica? 11 1 18 rustica

& urbana &c. 11. 3 1

Præfecturæ quæ? 1. *adp.* 132

Præfectus ærarii . 1 25 11

fisci . 1. 25 12

Augustalis . 1. *adp.* 106

feriarum Latiorum . *adp.*

94 (n)

vicissimarius . 1. *adp.* 62 (*)

Præmiis Πρωταυδίας ceteræ Romæ opus fuerit? 1. 25 4

Prænomina Romanorum : III. 2 2

ea adsumebant servi . III. 8 1 (u)

illis carebant peregrini . 1. *adp.* 140

Prærogativa in comitiis quid? 1. 2 6

Præx quis? III. 21 3 III. 23 11

postulatus in judiciis publicis . IV. 18 38

Præscriptio pro exceptione , IV. 13 1 (b)

Præses provinciarum . 1. *adp.* 105

habebat jus gladii , non deportandi eum? 1. *adp.* III.

ejus comitatus . *ib.* 109

profectio ejus in provincia , *ib.* 110

ejus munus . *ib.* III.

Prætexta , habitus ingenue- rum puerorum . 1 4 1

(2)

itemque magistratum . *adp.* 1. 39

Prætor : ejus adſeſſores . IV. 6 9

Ita dictus quilibet magi- stratus . 1. 2 27 (r)

ejus edicta collecta a qui- bus? *Pro.* 13

perpetuum edictum , V. *edict.*

R 3 fidei-

fideicommissarius, ejus origo & munus. I. 2 20
 (l) II. 34 4 (e) ejusdem concurrens jurisdictio cum co. I. 2 20 (l)
 fiscalis. I. 25 12
 ejus insignia. I. 2 21
 ejus jurisdictio. I. 2 12
 in municipiis. I. adp. 123
 numerus eorum. I. 2 20
 ejus origo. I. 2 19 IV. 6 4
 Regerinus. I. adp. 135 potestas. I. 2 21
 in praefecturas missus. I. adp. 152
 quando ipse cognoverit? IV. 6 6
 sortitio pratorum. IV. 18 13 (b)
 tutelaris. I. 20 13
ῥαγδαρὺς servus. I. 23 11
 Prehensio magistratuum. IV. 6 5
 Primus in comitiis quis? I. 2 10
 Privata res. I. 1 17
 Privati, edicti, qui non erant milites. I. adp. 130
 Privilegium quid? I. 2 60
ῥητορικὴ apud Athenienses conjectio causa. IV. 6 40
 Proconsules in provincias missi. I. adp. 105
 horum insignia. ib.
 sub Imperatoribus non habebant imperium militare. I. adp. 111.
 Procurator fidei. I. 25 12

Procurator (res)
 Caesaris. I. adp. 100 judiciales, origo. IV. 10
 3 dominium lictis. ib. 4
 in quibus judiciis locum habuerint? IV. 18 6 xx.
 hereditatum. I. 25 11 (f)
 princ. patrim. I. 25 10
 voluntarius. III. 28 2
 Prodigorum curatio. I. 31 2
 ii quomodo bonis interdictum? I. 23 3
 Proditores ex lege Romuli Diti sacri. IV. 18 47
 Professio liberorum. I. 25 9 11 7 7
 census provincialis. I. adp. 53
 natalis, censualis. I. 25 9 (e).
 Professorum immunitas. I. 25 23
 Proletarii quid? I. 16 1
 Prolytae quinam? Fru. 45
 Promagister xx. hereditatum I. 25 11 (f)
 societatis publicanorum. III. 23 14
 Propinqui quinam, dicti? IV. 18 77
 Propola. IV. 7 1
 Propratores in provincias missi. I. adp. 105 eorum insignia. ib.
 Proscriptio quomodo facta? I. 3 1 (d)
 Provinciae, quanam? I. adp. 99
 formula. ib. 100

quo rieu facta? *ib.*
 in iis quæ leges observata?
ib. 103
 consulares. *ib.* 105.
 prætoriar. *ib.*
 populares. *ib.* 107 (f)
 Cæsarum. *ib.*
 Provinciæ ornare quid? *ib.*
 108
 Provocatio ad populum.
 1. *adp.* 27
 Psalterium quale instrumen-
 tum musicum? *iv.* 4 7
 (f)
 pro separat. scripto famo-
 so. *ib.*
 Pfellus (Mich.) ejus Xaſo-
 χης juris. *Pro.* 39
 Pubertas an exploratio turpi
 corporis inspectione? *i.*
 2v 1 *seq.* ejus anni jam
 ante Justinianum definiti.
 1 23 2 de ea controver-
 sia vetus. *i.* 22 4
 Publicæ res. *ii.* 1 14
 Publicani, eorum dignitas
 apud Romanos. *iii.* 23 8
 apud externos exosi. *ib.*
 immo & ipsis Romanis
 temporibus postremis.
ib.
 conducebant vectigalia &
 ultro tributa. *ib.* 9. &
 10
 decumani. *ib.* 9
 mancipes. *ib.* 11
 pecuarii. *ib.* 9
 prædes. *ib.* 11
 socii. *ib.*
 eorum societas. *ib.* 14
 Puls, ea vescebantur Ro-

mani veteres loco panis
III. 30 4
 ut & Carthaginienses. *ib.*

(*)
 Pultiphagi Carthaginienses.
ib.

Andr. Pulvæus de L. Ati-
 nia. *ii.* 6 4

Pulsare & verberare quomo-
 do differant? *iv.* 4 8

Punctum omne ferre. *i.* 2
ii. (g)

Puteal Libonis quid? *iv.* 3
 2 (e)

Quadragesima litium. *i.*
adp. 63

Quadrupes, pecus, bestia.
iv. 35 (a) quid? *iv.*

9 1
 Quæstiores parricidii. *iv.*

18 11
 quomodo constituti? *iv.* 18

12
 quomodo præfederint judi-
 ciis? *iv.* 18 14

eorum comites. *ib.*
 gladium ante se positum

habebant *ib.*
 Quæstio quomodo de servis

habita? *iv.* 18 25

Quæstiores: eorum antiqui-
 tas. *i.* 35 11

Candidati. *i.* 2 45 (x)
 iis æraril cura demandata.

ib. 46

Quæstiores in municipiis. *i.*
adp. 123

provinciarum. *ib.*
 Quarta Falcidia. *ii.* 20 26

legitima quando & qua
 R 4 oc

- occasione invaluerit? 11.
 17 7 eadem est ac Quarta
 Falcidia. *ib.* 2 Justiniano
 mutata. *ib.* 8
 Quasi contractus quid? III.
 28 *princ.*
 delictum quid? IV. 5 *pr.*
 falsum. IV. 18 63
 Quatuorviri in praefecturis.
 1. *adp.* 132
 Querela inofficiosi unde in-
 ducta? II. 17 5
 quando instituta? *ib.* 6
 quando cessarit? *ib.* 7
 a quibus instituta? *ib.* 9
 quo jure a liberis institu-
 ta contra testam. matris.
 II. 17 9
 Quinquennales qui? 1. *adp.*
 123
 Quiritare quid? IV. 1 9
 Quiritarium dominium. 11.
 1 29
 Quirites vestram fidem. IV.
 1 9
R Apina quomodo a furto
 differat? IV. 2 1
 de ea quid edixerit Prae-
 tor? *ib.* 2
 ejus poena. *ib.* *seq.*
 Rationales. 1. *adp.* 106
 Recepta sententia. 1 2 35
 Recuperatores XX. in con-
 silio praesidis. 1. *adp.*
 III.
 dati a Praetore. IV. 6 39
 eorum origo. IV. 6 39 (c)
 Redactus.) III. 25 8
 Reditus.)
 Redemptor operis. III. 25 10
 Redhibitio oblatens usum.
 III. 23 7
 Regiae leges. Pro. 1 earum
 fragmenta. *ib.* 2
 an exoleverint rejectis re-
 gibus. Pro. 3
 Regulae juris quid? 1. 2 35
 Rei vindicatio quomodo in-
 stituta? IV. 6 24
 Relegati unde dicti. 11. 20
 1
 Relegatio. 1. 16 9 in in-
 sulam. 1. 16. 14 (q)
 Religionem patriam Roma-
 ni plerisque salvam re-
 linquebant. 1. *adp.* 101
 (q)
 Religiosae res. 11. 1 3
 Remanipatio, modus dis-
 solvendi nuptias. 1. 10 13
 Repetundae quid? IV. 18 72
 variae de his leges. *ib.*
 quomodo vindicant? *ib.*
 Replicatio. IV. 14 2 ejus
 formula. *ib.* 3
 Repudium quid? *adp.* 49
 Rerum divisiones. 11. 1 *seq.*
 Res sacrae, religiosae, san-
 ctae, nullius, universita-
 tis, publicae, communes,
 mancipi &c. vid. suis lo-
 cis.
 Rescribere quid? 11. 21 5
 Rescriptum Principis. 1. 2
 56
 Rescribi quando ceperit a
 Principibus? 1. 2 57
 Responsa Prudentum. Vide
Jureconsulti.
 Restipulatio. 11. 16 3
 Restitutio in integrum ob-
 alie-

alienationem iudicii mut.
caus. factam. iv. 6 25
(9)
ob absentiam quam anti-
qua. i. 23 1 (d)
Reus, (rei) per accensum
citati. iv. 6 21
absentum bona possidenda
data. ib. 21
eorum nomina edita præ-
tori. ib. (1)
in iudiciis publicis vestem
mutabant. iv. 18 20
quod & eorum cognati fac-
iebant. iv. 4 5 (e)
barbam & capillos promit-
tebant. iv. 18 20 per
præconem citati. ib. 22
eorum liberi producti ad
movendam misericordiam.
ib. 28 laudationes eorum
ib. 29
sententiam audiebant pro-
voluti in genua. ib. 31
absoluti togam albam su-
mebant. ib. 33
in iudiciis populi quomodo
accusati. ib. 38 seq. quo-
modo defensi. ib. 42 eo-
rum præfatio ib. 43 sub
rostris stabant, adolescen-
tum conviciis expositi.
ib. 40 (*)
quomodo excusati. ib. 39
Rethorices origo & fata. i.
25 17 professorum sti-
pendia. ib. & immunitas.
ib.
Robur, pars carceris. iv.
18 6
Romania. ib. adp. 134

Ῥωμαῖνα Edicta & patriciis
proposita. i. 12 15
Romana schola. Pro. 44
Romanus Lecapenus auctor
ἐλαττωρ βασιλευς. ib. 39
Romulus, ejus lex de pa-
tria pot. i. 9 2 de pro-
dit. iv. 18 47 de homi-
cidio. ib. 57
Rostra. i. 2 16 (i)
& Rupe Tarpeja præcipi-
tatio. iv. 18 10

Sacer esto, quamnam per-
nam denotet? i. adp.
27 (b)
Sacerdotes quomodo creati?
i. adp. 66
ab Imperatoribus pro lubi-
tu constitui. ib.
familiarum. i. adp. 72 63
Sacerdotia olim patriciorum
propria. ib. 66
postea cum plebe commu-
nicata. ib.
quemam patricii sibi reti-
nuerint. ib.
Sacra privata. i. 10 4 1.
11 1
horum communio inferebat
potestatem. i. 10 6
quomodo intererint? i. 11
1 (*)
publica. i. adp. 70
sumptibus publ. peracta.
ib.
peregrina Romæ non admissa.
ib. 74
municipalia. ib. (b)
retinebant colonie. i. adp.
71 (b)

- Sacre res. quantum? 11. 1. 2.
 earum exauguratio. *ib.*
 Sacramentum militare. 1. *adp.*
 66.
 Sacramento quærese, quid?
 11. 6. 29. (c.)
 Sacrificia mala quæ? 11. 18.
 58.
 Sacro commendatæ res. 11.
 1. 2. (b).
 Salariæ annonæ vectigal. 1.
adp. 61.
 Salinæ. 1. *adp.* 118.
 Saliatio an in hereditatis
 additione adhibita. 11. 17.
 15.
 Sanctæ res. 11. 1. 8.
 a Sagminibus herbis dictæ.
ib.
 Sanguinolenti liberi qui? 1.
 9. 9. (d).
 eorum venundatio. *ib.*
 Sarcophagus. unde? 11. 11.
 4.
 Satisfactio tutorum. quomo-
 do. exigi solita? 1. 24. 1.
seq.
 in iudiciis exigi solita. 11.
 6. 42. 11. 1. *seq.*
 Scapharii. 11. 7. 3.
 Scenice mulieres. cur infame-
 s? 1. *adp.* 35.
 Schoonii (Martini) & I. F.
 Gronovii libelli. Epistoli.
 11. 1. 15. 18. (1).
 Scholæ iudicæ. Pro. 45.
 Ollarii. 11. 1. 4.
 Romana. 1. 25. 21.
 provinciales. 1. 25. 22.
 prohibita. *ib.*
 Scripta. vectig. 1. *adp.* 116.
 an produxerit obligationem.
 111. 22. 7.
 Scripturæ S. loca explicata.
 1. *adp.* 53. *ib.* 28. *ib.* 13.
ib. 109. 111. 16. 2. (a).
 11. 6. 18. (m).
 Scrupulus. 24. pars. uncie.
 11. 14. 6.
 Scribere. pro mutua pe-
 cuniâ sumere. 111. 22. 5.
 ab aliquo quid significet?
ib.
 Secretarium. qualis locus? 2.
 11. 17. 10.
 Sæptoræ. *ib.*
 Seditio bonorum. 111. 30. 4.
 Sectores. *ib.* 11. 17. 11.
 Secuti cæsi fontes. 11. 18.
 18.
 id ignominiosum. *ib.* (f) 2.
 Seiecti. ex his lecti iudices.
 11. 17. 2.
 Sellæ curuli insidens. cogno-
 scebat Prætor. 11. 6. 7.
 ejus forma. *ib.* (c).
 Senacula. 1. 2. 47.
 Senatores coloniarum. 1.
adp. 131.
 Senatû habendi locus. 1.
 2. 47.
 ejus potestas. in libera re-
 publica. *ib.* 46.
 in eo relationes factæ. *ib.*
 48.
 quomodo sententiæ rogatæ.
ib. 49.
 quomodo dictæ sententiæ.
ib. 50.
 Senatus frequens. 1. 2. 50.
 (d).
 Senatusconsulta qualia in li-
 bræ.

bera rep. 1. 2. 46 quæ
legum vim habent pri-
mum condita sub Tibe-
rio. 1. 2. 41
ubi facta? 1. 2. 47
quo ritu facta? 1. 2. 48 seq.
præmissa auspicia. ib. 47
quo stilo scripta. ib. 53
quemodo confirmata a Tri-
bunis plebis. ib. 54
illata ærario? ib.
quotuplicia? ib. 5 2
tacita. ibid.
per infrequentiam facta.
ib. 50 (d)
quamdiu fieri consueverint?
ibid. 59
quemodo sub Imperat. con-
dita? 1. 2. 45 ib. 55
Senatusconsulta varia de a-
natocismo. III. 15 30 (m)
Apronianum. II. 23 8 11.
14 2
Calvitianum. 1. adp. 37
Claudianum de tutoribus 2
Coff. dandis. 1. 13 12
de tutela mulierum cessi-
titia. 1. 13 23 de mulie-
ribus servili amore bac-
chantibus. 1. 16 8 de
assignatione libertorum.
III. 9 3 ad L. Corneliam
de falsis. IV. 18 63
ad L. Corneliam de inju-
riis IV. 4 11
Aurelianum de falso. IV.
18 63
extremum: darent operam
cuff. ne quid resp. detri-
menti caperet. 1. 2. 46

Geminianum de falso. IV.
18 63
sub Hadriano factum de
legatis civitati relicis.
II. 20 10
Largianum. III. 8 9 (d)
Licinianum de falso. IV.
18 63
Macedonianum; ejus histo-
ria. IV. 7 7 nomen un-
de? ib. 8
D. Marci de senatorum nu-
ptiis. 1. adp. 35 (m)
Marcianum de bacchamili-
bus. 1. 2 53
Neronianum de legatis. II.
20 8 (e)
Orphitianum; ejus histo-
ria. III. 4 3 materia.
ib. 4 mutatio. ib. 6
Pegasianum. II. 20 20 11.
23 6
Pernicianum vel potius Per-
ficiatum. 1. adp. 37
Plancianum. 1. adp. 130
Statilianum de falso. IV.
18 63
Tertullianum; ejus histo-
ria. III. 3 3 materia.
ib. 5. qui liberi ex hoc
S.C. profuerint? ib. 6
Trajani de satisfactione tu-
torum. 1. 24 2
Trebellianum. II. 23 5
Vellejanum. III. 21 12
seq.
de usufructu quantitatum
& jurium. II. 4 7
Senes coemtionales qui? 1.
II 1 (*)
R. 6. sic.

- iis sacra privata mancipa-
 ta. *ib.*
 Sententiam dividere quid?
 1. 2 50
 sententias numerare. *ibi-
 dem (d)*
 in eam ire. *ib.*
 Sententia in populi iudiciis
 quomodo lata? 1v. 18
 44
 in publicis iudiciis, vel
 clam vel palam lata, *ib.*
 31
 pronunciata a Prætoribus. *ib.*
 32 qua formula id fa-
 ctum? *ib.* in privatis ju-
 diciis quomodo lata? 1v.
 17 11
 ab arbitris quomodo lata?
 1v. 17 12
 Sepulcrâ dedicata Diis ma-
 nibus. 11. 1 4 hinc reli-
 giosa. *ib.* eorum religio
 etiam spaciis ambiens
 occupabat. *ib.* 5 extra ur-
 bem. 11. 1 3 (e) ex iis
 reliquiæ tolli non pote-
 rant, nisi permissu Pon-
 tificum. *ib.* 5
 non resistere ea licebat nisi
 auctoritate Pontificum.
ibidem.
 publice præbita viris be-
 ne de rep. meritis, vel
 conviciis ex liberalitate.
 11. 1 4
 quomodo ædificata, & ejus
 partes. *ib.*
 in iis simulacra deorum &c.
 ara. *ib.*
 Ædifici. *ib.*
 consecrata. *ib.* 5
 an fuerint in commercio?
ibidem 6
 familia, hæreditaria, neu-
 trius generis. *ib.* 7
 prædia ad eorum tutelam
 destinata. *ib.* 5
 Leges iis additæ. *ib.* 6
 an res mancipi. *ib.* 18
 Sequestres in ambitu qui-
 nam? 1v. 18 77
 Servi, eorum nulla cogna-
 tio. 111. 7 1
 corrupti, de iis egit caput
 2. L. Aquiliæ. 1v. 3 9
 eorum demensium men-
 struum & annum. 11.
 19 3
 sariores. 1v. 18 77
 fugitivi, convasare aliquid
 solebant. 111. 23 4 (e)
 furacissimi. 1v. 1 1
 heredes quomodo instituti?
 11. 14 1
 heredes necessarii. 1. 6
 11
 Kalendarii quinam? 111. 15
 4 (f)
 nomenclatores. vi. 18 77
 an occidi potuerint a do-
 minis? vide *ius vita &
 necis.*
 prænomen dominorum ad-
 sumebant. 111. 8 1 (e)
 publici. 1. 3-8
 poterant & aliis stipulari.
 1v. 24 3
 quo ritu venditi? 1. 3 4
 11. 1 24

venal
 curr
 111.
 facti
 pro
 2 se
 3 7
 eorum
 in su
 1. 5
 eorum
 10
 eorum
 1v.
 an eti
 quæ
 (b)
 Tabula
 varia
 3 8
 tes.
 Servius
 vital
 bene
 rum
 30
 inve
 Servitu
 stico
 præ
 tius
 stico
 folæ
 118
 Sertius
 ti?
 Sextula
 14
 Sexviri
 si.
 Sicarii

- venales saltare, in orbem currere, se denudare iussi. III. 23 3. quot modis facti? I. 3 I *seq.* non pro personis habili. I. 3 2 seipso venundantes. I. 3 7
- eorum stigmata. I. 5 II (e) in subfelliis accumbant. I. 5 8
- eorum supplicium. IV. 18 10
- eorum tortura. I. 5 II. (e) IV. 18 25
- an etiam in caput domini quaesiti? *ib.* & IV. 18 48 (b)
- Tabularii. I. 24 3
- varia eorum conditio. I. 3 8 (f) vincli fervientes. *ib.*
- Servius Tullius libertinis civitatem dedit. I. 4 10
- beneficium cessionis bonorum primus invexit. III. 30 3 contractus & numos invenit. III. 14 1
- Servitus penae. I. 16 5 rusticorum & urbanorum praediorum. II. 3 1 altius tollendi. II. 3 7 rusticorum praediorum cur solae res mancipi? II. 1 118
- Sisterii an assibus substituti? IV. 4 1
- Sexula pars 6 unciae. II. 14 6
- Sexviri in praefecturas missi. I. *adp.* 132
- Sicarii qui? IV. 5 58
- Sicilia in ea tutela dativa ante L. Jul. & Tit. I. 20 11
- Sicilicum quarta pars unciae. II. 14 6
- Sigillaria. II. 7 5 (c)
- Siliquaticum. *adp.* I. 61
- Societas privatorum. III. 23 15 publica. III. 24 14 quomodo soluta? *ib.* 18 ei renunciandi formula. *ib.* voluntaria per rei communionem. III. 28 5
- Socii fraternitatis jure inter se utebantur. III. 23 17 publicani. III. 23 11
- Socii & Latini nominis, vide Latini.
- Solutio. III. 30 1 in Solutum datio. III. 30 7
- Sordes pro reatu. IV. 18 20
- Sordidati pro reis. *ib.*
- Sordidus eorum habitus. *ibid.*
- Sorsitio, in qua tribu Latini ferrent suffragia. I. *adp.* 92
- centuriarum & tribuum in comitiis. I. 2 6
- provincialium. I. *adp.* 105
- judicium. V. *Index.*
- Sponsa, sperata, pacta. III. 20 20
- Sponsalia inter absentes. III. 16 20
- artha & annulo firmata. *ibid.*
- impune rescissa. I. *adp.* 49
- III. 16 20
- per stipulationem contracta. III. 16 20 an inde

- nata actio? *ib.* in tabulas
relata. *ibid.*
unde dicta. *ib.*
Latinorum. I. *adp.* 86
Sponsor. III. 21 4
Spuriorum apud Romanos
conditio. I. 10 19 *seq.*
an infames? I. 10 21
an patrum nomen tulerint?
ibid. (a)
Stabularii, in eos actio. IV.
5 5
Statu liberi qui. I. 3 8
Tegonimus. III. 23 8
Stillicidium, qualis servi-
tus? II. 3 5
Stigmata servorum. I. 5
II (c)
Stipendia & tributa quomodo
diff. I. *adp.* 58
Stipulatio Aquiliana. III.
30 12
ad illis. III. 16 17 (c)
unde dicta? *ibid.* I. quid?
ibid. 2
an inita fracta stipula.
ibid. 1
ejus formulæ. *ib.* 3
cur interrogatione & resp.
congrua facta? III. 20 4
ab Jureconsultis compo-
sitæ. *ib.* 5
omnibus fere negotiis a-
dhibetæ. *ib.* 14
litteris nutu fieri non
poterat. *ib.* 6
a quo fieri potuerit? *ib.* 7
liberorum. *ib.* 9
pupillorum. *ib.* 8.
servorum. *ib.* 7
inter hæredem & fideicom-
missariam. II. 23 7
aliis non proderat. III.
16 10
quotuplex? *ib.* 12
cum mancipatione nonnun-
quam. *ib.* 15 et non o-
pus erat in dictione do-
tis. *ib.* 18 nec in pro-
missione operarum & mu-
nerum. *ib.* 9
Stoicæ philosophiæ studiosi
Jureconsultri. I. 1 2
decisiones in jure. *ib.* 3
definitiones in jure. *ib.* 6
II. 2 3
divisiones. *ib.*
etymologiæ. *ib.* III. 15 2
(d)
Stoicorum doctrina de repu-
blica universali generis hu-
mani. II. 1 14
Strangulatio. IV. 18 10
Strenæ missæ. II. 7 4
Subhastatio ignominiosa. II.
17 II quomodo facta? *ib.*
Subrogare legi quid? I. 2
8 (c)
Subscriptio criminis. IV. 18
18
Substitutio vulgaris & pu-
pillaris. I. 15 1 *seq.*
ejus formulæ. *ib.* 3 *seq.*
pupillaris quomodo feri-
pta? *ib.* 5
Subvades quibus? III. 21 3
Successionis ab intestato fun-
damentum. III. 1 1
Suetonius explicatus. I. *adp.*
37 1. 6 9 (a) 1. 6 8 (d)
ibid. II (g) II. 10 18
(k)

Suffragia quomodo lata. 1.

2 9 *seq.*

quomodo dirempta? *ib.* 11

quomodo plura valuerint
in jud. *iv.* 17 11

Sui heredes, vide *Heredes.*

Sulpitii duplici prænominis
usu. *iii.* 2 2 (1)

Suovetaurilia. 1. *adp.* 54

Superstites pro testibus. *iv.*
6 24 (*)

Supplicium, vide *puna.*

Supplicationes ob res prof-
pere gestas decretæ. *iv.*
6 11

Sus an inter pecudes. *iv.*
3 7

Suspendium ex arbore infe-
lici. *iv.* 18 11

Suspecti tutoris crimen. 1.
26 1

apud Athenienses. *ib.*

Suspensa. *iv.* 5 4

Synbolon quid? 1. 6 3

Syndicatus vox qualis? *iv.*
5 1 (b)

Tabellæ quibus lita suf-
fragia. 1. 2 9

quibus iudices tulere sen-
tentiam. *iv.* 18 31

Tabellæ eboreæ & quernæ
pro. 4 (b)

Tabellæ contractuum quo-
modo signatæ? *iv.* 18
63 (*)

creditorum in iudicio pro-
latæ fidem faciebant. *iii.*
22 2

novæ a plebe postulatæ
quid? *iii.* 30 6

secundæ. *iii.* 15 5 (b)

in iudiciis publicis prola-
tæ. *iv.* 18 27

Tabulæ xii. vel Decem-
virales, earum origo.
pro 3.

ex quibus legibus compila-
tæ? *ib.* (fg)

earum navi. *ib.* 3

earum interitus. *ib.* 4

a pueris edificabantur. *ibi-
dem.*

ab iis inchoatum studium
juris. *ib.* (a)

earum fragmenta a quibus
compilatæ? *ib.* 5

eboreæ an roboreæ fuerint?
ib. 4. (b)

Tabularum xii. leges de
causæ confectione. *iv.*
17 8

de damno iniuria datæ.
iv. 3 3

deposito. *iii.* 15 31

dic diffinendo. *iv.* 17 6

divortio. 1. *adp.* 44

familia creiscunda. *iii.*
28 6

fenore unciario. *iii.* 15 7

furiis curatio. 1.

23 2
furto manifesto. *iv.* 1 6
seq. nec manifesto, *ibi-
dem.* 11

nocturno. *ib.* 1 2

homicidio. *iv.* 18 57 in-
juriis atrocioribus. *iv.* 4
2 *seq.*

levioribus. *iv.* 4 1

in ius vocatione. *iv.* 6
14

maiestate. iv. 18 47 no-
 xalibus actionibus. iv.
 8 1
 obaratis. i. adp. 30 111.
 10 4
 parricidio. iv. 18 57
 pauperie. iv. 9 1
 prodigorum curationes. i.
 23 2
 sepulcris extra urbem. ii.
 1 3 (e)
 successione agnatorum. 111.
 1 1
 gentium. 111. 2 7
 in libertorum bonis. 111.
 7 2
 suorum heredum. 111. 1 1
 suspectis tutoribus. i. 26 1
 testamentis. 11. 10 5 te-
 stibus explicata. ib. 6 (d)
 transactione. iv. 6 18
 tutela agnatorum. i. 15 4
 patronorum. i. 15 7 te-
 stamentaria. i. 14 2 vin-
 dicibus dandis. 111. 21
 2 iv. 6 18
 usucapione. 11. 6 2 seq.
 Tagaei fures. iv. 1 1
 Tabulatio stipulari quid? i.
 24 3
 Talio. iv. 18 8
 Telum quid? iv. 1 9
 in urbe ferre nefas. iv.
 18 58 (p)
 Templorum consecratio. 11.
 1 2
 dedicatio. ib.
 differentia ab haedibus sa-
 cris. ib.
 Terentius explicatus. i.
 20 7

Tertullus cost. 111. 3 3
 Testamentum.
 per æt. & libram. 11. 10
 6 quo ritu factum? ibi-
 dem
 quamdiu. ib. 4
 in calatis comitiis cur fa-
 ctum? 11. 10 2
 quando desierint? ib. 5
 in ceris scriptum, & quo-
 modo? ib. 12
 quamdiu hic mos viguerit?
 ib. (f)
 infirmatum. 11. 17 2
 iniustum. ib. 1
 irritum. ib. 4
 ex jure Attico an sit? 11.
 10 5 (e)
 jureconsultis adhibitis fa-
 ctum. ib. 8
 holographum. ib. 9
 lingua Latina conficiendum;
 ib. 10.
 in lapidibus superstes. ibi-
 dem (e)
 militare. ib. 16.
 ejus origo. ib. 2
 nullum. 11. 17 1
 pratorium quam anti-
 quum. 11. 10 13
 in procinctu quomodo fa-
 ctum. ib. 1
 in cinctu Gabino. i. 1
 quando & cur desierit. ibi-
 dem
 a quibus scriptum? ibi-
 dem 9
 rescissum. 11. 17 5
 ruptum. 11. 17 3
 in tabulis pluribus scri-
 ptum. 11. 10 11
 ubi

ubi de
 Testari
 dem
 quando
 ib.
 Testes
 to cl
 15
 eorum
 prae
 an aud
 14. 1
 quomo
 diciis
 16
 quales
 ibidem
 Theodo
 Theo
 Theoph
 Aitui
 22
 veteru
 libros
 22 4
 Quolup
 Tiberiu
 trans
 2 45
 cur id
 Tigni
 ib. 1
 Tignus
 Tituli
 vernal
 Titus
 fideic
 xit.
 Toga ci
 1. 22

ubi depositum? *ib.*
Testari qui potuerint? *ibid.*
dem 18

quando licuerit feminis?
ib. 19

Testes quinam in testam-
to esse potuerint? 11. 10
15

eorum numerus a Pratore
præscriptus. 1v. 6 42
an audiri remotis partibus.

1v. 17 10
quomodo interrogati in ju-
diciis publicis? 1v. 18
16

quales in iisdem adhibiti?
ibidem.

Theodosius Junior Codicis
Theod. auctor. *pro.* 22

Theophilus paraphrasis in-
stitutionum auctor. *pro.*
22

veterum Jurisconsultorum
libros exscripsit. 111.
22 4

Quis per quid? 11. 7 8
Tiberius comitia e campo

transtulit in curiam. 1.
2 45

cur id fecerit? *ib.* (b)

Tigni immittendi servitus.
ib. 11. 3 4

Tignus. *ib.* 4

Tituli fervorum & rerum
venallum. 111. 23

Titus Imperator prætorem
fideicom. unum dextra-
xit. 1. 2 20

Toga civium Rom. insigne.
in adp. 39. ea uti non

licebat exsiliis. 1. 16
9 (c)

quando sumta? 1. 22 2 (b)

habitus meretricium. 1v.
18 54

Tonfores artem suam in pu-
blico exercebant. 1v. 3
6 (f)

Tralicio quid? 11. 1 26
111. 23 6

Transactio litigantium in
via. 1v. 6 18

Treatius an stoicus. 1. 1 2

Tribonianus qualis? *pro.* 27

Tribunal a quo conditum.
1v. 6 7 (b)

qualis formæ. *ib.*
an etiam in municipiis:
ib. (d)

Tribuni plebis an senten-
tiam in senatu dixerint.
2 49 (c)

edicta cum Prætoribus scri-
bebant. 1. 20 10 (d)

turbulenti aliquando, ali-
quando iustissimi. 1. *adp.*
29

defendebant plebem. *ib.*
sæpe interdicebant sententiis

capitalibus. 1v. 18 33

poterant & collegarum a-
ctibus intercedere, non

tamen in tutoris datione.
1. 20 10

Tribui certæ adscripti mu-
nicipes. 1. *adp.* 122

Tribubus binis qui adscri-
pti? 1. *adp.* 64

Tribus quot? *ib.*

Triginta anni *quædam*, tem-
pus

pus perpetuum. iv. 12 1
 Tributa veterum Rom. i. adp. 38
 provinciarum. ib. 114
 Tullianum pars carceris. iv. 18 6
 Tunica Romanorum recentiorum. i. adp. 139
 Turcae an jus Justinianum retineant? pro. 40
 Tutelae antiquitas. i. 13 1
 dativa. i. 20 9
 fiduciaria. i. 19 8 olim parentum. ib. legitima agnatorum, ejus origo. i. 15 5 variae de ea legislatorum sententiae. ib. 5 ejus effectus fraudes hereditarum. i. 15 6 legitima patronorum. i. 17 7
 mulierum apud Graecos. i. 20 16 ejus antiquitas & origo. ib. 6
 quoduplex? ib. 17
 cessitia. i. 20 18
 an penes maritos? i. 20 9
 quamdiu duravit. i. 20 24
 cur obsoleverit. i. 20 20
 quomodo finita. i. 22 5
 testamentariae origo. i. 13 2
 quomodo soluta. i. 22 1 seq.
 quasi contractus. i. 11. 28 4
 Tutores a quibus dati. i. 20 11 seq.
 eorum auctoritas. i. 21 1 seq.
 satisfactio. i. 74 2 seq.
 praetoriani. i. 21 3

suspecti. i. 26 2 seq.
VAdimonium quid. iv. 6 20. (v)
 adhibitis JCis scriptum. i. 11. 21 6
 deferere. iv. 6 21 sistere. ibid.
 Vas quis? i. 11. 21 3
 Vestigalia civ. Rom. i. adp. 39
 provinciarum. ib. 115 locata a censoribus. i. 11. 23 9
 Beneficium quomodo puni- tum. iv. 17 57
 Venia aetatis quibus data. i. 23 10
 Veracius Lucius, ejus petulantia. iv. 4 1. & 4
 Verbera per virgas & fustes inflicta. iv. 18 7
 Verberare & pulsare quomodo differant. iv. 4 8
 Verborum obligationum olim tres species. i. 11. 16 pr.
 Vespasiani & Claudii temporibus cur tribuatur SC. Macedonianum? iv. 7 7
 Vestales virgines patria potestate solutae. i. 12 14 non erant in tutela. i. 20 16. (f)
 an semper patriciae. i. 20 16
 apud eas deponebantur testamenta. i. 10 11
 deprecatrices adhibebantur a reis capitalibus. iv. 18 31
 Vestis pulla in lectu adhibita. iv. 18 20. (m) an etiam

etiam
 diver
 adp.
 urban
 i. 1
 bita
 ingenu
 Veteran
 i. 1
 Vexillu
 i. 1
 Vi, cla
 la in
 iv.
 Via sen
 tiend
 Vicarii
 cario
 Vicefim
 adp.
 Vicefim
 Vicefim
 19
 ejus p
 ejus p
 Videri
 in fe
 17
 Villa v
 villa
 Vincula
 18 6
 Vindicat
 situr
 Vindicat
 ex in
 Vindex
 6 13
 Via bon
 Rapi
 24. (

etiam a reis. *ibidem*.
 diversorum ordinum. i.
adp. 139
 urbana & rustica. ii. 3
 1 alba an in luctu adhi-
 bita. iv. 18 20 (b)
 ingenuorum. i. 4 1 (a)
 Veterani in colonias missi.
 i. *adp.* 130
 Vexillum præfixum insigni.
 i. *adp.* 106
 Vi, etiam, precario, formu-
 la in interdictis adhibita.
 iv. 15 2 (b)
 Viæ servitus. ii. 3 10 la-
 titudo. *ib.* 11
 Vicarii servi. ii. 9 3 vi-
 cariorum. *ib.*
 Vicefima manumissorum. i.
adp. 62
 Vicefimarius præfectus. *ib.*
 Vicefima hereditatum. *adp.*
 19
 ejus præfectus. i. 25 11 (f)
 ejus promagister. *ib.*
 Videri vocabulum solemne
 in ferendis sententiis. iv.
 17 11
 Villæ veterum quomodo di-
 vise. ii. 3 1
 Vincula, qualis pœna. iv.
 18 6
 Vindicatio rei quomodo in-
 stituta, vid. *Res vindictio*.
 Vindicte quomodo postula-
 te in judicio. iv. 6 24
 Vindex. ii. 21 2 (b) iv.
 6 18
 Vis honorum raptorum. vid.
Rapina festuaria. iv. 6
 24 (u) publica quomodo.

vindicata ex L. Plautia.
 iv. 18 66 ex L. Pompe-
 ja. *ib.* 67 ex L. Julia.
ib. 68
 sub Imperatoribus. *ib.* c-
 xasperata. 68
 privata quomodo punita.
ib. 69
 Viscerationes quid? i. *adp.*
 94
 Ultro tributa. ii. 23 10
 Umbra vectigalis. i. *adp.* 63
 Uncia hereditaria. ii. 14 6
 unde dicta. *ib.*
 ejus partes. *ib.*
 usuraria. ii. 15 3 *seq.*
 Unde liberi. ii. 10 7
 legitimi. *ib.*
 decem personæ. *ib.*
 cognati. *ib.*
 vir & uxor. *ib.*
 cognati manumissoris. *ib.*
 Ungulæ ferreæ in torturis
 adhibitæ. iv. 18 25
 Universitates an potuerint
 heredes institui? ii. 14 3
 Vocatio magistratum in iur.
 iv. 6 5
 Urbs unde dicta? ii. 19 (f)
 quomodo condita. *ib.*
 Urnarum numerus certus in
 sepulchris. ii. 1 4
 Ustrina ad sepulchra. *ib.*
 Usucapio e jure Attico. ii.
 6 1
 qualis ex i. Tabulis. *ib.* 2
 rerum furtivarum & rapta-
 rum vetita. *ib.* 4 *seq.*
 uxorum. i. 10 14
 eo jure non utebantur pœ-
 regvini. i. *adp.* 137
 Usu-

Usura auida. *III.* 15 20
 beffis. *ib.* 23
 centesima legitima. *ib.* 15
 an lege Gabinia introdu-
 cta. *ib.* 14 est ex edicto
 Prætoris, & constitutio-
 nib. *ibidem* 15
 quanta. *ib.*
 civilis. *ib.* 25
 dextans. *ib.* 21
 deunx. *ib.* 20
 dodrans. *ib.* 22
 levior. *ib.* 26
 modesta. *ib.*
 modica. *ib.* 25
 quadrans. *ib.* 28
 quincunx. *ib.* 26
 sextunx. *ib.* 24
 sextans. *ib.* 29
 triens. *ib.* 27
 triplex. *ib.* 30
 Usuræ binæ, ternæ, qua-
 ternæ, quinar, *ib.* 30 *seq.*
 eas computandi modus.
ib. 10 eum pueri in seho-
 li discabant. *ib.* (k)
 Usurpatio quid? *II.* 6 10
 Usus, ritus nuptiarum. *I.*
 10 14
 & mancipium opponuntur.
II. 1 12
 servitus personalis quid?
II. 4 4

auctoritas. *II.* 6 1
 Ususfructus quid? *II.* 4 1
seq. ejus origo. *II.* 4 6
 quantatum & jurium.
II. 4 7
 quando finitus? *ib.* 8
 Uxor confarreata sacerorum
 fiebat particeps. *I.* 10 4
 an in potestate mariti?
ibidem 6
 adsumebat mariti nomen.
ib. omnia adquirebat ma-
 rito. *ibid.*
 marito heres sua. *III.* 1
 2 eum vocabat Domi-
 num. *I.* 10 6 remandi-
 pari & cedi alii poterat.
I. *adp.* 47
 quidquid habebat in domi-
 nio mariti. *II.* 9 4
 Uxorium æt. *I.* 25 3

Wellingii (Abr.) libel-
 lus de furto per lau-
 cem & licium conceptio
 laudatus. *IV.* 1 13

Xenia missa hospitibus.
II. 7 9
 Τροβαλεῖ. *II.* 7 18
 Τροβαλεῖ instrumenta. *ib.*
 Τροβαλεῖ in sepulchris. *II.*
 1 4